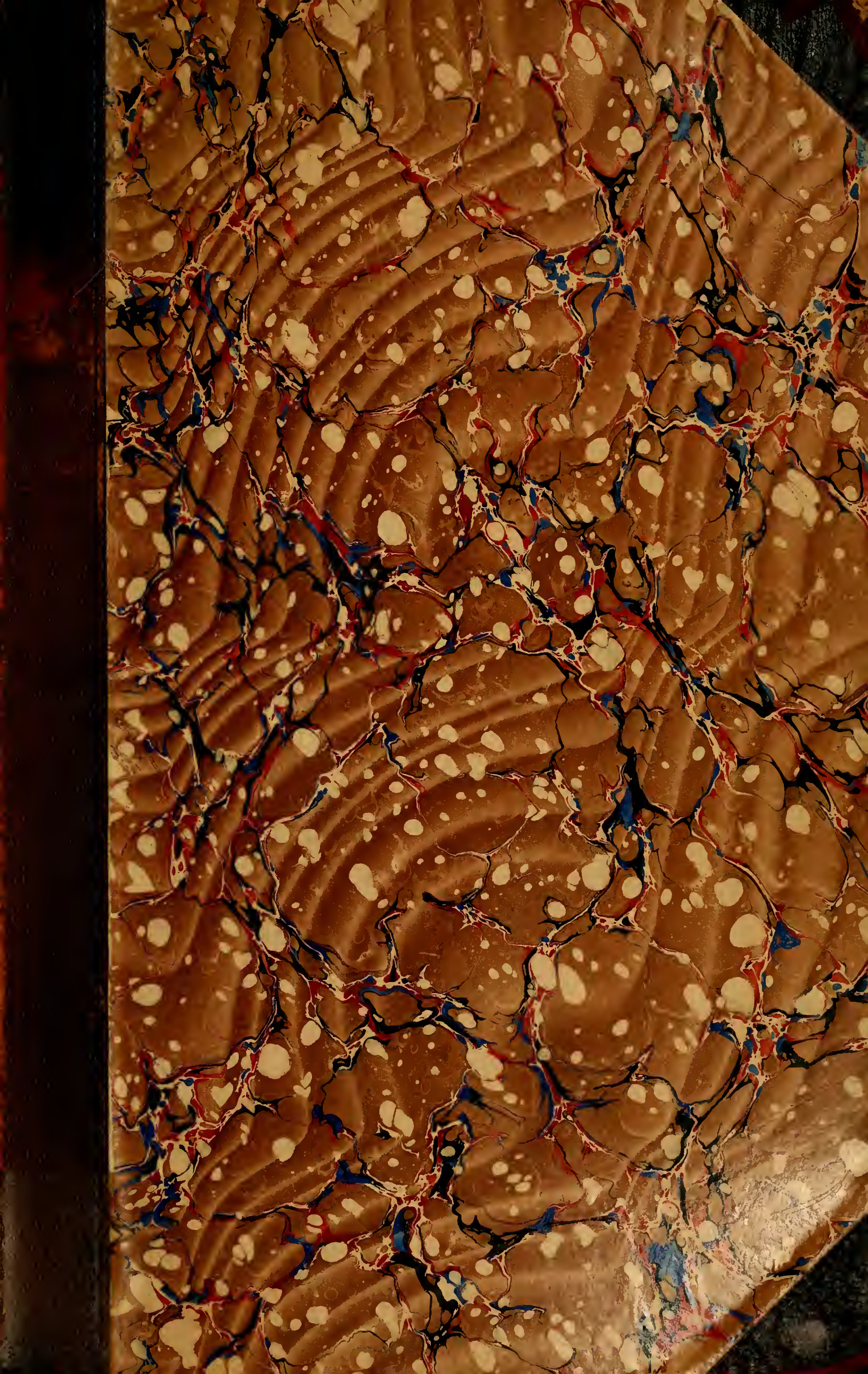

HET KEERPUNT

IN DE JONGSTE GESCHIEDENIS VAN KERK EN STAAT.

HET KEERPUNT

IN DE JONGSTE GESCHIEDENIS

VAN

KERK EN STAAT.

DE EERSTE BLADZIJDE DER TWEEDE AFSCHEIDING

BESCHREVEN DOOR

DR. G. J. VOS Az,

Predikant der Amsterdamsche Gemeente.

DORDRECHT,
J. P. REVERS.
1887.

SNELPERSDRUK VAN H. C. A. THIEME TE NIJMEGEN.

Aan de ONVERGETELIJKE GEMEENTEN, *die ik dienen mocht:*

OOSTERMEER EN EESTRUM,

EDENS EN SPANNUM,

GOES,

MIDDELBURG;

Aan de BELANGRIJKE GEMEENTE, *die ik thans dien;*

Aan geheel DE VADERLANDSCHE KERK,

WIER

DANKBARE ZOON EN VIJFENTWINTIGJARIGE DIENAAR

IK DOOR GODS GENADE WORDE;

WIJD IK DIT GESCHRIFT,

uitsluitend handelend over den storm die haar nu teistert,

MET ONVERFLAUWDE LIEFDE,

HARTELIJKE ZEGEBEDE EN

ONGESCHOKT VERTROUWEN.

28 APRIL 1887 *V.*

Ja, aan U, Gemeenten die mij tot uw voorganger ontvangen hebt! bovenal aan U, o Kerk! door wie ik werd wat ik ben! nam ik de vrijheid, dit geschrift optedragen. Wat mij daartoe bewoog, begrijpt gij lichtelijk.

Een uwer voortreffelijkste mededienaren schreef in het voorjaar van 1886: „Driemalen last van hetzelfde verschijnsel is veel — maar er is een fenomeen, dat ons in de laatste dagen heeft gekweld 70 × 3 malen; dat zich vóór ons plaatste, telkens als wij een nieuwsblad in handen namen; dat een deel uitmaakte van elk gesprek, dat langer dan vijf minuten duurde; dat zelfs in verjaarbrieven niet achterwege bleef; dat in sneeuwjacht of bij fellen dooi menigeen op brug en marktplein deed staande blijven, om er even iets van te zeggen, of er iets naders van te vernemen; dat tot spot en tranen, tot toorn en tot diepe verootmoediging stoffe gaf... en het nog wel meer dan drie malen geven zal..." Van dat verschijnsel nu bied ik U thans eene beschrijving, zooals zij mij mogelijk was.

Niets heb ik achterwege gehouden, dan wat ik, zonder de waarheid te krenken, achterwege houden kon, om sommige personen niet noodeloos te grieven. De geheimhouding, door het Bestuur opgelegd, is, althans voor het grootste deel, opgeheven, zoodat ik ook verlof bekwam, om alle dienstige stukken uit het Archief openbaar te maken. Van dat verlof gebruik makende, heb ik tevens mijne eigene correspondentie niet gespaard. Maar welk een ruim gebruik ik zoowel van het een, als van het ander maakte, gewoonlijk gaf ik slechts in enkele woorden de hoofdzaak van hetgeen bij de behandeling veel schrijvens kostte. Het jaar 1886 zal nog lang eene goudmijn voor de pers blijven. Doch ik voor mij hoop met dit geschrift mijn laatsten arbeid daarin verricht te hebben, en God almachtig en genadig spare mij een tweeden last, als deze was, gelijk een nieuw Kerkelijk Conflict in 't algemeen.

't Is toch duidelijk: het beschrijven van die geschiedenis is haar op nieuw

doorleven, d. w. z. is op nieuw gemarteld worden. Niet, omdat de Rechter in mijn binnenste mij veroordeelde, maar mijn hart leed op nieuw. En ik mocht toch niet blijven zwijgen; *ik* moest het doen, die, reeds als Scriba van dat Bestuur, geacht werd, het best met alles bekend te zijn; ik *moest* spreken ter wille van mij zelven, van ons Classicaal Bestuur, van geheel de groote menigte der belangstellenden, hetzij dan voor-, hetzij dan tegenstanders.

Ter wille *van mij zelven*. Paulus werd vaak miskend, maar gaf ook zijne verantwoording aan Gemeenten en Kerk. Ik deelde in datzelfde lot, en had geene reden, mijne verantwoording terug te houden. Welnu, men zie hier dan eene voldoening aan vriendelijke vragen om opheldering en, maar ook aan booze vorderingen van gelijksoortige strekking, bijv. aan deze woorden van „Een Middelburger": „Gij twistappel die de reglementen boven den bijbel stelt, durft gij nog het evangelie verkondigen en den kansel beklimmen. Denk om uwe broederen, die door u als oorzaak geschorst zijn. Wat zal u einde zijn, als ge zoo voortgaat. Ge zijt wel omgedraaid, anders heb je in Middelburg den huichelaar gespeeld. Wanneer ge een man zijt laat dan deze briefkaart publiek maken in de courant die aan u gezonden is." Welke courant dat was, werd mij niet duidelijk: vele couranten werden mij in die dagen, niet altijd met schoone bedoelingen, toegezonden. Maar eervoller plaats kon ik toch wel niet aan die briefkaart geven; en ik hoop, dat de schrijver voor die eere dankbaar zal zijn, ja voldaan door dit geschrift.

Mede dientengevolge echter was ik genoodzaakt, niet weinig over mij zelven te spreken. Ik behoorde onuitgegevene stukken uit mijn doos te halen en optenemen, en onderscheidene dingen te vertellen, die ik anders niet verteld zou hebben. Daarom werd de toon gemeenzamer, en de vorm wel wat vrijer, dan de gewone kansel-toon en -stijl gedoogt, ja dan Gij, o Nederlandsche Hervormde Kerk! goedkeurt. Evenwel, ik koester de hoop, dat deze „vrijheid" met al de daaruit voortgevloeide gebreken mij niet al te zwaar aangerekend zal worden; temeer, daar, als, volgens het recht der gewoonte, een jubelpreek een zelf-preek wezen mag, in dit geschrift de zilveren jubilaris, hoe vaak hij ook het „wij" gebruikte, toch wel zichzelven noemen mocht, en moest, zou hij de waarheid mededeelen.

Ter wille van ons *Classicaal Bestuur*. Wat het deed, werd zoo verschillend beoordeeld ten gevolge van onbekendheid met de geschiedenis en het Kerkrecht, van onjuiste voorstellingen, en van onbijbelsche begrippen, dat eene beschrijving, zooals ik nu aanbieden mag, ter zijner rechtvaardiging noodzakelijk scheen, doch, naar ik wensch, ook genoegzaam zal blijken. Eigenlijk had ik moeten zeggen: ter *meerdere* rechtvaardiging. Want heeft

de geschiedenis ons Bestuur niet reeds in het gelijk gesteld? Heeft de Kerk in hare Besturen niet ondubbelzinnig onze zienswijze gehandhaafd, onze handeling goedgekeurd, ons voorbeeld gevolgd? Heeft de Koning der Kerk niet op velerlei manier die veelzins door mededienaren geslagene en vertredene onderdanen geholpen, gered, verhoogd?

Maar daarom is dit geschrift vooral ter onderwijzing van die groote menigte belangstellenden, die, buiten de Besturen zich bewegende, en niets van de zaak wetende dan wat Couranten berichtten, slechts gedeeltelijk ingelicht werden, zoo niet in een valsch licht wandelen. Want de parlementaire onjuistheden van bladen als *de Standaard* en *de Heraut* waren zoo vele en zoo velerlei en zoo langdurig, dat ik voor velen zelfs het ergste vrees, nam. dat zij onvatbaar zijn om de waarheid in dezen te gelooven, en ongenegen om van mij de waarheid te hooren. Misschien zullen de bedoelde bladen dit mijn getuigenis wel gaan misbruiken, om hun eigen verkeerd inzicht te verdedigen voor de vierschaar hunner alle hunne woorden geloovende lezers. Hoe dit zij, ik zal er niet op antwoorden, dan, zoo noodig, met het publiceeren van nog andere stukken. Aan een couranten-twist-geschrijf zullen vele lezers dus in geen geval zich kunnen vergasten, of ook ergeren.

't Spreekt dus van zelf, dat dit geschrift een apologetisch karakter heeft, hoe streng ik ook de beschrijving van de historie gescheiden hield van de verdediging onzer handelingen en beginselen. En, behoef ik het nog te zeggen, dat deze verdediging geen hoogeren maatstaf volgde noch kende, dan „Gods Woord"? Ambtelijk werkten wij volgens de Reglementen, waarin de opvatting der Kerk van Gods Woord naar den aard van het onderwerp verwerkt werd. Maar ook persoonlijk bleef ik overtuigd, dat, wat wij deden, door ieder, die zijn Bijbel en onze daden goed kent, goedgekeurd zal worden, al weet hij van de Reglementen niets af. Maar die Bijbelkennis, veel, zelfs onder getrouwe Bijbel-lezers, te wenschen overlatende, heb ik mij in den loop van mijn verhaal, van een beroep op Goddelijke uitspraken niet kunnen onthouden, schoon zulks volkomen onnoodig moest heeten en die lezers „leeraren" behoorden te zijn van wege hun leertijd, hun naam, en niet minder van wege hunne pretenties.

Ja voor alle securiteit zij het mij vergund, reeds hier op enkele voorname punten te wijzen. Ik begin met het woord van den Apostel Paulus: „*Zoo geeft dan een iegelijk wat gij schuldig zijt: schatting, dien gij de schatting, tol, dien gij den tol, vreeze, dien gij de vreeze, eer, dien gij de eere schuldig zijt. Zijt niemand iets schuldig, dan elkander lief te hebben: want die den ander liefheeft, die heeft de Wet vervuld.*"

Blijkbaar moesten dus zelfs de Heidensche ambtenaars van het belastingwezen als dienaars van God deelen in de liefde van de geliefden Gods, de geroepene Heiligen die te Rome waren, toen Paulus hun schreef, toen Nero hen als fakkels gebruikte ter verlichting van zijne tuinen. De verkeerdheden, door de ambtenaars begaan, behoorden zeer zeker den naam te dragen, dien zij volgens de ambtelijke beschouwing van waarheid en gerechtigheid verdienden: de liefde tot personen maakt zelfs een juist oordeel over zonden noodzakelijk; alléén de liefdeloosheid maakt onverschillig voor den naam en het wezen van het zedelijk kwaad. Maar hoeveel te meer moest dan niet de liefde dringen, om den personen zelve, in hunne hoedanigheid van ambtenaars, van dienaars Gods, te betalen waarop zij krachtens hun ambt volgens goddelijk recht aanspraak mochten maken? En als dit nu gold voor Heidensche door eene Heidensche macht aangestelde ambtenaars, hoeveel te meer gold dit dan niet voor Voorgangeren der gemeente, wien hare leden (Hebr. 13 : 17) gehoorzaamheid en onderdanigheid verschuldigd waren, voorgangeren die men zich langs den weg der vrijwillig aanvaarde organisatie zelve tot bestuurders had verkozen?

Deze beginselen heb ik steeds gevolgd.

De Kerkbesturen hebben vele zonden van nalatigheid voor hunne rekening. In strijd met de Reglementen, die ze moesten handhaven, hebben zij (doch altijd in den wettigen weg!) bepalingen ontworpen, en gedeeltelijk ook ingevoerd, die rechtmatigen aanstoot gaven aan wie het confessioneel en presbyteriaal karakter van de Kerk, zooals zij zich naar buiten vertoonde, wilden behouden. Tegen dat onrechtmatig drijven eener blijkbaar voorbijgaande meerderheid heb ik mij steeds naar vermogen verzet. Zoo ver ik weet, heb ik mij bij dat verzet steeds laten leiden door deze drie onwederlegbare beginselen:

1° De wettige weg moet bewandeld worden; 2° De Kerkbestuurders zijn als zoodanig in hun ambt te eeren en dus te beoordeelen naar de ook voor hen geldige beschrijving van hunne hoedanigheden; 3° De mogelijke ongehoorzaamheid aan eenige bepaling, in strijd met Gods Woord geoordeeld, mag slechts eene daad zijn van den persoon zelven, die geen enkel Kerkbestuur weêrhouden mag jegens den ongehoorzame te doen, wat de plicht is van het Bestuur naar zijne eigene opvatting; uit hetgeen voor mij ten plicht is, mag ik niet den eisch afleiden dat hij, die ook tegenover mij te waken heeft voor de handhaving der orde, zijn plicht verzuimt, indien zijn plichtbesef dit medebrengt; word ik in zulk een geval getroffen, ik mag het om andere redenen smartelijk, schadelijk, zelfs onverdiend achten, maar

ik behoor de plichtsbetrachting der Besturen te eeren, en er mij naar te gedragen, zoolang ik mij onder hun opzicht bevind.

Deze beginselen zijn aan Gods Woord, inzonderheid aan het voorbeeld van Christus ontleend, en zijn dan ook ten allen tijde door de ware martelaars gevolgd. De partij echter, die heden ten dage de Kerk in rep en roer brengt, heeft een tegenovergesteld gedrag geleid. Wij zwijgen van de *leugen*, door haar jaren lang gepredikt, alsof „de Synode” de hoogste wetgevende, rechtsprekende en besturende macht is, alsof zij zich had gezet op den troon van Christus, alsof zij, met een souverein gezag bekleed, de Kerk aan de Christusverloochening overleverde. Wij hebben thans uitsluitend het oog op de ontelbare smaadwoorden, schandelijke voorstellingen, verguizende beschouwingen, waarmede de Kerkbestuurders in deze hunne hoedanigheid overladen werden. Als Kerkelijke waardigheidsdragers, als ambtenaars, als dienaars Gods hadden zij aanspraak op liefde, eerbied, ontzag; zij ontvingen het tegendeel van wie zich thans de beste Christenen noemen; zelfs de schatting, die voor het Kerkbestuur noodig was, betaalden deze slechts uit welberekend eigenbelang. Alzoo overtrad men gedurig de geboden Gods.

Deze ongerechtigheid hangt samen met eene andere ongerechtigheid. Men achtte zich gerechtigd, den Kerkbestuurders al dat onrecht aan te doen, omdat men hunne personen voor „goddeloozen”, „ongeloovigen” hield. Uitgaande van het feit, dat velen van hen met het Christendom der Kerkelijke belijdenis gebroken hadden, nam men de vrijheid, hen als Kerkelijke ambtsdragers in het aangezicht te slaan. Gelijk voor menigeen de Christelijke bediening der Sacramenten geene waarde had, omdat de Bedienaar voor hen geen geloovige was, alzoo was de Kerkbestuurder verachtelijk, omdat hij voor zijn persoon geen deel aan het geestelijk goed der Kerk scheen te hebben; het eigen oordeel over iemands geestelijken staat, of over iemands prediking, vaak niet anders dan op praatjes gegrond, werd aldus tot maatstaf der waardeering van iemands ambtelijke verrichtingen. Ik spreek nu niet van maatschappelijke verhoudingen. Wat zou men bijv. moeten zeggen van eene redeneering als deze: Burgemeester N.N. is een slecht Burgemeester, omdat N.N. liberaal in de politiek is? De rechter Z.Z. is een onrechtvaardig Rechter, omdat Z.Z. zich buigt voor Maria als moeder der genade Gods? Hoe dwaas dan niet, te stellen dat iemand een antichristelijk Kerkbestuurder is, omdat hij in zijne prediking naar de begrippen van een enkele, of ook van velen, zich tegenover Christus stelt? 't Kan zijn, dat iemands politieke denkwijze, of godsdienstige belijdenis, of dogmatische beschouwing hem zelven in strijd brengt met plichten eener andere betrekking, maar die

collisio officiorum is, òf voor zijne eigene rekening, òf moet door de macht die hem ter verantwoording roepen kan uitgemaakt worden. Maar geenszins mag iemand, die zulk een persoon in zijn ambt te gehoorzamen heeft, op zulk een grond hem als ware hij niet met dat ambt bekleed behandelen of beschouwen. Maar waarop ieder Christen ten allen tijde letten moet, en ik thans ook allen nadruk leg, is het feit, dat Christus, voor Kajafas staande als Voorzitter van het Sanhedrin, dezen waardigheidsbekleeder niet wraakte om de algemeen bekende onwettigheid zijner aanstelling, of om zijne persoonlijke gevoelens, of om eenige andere oorzaak. En wat dunkt u van Paulus' voorbeeld, in Hand. 23 : 1—5 aan vergetelheid ontrukt? Ja, gansch die gedragslijn is des te onbegrijpelijker, omdat diezelfde partij geen overwegend bezwaar heeft tegen de stelling: Een orthodox predikant is in zijne ambtsbediening te eeren, al gelooft hij zelf niets van zijne prediking, al leeft hij op de schandelijkste manier, al is hij een door en door karakterloos mensch. Gelijk beweerde onrechtzinnigheid een vrijbrief tot allerlei onteering van den Kerkelijken ambtenaar geeft, alzoo geeft beweerde rechtzinnigheid een vrijbrief tot allerlei ongerechtigheid. Wij hebben ook zoo iets nooit bij Christus ontdekt, die evenmin de rechtzinnigheid van den wetgeleerde (Luc. 10 : 28) gebruikte om zijne onzedelijke praktijk te verschoonen, als hij met „de gerechtigheid" van de Farizeërs en de Schriftgeleerden hunne verstandelijke dwalingen omtrent den Messias bemantelde. En ofschoon hij niemands zonden of wanbegrippen ontzag, stelde hij als regel voor zijne discipelen vast, dat zij zouden doen wat van Mozes stoel geleerd werd (Matth. 23 : 1 v.v.), en ook de Kerkelijke machthebbers niet zouden onteeren, al waren zij de slechtste leeraars en leelijkste veinsaards.

Zoo is ook in strijd met Gods Woord het jaren lang gehuldigde beginsel, dat geen Kerkbestuur iets goeds kan doen, omdat het reeds veel kwaads gedaan had. Reeds bij de invoering van den *Vervolgbundel* heb ik mij openlijk tegen dat beginsel verzet. Een (overleden) ambtgenoot verklaarde, dat die Gezangen niet aanbevelenswaardig waren, omdat ze van zulk eene Synode kwamen. Ik betoogde, dat het niet de vraag mocht wezen, van wie ze kwamen, maar enkel of ze op zichzelven bruikbaar waren. En nog heden ten dage ben ik van hetzelfde gevoelen. Immers is dit geheel in overeenstemming met het gevoelen van den Discipel, dien Jezus liefhad (Joh. 11 : 51). Ambtshalve kan een schuldig ambtsdrager nog hoogst gewichtige en ware woorden spreken door de inwerking des Heiligen Geestes. Wie deze stelling bestrijdt, bestrijdt daardoor het Koningschap van Christus, de Souvereiniteit des Geestes, de bestierende macht Gods. Ja, gebeurde het niet dikwerf, dat

mannen, die blijkbaar niet ingeleid waren in den verborgen omgang met God, over sommige dingen een beter oordeel uitspraken dan hoog begenadigde kinderen Gods? Of wie dacht beter over de volkstelling: David of Joab? Bovendien, wordt het bij onze „Gereformeerden" „ongereformeerd" geoordeeld, dat een „valsche Kerk" (-bestuur) handelingen verricht, welke met de gerechtigheid of met de waarheid Gods overeenkomen?

Overigens zij dit geschrift zelf voldoende voor zijn bestemming; in dien zin: zichzelf genoeg. Er zijn enkele fouten in, wat stijl, schrijfmanier, en punctuatie betreft. De spoed, dien ik maken moest, verschoone die goedgunstiglijk, en mij van de moeite, om ze aan te wijzen. Ook zal men dezelfde verschoonende omstandigheid wel willen toepassen, als men andere gebreken ontdekt. Ik kon nu het *nonum prematur in annum* van Horatius onmogelijk toepassen, en hij leefde ook niet in een krijg, allerminst in de eeuw van den stoom. In elk geval: „*Non omnia possumus omnes.*"

En nu, God zegene dit geschrift voor U, mijn vorige en tegenwoordige, in elk geval hartelijk geliefde Gemeenteleden, en in 't algemeen voor U, mijne Kerk, wier ellende het meest uitkomt in de verkeerdheden van Uwe geloovigste zonen en dochteren, wier zegeningen ook den ongeloovigste in Uw midden en in ons land nog ten goede komen, wier hemelsche roeping zoo lang duurt als onze natie bestaan zal en de Heer vertoeft te komen, wier levenskracht thans op zwaarder proef is gesteld dan ooit te voren in al de eeuwen van uw bestaan hetzij vóór, hetzij na 1517. Voor U, Kerk mijner Vaderen en mijns Vaderlands! door wie ik den predikdienst als jongeling ontving, als knaap reeds begeerd, blijve mijn dienst, totdat ik, „van zorg en strijden moe" daar ruste, waar de Kerk niet doleert, evenmin als hier, maar steeds juicht door Hem, in Wien en om Wien wij reeds in het strijdperk meer dan overwinnaars zijn.

INHOUDSOPGAAF.

I.

HET PLAN DE CAMPAGNE.

II.

DE ONDERNOMEN VELDTOCHT.

HET PLAN DE CAMPAGNE.

In een dier ongelukkige dagen, waarin Josafat, de godvreezende Koning van Juda, zich aan Achab, den goddeloozen Koning van Israël, verzwagerd hebbende, aangepord werd om met hem op te trekken naar Ramoth in Gilead, gaven niet minder dan vierhonderd profeten den welbekenden raad: »Trek op, want God zal hen in de hand des Konings geven". Maar Josafat was niet gerust. Op zijn bepaald verzoek werd er nog een profeet des Heeren gehaald en ondervraagd: Micha, de zoon van Jimla. En deze? zie, — geheel en al in strijd met het advies dier groote menigte en ondanks den kinnebakslag van Zedekia, den zoon van Kenääna, den profeet met de ijzeren hoornen, voorspelde hij, dat de vereenigde legers verstrooid zouden worden op de bergen, gelijk schapen die geen herder hebben. Alleszins verklaarbaar is het zeker, dat de Koningen gehoor gaven aan de vierhonderd, en geenszins aan dien éénen man, die nooit iets goeds over Achab geprofeteerd had, maar het was even stellig geen eereloon voor het gevraagd en gratis gegeven advies, dat Micha, op het bevel van dien koning, in het gevangenhuis gezet en met brood der bedruktheid gespijzigd werd, ja met water der bedruktheid, totdat Achab met vrede zou wedergekomen zijn.

Deze historie heb ik bij gelijkenis toegepast op den strijd, die gedurende meer dan vijftien jaren, met betrekking tot het Beheer der Kerkelijke goederen, een goed deel der belangrijkste Hervormde Gemeente in groote spanning en vreeze hield, maar daarentegen ook een ander deel met goeden moed vervulde.

Sedert het onnatuurlijk bondgenootschap tusschen de Christelijk-historische richting en de politiek der kansberekening, tusschen den eigenaardigen arbeid der Kerk en de burgerlijke rechtsgeleerdheid, tusschen den strijd voor het

dierbare, den Heiligen overgeleverde geloof en het streven om de Kerkegoederen aan alle Kerkelijk Opzicht te onttrekken, en alzoo bij eene mogelijke breuk te behouden voor eene verbandlooze gemeente, of ze zelfs wel te gebruiken om het vrijwillig aanvaarde Kerkverband te verbreken, heb ik de rol van Micha moeten vervullen. Zoo goed als alléén staande, heb ook ik gewaarschuwd tegen het geven van zelfs maar éene stem aan een dienaar der Roomsche Kerk, tegen het onkerkelijk houden of maken der Christelijke School, tegen het vernietigen der bestaande finantiëele betrekkingen, tegen het plaatsen van de Kerkvoogdijen buiten het reglementaire Kerkverband. Mijne waarschuwing heeft de leidslieden en aanvoerders niet overtuigd; geen wonder, het was redelijker de vierhonderd profeten te volgen met een Zedekia aan het hoofd, die zich van ijzeren hoornen voorzien had, dan een eenling die, tamelijk wel afgezonderd, in een kleinen kring zich bewoog.

Ik weet niet, of de geduchte nederlaag, in 1886 bij de Stembus geleden, of de verstrooiing van staf en leger der Antirevolutionairen, de juistheid dier waarschuwing duidelijk gemaakt heeft. Evenmin, of men reeds algemeen gevoelt dat de Christelijke School, buiten het Kerkgemeentelijk verband geplaatst, tot groote afbreuk aan de plaatselijke gemeente dienen kan. Maar dit is in elk geval duidelijk, dat *de historie van de tuchtzaak te Amsterdam* bewijst, hoe gevaarlijk het is, zoo men ter bereiking van een doel, dat men goed acht, een slechten weg bewandelt, en zich door succes en talenten laat verleiden tot oneerlijkheid en trouweloosheid.

Wat dan was het *plan de Campagne*, dat zich van lieverlede openbaarde?

——— — ·

EERSTE HOOFDSTUK.

HET ONCHRISTELIJK EINDDOEL.

»*Over Middelburg naar Amsterdam*". Die weg werd mij te Goes in een der beste oogenblikken van mijn leven voorgeteekend.

Of die weg mij aanlachte? Of dat eindpunt mij bekoorde? Of er veel kans, naar den mensch gesproken, voor bestond? — Vergun mij, op die vragen te antwoorden met de herinnering, of met de mededeeling, dat ik, ondanks, neen, tengevolge van mijne juridisch-confessioneele beginselen, irenisch van gemoed jegens allen die den Naam des Heeren aanroepen in alle plaatsen Zijner heerschappij, toen reeds in pijnlijke botsing gekomen was met den man, die in de Amsterdamsche kerkelijke wereld schier alles te zeggen had [1]), over de voornaamste kerkrechtelijke vraagstukken.

Middelburg en Dordrecht nomineerden mij in de Augustusmaand van 1871 bijna gelijktijdig. Mijn beroeping, en inzonderheid mijn bedanken voor de gemeente, wier beroemde naam voor altijd aan de beroemdste Synode verbonden is, deed de broeders van de Hoofdstad der Zeeuwen een jaar lang op andere predikanten zinnen, totdat eene echte dochter van dat prachtig en krachtig leeuwenras den doorslag wist te geven. Doch hoe dit zij, den 12den van Bloeimaand werd ik aldaar in de dienst bevestigd, en deed er mijne Intrede met eene prediking over Luc. 24 : 47 [2])

Ik neem de vrijheid, ter nadere kennismaking met mijn persoon en richting, de volgende bladzijden daaruit over te nemen:

T.! 't Is dezer dagen zeventien jaar geleden, dat ik mij, met al 't vuur van een jeugdig gemoed, begaf op den weg naar het geestelijk ambt, om zielen te mogen winnen

1) Vgl. het *Kerkelijk Weekblad* en *De Heraut* van 1869 en daarna.
2) *Afscheid en Intrede.* Twee Toespraken. Middelburg, Albert Wedding. 1872.

voor mijn Heiland en even daardoor iets bij te dragen tot herstel van onze op nieuw gemartelde kerk. Geen enkel oogenblik heeft mij die keuze gerouwd, ondanks al de bezwaren en gevaren, niettegenstaande een zegen verre boven bidden en denken, aan de voorbereiding verbonden.

Het vurig begeerde werk werd juist heden vóór tien jaren begonnen; is 't wonder, dat mijn hart vol is van blijde herinneringen? Ik kan den Heer mijnen God nooit genoeg danken voor al het goede, sinds genoten: 't was een zaaijen met lust, een maaijen met rust Wel ontbrak het niet aan rotsen en distelen; hoe kon het anders? Mijn gemoed was vaak vervuld met vrees en smart; immers, heeter werd de strijd, grooter de taak, zwaarder de zorg. Evenwel, 't zij gesproken tot roem van Gods genade, ik wensch geen stap terug te treden op die baan, door welke misstappen ook ontsierd; integendeel, voorwaarts te gaan aan de hand van mijnen getrouwen Leidsman. Maar, waartoe het verzwegen? ik klom nu met grooter angstvalligheid op dan in de ure mijner ambtsaanvaarding. Het ging mij als den berg-reiziger die, naarmate hij hooger stijgt, smaller kronkel-paden betreedt, dieper afgronden ontdekt, breeder hinderpalen ontmoet, dan waarop hij gerekend had. Geen wonder dus, dat ik met klimmenden schroom den herdersstaf droeg, en in déze ure, ziende op 't geen de jongste wending van mijn pad mij bracht, levendiger dan ooit te voren gevoel, dat al onze bekwaamheid uit God is. Neen, niet benijdenswaard is de man die, als een gids op zulk een vreeselijken weg, niet enkel zélf vooruit, maar ook onsterfelijke zielen vóórgaan moet; allerminst dán, als hij ziet dat velen blijven staan, zich omwenden, zijne leiding althans niet noodig achten. Gij let immers op de teekenen der tijden, die wenken en stemmen die, nu eens dreigend dan eens vleijend, den prediker in onze kerk van het oude en nooit verouderd Evangelie toeroepen: „Houd op!" Volgens den een heeft iedere kerk uitgediend, en heeft zij, even als hare belijdenis, slechts voor den liefhebber van oudheden eenige waarde Volgens den ander is onze kerk als zouteloos zout, zoo niet erger; haar oprechtste dienaar zelfs op eene schandelijke plaats; hare werkzaamheid tot verderf van ons volk. Volgens een derde kan onze geregelde prediking uitnemend vervangen worden door „oefeningen" in binnenkamers en kleine kringen zonder behoorlijke oefening in alle kennis en geestelijk verstand Ongezocht spannen dus de verschillendste geesten samen tegen onze voortdurende bediening van het Woord, niet weinig gerugsteund door zoovelen, helaas! die haar wel voor anderen, doch niet voor zichzelven noodig keuren; ja, hoe vreemd het klinke, zelfs door hen, die haar voor eigene gemeente op den hoogsten prijs stellen, namelijk door dézulken onder hen, welke niet in liefde gedenken aan de herderlooze scharen in tal van plaatsen. Mogelijk zou onze gansche kerk wel eens den schat der bediening moeten leeren waardeeren door volslagen gemis; in allen gevalle wordt haar steeds nadrukkelijker gevraagd: Waarom is het noodig dat de Evangeliebediening in uw midden blijft bestaan?

. . . .

Voor de liefde tot Christus is 't genoeg, dat Hij het heeft gezegd, die dan ook voor Zijn woord geen spreekgestoelte vraagt als een gunst, maar vordert als een recht; en wordt het door eene aardsche macht niet gegeven — onze historie getuigt het in bloedig schrift! — het geloof weet het te nemen. Op dienzelfden grond neem ik de vrijheid het Evangelie te verkondigen, en reken op niets meer, van de zijde onzer overheden, dan op de bescherming, die hare wet belooft en beveelt, waarmeê de gezant van Christus zich vergenoegen moet, sinds onze staat Evangelie en Kerk begreep onder het gemeene recht. Evenwel, het is en blijft mijne hartelijke bede voor den edelen Vertegenwoordiger van onzen aardschen Koning en voor de aanzienlijke Staten van dit gewest, voor het achtbaar Bestuur en den Raad dezer stad, evenzeer als voor het dierbaar Huis van Oranje, op nieuw zoo diep gewond, dat ieder, niet enkel in zijn hart

en huis, maar ook in zijn werkkring leve naar de wet van den hoogsten Koning. Als ambtenaar van den Staat zij men niet langer voedsterheer der kerke, als onderdaan van Christus zal men overal medewerken tot erkenning van Zijn gezag; tot uitbreiding van Zijn rijk, het rijk der heerlijkste gezindheid, der onschatbaarste genade, des allerheiligsten geloofs, en tot handhaving ook van mijne gewetensvrijheid; zelfs tot vermeerdering van stoffelijke welvaart, van alle bedenkelijk goed, 't welk ik van ganscher harte, én nu én later, voor alle macht van dien aard afsmeek van dien Koning, Wiens scepter een hoorn van overvloed is.

Ik had er een huis gehuurd voor den tijd van twee jaren met één jaar op zicht. Schoon in de Schoolzaak en de Politiek veelal éene lijn met Dr. Kuyper volgende, werd het verschil van kerkelijke beginselen, tusschen hem en vele ouderlingen [1]) en mij bestaande, steeds duidelijker. Ik kende niemand van nabij te Amsterdam, had er mij nooit vertoond, en stond er met niemand in eenige bijzondere betrekking. Op geenerlei drietal voor de vervulling van eene vacature zag ik mijn naam geplaatst, totdat plotseling, wel niet onverwacht, maar toch geenszins begeerd, de nominatie en straks de beroeping, de vervulling der godspraak aankondigde, en dat wel in de uren der beslissing, of ik het bewoonde perceel weêr wilde inhuren. Op »Sint-Nicolaasdag" maakte ik aan mijn onvergetelijk Middelburg bekend, dat ik de beroeping aangenomen had. Ik had wel anders gewild, doch ik *moest.*

Staat in éénen Geest, met een gemoed gezamenlijk strijdende door het geloof des Evangelies" (Fil. 1 : 27), dit riep ik der vredelievende gemeente bij het afscheidnemen toe, maar dat was ook, naar Hand. 2 : 1, de grondtoon mijner eerste toespraak (op denzelfden datum als waarop ik te Middelburg mijne intree deed) tot de Amsterdamsche strijders, voor wie ik eveneens eene Kiesvereeniging wenschte onder de aloude leus: »*Eendracht maakt macht*", overtuigd dat de samenwerking van allen, die de Gemeente voor de prediking van het Kruis behouden willen, altijd, maar toen vooral, onontbeerlijk was, onder vasthouding aan de uitsluitende rechtsgeldigheid der in de Formulieren van Eenigheid uitgedrukte Belijdenis.

Alzoo heb ik mij van den beginne gedragen naar de bede van Dr. Kuyper, mij bij mijn beroep naar hier bericht, dat er tusschen hem en mij geen *Antagonisme* mocht ontstaan.

Maar ik merkte al ras, dat er geen eendracht op den duur te verkrijgen was, ja dat men eene scheiding zou doordrijven. Men kon met de »Irenischen"

1) In het *Kerkelijk Weekblad* had ik o. a. ook mijne afkeuring van het gedrag der 17 ouderlingen (1872) kenbaar gemaakt, als zijnde *eigenmachtig* en verloochening van het Kerkverband.

nog wel in den Hemel samen zijn, maar Kerk met hen houden, dát was onmogelijk, ziedaar de inhoud van een brief, dien ik niet lang na mijne komst alhier van de invloedrijkste »vrienden der waarheid" ontving. Een persoonlijk bezoek bij den eersten onderteekenaar versterkte mij geenszins in mijne dierbare illusie, zoo geheel in overeenstemming met het woord des Heeren en met de behoefte dezes tijds, maar geheel in strijd met de uit verschillende strevingen en vooral uit wantrouwen jegens broeders geboren wenschen van doorzettende mannen [1]).

Er heerschte verschil van inzichten omtrent den weg des heils, de orde der heilswaarheden, de uitgangspunten der Dogmatiek.

Er heerschte verschil omtrent de rechtmatigheid en den oorsprong der tegenwoordige organisatie. Voor den een was zij een op historischen weg ontstaan, van God gewild, door de Gemeente op verschillende wijze aangenomen, en zéér goed bruikbaar instrument, bruikbaar voor Kerkherstel door de prediking van het Evangelie en door de handhaving van de tucht. Voor den ander was die tucht eene zedelijk onwettige macht in de Kerk, waaraan de Kerk geene verantwoording schuldig zou zijn, terwijl de Reglementen opgedrongen, de Besturen goddeloos waren [2]).

Er heerschte verschil omtrent de roeping van Kerkeraad en Bediening, en evenzoo over de vraag: Mag een Ouderling zijn plicht verzuimen, als hij voor zich meent dat de Predikant, bij wien hij dienst moet doen, de Waarheid verloochent? Ja men ging zoo ver, dat men slechts onder de sterkste reserve antwoordde op de vragen van het Formulier der Bevestiging tot Ouderling, wien toch de mogelijkheid om »iets van het ambt te oefenen" ontbrak.

De vrienden, de brs. van Lindonk, Oyens, Pierson, hadden eendrachtige samenwerking begeerd. Daarom hadden zij er de voornaamste leidslieden der Waarheidsvrienden ingetrokken. Hunnerzijds werd ook getracht, dien scherpzinnigen ouderling te behouden, wiens denkbeelden maar al te goed door Kuyper werden verwerkt. Onder mijn presidium werd in 1875, toen hij zijne betrekking neergelegd had, eene commissie van den Kerkeraad naar hem afgevaardigd (October 1875), om hem tot terugkeer te bewegen. De daarop aan mij gerichte brief geeft omtrent dat laatste punt veel licht. Zonder de

1) Vgl. hierbij: *Groen van Prinsterer en zijn tijd*, bl. 385.

2) Reeds in 1875 had de Ouderling Kuhler van de Persoonlijke Kerkvisitatie beweerd, „dat zij in den tegenwoordigen toestand een jaarlijks wederkeerend ijdel vertoon is, dat een gruwel moet zijn in de oogen van een heilig God, en dat zij gedaan wordt door eene *zedelijk onwettige macht in de Kerk*, aan welke zij dus, de *opgedrongene* Kerkelijke Reglementen niet medegerekend, *geene verantwoording schuldig* is, terwijl de gegeven antwoorden niets anders dan afgedwongen fraaiheden zijn."

beschuldiging van onbescheidenheid te vreezen, laat ik het voornaamste gedeelte volgen nu, zooals later steeds met elke aanhaling, zonder eenige verandering:

„O, indien even mogelijk, had ik zoo gaarne aan den drang der liefde en ernst gehoor gegeven, daar het mij zoo hard valt, tegenover de Liefde der Broederen eene weigering mijnerzijds te stellen; maar ik kan het gevoel van tegenzin niet overwinnen, bij de enkele gedachte zelfs van weder zitting in den Kerkeraad te moeten nemen, daar mij de ervaring van de handelingen des Kerkeraads, gedurende bijna 6 jaar opgedaan, althans als het er op aankwam zich in de bresse te stellen, wanneer het het Heilige raakte; wanneer het er op aankwam, om te handhaven het Sakrament of waarheid en recht; wanneer het er op aankwam te staan voor den eer, de Naam en de zaak des Heeren, in al hare klaarheid en naaktheid als voorbijgaat; zoo zelfs, dat dit bij mij eenen afkeer doet geboren worden van eene Vergadering, die zich dán enkel als actief doet kennen, wanneer het er op aankomt, het buitenste des drinkbekers te reinigen; terwijl hare handelingen, wanneer het het wezen en het zijn der Kerk betreft, weinig of niets verschilt van wat de Kerkeraad onder het oude régime, in gelijke gevallen zoude gedaan hebben of wellicht gedaan heeft, zoodat van de Kerkeraad van voor 1867 die zich ook wel aan de uitwendige dingen liet gelegen leggen, gerust mag gezegd worden „Tout comme chez nous."

Geloof mij, WelEerw. Heer, dat ik niet wensch te overdrijven; ik ben volstrekt niet bitter maar veeleer droevig gestemd, terwijl ik dit oordeel over de handelingen van den „uitgezuiverde" van de Orthodoxe Kerkeraad nederschrijf; gewis, wij hadden in een tijdvak van 8 jaren andere dingen van den Amsterdamschen Kerkeraad mogen verwachten, dan om van tijd tot tijd de Modernen eens, en dan dikwijls nog onnoodig, te grieven en wat groote en hooge woorden te spreken, waarin niet zelden het eigen ik en meesterachtige hoogmoed, zeer waarneembaar werden.

Ge zult wellicht vragen, wat al deze zaken te maken hebben met het feit, in mijn schrijven aan den Kerkeraad gequalificeerd, en naar aanleiding waarvan ik mijn ontslag aanvroeg; waarop ik antwoorden moet, dat dit alles zeer *veel* met die zaak te maken heeft, daar dit laatste feit niet op zich zelve staat, maar eene der reeks van zaken is, die getuigenis geven, dat de ban op de gemeente rust; indien er althans nog van gemeente als zoodanig in onzen toestand sprake mag zijn, en het oordeel der onvruchtbaarheid zoo kennelijk op den Kerkeraad rust, dat zoo het mij gelusten zoude en ik hiertoe roeping meende te hebben, het mij niet moeilijk zoude vallen, een klaar bewijs daarvan te leveren, door eenvoudig een overzicht te geven van de handelingen en pogingen des Kerkeraads gedurende de 6 jaren dat ik lid daarvan was; en deze nagaande, het spreekwoord „veel geschreeuw, maar weinig wol", als onwillekeurig voor den aandacht komt, gezwegen nog van de toestand der gemeente in al hare vertakkingen; want, zoude men hierover een *boek* willen schrijven, dat zou wel zeer lijvig en interessant kunnen worden, maar tevens bij belangstellende lezing, door degenen die *meê leven* en *meê gevoelen*, en zich niet met illusiën kunnen behelpen, eer walging dan eerbied en liefde voor zulke gemeente zoude wekken; en als dit bij menschen die uitwerking zoude hebben, als de toestand in al hare naaktheid eens voor oogen werd gesteld, wat moet dit dan zijn in de oogen van Hem, met wiens Naam zich die Gemeente nog altijd wil sieren.

Denk niet, WelEerwaarde Heer, dat ik van al deze zaken en toestanden de schuld op de Broederen wil werpen en mij zelven vrij pleiten; ook door mijnen schuld voor God en de Kerk is die toestand zoo, en de Heere is rein in zijn spreken en rechtvaardig in zijn richten; neen, geene hooggevoeligheid, maar veeleer diep schuldbesef en ootmoedige belijdenis in woord en daad betaamt ook, en vooral mij; maar dit

neemt niet weg, dat de handelingen van velen en ook vooral van degenen, die zich zoo gaarne „vredelievend" noemen of „Confessioneel ? ?" of hoe ook, er toch maar niet op aangelegd zijn, om hierin de hand aan den ploeg te slaan, zonder om te zien: of de Heere onze God het ons ook mocht doen gelukken, in eenen weg van waarheid en recht; hoewel ook bij de twee genoemde fractiën mannen zijn, die ik liefheb en hoogelijk waardeer.

Aan de richting, waarmede ik het niet eens kon worden en die ik toch zoo gaarne in de Kerk hield, weet ik geen beteren naam te geven dan dien van het *Independentisme des vromen volks*, tijdelijk volslagen, om te komen tot een nieuwen Kerkvorm, later door dien nieuwen Kerkvorm beperkt. Zij is niet theoretisch, maar praktisch, maar om des doels en der omstandigheden wille, independent. Zij is even onafhankelijk van eigene daden, stemmingen, antecedenten en beloften, als zij van den aangenomen Kerkvorm onafhankelijk wilde zijn. Zij is eindelijk, in den waan dat zij om hare in eigen oog formeel juiste overeenstemming met Gods Woord het lichaam des Heeren is, in eigen schatting *de* Kudde, wier stem die des Heiligen Geestes is, predikanten tot organen des Heiligen Geestes stempelt, en alle zedelijk gezag in Kerk en Staat behoort te bekrachtigen, te heiligen, te sterken, te scheppen door hare uitverkorenen.

Dat beginsel leidt 1° tot de dienstbaarheid der Evangelieprediking en der Evangeliedienaars aan enkelen in de Gemeente, en 2° tot het straffeloos laten van wie in hunne oogen de ware vroomheid vertoonen.

Omtrent een en ander geven de twee volgende brieven de noodige toelichting. De eerste werd aan mij gericht, de tweede door mij in antwoord gezonden.

1

Am. fr.! Ik ben zoo vrij mij tot u om raad te wenden en wel omtrent de navolgende zaak. Mijn Kerkeraad eischt van mij om voor het lidmaatschap van het C. B. te bedanken, omdat ik, als lid van dat bestuur, Ds. .... moet *vervolgen* en mijne geheele gemeente in rep en roer breng. Hoezeer ik nu ook beweer, dat noch het een, noch het ander door mij gedaan wordt, zij zijn daarvoor niet vatbaar. Tot bedanken heb ik tot dusver niet kunnen besluiten, te meer niet, omdat ik mij voorstel, dat zij mij, voor 't C. B. bedankt hebbende, zullen verzoeken of ook van mij eischen, met hen de Synode gehoorzaamheid op te zeggen.

Verwachtende, dat u mij wel met bekwamen spoed van advies zult willen dienen, teeken ik mij, na u met de uwen in 1887 Gods besten zegen toegewenscht te hebben:

2

AF.! Terecht begrijpt gij, dat ook hier het spreekwoord geldt: „Wie den duivel een pink geeft, dien neemt hij de geheele hand." Het gansche streven van die vrienden is: onderwerping van den predikant aan het souvereine vrome volk, waarvan de onderlingen, Kuiperio inspirante et imperante de onfeilbare organen en gewillige dienst-

knechten zijn. Wij hebben datzelfde hier al lang doorleefd. Geen predikant vond bij de ouderlingen beter onthaal, dan die met woord of daad verklaarde aan hunne voeten te gaan zitten. En meent gij, dat die Amsterdamsche sergeanten in de kerk kwamen, om gesticht te worden? O neen, zij kwamen om den prediker een bewijs van hunne onwaardeerbare goedkeuring te geven, terwijl de hoofdofficieren, zooals Kuyper, Fabius, Rutgers, de Savornin Lohman, slechts nu en dan verschenen uit kerkelijke politiek. Geloof mij, elk toegeven aan deze hunne onschriftuurlijke eischen leidt onmiskenbaar tot de gebondenheid der prediking aan het dikwerf, ach, zoo ellendig goedvinden van het ach in eigen schatting zoo verlicht en godvreezend volk. Ik acht het zelfs een der allerbedenkelijkste verschijnselen onzes tijds, dat menige ambtsbroeder reeds gevallen is, door zich, in strijd met roeping en plicht en eigen conscientie, te schikken en te plooien naar de wenschen der „keurmeesters." En nu klinken die argumenten zoo mooi. Waarom? Zonder het zelve te weten, worden Keurmeesters en Geijkten even erg misleid, als toen de Tien Stammen onder het voorwendsel van te zware lasten tot eene breuk met het huis Davids en den wettigen Tempel onder de leiding van den valschen Jerobeam opgezweept werden. Om u zelfs en der Kerke wil, om uw ambt en uwe gemeente — ik bid u: houd u standvastig, kloek, mannelijk, en wijk evenmin als Paulus één ure met onderwerping. De geschiedenis van 1886, vooral te dezer stede, doet u zien, welk een zegen de Heer op standvastige plichtsbetrachting schonk.

En wat nu die „*vervolging*" betreft? Leugenachtig woord ter bedekking van de juiste waarheid! Heeft hij zich zelven niet losgemaakt? Is hij zijnerzijds niet vrijwillig gaan breken? Elk gebruik nu dat hij nog maakt van kerk en pastorie is — *diefstal;* even min als eene dienstbode die uit een huis wegliep nog gebruik maken mag van haar oude keuken en slaapkamer, evenmin mag hij ook gebruik van die goederen der Ned. Herv. Gemeente maken. Ach, waar is toch het eerlijkheidsgevoel bij de broeders gebleven? De ondernemers van de kerkelijke strooptochten van 1886 hebben wat op hun geweten! Ik geef toe, dat zij er anders over denken; maar datzelfde kan men ook zeggen van Domela Nieuwenhuis en Proudhon. „Eigendom is diefstal" — is ook eene met vuur verdedigde stelling. Mogen daarom de Socialisten, Communisten en Nihilisten door hunne geestverwanten in Staat en Rechtbank en Politie niet bestreden, en, zoo noodig, niet gestraft worden? Zal men het dan ook gaarne opnemen voor die besturen, als zij hun plicht niet hebben gedaan? Is het niet de roeping van elken bestuurder, de aanvaarde orde te handhaven? Maakt het kindschap Gods eene kerkelijke tuchtiging tot zonde? Bestrafte Paulus ook niet Petrus in 't openbaar? Is het Bijbelsch, dat wij niet *broeders*, wel *vijanden* Gods wederstaan mogen? Kastijdt God Zijne kinderen ook niet door menschen? — Waarde broeder! Verkwik ons, die hier zoo gesmaad en veracht worden door „*het* vrome volk," verkwik ons door uwe energie, waartoe God Almachtig en Genadig u sterke!

De geschetste partij bekwam in Dr. A. Kuyper, Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, en anderen, hoogst bekwame leiders en organen. Wij zullen ons nu echter slechts bij den eerstgenoemden bepalen. Zijne *Confidentie* aan mijn vriend J. H. van der Linden, in 1873 verschenen, heeft veel licht op zijne beginselen en plannen geworpen. Er was geene kerk meer dien naam waardig. Er moest eene kerk aan de gemeente, aan het volk, aan de dolende zielen teruggegeven worden, naar het model van Calvijn, met een vasten vorm, en met zulk eene leiding, dat de zielen er zich gerust aan overgeven kunnen. De plaatselijke gemeente moet vooral klein en rein zijn.

In Amsterdam zijnde heeft hij dan ook al zeer spoedig de noodige maatregelen voorgesteld. Om verschillende redenen is het voorstel, door hem den 10den December 1873 ingediend, hoogst merkwaardig. Het wordt alzoo ter lezing aangeboden.

Aan den Bijzonderen Kerkeraad heeft de ondergeteekende de eer aan te bieden het volgende voorstel:

De Kerkeraad,

Overwegende, dat het met zijn roeping en geestelijk karakter zoowel als met de aard en het welbegrepen belang der Christelijke Gemeente strijdt, schier al zijn kracht uit te putten in een formeelen strijd, die in zijn boezem tot geen resultaat kan leiden en het leven der Gemeente meer en meer ontaarden doet in een verre van heilige worsteling om bij de jaarlijksche stembus de zegepraal voor scherp tegenover elkander staande beginselen te verwerven,

Overwegende, dat handhaving van den bestaanden toestand in zijn tegenwoordige organisatie dit kwaad noodwendig moet bestendigen en afbreuk moet blijven doen aan echte vroomheid en christenzin,

Overwegende, dat de ontwikkeling der toestanden meer en meer tot de overtuiging leidt, dat twee opposiete beginselen op den duur niet samen kunnen werken,

Overwegende, dat de massaliteit eener gemeente van 145.000 gebleken is aanleiding te geven tot eindelooze tijdverspilling, breking van kracht en verwaarloozing van de gemeentebelangen,

Overwegende, dat de vrijheid des gewetens meer en meer in botsing komt met de eischen van orde en wet, zoo geen gelegenheid tot eigen organisatie geboden wordt,

Overwegende, dat binnen korter of langer tijdbestek een uiteengaan van verschillende partijen, thans nog in onze Gemeente vereenigd, te wachten staat,

Overwegende, dat zulk een uiteengaan, zal de strijd haar geestelijk karakter bewaren, nooit in een worsteling om kerkelijke bezittingen of goederen ontaarden mag,

Overwegende, dat zulk een uiteengaan, zal het geen aanleiding geven tot kabaal en verwarring, tijdig dient te worden voorbereid, op dat alle dingen, ook bij zulk een crisis, met orde kunne geschieden,

Overwegende, dat het zijn roeping is in dien zin te doen, wat hem, onder de vigeerende bepalingen, in afwachting van andere stappen, mogelijk is,

Overwegende, dat hij, er toe overgaande maatregelen in dien zin te nemen, te handhaven heeft het beginsel waarop thans nog de Ned. Herv. Kerk blijkens haar reglementen staat,

Overwegende eindelijk, dat de verschillende corporatiën, als de Algemeene Kerkeraad, het Ministerie, het Presbyterie, de Diaconale Vergadering en de Commissie voor de Kerkgebouwen dienen te worden gehoord,

Besluit:

1o. Onderstaand voorstel met de consideranten aan genoemde corporatiën te verzenden, om binnen twee maanden hierover haar advies te mogen ontvangen, zullende deze termijnen fataal zijn.

2o. Tot onderzoek van ditzelfde voorstel uit zijn midden te benoemen een commissie, bestaande uit zes leden, met last om binnen drie maanden de rapporten der corporatiën, die haar zullen geworden, te refereren en voorts de Kerkeraad te dienen van eigen advies en consideratie.

3o. In een buitengewoon daartoe saamgeroepen vergadering in de maand April des jaars 1874 bedoeld rapport in behandeling te nemen.

4°. Bij aanvaarding van het voorstel dit geen kracht van wet te verleenen, zonder dat vooraf het oordeel van het Classikaal Bestuur van Amsterdam, voor zoover dit hiertoe bereid is, hierover zij ingewonnen.

5°. Na ontvangst van antwoord van de zij des Classikalen Bestuurs, een definitieve stemming over het voorstel zelf te doen plaats hebben.

Het voorstel zelf luidt aldus:

Art. 1. Er zal een volledige staat worden opgemaakt van alle roerende en onroerende bezittingen, toebehoorende aan de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, zijnde de onroerende goederen daarbij op te geven in waarde, als bij schatting door deskundigen zal gebleken zijn.

Art. 2. De Gemeente wordt verdeeld in vijf kerspelen, en aan elk dezer kerspelen worden twee kerken toegewezen, zoodat elk kerspel in twee tegenovergestelde kwartieren der stad een kerkgebouw in gebruik ontvangt.

Art. 3. Twee dezer kerspelen zullen aan de Orthodoxen, twee aan de Modernen worden toegewezen, terwijl de vijfde zal overblijven voor hen, die zich nog aan de één, noch aan de andere zijde zullen scharen.

Art. 4. De predikanten, die zich aan kerspel 1, 2, 3, 4 wenschen aan te sluiten, verdeelen onderling voor zooveel de kerspelen 1 × 2 en 3 × 4 betreft hun arbeidsveld. De overige vormen het vijfde kerspel.

Art. 5. De kerspelen zullen niet naar buurten maar naar geestelijk karakter zijn ingedeeld, en dientengevolge de gemeenteleden, voor zoover zij stemgerechtigden zijn afzonderlijk, en afzonderlijk voor zooveel zij geen stemgerechtigden zijn, worden uitgenoodigd, zich binnen een aan te wijzen termijn te verklaren, bij welk kerspel zij zich wenschen aan te sluiten.

Art. 6. De overgangen uit het éene in het andere kerspel worden geregeld bij reglement.

Art. 7. De geestelijke zorg voor hen die zich aansloten gaat uitsluitend van dit kerspel uit, voor de overigen van den Kerkeraad.

Art. 8. Voorzooveel hiertoe geen afzonderlijke handeling van den Kerkeraad noodzakelijk is, heeft de bediening van Doop en Avondmaal, het godsdienstonderwijs, de aanneming en bevestiging van Lidmaten, alsmede de bevestiging van huwelijken voor elk in zijn kerspel plaats.

Art. 9. Aan het hoofd van elk kerspel staat een commissie, bestaande uit de predikanten, de subcommissie der kerkelijke goederen en 24 door de kerspelleden te kiezen gecommitteerden, die onder toezicht van den Kerkeraad en de Kerkvoogdij, met de materieele belangen van het kerspel belast is.

Art. 10. Een kerspel verhuurt voor eigen rekening zitplaatsen, kan voor eigen behoefte een collecte voor materieele belangen houden en is gerechtigd een hoofdelijken omslag over haar leden te leggen, onverminderd het recht des Kerkeraads om ditzelfde te doen voor algemeene behoeften.

Art. 11. Elk kerspel voorziet zelf in de kosten van haar kerkgebouwen en lokalen, voorgangers en verdere kerkelijke bedienden, alsmede in de bezoldiging harer predikanten, blijvende aan deze de thans genoten emolumenten verzekerd.

Art. 12. Onder goedkeuring van den Kerkeraad worden de beurten in elk kerspel geregeld door de predikanten met de gecommitteerden uit hun kerspel.

Art. 13. Elk kerspel voorziet in zijn eigen bezwaar van predikanten, behoudens de kerkelijke bepalingen.

Art. 14. In Januari en Juli zendt elk kerspel een verslag van zijn handelingen en volledige statistieke gegevens, alsmede rekening en verantwoording van zijn beheer aan den Kerkeraad ter goedkeuring.

Art. 15. Het toezicht van den Kerkeraad over den geestelijken arbeid in elk kerspel blijft voorloopig op den bestaanden voet.

Art. 17. De Kerkeraad stelt in handen van de commissie voor elk kerspel een volledige statistieke opgave van de goederen en bezittingen der Gemeente.

Art. 18. Elk kerspel is gehouden in het rapport van Januari den Kerkeraad op te geven, welke stemgerechtigden op den eersten des jaars bij haar waren ingeschreven.

Art. 19. Elk kerspel heeft het recht den Kerkeraad het voorstel te doen, den band, waarmede het aan het organisme der Gemeente is verbonden, losser te maken, en mocht de noodzakelijkheid hiertoe blijken, door pondspondsgewijzen uitkoop van het kerkbezit, met uitzondering der Diaconale bezittingen, den Kerkeraad van verdere verplichtingen jegens zich te ontslaan.

Voor dezen uitkoop zal het totale kerkbezit volgens den legger, altijd met uitzondering van de Diaconale goederen, gedeeld worden door zulk een cijfer als het totaal aantal stemgerechtigden, gedeeld door het aantal stemgerechtigden, van elk kerspel bedraagt.

Art. 20. Voor de Diaconale goederen zal gelijke uitkoop kunnen plaats hebben, zullende hiertoe echter een vrijwillige indeeling der bedeelden en verzorgden bij de kerspelen moeten voorafgaan, en alsdan het aantal der bedeelden en verzorgden als maatstaf van cijferbepaling gelden.

Art. 21. Voor beide uitkoopen komen alleen in aanmerking de stemgerechtigden en bedeelden of verzorgden die 1 Januari bij het kerspel waren ingeschreven.

Art. 22. Het besluit tot zulk een uittreding zal door den kerkeraad niet genomen worden, dan eerst gehoord te hebben het Classicaal Bestuur van Amsterdam.

Art. 23. Bij eventueele uittreding van een Kerspel zal een commissie van 15 leden benoemd worden, uit elk kerspel drie, die belast zal zijn met de regeling van voorshands gemeenschappelijke belangen, zooals predikantstractement enz.

Art. 24. Bij den uitkoop in Art. 19 bedoeld zal de Kerkeraad een of twee der bestaande kerkgebouwen, volgens schatting van den legger, in waarde kunnen doen gelden.

Art. 25. Bij den uitkoop in Art. 20 bedoeld, zal de Kerkeraad zoo hem dit wenschelijk voorkomt, in waarde volgens schatting kunnen doen gelden, de gebouwen aan de gemeente toekomende.

Art. 26. Besluiten over uitkoop volgens Art. 19 en 20 zijn afhankelijk van de goedkeuring van den Algemeenen Kerkeraad.

Dit voorstel aan de overweging van Uwe Vergadering aanbiedende, voldoet de ondergeteekende aan een moeilijken plicht die hem door zijn inzicht in den betreurenswaarden toestand der Gemeente is opgelegd. Van het ingrijpende van zijn voorstel is hij diep doordrongen, maar sterk door de overtuiging, dat het aan de zaak van waarheid in vroomheid bevorderlijk, op billijkheid gegrond en door den eisch des tijds geboden is, meent hij althans dit van uwe vergadering te mogen vragen, dat het in ernstig beraad worde genomen en tot toetsing van kerkrechtelijke beginselen leide. Het onloochenbare feit, dat een geordende kerkregeling niet voor Amsterdam en Sloterdijk dezelfde kan zijn, als ook reorganisatie niet van de Synode, maar van de Gemeente zelve moet uitgaan, geeft hem vrijmoedigheid u ten ernstigste te dringen, voor het nemen van deze proeve niet terug te deinzen.

Hij ontkent niet, dat er een stelsel aan ten grondslag ligt, maar wenscht er tevens op te wijzen, dat, bleek de proefneming niet te slagen, voor terugkeer naar den bestaanden toestand verbeurd was.

U bij Uwe beraadslaging de voorlichting van den Koning onzer kerk toebiddende, blijft hij met broederlijken groet. Uw dw. medebroeder,

Amsterdam 10 December 1873. (*w. g.*) KUYPER.

Ook de gronden, waarop tot de verwerping met beaming van de hoofdgedachte geadviseerd werd door de Commissie ad hoc, zijnde de H.H. Ph. R. Hugenholtz, T. Modderman Az., Phil. S. van Ronkel, W. Kuhler, A. Kuyper den 20sten Augustus 1874, laten wij hier volgen:

Aan den Bijzonderen Kerkeraad.

Heeft zijne Commissie, benoemd in zijn Vergadering van 29 December 1873, met mandaat om hem te dienen van resumtie en advies ten opzichte van een voorstel tot verdeeling der Gemeente in Kerspelen (bij schrijven van 11 December j.l. door het toenmalig lid, den Heer Kuyper, bij hem ingediend) en saamgesteld uit de H.H. Hugenholtz, Kuyper, van Ronkel, Tydeman, Kuhler en Dibbetz, te rapporteeren als volgt:

1°. dat in hare saamstelling drie veranderingen zijn ontstaan, doordien de predikant Kuyper vervangen is door den predikant Modderman, de ouderling Dibbetz door den ouderling Kuyper, terwijl de vacature ontstaan door het uittreden van den ouderling Tydeman onvervuld bleef;

2°. dat ter resumtie bij haar zijn ingekomen vier adviezen, als van de Kerkvoogdij, het Ministerie, het Presbyterie en de Diaconale Vergadering. Van den Algemeenen Kerkeraad is geen advies door haar ontvangen.

a. De Kerkvoogdij brengt hulde aan sommige der motieven; onthoudt zich van advies over het voorstel in beginsel; acht *dat de goedkeuring der Gemeente* zou moeten gevraagd worden om tot dadingen ten opzichte der Gemeentegoederen over te gaan; en verklaart zich bereid, des verlangd, over huishoudelijke aangelegenheden, nader advies te geven.

b. Het Ministerie is, al acht men het voorstel gelijk het daar ligt, onaannemelijk, van oordeel, dat het tot splitsing in onze Gemeente zal moeten komen; ontraadt alle dadelijke handeling, zoolang de onwil der Synode om ons ter wille te zijn niet gebleken is, en is bereid latere voorstellen in consideratie te nemen.

c. Het Presbyterie heeft, bij absentie van dertien leden, met een meerderheid van zeven leden het voorstel ongeraden geoordeeld, voornamelijk op grond: dat de moderne fractie der Gemeente geen aanspraak kan maken op het kerkelijk goed; dat zulk een modus vivendi toch slechts tijdelijk zou zijn; en dat men de verzorgden der Gemeente niet uit handen mocht geven.

d. De Diaconale Vergadering bepaalt zich tot het bespreken van die artikelen in het voorstel, die op de Armverzorging betrekking hebben; is van oordeel, dat de bezwaren, die het voorstel met zich brengt, niet onoverkomelijk zijn; gelooft niet, dat men ooit tot vervreemding van Diaconaalgoed zou mogen overgaan; en heeft met name tegen de overgifte der Weezenverzorging zeer ernstige bedenking.

Neemt men in aanmerking, dat de voorsteller in de beide laatste collegiën zijn voorstel niet heeft kunnen toelichten, en dat in de beide eerste, waarin dit wel het geval was, aan verscheidene zijner motieven, in één zelfs aan het hoofddenkbeeld van zijn voorstel, hulde werd gebracht, dan mag de ontvangst die zijn voorstel vond, verre van ongunstig heeten, vooral indien men er op let, dat een zoo verrassend en diep ingrijpend voorstel wel geen andere strekking kon hebben, dan om de hoofdgedachte ter sprake te brengen en het daarin vervat beginsel allengs veld te doen winnen.

In dien geest het voorstel opvattende — iets waarmee de voorsteller zich volkomen bevredigd betuigde — heeft Uwe Commissie, overgaande tot het tweede deel van haar taak: *het uitbrengen van een eigen advies*, gemeend haar oordeel over het voorstel, gelijk het daar ligt, in de volgende vier opmerkingen te kunnen saamvatten.

1°. dat de hoofdgedachte van het voorstel, aldus te omschrijven: het aanwenden eener ernstige poging, om zonder daad van revolutie, tot een bezweren van den partijstrijd en een betere organisatie der Gemeente te geraken, — alleszins aanbeveling verdient.

2°. dat de wijze waarop deze hoofdgedachte in het voorstel is uitgewerkt een te gewrongen toestand in het leven zou roepen en niet vrij zou blijven van botsing met de vigeerende reglementen.

3°. dat de vraag, of de Gemeente tot dadingen van uitkoop zou mogen overgaan een rechtskundige quaestie geldt, waarover de rechtsgeleerden verschillend denken en die alleen door een beslissing van den Hoogen Raad zou zijn uit te maken.

en 4°. dat uitteraard elke beslissing ten principieele voorzooveel de goederen van de Kerkvoogdij betreft, van de goedkeuring der Gemeente afhankelijk moet blijven.

Tegen het *Independentisme des vromen volks,* aldus in den Amsterdamschen Kerkeraad vertegenwoordigd, bood de meerderheid de voor de gemachtigden uitgebrachte stemmen steeds minder steun. Integendeel, die richting werd hoe langer zoo sterker en overmoediger. De laatste stemming omtrent het behoud van het Kiescollegie kan er van getuigen. Lid zijnde van *Evangelie en Belijdenis* voelde ik mij gedrongen, het volgend schrijven aan hare vergadering te richten. Ik neem het hier op, omdat het een onwederlegbaar getuigenis geeft van de afwezigheid der eenvoudigste plichtsbetrachting.

Door catech. verhinderd, kan ik uwe vergadering niet bijwonen. Ik zou haar anders stellig bijwonen, omdat ik vernomen heb, welk onderwerp door het bestuur aan de orde gesteld werd, t. w. de vraag of uwe vereeniging al dan niet zal adviseeren voor het behoud van het kiescollegie. Ben ik goed geïnformeerd, dan is het Bestuur er om het beginsel voor. Ik zou hetzelfde adviseeren, indien ik mij niet in een der grootste steden van ons land bevond. Want al is de *vorm* van een kiescollegie noch geref. noch schriftuurlijk en al laat de reglementeering er van veel te wenschen over, het beginsel, dat daaraan ten grondslag ligt, is ontleend aan den Woorde Gods en aan de geschiedenis van de Christelijke en van onze Kerk. Ik heb dan ook steeds medegewerkt om, door het aanvaarden van dien vorm, aan de Gemeente een behoorlijken invloed op haar eigen bestuur en haar eigen leven te verzekeren.

Maar er is nog een ander, een gewichtiger beginsel te handhaven. De uitoefening van dat recht moet gepaard gaan met de betrachting van een plicht der liefde. Volgens het vigeerend reglement van het kiescollegie mogen niet medestemmen de gecensureerden. Aan de censuur zijn onderworpen alle lidmaten, ook de stemgerechtigden. Zonder de uitoefening nu van de tucht is het stemrecht onchristelijk, en mitsdien hoogst gevaarlijk.

Meer behoef ik niet te zeggen, om u een beeld voor den geest te roepen van de praktijk, met name hier te Amsterdam. De verkorenen van het kiescollegie nu — ik spreek uitsluitend over onze eigene dierbare Gemeente — hebben, zoover ik weet, nooit ééne krachtige poging aangewend, om van de stembus te weeren die niet mogen medestemmen, en van de zijde der gemeente zijn ook in dezen de eerste beginselen volstrekt verwaarloosd. En bestond er nu nog maar eenige kans, dat er verbetering zou komen, dan zou ik zeggen: Laat ons het nog weêr voor tien jaar beproeven. Maar alle pogingen om er te komen door facultatieve kerspelvorming of door handhaving van het recht des geloofs bij de aanneming tot lidmaten, in onzen Kerkeraad, hebben schipbreuk geleden. Dientengevolge heb ik tot mijn groot leedwezen alle vrijmoedigheid verloren om te stemmen voor het behoud.

Daarbij komt dat er eene bestendige afneming van belangstelling in het kiescollegie is waar te nemen. Dit gevoegd bij de zekerheid dat, indien er onzerzijds niet met alle kracht door eendracht gewerkt wordt, ja, bij de groote waarschijnlijkheid dat eene groote opwekking der tegenpartij haar weer brengen zou, waar zij niet behoort, doet mij ernstig adviseeren, om het stemrecht der Gemeente voor de volgende tien jaren ongebruikt te laten. Wel zie ik ook hierin gevaren, ofschoon de Kerkeraad bijna geheel door het kiescollegie gekozen werd; maar gaat hij een verkeerden weg op, welnu dan bestaat er over tien jaren weer krachtige aanleiding om den Kerkeraad een alsdan welverdiend votum van wantrouwen te geven.

Het is dan ook om deze reden, dat ik mijn ontslag neem als lid van uwe vereeniging, die om haar ijver en moeite te prijzen is. Was het niet te veel gevergd, dan zou ik u wel willen vragen, dezen brief aan de vergadering voor te lezen.

Ik sluit met de hartelijke bede, dat het Gode behagen moge spoedig verlossing te geven uit onze onbeschrijfelijke ellende.

Daarentegen werd er onder Kuypers en Rutgers' leiding voor het behoud geijverd, »opdat de hiërarchische geest van het oude Pausdom zich niet in onze gemeente op den troon plaatse en hare algeheele afval van Schrift en Belijdenis worde voorbereid." Immers het was bekend, dat de pauselijke suprematie in flagranten strijd is met *de souvereiniteit der gemeente*, ons in Hand. 6 en 14 geleerd »en het zou ons zeer bedroeven, indien de Amsterdamsche Kerkeraad door eene daad uitsprak: »Meer dan de Apostelen zijn wij." Zoo durfden een 20tal Kattenburgers, waaronder ouderlingen als J. J. Schokking en B. Poesiat, te schrijven, alsof dan al de vrome synoden der vrome vaderen ook niet schuldig gestaan hadden aan zulke misdrijven. De Predikanten hadden zelfs den moed een ander advies te geven, dan wie zich als organen van de souvereine gemeente voordeden. Opgezweept door valsche voorstellingen, stemden echter hare stemgerechtigden met groote meerderheid voor het behoud. Overmoedig geworden, dorst men zelfs aan alle op 15 Mei dienstdoende leeraren der gemeente, uitgezonderd »aan de bekende ketters", het verzoek te richten, namens de gemeente een dankgebed op te zenden voor — de ongedachte uitkomst, welke God aan de gemeente te Amsterdam heeft geschonken, »door den raad der Achitofels te niet te doen, en het voorzichtig verbond met de hel te verbreken," terwijl diezelfde Achitofels al de leeraren der gemeente op één na waren, als hebbende tegen het behoud geadviseerd [1]). 't Was een voorproefje van wat de souvereine gemeente zou voortbrengen.

Hoe die richting gesteund werd, behoeft niet gezegd te worden. Maar niet geheel onjuist is die steun gekenschetst door het volgende rijmpje:

»Gij scheldt voor Irenisch
»die uw twisten belacht;

1) Dr. Ph. S. van Ronkel heeft zich daaromtrent zeer dapper gedragen. Vgl. *Heraut* van 24 April 1881.

»Als Ethisch verdoemt gij
»die uw drijven veracht;
»Welzalig verklaart gij
»die uw orders betracht,
»Al weet hij van de Leer
»Niets meer
»Dan: »Griffermeer"."

Hoe werd die richting bestreden? — Eenmaal had zij het snoeimes zoo diep in de aftredende leden van het Kiescollegie gezet, en zulke onbekwame maar niet ondienstige mannen voorgesteld, dat honderde stemgerechtigden, waaronder ook de WelEerw. Heer P. van Son, met kracht daartegen in werkten, maar met zulk een gevolg dat er ook Modernen in het Kiescollegie kwamen. Daarvoor bang geworden, en liever onder het Independentisme van het vrome volk, dan onder het Independentisme van het Modernisme, won *Evangelie en Belijdenis*. de banierdraagster van de souvereiniteit der gemeente, gestadig aan invloed en kracht; terwijl de besliste tegenstanders onder de kinderen van denzelfden geest de handen slap lieten hangen, zich terugtrokken, of vervangen werden.

Langzame uitzuivering van al wat zich niet boog voor de uitstekendste uitvoerders van den wil der souvereine was de taktiek geworden.

In 1875 stond het zoo, dat er òf eene breuk moest komen, òf dat eene partij moest zegevieren en de andere uitbannen uit de regeering der Kerk. Dit laatste is geschied; het eerste was dus niet noodig.

Het souvereine vrome volk zou heerschen, maar waarover? De »massale" gemeente was geene gemeente van Christus meer. Men »snakte" naar losmaking van die »goddelooze" massa. Tucht kon, noch wilde men oefenen; het Evangelie werd niet tot de massa gebracht. »Er was geen beginnen aan!" Wat dan? Uit de menigte der verworpelingen moest de uitverkorene gemeente te voorschijn komen, »die massa" van zich afwerpen, en met hare rechten en bezittingen, immers alleen het eigendom van het vrome volk, van de uitverkorenen, van de souvereine gemeente, zich als de »Ware Kerke Christi" constitueeren, waartoe alle Irenischen, Ethischen en Confessioneelen goedgunstiglijk, maar zonder regeermacht, vooral om dienst te doen als houthakkers en als waterputters, d. w. z. als geldaanbrengers, mochten blijven behooren.

Met zijne bekende talenten, heeft Dr. Kuyper de grondgedachte van dat systeem voorgestaan, hetzij hij *Confidenties* schreef, hetzij hij voorslagen tot boedelscheiding deed. Ieder opmerkzaam lezer, ieder die de beweging,

door hem geleid, gadesloeg, kon te weten komen wat het einddoel was, het eigenlijke punt waarnaar hij zelf jaagde en velen dreef.

Daarentegen ging ik, welke middelen ik ook voorsloeg ter oplossing van de hangende vraagstukken, van de besliste overtuiging uit, dat alle in de Kerk geborenen tot de Kerk behoorden, in Christus geheiligd zijnde, die door den dienst des Woords moeten leeren verstaan en gebruiken wat zij in Christus hebben. De volkskerk moest behouden worden. Dát was »*Gereformeerd*", *dát* was Christelijk.

Vroeg of laat moest er eene verschrikkelijke botsing komen.

Ingevolge ongesteldheid en buitengewone werkzaamheden was ik, in de laatste drie jaren, slechts nu en dan ter vergadering van den Kerkeraad geweest Maar behalve dat — mijn hart was afkeerig geworden van het onzedelijke woelen der één-kwart-gereformeerden, en het gevoel mijner ambtelijke waardigheid kwam sterk op tegen het bijwonen van vergaderingen, die, in de gewichtigste aangelegenheden, niets dan schijnvertooningen waren, ten einde aan hetgeen elders besloten was den legalen vorm te geven. Eerst een geruimen tijd bezig geweest zijnde met het grijs verleden, waardoor 't mij zonneklaar werd dat wat als Gereformeerd ter markt gebracht werd even veel van het echtgereformeerde had als kunstboter van natuurboter, en daarna met de beginselen van het Reveil, in Groen van Prinsterer belichaamd, zoodat ik duidelijk zag, hoever vele Antirevolutionairen afgeweken waren van hunnen oorsprong, leefde ik, behalve onder leerlingen en vrienden, en in het Classicaal Bestuur, veeleer als een kluizenaar in, dan als een levend lid van de Amsterdamsche kerkelijke wereld. Ook daarbuiten bewoog ik mij met opzet niet meer: mijne brochure over het voorstel—Gunning-Chavannes zou wel het allerlaatste advies zijn, aan ruimer kring aangeboden, en ik koesterde nog slechts één wensch, om namelijk het 2de Deel van Groen van Prinsterer in orde te brengen, en daarmede mijne eigene memoires. Kerkelijke bladen las ik dan ook niet meer, het officieele ex officio uitgezonderd; tijdschriften kwamen haast niet onder mijne oogen; van het heirleger politieke couranten kwam alleen het *Handelsblad* ter wille van de huishoudelijke advertenties in mijn huis. Ik meende geene andere roeping meer te hebben, dan mij voortaan uitsluitend en geheel aan mijne hoogste roeping te wijden.

Ik heb op geenerlei manier den strijd gezocht, zelfs zooveel mogelijk den strijd ontweken, en ten allen dage gedaan en geraden wat ik met eene goede conscientie kon doen en raden, ten einde den vrede met de broederen van den Broederkring te bewaren. Alle Antagonisme heb ik met de grootste

zorgvuldigheid vermeden; ik weet niet, dat er één boos woord tegen eenig lid van dien kring door mij gesproken is geworden; met ieder dien de Kerkeraad aanwees werkte ik samen; het bleef mijn streven, in overeenstemming met mijne jarenlange prediking, en ook bepaald met mijne intrêepreek alhier, eendrachtiglijk te arbeiden met allen die den Heer liefhadden, tot heil van gemeente en Kerk en Staat, de verscheidenheden, welke altijd bestaan hebben en altijd bestaan zullen, eerbiedigende, en waar ik kon waarschuwende tegen alle uitsluiting.

Ieder, die mij kende, mocht evenwel niets anders van mij verwachten, dan dat ik mij van ganscher harte, al was het ook »*contre coeur*", tegen den toeleg verzetten zou. Schoon alles doende wat ik met eene eerlijke conscientie mocht doen, had ik nog niet zoovele maanden geleden onbewimpeld te kennen gegeven, hoe ik over het kerkelijk verband dacht. Gezwegen van mijn geschrift over de tegenwoordige inrichting der Vaderlandsche Kerk, dat principiëel tegen het streven der Independenten over staat, heb ik bij alle huldiging van de beginselen der voormalige Kerkorde in mijne brochure over het voorstel-Gunning-Chavannes [1]) mij lijnrecht tegenover den in den Amsterdamschen Kerkeraad heerschenden geest en inzonderheid tegenover het toen reeds tegen de zoogenaamde „moderne" ambtgenooten begonnen obstructionisme geplaatst.

Of heb ik mij in die brochure niet verzet tegen de autonomie der gemeente, een anderen naam voor de Souvereiniteit der gemeente?

Of heb ik daarin niet gepleit voor de onderwerping aan de kerkelijke verordeningen?

Of heb ik daarin niet nadrukkelijk geëischt, dat ieder zou doen, waartoe hij zichzelven vrijwillig verplichtte?

Of heb ik daarin niet met onbepaalde instemming het woord van Dr. van Manen opgenomen: „Zelfs geene vrees voor eigen ondergang mag ons doen afwijken van den weg der trouwe plichtsbetrachting. Kan het niet anders, welnu: het zal ons beter zijn buiten de Kerk en verstoken van hare zegeningen, maar met een goed geweten, dan in die Kerk en deelende in hare weldaden, maar wetende, dat wij dit genot hebben gekocht ten koste van beginselen, die ons heilig hadden moeten blijven"?

Of schreef ik daarin niet de volgende passage:

„Het herstel van de Kerkelijke Vergaderingen zou niet mogelijk zijn zonder toelating van alle dienstdoende Predikanten en Ouderlingen, en aangezien, helaas! menigeen van

1) *Het verlangen van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk naar de onschendbaarheid van alle Kerkverwoesters*, Dordrecht, J. P. Revers, 1885.

hen feitelijk buiten alle Christelijke Kerkgemeenschap staat, zou er een groot conflict kunnen ontstaan tusschen geloof en kerkrecht, tusschen de erkenning volgens de *Belijdenis* en de erkenning volgens de *Reglementen* Om uit deze moeilijkheid te geraken, heeft men misschien de poging gewaagd, eene poging die reeds om de geblevene rechtsgeldigheid van Art. XI afkeurenswaardig was, om klassen in klassen te formeeren, alzoo eene nieuwe organisatie in de oude te stichten. Maar zoolang Predikanten of Ouderlingen toch geen vonnis van onrechtzinnigheid ten hunnen laste hebben, gelden zij voor elk Kerkrecht als rechtzinnig, al wordt het gaaf toegestemd dat zij zulk een ambt niet waardig zijn en reeds door hunne bestrijding of verzaking van de aan het ambt verbondene roeping zedelijk het ambt verloren hebben. Mij dunkt echter, dat wij het voorbeeld van Paulus te volgen hebben, die de Corinthische Gemeente, zooals zij reilde en zeilde, beschouwde als „Gemeente Gods", als eene Vergadering van „geheiligden in Christus Jezus," ja, als van „geroepene heiligen" ; deze hun naam gaf hem de gelegenheid om hen zoo te vermanen als hij deed, en zoolang zij dien naam wilden dragen, moesten zij niet alleen aan zulk een Tucht zich gewennen, maar er zich ook naar gedragen Wij hebben dat voorbeeld te volgen. Reglementair staan nog alle Predikanten en Ouderlingen als medebelijders te boek, en moeten dus als leden der Kerkelijke Vergaderingen toegelaten, maar daar dan ook naar den eisch van ambt en naam behandeld worden."

Wat is hier nu raadselachtiger : mijn gedrag sedert 7 December of Kuyper's instemming [1]) met zulk een advies ?

Genoeg, het woord van Christus is mijn vraagbaak, en eene goede conscientie is mij meer waard dan aller menschen lof. Volgens mijne overtuiging, die zoo oud is als mijn geloofsleven zelf, heeft de Heer de Volkskerk gewild, bevolen en gesticht. De Kandelaar des Woords moet onder het Volk geplant en bewaard worden. Is het licht uitgeblazen, dan moet het opnieuw ontstoken worden. Onze strijd had de gehoorzaamheid aan dat bevel ten doel, onze zege moest het volk tot zegen wezen. Geen enkele reden was er, om het najagen van dat doel te staken, om van weg te veranderen, om een ander uitgangspunt te zoeken. Wat wonder, zoo, op Gods tijd, de elkander van tegenovergestelde kanten naderende legerscharen in een bergpas opéénstieten ?

1) In zijn *Heraut* van die dagen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

EENE VALSCHE STICHTING.

Wat Kappeyne werd voor de Liberalen, dat werd Kuyper voor de Orthodoxen.

De een riep: „Kappeyne in geen geval," de ander: „Kappeyne bovenal." De liberale partij heeft onder dat verdeelend geschreeuw geleden, maar ook daardoor zedelijk gewonnen. De scherpzinnige rechtsgeleerde, de diepzinnige beoefenaar van het Romeinsche recht, de man der hatelijkste Schoolwet, is teruggedrongen naar zijn studeervertrek, waar hij, naar men zegt, juristische adviezen uitdenkt en strikvragen fabriceert ten behoeve van wie hem als Minister openlijk het meest blameerde, van den Aanvoerder, d. i. van de partij der Independenten, van Dr. A. Kuyper.

Zoover is het met Dr. Kuyper nog niet gekomen. Hij is veel slimmer en volhardender dan zijn voormalige wrijfpaal en heeft daarbij over veel meer krachten te beschikken. Maar dat Kuyper de grootste verdeeldheid bracht in het leger, waarvan hij de Veldmaarschalk genoemd werd, is ontegenzeggelijk.

Hij was de man, die tusschen de broederen krakeelen inwierp; die Adams voorbeeld in zooverre navolgde, dat hij aan allerlei partijtjes namen gaf, doch dat niet deed zooals Adam het deed, t. w. een iegelijk naar zijnen aard; die eene nationale kleur aannam, doch niet de Nederlandsche vlag; die geschikt was om als een Skobeleff te ageeren, doch den veldmaarschalksstaf niet voeren kon; en die in plaats van te vereenigen, gelijk een veldheer heeft te doen, door velen van zich te verwijderen met eene Gideonsbende wilde zegepralen, doch zonder zélf een Gideon te zijn, zooals de Schrift dien held geteekend heeft.

Evenwel, naarmate Dr. Kuyper zichzelf meer deed kennen, werd de indruk

dien ik van hem kreeg ongunstiger. Zichier eenige onuitgegevene aanteekeningen daaromtrent uit den tijd van 1882/83: „Dr. K. vleit „Gods vrome volk", een term dien hij in één opstel (10 Maart '83) stellig achtmaal herhaalt; geeft niets dan de Theologie van het vrome volk, versterkt met eenige aanhalingen uit sommige oude schrijvers.... wordt voortgestuwd door enkele fanatieke independenten, die, meerendeels van vreemden oorsprong, niets begrijpen van het nationale leven, van de rechten der Gereformeerde Kerk en van de allereerste eischen van fatsoenlijkheid jegens hoogergeplaatsten.... Kerkelijke Communisten.... Zijne positie is door en door valsch ... Hij wil, door „Gods vrome volk", bij de aanstaande politieke troebelen er boven op komen; dàt heet: „opereeren in de volkskringen". Hij verwijt aan moderne heeren (*Heraut*, 17 Maart '83), dat het goddelijk woord voor hen niets anders is dan hun eigen idee, „en dan nog wel naar de onderscheidene phasen, die deze heeren doorloopen, of een of ander boek, dat ze toevallig het laatst gelezen hebben". K. heeft daarmede ook zichzelven geteekend; in den grond is hij nóg modern, maar „modern onder gereformeerde vlag". — Hij is al voor de 4de maal veranderd, doch thans ieder doodslaande, die het waagt van hem te verschillen; tot walgens toe Van Oosterzee noemende: „mijn hooggeschatte ambtgenoot", alsof hij zelf ook aan de rechtmatigheid van zijnen professoralen titel twijfelt; zijn professoraat een mirakel: gelijk een kip voortgekomen uit een door haar zelven gelegd ei. Hij is niet rechtzinnig in de leer: in het stuk der drieeenheid Sabelliaansch; determinist: Scholteniaan in een kleed uit oude Gereformeerde stukken gemaakt".

Kuypers mishandeling van de leer der particuliere genade had mij, die gewoonlijk de eerste bladzijde van *De Heraut* nooit las, gedrongen, studie te maken van zijne theologische begrippen. Die mishandeling had mij geweldig aangegrepen. Kuyper [1]) noemde mijne uit diepe verontwaardiging over zoo ellendig morsen met Gods Woord voortgevloeide bestrijding eene plotseling uit de lucht komende vijandschap (26 Mei 1879) [2]). Ik heb er

1) Hier en elders doel ik op gewisselde brieven, ook met Dr. Kuyper. Ofschoon ontvangen brieven privaat-eigendom zijn, en ieder met het zijne mag doen wat hij wil, acht ik het toch om andere redenen niet geoorloofd, iemands brieven te publiceeren, zonder daartoe verlof bekomen, en dus eerst gevraagd te hebben. Weshalve ik tot het laatste geen lust heb, zal ik van niemand met name genoemd, eenigen brief openbaar maken. Ik hoop evenwel voor het goedbewaren van álle ontvangene brieven de noodige zorg te dragen.

2) Zelf schreef ik hem 27 Mei '79:

Am. Frat.! Zelfverdediging begeer ik niet in uw blad, ik begeer slechts eenige rectificatie door de opneming van die weinige regelen.

overigens echter veel genoegen van beleefd en veel zegen op gezien. Een der bevoegdste beoordeelaars schreef mij bijv.: „Dank voor uwe goede en degelijke stukken, contra A. K. in de laatste Nos. van het *Kerk. W.* — ook de „Catechismus" in dat van heden is zeer „schlagend" en geestig, schoon, vrees ik, de Repliek aan het Adres der niet-denkenden wel niet achter zal blijven" (11 Juli '79). Sedert dien tijd dwong ik mij zelven, althans zoo lang ik moest, tot het hooren ook naar de eerste stem, die *De Heraut* elke week van zich gaf. Dat was toch ook het zielevoedsel dat ons goede volk door de *Vrije Universiteit* bereid moest worden.

En mij nu voorts tot die Stichting zelve bepalende, stel ik op den voorgrond, dat er een onderscheid bestaat tusschen welbewuste en onbewuste valschheid. De laatste bedoel ik, als ik spreek van valschheid in de houding, in het woord, in het werk van Dr. Kuyper. Zoolang mogelijk neem ik aan, dat hij zich van zijne geveinsdheid niet bewust is, en wij behoeven slechts Luc. 12 : 1—12 goed te ontleden, hoe ver naar 's Heilands leer de geveinsdheid zich zelfs onder Zijne kudde kan uitstrekken. En waarom ik die opmerking hier maak, zal uit het vervolg van dit Hoofdstuk blijken.

De geschiedenis der oprichting van de *Vrije Universiteit* ligt nog in het duister. Dr. van Ronkel weet er alles van, doch heeft daaromtrent voor het publiek het stilzwijgen bewaard. Ik weet er niets van, dan wat ieder er van weten kan. Maar ik kan nu reeds een en ander van hetgeen slechts enkelen weten omtrent andere pogingen in betrekking tot het Hooger Godgeleerd Onderwijs verhalen. Ik zal dat doen, ook om te doen zien, hoe conciliant de veelzins verkeerd genoemde en beoordeelde „*Irenischen*" gehandeld hebben.

Vijandschap tegen u is er thans evenmin als vroeger bij mij; ik ben en blijf onpartijdig lid van het rechtercentrum, in vriendelijke gezindheid jegens alle broeders.

Maar diep verontwaardigd ben ik over uw *morsen* (sit venia verbo) met Gods Woord. De steenen zouden wraak geroepen hebben, indien iemand van ons het niet gedaan had. O, geloof een broeder, die vrij wat meer ervaring heeft in die dingen dan gij. Zulk eene exegese baant den weg tot Rationalisme en Atheïsme, althans Modernisme. Vroeger kon ik uwe eerste stukken nooit lezen, doch nu begrijp ik, waarom gij in den kring der broederen zoo jammerlijk veel antipathie opgewekt hebt. Ik zal u persoonlijk om die reden geen enkel hard woord zeggen. Ik weet, dat mij de liefde tot Gods Woord drijft, als ik u in die dingen tegensta, en die liefde zal blijven schrijven, gelijk ze schreef, zoolang gij aldus leeft met den Bijbel. Hare vurigheid en scherpheid is echter geene vijandschap tegen u.

't Spijt mij, dat het komt in den verkiezingsstrijd. Ik kan dat niet helpen. Gods Woord is mij dierbaarder dan de geheele partij der vrienden en hare belangen.

Zoo een vriend, die u uwe feilen toont, u nog iets zeggen mag, — leg dan de redactie van *De Heraut* voor het a s. jachtseisoen of den a.s. veldtocht neder. Anders raakt gij er weer glad onder.

Met heilbede en groete.

Gezwegen van de denkbeelden die, in samenhang met het Schotsche Seminarie [1]), in de lucht zweefden, heb ik zelf de stichting van eene van *het Staatsgezag* vrije Christelijke Universiteit het eerst ter sprake gebracht in eene conferentie met de heeren de Geer en Kuyper, ten huize van den eerstgenoemde te Utrecht. Voorts heb *ik* het rapport gesteld, waarin de wensch wordt uitgedrukt naar zulk eene stichting op *kerkelijken* grondslag, en eindelijk heb ik altijd tegen het losmaken der Landsuniversiteiten van haar oorspronkelijk doel getuigd.

Wie belang stelt [2]) in de geschiedenis van het Hooger Onderwijs, zal het zéér bejammeren, dat het Modernisme, door op dat terrein de zege te behalen, een vuur ontstoken heeft, dat niet enkel heilzaam, maar ook zéér verderfelijk was. Losgemaakt van geheel het verleden der Universiteit en der Natie en der Kerk, moest het Universitair Onderwijs dienen om den student, alzoo van zijn eigen verleden losgemaakt, te voeden met de resultaten

1) Voorshands moet men zich vergenoegen met de bestudeering van de volgende geschriften: *De Heraut* in 't algemeen de Nos. 201, 205, 238; — *de Nieuwe Zwolsche Cour.* van 1 Mei 1880; — *de Leeuwarder Cour.* van 22 April 1880; — *de Friesche Cour.* van 2 Mei 1880; *de Bazuin* van 28 Juli 1882; — *Het Kerkelijk Weekblad;* — *Het Wageningsch Weekblad* en *de Stemmen voor Waarheid en Vrede;* — *Het Doetinchemsch Weekblad,* vooral het No. van 25 Febr. 1882; — *Het Vliegend Blad* en *Het Loopend Blad,* Juli en Aug. 1880 (het eerste van Ds. Wildeboer, het laatste van Dr. Kuyper); — *Rapport van de Geer, Kuyper en Vos in* 1875 *aan de Vergadering voor Chr. Nat. Schoolonderwijs;* — de *Bede om een dubbel Corrigendum,* 1880; *Strikt genomen,* 1880 (beide van *Dr. Kuyper*), en van *Dr. Hoedemaker: De Herleving der Gereformeerde beginselen, enz.* 1883. Voorts behoort bij dien onverkwikkelijken en van Kuypers zijde met giftige honig gevoerde strijd: *Vrije Theologische Studie,* door Dr. Rutgers, 1878; — *Vrije Theologische Studie,* in welken zin al of niet voortestaan en te verdedigen, door Prof. Doedes, 1878; — *Hoe een deel der Dortsche Nalatenschap verzaakt werd,* door Prof van Toorenenbergen, toen nog predikant te Rotterdam, 1879; — *de Leidsche Professoren en de Executeurs der Dordtsche Nalatenschap,* door Dr Kuyper, 1879; Vgl. *Groen van Prinsterer en zijn Tijd* op dit punt.

2) Vgl. behalve de verschillende Concept-Reglementen en wetten en de desbetreffende Reglementen en Wetten zelve: *Ontwerp van Reglement op de Godgeleerde kweekscholen van de Nederl. Herv. Kerk* in de grondtrekken geschetst door *Dr. J. I. Doedes*; bij Kemink en Zoon te Utrecht 1868. — *D. Chantepie de la Saussaye, over de Theologische Faculteit aan de Hoogeschool* door J. H. Gunning Jr. Amsterdam, B. van der Land 1874. — *Het Synodaal Reglement op het Hooger Onderwijs in de Godgeleerdheid* enz. *door Dr. J. I. Prins,* Amsterdam, H. W. Mooy 1877. — *De Godgeleerdheid aan de Nederlandsche Hoogescholen. Rede* van *Prof. Scholten,* Leiden P. Engels, 1877. — *Het Theologisch Onderwijs te Amsterdam. Advies van de Theol. Faculteit der Universiteit aldaar,* Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon 1878; — *J. I. Doedes: Geen Staatstheologen met een slippendraagster,* Utrecht Kemink en Zoon, 1877; — en van mijzelven: *Het nieuwe en belangrijke onderwerp der aanstaande Classicale Vergadering,* Leeuwarden, H. Bokma, 1877.

van zoogenaamde onafhankelijke wetenschap; op dat gebied was het niet het Independentisme van het vrome volk, maar het Independentisme der professorale capaciteiten, onverschillig aan welke macht zij gewijd waren.

De wijsheid van onderscheidene Synodale en andere kerkelijke vergaderingen ging in die dagen nog verder. Zij benoemden kerkelijke Hoogleeraren, die elkander neutraliseerden, opdat de leerlingen, zeker nog bekwamer dan de leermeesters, uit de verschillende systemen eene keuze voor zichzelven zouden kunnen doen, en alzoo zichzelven zelfstandig, onafhankelijk zouden vormen; ja, blijkens de in 1878 gedane benoemingen moest de Groninger Theologie de Orthodoxe en de Moderne beide tot tegengif wezen, terwijl de studenten maar uitmaken moesten, wat goede spijs en wat vergif scheen te zijn.

Tegen deze onmenschkundige methode kwam het gezond verstand der vrienden van het Christelijk Onderwijs in verzet. Zeker, de aanstaande leidslieden moeten *voor* en *tegen* onderzoeken; zelfs is eene »Gereformeerde" of eene »orthodoxe" Universiteit niet bepaald noodzakelijk; of was Mozes niet in de wijsheid der Egyptenaren en Saulus in die van Grieken en Joden onderwezen geworden, zonder dat zij het ware Godgeleerde onderwijs genoten hadden, en was in de laatste jaren niet menigeen een sieraad der wetenschap en een licht der kerk geworden onder, ja ook wel door de duisternis der Christusverloochening? Maar toch — de gansche richting en de heerschende geest had de vraag der belangstelling doen geboren worden bij vele ouders die op het Christendom der Schrift of der Kerk prijsstelden: Waarheen toch met onze zonen, als zij predikanten, rechtsgeleerden enz. willen worden?

Onderscheidene middelen werden voorgeslagen, zooals de aanstelling van privaat-docenten, gelijk te Utrecht met goed gevolg geschied is [1]. Hier te Amsterdam ontwaakte zeer sterk de begeerte, de uitstekend goed ingerichte stedelijke Universiteit dienstbaar te maken aan de hoogste belangen van Kerk en Natie. Voor dat denkbeeld, voor zulk een pogen voelde ik veel. De bereiking scheen gansch niet onmogelijk. In verbinding met vele raadsleden, die in de Kerk nog altijd de heilzaamste macht erkenden, kon er door middel van het in Amsterdam zoo talrijke »goed gezinde" volk, veel van die strekking tot stand gebracht worden.

De eerste weg, die tot bereiking van dat doel betreden werd, was de poging, òf Dr. Kuyper, òf Dr. Rutgers in de Theologische Faculteit op te

1) Onder bescherming van de *Vereeniging voor Hooger Godgeleerd Onderwijs in overeenstemming met de belijdenis der Nederlandsche Hervormde Kerk.* Secretaris Ds. J. C. Verhoeff, werkt aldaar met grooten bijval Dr. A. W. Bronsveld.

nemen. In de maand Augustus 1878 heb ik zelf hun de aanbieding daartoe mogen doen, maar zonder het gewenschte resultaat.

Daarna werd, reeds vóórdat de circulaire van 5 December 1878 met betrekking tot de stichting der Vrije Universiteit het licht zag, eene samenkomst van Amsterdamsche Heeren gehouden, ten einde aan de stedelijke Universiteit door particuliere middelen een kerkelijk hooger onderwijs in confessioneelen zin te verbinden. Maar ook deze poging leed schipbreuk, niet door gebrek aan geldmiddelen, gelijk de *Standaard*, booze wenschen als ware berichten opnemende, berichtte, maar op de onwilligheid der toenmalige meerderheid in de Synode, het confessioneel standpunt der bereids gestichte Vereeniging te erkennen als grondslag van het Kerkelijk Onderwijs, een standpunt dat stellig niet verder ging dan het Reglementaire, maar in de oogen der synodale anticonfessioneelen, en mitsdien der antisynodale leden der Synode nog veel te confessioneel was.

Onze Vereeniging alzoo onmogelijk geworden en terstond ontbonden zijnde, werd eindelijk de regeling getroffen, die thans menigeen een doorn in het oog, maar stellig niet onbillijk is: de stedelijke kas voorziet in de onkosten van het Kerkelijk Professoraat, zoolang de Kerk niet de ook te Amsterdam gevestigde »Vrije" Universiteit erkent. Immers, zoodra de Kerk dat deed, zou de Raad niet langer de bekostiging van het Kerkelijk Professoraat verdedigen kunnen. Nu is het ten dienste van de Universiteit, maar alsdan zou het eene ongeoorloofde weelde worden.

Met het oog op den dogmatischen grondslag der Vrije Universiteit, als zijnde dezelfde als die der Kerk, heb ik daarna steeds gehoopt, dat hare kweekelingen door middel van het Kerkelijk Professoraat aan de Amsterdamsche Universiteit examinabel voor de Kerkelijke Besturen zouden worden; maar de benoeming van den Wel Eerw. Heer Knappert tot Hoogleeraar scheen mijne laatste illusie ook al onmogelijk te maken.

Evenwel nog in Juni 1882 heb ik op onze Classicale Vergadering de poging van Dr. Merens c. s. krachtig ondersteund om: 1° de mogelijkheid te openen, dat ook andere dan door de Rijksuniversiteiten (en de Gemeente-Universiteit te Amsterdam) afgegeven diplomata voor het Candidaats-examen in de Godgeleerdheid geldig worden erkend voor het examen ter toelating tot de Evangeliebediening, en 2° alle maatregelen van dwang om van de door de Kerk aangeboden gelegenheid tot onderwijs in sommige vakken van Godgeleerdheid gebruik te maken, te doen vervallen.

Het berouwt mij niet, zulke illusies gekoesterd te hebben. Maar wat ik ook verloren hebbe, mijn beginsel niet. Den 24sten December 1878 had ik

geschreven aan een der stichters van de Vrije Universiteit: »Ik ben en blijf ingenomen met het *doel*, en het in Art. 2 geformuleerde *beginsel* vind ik in deze materie het eenig juiste en goede; *doch dáárom niet met Kuypers nevendoel: aldus onze oude Kerkgemeenschap te verbreken*... en het afsnijden bijv. van alle hulp, gelijk men die van de Amsterdamsche Universiteit verwachten kan... Ik zou durven verzekeren dat de meeste adhaerenken niet verder gaan dan ik... bijv. de broeders... welke niet zullen meêdoen aan eene Universiteit *die voor onze Kerk niet vruchtbaar* is..."

Wie toch, die de *Circulaire* en de *Statuten*, en voorts onderscheidene geschriften, van de Vrije Universiteit of hare organen uitgegaan, met aandacht gelezen had, moest niet tot het besluit komen:

1° dat hunnerzijds de Kerkegoederen dienstbaar gemaakt zouden worden voor een doel, dat met hunne bestemming in strijd was;

2° dat hunnerzijds, ten behoeve van hun creatuur en van hunne eigene belangen, zoo noodig, de verbreking van het ook door hen vrijwillig aanvaarde en om de voordeelen nog altijd op prijs gestelde Kerkverband beproefd zou worden;

3° dat ondersteuning van de Vrije Universiteit gelijk stond met het uitspreken van de overtuiging, »dat van z. g. Kerkherstel niets te wachten is". [1])

Het verwondert dan ook de ingewijden geenszins, dat er blijkbaar tusschen de kerkelijke rooftochten, in 1886 ondernomen, en de Vrije Universiteit een onmiskenbaar verband bestaat, ja dat men verband gezocht heeft tusschen de zooveel sensatie gemaakt hebbende aanvallen op de Kerkegoederen te Amsterdam en de meer genoemde instelling. Maar voor de oningewijden dat verband niet zoo duidelijk zijnde, moet ik een en ander nader toelichten.

Of is het niet reeds vervreemding, berooving zelfs, indien eene Kerkvoogdij uit de fondsen der Kerk geld neemt ten behoeve van de Vrije Universiteit? Of namen soms de Kerkvoogden van Oosterend en die van Schettens de belangrijke bijdrage van *f* 500, door ieder collegie jaarlijks bijgedragen, uit hunne eigene beurzen? Of beadministreerden ze soms een fonds dat vermaakt en dus bestemd is voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag? Moest daartoe zoo lang gepleit worden voor de verlossing der goederen uit de hand der Floreenplichtigen te Oosterend, aan wie ook vervreemding te laste gelegd moet worden, opdat mannen, die eens anderen geestes zijn, eenzelfde kwaad zouden plegen? Onder de *Kerke*goederen kan men *School*goederen aantreffen, de plaatselijke *Kerk* en de plaatselijke *School*

1) Vgl. de nader te besprekene brochure van wijlen Ds. Doedes, die het program der „Gereformeerden" werd.

zijn niet zelden één geweest; eene subsidie der Kerk aan de School die hetzelfde doel als zij beoogt kan toegelaten worden. Dat arme studenten omdat zij arm zijn uit diaconale fondsen ondersteund worden, kan er door, gelijk dit ook wel eens geschied is. Dat Kerkegoederen worden gebruikt voor den predikdienst in de Kerk kan toegestaan worden. Maar geld te geven uit de Kerkefondsen voor wie buiten de Kerk om, voor wie tegen de Kerk in, leeraars zullen worden; voor Hoogleeraren die het niet verbergen dat ze de Nederlandsche Hervormde Kerk haten; maar geld geven uit de Kerkefondsen voor eene Universiteit, van wier duurte wij niets zeggen, maar van wier wenschelijkheid of doelmatigheid de Kerk niets getuigde, van wier zegenrijken invloed op de Kerk nog niets openbaar is, voor *eene Universiteit* die geenszins bekend was bij, noch gewenscht werd door eenigen gever van het Kerkegoed, dàt is *overtreding van het zevende gebod van Gods eeuwige wet*, en dat nog wel onder den schijn van te werken voor diezelfde Kerk.

En alzoo handelen mannen die over onrecht schreeuwen als ook van hen een dubbeltje gebruikt wordt ten behoeve van de Stads-Universiteit, voorzoover zij in de belastingen opbrengen, en daaruit haar onderwijs bekostigd wordt. Is dit geene valschheid?

Spreekt men voorts geen valsch getuigenis tegen den naaste, als men de zoogenaamde Vrije Universiteit »Gereformeerd" noemt? »Vrij" sluit »Gereformeerd" uit. »*Vrij*" toch beteekent: vrij van Staats- en van Kerkelijken invloed; vrij van elke bestaande autoriteit, maar gebonden aan de stemmen van particulieren.

Doch eer ik dit laatste punt nader ontwikkel, bied ik u aan de hoofdzaak van mijn op de boven genoemde Classicale Vergadering (ook in een Bijblad van de *Hervorming* opgenomen) gegeven advies omtrent het verband tusschen den grondslag en het gebouw dat er op gesticht werd.

Bij de indiening van het voorstel sprak ik: Ik ben geen lid van de Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag. Ofschoon tegen de onderteekeningsformule op zich zelve geen bezwaar hebbende, kan ik haar voor de Stichting van eene Vrije Universiteit niet aanvaarden; omdat eene Vrije Universiteit in strijd is met de Gereformeerde beginselen, volgens welke er eene Christelijke Overheid (Art. 36 der Confessie) zijn moet, van wie het Onderwijs uitgaat. En zij toch gaat uit van particulieren als zoodanig en huldigt in dezen het revolutionair Staatsrecht. *Alle* personen, die het Academisch Onderwijs geven, behoorden, volgens het gebruik dat de Synode van 1618/19 van de Formulieren maakte, vast te houden „aan de van ouds Gereformeerde Leere, en noyt regtveerdige reden tot suspicie van onsuyverheyd in de Leere gegeven" te hebben (zie de 163ste Sessie); terwijl de Vrije Universiteit alleen maar voor het Godgeleerd Onderwijs de drie Formulieren tot grondslag neemt. De Dortsche Synode verlangde ook bepaald eene zekere contrôle van de Kerk, en daarvan wilde de Vrije Universiteit niets

weten. Naar mijne overtuiging, zeide ik, stond zij dan ook slechts „op een gereformeerd steentje", en was zij „een valsch getuigenis in een feit."

Ik voor mij was voor eene vrije universiteit, maar zij kon onmogelijk, om het vigeerend staatsrecht en het gemis van de Dordsche Kerkorde, op den grondslag der Geref. beginselen gesticht worden; wel op dien bij Art. 1 der *Ver. C. N. O.* bedoeld, door Kerkeraden in hun eigenaardig reglementair en confessioneel karakter. Ik sta nog op het standpunt, dat ik, met de HH. Kuyper en de Geer, in een op de Vergadering voor Chr. Nat. Schoolonderwijs in 1875 uitgebracht, gedrukt Rapport aangeduid had, een standpunt dat de beide bovengenoemde medeonderteekenaars verlaten hebben. En hoe onmogelijk het was, indien men de geschiedenis kennende, eerlijk wilde blijven, voor de Vrije Universiteit den omschreven grondslag te behouden bleek wel het duidelijkst uit het feit, dat Ds. Felix, president-curator, op de jongst gehoudene vergadering van de Confessioneele Vergadering, openlijk verklaard had, dat onderscheidene punten onzer belijdenis „onbekrompen" opgevat werden, met name Art. 36; eene verklaring, die Dr. Kuyper in *de Heraut* van 11 Juni 1882, zonder eenige aanmerking of opmerking, integendeel met goedkeuring overgenomen had; terwijl het vraagstuk, of de Overheid al dan niet met haar gezag en macht de Christelijke leer en het Christelijk leven moest bevorderen en de Kerk beschermen, en of de Kerk zelve al dan niet in het onderwijsgeven erkend zou worden en medewerking verkrijgen, volstrekt niet behoort tot de zaken, waarover men op den grondslag der Gereformeerde beginselen denken mag, zooals men meent te moeten denken, en toch Gereformeerd blijven.

Wat nu bijzonderlijk dat particuliere karakter betreft, diene het volgende: »De Vereeniging trekt hare inkomsten uit schenkingen, erfstellingen, legaten, contributiën van leden en begunstigers, en andere middelen. Zij mag die echter niet aannemen, wanneer daaraan voorwaarden verbonden zijn, die haar of hare scholen van een buiten haar staand gezag in eenig opzicht afhankelijk zouden maken, of die om andere redenen, naar het oordeel des bestuurs, aan te groote bezwaren onderhevig zijn" (Art. 3 der *Statuten*).

Kerkeraden en Kerkvoogden kunnen voor eene jaarlijksche contributie van minstens 25 gulden een stemhebbend lid naar de Vergadering der Vereeniging afvaardigen, niet omdat ze Kerkeraden of Kerkvoogden zijn, maar *omdat ze zooveel geld bijbrengen.* Als dus eene vereeniging van Kappers of van Nachtwerkers dezelfde minimum-contributie in de kas van den Penningmeester stort, dan komt er een Kapper of een Nachtwerker met dezelfde macht in de Vergadering ter opleiding van Predikanten, Meesters in de Rechten enz. De macht van het geld beslist hier alles; men kan zelfs Curator en Hoogleeraar aan de scholen der Vereeniging zijn zonder lid van haar te worden. Ja, Kerkvoogden mogen het geld dat zij bijbrengen wel uit de Kerkekas nemen, maar zij hebben in die qualiteit niets te zeggen. Het *particuliere*, het *ambtelooze*, het gansch en al *naakte*, mits geld gevende, al is het geroofd, zietdaar het karakter der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag.

Hebben onze vaderen ooit zoo iets gewild, gezegd, gedaan? Zouden ze geen afschuw gevoelen van zulk een onzedelijk woordenspel, van zulk eene mystificatie? Of weet gij niet, dat volgens hunne belijdenis en hunne werken de Universiteit, de Academie, de School zelfs des volks, uitging van de Overheid, als Overheid, van de »Gereformeerde" Overheid, die gij, o Volksleiders! haat met een volkomen haat? Sticht, wat mij betreft, zooveel scholen als gij wilt en kunt voor de verdediging van de »Gereformeerde beginselen", maar liegt niet tegen elkander, broeders! Doch het schijnt wel dat de aanneming van de particuliere genade als eenig kenmerk van de leer der Hervormde Kerk recht geeft om alle particuliere ondernemingen, die zich met den naam van Gereformeerd tooien, als Gereformeerd te presenteeren. Wordt een kraai een pauw, omdat hij met een pauwveder in zijn bek manoeuvreert? Is een Chinees een Nederlander, omdat hij de kleeding der zeventiende eeuw draagt? Wordt een fantasiejasje een zijden kleed, omdat men er een lap zijde op naait? Is een huis reeds daarom een goed huis, omdat de bouwmeester zegt, dat het op een goed fundament staat, omdat er werkelijk een huis op staat? Welke letterkundige denkt hier niet aan de eerste vijf regelen van Horatius' *Ars Poëtica* [1]), niet enkel in de dichtkunde, maar ook in het leven te betrachten? Schaamt men zich niet voor God? — Dat men zich dan schame voor de historie!

Of kent men de geschiedenis niet van wat men verheerlijkt? Heeft een »Gereformeerd" Hoogleeraar nog van noode, dat men hem leert welke de eerste »Gereformeerde" beginselen zijn? Waarom hem dan zulk een titel gegeven? Waarom zichzelven dan met zulk een titel versierd en zichzelven geposteerd en onophoudelijk door allerlei reclames gerecommandeerd voor de leverantie van onovertroffene en onovertrefbare, van onverbeterde en onverbeterlijke, extrazuivere en extragereformeerde vaste spijze? Waarom laat men zich dan zoo duur betalen door burgers en boeren en arbeiders, misleid door den naam, levende in eene valsche verwachting, straks van uwe personen en leuzen en misschien van alle ware Hervormde gezindheid afkeerig?

Reeds lang had het de opmerkzaamheid getrokken, dat de Kerkeraad niet bewerkt scheen te worden tot het houden van eene Collecte voor die instelling. Door het Reglement is ze niet verboden, schoon ze met de

1) Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit, et varias inducere plumas,
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne,
Spectatum admissi risum teneatis, amici?

bedoeling van elke reglementaire bepaling in strijd zou zijn. Amsterdam diende toch wel voorop te gaan, althans niet achter te blijven. Aan kieschheid mag het verzuim ook niet toegeschreven worden. Of dorst men het nog niet te wagen? Wilde men misschien geen slapende honden wakker maken?

Eindelijk zou men het echter te Amsterdam gaan wagen. Een voorstel om te collecteeren niet bij de gemeenteleden [1]) aan de huizen, gelijk dit hier veelal geschiedt, maar bij het verlaten van de bedehuizen, en een verzoek om eene geldelijke bijdrage uit de fondsen van de Nederduitsche Hervormde Gemeente.

Dit laatste stuitte af op de voorzichtigheid der Commissie van Financiën, eigenlijk het hart der geheele Kerkelijke Commissie. De kas liet op dat oogenblik geene extrauitgaven toe, zietdaar het algemeene oordeel, ook van de Heeren Altink, Rutgers, Seefat en Brade dus, die met de H.H. van Limmick en Meynink de genoemde Commissie uitmaakten. Principiëel had er de meerderheid, zijnde dat viertal, blijkbaar geen bezwaar tegen. Maar de rechtvaardige minderheid deed de vraag in het rapporteerend antwoord opnemen, of dergelijke uitgave wel op den weg der Commissie lag, en of zij daartoe wel bevoegd was.

De brochure, waarnaar wij verwezen, bevat het bedoelde rapport. In den vorm is zij het advies van een rechtsgeleerde aan den uitgever van dat advies, den heer Lohman. Blijkbaar is de vorm verdicht, opdat de eigenlijke schrijver zich altijd zou kunnen dekken. Maar ook tegenover de nawerking van zijn gewezen raadsheerlijk geweten, hetwelk zekerlijk verbiedt een niet, een nooit door de bevoegde vergadering ter openbaarmaking bestemd rapport in het licht te geven? Doch hoe het met dat geweten gesteld zij, dit is zeker, dat, evenmin als men er bezwaar in zag geheime stukken uit hun Archief ter openbaarmaking te nemen, zag men er bezwaar in gelden aan hunne blijkbare bestemming te onttrekken. De gelden *mogen*, krachtens het verband waarin de Kerkeraad, de gemeente en dus ook de goederen zich bevonden, en deze gegeven waren, niet voor de door de Vrije Universiteit bevorderde belangen uitgegeven worden. [2])

De datum van dat stuk moet echter mede in aanmerking genomen worden: *10 December 1885;* alzoo drie dagen later dan het besluit door den

1) Zooals het schotschrift: *Ontoerekenbaar*. Het Protest der HH. R. Posthumus c. l. beoordeeld door Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, Amsterdam Höveker en Zoon, zou doen gelooven.

2) Zie Art. 1 *Regl. Instructie voor de Commissie tot het Bestuur der Kerkgebouwen enz.*

Algemeenen Kerkeraad genomen werd, waarbij in beginsel alle bezittingen der gemeente aan de onbepaalde macht der Vrije-Universiteitsmannen overgeleverd waren geworden. Waartoe dan nog in datzelfde jaar een bijdrage toegezegd, die een ongunstig licht op het beraamde aanvalsplan werpen kon?

Het vermoeden, dat daar wat achterschool, werd echter inzonderheid door de intrekking van het reeds genoemde verzoek tot het houden van eene collecte opgewekt. De inwilliging daarvan moest tevens als blijk van instemming met de beginselen der Vereeniging gelden. Dit punt nu stond als N°. 3 op de Agenda van diezelfde Vergadering (7 December des avonds te 7 uren in het *Oefeningshuis*, Spuistraat 46). En als N°. 4? „Missive van de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Gemeente, inhoudende voordracht van eenige veranderingen en bijvoegingen in het Algemeen Reglement van die Commissie." Maar wat geschiedt er? Toen het 3de punt aan de orde kwam, werd het op schriftelijk verzoek van Directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag teruggenomen.

De vergadering werd dus niet beziggehouden met deze ingewikkelde kwestie. Zij had den ganschen avond in beslag kunnen nemen, en zij zou dit ook werkelijk gedaan hebben; het volgende punt echter eischte allen spoed. Maar ook zou men aldus niet toonen, de oppositie te ontzien, geen noodelooze agitatie te willen wekken, en den geschikten tijd naar den eisch der wijsheid af te wachten? Immers, zoo dienzelfden avond werd besloten naar de beteekenis van het vierde punt — och, men had met dat vierde punt toch op alle punten gezegevierd, en zou vrijelijk over de goederen der Gemeente kunnen beschikken. —

Waar men nu zoo te werk ging met de namen en titels en leerstellingen en bedoelingen der Kerk en met de bestemming van hare goederen, ten behoeve van de Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag, is het daar te verwonderen, dat men zich niet ontzien zou om voor hetzelfde doel het gansche Kerkverband te verbreken? Lees slechts met aandacht het antwoord, dat Dr. Kuyper gaf op de vraag: »*Welke zijn de vooruitzichten voor de studenten der Vrije Universiteit?*" [1]) en gij bekomt als van zelf het antwoord op de gestelde vraag. Maar vergun mij u te helpen.

Ziehier twee volzinnen, die geheel het plan de campagne teekenen. »Een Fransch zouaaf zal met zijn kop tegen een muur aanrennen, als er vlak

1) *Rede ter inleiding van de Leeuwarder meeting* op 5 Juli 1882, Amsterdam J. H. Kruyt 1882.

bezijden een zeer bruikbare weg is, en . . . in zijne woestheid zich den schedel verpletteren. Maar een goed hollandsche geus ziet eerst naar alle kanten of er ook een deur zij, en eerst als hij weet dat die er *niet* is, grijpt hij den moed om den muur met zijn stuggen kop te rameien tot niet hij, maar . . . . de muur valt?"

Gij voelt het, de »goed hollandsche geus" Kuyper zou, wat wel zoo raadzaam was, niet eene deur in den muur maken, maar de muur zelf omver loopen. En zoover ik weet, heeft de Vrije Universiteit zich op geenerlei manier tot de Synode gewend met het verzoek om erkend te worden. Anderen wilde men van haren kant wel zien arbeiden aan het openen van eene deur, maar zelf wilde men liever den stuggen kop tot het omverstooten van den muur gebruiken, dan de tong om beleefdelijk een verzoek te doen, of zelfs maar, om der Synode bekend te maken dat men er was. Zij zelve diende uit te gaan, zich diep te buigen, en te bidden, dat de Vrije Universiteit zich over de Kerk zou ontfermen.

Voor dat doel moest nu voorts de Kamer omgezet; aan den Roomschen Locomotief de Geuzen-trein vastgehaakt; de schoone Antirevolutionaire beweging voor het Christelijk beginsel in alle Staatsvormen misbruikt worden, om van de Overheid te verkrijgen minstens vrij examen of graad-erkenning onder curateele, d. w. z. het Christendom in de Staatsvormen overtollig, of niet begeerlijk, te maken, en zelfs aan het goede volk wijs gemaakt worden, dat de Vrije Universiteit de kroon der Christelijke school was. Ja, daaromtrent spiegelde de redenaar het volgende voor: „. . . . indien ons Christenvolk maar voortgaat met zijn duizenden te offeren, en de God der Wijsheid ons maar mannen van talent schenkt, en Neêrlands jongelingschap den strijd maar aandurft, acht ik den dag niet meer zoo verre te zijn, waarop èn artsen, èn pleitbezorgers, èn rechters, èn ambtenaren, ook van de Vrije Universiteit zullen uitgaan, om den dienst Gods aan ons volk op alle maatschappelijk terrein te bedienen."

Van de Kerk koesterde hij echter volstrekt zulk eene verwachting niet. Plaatselijke kerken waren er die de vrijheid aan dorsten, maar ze lagen nu eenmaal „onder de beklemming van een haar opgelegd genootschap," en zoolang men op effen paden wilde blijven, had men te rekenen met het Synodale reglement. Van de Synode had hij geene hoop, dan indien bij die „kerkmaagd" het besef opwaakte, „dat ze haar scepter door aanmatiging, haar purperen kleed door roof zich had verworven, en dat slechts één stap, maar een stap van ontzaglijke energie haar redden kon, den stap, om als schuldige pretendenten met ontblooten hoofde God en de gerechtigheid om

vergiffenis te vragen en, met volledige prijsgeving van haar onheilig stelsel, haar geïnsurpeerde kroon neder te werpen aan de voeten van haar Koning en haren Heer."

Er schoot buitendien niets anders over dan dat.... de plaatselijke vrij gezinde kerken „*naar goddelijke roeping en heiligen plicht zelve dat net van heur hoofd zullen moeten aflichten*", dat er door eene ongoddelijke macht over heen geworpen werd.

Scheen die tijd thans niet gekomen? Was er niet in die kerken *vrij Beheer?* Haakten zij niet naar vrijwording van de Synode?

DERDE HOOFDSTUK.

EEN BANDELOOS, ONDER DEN NAAM VAN VRIJ BEHEER.

Wie heeft nooit gehoord van het „*Vrij Beheer?*" Stond het streven daar naar ook in verband met de illusie eener nieuwe Kerkstichting, ten behoeve waarvan, na het ineenstorten van het Kerkgenootschap, de Vrije Universiteit hare kweekelingen vrijelijk op de kansels kon brengen? Laat ons zien!

Behalve voor Dogmatiek, voor het leerstuk der onmacht en praedestinatie, zit er in ons kerkelijk volk veel liefde tot de vrijheid.

Daarmede gaat niet zelden heerschzucht en geldgierigheid gepaard. „*Op het kussen te komen*" — 't is een ideaal geworden, ook van den geringsten arbeider, vooral na de ontdekking dat zulks mogelijk is door het stemrecht. In de hooge regeerings-collegie's kwam, en komt, de man uit het volk niet zoo spoedig; maar in de *Kerkeraads-*, maar in de *Kerkvoogdij*-banken, kwam men veel gemakkelijker; daarvoor was slechts een gering aantal stemmen noodig van belangstellende vrienden in de eigene gemeente.

Een en ander gaat ook gepaard met ongeveinsde belangstelling in de Kerk en in hare leer. In 1867, bij de invoering van de Kiescollegie's, had de oprechte liefde tot het Evangelie des Kruises door weinige kloeke mannen getoond, wat de stembus vermocht, maar tevens ook geleerd dat voortaan de heerschappij zou wezen bij de door dik en dun heengaande, opgezweepte menigte van kiezers, van die kiezers, die zich door oude klanken, groote woorden en sterke hartstochten het spoedigst laten vervoeren.

Niettegenstaande onder hen nog het meest de godgeleerdheid van Hellenbroek en Schortinghuis, de beschaving en zedeleer der 17de eeuw en de bandeloosheid van Datheen en Hembyze voortleeft, is er onder hen veel toewijding, groote offervaardigheid, oprechte vroomheid, in éen woord, veel

goeds te vinden, en is zij in haar geheel een sterke macht onder de leiding van wien zij onbepaald vertrouwt. Haar de Kerkregeering voor te spiegelen, haar op te roepen ter Kerkreformatie, haar te zalven als het echte volk van ware heiligen, aan wie de wereldheerschappij toekomt, ten minste de heerschappij over Nederland: het moest de taktiek worden van allen die gaarne op het kerkekussen komen, en inzonderheid van hen, die om het gewin gaarne heerschappij over het volk voeren.

Hoevelen zijn er niet als Saulus in een oogwenk bekeerd geworden! Evenwel, niet omdat ze den Heer zagen in de heerlijkheid Zijner genade, maar omdat hun op den berg der verzoeking al de heerlijkheid van de orthodoxie getoond, en door den Satan in het „Gereformeerde" kleed ingefluisterd werd: „Alle deze dingen zal ik u geven, als gij nedervallende mij zult aanbidden. Gij hebt u slechts te voegen naar de inzichten van *dien* man. Hij is immers vroom; hij is immers goed onderwezen in de Schrift; hij is immers van zooveel beteekenis in zijne kringen? Gij moet immers de leer handhaven en dus prediken naar de belijdenis? Gij zult zelfs nog grootere dingen zien dan deze....!" En men boog zich voor den verzoeker. Niet dat men overtuigd was van de waarheid en het recht der Belijdenis — dát is o zoo gewenscht, maar alléén Gods genadewerk, langs den weg van studie en ervaring — men was enkel overtuigd geworden door de cijfers der stembus dat de weg eerst door „de vallei der Evangelische Orthodoxie, later over den top der „steile" Gereformeerdheid naar de blinkende hoogten van geld en roem voerde. De tijd was, helaas! weêr gekomen dat de „vogelen" zich gingen nestelen in den mosterdboom van Gods Koninkrijk.

Evenwel, om vrij spel te krijgen, moest allereerst het Kerkegoed gebracht worden buiten de macht der tot de handhaving van de zedelijke orde geroepene besturen, hetzij van koninklijke, hetzij van kerkelijke afkomst. Eene uitstekende gelegenheid bood zich daartoe aan in 1866.

Het Koninklijk Besluit van 9 Februari deszelfden jaars, aan de Hervormde Kerk dezelfde vrijheid willende verzekeren als die de andere Kerkgenootschappen dienaangaande bezaten, heeft de grootste wanorde teweeggebracht. De een achtte zich geroepen tot aansluiting bij het *Algemeen Collegie van Toezicht*; [1])

1) Vgl. *Besluit ter Voorloopige Organisatie van de Nederl. Herv. Kerk* enz.; — *Mr. C. H. Gockinga*, Raadsheer in den Hoogen Raad enz.: *De regeling van het Toezicht op het Beheer der Goederen van de Hervormde Gemeenten*, 's Gravenhage, de Erven Thierry en Mensing 1867; — *Mr. W. B. S. Boeles*, *Scheiding van Kerk en Staat*, enz. Groningen, J. B. Wolters, 1868; — *Brief van J. H. Stufken*, Hoogleeraar te Leiden, aan Mr. W. B. S. Boeles, naar aanleiding van zijne Verhandeling, get.: Scheiding van Kerk en Staat, Leiden, P. Engels, 1868.

een ander [1]) wilde de regeling aan de Synode opgedragen zien; een derde [2]) was van oordeel dat aan iedere Gemeente de regeling opgedragen was. De oorzaak der verwarring is vooral gelegen in Art. 5: »De bevoegdheden, welke bij besluiten of reglementen, ten aanzien van het beheer der kerkelijke goederen of van het toezicht daarop aan Ons zijn voorbehouden of aan een onzer Ministers zijn toegekend, worden bij deze overgedragen aan het na te noemen collegie van toezicht. Waar die besluiten of reglementen te dien aanzien aan de collegiën van Gedeputeerde Staten eenige magt opdragen, treden daarvoor in de plaats de provinciale collegiën van toezigt."

Ik ben een verdediger van het *Vrij Beheer* geweest en gebleven, maar altijd zóó, dat het onafscheidelijk aan de bestaande organisatie verbonden werd. Geen Kerkvoogden of Notabelen dan lidmaten; geen administratie zonder contrôle van Kerkeraad en Classicaal Bestuur; geen stemrecht dan dat van de voor de benoeming van Ouderlingen en Diakenen en de beroeping van Predikanten aangewezenen. Onder deze voorwaarden zou het beheer niet bandeloos, de bestaande organisatie niet verscheurd, het Kerkegoed niet vermorst noch vervreemd worden. Ik stond op het reglementaire standpunt. [3])

Hoe ik er over dacht, blijkt voldoende uit het volgende in September 1870 te Goes verspreide door mij zelven en door mij alleen onderteekend Manifest.

Aan de Stemgeregtigde Manslidmaten der Ned. Herv. Gem. te Goes.

Gij zijt opgeroepen tot eene hoogst gewigtige stemming op den 26n dezer.

Deze stemming zal ook voor de toekomst beslissen. Toont daarom, door talrijke opkomst, dat gij in het recht der gemeente belang stelt.

Die stemming had reeds ten vorige jare geschied moeten zijn.

1) Vgl. *Mr. A. van der Laar, Nota van Opmerkingen en Bedenkingen tegen de door de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk ten jare* 1871 *genomen Besluiten* enz., Leeuwarden, H. Kuipers 1873, en *Mr. H. Ph. de Kanter, Bestuur en Beheer*, overgedrukt uit het Nieuw Kerkelijk Weekblad, 1872, bij de Erven B. van der Kamp te Groningen; — *de Synode en het Beheer der Kerkelijke Goederen en Fondsen der Ned. Hervormde Kerk.* Opmerkingen omtrent het door de Synode op dit Beheer ontworpen reglement, Utrecht, bij C. van Bentum 1874, en *H. Steenberg* in van Oosterzee's Kerkelijk Jaarboekje.

2) Vgl. *Prof. de Geer: Het Beheer der Kerkelijke Goederen en Fondsen bij de Hervormde Gemeenten;* — *Van Zuylen van Nijevelt: Open Brief aan een Kerkvoogd* enz., *Advies van de Uitvoerende Commissie van het Centraal Comité, benoemd door de Vergadering van belanghebbenden in zake de Goederen, behoorende aan de Hervormde Gemeenten in Nederland, den* 7den *Julij* 1869 *te Utrecht gehouden;* — *Ontwerp-reglement op het Beheer der Kerkelijke Goederen;* — Al die stukken verschenen bij Kemink en Zoon te Utrecht. Vgl. voorts *de Heraut* en *Kerkelijk Weekblad* van die dagen.

3) Evenals de Hoogleeraar *de Geer*, wien het Vrij Beheer veel verplicht is: Vgl. zijn *Ontwerp-Reglement op het Beheer der Kerkelijke Goederen*, Utrecht, Kemink en Zoon 1869, Art. 2—4.

Ter goeder trouw werd ze verzuimd. HH. Kerkvoogden meenden, dat zij handelen moesten, gelijk zij gehandeld hebben.

Dit verzuim zoeken zij nu te herstellen. Anders toch zou aan hunne administratie, wier deugdelijkheid overigens boven allen twijfel verheven is, de noodige rechtsgrond ontbreken.

Wat er dan verzuimd werd?

Niet de verkiezing van nieuwe Notabelen, die gij immers reeds benoemd hebt, eene benoeming die van kracht blijven moet, omdat zij in alle regtmatigheid plaats had.

Maar er is verzuimd geworden, u de groote vraag ter beantwoording voor te stellen:

Wilt gij al of niet het beheer uwer kerkegoederen behouden?

Deze vraag wordt u thans gedaan, schoon in een anderen vorm. Het is derhalve van het grootste belang, daaraan uwe aandacht te wijden.

Vóór het jaar 1866 oefende de Staat eene rechtstreeksche tusschenkomst uit bij het beheer onzer Kerkelijke goederen.

Dientengevolge was het onderworpen aan de Staatsmacht.

Onze vrijheidlievende Koning heeft aan dien band een einde gemaakt, en aan onze Kerk ten dezen gelijke vrijheid verzekerd als door andere gezindheden genoten wordt.

Tot regeling dezer vrijheid benoemde Z. M. een Collegie, dat den naam droeg van *Voorloopig Algemeen Collegie van Toezicht.*

Maar dit Collegie heeft de geschonkene vrijheid niet geëerbiedigd; het is terstond begonnen met *besluiten* te nemen, die het vrije beheer, uitteoefenen door de gemeenten (waaruit toch onze kerk bestaat), buitensloten, en stemmingen voor Notabelen uit te schrijven op eene wijze alsof de gemeenten verplicht waren haar uittebrengen.

Deze wederrechtelijke terugneming van de pas geschonkene vrijheid verwekte heftigen tegenstand, waarvan het gevolg was dat een *zeshonderdtal* gemeenten, waaronder Amsterdam, Rotterdam, 's Hage, Harderwijk, Utrecht, Harlingen, Sneek, zich *tegen* het Algemeen Collegie verklaarden, en het vrije beheer harer kerkegoederen verkozen.

Ten gevolge nu van dezen tegenstand, en van te Utrecht in het voordeel van 't vrije beheer uitgesprokene vonnissen, heeft het genoemde Collegie aangeraden, de bovenstaande vraag alsnog ook aan U te doen.

Het eerste punt dus, dat gij dient te overwegen, is dit:

Heeft Uwe kerkvoogdij, gekozen door Uwe Notabelen en Uwen Kerkeraad, toezicht noodig van buiten deze gemeente?

't Zou, natuurlijk, eene groote beleediging zijn voor al die genoemde Collegie's, zoo gij deze vraag toestemmend beantwoordet.

En wij mogen niet veronderstellen, dat er, ten gevolge van uwe stemmingen, eene administratie komen zoude, die door onbekwaamheid of oneerlijkheid, een slecht beheer zou voeren.

En zoo de tegenwoordige Kerkvoogden, uit een recht geplaatst gevoel van verantwoordelijkheid, eenig toezicht begeeren, zoo kunnen zij dat vinden in het Collegie van Notabelen, in den Kerkeraad, en in de openbaarheid van hunne administratie.

Tegen verkeerdheden kan allerminst een Collegie waken, dat in Middelburg en in den Haag zijn zetel heeft; tegen knoeijerijen kan geen reglement noch oppermachtig Collegie beschermen; de deugdelijkheid der administratie hangt enkel af van de geschiktheid der personen, die het beheer in de gemeente voeren.

Heeft uwe Kerkvoogdij dus geene behoefte aan toezicht van buiten: allerminst zou ik U raden, het toezicht van het Algemeen Collegie te verkiezen.

Veel kwaad zou ik er niet in gevonden hebben, zoo het vroeger de vrijwillige aansluiting der gemeenten had gezocht, en zoo het een vrijheidlievend Reglement had vastgesteld.

Maar, gelijk ik boven aanstipte, die vrijwillige aansluiting is niet gezocht, en het uitgevaardigde Reglement is reeds om *drie* voorname punten der verwerping volkomen waardig.

1°. Verplicht het allen, die een eigen middel van bestaan hebben, binnen de kerkelijke gemeente hun hoofdverblijf houden en volgens het *Algemeen Reglement van onze Hervormde Kerk* tot haar behooren, in den hoofdelijken omslag, des noodig, bij te dragen. (Zie Art. 12.)

Volgens dit Reglement, nu (Art. 2), behooren bij onze Kerk ook zeer velen die geene lidmaten zijn, of het niet denken te worden, ja zelfs zij die hun lidmaatschap hebben opgezegd. Want door den Doop, dien men nooit vernietigen kan, blijft men lid van onze Kerk, zoo men er in gedoopt werd.

Hoogst onbillijk nu zou het zijn, zulke menschen te noodzaken tot het bijdragen in den hoofdelijken omslag, dien de lidmaten, zij die uit eigene vrije keus zich aan haar aansloten, alleen betalen moesten.

2°. Wil het Algemeen Collegie (zie Art. 42 van zijn Reglement) alle veranderingen in het Reglement aan zich zelf voorbehouden. Het wil de Kerkvoogden daarbij goedgunstig *hooren*: maar zij hebben niet de minste stem uittebrengen over een reglement, dat zij te gehoorzamen zullen hebben, zoo het aangenomen wordt. Het Algemeen Collegie, versterkt door afgevaardigden der provincie's en enkele andere personen, kan dus veel oppermachtig voorschrijven, wat U niet zoude behagen.

3°. Zal het Algemeen Collegie bepalen, hoeveel uwe kerkvoogdij zal moeten bijdragen in de kosten, die het maken zal. En deze kunnen groot worden.

Veel zou hieraan nog toegevoegd kunnen worden.

Maar het bovenstaande is, dunkt mij, voldoende ter toelichting van de vragen, die de kerkvoogdij u thans voorgesteld heeft.

En wilt gij handelen in het belang dezer gemeente en hare vrijheid voorstaan, stemt dan, talrijk opkomende, vrijmoedig en gerust op die vragen:

NEEN.

Maar ook *de uitspraak der Middelburgsche rechtbank* van 31 Juli 1874 in zake Arnemuiden, (van de Vrijbeheerders dier gemeente was ik onbezoldigd adviseur), is te belangrijk om haar te dezer plaatse niet in te lasschen:

ZITTING VAN DEN 31 JULIJ 1874.

Present de heeren Meesters: de Stoppelaar, President, Hofstede van Son en Jhr. van Reigersberg Versluys, Regters, Swaters van Schaumburg, Officier van Justitie, en de Fremery, Griffier, in zake: Jan Louis de Troije, Simon Koets, Cornelis Roelse, Bartel Davidse en Abraham van Eenennaam Lz., allen wonende te Arnemuiden, gezamenlijk uitmakende het nieuw benoemd College van Kerkvoogden der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Arnemuiden, en ten deze als zoodanig handelende, eischers, verschijnende door den procureur J. M. Brieve. Op en tegen: Pieter Kwekkeboom, hoofdonderwijzer, Frederik Marinus Westfaal Quadekker, heelmeester, Andries Boogert, landbouwer, Pieter van Vlaanderen, wethouder, allen wonende te Arnemuiden, gedaagden, verschijnende door den procureur P. de Maret Tak, en Pieter Schoonenboom, landbouwer, wonende te Arnemuiden, medegedaagde, verschijnende door den procureur Mr. F. M. C. van Deinse.

De Arrondissements-Regtbank te Middelburg, provincie Zeeland;

Gezien de stukken van het geding, allen voor zoo ver noodig op zegel en behoorlijk geregistreerd;

Gelet op de exceptionele conclusiën van partijen en op de adstructie derzelve;

Gehoord den heer Officier van Justitie in zijne conclusie: „dat de Regtbank de desqualificatoire exceptie zal verwerpen met veroordeeling van de incipienten in *alle* kosten, ook in die van de zijde van de niet excipierenden medegedaagde gevallen, en met last aan alle partijen, om ten principale voort te procedeeren";

Overwegende, dat bij geregistreerd deurwaarders exploit van den 25 Julij 1873, ten verzoeke van Jan Louis de Troye, Simon Koets, Cornelis Roelse, Bartel Davidse en Abraham van Eenennaam Lz., allen wonende te Arnemuiden, zich qualificeerende gezamenlijk uit te maken het nieuw benoemd College van Kerkvoogden der Nederduitsch Hervormde gemeente te Arnemuiden, zijn gesommeerd Pieter Kwekkeboom, hoofdonderwijzer, Frederik Marinus Westfaal Quadekker, heelmeester, Andries Boogert, landbouwer, Pieter van Vlaanderen, wethouder, en Pieter Schoonenboom, landbouwer, allen wonende te Arnemuiden, om, binnen acht dagen af- en overgifte te doen van al hetgeen tot dus verre onder hun beheer is geweest in hunne qualiteit van Kerkvoogden, immers van beheerders der Kerkelijke goederen en fondsen, met rekening en verantwoording omtrent dat door hen gevoerde beheer, op welker sommatie is geantwoord door den *eersten* geinsinueerde *niets;* door den *tweeden:* »ik trek mij van de zaak niets aan, ik erken die menschen in hunne qualiteit *niet*", door den *derden:* »ik kom er niet over in", door den *vierden:* »ik trek er mij niets van aan. Ik ken het Collegie niet" en door den *vijfden:* »af en overgifte te doen, wat mijn persoon betreft, ben ik bereid," terwijl door dezen laatste alleen het antwoord is onderteekend.

Overwegende, dat de requiranten, vermits die sommatie alzoo geenerlei resultaat had opgeleverd, dan alleen wat betreft den vijfden geïnsinueerden, bij geregistreerd deurwaarders exploit van den 1 September daaraanvolgende al de vroeger gerequireerden ter terechtzitting van den 10 dier maand voor deze regtbank te hebben gedagvaard, van *op grond,* dat zij eischers in verband met de Koninklijke besluiten van 9 Februarij 1866 en van 3 Februarij 1869 op die wijze regtens zijn benoemd geworden tot Kerkvoogden der Nederduitsche Hervormde gemeente te Arnemuiden en zij als zoodanig mitsdien verpligt en geregtigd zijn om van de gedaagden af en overgifte te vorderen van hetgeen zij aan kerkelijke goederen en fondsen onder hun beheer hebben met rekening en verantwoording bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, met of zonder borgtogt, te worden veroordeeld, zoo te zamen als ieder afzonderlijk om aan hen eischers in de hoedanigheid waarin zij ten deze ageeren, binnen de veertien vrije dagen na de beteekening van het te vellen vonnis, ten overstaan van den daarbij te benoemen regter-commissaris, in den vorm regtens te doen rekening en verantwoording van het beheer en de administratie, door hen tot dusver gevoerd in hunne qualiteit van Kerkvoogden, immers van beheerders der kerkelijke goederen en fondsen der Nederduitsche Hervormde gemeente te Arnemuiden, ten einde zoo noodig na debat van rekening te geraken tot bepaling van het saldo en van al het geen de gedaagden verder ter zake vermeld onder zich hebben, met verklaring tevens dat diegene der gedaagden, welke in gebreke blijft om op den daartoe bepaalden dag te verschijnen of rekening te doen, daartoe zal kunnen worden genoodzaakt niet alleen door de inbeslagneming zijner of hunner goederen tot het bedrag eener som van *vier duizend* gulden, welke zij eischers vorderen, dat daarvoor zal worden bepaald, maar ook bovendien ten bedrage dier som door middel van lijfsdwang, alles met veroordeeling van de genen der gedaagden, die deze vordering tegenspreken in zijn of hun privé in de kosten van het geding.

Overwegende, dat de *vier* eerste gedaagden alvorens eenige andere were van regte o eenige andere verdediging voortedragen, niet alleen ontkennende zoowel den feitelijken grondslag van het beweren der eischers, dat zij zouden zijn benoemd tot kerkvoogden, maar ook betwistende, dat eenige handeling van de eischers buiten het bestaand college

van Kerkvoogden om, ooit tot het resultaat zou kunnen leiden, dat er eenige verandering in de wijze van beheer of in de personen, met dat beheer belast, zou kunnen plaats hebben, hebben voorgesteld de exceptie dat de aanleggers *niet* bezitten de hoedanigheid, welke zij zich toeschrijven, en geconcludeerd, dat de regtbank, met admissie van deze door hen voorgestelde desqualificatoire exceptie, de eischers zal verklaren niet ontvankelijk in hunnen eisch en hen zal veroordeelen in de kosten van het geding; terwijl de *vijfde gedaagde*, zich beroepende op zijn hiervoren vermeld, op de insinuatie van 25 Julij te voren gegeven antwoord, bij afzonderlijke acte heeft verklaard steeds bereid te zijn tot het doen van af- en overgifte medetewerken, en dan ook gaarne te zullen zien, dat de regtbank aan de eischers, die hij meent dat de wettig gekozen Kerkvoogden der Nederduitsche Hervormde gemeente te Arnemuiden zijn, hunne vordering zal laten volgen, zonder dat proceskosten ten zijnen laste kunnen worden gebragt, concludeerende voorts, dat de regtbank hem zal verleenen acte van zijne bereidwilligheid tot het geen wordt gevorderd, aan de eischers hunne vordering zal toewijzen en de kosten aan zijne zijde gevallen zal brengen ten laste van de verliezende partij.

Overwegende, dat de geexcipieerden 1) op de gronden, in de daartoe strekkende exceptionele conclusie van antwoord in het breede uiteengezet en tot staving waarvan door hen een aantal stukken in het geding zijn gebragt, hebben geconcludeerd, dat de regtbank de excipiënten 2) zal verklaren niet ontvankelijk in de door hen voorgestelde exceptie en, met ongegrond verklaring daarvan, zal bevelen om met de eischers voort te procederen, alles met hunne veroordeeling in de kosten van dit incident, reeds gevallen of nog te vallen.

Overwegende, *in regte*, dat krachtens de Koninklijke besluiten van 9 Februarij 1866 (Staatsblad no. 10) en van 3 Februarij 1869 (Staatsblad no. 20) met den *eersten October* 1869 zijn vervallen verklaard *alle* provinciale reglementen op de administratie der Kerkelijke fondsen en op de kosten van den eeredienst bij de Hervormde gemeenten, mitsgaders alle andere op dat beheer betrekking hebbende besluiten of reglementen, die bij de afkondiging van dat besluit, op 1 April 1866 van kracht waren, welk besluit zelf mede ook dan verviel; dat daarop den 12 October 1868 het bij eerstbedoeld Koninklijk besluit ingestelde *Algemeen Collegie van toezigt op het beheer der goederen van de Hervormde gemeenten* een als *besluit* voorgedragen voorstel heeft uitgevaardigd tot *voorloopige* organisatie van de Nederlandsche Hervormde Kerk aangaande dat beheer bij hare gemeenten en het toezigt daarop.

Overwegende dat, blijkens de bij dat besluit gevoegde aan de fungerende besturen der onderscheidene kerkelijke gemeenten ter kennisneming toegezonden circulaire, door de Stembevoegde Leden der Gemeente, om tot de alzoo noodig geworden organisatie te geraken tegen het tijdstip, waarop *elk* gezag aan de bestaande instellingen ontleend, zoude zijn vervallen, *intijds* zou moeten zijn beslist, of zij zich wenschten aantesluiten bij het algemeen collegie, waaromtrent de beslissing alleen door stemming, na behoorlijke oproeping der daartoe geregtigde leden, zoude zijn te verkrijgen.

Overwegende nu, dat *niet* is gebleken, dat vóór 1 October 1869 door de Hervormde gemeente te Arnemuiden eenige reglementaire bepalingen in overeenstemming met de in meerbedoeld Koninklijk besluit vervatte beginselen of met de voorstellen, gedaan bij evenbedoeld besluit van het *Algemeen collegie van toezigt* enz., zijn gemaakt, evenmin dat aldaar de stemgeregtigde leden der gemeente zijn opgeroepen ten einde door hen zoude worden uitgemaakt, of de gemeente ten aanzien der kerkelijke goederen en fondsen aansluiting bij het algemeen collegie of vrij beheer verlangde.

1) Dat zijn in dit geval de eischers, de Vrij-beheerders.

2) t. w. de gesommeerden, de fungeerende kerkvoogden.

Overwegende, dat *daarentegen* uit de dingtalen en uit de van weerszijde overgelegde door partijen erkende stukken is gebleken, dat door den Kerkeraad en het Kiescollegie in hunne vergadering van 8 Februarij 1873, ter voldoening aan den door eenige leden van het Kiescollegie en van den Kerkeraad in hunne vergadering van 2 November 1872 uitgedrukten wil is besloten de gemeente tot dat einde opteroepen, tevens met benoeming eener commissie van uitvoering;

dat deze hierop aan belanghebbenden heeft bekend gemaakt, dat de lijst der stemgeregtigde lidmaten ter visie lag van 21 tot 28 April, en dat bij de Commissie reclames daartegen konden worden ingezonden tot en met 1 Mei, die echter niet zijn ingekomen, zoodat die lijst den 1 Mei definitief gesloten, en vastgesteld is;

dat voorts, na voorafgaande bekendmaking, dat de stembiljetten waren bezorgd en dat voor hen, die vermeenden stemgeregtigd te zijn en geen stembiljet mogten ontvangen hebben, de gelegenheid bestond er een te bekomen aan het stembureau, die stemming op 10 Mei heeft plaats gehad, en dat alstoen zijn uitgebragt 146 stemmen, waarvan twee van onwaarde, van welke 44 geldige stemmen 143 zijn uitgebragt voor het vrije beheer en een voor aansluiting aan het algemeen collegie, welke uitslag ten zelfden dage aan de gemeente is bekend gemaakt;

dat wijders belanghebbenden wederom zijn opgeroepen om op 24 Mei te komen stemmen tot benoeming van zeven personen om maatregelen te nemen tot het voeren van het vrije beheer, als wanneer met volstrekte meerderheid der 121 uitgebragte stemmen zeven personen tot dat einde zijn gekozen, van welken uitslag insgelijks mededeeling aan de gemeente is gedaan met kennisgeving, dat al de benoemden die benoeming hadden aangenomen;

dat die commissie ter uitvoering van den haar opgedragen last een reglement op het beheer der kerkelijke goederen der Hervormde gemeente te Arnemuiden heeft ontworpen, dat zeven dagen ter visie heeft gelegen, zonder dat daartegen reclames zijn ingebragt;

dat vervolgens, na voorafgaande kennisgeving en terwijl de stembiljetten bij een der leden van de commissie verkrijgbaar waren, den 21 Junij dat reglement met *al* de toen, ten getale van 109 uitgebragte stemmen is aangenomen;

dat bij de bekendmaking van den uitslag dier stemming, aan de gemeente te gelijk eene oproeping is gedaan om te stemmen tot het kiezen van 13 kerkvoogden en notabelen ingevolge art. 2 en 5 van het aangenomen reglement;

dat deze stemming op den 28 Junij heeft plaats gehad en dat daarbij 13 personen met volstrekte meerderheid der 105 uitgebragte stemmen zijn gekozen, waarvan later bekendmaking is gedaan met mededeeling tevens dat door de benoemde notabelen in hunne vergadering van 5 Julij tot *kerkvoogden* waren gekozen *vijf personen* met name Jan Louis de Troije, Simon Koets, Cornelis Roelse, Bartel Davidse en Abraham van Eenennaam Lz., de eischers in deze zaak;

Overwegende, dat door deze, zich teregt beschouwende als gezamelijk uittemaken het nieuw benoemd Collegie van Kerkvoogden der Nederduitsche hervormde gemeente te Arnemuiden, eerst in der minne van de destijds in functie zijnde kerkvoogden den afgifte met rekening en verantwoording van het door hen gevoerde beheer der kerkelijke goederen en fondsen is verzocht, en thans, daar dit tot niets heeft geleid, deze daartoe strekkende regtsvordering is ingesteld;

Overwegende, dat door de gedaagden alsnu is voorgesteld de exceptie, dat de aanleggers niet bezitten de hoedanigheid, welke zij zich toeschrijven, en wel in de eerste plaats op grond, dat door hen geen enkel feitelijk element is aangevoerd voor hunne stelling, dat zij tot kerkvoogden zouden benoemd zijn;

Overwegende, dat dit beweren wordt wederlegd door het geen resulteert uit de hiervoren medegedeelde, regtens gestaafde handelingen, waaruit voortvloeit dat door de

Nederduitsche hervormde gemeente te Arnemuiden op wettige wijze en zonder eenig protest, naar aanleiding *van* en in overeenstemming met de Koninklijke besluiten van 9 Februarij 1866 en 3 Februarij 1869 de thans als eischers optredende personen *werkelijk* tot kerkvoogden der Nederduitsche hervormde gemeente te Arnemuiden zijn benoemd;

Overwegende verder, dat tot de *geldigheid* dier benoeming niets afdoet, dat enkele dier personen in het jaar 1871 tot de verkiezing van notabelen hebben medegewerkt of andere daden hebben gepleegd, waaruit zoude kunnen worden afgeleid, dat zij destijds het beheer van anderen hebben erkend, daar uit een regtskundig oogpunt het geheel onverschillig is, of vóór de gemeente, zooals eerst later is geschied, op uitdrukkelijke wijze haren wil omtrent het beheer der kerkelijke fondsen en goederen had verklaard, zij *al* of *niet* eener andere meening waren toegedaan;

Overwegende, dat ook ten onregte tegen de geldigheid dier benoeming door de excipienten is aangevoerd, dat destijds in de gemeente Arnemuiden van kracht was een plaatselijk reglement op meerbedoeld beheer, ingevolge art. 8 van het Algemeen reglement op het beheer der kerkelijke goederen enz. in Nederland van den 17 Junij 1870, aldaar door kerkvoogden en notabelen der hervormde gemeente vastgesteld den 28en Maart 1871, vermits de gemeenteleden zelven zich over de wijze van beheer niet hadden uitgelaten, en kerkvoogden en notabelen nooit bevoegd zijn geweest namens de gemeenteleden eene keus te doen omtrent het invoeren van het vrije beheer of het zich aansluiten aan het algemeen collegie van toezigt, en een reglement vasttestellen op den grondslag van de door hen gedane keuze, terwijl de bovenvermelde verkiezing van notabelen in het jaar 1871 niet kan worden gezegd te hebben ingehouden eene stilzwijgende keus om zich ten opzigte van dat beheer aan het Algemeen Collegie van toezigt aantesluiten;

Overwegende dat, afgescheiden van dat reglement, bij de van de zijde der excipienten niet wedersproken weigering van de in functie zijnde kerkvoogden om de gemeente opteroepen tot verklaring van haren wil omtrent de wijze van het beheer, het daartoe genomen initiatief door enkele leden geenszins de nietigheid der overigens op regelmatige wijze plaats gehad hebbende stemmingen en daaruit gevolgde benoeming van kerkvoogden kan teweeg brengen.

Overwegende eindelijk, dat bij de oproepingen een *juist beginsel van stembevoegdheid* is aangenomen, en zelfs zoo anderen, dan de manslidmaten, meenden die bevoegdheid te hebben, hun daartoe de gelegenheid was gegeven, daar de lijst der stemgeregtigde lidmaten niet alleen ter visie heeft gelegen, maar daarbij ook uitdrukkelijk is bekend gemaakt, dat voor hen, die vermeenden *stemgeregtigd* te zijn, en geen stembiljet mogten hebben ontvangen, de gelegenheid bestond er een te bekomen aan het stembureau, en ook bij de stemming is bekend gemaakt dat men nog stembiljetten kon krijgen;

Overwegende, dat alzoo de exceptie, gerigt tegen de qualificatie, die de eischers zich bij de dagvaarding hebben gegeven, is ongegrond;

Gezien de artikelen 160 en 56 van het wetboek der burgerlijke regtsvordering;

Verwerpt de door de vier der gedaagden, als excipienten voorgestelde exceptie;

Gelast dat ten principale zal worden voortgeprocedeerd.

Veroordeelt de excipienten persoonlijk in *al* de kosten op hunne voorgestelde exceptie, ook aan de zijde van den niet excipierenden medegedaagde, gevallen.

Aldus gedaan enz.

Dit gevoelen stond tegen eene gansch andere strooming over, die der beweringen van onderscheidene invloedrijke rechtsgeleerden dat men, buiten

het (door belijdenis verkregen) lidmaatschap om, over de kerkegoederen, hetzij middellijk, hetzij onmiddellijk 't beheer voeren mocht. Ging deze stelling op, dan was het Beheer onafhankelijk van den vorm, van den aard, van het doel der Kerk; de Beheerders als zoodanig los zijnde van de Kerk zouden met het kerkegoed naar believen kunnen handelen; in beginsel zou de Kerk kerkegoedloos geworden zijn; de Kerk zou vrijgemaakt worden van hare goederen. Het Beheer echter vrij blijvende van alle inmenging der kerkelijke of van den Staat ingestelde administratieve collegie's, doch in de Beheervoerders aan de kerkelijke verordeningen gebonden wordende, zou het in overeenstemming komen met het karakter van den eigendom, dien het doel der lokale gemeente omtrent hare kerkegoederen als universitas, als onoplosbare eenheid, als Nederduitsche Hervormde of als Christelijke Hervormde Gemeente bezit: aan haar republikeinsch karakter was rechtmatige voldoening geschonken en de kerkelijke macht zou tegen vervreemding kunnen waken.

Schijnbaar slechts waren dus alle voorstanders van het Vrij Beheer eensgezind; ook hier gold de spreuk „waar twee hetzelfde doen, is het nog niet hetzelfde." En hoeveel verwarring zelfs onder de vrienden de bekende ministerieële roekeloosheid teweeggebracht heeft, kan niet in weinig woorden uitgedrukt worden.

Zoover ik weet, ben ik aan mijne in het *Kerkelijk Weekblad* verkondigde beginselen getrouw gebleven. Was ik onder de vrienden de eerste, die den strijd aanbond tegen de heerschappij der Floreenplichtigen, het was omdat niet aan zulke titularissen, maar alleen aan de (mannelijke) lidmaten der Nederduitsche Hervormde Gemeente het Beheer toekwam [1]). Heb ik op onderscheidene plaatsen het Vrij Beheer helpen invoeren en van onderscheidene

1) Zie omtrent deze hoogstbelangrijke en naar mijne begeerte besliste kwestie: *Reglement op de Administratie der Kerkelijke Fondsen* enz. *in de provincie Friesland*, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 12 Dec. 1823, No. 83; en *Regl. op de Verkiezing en Beroeping* (*door floreenpligtigen*) *van Predikanten* enz. Goedgekeurd bij 's Konings besluit van den 14 Sept. 1833, No. 102; beide verschenen bij G. T. N. Suringar te Leeuwarden. — Voorts: de bij U. Proost aldaar verschenen geschriften over de Florenen van Ds. Bolleman van der Veen en Dr. J. H. Reddingius Gz. — Evenwel is voor de geschiedenis der Afschaffing van dat recht vooral belangrijk: *het Adres aan de Hervormde Gemeenten voornamelijk in de Provincie Friesland* van den eerstgenoemde, 1866; — Prof. *S. S. de Koe: Gevangenschap der Friesche Kerk*, Chr. St. van 1874, of de afzonderlijke uitgaaf 1874; — *Het reeds veel te lang gekrenkte regt der Hervormde gemeenten ten platte lande in Friesland*, Adres van den kerkeraad van Eernewoude, alwaar Ds. Bolleman van der Veen stond, Leeuwarden bij J. Swarts 1874; — *De vrijmaking der Friesche Kerk enz.*, Rechtskundige adviezen van Mr. *B. J. Gratama* en Mr. *B. J. Lintelo baron de Geer van Jutphaas*, Sneek, bij J. J. Wardi 1875; — *De Statuten van het Antifloreen-verbond;* — *De einduitspraak van den Hoogen Raad in het proces-Oosterend* in *Het Kerkelijk Handboek* van *van Alphen* 1886.

proceduren ten behoeve van dat Beheer adviezen gegeven, het is geschied naar diezelfde beginselen, en alzoo in besliste tegenstelling met diegenen, die de kerkvoogdij van de kerkelijke tucht onafhankelijk wilden maken, en het veroordeelden dat Kerkvoogden, omdat deze hier en daar, in strijd met hunne kerkelijke verplichtingen, van hunne macht misbruik maakten, werden afgezet door ontneming van hun radicaal, het lidmaatschap der Kerk.

Geen wonder dan ook, dat ik volstrekt niet ingenomen was met het door Dr. A. Kuyper bijv. reeds in 1870, krachtig vertegenwoordigde beginsel, om de kerkvoogdij onafhankelijk van het lidmaatschap der gemeente te maken. Gelijk hij, voorzooverre mijn geheugen mij niet bedriegt, zich nooit bijzonder ingenomen toonde met den tegen de kerkelijke macht der Floreenplichtigen aangebonden strijd, maar veelliever moest hij zien, dat zij het beheer bleven voeren, dan dat het aan de stemgerechtigden lidmaten werd toegewezen. Immers, hunne kerkelijke macht was vastgehaakt aan eenen particulieren last; één persoon kon zelfs zooveel stemmen voor de beroeping van een predikant en voor het Beheer uitbrengen, als hij *guldens* opbracht in zekere dijkbelasting en in 't algemeen zooveel als hem toevertrouwd werden. Naar de begeerte der gemeente werd niet gevraagd; voor nevenbedoelingen werd haar een predikant aangewezen; ik zelf werd eens begeerd door alle gemeenteleden min de leden van éene familie, die nu van de buitenfloreenplichtigen alle beschikbare stemmen ging verzamelen; de toeleg gelukte: één persoon bracht, zoovele Floreenplichtigen vertegenwoordigende, veel meer stemmen uit, dan al de leden der gemeente met hunne vrienden. Ik had geene visite op het slot gemaakt, en was verdacht van vriendschap jegens de Christelijke school. Zelfs moest den hoogbejaarden vader van een die voor mij stemmen gevraagd had, om deze misdaad zijns zoons de plaats ontruimen die hij jarenlang bebouwd had. Doch ziehier ook omtrent anderen eene kleine proeve:

De Handelingen der. Hervormde Floreenpligtigen van de Gemeente te Grouw tegenover het Kiescollegie te Grouw.

Het Kiescollege der Hervormde Gemeente te Grouw is door de Floreenpligtigen uitgenoodigd om een commissie te benoemen van vijf personen, ten einde na het horen van eenige Predikanten een drietal aan de Heeren Floreenpligtigen voor te dragen, om uit dat drietal een predikant te benoemen, aan welke uitnodiging het kieskolegie met alle lust en ijver is voldaan, het drietal dat de Floreenpligtigen wierd aangeboden, bestond uit de Heeren Malcomesius te Franeker van Lindonk te Nieuw loosdrecht en Mossel te Nederhorst dén Berg, uit welk drietal van Lindonk wierd beroepen. Daar nu van Lindonk zich verpligt heeft gevoeld voor deze beroeping te bedanken werd het kieskolegie weder opgeroepen om het drietal weder voltallig te maken en nu werd de Heer Dermout predikant te Kollum en Augsbuurt gekozen. Nu werd dit drietal weder aan de floreenpligtigen aangeboden. Doch toen reeds waren de Liberale floreenpligtige in het geheim al bezig om

stemmen van de vreemde grootte landbezitters op te zamelen waarvan het gevolg dan ook was, dat zij de Liberale Ds. Grebe te Dockum stemden tot predikant. Zij wisten dat het Kieskolegie in de Gemeente tegen die predikant was die wenschten een Leeraar die onse belijdenis van harten was toegedaan en buitendien waren zij het zedelijk verpligt om een uit het drietal te benoemen.

Toen ik in Mei 1875 bevestigd werd in mijne tegenwoordige dienst, was reeds het Algemeen Reglement en de Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten mijner nieuwe gemeente reeds vastgesteld geworden. Er waren zoo groote veranderingen aangebracht, dat men zich nu bij een conflict om des geloofs wille veilig achtte. Nu kon men gewapend met rechtskundige adviezen, met een „Vrijbeheer," met al de kerkegoederen der gemeente; nu kon Josafat en Achab met alle hunne macht, in broederlijk verbond, optrekken tegen de machtige vijanden van het volk Gods.

Door den broeder, die met mij de straten van Amsterdam afgereden had om een woning te zoeken, in staat gesteld al de op het Beheer betrekking hebbende stukken te bestudeeren, verklaarde ik hem al zéér spoedig, dat de broeders op eene valsche inbeelding vertrouwden, en aan den ontwerper van het Reglement, dat het wapen niet deugde voor den voorgenomen strijd. Immers, hoe kon ooit de volgende bepaling door eenigen eerlijken deskundigen kerkbestuurder of wereldlijken rechter gehonoreerd worden: „*Wanneer een lid der commissie, een der stemgerechtigden of wel een der Beambten onverhoopt onder kerkelijke censuur, van wat aard ook, mocht gesteld zijn, beslist de commissie, of en in hoeverre deze censuur gevolgen heeft voor de rechten van den betrokkene, hem krachtens eenige bepaling van dit Reglement toekomende of toegekend. In elk geval blijft tot op deze beslissing de zaak in haar geheel en de betrokkene in functie.*"

Inmiddels zou de Kerkeraad blijven in het kerkverband!

Welk eene dwaasheid, welk eene fictie, welk eene onzedelijkheid!

De steen zou in den muur blijven en tevens zich tegenover den muur stellen!

Alsof de kerkelijke wet geene provisioneele schorsing kende, die volstrekt niet tot de kerkelijke *censuur* behoort!

Sints wanneer is 't geoorloofd door *God*, eenig ambt te gebruiken ten einde hem die het ambt verleende af te zetten? 't Was alsof Haman een put gegraven had voor zijnen koning, of Esther haren oom aan een kant wilde schuiven, en toch nog zijne onderdanige nicht blijven!

In eene der najaarsvergaderingen van den Algemeenen Kerkeraad voelde ik mij, naar aanleiding van ik weet niet meer welke zaak, met opgaaf van

redenen tot eene ernstige waarschuwing verplicht. Ik verklaarde, dat dientengevolge eene finantieele commissie van den Algemeenen Kerkeraad, bestaande uit *Predikanten, Ouderlingen, Diakenen en Lidmaten* — het denkbeeld om slechts *leden* der gemeente of personen die geheel buiten de gemeente stonden, zooals Joden, tot kerkmeesters te maken, had gelukkig fiasco gemaakt en den schijn van verband met het geheele lichaam had men behouden — als zoodanig, in die kwaliteit tot hare leden gekozen, bekleed geworden was door datzelfde in het kerkverband staande en alle zijne rechten aan datzelfde kerkverband ontleenende Collegie met eene aan elk daarboven zich bevindend Bestuur, ja zelfs met eene aan den eigen Bijzonderen Kerkeraad toekomende macht, en dat, zoo men ooit op grond van het bedoelde Reglement in strijd met eenig Bestuur kwam, eene schandelijke nederlaag het gevolg moest wezen. En eenige dichtregelen van da Costa veranderende, eindigde ik met te zeggen, dat de Kerkeraad vallen zou met smaad, en tot smaad van Hem, wiens heilsbanier het collegie droeg. Maar het werd mij niet vergund, zonder stoornis tot dat einde te komen. Een der achtingswaardigste Ouderlingen, een mijner vrienden en medestanders in de schoolzaak, wijlen de heer N. M. Feringa, op wiens graf ik in den geest een krans nederleg ter huldiging van zijnen zegenrijken arbeid voor de Christelijke school, eischte vrij heftig van den Voorzitter, den hr. Steenberg, mij tot de orde te roepen, er bijvoegende dat de Voorzitter mij maar had laten spreken, omdat ik het met hem eens was. En toen ik desniettegenstaande eenige weken later tot lid dier Commissie benoemd was, heb ik het ja aanvaard, maar slechts met het uitgesproken voornemen om, zoodra ik geroepen zou zijn tot uitvoering van eenige onwettige bepaling, mijn mandaat onverwijld nederteleggen.

Tien jaren vlogen daarheen zonder dat de beheerskwestie opnieuw aan de orde kwam. Wel ging de helft der „Kerkmeesters" min één, waartoe ik zelf behoorde, het toevertrouwde mandaat nederleggen, omdat de Algemeene Kerkeraad een voorstel der Commissie afgestemd had, maar dit raakte toch niet het hart der kwestie. Evenwel....

Dit voorstel, primitief in de vergadering gebracht door den Heer Ruys, thans schoonvader van den ingedrongen predikant Houtzagers, betrof hoofdzakelijk de afschrijving van de helft der op het Grootboek staande kapitalen (effectief 650 mille) om ze, ter verkrijging van meerdere rente (ongeveer *f* 10.000 's jaars) ten behoeve vooral van de veel te lage predikantstractementen, te beleggen in soliede schuldbrieven en deze in bewaring te geven aan de Nederlandsche Bank. Het viel door de oppositie van wie als

»irenische" gebrandmerkt staan, van mannen als Mr. G. H. de Marez Oyens, N. J. van Limmik Jr., J. Ph. Meijnink, wier namen op het gebied der finantiën een zilveren klank hadden. Maar om welke redenen zij het voorstel ook bestreden, niemand van ons heeft begrepen, wat wij eerst nà den 4[den] Januari hebben leeren inzien, dat effecten veel gemakkelijker weggenomen worden, dan dat er van het Grootboek afschrijvingen plaats hebben. Thans hebben wij alleszins redenen om te vermoeden dat het bedoelde voorstel uit eenzelfden koker is voortgekomen, als waaruit alle aanslagen op het wettig eigendom der geheele gemeente zijn opgerezen, dat het een onderdeel van een uitgewerkt plan was. En onder de verklaarbare synode-vrees, gepaard met de begoochelingen der vrijheidsliefde, gezegend met een eerlijk gemoed dat niet spoedig kwaad denkt, heeft menigeen ter goeder trouw voorstellen ondersteunt die eene gansch andere strekking hadden [1]).

Hoe dit zij, wie den strijd over het Beheer gadesloeg met de vraag: *Wat zal er aldus worden van 't kerkegoed, ja van de Kerk zelve?* werd beangstigd, zoo hij de liefde tot gerechtigheid en waarheid ook in deze materie bezat. Het behoort tot de slechte praktijken in het Christendom, de waarde van de stoffelijke middelen te miskennen. Wie der leidslieden van de Natie daarover met onverschilligheid spreekt, bewijst zelf eenvoudig, dat een ander allicht geschikter leidsman zoude zijn, en wie der geestelijke herders de verachting van de aardsche goederen predikt, geeft niet zelden in het dagelijksche leven een ondubbelzinnig voorbeeld van het tegendeel. Veeleer moet ik getuigen, dat de geldgierigheid onder mijne geestverwanten veel sterker is dan onder de gemeenschappelijke tegenstanders. Zelfs de Afgescheidenen, die hunne vrijheid, hunne erkenning, gekocht hebben voor een onherroepelijken afstand van alle hunne aanspraken op de titels, bezittingen enz. van de Nederlandsche Hervormde Kerk, hebben toch zoowel daarvóór als daarna begrepen, dat de Kerk van Christus niet zonder vergankelijk brood de wereld door kan trekken, evenmin als het Christus-kind zonder de gaven der Oostersche Wijzen de woestijn doortrekken en in Egypte vertoeven kon. De Kerk kan het geld eenvoudig niet missen, en zij moet ook daarom bezittingen hebben omdat zij allen evengoed moet toonen wat een getrouw rentmeesterschap is, als waarin het bezielend martelaarschap bestaat.

Zoo iemand in den onrechtvaardigen Mammon niet getrouw is, wie zal hem het ware vertrouwen?

1) Volgens de Notulen van den Alg. Kerkeraad, 26 Maart '84, werd ook aan de Commissie voor de D. I. A. Scholen verlof gegeven, hare „waarden" overtebrengen van de Nederlandsche Bank naar de brandkast der Diaconie, — derhalve . . .

Zoo iemand niet getrouw is in het goed van een ander, wie zal hem het zijne geven?

Zoo iemand het kerkegoed, het den Heere gewijde goed, vervreemt, hoe zal hij dan het ongewijde ontzien?

Zoo een kerkbestuur daarvan openlijk het voorbeeld geeft, zal het voor het maatschappelijke leven geene slechte gevolgen hebben?

Ondernemers van kerkelijke rooftochten vonden daarbij eene schoone gelegenheid in de verschillende opinies [1]), over den eigendom der kerkelijke goederen. De uitspraken van Kantonrechters en Rechtbanken waren nog al gunstig voor het »Vrij Beheer," voor het zetten op losse schroeven, vooral omdat de een dit zeide, en een ander wat anders. En was men nu ook gaarne advocaat van waagstukken, welnu dan kon men ook gaan pleiten tegen de rechtmatigheid van geheel de kerkelijke organisatie, en vooral tegen de duurzaam verbindende kracht van Art. 168 der Grondwet. Zoo lag in den jare 1882 de grieve van Jr. Mr. de Savornin Lohman, lid der Tweede Kamer, vooral daarin dat de Staat geen traktement uitkeerde dan ingevolge de approbatie der beroeping door »de Synodale Kerkbesturen" [2]), dus dat de Gemeenten niet autonoom, of souverein waren.

Vooral dit bolwerk moest ingenomen worden. Onder allerlei voorwendsel moest den volke smakelijk gemaakt worden, dat die landsgelden eigenlijk rechtstreeks ter beschikking van den Kerkeraad, van de Kerkvoogdij, van de Gemeente gesteld moesten worden door inschrijving van een evenredig kapitaal op de Grootboeken der Nationale werkelijke schuld. Men begreep het maar al te goed, »wie het geld heeft, heeft de macht," al wendde men openlijk onverschilligheid voor: »de Kerk had toch eigenlijk geen geld noodig". Men begreep het maar al te goed: Zoo de Gemeenten met Vrij Beheer, bij vrije beschikking over hare plaatselijke goederen, ook vrijelijk over de aan de standplaats van 's landswege verbondene inkomsten beschikken kunnen, dan is men meester van minstens de helft van de gansche Kerk; en aangezien die helft de levende is, kan men de andere van zich afsnijden, de ware

1) Vgl. Mr. W. Heineken: *De Staat en het Kerkbestuur der Nederlandsch-Hervormden sedert het herstel onzer onafhankelijkheid*, Leiden 1868, en *De rechtstoestand der Kerkelijke goederen bij de Hervormden*, Amsterdam J. C. Loman Jr.

2) Vgl. zijne in de Kamer van November 1881 gehoudene *Redevoeringen* (Bijblad), of *Guido de Bres* No. 20, 1882. De „Christelijke vrienden" vertoonden een groot contrast van beginselen. Tot hen behoorde ook Prof. B. J. Gratema te Groningen, de leermeester en protecteur van den thans zoo schadelijken bovengenoemden „Professor". Wat hij omtrent de verhouding leerde van den Staat tot de Kerk, kan blijken uit zijn *Verband tusschen Godsdienst en Regt. 1. Rechtstreeksch verband.* Rotterdam, 1871, bij Wijt en Zonen. In het *Kerk. Weekblad* heb ik onverwijld zijne zienswijze bestreden.

Gereformeerde Kerk, weer te voorschijn roepen, het krachtvolle Geuzen-ras tot heerschappij brengen, en zichzelve aanzien als de Heeren Ministers en Kerkregeerders.

Verrukkelijk droombeeld! Er ontbrak echter slechts dit aan, dat de weg niet deugde.

De te Amsterdam ingeslagen weg was in elk geval onveilig: dat gevoelden de drijvers zelve. Blijkens de sedert de vijf onvergetelijke jaren van 1870—1875 gewisselde stukken over het Kerkelijk Beheer was het duidelijk, dat, zoodra Dr. Kuyper de gelegenheid schoon zag zijne nederlaag van 1875 uittewisschen, hij dit beproeven zou. Wel was ten zijnen gevalle het beruchte Art. 40 er in gevoegd, maar er waren ook bepalingen in gebleven of in opgenomen, die de met dat Artikel bedoelde breuk zouden kunnen verhinderen. Alzoo gevoelden zij, die voor de eerlijkheid waren met behoud van den kerkelijken band, zich tamelijk veilig, en gingen zij zelfs wel weer rustig en kalm aan het beheer mededoen. Ik weet het, de ontwerper van dat Reglement werd als een doortrapte »listigert" gedoodverwd, schoon op eene andere wijze gevleid, om, ware het mogelijk, minstens zijn stilzwijgen te koopen, te koopen óók door onmatigen lof in het openbaar. En in het openbaar werd aan zijn werk niet getornd. Men wachtte het geschikte tijdstip af, inmiddels zorgende dat al wie afwijkend scheen te denken uit den Kerkeraad geweerd of gebannen werd, en mitsdien ook uit de Kerkelijke Commissie. Wien men niet dorst te verwerpen, dien gaf men puntjes op het stemmingsbevelschrift, d. w. z. men schreef niemand anders in zijne plaats ter benoeming voor; dien men voorshands nog niet missen kon, werd, schoon noode, nog een poosje geduld, soms enkel om te blinddoeken.

Dit werd hunnerzijds beginselvastheid en getrouwheid genoemd. Met zulke bedriegelijke woorden vleide men zichzelven en de eigene partij; het onrecht der miskenning van verdiensten, gaven, en bereidvaardigheid om de Gemeente te dienen, werd als een loffelijk werk den volke voorgesteld, gelukkig, zoover ik weet, niet den Heere opgedragen. Alzoo ontstond er bij toeneming gevoel van kracht, moed, vooruitzicht eener volkomene overwinning, terwijl aan den anderen kant de moedeloosheid en ontevredenheid met den dag klom. Tengevolge van velerlei oorzaken, in haar eigene begrippen, in hare maatschappelijke positie, en in hare levenswijze gelegen, wel aan de Kerk gehecht, maar niet voor de Kerk levende en allerminst energiek en taai ten behoeve van de Kerk, liet de in de komst van het Godsrijk bovenal belangstellende keurbende al was het dan ook morrende, alles over zich en de Gemeente komen, en haar *laisez faire!* bond wederom anderen de handen.

Zij verdroeg het, dat men haar dienstbaar maakte, dat men haar op at, dat men van haar nam, dat men zich door hare hulp verhief, dat men haar in het aangezicht sloeg, dat men in haar midden bezig was, een nieuwen pauselijken stoel te maken, dat men door de gelden der Gemeente de Gemeente ging verwoesten ten bate van eene nieuwe kerkgemeenschap. Of die verdraagzaamheid uit den geloove voortkwam, met gebed gepaard ging, tot zelfverootmoediging drong, durf ik niet te getuigen; maar wel dit, dat van die zijde niemand mij ooit een voorstel gedaan, of mij aangespoord, of mij een wenk gegeven heeft, om, gelijk men het eens zoo noemde, »Kuyper onschadelijk te maken." Men had geen licht, geen moed, geen hoop, ter afwending van het dreigend onheil. Veeleer zag men naar een Asyl voor zichzelven om, dan dat men er aan dacht, de uitdrijvers zelven uittedrijven. De Lokalen der Buitenwijken en een paar Kerkgebouwen van geestverwante dissenters — ziedaar, waarop men het oog gevestigd hield, niet sedert November 1885, maar reeds in 1884, ja zelfs reeds bij het zich losmaken der Commissie voor de Buitenwijken van den Kerkeraad. Met alle voorstellen en maatregelen van dezen aard kon ik mij volstrekt niet vereenigen, als strijdig met mijne kerkrechtelijke beginselen. Niemand mag zich door de dienstvaardigheden der praktijk laten leiden of heil zien in een verlaten van den weg der gerechtigheid.

Maar genoeg, ik schets slechts wat er alzoo omging in de harten van verscheidene invloedrijke en voortreffelijke vrienden, en wat er gedaan werd om een toevlucht te verkrijgen tegen den opstekenden storm. Alzoo, mijne persoonlijke vrienden hebben hoegenaamd geene uitdrijving van hunne verdrukkers en versmaders gezocht; zij zonnen integendeel op maatregelen tot een vrijwillig isolement op kerkelijk gebied ter stichting van hun geloof. Niet het *obstructionisme*, maar het *abstentionisme* werd gehuldigd: men onthield zich, maar daarmede onttrok men niet weinig aan de behoeften van Kerk, School en Diakonie. Meer dan een testament is ten nadeele onzer gemeente veranderd, of wel geheel vernietigd. Men vertrouwde de administratie niet langer. Men zag, wie uitgeworpen en wie benoemd werden: bijv. de heer J. M. Heybrock de verdienstelijke Penningmeester der Vereeniging voor Chr. Nat. Schoolonderwijs, de jarenlange medearbeider van onzen Scheltema in het Koning-Willemshuis, de in belijdenis en wandel onberispelijke, ja voorbeeldige Christen uitgeworpen uit de *Commissie voor de Diaconie-scholen*, om ook over hare fondsen des te vrijer te kunnen beschikken voor den voorgenomen nieuwen kerkbouw, en in zijne plaats iemand aangewezen, wiens crediet op de beurs beneden nul stond, maar die een zeer buigzaam

instrument in de hand van zijnen geldelijken weldoener wezen kon. Men keerde dus den regel om: »Geen geld, geen Zwitsers." En de Zwitsers bleven ook steeds meer uit de Kerkgebouwen weg, waarvan de administratie bovendien niet langer vertrouwd werd.

Dit wantrouwen ging zelfs zoover, dat men aan overlevering van Kerkgebouwen in Roomsche handen ging denken [1]). Eenige grond voor dien achterdocht bestond wel. De politieke verhouding tusschen de Roomschen en de Antirevolutionairen; het vriendschappelijk verkeer tusschen de hoofden; de egards die men dezerzijds had voor de lieden van Rome; de tegenstand tegen de herdenking van Vader Willems moord en tegen het geven van den naam *Geuzen*-Kerk aan de Elfde Kerk; de leverantiën die door en voor de Vrije Universiteit bij Roomschen gedaan werden, ja zelfs door en van de Kerkelijke Commissie; de gesprekken, door volgelingen gevoerd over het overdoen van dit of dat Kerkgebouw. Een en ander was wel geschikt, argwaan te wekken en te voeden. Al had men den verkoop van de *Nieuwe* of van de *Oude* Kerk nooit aangedurfd, toch, men kon de Roomsche bondgenooten geholpen hebben met de *Oudezijds*kapel, de eerste gebedplaats van Amstels stichters, of met de *Nieuwezijdskapel*, waar immers het groote mirakel plaats had, waardoor het nietig visschersdorpje Amsterdam werd; in elk geval, daarin hingen nog de voorstellingen van dat Mirakel, voor Rome onberekenbaar veel waard, gelijk voor de geschiedenis der kunst, en de opbrengst van die „oude lappen" kon voor het heil der gansche Kerk dienstbaar gemaakt worden.

Men spreekt in Amsterdam meer dan men laat drukken: dat zal overal wel zoo zijn; maar vooral hier hebben onze belangstellende vrienden de drukpers niet vermoeid. Het publiek wist daarom van alle deze dingen niets, maar daarom bleven zij ons niet onbekend — en menigeen zon op middelen ter omverwerping van de galg voor Mordechaï opgericht.

Ja, men ging zelfs van »moderne" zijde ernstig denken over het opzetten van een proces tegen het beheer van den Kerkeraad. Men meende grond te hebben, een goeden afloop te verwachten. Immers om slechts iets te noemen, de basis van 1869 was geheel verlaten: het mandaat der gemeente lag verscheurd en de stemgerechtigheid had een verkeerd uitgangspunt. Ik werd uitgenoodigd tot medewerking. Ik moest weigeren. Deze weg deugde niet. Het Beheer was op een zandgrond gebouwd, eigenlijk op een drijvend stuk moeras. Maar ik mocht geen verkeerden weg, al was het doel goed, betreden. God had een anderen raad: eenige weken later was het Beheer gered.

1) Vgl. *Het Protest van Oudkerkmeesters.*

VIERDE HOOFDSTUK.

VERSLETEN BANDEN OPNIEUW AANGEPREZEN.

De vernietiging van de Volkskerk; de stichting van de Vrije Universiteit; de vorming van een bandeloos Beheer: — ziedaar de drie reeds besprokene punten van het veldtochtsplan. Maar het vierde, het laatste, verdient niet minder onze aandacht. Er behoorde namelijk toe het losmaken van de bestaande banden en het aanleggen van andere.

De kerkgenootschappelijke banden werden als schandelijk en hinderlijk voorgesteld. Slechts noode deed men het weinige, dat de kerkvorm eischt, waarin Satan heerschte en Koning Jezus niet binnentreden mocht. De meest dwaze dingen, wij weten het, zijn daaromtrent luide verkondigd. Bijv. in *De Heraut* van 24 Sept. 1882 werd verkondigd, dat de Irenischen niets van kerkrechtelijke beginselen begrepen. En hoe zou het gaan? »Stel dus al, dat de enkele Gereformeerden die zich hadden laten vinden, om in zulk eene Synode op te gaan, er met principieele voorstellen te berde kwamen, dan zou allicht de praeses zijn Bruna uit den zijzak halen en de heer Tinholt ze persiffleeren met een quasi-motie als nu in zijn *Banier* stond.''
Inzonderheid verdient aandachtige overweging de stelling van Jr. Mr. de Savornin Lohman, omtrent de verbreekbaarheid van den kerkgenootschappelijken band. Niemand zal toch ontkennen dat ieder een vrijwillige aangegane verbintenis weêr mag opzeggen; elk lidmaat enz. heeft het volste recht zich weer los te maken van den band, dien hij zichzelven aangelegd heeft. Maar de vraag moet hunnerzijds nog altijd goed beantwoord worden, of zoo iemand dan nog de voordeelen van de verbintenis behoudt [1]). Evenwel,

1) Vgl. *De Heraut* van 11 en 25 Juni 1882.

hoe onbeteekenend de bewijsvoering ook was, ze werd als onwederlegbaar den volke voorgehouden.

Tot hetzelfde plan behoorde ook het losmaken van de banden der dankbaarheid. De groote mannen, die sedert de eerste dagen van het Reveil der gemeente tot grooten zegen geweest waren, werden verdacht gemaakt, zoodat zij, de bestaande kerk vasthoudende en zelfs naar de Synode gaande, hun crediet bij het volk verliezen zouden, en dit des te eerder zou overgaan tot afwerping van het Synodale juk. De aanvoerder moest zich zelf nog wel eens verdedigen tegen de beschuldiging, dat hij al te beleefd was jegens de Heeren, die hij bestreed: zelfs geene persoonlijke hulde aan den ketter! En toen van Oosterzee gestorven was, heeft hij hem slechts als een man van de aesthethiek geprezen. In elk geval, hij ging voort met de meest gevestigde reputaties omver te halen, zoo mogelijk. Ik vond steeds, dat er ook harerzijds schuld was: »*intra et extra peccatur*''. Maar ik veroorloofde mij, jaren geleden reeds te schrijven:

„Bij wien, of bij wie de eerste oorzaak? Heeft Saussaye Sr. u niet onder wierookwalmen onze kringen binnengeleid, en heeft Beets u niet te Utrecht ingehaald? Hebt gij 't niet aan uw eigen *manieren*, hebt gij het wel aan uwe *opinies* te danken, dat er zoo fel eene bitterheid tegen u ontstond?

Niemand van de bedoelde broeders zal van u ontrouw aan uw God of zelfs maar aan eene enkele van uwe opinies verlangen. Evenwel waart gij, veel jonger broeder dan zij, geroepen om hun de les te lezen, om hen te kapittelen, alsof gij hun van God geroepen censor, hun opvoeder, hun vader waart? En dat voor burger en boer, in hunne eigene gemeenten en gezinnen, door uw blad? Soms door publicatie van geruchten, visites, briefjes, en ik weet niet wat? Straks publiceert gij nog *bedsermoenen*."

Zoo gij nog gekritiseerd hadt op eene manier, die van hartelijke belangstelling getuigde in hunne bedoelingen, strevingen, personen; die medelijden toonde, op urbane, op kiesche wijze, met hunne zwakheden; die, zoo niet in allen deele, dan toch doorgaans blijk gaf van eene *reverentie*, die elk past, maar vooral iemand die „van buiten" tot ons inkwam en inging tot hunnen arbeid, op zijn best om de door hen bezaaiden akker te wieden, (wieden eischt altijd omzichtigheid!) — Gij zoudt u niet behoeven te beklagen over zooveler vijandschap.

Ik geloof niet, dat iemand verplicht is om zich door u te laten mishandelen, zelfs niet onder allerlei vriendschapsbetuigingen, evenmin als iemand u mishandelen mag. Maar wien of wat hebt gij gespaard in uw orgaan? — *Niemand dan uwe oude leermeesters*, en *hunne gevoelens*. Gij hebt een enkele rede gehouden over het Modernisme, — voila tout! — Maar wie der vrienden en broeders onder uw slagzwaard kwam, moest het ontgelden, of werd als uwer onwaardig genegeerd! Waarom hebt gij aldus gehandeld? Waarom werd alleen *Groen* (zoover wij weten) gespaard?

Gij *zijt* het en gij *waart* het met hem volstrekt niet in alles eens, al ware het alleen omdat Groen volstrekt niet »exclusief-Dortsch" is.

Welnu, waarom niet van hem gezegd, „waar de weg misgaat", en waarom wel van van Oosterzee, Beets, Doedes, van Toorenenbergen enz?

En zoo gij dat zegt in een wetenschappelijk geschrift, op eene wetenschappelijke wijze, men zal u danken, gelijk men u dankt voor kerkhistorische bijdragen.

Ik zeg dit aan Dr. Kuyper, omdat ik zijn vijand niet ben.

Ik voeg er eene waarschuwing aan toe. Nam. deze, dat de harde straf van *doodzwijgen* spoedig zal volgen, indien hij geen anderen weg inslaat, geen andere manieren aanneemt. Wat wij als Hollandsche jongens waren, dat zijn wij ook als mannen — broeders! Wij drillen niemand, maar laten ons ook niet drillen. Wij kunnen strijden, maar wij laten ons niet villen, noch prikken; niet bespottelijk, maar ook niet zwart maken! En zoo *De Heraut* ondervinden wil, wat het zegt voor *dood verklaard* te worden, dan moet hij nog eenigen tijd voortgaan met zijne tot nog toe gevolgde manieren.

Ik zeg dit met een bedroefd hart. Ik herinner mij nog levendig den tijd toen allen die Christus en de Kerk liefhadden schouder aan schouder stonden tegenover den gemeenschappelijken vijand. En wat is het nu? Wie heeft de breuk schier onheelbaar gemaakt dan gij, *Heraut?* Dan gij met al uw polemiek, met al uw indeelingen, met al uw partijnamen?

En wat ter wereld is toch uw dogmatisch principe of kerkelijk beginsel? Van daag *zus*, morgen *zóó!* Wie het begrijpen kan, die begrijpe het, maar dit begrijp ik er althans van dat het misgaat met *de Heraut*, met Kuyper, met de School en met de gansche broederschap, als er geen andere Geest komt. Indien Kuyper begint met welwillendheid en vertrouwen te wekken, dan is er reeds veel gewonnen!

Openhartig gesproken heeft mij uwe pretensie van *per excellence* Gereformeerd te zijn en in naam der Gereformeerden alles te veroordeelen wat Gij, *Heraut!* niet Gereformeerd vond, terwijl uwe eigene Gereformeerdheid vroeger en later vrij wat te wenschen overliet, — reeds lang geërgerd. En mede aan deze omstandigheid hebt gij mijne soms al te felle kritiek van uwe dogmatische opinies in de laatste maanden te wijten.

Wilt gij, Dr. Kuyper! in alle bescheidenheid en zachtmoedigheid medewerken met de vele U van God verleende gaven om de Kerke Gods te herstellen naar den Woorde Gods, — gij zult evengoed bij *Beets* en *Doedes* als bij *Datema* en *Lazonder* welkom zijn!

Nog eens, ik zeg dit uit warme en diepe belangstelling, als met een handdruk, als met een traan in de stem; en ik verzoek vriendelijk dat geen tegenstander zich vroolijk en geen vriend zich bedroefd make over dit mijn schrijven. Ik *moest* het zeggen; 't is voor de *eerste*, waarschijnlijk voor de *laatste* maal. Doch hoe dit zij, die kaatsen *wil*, moet den bal verwachten; Kuyper beklage zich nooit over aanvallen op hem, hij die schier niemand ongehavend liet.

Dixi et animam salvavi!

Zoo sprak ik, stellig in den geest, reeds tot Dr. Kuyper, toen ik het ondernam tegen zijn Schriftmisbruik in de leer der particuliere genade op te komen. Maar het baatte niets: de majoriteiten op kerkelijk en godgeleerd terrein bleven aan de kaak gesteld, wantrouwen werd met kwistige hand gezaaid, de wortel der bitterheid sproot welig uit, en de gemeenschappelijke vijand begon weêr vol goeden moed, zijne plannen uittevoeren; maar er werd tegelijkertijd van verschillenden kant de opmerking gemaakt, dat het der »zake Kuypers" wel eens groote schade zou kunnen aanbrengen.

Dit gevoelen werd wel wat bar uitgedrukt in vele kringen. Zelfs de Friesche Courant van 2 Mei 1880, naar aanleiding van wat hij op de meeting te Bolsward (20 April) verkondigde heeft het opgemerkt:

„Maar Dr. Kuyper, hier begaat ge, behalve de onbescheidenste zelfverheffing, eene groote onvoorzichtigheid! Die menschen, voor welke gij zijt opgetreden, hebben iets gehad aan Doedes, Beets en Oosterzee, — aan u nog niets; gij zijt in hun oog de agitator, een overvliegend knap mensch, — een strijder, voor hetgeen in hun oog is het ware geloof; maar *gij* hebt tot nu toe hun niets gegeven dan critiek en altijd weer critiek (waaraan ze, tusschen twee haakjes, volgens uw eigen zeggen, zoo bitter weinig hebben voor hart en leven — wat waar is ten opzigte van den prediker, is dit nog veel meer in opzigt tot den leek), — gij hebt dien menschen daarvóór u niet aan u gehecht door het schenken van zielevoedsel, gelijk Doedes door zijne *Stichtelijke blaadjes*, Beets door zijne *Stichtelijke uren*, Oosterzee door zijn prachtige *Leerredenen*".

Behalve de bij velen heerschende overtuiging, dat in den toestand geene grondige verbetering was aan te brengen, heeft de vernieuwde krachtsinspanning, die ik in de voorlaatste plaats bedoelde, vrucht van de bittere verdeeldheid onder de broederen, op hare beurt den toeleg om, met vernietiging van de Volkskerk, eene nieuwe kerkgemeenschap te stichten, krachtig bevorderd.

Er verscheen [1]) in 1879 eerst een confidentiëel »*Voorstel* aan de Gereformeerden in het Nederl. Herv. Kerkgenootschap", daarna eene brochure van denzelfden inhoud onder den titel van: *Voorstel tot* organisatie van *Verzet tegen den* Synodalen Gewetensdwang, waardoor dat idee een vasten vorm kreeg. De titel zegt reeds alles; de conclusie was dan ook: *feitelijke onwettigverklaring der geheele Synodale organisatie van 1816 en inrichting binnen de grenzen van 't Herv. Kerkgenootschap, althans voorloopig, van eene Gereformeerde Kerk, nevens het laten voortbestaan van de tegenwoordige Synodale organisatie als administratief lichaam*".

Deze theorie, door mij oogenblikkelijk in het *Kerkelijk Weekblad* bestreden, afkomstig van, althans goedgekeurd door wijlen Ds. L. Steinfort, die, gelukkig, tot betere gedachten is gekomen, vond zulk een ingang bij de Amsterdamsche leidslieden dat de schrijver, wijlen G. Doedes, een voortreffelijk Christen en Prediker, hier komen moest, om het idee te helpen uitvoeren. De Heer heeft zich echter over hem ontfermd, door hem voor dien tijd tot zich te nemen; maar het parool was eenmaal gegeven, het ideaal bleef voor den geest zweven, de noodige maatregelen werden genomen.

En hoe die overtuiging werkte, kan uit den volgenden brief overvloedig blijken: men hechtte zich volstrekt niet aan de organisatie, waardoor men toch elk kerkelijk ambt ontvangen had, en eene nieuwe was nog niet aanwezig, zoodat er geen roer noch stuurman in eigene schatting bestond. Doch men leze eerst den bedoelden brief:

1) Bij Kemink & Zoon.

Den WelEerw. Zeergel. Heer Dr. G. J. Vos Az.,
Alhier,

WelEerw. Zeergel. Heer!

Morgen bevestigd moetende worden als ouderling der gemeente en gezien hebbende u die bevestiging is opgedragen moet mij vooraf het volgende van het hart.

In de veronderstelling, dat ge als Liturg der gereformeerde kerk, het formulier ter bevestiging zult gebruiken en hoezeer verlangende dat dit gebruikt worde, brengt juist dit verpligtende voor u en begeerde door mij, zoovele bezwaren voor mijn gemoed, dat ik, om mij althans *eenigzints* in deze te vrijwaren, u deze mijne bezwaren onder de aandacht moet brengen.

Ge weet, hoe in dit formulier, en *zeer teregt*, door de kerk het Ambt, roeping en verpligting van het ouderlingschap beschreven en de vragen daarop gebasseerd den geroepenen ter beantwoording voor God en de Gemeente (een eed in de heiligste beteekenis) worden voorgelegd.

Ge weet ook, dat door de ontzettende toestand, waarin de kerk verkeerd, het als een spelen met dien eed zou zijn, door anders, als onder zeer sterk voorbehoud, vooral op de laatste vraag, bevestigend te antwoorden, daar men wel knutselen kan met de woordikens „zooveel mogelijk" in de beschrijving van de pligten en „naar uw vermogen" in de derde vraag, maar voor het aangezicht des Heeren laat zich nu eenmaal niets knutselen, daar er in onze dagen toch geen sprake is van „zooveel mogelijk", en „naar uw vermogen" althans in den zin door de kerk bedoeld, maar wel van bijna totale of geheele onmogelijkheid om iets van het ambt te oefenen.

Dit noodzaakte mij dan ook bij gelegendheid mijner laatste bevestiging, om ten aanhoore der gemeente, mijn gemoedsbezwaar en sterk voorbehoud, wat de laatste vraag betreft, uit te spreken en toen door Ds. van Son niet alleen op lievelijke wijze van harte beaamd, maar ook ten aanhore der gemeente breeder ontwikkeld.

Ik heb dit toen niet gedaan om maar zoo eens iets te zeggen, neen Eerw. Heer, de Heere weet wat het mij koste, iets te doen, wat ik althans nog niet heb gehoord, voor of na dien tijd in onze gemeente geschied is. Dit doet men dan ook liefst slechts éénmaal en *ik* althans zou het niet gaarne ten tweede male doen.

Toch zijn sedert, die bezwaren eer *toe* dan afgenomen en daarom meen ik u te moeten berigten, dat, als ik morgen op de voorgestelde vragen met »ja" of hoofdbeweging zal antwoorden, dit door mij, althans wat de laatste vraag betreft, onder de sterkste reserve zal geschieden.

Waartoe u deze mijne verklaring aanleiding zal geven laat ik geheel aan den Heer en u over, alleen verzoek ik u vriendelijk daar het voor *mij* een hoogst ernstige zaak is, er met dezelfde ernst nota van te willen nemen.

Dit ook zekerlijk van u verwagtende verblijve met heilbede,

Uwe dw. dienaar. . . .

v/h 28 Febr. 1880.
in haast, zonder tijd tot Corectie.

Om nu tot de verwezenlijking van dat ideaal te komen, achtte men voldoening aan twee vereischten noodig:

1°. eene nieuwe bepaalde verbintenis aan de Formulieren van eenigheid, en

2°. de invoering van de Dortsche Kerkorde.

Den 24sten Mei 1883 werd tot de uitvoering van het 1ste punt besloten. Toen nam de Kerkeraad het volgende besluit:

„A. dat niemand van nu voortaan in zijne kerk in den H. Dienst des Woords zal worden bevestigd, dan die zich bereid hebbe verklaard, om bij de aanvaarding zijner bediening ten overstaan van den Kerkeraad de drie Formulieren van eenigheid (zijnde de Confessie, de Catechismus en de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten), met betuiging van hartelijke instemming te onderteekenen.

„B. twee leden uit zijn midden, een predikant en een ouderling, te committeeren, met last om:

„1°. aan alle opzieners der Gemeente de gelegenheid aantebieden, van hunne hartelijke instemming met de drie Formulieren van eenigheid, als accoord van kerkelijke gemeenschap, te doen blijken;

„2°. tot alle predikanten, die op een drietal in deze kerk genomineerd worden, de vraag te richten, of zij tot gelijke onderteekening bereid zijn;

„3°. van het antwoord, hierop ingekomen, tijdig mededeeling te doen aan het kiescollegie; en

„4°. aan herwaarts beroepen predikanten, alvorens zij bevestigd worden, gelegenheid tot onderteekening als sub 1°. aantebieden".

Terwijl den 11[den] daaraanvolgende door den Algemeenen Kerkeraad besloten werd:

„de acte van beroeping tot den dienst des Woords in deze kerk aan niemand toe te zenden, dan die zich bereid hebbe verklaard, om bij de aanvaarding zijner bediening, ten overstaan van den Kerkeraad, de drie Formulieren van eenigheid (zijnde de Confessie, de Catechismus en de Vijf artikelen tegen de Remonstranten), met betuiging van hartelijke instemming te onderteekenen".

Daarmede accordeerde een Kerkeraadsbesluit van 24 April 1884, om slechts die Predikanten (in sommige, nader bepaalde beurten) ter vervulling van eene predikbeurt uittenoodigen, van wier instemming met de drie Formulieren van eenigheid der Gereformeerde kerken, als accoord van »kerkelijke gemeenschap," de desbetreffende Commissie zich overtuigd had.

Schoon overtollig, was die onderteekening nergens verboden. Met het oog op alle »gravamina", die de voorstellers zelve verklaard hadden tegen den inhoud der Formulieren te hebben, moest erkend worden dat de onderteekening niet verder ging dan het reglementaire »hoofdzaak en wezen." Zelf geen bezwaar van dien aard hebbende, en geen kerkrechtelijk bezwaar voelende, heb ik niet geaarzeld, van de aangebodene gelegenheid gebruik te maken [1]). Maar op het standpunt der onderteekenaars was dat besluit de loochening van de verbindende kracht der Formulieren en dus de ongeldigverklaring der bestaande organisatie.

Uit een reglementair oogpunt was er echter wel eenige aanmerking te maken op den vorm der besluiten. Waaraan ontleende de Kerkeraad het recht tot het besluit bijv. om niemand de acte van beroeping toe te zenden

1) Vgl. mijne brochure over het voorstel-Gunning-Chavannes.

dan die zich tot onderteekening bereid had verklaard, en van de bereidverklaring mededeeling aan het Kiescollegie te doen?

Men zal vragen: »Waarom heeft het Classicaal Bestuur die besluiten niet vernietigd?" — Eenvoudig, zoo luidt het antwoord, omdat het er op geenerleiwijze mede in kennis gesteld werd. — »Maar werd het verlangde dan niet aan de vergadering van het Kiescollegie bericht?" — Zoover ik weet, is dit officiëel nooit geschied, dan misschien een enkele maal bij overrompeling van den Voorzitter. In elk geval, daaruit is geenerlei moeilijkheid voortgevloeid, elke Beroepingsbrief was in orde, de Bevestiging van niemand werd verhinderd.

Opgemerkt dient echter te worden, dat in de Kerkeraadsbesluiten reeds het beginsel van verzet c. q. aangenomen was. Niemand zal bevestigd worden en niemand zal de beroepsbrief gezonden worden, dan onder inachtneming van bepalingen welke niet in de Reglementen voorkomen: wat dunkt u, ligt daarin niet reeds opgesloten dat c. q. het Kerkgebouw voor de dienst gesloten, dat met de Organisatie gebroken zou worden?

Eenzelfde opmerking treft het navolgende, een jaar vroeger na vele discussies genomen besluit: »De bediening van den H. Doop kan (behalve des Zondags) plaats hebben in de week, en wel des Woensdags avonds. In het Predikbeurtenblad en -briefje zal dit door een D achter den naam van den predikant worden aangeduid."

Formeel was er tegen dit besluit niets intebrengen. Immers het Reglement voor de Kerkeraden Art. 14, 1° vergunt hetzelfde. Maar met het oog op de eigenlijke bedoeling was het wezenlijk verzet. Ter gemoetkoming aan de gemoedsbezwaren van hen die niet rijden willen op den dag des Heeren, en toch meenen te moeten rijden, als zij kinderen ten Heiligen Doop zullen bieden, nam de Kerkeraad wat de Synode geweigerd had. Er is echter door niemand der Predikanten gebruik van gemaakt: blijkbaar wilde men om zulk eene reden geen conflict uitlokken, en het Classicaal Bestuur, door een zijner leden met dat besluit in kennis gesteld, had zich dan ook voorgenomen, zoo noodig om zulk een verzet tot eene tuchtiging overtegaan.

Dezelfde negatie van het confessioneel karakter van het bestaande Kerkverband ligt ook ten grondslag aan de reeds elders [1]) medegedeelde besluiten. Men leest daar:

»Ofschoon in den laatsten tijd niet opgekomen ter Classicale Vergadering, kwamen op die van 1883 de Amsterdamsche Ouderlingen, waaronder ook Dr. A. Kuyper, die het navolgende voorstel deed:

„De Classis benoeme twee gedeputeerden, zijnde een bedienaar des Woords en een

1) *Memorie van 't Cl. Best.* enz., bl. 13, 14.

Ouderling, met mandaat om de Classis op haar eerstvolgende samenkomst te dienen van advies over de vraag, *wat door de Kerk van deze Classis kan en behoort gedaan te worden, om de Correspondentie dezer kerken te doen rusten op de gemeenschappelijke belijdenis van de ons door God in Zijn Woord geopenbaarde Waarheid*".

Dit voorstel werd aangenomen; de Commissie werd samengesteld uit de H.H. Ds. B. van Schelven en Dr. A. Kuyper. Uit het verstrekte mandaat leidden zij af, dat zij aan de Kerkeraden een zevental vragen mochten stellen, welke alle betrekking hebben op de belijdenis en den wandel, en alzoo tot de Kerkelijke Censuur behooren.

Van de 20 Kerkeraden, aan elk waarvan een exemplaar dier vragen toegezonden werd, hebben slechts 9 een »bevredigend" antwoord ingezonden, t. w. Amsterdam, Aalsmeer, Amstelveen, 's Graveland, Hilversum, Huizen, Naarden, Thamen, Weesp; terwijl volstrekt niet geantwoord hebben Ankeveen, Blaricum, Bussum, Diemen, Kortenhoef, Muiderberg, Nederhorst den Berg en Sloten.

Dientengevolge werd het voorstel gedaan door de zich noemende *Deputaten* :

»De Classicale Vergadering van Amsterdam, gehoord hebbende de mededeelingen aangaande den Staat dezer genabuurde kerken, het gewenscht achtende dat die negen kerken zelve door hare wettige vertegenwoordigers handelen over nader te beramen maatregelen in zake eene onderlinge Correspondentie op den Grondslag der Gereformeerde belijdenis: machtigt een tweetal gecommitteerden, een bedienaar des Woords en een Opziener der Gemeente, om de uitnoodiging daartoe aan genoemde Kerkeraden te zenden".

Schoon het voorstel op de vergadering van 1884 viel, zoo bleef toch het vermoeden bestaan dat gelijksoortige pogingen, om een kerkverband door en tegen het bestaande reglementaire te formeeren, voortgezet zijn geworden.

Men hield althans conferenties met wie de Formulieren onderteekend hadden, zooals in Frascati in 1883. »Ter behartiging van de Classicale belangen" werd op Woensdag 17 Juni 1885 nog eene broederlijke samenkomst in de »Kerkeraadskamer der Nieuwe Kerk" gehouden. Schoon daarbij gevraagd en in de opvolging van zulk eene noodiging geen principiëel bezwaar hebbende, ben ik niet verschenen, omdat ik catechiseeren moest. De Subscriba had de noodiging geteekend, en de Kerkeraad had afgevaardigd »alle zijne leden door welke bovenbedoelde onderteekening geschied is." Wel ging die afvaardiging buiten de reglementen om, maar zulk eene officieuse samenkomst had toch niets bedenkelijks in mijn oog, te minder omdat ik altijd voor broederlijk overleg geijverd had. Hoe dit zij, de vergadering heeft, zoover ik weet, niets dan verdeeldheid gewekt, en ging in elk geval onverrichter zake uiteen.

Ter juiste beoordeeling van het streven naar verbintenis aan de Formulieren van eenigheid, is de opmerking noodig dat het zeer versterkt werd door de tegenovergestelde poging, t. w. om het ambt des Woords los te maken van de handhaving der leer; de geschiedenis der nieuwe Proponentsformule kan haar bewijzen. Ik, die mij hield aan de beteekenis der woorden, vond de nieuwe veel sterker dan de oude. De H.H. Kuyper, Rutgers, Krayenbelt en Deetman gingen echter op de bedoeling der invoering af en adviseerden den 3den Mei tot het bovenvermelde besluit. »De Kerken" waren los van de belijdenis. De wederinvoering van Art. 27 *oud* was verwerpelijk, wijl die formule eene »misleidende kopie" was. De Opzieners der gemeente zouden dan alleen trouw aan den Koning der Kerk blijven en zich vrij houden van revolutionaire willekeur, *„indien zij besloten, voortaan geen persoon tot den Dienst des Woords in hunne Kerken te zullen toelaten, dan die door openlijke belijdenis zich verbonden hebben tot standvastige predicatie van het zuivere Woord Gods."* [1]) »Eindelijk zou het voor God niet goed zijn, indien de Kerkeraad, ter binding van het ambt des Woords aan het Woord, zelf voor zijne eigene Kerk zekere formulieren van eenigheid ging opstellen; overmits zulk bedrijf eene miskenning van ons historisch verleden, eene verloochening van den geestelijken arbeid der vaderen, en een bedenkelijk prijs geven van den geestelijken band met andere kerken zoude zijn."

Ziedaar de consideransen van het besluit.

Maar met zulk eene onderteekening was men nog volstrekt niet, waar men wezen wilde. Studie van de kerkrechtelijke beginselen, veel te veel verzuimd, was hoogst noodzakelijk. Wie zou den man niet prijzen, die zich als deskundige, als specialiteit wist aan te prijzen door zijne werken op dit punt? Maar het gaat niet aan, deze zaken af te doen, of zelfs maar te behandelen, in eenige Weekbladnummers of in eene enkele brochure. En toch geschiedde dit, bijv. in *de Heraut* van 1882 bij wijze van Catechismus door Dr. Geesink, en door Ds. de Gaaij Fortman in zijn *Rapport uitgebracht aan de Classicale Vergadering van Middelburg* gehouden den 25sten Juni 1884 [2]) alsmede door het houden van Conferenties (de *Gereformeerde Predikanten-vergadering* enz.); terwijl het merkwaardig *Tractaat* van Dr. Kuyper over de *Reformatie der Kerken* wel van zijne theorethische denkkracht getuigenis aflegt, maar niemand, die Gods Woord eenigermate kent, overtuigen kan dat zijne idealen daaraan ontleend zijn.

1) *Ik* cursiveerde eenmaal.

2) Onder den titel van *„De Wettige Kerkorde van 1618—1619"* verschenen bij F. P. D'Huy te Middelburg 1885.

Het grondbeginsel, dat er slechts lokale »Kerken" bestaan mogen die door geheel vrije stemming van hare Kerkeraden zichzelve een band aanleggen, is geheel in strijd met de geschiedenis der Apostolische Gemeenten. Wij behoeven hier slechts de verhouding, waarin Paulus stond tot de gemeenten, voor de aandacht te roepen, en te verwijzen naar Hand. 11 en 15.

En wat den terugkeer tot de in 1816 vervangene Kerkenorde betreft, hare wederinvoering was de taak der kerken, die zich wederom, naar zij waanden, op den grondslag der Gereformeerde Belijdenis gesteld hadden. Bij de Drie Formulieren passen »de Dortsche reguls van de Kerken-ordeninge." Maar daarbij voegen ook »de Heeren Commissarissen" met het goedvinden van de Hoog-mogenden en Edelmogenden, van de HoogEdelAchtbaren en van de Edel-Achtbaren, van de HoogWelgeborene, en van de WelEdelgeborenen; doch daarbij voegt geenszins het gevoelen van de laaggeborenen, van de onedel-geborenen, van de onvermogenden; noch de Souvereiniteit der Gemeente, noch de heerschappij dergenen die, volgens het gevoelen van enkele zielen-keurmeesters, hartenschatters en geesten-wegers van Boven geboren zijn; bij die Kerkorde past het: »zooals de Heeren het wijzen, zullen de lieden het prijzen." Welnu, wilde men dat? - Neen, »de Souvereiniteit der gemeente" moest in de plaats komen van de Souvereiniteit der burgerlijke overheid; d. w. z. wat de goedgekeurde organen als Gods Woord orakelen zouden, dat moest voor allen en een iegelijk richtsnoer van geloof en leven zijn. Maar niets van dat alles is volgens de Kerkorde of de Formulieren van Dort goed te keuren als beginsel van kerkorde.

Alzoo zoude men de groote mystificatie der afscheiding gaan nadoen, maar met veel grooter verantwoordelijkheid. De vaders van dien eersten exodus wisten niet beter. Zij zondigden ter goeder trouw. Maar deze mannen.... Zij nemen althans 't air aan, alsof zij verstandiger zijn dan alle hunne leermeesters; in elk geval, zij kunnen het veel beter weten. Hoe zwaar zal het oordeel van die mannen niet zijn?

Wij zouden nog meer kunnen aanvoeren ten betooge, dat de banden der oude kerkenorde gansch onbruikbaar zijn, zooals ze, weêr te voorschijn gehaald, er uitzien. Bijv. de slotbepaling: »Dese Artykelen, de Wettelijke Ordeninge der Kerken aangaande, zyn alsoo gestelt en aangenomen met gegemeen accoort, dat se (soo het profyt der kerken anders vereyschte) verandert, vermeerdert ofte vermindert mogen en behooren te worden. Ten sal nochtans geen *bysondere* Gemeente, Classe, ofte Synode toestaan sulks te doen, maar sullen neerstigheyd doen om die te onderhouden, totdat anders van de generale ofte Nationale Synode verordend word". Waar ter wereld

krijgt men nu de Synode vandaan, die eerst de verandering moet toestaan, voordat eenige kerkeraad anders mag handelen? En zou in dit geval niet van een enkelen Kerkeraad het initiatief uitgaan, geheel in strijd met de alles beheerschende slotbepaling? Al wordt nu ook gaaf toegestemd, dat Koning Willem I een verkeerden weg insloeg, zoo is de voorgestelde en aanvankelijk gevolgde weg toch ook geheel in strijd met het kerkrechtelijk beginsel der slotbepaling, het fundament, waarop geheel de oude bouw rustte. Ja, wel bezien zou de zonde van den souvereinen Kerkeraad veel grooter zijn dan de misstap van dien Souverein der Nederlanden. Maar, wat alles bewijst, de Kerkeraad is nooit als Souverein erkend, en heeft zich nooit als souverein gedragen. Er is geen enkel bewijs voorhanden, dat de ordening onzer kerken ná de verwoesting van 1566, of ook vóór dat rampzalige jaar, uitging van het souverein goedvinden van zelfstandige of autonomische kerkeraden. Zelfs de Kerkeraad van Amsterdam heeft in 1816, niettegenstaande het eerbiedige adres der Classe, het Reglement des Konings zonder eenig protest, integendeel met alle bereidwilligheid, aanvaard.

Neen, de toestanden waarin onze Kerk verkeert en de beginselen der Independenten dezes tijds in aanmerking genomen, zijn de Kerkenordeningen uit den tijd der gevallen Republiek niets dan versleten banden, en dient hare wederinvoering tot niets anders dan tot het aanbrengen van een antiquiteit, om aan eene moderne kamer het aanzien van de eerwaardige oudheid te geven; om onder eene bedriegelijke leuze den chaos te maken; om in schijn terugkeerende tot de orde van 1618/19 een toestand van gemeenten in het leven te roepen, gelijk die in de eerste dagen der Reformatie ontstond en in de Beeldenbreking zijn doodelijk einde vond.

———

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE KANS VAN WELSLAGEN.

De stichting van eene onafhankelijke kerkengemeenschap met de goederen van de bestaande Kerk, van eene voedselaanbrengende Universiteit en de oude namen en reglementen voorzien, — dat ideaal bekoorde menigeen, en scheen wel degelijk voor verwezenlijking vatbaar.

Uiteengaan van de ongelijksoortige, oplossing van de onnatuurlijke samenkoppeling der lijnrecht tegenover elkander staande partijen, — wie weet niet, hoe vurig dit door menigeen gewenscht werd? Wars van den kerkelijken strijd geworden, zocht menigeen in een kleinen kring van gelijkgestemde zielen een toevlucht.

Het kerkelijk bewustzijn was weg; de Kerk der toekomst, die geen enkelen scheidsmuur, zou hebben, moest allen in kleine, autonome kringen omvatten. Vele gemeenteleden hadden volstrekt niet begrepen, dat zij zich verplicht hadden tot nakoming van de kerkelijke verordeningen; zij hadden integendeel geleerd, naar eigen zin en wil kerkje te spelen. Geen kerkeraad noch eenig ander kerkelijk bestuur nam het op voor de orde in het kerkelijk leven. »Wat is de Kerk?" Op die vraag gaf men feitelijk ten antwoord: „Iemand die over den Bijbel spreekt tot eenige hoorders", onverschillig, of zulk een spreker er toe geordend was, dan of hij zich zelven die eer aangematigd had.

Het Synodaal gezag was op alle mogelijke manieren ondermijnd. Voor al wat leelijk is uitgescholden, was »de Synode" het kort begrip van alle mogelijke vijandschap tegen Christus en de orthodoxen; hunne klachten en tegenspartelingen waren stellig niet altijd ongegrond; en geen gezagvoerder heeft zelf meer het vertrouwen, dat hij van noode had, ondermijnd, dan

»de Synode". Dies durfde de vriend van recht en regel het haast niet meer op te nemen voor de eenmaal aangegane, plechtig aanvaarde verbintenissen, Het organisme zag er zoo zwak uit, dat eene kinderhand het zou kunnen omverstooten, een ingebogen wand gelijk, welks ineenstorting ik zelf om de in de laatste jaren gebleken heerschappij der kerkverwoestende beginselen niet onmogelijk achtte. En wat wist men zelfs in Amsterdam, het hart van het kerkelijk zoowel als van het maatschappelijk leven. waar men in de geschiedenis van Meijbooms beroeping, in het optreden van de Liefde, door de werkzaamheid van Schwartz, onder gansch het régime van het Modernisme, slechts kwaad van »de Synode" gehoord en ondervonden had, en voor de vele goede dingen die men ondernam slechts naar eigen inzicht gevraagd en in alle mogelijke vrijheid gehandeld had, wat wist men daar van verplichtingen jegens en banden aan een kerkvorm, dien men niet anders kende dan als een verfoeilijk instrument des ongeloofs en der tyrannie? Wie zou het dus voor de Reglementen durven opnemen en het Kerkelijk Gezag inroepen?

Bovendien, was het Independentisme niet reeds tot groote heerschappij gekomen bij de tegenoverstaande partij? De »Modernen" hadden zich nooit veel om het Kerkverband bekommerd. Er was wel een groot onderscheid waar te nemen. De »Modernen" hadden hunne verboden waar ingevoerd onder bevriende vlag, en wilden daarna de vlag omruilen voor de vlag der mogendheid die zij eigenlijk dienden; m. a. w. zij wilden met den onrechtmatigen toestand de Wet verzoenen door haar te veranderen naar den toestand. Maar de bedoelde „Gereformeerden" wilden het bestaande Kerkverband gebruiken, om het te verbreken, en met de goederen en den schijnglans der oude Kerk eene nieuwe gemeenschap stichten. De „Modernen" zijn te ordelievend om geweld te plegen, en te fatsoenlijk om slechte manieren te volgen; de „Gereformeerden" zouden niet opzien tegen het plegen van geweld en het verspreiden van allerlei valsche voorstellingen omtrent personen en zaken. De „Modernen" zeggen rondweg, dat zij het met die oude leerstukken volstrekt niet eens zijn; de „Gereformeerden" nemen de houding aan, alsof zij 't in waarheid zijn, maar .... onder velerlei wezenlijk voorbehoud: *ja* èn *neen* is hun woord betrekkelijk kerkleer en kerkorde; maar zij missen het wezen, en vervolgen bovendien een iegelijk, die er van schijnt af te wijken. Maar de beginselen van het Kerkrecht der „Modernen" en der „Gereformeerden" zijn dezelfde: de eigene subjectieve opinie hebbe alle vrijheid van beweging en hebbe ook over het vrijwillig aanvaard kerkverband zulk eene heerschappij, dat zelfs de geroepene handhavers daarvan

het buigen of verbreken moeten naar de opinie van.... Geen verschil maakt hier de vraag, waaraan die opinie zich ontleent. Ik weet het, bij de „Gereformeerden" is het „*Gods Woord*", waarop zij zich beroepen; maar wat zegt de formule anders, dan „wat ik voor Gods Woord houd"? En hebben ook de, althans vele, „Modernen" niet een basis die zij voor Goddelijke openbaring houden? Formeel zijn „de Gereformeerden" even groote subjectivisten als de „Modernen", en zijn de „Modernen" eigenlijk de voorbeelden van dat soort Gereformeerden.

Doch hoeveel hulp de laatsten ook van hunne leermeesters zouden kunnen ontvangen, veel meer hulp was te verwachten van de door en door onkerkelijke „Irenische" broederen, die bovendien weinig kracht tot weêrstand schenen te hebben. Zij hadden zooveel toegegeven; hun beginsel was het verkeerd toegepaste woord des Heeren: „Laat ze te zamen opwassen tot den dag des oogstes!" — alle moeite was hun te veel, schoon des knorrens over „de Gereformeerden" nooit; zij „mopperden" wel, doch hadden veel te veel afkeer van den juridischen weg getoond, dan dat zij de Reglementen zouden willen handhaven tegenover het machtige „Gods volk", bij welks gratie zij nog waren, die zij waren? Zij waren „de halven" — in èlk opzicht, ja gelijk aan de losse stukken van de steenrots, die weggeslagen werden door de beukende golven. 't Sprak van zelf, dat als de Geus met zijn stuggen kop de muren der kerk omverliep, hij met zijn enkelen pink dat volkje verpletteren kon.

En wat was er overgebleven van de eertijds zoo machtige „Confessioneele Vereeniging," die geene verbreking van het Kerkverband, geene oplossing van de Kerk wilde? Voor de adressen van haar bestuur, voor hare zendbrieven aan de Gemeente, voor hare Predikanten en Evangelisten had zelfs de Synode, en dat niet zelden, eerbied getoond. Thans was zij als partij schier niet meer te vinden, en de Vereeniging, die dien naam droeg, was ja nog in leven, maar eigenlijk reeds gestorven. De *Vereeniging tot handhaving enz.* [1]) had getriumfeerd over hare mededingster; Kuyper had met de zijnen getriumfeerd over Groen en zijn staf. [2])

De tegenstand tegen het Kerkverband had daarbij veel voedsel gevonden

1) Vgl. daarover *Groen v. Prinsterer en zijn tijd*, alsmede de Jaarverslagen der Vereeniging zelve.

2) Ook de dood van het *Kerkelijk Weekblad* wordt aan *de Heraut* toegeschreven. Ik deel echter die opinie niet geheel. Wel verloor het door *de Heraut* aan invloed en abonné's, maar het zou zich zonder twijfel staande gehouden hebben, indien bij mij de ambitie geheerscht had, om het in 't leven te houden. Allerlei omstandigheden (vooral de afkeerigheid van den geest die in den kerkelijken strijd steeds meer begon te spreken) maakten, dat ik met genoegen de staking bericht heb.

in de handelingen der wetgevende macht gedurende de laatste jaren, waarvan het goede zooveel mogelijk verzwegen en het kwade zoo breed mogelijk uitgemeten werd. Ter oorzake van de wijzigingen in de verordeningen omtrent de aanneming en de onderteekeningsformules voor Predikanten en Catechiseermeesters waren vele broeders van allerlei kleur tot lijdelijk verzet bereid, en te Dordrecht was reeds iets gebeurd onder de leiding van Ds. Eigeman, waarom hem bij het eindigen van eene door hem in de Nieuwe Kerk alhier geleide morgen-godsdienstoefening de zegen des Heeren toegezongen geworden was. [1])

De lidmatenkwestie woog ons jarenlang zwaar op het hart. Reeds in 1867 vond wijlen br. Jorissen te Rotterdam zich bezwaard „leerlingen te bevestigen van predikanten die de Opstanding van Christus ten derden dage loochenen." [2]) Te Sneek ontbrandde in 1870 een strijd over de toelating van personen, die bijv. de lichamelijke opstanding van Jezus loochenden [3]). Ds. M. Sjoers, eveneens reeds afgeroepen van zijn post, kwam in moeilijkheden over zijne brochure: „De aanneming van moderne lidmaten." [4]) De altoos werkzame en nu in de altijd blijvende rust zich verblijdende br. Feringa had ook, en wel met goed gevolg, het zijne toegebracht, om de kwestie zuiver te stellen, gelijk men dat ook te 's Hage beproefde [5]). Maar daargelaten zijne en ook anderer manier van behandeling, was men onzerzijds te veel uitgegaan van de dwaze stelling: „*Zooals de leeraar is, is de leerling*", en: „de leeraar is kerkrechtelijk dàt, waarvoor ik zelf hem houd", [6]) anderzijds van den dwazen waan, dat wij de Kerk wilden binden aan de vormen van 1618. En wat ik in 1872 in een der N^os^. van het *Kerkelijk*

1) Zie de *Synodale Handelingen* van 1881.

2) *Noodzakelijke Mededeeling* enz. *Nadere inlichtingen en verantwoording* en *Advies* uitgebracht in de Vergadering van den Bijzonderen Kerkeraad; alsmede W. Francken *Advies* in zake eener voorgestelde *verandering in de openlijke bevestiging* enz.; *Het Gemoedsbezwaar van Ds. Jorissen; Open Brief aan Ds. Jorissen;* — en *Een stem van een lid der Gemeente* over het voorstel van Ds. Jorissen.

3) Zie: *De Lidmaten-Questie in de Hervormde Gemeente te Sneek.* Verzameling van Officiëele Stukken enz. door L. Tinholt.

4) Zie, behalve zijne eigene brochure, *Open brief aan Ds. M. Sjoers door een Ouderling.*

5) *De levenskwestie der Nederl. Herv. kerk* enz. door W. Hoevers, 1871.

6) *Een woord aan de Gemeente*... door D. Rijnders, predikant te Middelburg. 1879. — *Het Adres van Predikanten der Evangelische richting in zake de belijdenisvragen door L. Mees*, 1877; — *Protest van eenige leden van den kerkeraad* enz. *in zake de aanneming van lidmaten door den Predikant W. Hoevers*, 1872. — *H. Höveker: Eenige gedachten over den oorsprong, de rechten en de verplichtingen van het ouderlingschap*, 1869; later weer uitgegeven met een inleidend woord door J. van Dijk Mz.; — en *C. P. F. Gronemeijer: Over de taak en de bevoegdheid der ouderlingen bij de aanneming van lidmaten*, 1872.

Weekblad schreef omtrent het verschil van wet en feit op schoolgebied, dat moest, bovendien, helaas! ook van de Kerk gelden: „Onze staatsrechtelijke en werkelijke toestand, onderling vergeleken, geeft het verschrikkelijk resultaat, dat wij ons bevinden in den toestand van pertinente en publieke leugen, van dagheldere verzaking der Hollandsche eerlijkheid, van officiëele Wetsvertreding en conscientie-rechtsverkrachting; des te treuriger, omdat de regeering dien toestand verdedigt, en de orthodoxie schuwen hem niet onder de oogen durven zien". Kerkrechtelijk toch is ieder tamelijk wel rechtzinnig, feitelijk echter niet zelden het tegendeel. Toen men nu meende, dat er langs den weg van procedeeren geene behoorlijke overeenstemming van den feitelijken met den reglementairen toestand komen kon, ja, dat veeleer het reglement pasklaar gemaakt was voor den onrechtmatigen toestand, heeft menigeen getracht zichzelven te helpen. Naar zijne eigene particuliere opinie omtrent personen en kerkeraden, heeft men, het Kerkverband, volgens hetwelk allen rechtzinnig zijn, ter zijde schuivende, in kerkelijke handelingen voor ongeloovig of voor geloovig gaan verklaren.

De wateren der verontwaardiging waren gestegen tot Amsterdamsch peil en beukten de reglementaire dijken met klimmend geweld. Er zat in die beweging kracht, geestdrift, volharding; men gevoelde dat het ernst was. Ook de belangstellende leden begrepen er alles van, en door den onderlingen eenige rechten te ontnemen had men een goed getal onderofficieren, sterk door hun gekrenkt rechtsgevoel en door hunne verstandhouding met de kleine burgerij, in het harnas geroepen, bereid tot allerlei soort van weêrstand, te meer, omdat er geen winstgevende betrekkingen bij te verliezen waren en het vooruitzicht schoon was, om òok de officieren onderdanigheid te leeren en tot afhankelijkheid te brengen door geldelijk hulpbetoon. De Souvereine Gemeente zou dán eerst als souverein gaan regeeren, wanneer de geringste milicien een deel van de macht des bevels kreeg, en dit dan overdroeg aan den Napoleon van het geestelijke legertje, den Uitverkorene van Gods uitverkorenen, den lasthebber volgens een zedelijk plebisciet.

Alles wat belang stelde in het Evangelie keurde het drijven van het Moderne radicalisme af, maar ook evenzeer het drijven der Liberalen in den Staat om door het openbare onderwijs het volk afkeerig te maken van het Evangelie. Het verzet werd krachtiger, naarmate het drijven sterker werd, en de offervaardigheid hield met de klimmende begeerte naar Christelijk onderwijs gelijken tred. Christelijke scholen voor lager, ja maar ook voor middelbaar en hooger onderwijs, ziedaar wat men nu op den voorgrond ging plaatsen. De juistheid der redeneering scheen onbetwistbaar. Waarom aan

de aanstaande leidslieden en leermeesters en voorgangers des volks onthouden wat voor de kinderen des volks onmisbaar gekeurd werd? De Vrije, de Christelijke, de Gereformeerde Universiteit moest de kroon zijn van het bijzondere onderwijs, en als tusschenschakel het Gymnasium te Zetten. Veler harten werden daardoor medegesleept, en veler beurzen geopend. Met alle denkbare agitatiemiddelen werd die Universiteit aanbevolen, gesteund, uitgebreid. En door die uitbreiding zou het zoo werkzame element en talent in Amsterdam vermeerderd worden, en werd het dan ook sterk vermeerderd. Van Amsterdam, van de Amsterdamsche Gemeente, van haren Kerkeraad moest het versterkte legerkamp gemaakt worden, van waaruit de groote aanval en het woord der nieuwe kerkformatie zou uitgaan.

En wat er nog voor de uitvoering of voltooiing noodig was, dat scheen ook door-middel van de zege bij de stembus alleszins bereikbaar. De politieke macht der „Gereformeerden", onder den naam van Antirevolutionairen, was zéér groot geworden: voor het Liberalisme bevreesd, door de liefde voor het Christelijk onderwijs geprikkeld, door vrijheidszucht aangevuurd, hadden ook bijna alle echte Antirevolutionairen en ordelievende Christenen zich geschaard onder de banier van *Ons Programma* en zich gedragen naar de leiding van het Centraal Comité. Het kon niet lang meer duren, of ook alle halfslachtigen, alle meêloopers, alle aanbidders van het succes, allen die van verandering heil verwachtten, zouden hunne stemmen geven aan de kandidaten van eene zoo voorspoedige en schitterende partij. Nog enkele „liberalen" moesten vervangen worden, en de Kamer was voor goed „om"; en daarmede het Ministerie, over eenigen tijd de Hooge Raad, en ook de Eerste Kamer, in de macht van de mannen, die het *plan de campagne* goedkeurden.

En de Aartsvijand van het Protestantsche Nederland, op allerlei manier ontzien en gevleid, de groote bondgenoot van de geblinddoekte Calvinisten, zou met welgevallen aan de komende verwoesting medewerken; ruimschoots beloond voor de bewezene diensten zou hij, bovendien met satanischen grimlach op den ondergang der Protestantsche natie een *Te Deum* kunnen zingen.

Inderdaad -- er was niet veel meer noodig, om de stoute plannen te doen gelukken.

Maar om goed te kunnen slagen, waren nog eenige batterijen met ammunitie van noode, en diende men een paar bomvrije forten te bouwen.

Allereerst vestigen wij nu onze aandacht op *de Attesten-kwestie.*

ZESDE HOOFDSTUK.

DE ATTESTEN-KWESTIE.

Om dit punt goed te begrijpen, hebben wij ons den strijd te herinneren, die over „de *Aanneming*" reeds gestreden was geworden. Daartoe begon ik boven al met de vermelding van enkele feiten en bronnen. Een principiëel overzicht dient hier te volgen.

Onder de meest verschillende leuzen dan had men, vooral sedert het uitbreken van het Modernisme, getracht, de reglementen pasklaar te maken voor den toestand, dien men in strijd met recht en wet gemaakt had; zich losmakende van de heiligste beloften, of deze verklarende naar den eisch van het standpunt, dat men meende te moeten innemen, maar dat geen bescherming in de vrijwillig aanvaarde reglementen vond, zocht men van de wetgevende macht zoodanige wijzigingen te verkrijgen, als waardoor men met eene goede kerkrechtelijke conscientie en zonder vrees voor vonnissen of aanklachten kon verkondigen, wat men als uitspraak der waarheid noodig, wat men in het belang der godsdienst en zedelijkheid nuttig achtte.

De Orthodoxen van alle schakeeringen ontkenden het bestaansrecht van alle onrechtzinnige theoriën binnen de grenzen der Kerk.

De Liberalen gunden aan allen eene zekere mate van vrijheid, zonder, gelijk overal het geval met hunne stelsels is, de grenzen dier vrijheid bepaald te omschrijven.

Volgens hunnen aard, moesten de laatstgenoemden den jongeren broeders te hulp komen, terwijl zij om nuttigheidsredenen de Orthodoxen niet uit de Kerk wilden verdrijven.

Vooral om het punt van het lidmaat worden concentreerde zich de strijd.

Van de zijde der Modernen werd de eisch gesteld, dat ieder aannemeling zichzelf zou keuren; zoodra de kennis voldoende bevonden was, moest de

adspirant zelf oordeelen, of hij al dan niet voor het lidmaatschap geschikt was; geen Ouderling, geen Predikant mocht iemand afwijzen, die zich van zijne eigene geschiktheid overtuigd hield, en daarvan bekentenis deed, al sprak hij dan ook stellingen uit, welke met de belijdenis der Kerk volslagen onvereenigbaar waren.

Zooveel in mijn vermogen was, heb ik mij verzet in het *Kerkelijk Weekblad* en in den Kerkeraad tegen de invoering én tegen de opvolging van de ten gevolge van al die wijzigingen ontstane bepalingen, Art. 38 enz.

Van mij ging bijv. het denkbeeld uit tot oprichting van een Kerkeradenbond, ten einde *te zamen* de Synode of andere kerkelijke besturen te weêrstaan in al wat zij in verband met het in dat Artikel belichaamde beginsel zou verrichten in strijd met Gods Woord en met de belijdenis en de rechten der Nederlandsche Hervormde Kerk [1]). Inderdaad was er dan ook een begin gemaakt met de formatie van zulk een bond, bijv. door de den 18den Juni 1879 te Leyden gehoudene vergadering van de daartoe afgevaardigde leden van 6 groote Kerkeraden, waartoe ook de Amsterdamsche behoorde. Doch wat ik daaromtrent ook voorgesteld heb, ik stelde altijd duidelijk op den voorgrond, dat de aannemelingen moesten onderzocht worden door de tot het onderzoek van wege den Kerkeraad afgevaardigde leden, één Predikant, en (liefst!) twee Ouderlingen [2]), terwijl ik bij herhaling mondeling en schriftelijk aan den Kerkeraad verklaard heb, dat ik mij niet naar de *bedoeling* van die bepalingen gedragen zou, als zijnde „in duidelijken strijd met mijne ambtelijke verplichting, plechtig op mij genomen bij mijne toelating tot de Evangeliebediening, en nog laatstelijk bij mijne bevestiging alhier op nieuw beloofd, eene verplichting die, bovendien, voor élken kerkbestuurder in Art. XI van het *Algemeen Reglement* uitgedrukt staat en op geenerlei manier opgeheven werd [3]).

Op alle denkbare manier werd de behandeling van dit onderwerp tegengewerkt door vele gelijkgezinde Ouderlingen en Predikanten, al had dan ook eene Kerkeraadsvergadering mijne verklaring met ingenomenheid begroet; er waren zelfs onder de laatstgenoemde broeders Voorzitters, die, geheel in strijd met het *Huishoudelijk Reglement*, weigerden, het Rapport in behandeling te brengen.

1) Let wel op dat „der *Nederl. Herv. Kerk*", en bepaaldelijk op „*hare rechten*".

2) Zie mijn rapport van 1879 in 't Kerkeraadsarchief gedeponeerd.

3) Evenmin kon ik om die verklaring kerkrechtelijk vervolgd worden, als de Moderne predikanten in de Classis van Alkmaar die van hun standpunt hetzelfde verklaarden. Alleen eene „handeling", ook in dezen eene uitgebrachte *stem*, behoorlijk ter kennis van het Classicaal Bestuur gebracht, maakt censurabel.

Dientengevolge voelde ik mij verplicht den 15den Januari 1880 aan den Kerkeraad te schrijven, dat ik genoodzaakt was, aangezien elk lid dat op een Agendum, tevens Convocatie-biljet, hetwelk van volharding in Wetsschennis getuigt, ter vergadering verschijnt, gecenseerd zou kunnen worden die ongerechtigheid goed te keuren, en het voor mijzelf twijfelachtig was, of eene Vergadering, aldus saamgekomen, wel wettiglijk vergaderd mocht heeten en dus wel wettige besluiten zou kunnen nemen, geene Vergadering zou bijwonen, zoolang de Kerkeraad door de bedoelde onwettigheid gedomineerd bleek te worden. Bij de Voorjaarsaanneming meende ik nog een stap verder te moeten gaan. Als openlijk protest tegen zulk eene handelwijze, die inzonderheid door „Gereformeerde" Collega's gevolgd werd, ging ik gebruik maken van mijn recht, om mijne eigen aannemelingen in eene gewone beurt te bevestigen, in de schatting van Ds. van Son en Ds. Renier gansch ongepast.

In geheel dezen strijd heb ik op den voorgrond gesteld dat ik mij zou laten aandoen wat het Provinciaal Kerkbestuur noodig oordeelde. Immers, Collega Steenberg had mij gedreigd met een mogelijke schorsing. Mijn antwoord was, dat het Bestuur zijn plicht moest doen; terwijl ik zou voortgaan met mijn plicht te betrachten. Maar ik heb bij dat alles geen maatregelen genomen, om mijne alsdan alles behalve aangename positie te beveiligen, en allerminst een aanval gedaan, hoe dan ook, op iemands rechten.

Ten slotte vermeld ik hier nog, dat ik, bij de aanneming, vooral in de „Gereformeerde" Ouderlingen veel minder waardeering van de beteekenis des Avondmaals vond, dan men zich thans zou kunnen voorstellen.

Voorts is noodig, om de Attesten-kwestie in het licht der waarheid te stellen, de besluiten van den Kerkeraad te vermelden, waarbij, voor het afgeven en voor het aannemen van attestaties, de onderteekening van eene door den Kerkeraad goedgekeurde formule geëischt werd. Zij eischte de ongeveinsde instemming met de tweede vraag van het Doopsformulier.

Menigeen toch loochende de grondwaarheden van het Christendom. Aan zulk een loochenaar eene attestatie te geven, of van zulk eenen de attestatie aan te nemen, mocht niet geschieden. Voor die stelling was veel te zeggen. Maar daar was ook veel tegen; bijv.:

1°. Dat men daarbij uitging van het denkbeeld: Alle Kerkeraden zijn leugenaars, uitgezonderd die wij voor waarheidlievend houden.

2°. Wij zelve, Kerkeraad van Amsterdam, houden het voor onmogelijk, de tucht te handhaven, en ontslaan er ons dus maar van.

3°. Die valschelijk van zichzelven durven getuigen of die er niets van

begrijpen, zullen gemakkelijk tot de onderteekening over te halen zijn, maar die 't ernstig opvatten, zullen voor een deel groote ongegronde bezwaren inbrengen. Als een lidmaat bijv. zegt: ik heb van ganscher harte de Bevestigingsvragen toestemmend beantwoord; ik ben niet gecensureerd, en mij niet bewust van afwijking: de Nederlandsche Hervormde Kerk is één geheel; de Kerkeraad heeft geen recht zelf eene belijdenis te maken, noch die onderteekening van mij te vorderen, enz.

De ondervinding heeft dan ook geleerd, dat o. a. zij die 't meest van „*de Vergunning*" gebruik maakten het minst bezwaar maakten tegen de Formulierrechtzinnigheid des Kerkeraads.

Aan den anderen kant is het duidelijk, dat men elders op eene andere wijze het Kerkverband geheel ter zijde schoof bij het afgeven van attestatie's. Men vulde niet in den naam van Nederduitsche Hervormde Gemeente, noch richtte de attestatie aan een Kerkeraad van dien naam, noch getuigde van onberispelijkheid in belijdenis en wandel. Men gaf eene aanbeveling aan den Kerkeraad eener Gereformeerde Gemeente te . . . . , om aldus de eenvoudige zielen des te beter te kunnen verstrikken.

Onder dat uitspreiden van striknetten begon de eigenlijke *Attesten-kwestie*, aan wier behandeling de volgende, later uit te breidene, opmerkingen voorafgaan moeten:

1°. De Kerkeraad had de Predikanten, die daarin vooral betrokken zijn, Dr. H. P. Berlage, Ds. K. F. Ternooy Apèl en Dr. E. Laurillard steeds ongemoeid gelaten. Niet lang vóórdat dat collegie den weg van verzet opging waren nog twee klachten (de éene betrekkelijk Ternooy Apèl en de andere omtrent Berlage) op advies der raadsheeren in het Archief weggeborgen geworden.

2°. De Ouderlingen Dr. A. Kuyper en Dr. F. L. Rutgers; A. Kleeman en A. M. Glazener; W. Hovy en M. Eichelberg waren gansch vrijwillig hunne Wijk-ouderlingen geworden, wetende dat zij geroepen zouden worden ter adsistentie bij het aannemings-onderzoek als vertegenwoordigers van den Kerkeraad.

3°. Zonder eenige aanklacht van, zonder eenig gesprek met een dier ambtgenooten, weigerden de genoemde Ouderlingen aan den vrijwillig op zich genomen plicht te voldoen.

Op welken grond? Nemen wij weg alle volksmisleidende bedekselen! Dan is de bloote grond alleen dit, dat, naar hun eigen particulier oordeel, de genoemde Predikanten in hunne opvatting van de waarheid te veel van hen verschilden, dan dat er ambtelijke samenwerking zou kunnen zijn.

Zelfs voor de regeling van Wijkcatechisatie's werd alle medewerking bijv. aan Dr. Berlage ontzegd. „Bijgaande stukken moeten we u, tot ons leedwezen, zonder advies terug zenden. Gij zult het ons ten goede houden, maar er kan geen samenwerking op ambtelijk terrein in de Kerk van Christus zijn, waar niet allen saâm de knie buigen voor dien Christus als Koning en hun Heer. Nu is het geen geheim, dat Gij betuigt, *dit niet te kunnen*, maar evenmin kan het u dan ook een geheim zijn, dat wij onzerzijds hier de betuiging van ons *non possumus* tegenover moeten stellen."

Zoo schreven Dr. Kuyper en Dr. Rutgers reeds in 1884 aan den laatstgenoemden ambtgenoot.

Hebben zij hem ooit aangeklaagd? Heeft een van hen ooit ter kennis van het Classicaal Bestuur gebracht, wat zij beiden getuigen dat geen geheim is? Is er hunnerzijds ooit een ernstig gesprek met Dr. Berlage gehouden over zijne hem toegeschrevene onmacht? Werd hij ooit onderhouden over wat hier als reden van weigering gold door een afgevaardigde van den Kerkeraad? Heeft Dr. Kuyper of Dr. Rutgers ooit voor Berlage's bekeering gebeden? Is er ooit aan eenigen Voorzitter gevraagd geworden de „ongeloovigen" te gedenken in den gebede? Hun „ongeloof" stemde de menigte van wie belijden, dat alle geestelijk goed uit genade is, niet tot medelijden, allerminst voor den troon der genade, maar tot hoovaardige, bittere, soms dreigende verachting, alsof zij het helpen konden dat ze van eeuwigheid af aan voor de verdoemenis bestemd waren, gelijk immers veler onbijbelsche Dogmatiek leert? Wie de vrije genade bij ervaring kent, weent en spreekt naar het voorbeeld des Heeren, toen Hij van den Olijfberg nederzag op het verloren Jeruzalem, zoo hij ernstig bezig is met de Christus-verloochening van wie Hem belijden moesten.

Wat zijn vele menschen toch in één punt des tijds veranderd! Ziet gij daar niet een zwartoogig, welriekend en fijngekleed heer de Consistorie van Amstels Gemeente arm in arm in- en uitgaan met een ambtgenoot van jammerlijke nagedachtenis, óok omdat het geen geheim was dat hij de Gemeente niet voorging in het roemen van den eenigen naam ter zaligheid? — Waartoe? — Ter *samenwerking op ambtelijk terrein* voor hare belangen, inzonderheid voor die der weezen, ten einde ook op dit gebied de mogelijkheid der latere versnijding van de Gemeente en van de verdeeling van hare goederen te verkrijgen, maar wat niet anders dan berooving van de Gemeente en mislukte plannen ten gevolge had [1]).

1) Br. Höveker heeft nog den 20sten Januari 1875 in eene gedrukte, *aan de Ouderlingen* enz. gerichte missive die poging bestreden.

Evenwel, het is goed, dat men zich bekeert van de dwaling zijns wegs, als men het tenminste een dwaling moet noemen. Doch is het wel eene dwaling?

„Op *ambtelijk* terrein" moet ieder naar zijn ambt beschouwd worden. Iemands ambt is zijn plicht. De plicht is omschreven, het ambt heeft zijne regelen, daaraan ontleent het zijn recht, maar ook zijn kracht en bescherming in de wereld der zienlijke dingen.

De Burgemeester heeft geen ander karakter, noch de Politieagent, noch de Nachtwacht, dan hetgeen blijkens de verordeningen, daarvan zijnde, den betrokken ambtenaar eigen is. Zoolang nu de bevoegde macht niet uitgemaakt heeft, dat een ambtenaar zijn plicht verzuimde, mag geen ander ambtenaar de verordineerde medewerking met hem weigeren, al houdt hij zijn ambtgenoot dan ook voor een bedrieger, enz. Wat zou er anders van het maatschappelijk leven worden?

Het Hoofd der Politie heeft zekeren Hoofdcommissaris niet veroordeeld, en zelfs geene kennis bekomen van eenige overtreding of van eenig verzuim. Maar nu zegt een andere Commissaris: ik weiger u die handreiking, omdat gij niet doet, wat *ik* meen dat gij doen moet: „ik kan niet!" — Wat dunkt u, zou zulk een Commissaris zich ook bespottelijk, zich niet strafschuldig maken?

„Op *ambtelijk* terrein". Het Kerkelijk ambt is omschreven in de Reglementen. Volgens de Reglementen is ieder onberispelijk in leer en leven van wien het tegendeel niet uitgesproken is door de bevoegde macht. Op dit ambtelijk terrein weigeren een paar Ouderlingen medewerking aan een Predikant, dien zij nooit ter berisping zelfs voordroegen, die nooit ambtelijk berispt is geworden, dien zij NB. op andere manieren nog wel erkend hebben. Hoe noemt men zulk eene handeling?

En waarom zulk eene handeling?

Omdat het geen geheim is — wat? Dat Dr. Berlage zijne knie niet buigen *kan* voor den Christus als zijn Koning....?

„*Het is geen geheim*," dat zeker iemand geld krijgt van Roomschen, met Paters correspondeert, soms in een Jezuïten-Collegie logeert.... daarom moet hij als een verkapte Jezuït buitengeworpen worden, mag men met hem „op ambtelijk terrein" in de „Gereformeerde", in de Protestantsche Kerk niet samenwerken; wat dunkt u van zulk eene conclusie, al waren de praemissen juist?

„*Het is geen geheim*", dat zeker iemand te veel cognac en te veel bromcali gebruikt. Het gebruik van het eerste medicijn benevelt het verstand; van het tweede krijgt de gebruiker leugenachtige visioenen, zeggen genees-

kundigen. Daarom, aangezien men in „de Kerke Christi" nuchter en oprecht moet zijn, mag men „op ambtelijk terrein" niet met den zoodanige samenwerken: nog eens, wat dunkt u van zulk een besluit, gesteld de gronden zijn goed?

„*Het is geen geheim*", dat zeker iemand niet kan nalaten, adviezen intewinnen bij mannen, die er zelve geen geheim van maakten dat zij niets van het Christendom des vragers gelooven en gaarne alle kerken in de lucht zagen vliegen, en alzoo gemeenschap heeft aan de werken der duisternis, volstrekt den rok niet hatende die van het vleesch besmet is: ten derde male, wat dunkt u, indien zijne collega's om zulke persoonlijke verhoudingen hunnen ambtgenoot de voorschrevene hulp weigerden?

Nuchteren en oprecht zijnde, antwoordt gij: een en ander zou eerst *ambtshalve* bewezen moeten worden. Wat geen geheim is, kan gemakkelijk bewezen worden. Maar het kán ook leugen zijn. Derhalve: *onderzoek*, aanklacht. Maar zoolang het niet bewezen is, moet ik „op ambtelijk terrein" den zoodanige houden voor hetgeen hij ambtshalve is en hem alle voorgeschrevene medewerking verleenen. Ja, het kwaad, waarvan hij beschuldigd is, is zóó groot, dat ik wel eerst de duidelijkste bewijzen moet zien, aleer ik er geloof aan slaan mag!

Is dit geene redeneering naar Gods Woord? — Wie bewijst het tegendeel?

Ofschoon zich bewegende in het organisme der Kerk, Ouderling zijnde krachtens de bestaande Synodale organisatie, geroepen tot werkzaamheden welke uit die organisatie voortvloeiden, hebben medeopzieners die dienst toch geweigerd. Daardoor hebben zij Predikanten verhinderd hun dienstwerk te verrichten. Alzoo oefenden zij eigenmachtig tucht uit; „de mindere" schorste hier den „meerdere"; de helpende dienaar den Herder. 't Werd de omgekeerde wereld, neen het was de omkeering van de door het Hoofd der Gemeente ingestelde orde. Wie heeft ooit gehoord, dat de „Gemeene Levieten" de Priesters verhinderen mochten, hun offers te brengen? Waar ter wereld staat het ergens in het Nieuwe Testament geschreven, dat mede-ouderlingen den leidenden Opziener eigenmachtig ter zijde mogen schuiven? Niemand mag heerschappij voeren over het erfdeel des Heeren, maar alzoo zouden een paar adsistenten den baas gaan spelen over wie het Evangelie prediken moeten! Waar werd dit ooit ofte immer in eenige Kerkorde geschreven?

O Gij, die Uzelven verheerlijkt als „Gereformeerden" en die ieder als ongereformeerd verdoemt welke zich niet naar uwe opvatting buigt, kent gij zoo goed uw Gereformeerd Kerkrecht? of zijt gij misschien den Pharizeën van Jezus' tijd, of den „ingekropen valschen broeders" uit Paulus' dagen

gelijk? Weet gij, hoe zulk eene handelwijze heeten moet? Hoogmoedige verheffing van de eigen meening ter vervanging van de orde der geheele Kerk; vernietiging van het kerkelijk gezag, om er uw eigen voor in de plaats te stellen; tyrannie en revolutie, ongehoorzaamheid aan en opstand tegen God, die u in die bediening geplaatst en u aan hare verordeningen onderworpen heeft! De willekeur van het hoogmoedige eigene vleesch — ziedaar in zulk eene kerk de Souvereine Koning!

„*Ja, maar eene kennisgeving, eene klacht, eene aanklacht,* zou toch niets geholpen hebben!" — Hoe weet gij dat? Hebt gij het ooit beproefd op wettige wijze?

Neen, maar blijkbaar moest alles zóó geleid worden, dat eenige kerkeraadsleden in eigene zaak partij en rechter en beul zouden kunnen worden tegenover die predikanten, die zich naar hunnen eisch niet zouden kunnen buigen!

Is het niet gebruiken van den verordineerden, door u zelven aanvaarden en feitelijk goedgekeurden weg soms naar Gods Woord? Leert de Opperste Wijsheid in de gelijkenis van den onrechtvaardigen rechter niet anders? Wilde de weduw, dat haar recht gedaan zou worden, dan was er geen andere weg: zij moest zich vervoegen tot het bestaande gerecht; en al was de Rechter nog zoo onwillig, en dus ook onrechtvaardig, zij hield aan, geloovende dat God haar langs dien weg recht zou doen. En wat deedt Gij, o Amsterdamsche Kerkeraad? [1])

Gij maaktet zelf een vierschaar, Gij verhoogdet U zelven tot rechter; Gij schaamdet U om te bedelen, om aan te kloppen; Gij hieldt er U te groot voor; Gij moest zelf op den rechterstoel gaan zitten.

Maar wees dan een rechter! Welnu, een rechter moet onderzoek doen. Welk onderzoek hebt gij in 't werk gesteld, toen gij de drie genoemde Predikanten verklaardet voor verwerpers van het Woord? En hebt gij hunne leerlingen verhoord? Geene Commissie werd belast met hen te spreken. Geene vragen werden hun ter beantwoording schriftelijk gesteld. Alleen omdat de Ouderlingen, die bijna allen nooit bij een dier predikanten op de leer gezeten hadden, het geen geheim achtten, dat deze het Woord verwierpen, en dat dus hunne leerlingen den Heere Jezus niet erkenden, werden de attesten geweigerd.

1) Hoe men wilde, dat de Kerkeraad de tucht zou oefenen, leert bijv. de goed geschrevene brochure: „*Zult gij getrouw zijn?*" Gedrukt bij J. Tak, Amsterdam 1868, en hoe er over geklaagd werd, dat de Broeders het niet deden, en aarzelden, om als de uitvoerende macht de ketterijen uit de Kerk te weren, zegt ons o. a. *N. P. Bosman's* Gedachten *over en Protesten tegen de Handelingen van den Kerkeraad* enz. Amsterdam H. M. Bremer. 1875.

Maar neen, als die jongelieden reeds vooraf belijden wilden, dat ze belijden zouden; als ze zichzelven voor geloovigen verklaarden, vóórdat ze als geloovigen kerkelijk erkend werden; als ze met één woord juist hetzelfde deden, ofschoon in een anderen vorm, wat de Modernen altijd gewild hadden, dan zouden zij een attest ontvangen, om elders belijdenis van hun christelijk geloof te gaan afleggen! Niets dus, dan het kerkrechtelijk beginsel van het Modernisme, en dat in den naam van „Gereformeerd" Kerkrecht! Alsof de Opzieners der gemeente niet zelve moeten oordeelen, wie ter heilige tafel mogen gaan! Alsof Lydia niet gezegd hadt: „als *gijlieden* oordeelt dat ik den Heere getrouw ben, zoo kom in mijn huis!" — Doch hier is het geheel eenige beginsel: *ik* ben getrouw, en dus moet *gij* mij voor getrouw houden. En ten slotte wordt de geheele gemeente niets dan eene verzameling, die doet denken aan de morgen-wekkers, waarvan de een den ander, doch de een nog luider dan de ander, toeroept: *ik* ben trouw, *ik* ben trouw, *ik* ben trouw! En het *gij* blijft achterwege, tenzij uit den mond van eene gevleide schare.

Op die manier is er geene kerk, geen samenkomst, geen bestuur meer mogelijk. Geene *kerk:* want mag elke Kerkeraad eene belijdenis als hoofdzaak formuleeren, dan verkrijgt men eene onafzienbare menigte van belijdenissen. Geene *samenkomst:* want eene vergadering waarin ieder het recht heeft zichzelven als rechthebbende te introduceeren, heeft geen grenzen, dan in ieders eigene opinie, en dus volstrekt geene grenzen. Geen *bestuur:* want het personeel verandert noodwendig, en reeds daarom zou het toekomstig Bestuur den maatstaf van het tegenwoordig Bestuur vernietigen kunnen. En wat als men van bijzaken hoofdzaken maakt?

Is het zelfs wel overeentebrengen met de eischen, ik zeg niet der wijsheid die niet overvraagt, en dus van geen jongeling de ervaring van een grijsaard vordert, maar der „gereformeerde" beginselen, dat men een oprecht en hartelijk geloof in den Heere Jezus Christus als *onzen* eenigen en algenoegzamen Zaligmaker als voorwaarde tot gemeenschapsoefening met Hem aan den Avondmaalsdisch stelt?

Hoe dit zij, zouden de drijvers thans inderdaad de breuk aandurven? Zij stonden aanvankelijk slechts tegenover „lammerkens". Niemand der Predikanten scheen door de dienstweigering dier Ouderlingen erg bezwaard. Onbegrijpelijkerwijs heeft haast elke Predikant met zich laten kegelen, en, hoe ook mishandeld, nooit het kerkelijk gezag voor zichzelven ingeroepen. Eerst toen de eigendom der gemeente ernstig in gevaar kwam, hebben zich Predikanten verzet. Zouden zij ook in de kwestie der erkenning van hun ambt zich niet hebben moeten wenden tot de bevoegde macht?

Doch misschien dachten zij, dat het Classicaal Bestuur van Amsterdam de zijde der „trouwe" broeders zou kiezen?

Evenwel, er waren ook omstandigheden die deden denken aan de mogelijkheid, dat door den Kerkeraad zelven het vlammetje gedoofd zou worden Er was toch nooit eenige waarachtig ernstige poging in den Kerkeraad aangewend, om de Tafel des Heeren heilig te houden, tucht te oefenen, tot bekeering te vermanen, verloornen te zoeken: indien maar zekere formules uitgesproken en geen gezangen gezongen en sommige personen gevleid werden, dan kon men ondanks een goddeloos leven, toch als „Gereformeerd" gevierd worden! Wanneer heeft — ik spreek van de jaren na de invoering der 4de en 5de alinea van Art. 38 *Regl. Godsdienstonderwijs* — ooit eenigen Ouderling op grond van gemoedsbezwaren zich bij den Kerkeraad verzet tegen iemands „aanneming"? Waren er dan alleen na 1884 „moderne" leerlingen? Of waren er vóór dien tijd slechts Ouderlingen, die alles „doorlieten"? Heeft de Kerkeraad ooit eene klacht ingediend tegen een paar Ouderlingen, die wel eens dienst deden bij Predikanten, wier Wijk ouderlingen zich bezwaard gevoelden, bij hen te adsisteeren? Hadden niet onderscheidene „Gereformeerde" Ouderlingen „met genoegen" die dienst verricht bij Ternooy Apèl en Berlage?

Maar het was in den geheimen raad anders besloten. Het conflict *zou* uitbreken; de tijd der breuke was gekomen; de Attesten-kwestie, zoo zuiver te Amsterdam gesteld, zou zoo productief mogelijk gemaakt worden. Voor wie er van nabij meê bekend waren, is dit buiten kijf. Daarom voor de veraf wonende broeders de volgende opmerkingen.

Naar de *bedoeling der doordrijvers*, geenszins krachtens de bewoordingen der bepalingen zelve, mag niemand om zijn verschil met de belijdenis het lidmaatschap onthouden worden, indien hij zichzelf maar in overeenstemming met de hoofdzaak der drie Bevestigingsvragen verklaard te zijn. Maar geene aanneming mag geschieden, dan in tegenwoordigheid van minstens één Ouderling (Art. 21 *Regl. Kerkeraden*), die derhalve door zijn heengaan, zelfs zonder een enkel woord te spreken, de toekenning van het lidmaatschap verhinderen kan. Waarom nu heeft men zich volstrekt niet van wettige vormen bediend, en waarom heeft men er zich van afgemaakt op grond van een kerkrechtelijk onbewezen verschil van opvatting omtrent de heils waarheden, of, zooals men zeide: „uit beginsel"? Waarom heeft men zich nooit, zich bij een onderzoek bevindende dat geene bevredigende uitkomsten opleverde, ridderlijk tegen de aanneming zelve verklaard; en daarna, de gevolgen afwachtende en in Gods hand stellende, tot den Ker-

keraad vervoegd om de bevestiging en inschrijving wettelijk te verhinderen?

Eindelijk. De Ouderlingen, die geen dienst wilden doen bij Ds. Ternooy Apèl en Dr. Laurillard, werden door den Kerkeraad in bescherming genomen (Dr. Berlage had toen geene leerlingen tot het bedoelde onderzoek voorgedragen). De weigering van leerlingen, om de genoemde formule te onderteekenen, werd aangemerkt als openbaring van ongeloof, terwijl er toch van zoo iets geen enkel bewijs gegeven werd. Maar zonneklaar schijnt de toeleg, om te breken, uit de verzekering, die aan de jongelieden, welke elders belijdenis wilden doen, geschreven zou geworden zijn: „Voorts is u bekend, dat de Kerkeraad steeds bereid is, u gelegenheid tot afleggen van belijdenis des geloofs te verschaffen, zoodra ge hiertoe bereid zijt bij een leeraar der gemeente, die bij deze aanvrage *aan de opzieners der Gemeente* een oordeel ook over uwe belijdenis toestaat"; terwijl aan *de Gemeente* van Amsterdam verkondigd werd: [1]) „De zaak staat dus op het oogenblik zoo, dat er leerlingen zijn van Predikanten, *welke de hoofdstukken der Christelijke Religie loochenen*, dat *deze leerlingen*, zonder zich van de dwalingen dier predikanten te *willen* losmaken, toegang tot het H. Avondmaal verlangen; en dat thans van den Kerkeraad geëischt wordt, dat hij, door het uitreiken van de gevraagde attesten, deze leerlingen van moderne predikanten in zoo zondige zaak behulpzaam zal zijn."

Van dit alles wist de Kerkeraad niets; tot niets van dat alles had de Kerkeraad eenig recht; in dat alles ging de Kerkeraad van onbewezene onderstellingen uit. Hoe wist dat collegie dat de leerlingen zich niet wilden losmaken van de dwalingen hunner leeraars; hoe wist het zelfs, dat zij beiden „modern" waren, of dat een van hen het was? Moest de aanneming niet geschieden bij den Predikant, die hen onderwezen had (Art. 38 *Regl. Godsdienstonderwijs*)? Welke andere Predikant mocht met het onderzoek belast worden? Hoe mocht de Kerkeraad van een Predikant de verklaring vorderen, dat deze aan de Opzieners der Gemeente een oordeel ook over hunne belijdenis toestond?

Gelijk men nu ten gevolge van willekeurige machtsaanmatiging een drietal Predikanten geschorst had in een deel van hunne bediening, ging men thans de geldige bepalingen buiten werking stellen en plaatste men zich alzoo buiten en tegenover het vrijwillig aanvaard Kerkverband.

Niet ten gevolge van een behoorlijk geconstateerd feit, dat aan verklaarde loochenaars van den eenigen Naam ter zaligheid het lidmaatschap toegekend werd, maar van particuliere opinies, van vermoedens, van onbewezene,

1) *Predikbeurtenblad* van 26 Dec. 1885. Ik cursiveerde.

ja van gansch onbewijsbare onderstellingen, dat leermeesters en leerlingen den Heere Jezus Christus niet erkenden als hunnen eenigen en algenoegzamen Zaligmaker, werd de breuk met de bestaande organisatie gezocht en in beginsel gemaakt.

Maar die toeleg dagteekent niet uit den allerlaatsten tijd.

Reeds sedert de invoering van het Kiescollegie zocht menigeen in den Kerkeraad, en velen buiten den Kerkeraad, den Kerkeraad te brengen tot getrouwheid met verzaking van alle voor God gedane beloften van getrouwheid aan de kerkelijke verordeningen, alleen op grond van eigen meening omtrent den weg van getrouwheid.

Het *abstentionisme* der 17 ouderlingen is reeds vermeld.

Maar hier dient ook nog een feit vermeld te worden, dat weinig bekendheid verkregen heeft. Men meende te weten op grond van individueele mededeelingen, dat de Predikant van de Gemeente.... modern was, bij wien Amsterdamsche jongelieden belijdenis afgelegd hadden en daarvan bevestiging gedaan hadden. Nu zou men zeggen, dat, als de drie Bevestigingsvragen van het Reglement toestemmend beantwoord waren, ook indien slechts haar „geest- en hoofdzaak" beaamd was, de echt-gereformeerde, die zich eeuwenlang tot 1862 met vragen van veel minder beteekenis tevreden stelde, wel gerust mocht wezen, en de jonge broeders en zusters naar den aard der liefde in goed vertrouwen als lidmaten inschrijven kon. Maar neen, dat vertrouwde men geenszins; zonder eenig bewijs ging men uit van de veronderstelling, dat modern genaamde predikanten zich niet aan de Reglementen hielden. Vandaar dat reeds eenige jaren geleden beproefd werd, de aannemelingen van zulk een predikant buiten de Gemeente te Amsterdam te houden, eene poging die verijdeld werd doordat ik zelf als Praeses tot inschrijving last gaf.

Van datzelfde wantrouwen nu ging men ook in 1885 uit. De Bevestigingsvragen moeten, gelijk men weet, overal gedaan worden. Men vertrouwde niet, dat dit geschieden zou, of men vertrouwde niet, dat daarop naar eisch geantwoord zou worden. Maar welk bewijs had men, dat de voorgelegde formule, te onderteekenen om het Attest van zedelijk gedrag te kunnen verkrijgen, in oprechtheid met kennis van zaken onderteekend zou worden? Was het niet veeleer eisch van het Gereformeerde Kerkrecht geweest, de elders aangenomenen te bezoeken en hen bepaald onder Kerkelijk Opzicht en Tucht te stellen? Doch hoe dit zij, de heerschende partij achtte zichzelve alleen getrouw, en de anderen niet; alléén diegenen, die bij haar als getrouw te boek stonden, vonden verschooning in hare oogen.

De aanvraag dan om attesten van zedelijk gedrag te doen afgeven door den Kerkeraad werd voor het Classicaal Bestuur gebracht. Naar zijn oordeel was het afgeven niet voorgeschreven door het Reglement, maar het weigeren op zichzelf zonder persoonlijk onderzoek onverdedigbaar. Reglementair was de weigering onstraffelijk, maar zedelijk voor God zéér schuldig. Meer kon het Bestuur, schoon het besluit zelf nogal uitvoerig was, er niet aan doen, te minder omdat de feitelijk in een deel van hunne bediening geschorste Predikanten volstrekt geene kennis daarvan aan het Bestuur gegeven hadden, en geen lid van het Bestuur, niet behoorlijk ingelicht, er mededeeling van gedaan had.

Maar het Provinciaal Kerkbestuur gelastte, bij besluit van 26 October 1885, het afgeven der attesten; binnen den tijd van zes weken moesten ze afgegeven zijn, indien er bij den Kerkeraad geen bezwaar bestond tegen het zedelijk gedrag der personen voor wie ze dienen moesten, en dat zonder eenig onderzoek naar hunne geloofsovertuiging.

Wat nu te doen? — Hoogst gewichtig zou de Kerkeraadsvergadering zijn, ook daarvoor den 6den November 1886 in het *Oefeningshuis op de Spuistraat* N°. 46 beschreven. Ik mocht niet wegblijven, maar de toestand mijner gezondheid verbood mij eigenlijk, er heen te gaan; de Voorzitter kon mij, gelukkig, verlof geven, de vergadering te verlaten, toen de atmosfeer te benauwd werd. Vooraf echter had ik nog de gelegenheid, eenige formeele bezwaren tegen de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur te doen hooren, en mijn leedwezen uittespreken, dat het ook daardoor toonde de leervrijheid te willen importeeren, maar ik onthield mij van alle beantwoording der gestelde vraag. De vergadering moest gehoorzaam wezen, of de uitspraak eenvoudig voor kennisneming aannemen; er was m. i. geen derde. Tot het eerste adviseerde Ds. J. Posthumus Meyjes; tot het tweede, dat geheel naar de zoo vaak uitgesproken beginselen des Kerkeraads was, de Ouderling Kuhler, Poesiat en C. Ingwersen. Meyjes kreeg slechts één bondgenoot; maar het gevoelen der laatstgenoemde broeders vond blijkbaar goedkeuring bij de vergadering. Op haar standpunt toch was dit de eenige raad die eisch was der zoo vaak uitgesprokene beginselen, der jaren achtereen aangenomene houding, der waardigheid van den Amsterdamschen Kerkeraad, de in den Bijbel gepredikte ongehoorzaamheid: „*Wij mogen niet!*" de gevolgen rustig afwachtende.

Maar de raad dier onderbevelhebbers was — gelijk ik den volgenden dag vernam — niet in overeenstemming met de bedoelingen van den Admiraal. De voornaamste Kerkeraad der geheele wereld, de Kerkeraad der grootste

Gereformeerde Gemeente, de Amsterdamsche Kerkeraad moest het beneden zich achten, den strijd te aanvaarden met het Provinciaal Kerkbestuur. Wat was het dan een „Galjoot" — het Classicaal Bestuur van Amsterdam werd zelfs niet genoemd: 't was immers maar een bootje! —? Dat keurcorps van onze jongens van vader de Ruiter moest onmiddellijk het Admiraalschip der vijandelijke vloot gaan opzoeken, en daartegen het vuur openen, het enteren, en in de lucht laten vliegen. 't Was wel een Kaperschip, maar het voerde toch de admiraalsvlag, en daarom: Mannen broeders! naar de Algemeene Synodale Commissie! „*Cassatie aangeteekend alléén op grond van Gods Woord!*"

Het officiëele verslag behelst dit resumé:

„Br. Kuyper zegt dat de achtergrond der discussie uit alles duidelijk blijkt. Indien eene motie gedaan werd van dezen inhoud: „wij nemen in geen geval berusting in Uwe uitspraak" die zou zeker aangenomen worden. Daarom voelt hij iets voor die broeders, die dat gaan van het eene bestuur naar 't andere moede, dadelijk doortastend willen handelen zonder naar de Synode te gaan. Spreker zal met hen medegaan indien soms die broeders de verantwoordelijkheid tot de verdediging der zaak op zich nemen, waartoe hij geen kans zou zien daar het pleidooi niet zou zijn voltehouden... Nu plaatst Satan niemand recht tegenover zijne conscientie, maar voert hij af op omwegen en doolwegen van reglementen. En wij die ons geplaatst hebben op de basis van Gods Woord, worden uitgelokt om den strijd aantebinden op het reglementair terrein, maar indien gestreden moet worden, dan moet het geschieden op een hoofdpunt, dus niet voor het Prov. Kerkbestuur, maar voor de Synode. Gevraagd zijnde of het gaan naar de Synode mag op grond van Gods woord, dan moet geantwoord: neen, indien het was om de Synode te erkennen als souvereine macht, maar wel, wanneer het is om de Synode de zaak uiteentezetten en aan het hart te leggen!"

Na deze rede was het geroep algemeen: „Ja, Ja, Cassatie aanteekenen alleen op grond van Gods Woord!"

Die aanteekening moest alleen op grond van Gods Woord geschieden, en inmiddels hield men zich aan al de voorgeschrevene vormen voor de Aanteekening vereischt! Men had echter in die zaak reeds gebroken met alle andere reglementaire bepalingen, zoodat er wel niets anders overschoot dan zulk een onbepaald gebied van bewijsvoering optezoeken, als Gods heilig Woord heeten mag. Men verzaakte daarbij geheel de Belijdenis der „Kerken," als regel, zelfs als kenmerk, des geloofs en des levens, plaatste zich uitsluitend op Remonstrantsch standpunt, en zocht een godgeleerd dispuut uittelokken met een Collegie, dat ten dezen niets mocht doen dan onderzoeken, of de Reglementen ook geschonden of verkeerd toegepast waren; dus, dit Collegie, dat inzonderheid geroepen is een voorbeeld van getrouwe handhaving der orde te geven, tot overtreding te bewegen, gelijk de Kerkeraad zelf schromelijke overtredingen begaan had.

Er werd niet gestreden voor de beginselen der belijdenis, noch om de

eere van Gods Woord, maar tegen *beide!* Waar staat toch in Gods Woord, dat men lichtvaardig mag oordeelen, dat men onverhoord mag vonnissen, dat men leerlingen mag straffen om de veronderstelde dwalingen van leeraars wier bestraffing men nooit gevraagd heeft, of dat men niet getrouw moet wezen in het vrijwillig aanvaard werk? Waar staat in eenige Kerkorde of in eenig Formulier van eenigheid, dat Ouderlingen eigendunkelijk Predikanten mogen schorsen zonder plotseling uitgebrokene ergernis?

Maar was het dan niet goed, alléén op grond van Gods Woord cassatie aanteteekenen, behalve op de bovenaangewende gronden? Welneen! — omdat de Reglementen aanvaard zijn geworden in de onderstelling, dat ze met Gods Woord overeenkomen. Omdat het volstrekt niet bewezen werd, noch beproefd te bewijzen, dat de Reglementen met Gods Woord strijden. Omdat een Kerkeraad, die de Reglementen ter zijde schuift, om zich alleen op Gods Woord te beroepen, daarmede òf het Kerkverband van zich afwerpt òf niets anders mag doen, dan oogenblikkelijk alle Kerkverband verbreken. *Cassatie alléén op grond van Gods Woord* bij de Algemeene Synodale Commissie aanvragen — wat is het anders, dan zelfveroordeeling, dan een daad van onoprechtheid, dan eene *contradictio in terminis?* Grooter mystificatie van ons goed vroom volk heeft er in de laatste jaren, heeft er misschien nooit in de Kerk plaats gehad. Men wendde zich tot het hoogste Bestuur der Kerk, welks bestaan men eigenlijk niet erkende; de Gereformeerde kwam als een Remonstrant; bij de tijdrekening werd het Reglement in acht genomen, bij de zaak zelve het Reglement geheel verloochend; men beriep zich op Gods Woord, en men liet Gods Woord niets zeggen.

„*Maar gebiedt Gods Woord dan niet, van de Tafel des Heeren te houden die zich aanstellen als verachters van Christus?*" — Wel zeker, maar wie der aangenomene leerlingen, over wie hier sprake is, heeft dit ooit verklaard? — Het oogmerk was schriftuurlijk, maar de weg was streng van God verboden; langs het breede pad de enge poort te willen binnengaan is noch zedelijk, noch redelijk; een goed doel door slechte middelen te willen bereiken: hoe noemt men dat in het dagelijksche leven? Er is dan ook in de Memorie, die de Aanteekening van Cassatie toelichten moest geen enkel bewijs van hetgeen bewezen moest worden, t. w. dat de ingeslagen weg goed was; en ik houd mij zelfs verzekerd, dat elk lid der vergadering, die zulk eene aanteekening verwierp, gestemd zou hebben voor de niet-toelating van Christus-verwerpers, gelijk zij zelve zich, geheel in overeenstemming met den Beroepsbrief, met de stelling, dat Gods Woord boven de Reglementen staat, onvoorwaardelijk vereenigt.

Doch in geheel dezen aanval kon men zelfs niet slaags geraken. De vraag is: Wat houdt gij voor Gods Woord, en wat is Gods Woord voor mij zelven? Wanneer verwerpt iemand den Christus, de Schrift en de Kerk? Daarom moet men oordeelen naar den regel waartoe men gekomen is. De Kerkorde — of de Reglementen — met de Belijdenis tot middenpunt, zietdaar het richtsnoer, waarnaar beslist moet worden, en hoe verschillend kan dán nog de beslissing wezen! Welk een eindeloos geharrewar zou niet uit zulke theologische disputen voortvloeien? En wie zou beslissen moeten tusschen de Algemeene Synodale Commissie en den Kerkeraad van Amsterdam, bijaldien geen van beiden tot andere inzichten gebracht werden?

Doch hoe dit zij, de positie was, hoe valsch ook, schijnbaar de eenige vanwaar men 't doel treffen kon.

't Was te verwachten, dat de Algemeene Synodale Commissie niet zou toegeven, noch de vredesvlag zou hijschen, om onderhandelingen aan te knoopen, en dat de Kerkeraad evenmin zou toegeven. Het vonnis zou dan straks volgen, en zouden zij, die aan de uitspraak gehoorzaamheid weigerden, uit hunne bedieningen ontzet worden, gelijk dan ook reeds in de laatste maand, inzonderheid op den laatsten dag des jaars, van de Kansels bekend gemaakt was. De indruk daarvan zou overweldigend zijn. Men werd toch bemoeielijkt om des Woords wille in de zaak der belijdenis, die dat Liberale en dat Moderne leger vernietigen wilden: Herodes en Pontius Pilatus, den Heere vervolgende, wilden nu ook zijne trouwe dienaars in den kerker smijten. Van alle zijden stroomden reeds de warmste adhaesie's toe, en werd onzen zeehelden met het gewuif en gejuich van het gansche volk, op het strand staande, moed en kracht ingeblazen. Indien deze leeuwenwelpen uit Judas stam als slachtoffers van de Synagoge des Satans vielen! Indien zij werden gemarteld om des geloofs wille! Indien die goddelooze Synode hen aandorst, om de ongeloovigen vrij te laten! .... Zij zouden blinken als martelaars; de menigte zou opstaan tegen de Synode; Israël zou breken met de Oversten des Tempels, en de Synode moest zelve maar in haar huis voorzien. Tegen dien schok zou de wrakke bouw der Nederlandsche Hervormde Kerk niet bestand zijn; ontwricht en gebroken zinkt het geheele samenstel ineen. Alle orthodoxe gemeenten, elk in het bezit van hare goederen, herrijzen zonder het net der Synodale reglementen over hare fiere hoofden; eene nieuwe kerkengemeenschap wordt gemaakt; de Vrije Universiteit is de fontein, die de dorre akkers besproeit, en tevens de gouden Kandelaar die de Egyptische duisternis dezer eeuw uit „de Kerken" verdrijft; hare Professoren zijn de redders der Kerk, straks de Ministers des Konings, en

de Koning, willens of onwillens, huldigt de uitverkorenen der Natie; en als straks het Oranjehuis eigenlijk is verdwenen, — dan kan men met het volste recht zeggen: „Wat hebben wij te doen met het huis van David?" Met de roode republikeinen een verbond aangegaan en....

Hier laten wij echter het gordijn vallen. Maar dat de mijn daarop aangelegd was, is zeker. In elk geval, het zou een opstand worden, waarbij al wat in de Kerk rechtzinnig was, tot de bleekste kleuren toe, medeging of medegesleept werd. En dat ten gevolge van bedriegelijke voorstellingen, Remonstrantsche begrippen, goddelooze bedoelingen, onchristelijke beginselen?

Hoe zou dát gevaar afgewend worden?

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE ALLERLAATSTE TOEBEREIDSELEN.

Wij zagen: de kans van welslagen was groot. De mijn was aangelegd en gevuld; de lont was brandende en in de hand van den geschikten officier. Alleenlijk, er diende nog maar ééne zaak te geschieden, t. w. het nemen van voorzorgsmaatregelen, opdat het eigen leven van mijnwerkers en officieren geen gevaar liep. Elders waren de Kerkegoederen voor een goed deel reeds geborgen, maar hier in Amsterdam moest nog gezorgd worden, dat het niet aan aardsche nooddruft ontbreken, en dat de geldkist niet meê in de lucht vliegen kon. De Kerkelijke Commissie was bruikbaar genoeg, maar het Reglement niet, dat voor die Commissie gold. De stipste rechtvaardigheid moest de doordrijversklub in acht nemen, om de grootste ongerechtigheid met een reglementair-goed geweten te kunnen bedrijven, en vooral om, door verlies van kerkegoederen én zelf én voor vele zaken geen geldverlies te lijden.

Maar vóórdat dit hoogst gewichtig deel der historie beschreven wordt, eerst nog een enkel woord over de meermalen geuite beschuldiging, dat wij hier eigenlijk veeleer met eene samenzweering, dan met een verzet der consciëntie te doen hebben.

Bij een verzet der consciëntie, bij eene weigering om des geloofs wil, bij eene daad om Gods wil, gaat men niet eerst voor eigen onderhoud zorgen. Heeft Luther vóór den rijksdag te Worms, heeft Calvijn vóór zijn optreden tegen de Libertijnen, heeft Petrus vóór zijne Pinksterrede maatregelen genomen ten einde geen broodgebrek te lijden, bijaldien hun woord of daad met uitbanning werd gestraft? Maar hier heeft vleeschelijke wijsheid in het geheim voorbereid en getracht alles te krijgen, om met alles wegtegaan; zoo het heette: voor de eere Gods.

De „*Broederkring*" was gezet in den stoel van den Kerkeraad, en De Vergadering van Predikanten, die ambtshalve tot de leiding van de Gemeente en dus ook van de Kerkeraadshandelingen geroepen zijn, was, zooveel doenlijk, *genihileerd* geworden. De inrichting van dien Kring is die van een samenzweerders-klub, terwijl aan den Chef alle gehoorzaamheid betoond moest worden, ofschoon schijnbaar meer vrijheid bij de oprichting van den tweeden gelaten werd, dan bij die van den eersten [1]). Wie van degenen die er buiten stonden, maar toch Kerkeraadsleden waren, kon vermoeden, wat ter tafel van den Kerkeraad gebracht, wat er geadviseerd, wat er besloten zou worden? Overrompeling behoorde tot de taktiek; waakzaamheid was schier onmogelijk; er heerschte onder hen een gevoel van aan handen en voeten gebonden te zijn. De oudste ambtgenooten bleven dan ook geregeld weg, en de enkele, die zich uit de jongste serie nog op de vergadering lieten vinden, klopten, als zij spraken, aan eene doovemansdeur, niet zelden onder het geraas van de instrumenten der orgeltrappers.

Alle Commissies waren zooveel mogelijk gezuiverd, gelijk de Kerkeraad en het Kiescollegie, van allen die men dacht dat niet zouden medegaan. Inzonderheid moest die zuivering toegepast worden op de Kerkelijke Commissie. Nog een enkele zat daarin, van wien men andere dingen vreesde, maar dien men uit geldelijke speculatiezucht nog niet had durven uitstooten, zooals de Heeren H. V. Hogerzeil, N. J. van Limmik Jr. en J. Ph. Meijnink.

Er waren uitsluitend Predikanten beroepen, van wie men zekerheid meende te hebben dat ze de oproervaan zouden volgen, ja dat ze de Gemeente van het juk bevrijden zouden. Men verwachtte het heil van de heuvelen en van de bergen, niet van Hem die daarboven troont. Één staaltje!

Ik had in de *Eilandskerk* o. a. den heer J. C. Jaakke als Diaken bevestigd. Ds. Kraijenbelt had de beroeping aangenomen. Na het eindigen van den dienst had het volgende gesprek tusschen hem en mij in de Kosterij plaats:

„*Hij:* Zoo krijgen wij dan Ds. Kraijenbelt?

„*Ik:* Wel wat oud voor zulk eene veel kracht vereischende Gemeente.

„*Hij:* Zeg geen kwaad van Vader Kraijenbelt; die zal ons verlossen.

„*Ik:* Ik zeg volstrekt geen kwaad van collega Kraijenbelt, maar ik verzeker u: hij zal u evenmin verlossen, als Dr. Kuyper, Dr. van Ronkel, Ds. Koopman, of wien gij daarvoor dan ook beroepen hebt. Gij verloochent alzoo den eenigen Verlosser, die Zijne eer aan niemand geeft."

Alle ambtgenooten, van wien men zulk eene verwachting had, wer-

1) Vgl. *Waarom tachtig Kerkeraadsleden enz. geschorst?* bl. 21 en 35. Het Regl. v. *Beraad* vindt men in *De Heraut* van 1 December 1872.

den ontzien en geëerd. Zelf heb ik het een en ander van die taktiek ondervonden, en anderen kunnen mede van hetzelfde getuigen. Inzonderheid Ds. Kraijenbelt heeft ondervonden, welk een prijs Dr. Kuyper op zijn medegaan gesteld heeft; Kraijenbelt toch, die in Gelderland en Zuid-Holland zooveel getrouwe vrienden telde, en zoovele hoorders van Kattenburg en uit de Jordaan trok.

Aan een ambtgenoot die veel kwaad kon openbaren werd een kostbare schilderij gezonden. Aangaande een Kerkmeester werd onderzocht, of hij zijn sleutel van de brandkast der Finantiëele Commissie niet zou willen overhandigen aan Dr. Kuyper, die er buiten stond. Een derde sleutel van die kast moest gemaakt en aan Dr. Rutgers toevertrouwd worden, opdat.... het Reglement dat op dit punt nooit uitgevoerd geworden was toch eindelijk uitgevoerd werd, d. w. z. opdat hij meester zou worden van die kast; want zonder zijn sleutel zouden de anderen niets vermogen. Geld werd toegezegd aan een koster, als hij zijne sleutels wilde overleveren, en omtrent kerkelijke bedienden werd nauwkeurig onderzocht, of ze wel met het oog op de uitvoering der beraamde plannen te vertrouwen waren. Ja, het Classicaal Bestuur moest, zoo noodig, in slaap gewiegd worden: wat in de laatste jaren nooit geschied was, dat geschiedde thans: het verkreeg kennisgeving van eenige in Huishoudelijke Reglementen des Kerkeraads aangebrachte wijzigingen.

Maar, wat men hierbij ook nog zou kunnen voegen, hoofdzaak in het streven naar veiligheid was de noodzakelijk geachte verandering van het Algemeen Reglement en de Instructie voor de Kerkelijke Commissie. Reeds in hare laatste vergadering vóór de zomervacantie van 1885 was [ben ik goed geïnformeerd geworden door een der aanwezigen (de Notulen heb ik niet ter mijner beschikking)] Dr. Rutgers door Dr. Kuyper uitgenoodigd geworden, dat Reglement aan zijne kritiek te onderwerpen; die noodiging was in termen geschiedt, die geen argwaan opwekten. In elk geval, Dr. Rutgers zond den 12den November 1885 bij de Kerkelijke Commissie de beruchte voorstellen in op grond van de volgende considerans:

„De Ondergeteekende,

Overwegende, dat in het Algemeen Reglement voor de Kerkelijke Commissie de bepalingen die ten doel hebben om, overeenkomstig de beslissing der gemeente van 17 Maart 1869, vrijheid van beheer in de Amsterdamsche Kerk onder alle omstandigheden onverkort te handhaven, *in onderscheiden opzichten onvoldoende* zijn te achten en aanleiding *kunnen* geven *tot allerlei moeielijkheden;* terwijl het toch *alleszins wenschelijk* is, dat die bepalingen

zoo doeltreffend mogelijk zijn, en *e v e n t u e e l e moeielijkheden*[1]) zooveel mogelijk vermeden worden ;

heeft de eer, aan zijne medeleden in de Kerkelijke Commissie enz. . . . ."

In de eerstvolgende vergadering van Kerkmeesters werden die voorstellen in behandeling gebracht en aangenomen. Br. Hogerzeil heeft gebeden om uitstel van behandeling, opdat de leden toch rijpelijk overwegen konden, wat hun voorgesteld werd. Het mocht niet baten. In eenige oogenblikken moest het lot der Amsterdamsche Gemeente en der Vaderlandsche Kerk beslist worden. Was Rutgers eerder klaar geweest met zijne voorstellen, dan zou, om een goeden schijn te bewaren, tijd van beraad toegestaan zijn. Maar toen 6 November tot het aanteekenen van cassatie besloten was, was er geen tijd te verliezen, wilde men zich onder de gunstigste omstandigheden meester maken van het Kerkegoed.

Mijn oude vriend Hogerzeil kwam met mij over de aangenomene voorstellen spreken. Zonder hem zou ik er waarschijnlijk buiten gebleven zijn ten gevolge van onbekendheid met den toeleg der leiders. Mijn *Groen van Prinsterer* moest vóór de Aannemings- en Kerst-drukten geheel gereed zijn, en mijn gezondheidstoestand verbood eigenlijk het bijwonen van agiteerende vergaderingen in een zware atmosfeer. Maar die voorstellen doorloopen hebbende begreep ik, dat het beslissend oogenblik gekomen was. Immers was mij den 26sten November de uitspraak der Algemeene Synodale Commissie bekend geworden.

Zij maakten in de kringen, waarin zij bekend werden, dan ook eene onbeschrijfelijke sensatie. De een zocht de Kerkgebouwen te plaatsen onder de bescherming van het Rijkszegel, en zocht juridische adviezen te verkrijgen ; de andere kwam de hulp van den Scriba van het Classicaal Bestuur inroepen, om dit uit eigene beweging te doen optreden ; een derde, zooals ik zelf, vond troost in de omstandigheid, dat ik misschien achter mijn huis wel een kerkgebouw zou kunnen stichten; voor zoover de Predikanten zich niet konden buigen naar den eisch der overweldigers, zagen zij zich reeds buiten de Kerkgebouwen gesloten, lag de strop voor hen gereed, en zagen zij zich met hunne volgelingen verbannen. Ten gevolge van den gemaakten spoed, en van de omstandigheid, dat die voorstellen niet aan het publiek bekend gemaakt zijn, wist de Gemeente er niets van, voor zooverre zij niet met de Kerkeraadsleden, voor zooverre zij althans niet met de tegenstanders daarvan persoonlijk omging. Maar het gerucht, dat zij in hunne kringen maakten, was zéér zeker groot, en men vond den toeleg allerschandelijkst.

1) Ik cursiveerde.

Ik sleepte mij dan naar het *Oefeningshuis*, waar de vergadering beschreven was, die, wat zelden in de laatste tijden gebeurd was, terstond kon doorgaan. 't Was Maandag 7 December. Onze goede stad was nog al vol van St. Nicolaas; het weêr was voor borst en longen en zenuwen hoogst nadeelig. Eenige collega's hadden vooraf eene vergadering gehouden om over de te volgen gedragslijn te beraadslagen. Daartoe behoorde ook, dat zij zelfs zonder verlof van den Voorzitter op een gegeven oogenblik de vergadering bij wijze van protest verlaten zouden. Zonder van hun besluit iets af te weten, had ik reeds verlof gevraagd en bekomen, om, als het om het cijfer der aanwezigen mocht geschieden, de vergadering bijtijds te verlaten.

De Punten voor die vergadering waren de volgende:

„1°. *Benoeming van Diakonessen* (*op voordracht van de Diaconale Vergadering: Art.* 31 *Huish. Regl.*).

2°. *Benoeming van één Diaken in de Commissie tot het nazien van het Archief* (*Art.* 36 *Huish. Regl.*).

3°. *Missive van Directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, inhoudende verzoek tot het houden eener collecte, in de kerken dezer gemeente, ten bate dier Vereeniging.*

4°. *Missive van de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der gemeente, inhoudende voordracht van eenige veranderingen en bijvoegingen in het Algemeen Reglement voor die Commissie.*

5°. *Ingekomen stukken enz.*"

Bij het doorgaan van de zaal, om eene plaats te bezetten, werd mij door den Ouderling Poesiat het volgende biljet gegeven:

„BROEDERKRING.

In de Commissie voor de wijzigingen in het reglement van onze Kerkvoogdij worden voorgesteld *behalve den Voorsteller Ds. B. van Schelven, te benoemen: den Predikant Ds. de Gaay Fortman, de Ouderlingen: Dr. Rutgers en J. J. Schokking, de Diakenen: W. F. Buré en W. H. van Schaïck.*

In de Commissie voor de wijzigingen in het Huishoudelijk Reglement van den Kerkeraad *behalve den Voorsteller Dr. Kuyper te benoemen: den Predikant Ds. van Loon, en den Diaken S. J. Seefat.*

Het Moderamen.

Van zulk een voorstel was aan de vergadering niets bekend. Het heerschend veemgericht wist echter, dat zulk een voorstel komen zou. Blijkbaar was een en ander reeds vastgesteld geworden, en de commissie moest tot niets anders dienen dan om de vergadering zoo spoedig mogelijk te doen besluiten, wat de leidslieden zoo spoedig mogelijk beslist wilden zien.

De eerste twee punten van het Agendum gaven den indruk, alsof men niet aan eene breuk dacht. Ook het derde punt, dat heftige bestrijding zou gevonden hebben, werd op het verzoek der adressanten van het Agendum afgenomen: waartoe ook tijd en moeite verspild, en de tegenstanders noodeloos wakker gemaakt, nu de leidslieden toch binnen eenige dagen hun doel volkomen bereikt zouden hebben?

Op de „schatten" der Kerk, t. w. op hare stoffelijke goederen, had men bovendien ook ten behoeve van de later te besprekene Gereformeerde Kweekschool een begeerigen blik geslagen. Bij Missive van den 9^den^ November 1885 bedelden de Heeren J. Woltjer en J. A. Wormser, zich respectievelijk noemende President en Secretaris der Commissie tot het Bestuur van de D. I. A. scholen der Ned. Herv. Gemeente, bij de Kerkelijke Commissie, om uit haren „overvloed" het gebrek dier school te vervullen. In dat schrijven wordt de Gereformeerde Kweekschool eene „Christelijke" genoemd, „uitgaande van den Kerkeraad dier Gemeente", opgericht om *„te voorzien in den grooten nood, die er bestaat door gebrek aan leerkrachten voor de Christelijke scholen*, in de *eerste* plaats voor de scholen der Gemeente." Het schoolgeld bedroeg *f* 80 's jaarlijks; voor kweekelingen, die bepaald voor de D. I. A. scholen worden opgeleid *f* 25 's jaars. Het aantal kweekelingen bedroeg toen ongeveer 30. Voor dat doel had de Commissie niet over kapitaal te beschikken; de giften waren nog weinige; het schoolgeld bedroeg nog geen 10% van de uitgaven. Dat staat alles in die Missive zelve te lezen. En voor het tekort van die weelderig ingerichte kweekschool, waarvan de Directeur op kosten der Diakoniescholen vrij wat beter leven kon dan een Predikant dierzelfde Gemeente — die zich met ± *f* 2800 zonder woning of huishuur tevreden kan stellen — moesten de Kerkefondsen maar aangesproken worden, waarop dan toch in elk geval veeleer de Predikanten ter voorziening in hun tekort aanspraak zouden mogen maken. Of hun daaruit iets gegund werd? — Zwijgen is hier het beste antwoord. Maar dit is zeker dat, als men dezen of genen niet in het marionettenspel zich bewegenden predikant een met geld gehonoreerd postje ontnemen dorst, men het niet naliet, om er een gunsteling meê te begiftigen.

Maar dit punt kwam niet ter tafel van den Kerkeraad; het kwam niet verder dan de Kerkelijke Commissie.

Toen dan nu reeds spoedig de *Question brûlante* in behandeling gebracht werd, diende Ds. van Schelven zijn voorstel in, ten einde de bedoelde *Wijzigingen* te stellen in de handen eener commissie, met last om binnen acht dagen het rapport ter tafel te brengen, om in eene den 14^den^ te houdene

vergadering behandeld te worden. Werd dat voorstel aangenomen, dan zou er dien avond geene discussie over de zaak gevoerd kunnen worden. Om dit te verhoeden, moest op de eene of de andere manier het op zichzelf doodonschuldige voorstel van Ds. van Schelven gebruikt worden. Onderscheidene collega's voerden dan ook het woord, om tegen het doel optekomen; Dr. Berlage kondigde, onder duidelijke blijken van afkeuring, aan, dat hij de zaak voor het Classicaal Bestuur zou brengen. Ik hield eene betrekkelijk lange rede, waarin ik o. a. verhaalde, wat ik in het najaar van 1875 gezegd had, en waarom ik eenig recht meende te hebben, als een deskundige in dat soort van zaken geloofd te worden. Ik eindigde met het voorstel, aan de te benoemene commissie tevens optedragen, de praealabele kwestie te onderzoeken, of de vergadering nam. wel tot het in overweging nemen van zulke voorstellen bevoegd was. Dr. Kuyper nam mijn idee als een amendement van hem over. Maar toen hij later zag, dat bij de vergadering de indruk mijner toespraak weêr verdwenen was, trok hij zijn amendement weêr in, en ik verliet, verontwaardigd over zulk eene taktiek, de vergadering, terwijl andere collega's volgens de gemaakte afspraak ook verdwenen: wat was er van eene vergadering te wachten, wat was er niet van eene vergadering te vreezen, die zich tot zulke misdaden bevoegd achtte?

Zie hier de daarop betrekking hebbende bladzijde uit de Notulen:

Br. Brummelkamp dient eene motie in: *de Vergadering* van oordeel dat het voorstel strekt tot losmaking van de Gemeente uit het Kerkverband en tot terzijdestelling van het Algemeen Reglement, waaraan de Algemeene Kerkeraad zich voor het tegenw. gebonden acht, totdat het op wettelijke wijze zal veranderd zijn, verklaart zich onbevoegd tot het in ontvangst nemen van deze voorstellen en over te gaan tot de orde van den dag.

De Motie van Dr. Berlage luidde: die voorstellen in openbaren strijd achtende met de kerkelijke wetgeving, waaraan de kerkeraad gehoorzaamheid verschuldigd is, besluit die voordracht niet in behandeling te nemen, en gaat over tot de orde van den dag.

Ds. Brummelkamp licht zijne motie toe. „Dr. Vos wenscht een woord te spreken in waarschuwenden zin. Veel beaamt hij van wat door den vorigen spreker is gezegd, en herinnert aan zijne beschouwing van vroeger van het Regl.; de wijziging acht hij in strijd met de machtiging door de Gemeente; bij procedure zou de uitspraak zijn: gij zijt ontrouw geworden aan uw mandaat; en, kan het in art. 41 voorgestelde, de bedoeling der Gemeente zijn geweest in 1869? Ook acht hij sommige wijzigingen in strijd met de Gereformeerde beginselen; en hoe zal de Kerk-Commissie, als bloot administratief lichaam, daarover oordeelen? Daarom stelt hij als motie voor: de verg. kennis genomen hebbende van de wijzigingen door de Kl. voorgesteld, acht deze niet in overweging te mogen nemen, maar verzoekt haar die te herzien."

Dr. Rutgers oordeelde daarover anders. Er was niets onwettigs in. Er was geene sprake van gevaar, noch van onbevoegdheid.

Dr. Vos vraagt, of de Kerkeraad als de Algemeene aan de Commissie werk mag opdragen, waarvoor de bevoegdheid ligt bij den Bijzonderen. De voorgestelde wijzigingen toch bedoelen versterking van geestelijken invloed door de Comm. Dit lag niet in de

bedoeling der Gemeente. — Hogerzeil is 't daarmede eens. — Rutgers ontkent de juistheid der bewering van Dr. Vos. Dr. Kuyper deed daarop eene motie tot sluiting der discussies over de motie's, en stelde tevens voor het idee van Dr. Vos tot onderzoek aan die Commissie optedragen. Daarop trok Dr. Vos zijne motie in. — De moties van Dr. Vos, Brummelkamp en Berlage werden verworpen. Deze laatste constateert nu, dat er in den Kerkeraad een principieel geschil bestaat omtrent des Kerkeraads bevoegdheid, en verzoekt dit de Praeses ter kennis van het Classicaal Bestuur te brengen. Hogerzeil zegt dat hij zelf dit moet doen.

Het voorstel van Schelven komt nu in behandeling. Motie *Lutje*, om ze voor niet ontvankelijk te verklaren, aangezien ze als independentisch in lijnrechte tegenspraak zijn met de Gereform. beginselen. Ondersteund wordt ze nader verdedigd. — Dr. Kuyper stelt voor sluiting van het debat: aangenomen. Vos wijst op al te haastige behandeling. — Het gansche voorstel aangenomen: mijn protest daartegen. Kuyper trekt nu zijn amendement tot advies over de praealabele kwestie in, *als zijnde deze nu reeds behandeld.* — Brummelkamp en Westhoff maken bezwaar om mede te stemmen. Hovy protesteert daartegen; verlof om buiten stemming te blijven wordt hun evenwel gegeven. Kuhler protesteert tegen het weggaan van leden zonder verlof v. d. Pr. — Berlage zegt dat hij, nu de Commissie de zaak behandelt, eene afwachtende houding zal aannemen. Schneider bidt den Kerk. toe, dat het bewijs gegeven moge worden zich *niet door vrees voor de Synode, maar alleen* door 's Heeren Woord te laten leiden, en hem de verzekering geeft dat hij bij de moeielijkheden die daaruit voort zouden kunnen komen op zijn broederlijken steun kan rekenen.

De Kerkeraad zou den 14den December de voorstellen aannemen: daaraan viel niet te twijfelen. Er viel evenmin te twijfelen aan 't geen de bijzondere Kerkeraad zou doen met betrekking tot de verklaring der Algemeene Synodale Commissie, den 24sten November gegeven. Immers, zij had de aanvraag om cassatie niet ontvankelijk verklaard. Zij mocht niet anders doen. Er was van deze bestuurs- of administratie-zaak geene cassatie mogelijk, volgens Art. 70, 3° van het Algemeen Reglement. Alzoo moesten de attesten afgegeven zijn vóór den 8sten Januari 1886. [1])

Die Commissie was doordrongen van het gewicht der beslissing.

„De zaak, door U aan onze beoordeeling onderworpen, is thans op kerkrechtelijk gebied uitgemaakt en bovengenoemde beslissing heeft alzoo kracht van gewijsde verkregen. Op U rust de verplichting, om de gevraagde attesten van zedelijk gedrag, tegen wier uitreiking bij U overigens geen bezwaar bestond, aan hen, die er om vroegen, af te geven. Zij behoeven die, om, overeenkomstig hun verlangen, tot lidmaten der gemeente aangenomen te worden. Dat verlangen, hetwelk geacht moet worden oprecht te zijn, verdient in dagen als de onze aanmoediging en lof. Het verzoek, om elders te worden aangenomen, is het natuurlijk gevolg van de, in ons oog, willekeurige weigering, der ouderlingen, om bij de aanneming der Predikanten Berlage, Ternooy Apèl en Laurillard te adsisteeren. Maar de inwilliging van dat verzoek is door U ook op even onwillekeurige wijze vertraagd geworden. In plaats van medewerkers hunner blijdschap te zijn, hebt gij door de gestelde voorwaarde de houding aangenomen om te willen heerschappij voeren over hun geloof. Aan die voorwaarde hebben zij dan ook terecht

1) Vgl. *de Kerk. Courant* van 28 Nov., No. 48; ook voor het bovenstaande fragment van den begeleidenden brief aan den Kerkeraad.

gemeend, niet te kunnen voldoen. Die voorwaarde vergde vóóraf van hen eene geloofsverklaring, welke zij, in welke bewoordingen ook, juist elders wenschten afteleggen en, volgens de bestaande bepalingen, aan U niet schuldig waren. Door het stellen dier voorwaarden hebt gij Uwe bevoegdheid overschreden, hen zoowel als hunne ouders, lidmaten Uwer gemeente, in hunne heiligste rechten gekrenkt en hunne leermeesters, aan wie zij hun vertrouwen geschonken hadden, openlijk tentoongesteld. Tot zulk eene handeling geeft U het woord Gods, door ons evenals door U boven alle kerkelijke reglementen gesteld, geen het minste recht. Geen beroep op de instelling des H. Avondmaals, op de zorg, die gij te dragen hebt, dat de plechtigheid niet ontwijd worde, of ook op de verplichtingen, die gij bij de aanvaarding van uw ambt op U genomen hebt, kan die handelwijze rechtvaardigen. Waar staat ergens geschreven, dat de handhaving der leer geschieden moet ten koste van de orde en eendracht in de gemeente en de beoefening der Christelijke liefde? Met opzicht tot attesten van zedelijk gedrag als de gevraagde, behelst het woord Gods geene andere eischen, dan dat zij naar waarheid, in oprechtheid en met bereidwilligheid moeten worden afgegeven. Aan die eischen, die ook voor U verbindend zijn, zijt gij thans door ons herinnerd geworden. Wij mogen de hoop niet opgeven, dat gij U daarnaar dan ook nu gedragen zult. Verzet van Uwe zijde zou, in de gegeven omstandigheden, niets minder zijn dan eene daad van revolutie, die — wij mogen het u niet ontveinzen — voor U, voor Uwe gemeente, wellicht voor de gansche Nederlandsche Hervormde Kerk, de meest beklagenswaardige gevolgen zoude hebben. Voor die gevolgen zoudt gij aansprakelijk zijn. Het voorbeeld van ongehoorzaamheid aan de wettige kerkelijke verordeningen, gegeven door den Kerkeraad der meest aanzienlijke gemeente in ons Vaderland, zou in andere gemeenten navolging kunnen vinden. Welk eene toekomst van hopelooze wanorde en eindelooze verwarring gingen wij dan door uw plichtverzuim te gemoet...."

Maar hoe voortreffelijk de Synodale Commissie ook sprak, en hoeveel beter zij ook toonde in dezen aan Gods Woord getrouw te willen zijn, dan die bijzondere Kerkeraad, die altijd „Gods Woord" op de lippen had, die „eindelooze verwarring", die hopelooze wanorde" wilden de drijvers juist in 't leven roepen, om uit den chaos een kosmos te scheppen. Evenwel, ook de teleurstelling, die hun het optimisme der Synodale Commissie toedichtte, was ter doelbereiking alleszins bruikbaar. De noodzakelijke weigering der onzinnige aanteekening van cassatie alléén op grond van Gods Woord, indien ze niet geheel onwetend waren, door hen voorzien, en krachtens hun rampzaligen toeleg gewild, was olie in het vuur. Reeds den 3^{den} December kwamen in den Bijzonderen Kerkeraad de „*voorstellen in zake de Memorie van cassatie*" in behandeling; terwijl Dr. Kuyper, den voorgaanden dag in eene vergadering van den *Broederkring*, geadviseerd had niet toetegeven, maar den weg van lijdelijk verzet te betreden, o. a. zeggende: „*De Kerkvoogdij heeft alleen den Kerkeraad te erkennen. Als wij voor den burgerlijken rechter in het ongelijk gesteld worden, kan men zich constitueeren als doleerende Kerk.*"

De Commissie, die naar aanleiding van die voorstellen benoemd was, had in opdracht den Kerkeraad „*te dienen van consideratie en advies, en voorts om de gemeente in te lichten, om het verband met andere kerken niet*

werkeloos te laten en om alle zoodanige maatregelen te nemen of voor te dragen, als noodig zullen blijken om te voorzien in de moeielijkheid, die door het geweld en door gewetensdwang, ons aangedaan, ontstaan mocht."

't Was te voorzien, dat de Kerkeraad zou besluiten, wat de Commissie zou voorstellen en welke maatregelen zij nemen zou Er was geen twijfel aan, of Gemeente en Kerk zou in lichtelaaie vlam gezet worden, terwijl inmiddels aan de wettige Gemeente haar kerkegoed reglementair en aan allen die niet met de voorgenomen weigering en ontvreemding zouden medegaan, feitelijk hunne plaats zou worden ontnomen.

Diep verontwaardigd had ik, gelijk ik zeide, de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad, den 7den December gehouden, verlaten. Het was mistig, mistig in elk opzicht. Moest nu zulk een onrecht geschieden? Afspraak omtrent de te volgen gedragslijn was niet gemaakt; niemand had mij om advies, niemand had ik om raad gevraagd. Geen enkele wenk of wensch was mij ooit kenbaar gemaakt; niemand ter wereld had mij gesproken over hetgeen geschieden kon of moest. Maar in den Tram gezeten, huiswaarts keerende, in diep gepeins verzonken over hetgeen het Classicaal Bestuur behoorde te doen, vernam ik, met het onmiddellijkheidsbesef der goddelijke ingeving, wat zijn roeping en plicht was.

Wat ik van dat oogenblik af geleden heb, is moeilijk te beschrijven. Zou men zich niet verzetten? Waren de Kosters wel te vertrouwen? Zou men niet met geweld de Kerkgebouwen gaan veroveren? Zou de Politie misschien ook de Kerkelijke Commissie gaan beschermen? Zou de militaire macht ter omsingeling van de Kerkgebouwen te hulp geroepen mogen worden? Hoe zou het gaan met de weeshuizen en met die vele andere gestichten, indien eens de meeste bestuurders daarvan medededen aan den voorgenomen kerkelijken rooftocht? Al die vragen rezen bij mij op. Antwoord kon ik niet bekomen, al ware 't alleen omdat ik bij niemand eenig antwoord zoeken mocht, en niemand ter wereld om raad dorst vragen [1]) Geen wonder, dat angst en onzekerheid omtrent den uitslag mij pijnigden, en wie alleen lijdt, lijdt dubbel. En waarom moest *ik* nu al dien arbeid verrichten, het mikpunt worden van allerlei boosheid, onderscheidene in oprechtheid zondigende broeders tegen mij in het harnas jagen? Zou mijn gestel dat alles doorstaan kunnen? — Inderdaad, ik dacht gedurig aan Gethsemané.....

In de week tusschen 7 en 14 December heb ik alle vraagpunten voor

1) Toen het plan bij mij in overweging was, heb ik enkel eenen elders woonachtigen, in het Kerkrecht zéér ervaren, nu reeds overleden ambtgenoot om zijn advies over een viertal hoogstmoeilijke punten van reglementair kerkrecht gevraagd en verkregen.

mij zelven opgelost. Toen ik genoegzame zekerheid bekomen had, en dat was den 12den, waarschuwde ik schriftelijk mijne Wijkouderlingen, een' ouderling in wiens gezin ik veel belang stelde, en een' Diaken, op wiens arbeid voor de Gemeente ik zéér hoogen prijs stelde, om toch niet voor die goddelooze voorstellen te stemmen. Maar ik wilde ook nog eene laatste poging doen, om den Kerkeraad terug te houden. Ik stelde eene breed gemotiveerde motie van orde op, om haar eerst op de Ministerievergadering, en daarna op de vergadering van den Kerkeraad te bespreken. Het eerste geschiedde den 14den 's middags ongeveer half twee, in tegenwoordigheid o. a. van *de H. H. van Son*, *van Schelven*, *de Gaay Fortman* en *Karssen*, nadat ik van den Rapporteur der Commissie vernomen had, dat het Rapport tot de aanneming van die voorstellen besloot. Bij die gelegenheid heb ik o. a. gezegd, dat bij aanneming de breuk er was; dat daardoor eene mijner dierbaarste illusies zou vervliegen; dat het stuk uit den booze was; dat ik in den weg van recht nog gaarne de broeders zou willen redden, enz.

Vóór de voorlezing dier motie had het Ministerie goedgevonden, dat Ds. Westhoff voor Ds. Krayenbelt als voorzitter in Januari zou optreden. Het denkbeeld is van mij uitgegaan: niemand scheen mij geschikter toe, om Kraijenbelt, wegens ziekte en zwakheid en ouderdom volkomen ongeschikt, te vervangen: de moeilijkheden zouden alléén door een sterk gestel gedragen kunnen worden; de leden van het Classicaal Bestuur hadden wel wat anders te doen; en stond Westhoff niet bekend als een huisvriend van »vader" Kraijenbelt, wien hij zulke diensten meer bewezen had?

De samenspreking met van Schelven, de Gaay Fortman en Karssen heeft lang geduurd: 't werd drie uur, voordat ik met mijne motie bij mijnen Voorzitter kwam. Hij vond haar volkomen goed, en begreep ook terstond, dat er bij aanneming der voorstellen onverwijld gehandeld moest worden; wij werden het gelukkig zeer spoedig eens.

Des middags ongeveer 5 uur kwam Collega Hogerzeil mij vertrouwelijk mededeelen, dat een ander ambtgenoot een advies gevraagd en verkregen had van een gunstig bekend staanden rechtsgeleerde. Diens advies kwam met mijne beschouwing vrij goed overeen, en een door hem gesteld protest vond bij mij onverdeelde instemming.

In groote spanning, maar met een kalm gemoed ging ik naar de vergadering in de *Nieuwe Kerk*, te 7 ure te houden. Onderscheidene ambtgenooten zouden met mij aanteekening van de stemming houden. Overal en altijd krachtens mijn lidmaatschap van het Classikaal Bestuur opzicht hebbende over de bedoelde broeders, was ik verplicht, vooral in die ure opzicht te

houden, 't welk, gelijk men weten kan, aan geene enkele reglementaire bepaling gebonden is, maar naar het inzicht van den Opziener of van het kerkelijk Bestuur geschieden moet (*Regl. Kerk. Opz. Tucht*, Art. 5, al. 1). Wat zou het Bestuur, dat geene dwingende macht bezit, in deze kunnen uitrichten, indien een kerkeraadslid, nog wel een lid van datzelfde Bestuur, niet „uit de school" zou mogen „klappen", en een kerkeraad de noodige stukken niet zou willen overgeven? — Neen, dan hadden de geweldhebbers der Kerk vrij spel, en dat mag in der eeuwigheid niet gebeuren!

Van de twee punten, die, behalve de „*ingekomen stukken*", waarvan de inhoud ons, Predikanten, volstrekt niet bekend was, was het genoemde *Rapport* het eerste, het tweede eene „*Motie van den Diaken J. W. N. Schneider: betuiging van sympathie met de handeling van den Bijzonderen Kerkeraad ter zake het vonnis van het Provinciaal Kerkbestuur.*"

Na de voorlezing van het, naar het mij voorkomt, door Dr. Rutgers gestelde stuk, verkreeg ik het woord voor de motie, die ik boven reeds noemde, en nu laat volgen:

De Algemeene Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam

Gehoord de door Zijne Commissie tot het Bestuur enz. voorgedragene Wijzigingen in haar Reglement.

Gehoord de door de Commissie ad hoc gegevene consideratie's.

Overwegende dat de *wegneming* (uit Art. 1) van de erkentenis, dat de Algemeene Kerkeraad slechts zoolang tot het beheeren bevoegd is als zijne wettigheid als zoodanig, dat is als Algemeene Kerkeraad, niet wordt betwist, door dezen zelfden Kerkeraad is: *een zich zelven plaatsen buiten het bestaande Kerkelijke Verband, waarin hij zich bevindt en waardoor hij wettig is*, zoodat hij, die erkentenis schrappende, zou ophouden *rechtens* en *feitelijk* te zijn de wettige mandataris der stemgerechtigden in zake het Beheer van de Kerkegoederen dezer Gemeente, en het Beheer zelf onwettig zou worden; iets wat ook uit wegneming van al. 3 (Art. 8) voortvloeit;

Overwegende dat, zoo de voorgestelde verandering van Art. 35 al. 2 geene onverklaarbare en bespottelijke overtolligheid is, deze bedoelt het beroepen van Predikanten op de bestaande wijze onmogelijk te maken, of althans het mogelijk te maken dat de Algemeene Kerkeraad het aan de standplaats toekomende Landstraktement niet verkrijgt; en dat in alinea 4 de bestaande Kerkelijke Reglementen op zij geschoven zijn; terwijl niet de te beslissen rechter is aangewezen;

Overwegende dat de vaststelling van het voorgedragene Art. 36 aan de meergenoemde Commissie eene zoo groote machte opdraagt, dat eigenlijk de benoeming der beslissende Commissie eene ijdelheid zou zijn;

Overwegende dat eene wijziging van Art. 37, zooals de Kerkelijke Commissie voorstelt, aan den Algemeenen Kerkeraad opdraagt de beslissing aangaande de grenzen zijner bevoegdheid, zoodat de Algemeene Kerkeraad, die in dezen slechts mandataris der stemgerechtigden is, hun zou ontnemen wat hun toekomt, en zichzelven zou toekennen wat hun toebehoort;

Overwegende dat in het concept-Artikel 41 en 42 gevallen als mogelijk, als deugdelijk, en als wettig gesteld worden die de Algemeene Kerkeraad in geene enkele

betrekking als mogelijk, als deugdelijk en als wettig in eenig Reglement mag opnemen;

Overwegende voorts dat er in de Artt. 41, 42 en 43 onder zekere omstandigheden eene macht aan de Kerkelijke Commissie wordt op- en overgedragen die alle rechtspraak en bestuur, op het gebied der leer en der ambtelijke diensten, in de hand van eenige weinigen zou brengen, zoodat de tyrannie niet alleen zou inbreken, maar door den Algemeenen Kerkeraad reglementair zou gehuldigd worden;

Overwegende dat het voorgestelde Art. 44 eene bepaalde onwaarheid is;

Overwegende dat de weglating van de aanwijzing in Art. 46 van wie stemgerechtigden zijn tot hoogst bedenkelijke handelingen aanleiding zou kunnen geven, zoodat de Kerkeraad zelf ging bepalen wie al of niet stemgerechtigd zijn, met verzaking van 't daaromtrent vigeerende Reglement;

Overwegende ten besluite dat de Algemeene Kerkeraad, noch eenig lid, bevoegd is om te handelen òf in strijd met het mandaat van 17 Maart 1869 òf met de beginselen der Belijdenis, òf met de wettige orde, òf met de allereerste eischen van een Christelijken wandel, gelijk geschieden zou, indien die voorgedragene wijzigingen wierdèn vastgesteld;

Schorst hare verdere behandeling, en zendt ze terug aan het Collegie dat ze voordroeg met verzoek om ze te herzien;

en, aangezien reeds door het vigeerende Art. 40 aan de Kerkelijke Commissie eene macht is opgedragen die noch haar, noch den Algemeenen Kerkeraad toekomt, verzoekt zij haar tegelijk, dat Artikel zoo te wijzigen dat het met het mandaat van 17 Maart 1869 overeenkomt.

Daarvoor stemden gelukkig bijna alle die Diakenen, die de Hoofdposten bekleedden; uitgezonderd de oudste Diaken, de heer Diederiks, die vóór de stemming de vergadering verliet. Ik kon dus ook verwachten, wie *tegen* de voorstellen zouden stemmen. Wie *voor* mijne motie stemden, stemden *tegen* de voorstellen; alleen Ds. Aalders stemde tegen het een zoowel, als tegen het andere. *Tachtig* kerkeraadsleden hadden zich echter, helaas! *voor* verklaard [1]). Ik had ze allen zoo juist genoteerd, dat ik, hoezeer het mij ook speet, dat de daartoe uitgenoodigde collega's niet tot den einde toe volhard hadden met hunne aanteekeningen, geen oogenblik in twijfel was, te minder na vergelijking van mijne lijst met die van den Assessor [2]).

1) De Notulen spreken slechts van 79. Dit is eene vergissing die, wijl ik niet bij de lezing dier Notulen tegenwoordig was, en, zooals te begrijpen is, er niemand iets van zeggen kon of dorst, onopgemerkt bleef. Dit in verband met de verwarring of het slechte geheugen van den heer Post, heeft een verschrikkelijk geroep over onze roekeloosheid enz. doen ontstaan. De Kerkeraadsnotulen weerspreken op dit punt zichzelve: het getal stemmers 79 + 29 klopt er niet met het opgegeven getal aanwezigen. Volgens mij waren er 110 aanwezig: 80 *vóór*, 27 *tegen;* drie waren vertrokken (*Diederiks*, *Berlage* en *Apèl*), 111.

2) Men heeft gevraagd, hoe dat aanteekenen goed geschieden kon. Men wete dan, dat in ons Kerkeraadsboekje alle namen gedrukt staan, en wel in dezelfde volgorde als waarin ze op de door den Voorzitter bij de stemming gebruikt wordende Ranglijst voorkomen. Zulk eene aanteekening ging dus zeer gemakkelijk. Vooraf had ik doorgehaald, wie niet bij het aflezen van de presentielijst tegenwoordig waren, en de enkele leden die later binnenkwamen werden opnieuw doorgehaald, zooals de H.H. Magré, en

Na de gehoudene stemming werd door Coll. Lütge het bovenbedoelde protest voorgelezen en voor het Archief bestemd. Het volge hier:

De ondergeteekenden, Leden van den Algemeenen Kerkeraad der Nederd.-Herv. Gemeente te Amsterdam, verklaren te protesteeren tegen het Besluit des Kerkeraads tot vaststelling van Wijzigingen en Bijvoegingen in het „Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen en Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam" op grond dat de Kerkeraad door verschillende van die Wijzigingen en Bijvoegingen zijne bevoegdheid is te buiten gegaan

en verklaren zij mitsdien zich voor te behouden zich op de ongeldigheid dier bepalingen te beroepen, waar en wanneer zulks zal worden vereischt.

Amsterdam, den 14 December 1885.

H. A. J. Lütge, v. d. m. H. V. Hogerzeil, v. d. m. G. J. Vos Az. Th. Dr. en Predikant, P. J. van der Horst, v. d. m. A. J. Westhoff, v. d. m. J. Brummelkamp, v. d. m. C. Hermanides, J. H. van den Andel, W. van den Ent, F. C. Pastor, N. J. van Limmik Jr., J. W. Holzmann, G. Haselager Jr., P. Barger, Alex. C. Kuiper, A. E. v. d. Dussen.

Welke discussies nu waren over zulke radicale veranderingen gevoerd geworden? — Tot antwoord diene wat de Notulen bewaren, hierop neerkomende dat, volgens Dr. Rutgers, het debat van de vorige week niet hernieuwd mocht worden; men in '75 veel beknopter sprak; de Kerkeraad kon doen wat hij wou, en de Synode er niets aan kon doen; terwijl Dr. Kuyper de bevoegdheid der Hoogere Besturen tot vernietiging van het eventueel te nemen besluit ontkende. Wat er onzerzijds gezegd werd, behoefde, uitgezonderd eene enkele uitdrukking, niet voor de historie bewaard te worden. In dit opzicht zijn de Notulen dus zeer onvolledig. Maar onder al die pressie — de leden hadden maar gauw te stemmen — was de kwestie, was het Kerkelijk Verband, was alles, bij kort geding, in een paar uur afgemaakt.

Na op deze manier de zaak, waaraan alles hing, klaar gemaakt te hebben, ging de vergadering over tot de behandeling van de *machine de guerre*. Zoodra

---

Hovy; daarop noteerde ik, wie voor mijne motie stemden, en eindelijk, wie voor de voorstellen stemden. Deze maatregel was onmisbaar, zou er iets gebeuren kunnen: want er was geen verwachting hoegenaamd, dat de Kerkeraad ons de officieele stemlijsten zou afstaan. Als verklikkerij, als verraad zelfs, is deze mijne handelwijze gekwalificeerd geworden door . . . mannen, die de vergaderingen voor het publiek wilden openstellen, die hare handelingen publiek hadden willen maken, die zonder eenige ambtelijke roeping dingen uit de Kerkeraadboeken lieten drukken, als ze ambtsbroeders daarmede konden deuken. Valscher geraas is er misschien nooit gemaakt, dan dat. En gesteld, ik had mij vergist, waarom heeft dan niemand zich bij eenig bestuur vervoegd om te bewijzen, om te klagen, dat wij ons vergist hadden? — Al dat geraas was niets dan een réclame voor de „vervolgde" broeders, den Socialisten waardig, een réclame voor de „doleerende" kerk, die men wilde stichten! En waarom heeft Dr. Rutgers de Assessor zijne aanteekeningen op de Ranglijst niet publiek gemaakt, die toch bijv. voor de *Boetenlijst* bewaard moesten worden? Moest Rutgers zelf deze lijst niet teekenen, gelijk hij die van 20 Juni 1885 ook nog opgemaakt had?

de heer Post, hij stond al gereed om heen te gaan, met eene schorre stem zijn gewichtig *ja* had doen hooren, was hij ook vertrokken. Al de andere gestemd hebbende leden bleven zitten. Van hunne stemming of adviezen over dat tweede punt behoefde ik geene notitie te nemen. Wat men daaromtrent zou besluiten of zeggen, boezemde mij slechts eenige belangstelling in der weetgierigheid; op de handelingen van het Classicaal Bestuur zou het niet den minsten invloed hebben; en ik begreep volstrekt niet, hoe dit Bestuur ooit iets te maken zou hebben met de voorgenomene weigering; er was bij niemand van ons eenige lust, eenig gevoel van verplichting te bespeuren, om daarin op te treden. Sedert Mei was er tusschen de leden, of op de vergadering, geen woord over de kwestie gewisseld. Ik nam echter die gelegenheid te baat, om voor de eerste, en -- voor de laatste maal in eene kerkeraadsvergadering mijn gevoelen over de Attestenkwestie uit te spreken. Terloops wijzende op de bespottelijkheid, dat Predikanten en Ouderlingen nu eens als leden van den Algemeenen Kerkeraad zichzelven als leden van den Bijzonderen Kerkeraad gingen prijzen, en door de eene kwaliteit zich gingen buigen voor de andere kwaliteit van dezelfde personen, betoogde ik, dat de Algemeene Kerkeraad, en allerminst de Diakenen, niets met die kwestie hadden uit te staan; dat, als Diakenen aan het uitspreken van sympathie behoefte voelden, zij dit in eigene vergadering uitspreken moesten; en dat de Bijzondere Kerkeraad in dezen wel niet bepaald de Reglementen geschonden had, en dus wel reglementair zuiver, maar toch *onzuiver voor God* stond. Dr. Kuyper vond deze kwalificatie hard, maar liet mij inmiddels gevoelen, dat hij met de beweging niet erg ingenomen was. Ik persisteerde bij mijne kwalificatie, en oordeelde dat de broeders zich bevonden, door eene dwalende conscientie misleid, in eene doodloopende straat.

Natuurlijk sprak ik als tegen een muur. De vergadering nam de motie aan. Na eerst het Kerkgenootschap van zich afgesneden te hebben, en alles, het geestelijke en het stoffelijke, in de handen van eene met onbeperkte macht bekleede Commissie gesteld te hebben, verklaarde zij zich ingenomen met de door den Bijzonderen Kerkeraad bij aanvang gemaakte breuk.

Inderdaad, de Bijzondere Kerkeraad verdiende wel *sympathie*, ja, ook de Algemeene Kerkeraad was medelijdenswaardig! De teerling was geworpen! Den Rubicon was Caesar overgestoken.

Het weder was droevig; er hing een vochtige mist.

De Tram gleed wielend heen over de ijzeren sporen en verlichtte den weg dien hij vervolgde zonder zich aan iets te storen, behalve aan een wissel die verzet moest worden.

In mijne gezellige huiskamer werd ik ontvangen met een vriendelijk welkom uit benauwde harten. —

Nu werden verder ook de spuiten in gereedheid gebracht, om het in de Gemeente en de Kerk ontstoken vuur door inspuiting van brandstoffen onbluschbaar te maken.

Hoogst opmerkelijk was uit het Kerkeraadsboekje voor 1885/86 het eenige woord uit den Bijbel verdwenen dat als grondbeginsel van alle Reglementeering overbekend is: „*Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden!*"

De Kerkeraadscommissie, waarvan Ds. C. A. Remier *Voorzitter* en Ds. N. A. de Gaay Fortman *Secretaris* was, stelde onderscheidene voorstellen op. De gevraagde attesten mochten niet afgegeven worden, tenzij door de aanvragers voldaan werd aan de voorwaarde, die de Kerkeraad, om den wille van zijne eigene verantwoordelijkheid, gesteld had. Ziedaar het beginsel. De Kerkeraad — in zijne meerderheid — zal wel ter goeder trouw gemeend hebben, dat Gods Woord hem het afgeven verbood, ofschoon het ons op geenerlei manier duidelijk was gemaakt dat de Kerkeraad bij opvolging van den last des Provincialen Kerkbestuurs Gode minder gehoorzaam zou zijn dan den menschen. Als naar gewoonte werd er *gezegd*, *gedecreteerd*, *geponeerd*, dat het een en het ander in strijd was met Gods Woord. Wie het met dat gezegde, met dat decreet, met die stelling niet eens was, dien werd soms vrij bits de bewijslast opgelegd. De opinie van den generalen staf moest het Goddelijke Woord voor ieder zijn; zoo niet, dan werd hij als een verzaker van Gods Woord voorgesteld, gelijk met br. Hogerzeil nog is geschied in dezelfde noodlottige vergadering, waar men hem bovendien nog zelfs belet heeft te doen, wat men van hem verlangde.

Nog eens; ik wil gelooven, dat de meêgaande Kerkeraadsleden geloofden, dat God verbood wat het Provinciaal Kerkbestuur voorschreef, maar waarom het dan niet bij eene eenvoudige weigering gelaten, terwijl men integendeel alles deed om overal opstand te verwekken? Waartoe al dat zaaien van wind?

De Gemeente moest ingelicht worden over de Attestenkwestie, zoo luidde een dier voorstellen. — Waarom echter de reglementaire diefstal van haar kerkegoed zoo stil mogelijk gepleegd, van de daaromtrent genomene besluiten niets geopenbaard, en deze niet aan eene stemming der wettige stemgerechtigden onderworpen? 't Is waar, reeds de oproeping van de laatstgenoemde titularissen zou geweest zijn eene erkenning van het Kerkverband, dus juist het tegendeel van 't geen men wilde; maar het zich reglementair wenden tot de Synode was, hoe Kuyper het ook verbloeme of verdraaie, een erkennen van de Synodale Reglementen. De ware reden zal wel deze geweest zijn:

men wilde de Gemeente eerst door de Attestenkwestie in rep en roer brengen, om, zoo de Beheerskwestie aan haar oordeel onderworpen werd, des te zekerder van de overwinning te zijn. Deze taktiek heette „het uiterste beproeven, om den opgelegden dwang van den Kerkeraad af te wenden", gelijk het eerste lid van het tweede voorstel luidde. 't Spreekt vanzelf, dat tegenover het *non possumus* des Kerkeraads het *non possumus* der Synode zelve zou komen te staan. Geen bestuur mag zich laten dwingen, om tegen eigen overtuiging in van gedragslijn te veranderen om de conscientie van hen, die er gehoorzaamheid aan verschuldigd zijn. Omdat *ik* niet voor Gods Woord houd, wat Gij er meê in overeenstemming acht, moet ik daarom mijne eigene conscientie verkrachten en u over mijn geweten laten heerschen?

„*God heeft mij geopenbaard, dat gij mijn man moet worden*," zeide eens eene trouwlustige weduwe tegen eenen weduwnaar.

„*Zoo, zoo!... Welnu, als God mij openbaart, dat gij mijne vrouw moet worden, dan zal ik uw man worden*," dat was het juiste antwoord van den aangesproken man.

In gelijken zin had ook de Synode te antwoorden, maar als Synode mocht zij en kon zij, evenmin als eenig ander bestuur, in onderhandeling over de verschilpunten treden, die men niet volgens de Reglementen, die zij te handhaven had naar eigen inzicht, wilde opgelost zien. De Reglementen moeten naar Gods Woord zijn. De Kerk gaat uit van de veronderstelling dat zij naar Gods Woord zijn. Eene klagende partij toe te laten tot eene discussie, waarbij de Reglementen geschorst worden, die het noodige omtrent het geschilpunt bevatten, ten einde uit te maken wat Gods Woord in dezen zegt, dat is eenvoudig met alle Bestuur gegekt. En toen nu onlangs Dr. Hoedemaker aan het „Gereformeerde Congres", als eene vrijmetselaarsloge vergaderd, dezelfde voorwaarde met betrekking tot zijne bezwaren stelde, werd hij — en zeer terecht! — afgewezen. Al het tegenwoordige, in zulke gevallen als kenmerk van Gereformeerdheid uitgebazuind beroep op Gods Woord is niets anders dan bedriegelijke gereformeerdheid.

Men beproefde de Synode tot machine van des Kerkeraads geweten te maken, en daar dit niet gelukken zou — men dacht aan alles —, zoo moest tevens gezorgd worden, dat bij eventuëele botsing en scheuring de verantwoordelijkheid daarvan nederkwam op de Hoogere Kerkbesturen. Het zij zoo, de commissie of de kerkeraad wilde geene scheur, onder conditie — *dat de Synode gedoogde dat de conscientie van de Amsterdamsche Kerkeraadsleden, dat is van hun schrikbewind, allerlei scheuren mocht maken.* De Hoogere Kerkbesturen moesten de zondebokken worden in de oogen van de geloovige

menigte voor hetgeen de Amsterdamsche Kerkeraad zelf zeer goed begreep dat hunnerzijds niet zonder zelfvernietiging toegestaan kon worden. De Synode mocht blijven, indien de Amsterdamsche Kerkeraad naar eigener autoriteit, zonder behoorlijk onderzoek, de schapen mocht scheiden van de bokken en Predikanten feitelijk schorsen, ja het gansche kerkverband mocht blijven — voor „Jan Rap en zijn Maat". Dit was het hoogste doel volgens de met kwistige hand verspreide brochure: *Het Dreigend Conflict*: „Verlossing van den druk der Hoogere Kerkbesturen om, na verlossing uit dit diensthuis der Synodale Hierarchie, weêr op de wijze onzer vaderen met de overige Gereformeerde kerken dezer landen in broederlijk contact en organisch verband te leven".

Dat lag ten grondslag aan den raad, om toe te zien dat alle schuld neêrkwam op de Hoogere Kerkbesturen, om te zorgen dat de band met andere kerken van Gereformeerde belijdenis niet verbroken werd, om te streven naar hereeniging met wie de autoriteit van Gods Woord eerden [1]) — in één woord alles was zoo wijselijk ontworpen, dat er niets aan ontbrak om den gewenschten uitslag te verkrijgen. Men was gereed, op een paar punten na, die ik later bespreken zal.

Evenwel — »de mensch wikt, maar God beschikt".

Wij gingen het Kerstfeest te gemoet.

1) Vgl. *Het dreigend conflict*. Memorie van de Kerkeraadscommissie gesteld door Dr. A. Kuyper. En *Het Predikbeurtenblad voor de Protestansche Gemeenten, van December*.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE VERIJDELING VAN HET PLAN.

Ziedaar het plan de campagne in hoofdtrekken aangeduid.

Dat plan te verijdelen, was, om het belang der Kerk en om des rechts en der waarheids wil, de taak van het Classicaal Bestuur.

Het onmiskenbaar opzet, om met de Attesten, schijnbaar eene geloofskwestie, als met een breekijzer, het Kerkverband te verbreken, en met de Kerkegoederen van Amsterdam gewapend aldaar eene nieuwe Gemeente en met andere Gemeenten in verbond eene nieuwe afgescheidene Kerk te stichten, waaraan de Vrije Universiteit hare kweekelingen afleveren kon, dat door-en-door onzedelijk doel moest, door eene schorsing op het juiste tijdstip uittespreken om de besluiten aangaande het Beheer, zoo mogelijk, verijdeld worden.

Ik koesterde daarbij de zoete hoop, dat vele Kerkeraadsleden tot inkeer zouden komen; geschorst om het Beheer was men toch m. i. volstrekt niet om eene conscientiezaak geschorst. De rede van Kuyper, den 14den December over dit punt gehouden, deed mij gelooven (de liefde gelooft alle dingen!), dat hij zijnen machtigen invloed zou gebruiken ter afwending van het dreigende gevaar: een man, als hij, moest inzien, dat, als onder de schorsing om het Beheer de 8ste Januari zonder schorsing om de Attestenkwestie achter den rug was, zich de Kerkeraad niet langer in de doodloopende straat bevond. Maar hetzij hij veranderd is, hetzij hij komedie speelde, hetzij hij zich onjuist uitgedrukt heeft, hetzij hij, gelijk ik voor het naast geloof, door geestverwanten voortgedreven werd tegen zijn eigen zin en wil in, gelijk men zegt dat op eene vergadering van de Geschorsten geschied is, die hoop zou blijken ijdel te zijn tot mijne diepe smart. Ik

zocht geen verlies voor onze Kerk van zijne partij: nog hield ik vast aan de noodzakelijkheid van bijeen te blijven en gezamenlijk te strijden voor het Evangelie. Als het Beheer maar hersteld werd op den eenigen rechtmatigen basis, dan zag ik de toekomst mijner gemeente niet donker in, en dat moest geschieden als gevolg der schorsing. Dientengevolge schreef het Classicaal Bestuur [1]: „Doch, bij aldien er bij eenig lid eene andere, niet uitgesprokene consideratie bestaan heeft, om de voorloopige schorsing op 4 Januari te bepalen, dan om te voorkomen dat de om de lidmatenkwestie te duchten breuk door de geïncrimineerde besluiten aangaande het Beheer onherstelbaar zou worden, zoo kan zij geene andere geweest zijn, dan om te verhoeden dat broeders en leden van den Bijzonderen Kerkeraad voortgingen op eenen weg, die, hoe goed ook op zichzelve hun het doel en het beginsel scheen te zijn, om de boven aangevoerde redenen niet bestaanbaar is voor het oordeel der waarheid en gerechtigheid Gods."

Wat toch zou er geschieden, als de schorsing op den 4^{den} Januari plaats vond? — Dit, dat het Classicaal Bestuur, waarop al de rechten en plichten van den Kerkeraad devolveeren zouden, doende wat des (Bijzonderen) Kerkeraads is, vóór den 8sten de vereischte attesten zou afgeven. Onder beneficie van inventaris mochten wij de aanwezige, ons bekende uitspraken niet aanvaarden. Tegen het afgeven der attesten hadden wij hoegenaamd geen bezwaar, dan dit éene, dat het als een giftige dolk op ons hart gericht zou worden; maar om die reden mochten wij toch niet aarzelen, onzen plicht te doen. Geheel in overeenstemming met ons jarenlang ingenomen standpunt zou het afgeven zijn [2]. Bovendien, het in werking treden op den 15^{den} Januari van eene nieuwe wetsbepaling daaromtrent bracht ook rechtens hoegenaamd geene verandering in den stand der kwestie. Geene wet heeft terugwerkende kracht, geene nieuwe bepaling van den Wetgever vernietigt een arrest van den Rechter. Maar was die steen des aanstoots uit den weg geruimd, dan kon alles weêr goed loopen volgens de bedoelde nieuwe bepaling:

„*Binnen vier weken na de indiening van het daartoe strekkend verzoek, wordt daarop beschikt, ingeval van weigering, met schriftelijke opgaaf van redenen, hun gedrag betreffende. Dit verzoek geschiedt, namens belanghebbenden, door den Kerkeraad van de Gemeente, waarin zij wenschen aangenomen en bevestigd te worden. Ontvangt die Kerkeraad binnen den ge-*

1) *Waarom Tachtig Kerkeraadsleden te Amsterdam voorloopig geschorst?* bl. 48.
2) *Waarom,* enz. bl. 34.

stelden termijn geen antwoord, dan geldt dit als bewijs, dat tegen de aanneming en bevestiging geen bezwaar bestaat".

Alles hing dus af van de tijdsbepaling der schorsing, waardoor tevens gezorgd zou worden, dat de Kerkeraadsleden niet in die betrekking de breuk konden maken, terwijl het ook noodig was te zorgen, dat zij als geschorsten niet op de officiëele plaats en voorzien van de noodige stukken vóór den 8sten de oproervaan zouden kunnen opsteken.

't Was kort dag. Maandag 14 December de beslissing aangaande het Beheer; Donderdag 7 Januari (de dag voor de eerste Kerkeraadsvergadering in de maand bestemd) de laatste dag van beraad omtrent de belijdenis-zaak. Daartusschen al de gewone drukten van Kerstfeest, Oudjaar, Nieuwjaar, en de buitengewone drukten van de Aanneming van zoovele jeugdige leden tot lidmaten.

De zaak moest behandeld worden. Dr. Berlage en Ds. Ternooy Apèl hadden hun voornemen duidelijk genoeg uitgesproken; reeds om die reden waren wij tot onderzoek verplicht. Er was geen reden, om eene provisioneele schorsing vóór den 8sten onraadzaam te achten; integendeel, zoo ooit, dan moest, wat het Classicaal Bestuur behoorde te doen, vóór dien datum geschied zijn. Derhalve werd er eene buitengewone vergadering op den 4den Januari saamgeroepen, als wanneer wij nog tijdig genoeg konden optreden en de drukten van ons predikambt achter den rug zouden hebben. Ons verzoek om inlichtingen werd daarom den 15den verzonden.

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam heeft kennis bekomen, dat er in uwe vergadering van den 7den en den 14den dezer besluiten met betrekking tot het bestuur der goederen dezer gemeente genomen zijn, als waardoor de voorstemmers zich aan meer dan ééne verkeerdheid schuldig gemaakt zouden hebben.

De Algemeene Kerkeraad is zeer zeker in de *wijze* van bestuur der kerkelijke goederen enz., volstrekt onafhankelijk van eenig ander kerkelijk bestuur. Het Classicaal Bestuur heeft dan ook daaromtrent niets te zeggen. Maar de opmerking zal evenmin noodig zijn, dat zijne leden altijd en in elke zaak voor de besluiten die zij nemen zedelijk verantwoordelijk zijn, en mitsdien censurabel voor het bevoegde Kerkelijke Bestuur.

Aangezien nu aan de tucht des Classicalen Bestuurs zijn onderworpen alle leden van uwen Raad, en het zijn plicht is de bedoelde bezwaren te onderzoeken, zoo vraagt het bij deze van U

1°. Afschrift van de genomene besluiten, zooals zij in uwe Notulen voorkomen;

2°. Een Exemplaar van het *Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur* enz., en een afschrift of afdruk, der door die Besluiten vastgestelde *Wijzigingen* en *Bijvoegingen* in dit Reglement;

3°. Opgave van de namen der afwezigen èn der *voor-* èn der *tegen* gestemd hebbende leden bij de beslissende eindstemming;

4°. Alle inlichtingen die Gij noodig acht.

Het Classicaal Bestuur verlangt vóór den 1sten Januari van het volgende jaar voldoening aan dit verzoek aan het adres van den laatstondergeteekende. Alsdan geen bevredigend antwoord ontvangen hebbende, zal het zich genoodzaakt zien, *zonder u* met de behandeling der zaak voort te gaan.

U van ganscher harte de onmisbare leiding des Heiligen Geestes toebiddende, noemen wij ons uwe mededienaren der Gemeente van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus:

Het Clas. Best. voorn.
w. g. B. J. Adriani, *Voorz.*
G. J. Vos Az., *Scriba.*

De twee door de genoemde predikanten ingediende stukken luidden aldus:

Aan het Classikaal Bestuur van Amsterdam.

Aan het Eerw. Classikaal Bestuur van Amsterdam meent ondergeteekende, predikant en lid van den Algemeenen Kerkeraad alhier het navolgende te moeten te kennen geven.

In de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad, den 7en December l.l. gehouden kwamen ter tafel: *Wijzigingen en bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, door genoemde Commissie aan den Algemeenen Kerkeraad voorgedragen den 24en November 1885.*

Met het oog op de hoofdzakelijke strekking dier voorgestelde veranderingen, op het duidelijkst uitkomend in een geconciqieerd nieuw artikel 41, van den navolgenden inhoud:

„Bijaldien de Kerkeraad (zoo Algemeene als Bijzondere) bij het vervullen zijner roeping om de Gemeente bij Gods Woord te houden en de drie Formulieren van eenigheid als accoord van kerkelijke gemeenschap te handhaven, op zóó ernstige wijze mocht worden bemoeielijkt dat hij zich genoodzaakt zag in volstrekten zin naar het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen, te handelen, of door schorsing of afzetting van meerdere zijner leden, of uit wat oorzaak ook, zich zijn recht om als wettig bestuur der Gemeente op te treden betwist zag, en hetzij een ander bestuur zich in de zaken van deze Gemeente mengde om te willen doen wat des kerkeraads is, of ooit een tegenkerkeraad geformeerd werd, zal de Commissie voortgaan met den oorspronkelijken Kerkeraad (zoo Algemeenen als Bijzonderen), die de gemeente bij Gods Woord zocht te houden, als den eenig wettigen te erkennen, en bij de uitvoering van alle bepalingen van dit Reglement, die van „Kerkeraad" gewagen, uitsluitend hem daaronder verstaan,"

met het oog op dit voorgesteld nieuw artikel, waarmede allerlei weglatingen in het nog bestaande reglement en andere nieuw daaraan toe te voegen artikelen samenhangen, meende ondergeteekende eene motie te moeten indienen van den volgenden inhoud:

„De Algemeene Kerkeraad, kennis genomen hebbende van de wijzigingen en bijvoegingen in haar Algemeen Reglement door de Kerkelijke Commissie aan den Kerkeraad voorgedragen, en die voorstellen in openbaren strijd achtende met de Kerkelijke Wetgeving, waaraan hij gehoorzaamheid verschuldigd is,

besluit: die voordracht niet in behandeling te nemen en gaat daarop over tot de orde van den dag."

Deze motie werd, met andere van verwante strekking, verworpen.

Ondergeteekende verklaarde toen met het geschil, thans in den Kerkeraad gerezen, zich te zullen wenden tot het Classikaal Bestuur.

Toen evenwel na het verwerpen der bedoelde moties, eene Commissie van advies werd benoemd om in de op 14 December e. k. te houden Vergadering rapport uit te brengen over de voorstellen der Kerkelijke Commissie, gaf ondergeteekende te kennen

dat hij nu met de stappen, die hij zich voorbehield, zou wachten totdat de bedoelde Commissie haar rapport zou hebben uitgebracht.

Inmiddels meent ondergeteekende van een en ander voorloopig aan het Bestuur kennis te moeten geven, om zoo noodig, daarna op de zaak terug te komen.

Met broederlijke achting en groete Uw dw. Dr. en Medebr.

Dr. H. P. Berlage.

Aan het Classicaal Bestuur van Amsterdam.

Ondergeteekenden, predikanten en leden van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, geven aan het Eerw. Classikaal Bestuur van Amsterdam te kennen:

dat in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad, op 14 December l.l gehouden rapport is uitgebracht door de Commissie van advies, bedoeld in het door den eerst ondergeteekende reeds u toegezonden bericht;

dat de conclusie van dit Rapport strekte tot het aannemen en bloc van al de wijzigingen en bevoegingen in het Algemeen Reglement voor de Kerkelijke Commissie, waarvan in het vorig schrijven van den eerst ondergeteekende werd melding gemaakt;

dat ondergeteekenden alstoen hebben geprotesteerd tegen het in behandeling nemen en aan stemming onderwerpen van een Rapport, waarin den Kerkeraad werd aangeraden zulke bepalingen te maken, die de Kerkeraad van de Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, welke een deel uitmaakt van de Nederlandsche Hervormde Kerk, niet in overweging nemen mag, als strijdig met de gehoorzaamheid aan de in die Kerk vigeerende wetgeving, waartoe de Kerkeraad verplicht is en zich verbonden heeft;

dat eene motie 1) van gelijke strekking, maar breeder gemotiveerd was ingediend, waarmede ondergeteekenden, ter vereenvoudiging, zich vereenigden;

dat deze motie werd *verworpen;*

dat ondergeteekenden daarop, hun protest handhavend, de vergadering hebben verlaten, die gereed stond over te gaan tot eene in hun oog onwettige handeling.

Ondergeteekenden meenen te kunnen volstaan met deze bloote kennisgeving van het voorgevallene aan Uw Bestuur, er bijvoegend dat na hun vertrek het bovengenoemde Rapport is aangenomen, en levend in het vertrouwen dat thans door Uw Bestuur zal worden gedaan datgene, waartoe het zich in dezen zal geroepen achten. — 'T welk doende

Dr. H. P. Berlage.
K. F. Ternooy Apèl.

Zoo was dan het verzoek om inlichtingen in zee. Maar om het gewicht der zaak en om niet overrompeld te worden, althans om bijtijds klaar te zijn, werd er reeds den 21sten eene buitengewone vergadering van het Bestuur gehouden. Deze vergadering had zoo stil mogelijk plaats, en de stipste geheimhouding werd opgelegd. Na breedvoerige toelichting en bespreking werden, welke inlichtingen ook van den Kerkeraad zouden inkomen, de bedoelde besluiten vernietigd, en, bijaldien er aan het verzoek niet voldaan werd, alle voorstemmers provisioneel geschorst in alle betrekkingen en deelen der bediening. Het punt, ook door mij voorgesteld, om de provisioneele schorsing slechts te betrekken tot de werkzaamheden van den Algemeenen en den Bijzonderen Kerkeraad, met uitzondering bovendien van de Diakonie-

1) *Mijne* motie wordt hier bedoeld.

scholen, de Commissie voor het Godsdienstonderwijs en de afvaardiging tot de aanneming, droeg de goedkeuring der vergadering *niet* weg: er waren slechts twee stemmen voor [1]) Ik zelf heb mij toen ook bij de voorstanders van de *volstrekte* provisioneele schorsing gevoegd: ik billijkte de bezwaren mijner kundigste medeleden, die met het oog op de Reglementen geene vrijmoedigheid hadden om dit gedeelte van mijne voorstellen aan te nemen, hoe gaarne zij dit ook wenschten te kunnen doen. In elk geval was dit verschil geene kwestie van bedoeling, eenvoudig een gevolg van onduidelijkheid in het Reglement. Daarop werden de Heeren Adriani, Vos en van der Dussen (in de plaats van zijnen afwezigen primus Steenbakker Morilyon Loysen) gevolmachtigd, om naar bevind van zaken te handelen, en in geval van geen voldoend antwoord den schorsingsbrief op te stellen, de noodige vergaderingen te convoceeren, en het bericht der schorsing aan de elf Kosters en zéér vele Commissies, die in 't ongereede zouden komen, te ontwerpen, in één woord, *c. q.* alles in gereedheid te brengen vóór den 4den Januari.

„*Nooit*, zeide onze overleden de Graaf in latere dagen, *heeft onze Voorzitter zoo gebeden als toen*"; en ik voeg er aan toe, dat door niemand *eenig* bitter woord is gesproken geworden; 't was, alsof wij stonden bij een sterfbed.

Er schijnt van deze vergadering iets uitgelekt te zijn. Een paar hoofdmannen hadden, ziende dat er in de Kerkmeesterskamer, juist naar mijn wensch gekozen, koffie gedronken was, onraad geroken; ook de scherpzinnigheid van Ds. Westhoff had er den 14den December veel van begrepen [2]). Hoe dit zij, de op denzelfden dag ter beantwoording van dien brief beschrevene Kerkeraadsvergadering bleek in groote spanning saam te komen. De Voorzitter, Ds. P. C. van der Horst, die stellig niets van onze voornemens af wist, had om velerlei redenen de vergadering niet spoediger kunnen beleggen. Ik achtte mij verplicht, derwaarts te gaan, om mijnerzijds geen mogelijke oorzaak tot verdaging te maken. Maar niettegenstaande hij het traditioneele prinsenkwartiertje wachtte, bleek de vergadering, bij het aflezen van de ranglijst, onvoltallig te zijn: één, slechts één ontbrak, en die ééne was nog wel Ds. Karssen. De ouderling Brade ging bovendien ééne minuut vóór dat de hamer

1) Vgl. in de *Kerk. Cour.* van 25 Juli 1886 daaromtrent een stuk van Prof. Doedes. Mijne grondgedachten waren deze: De zaak van het Beheer is (te Amsterdam) uitsluitend een uitvloeisel van het lidmaatschap des Algemeenen Kerkeraads; had men zich in die betrekking vergrepen, welnu, dan moest men ook enkel in die betrekking verhinderd worden, meer kwaad te doen; het woord „kerkelijke bedieningen" (Art. 4, *Regl. Kerk. Opz.*, *Tucht*) staat er toch zonder voorzetsel of eenige nadere bepaling.

2) Vgl. zijne brochure: *Kijkjes achter de schermen*, § 1.

viel nog naar buiten, om Ds. Karssen te halen, die men zeide dat op weg was. Natuurlijk mocht de Praeses daarop niet wachten: de hamer viel, ik was de eerste, die opstond; de vergadering kreeg een schok; bij het openen van de deur, om er uit te gaan, wilde mij een diaken spreken: wij gingen in het parapluiënhoekje bij den kapstok achter de hoogste bank, waar wij den minsten last zouden lijden, maar toch niet zonder bespiedende blikken bleven (ofschoon zelfs „luistervinken" geen kwaad gehoord zouden hebben). Daarop kwamen Ds. Karssen en de ouderling Brade binnen, maar slopen de diakenen de Vries en Westendorp, die nog wel tot de tachtig behoorden, de deur oogenblikkelijk uit, zoodat, al had de Voorzitter de vergadering weêr tot zitten genoodigd, hij haar toch niet had kunnen openen [1]). Derhalve was men „voor niet" gekomen, en scheen de tijd van beraad veel korter geworden. Dit kon als voorwendsel voor uitstel dienst doen.

Den 28sten zou de verdaagde vergadering plaats vinden. Wat daar besloten werd, leert de hier volgende missive.

Amsterdam den 29 Dec. 1885.

WelEerw. Eerw. Heeren!

De Algemeene Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente *Alhier* heeft in Zijne Vergadering van 28 *dezer* besloten U het volgende te schrijven:

1°. dat de Missive namens Uw Bestuur, gedateerd 15 *Dec.* '85, verzoekende inlichting omtrent een op 14 *Dec.* door den Algemeenen Kerkeraad genomen besluit, eerst 28 *Dec.* aan de orde kwam.

2°. dat genoemde raad wel tegen 21 *Dec.* jl. was bijeengeroepen, en op de Agenda uwe Missive het 1e punt uitmaakte, doch dat op *dien avond* de Vergadering *onvoltallig* was.

3°. dat op 21 *Dec.* jl., nadat de hamer gevallen was, op verzoek van één der Ouderlingen, door de goedheid van den Voorzitter voorlezing uwer Missive geschiedde, maar ook niets meer dan dat.

4°. dat op 28 *Dec.* jl. de Algemeene Kerkeraad andermaal bijeengeroepen, *dien avond* officieel in kennis is gesteld met den inhoud Uwer Missive, en tot de behandeling kon overgaan.

5°. dat hij, na lezing met het oog op de *fat. termijn* en het recht hem 2) gegeven — ziet *Art.* 9 *v. h. Huish. Regl.* — de zaak in handen eener Commissie heeft gesteld en besloot:

6°. dat uw Bestuur een *Historia facti* zou worden gezonden gelijk bij deze geschiedt, met de verzekering dat binnen den *kortst mogelijken tijd* het antwoord van den *raad* in uwe handen gesteld zal worden.

Met heilbede,

De Algem. Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. Alhier.

In Zijnen naam,

P. C. van der Horst, h. t. *Praes.*

W. J. G. Aalders, h. t. *Scriba.*

1) Deze schijnbaar onbeduidende omstandigheden hebben grooten invloed gehad, en zijn zeer onjuist voorgesteld. Daarom spreek ik er eenigermate uitvoerig over.

2) Het Kerkeraadsreglement werd niet *geviseerd*, en had dus voor ons geen bewijskracht.

Zéér ten onrechte heeft men op de vermeende traagheid van den Voorzitter de schuld der schorsing geworpen; met opzet zou hij zelfs onzen brief bijna 14 dagen in den zak gehouden hebben, en alzoo had hij aan ons de gelegenheid tot schorsing gegeven! Maar hoe weet men, dat, ook bijaldien een bevredigend antwoord vóór den 1sten Januari aan het bepaalde adres ingezonden was geworden, er geene schorsing zou gevolgd zijn? In dat geval was het eenig denkbare, dat wij met de Kerkeraadsleden de behandeling der zaak voortgezet zouden hebben. Maar gezegd, of bepaald, was dit niet. Alleen dit éène was uit de bedoelde zinsnede af te leiden, dat zonder het voldoende antwoord eene schorsing volgen kon; „*zonder u*" luidt deze opvatting, maar beteekent in 't algemeen, dat wij zonder dat bescheid ons niet verder met den kerkeraad zouden inlaten.

Ons schrijven van den 15den was het *ultimatum* van het Bestuur, 't welk Jobs geduld met Elis zwakheid gepaard had.

Reeds in 1875 was het in de gelegenheid gesteld geworden, de eerste pogingen tot vernietiging van het kerkverband te verijdelen. Tegen het in April 1875 vastgestelde Reglement hadden de Heeren Ph. K. Hugenholtz, H. P. Berlage en F. C. Pantekoek bezwaren van den volgenden aard ingediend, t. w. „dat de kerkeraad het oordeel over de bevoegdheid en de wettigheid van den kerkeraad aan de kerkelijke commissie en ten laatste aan de stemgerechtigden opgedragen, en dus met verwerping van de alleen bevoegde macht aan onbevoegden in handen gegeven had. Alzoo had de kerkeraad zijn plicht als kerkeraad verzaakt, zijne betrekking tot de hoogere kerkbesturen ten eenenmale uit het oog verloren, en de aan deze toekomende rechten, ja, de kerkelijke wet, waaraan hij zelf als kerkeraad geheel zijne bevoegdheid ontleent, op een zéér voornaam punt als niet bestaande beschouwt" [1]). Maar het bekwam op zijn schrijven aan den Kerkeraad, om opgaaf van wie daarin gehandeld hadden en in 't algemeen om de noodige inlichtingen, ten antwoord, dat het die ontvangen zou, zoodra het Classicaal Bestuur zijne competentie in deze *ten genoegen* des Kerkeraads duidelijk gemaakt zou hebben. Het Bestuur liet zich in den gespannen strik vangen, ging zijne competentie betoogen, en werd, natuurlijk, voor incompetent verklaard door den Kerkeraad die onder zijn opzicht stond.

De kerkelijke wereld was hier omgekeerd, en de kleinste korporaal commandeerde als officier. Men dreef openlijk den spot met alle Besturen, en met alle Reglementen, of schold er krachtig op, zoodat ik mij genoopt ge-

1) Zie de Kerkeraadsnotulen van dat jaar en Dr. Cramer: *Stemmen voor Waarheid en Vrede.*

voelde in de vergadering van 19 Juni 1884, Mr. Fabius uit te noodigen tot het leveren van een gedrukt vertoog, dat de Besturen „goddeloos" waren; of men achtte hen onbevoegd tot zedelijke maatregelen.

Maar lang geborgd, is niet kwijtgescholden. Die zich bewust is van zijne macht en tevens sparen wil, draalt lang. Het Bestuur achtte den tijd tot optreding nog niet rijp, maar vreesde wel dat die tijd zou aanbreken. Het berichtte aan den Kerkeraad, dat het tusschenbeide treden zou, wanneer er aan de bedoelde wettige bepalingen gevolg gegeven werd.

Ik voor mij had ook nu geen beter antwoord verwacht. De Kerkeraad was er na dat jaar steeds slechter op geworden. Samengesteld uit mannen, die zelfs geene dankbaarheid jegens onze Kerk kenden en meestal opgevoed waren in andere gemeenschappen, hadden zij slechts leiding noodig, om de breuk te maken, waarop zelfs bij het aanstellen van den heer Karres tot koster reeds gerekend was (1880). „Zoolang de Kerkeraad zich nog bevindt in het Synodaal verband" (Notulen van 21 Dec. '82) mocht geene enkele zaak van censuur behandeld worden, en werden bezwaarschriften tegen de leer van „moderne" predikanten, zooals van den Ouderling Poesiat, in de doos gestopt. Het Ministerie van Predikanten, aan wie toch de leiding der Gemeente opgedragen is, mocht met geen voorstel in den Kerkeraad komen (*Not.* van 22 Nov. '83, 20 Maart '84, 19 Juni '84 enz). De vragen omtrent de *Kerkvisitatie*, waarmeê de spot gedreven werd, moesten maar toegezonden blijven, omdat de vraag om er van verschoond te worden, naar de juiste meening van Ds. Renier, nog eene erkenning van het Bestuur inhield (*Not.* van 4 Mei '85). Daarentegen mocht geen Predikant eenige afkeuring doen blijken van kerkeraadshandelingen en denkbeelden: zoo werden de heeren Westhoff en Koopman onder handen genomen omdat zij zich zulke stoutigheden veroorloofd hadden (*Not.* van Juni—Nov. '84), Geen leiding werd erkend, dan die van den geheimzinnigen Broederkring. waarvan het beleid in éene hand rustte. Naar geen enkel bestuur werd omgezien, dan om geld los te krijgen, en, in den allerlaatsten tijd, om te blinddoeken. Voor de „Synodale opperhoofdigheid" en „Souvereiniteit" had de Kerkeraad het goedvinden van het eigen ik, het goedvinden van het éene zichtbare hoofd geplaatst. Onzerzijds werd het ten volle begrepen, dat het Classicaal Bestuur in dit geval slechts ter misleiding erkend zou worden, gelijk dan ook in de vergadering van 28 December door Rutgers en Kuyper werd beweerd — en dat was genoeg! —, dat het Classicaal Bestuur niets met de besluiten aangaande het Beheer te maken had.

Wij wisten toen nog niet, wat den 2^{den} December in de vergadering van

den *Broederkring* was besloten. Aldaar heeft Dr. Kuyper, fantaseerende dat „de Loge" zich met de Kerk ging bemoeien en profeteerende, dat „het rijk der modernen" uit was, en dat er met den 8sten Januari „een oorlog op leven en dood" zou uitbreken, doen goedkeuren, dat er tot dien datum over de Attesten geen debat, althans niet van eenigen omvang, meer gehouden zou worden in den (bijzonderen) Kerkeraad. Maar het was toch niet onopgemerkt gebleven, dat Dr. Kuyper in de Kerkeraadsvergadering van den 3den den Voorzitter had berispt, omdat deze niet aan Ds. Brummelkamp het houden van eene rede over de Attestenkwestie verhinderd had, en dat in de vergadering van den 17den besloten werd, de beantwoording eener vraag van denzelfden spreker omtrent dezelfde zaak uit te stellen tot die van den 8sten Januari. Bovendien waren de „Gemachtigden" buiten hun Bestuur om opgeroepen om aan de Kerkeraadsleden, die geschorst zouden worden om hunne aanstaande geloofsdaden (terwijl Kuyper in de bovengenoemde vergadering van den *Broederkring* schorsing, onder de liefelijke benaming van „*inbreken*", had voorspeld), houw en trouw te beloven, en eindelijk werd den volke op Oudejaarsavond, bijv. in de *Koepelkerk*, met zéér bewegelijke woorden die inbraak om hunne voorgenomene getrouwheid aangekondigd.

Voor wie met ons medeleefden, was het gansch niet twijfelachtig, dat de toestand in de hoogste mate kritiek was. Voor de broeders, die buiten onze kringen leefden, had onze daad veel van eene allerverschrikkelijkste onbesuisdheid. Had men niet kunnen schikken? Had men geen zachteren weg kunnen bewandelen? Had men geene buitengewone Kerkvisitatie kunnen houden? Mij dunkt, dat al die vragen reeds beantwoord zijn. Ik begrijp, dat het hun was, alsof er eene mijn ontplofte, toen zij van den 4den Januari hoorden; Amsterdam was in de laatste jaren zoo stil geweest; dr. Kuyper deelde weinig meê, en andere schrijvers, zooals Cramer, Steenberg, Vos, spraken niet meer. Evenwel, was er toch altijd door en steeds sterker voortgedacht op het door Dr. van Ronkel ingediende en door mij sterk bestredene voorstel, om onder een schijn van wettigheid aan de „Moderne" predikanten de bediening der Sacramenten te ontfutselen [1]) In dienzelfden tijd deed men eene door mij verijdelde poging, om elders aangenomene leerlingen, als „modern" niet in te schrijven. In de vergadering van 28 Juni 1883 kwam br. Poesiat met een gelijksoortig voorstel als van Ronkel gedaan had. *En den 17den Sept. '85 deed hij het voorstel de kerken te sluiten*

1) De brochure, die het verdedigde, gaf Dr. van Ronkel uit bij H. M. Bremer alhier, 1877.

voor wie niet Gereformeerd preekten en niet Gereformeerd de Sacramenten bedienden. Dit voorstel vond *Dr. Rutgers in beginsel goed*, d. w. z. de Kerkeraad. Maar er waren toch vormen in acht te nemen tegenover Predikanten. Die vormen — dat wist men — was men reeds bezig, door het stichten van eene nieuwe Kerkgemeenschap onder de verscheurde vlag der Dortsche Kerkenorde, en die *Wijzigingen*, in 't leven te roepen. Daarom zeker „*durfde*" Dr. Rutgers dat beginsel nog niet toepassen. Gerustgesteld, trok br. Poesiat nu zijn voorstel in: „*want hij wil niet naar de hoogere besturen gaan, de Kerkeraad moet het zelf doen*".

De *Wijzigingen* van het Reglement op het Beheer moesten daartoe ingevoerd worden. Ook in Art. 41 zit het zooveel gerucht gemaakt hebbende stuk van C. in de *Utrechtsche Courant* [1]) Neen, dat was geene „pure, naakte

1) Dat stuk verdient hier uit den stroom der couranten opgenomen te worden.

„Uit zeer vertrouwbare bron kunnen we van de Amsterdamsche kerkelijke quaestie de volgende *interessante bijzonderheden* mededeelen.

„Er is te Amsterdam eene vereeniging van kerkeraadsleden, welke geheel bestaat uit volgelingen van dr. Kuyper, en die steeds, zoo dikwijls dit noodig is, vóór de openbare kerkeraadsvergaderingen bijeenkomt en daar vaststelt, hoe men in den kerkeraad spreken en stemmen zal. Aangezien de leden dezer vereeniging over de meerderheid in den kerkeraad beschikken, zoo zijn de openbare vergaderingen slechts zittingen, waar de vonnissen worden uitgesproken, die in de raadkamer zijn geveld.

„Wat was nu in de maand December in een dezer geheime vergaderingen besloten? Men zou aan de kerkvoogden de vrije beschikking geven over den dienst in de kerkgebouwen, zoodat zij van den predikstoel zouden kunnen weren, ieder die hun goeddacht; de opdracht was, daarop niemand anders toe te laten, dan zulke predikanten, die echt gereformeerd waren, volgens het gevoelen van dr. Kuyper. Aangezien nu de heer Kuyper c. s. zoowel in de kerkvoogdij, als in den kerkeraad de macht in handen had, wilde men eenvoudig de macht van het laatste lichaam overbrengen bij het eerste college, omdat de kerkvoogdij geen enkele autoriteit boven zich heeft, terwijl de kerkeraad altijd onder de hoogere besturen staat, en daardoor niet kon doen wat de meerderheid wel wilde.

„Nu is er eene bepaling in het reglement van den Amsterdamschen kerkeraad, dat, behalve de voorstellen, die op de agenda staan, ook onderwerpen mogen worden ter tafel gebracht en afgedaan, die door een bepaald aantal leden worden voorgesteld.

„Wat was nu in eene geheime vergadering der bovengenoemde kerkeraadsleden besloten?

„Op de kerkeraadsvergadering te houden op den 21 Dec., onder voorzitterschap van ds. Van der Horst, zou, staande die vergadering, aan den voorzitter worden overhandigd een couvert, waarin het bovengenoemde voorstel, om alle macht over kerken en godsdienstoefeningen in handen te stellen van kerkvoogden. Het aantal onderteekenaars was meer dan voldoende en de meerderheid zou gereed staan, om alle voorstellen, uit die enveloppe te voorschijn komende, dadelijk *en bloc* aan te nemen.

„Alvorens echter de leden dier geheime vergadering zoo de macht uit handen gaven, hadden de kerkvoogden, die ook leden dier vereeniging waren, un plan de campagne aan hunne trawanten medegedeeld.

logen en laster", gelijk *De Standaard* (27 Jan. '86, N°. 4253) dorst verzekeren. Ongetwijfeld was het reeds in December bekend, wie de Kerkeraad zou schorsen en wie in hunne plaats van buiten zouden optreden. Was er eene schorsing door eenig Kerkbestuur om de weigering der Attesten uitgesproken, dan had de Kerkelijke Commissie de geschorste Predikanten laten optreden, en voor ieder de deur gesloten die zich hield aan dat monstrum horrendum op kerkrechtelijk gebied, dat de Gemeente niet bij Gods Woord wilde houden. Men was begonnen met Berlage, Ternooy Apèl en

---

„De revolutie zou onmiddellijk beginnen. Aan de drie moderne predikanten te Amsterdam, de heeren Laurillard, Ternooy Apèl en Berlage, zou dadelijk het recht ontzegd worden, om als dienstdoende predikanten de kerkgebouwen binnen te treden. Zonder complimenten zouden ze buiten de deur gezet worden.

„Iets beleefder zou men een 9-tal andere heeren behandelen, die wel tot de orthodoxe partij, maar meer tot de irenische richting behooren, waaronder de predikanten De Graaf, Van Marken, Hogerzeil, Ten Kate, Vos, Adriani, Posthumus Meyjes en Westhoff.

„Men zou aan dezen kennis geven, dat men van hen liever niet meer gediend was, en dat men hen daarom vriendelijk verzocht: zich voortaan te onthouden van het voorgaan bij godsdienstoefeningen, daar men op andere en betere wijze in die behoefte zou voorzien. Dat waren er weer 9 op fatsoenlijke wijze aan den dijk gezet.

„Eindelijk zou aan eenige broeders, die wel gereformeerd zijn volgens het college van kerkvoogden, maar toch niet als makke schapen den leidsman blindelings wilden volgen, worden medegedeeld, dat ze in de kooi mochten blijven, mits absolutie vragende voor hunne zonden en gehoorzaamheid belovende aan vader Abraham. Hiertoe behoorden ds. Van der Horst en v. d. Dussen.

„Men zou dusdoende 12 predikanten te kort komen, doch voor dezen waren reeds 12 plaatsvervangers aangeworven uit buitengemeenten. De lijst dier heeren bestaat reeds en, wat meer is, zij hadden zich reeds bereid verklaard, dadelijk op te treden wanneer alles in orde zou zijn.

„Doch, o verdorvenheid van het menschdom, er was onder de schare, die in die geheime vergadering dit plan zoo kunstig had ontworpen, één Judas, die zijne broederen verried.

„Het geheim kwam ter oore van het classicaal bestuur, vóórdat de kerkeraadsvergadering gehouden kon worden, en de voorzitter, ds. Van der Horst, was gewaarschuwd, welke dynamiet-bom voor hem zou worden neergelegd. Welke maatregelen genomen waren, om te waken, dat de inhoud van het gewichtige paket, dat zulk eene gevaarlijke brandstof inhield, schadeloos zou blijven, is een geheim van het classicaal bestuur; want ds. Van der Horst, de voorzitter, pareerde den slag, door, toen op dén bepaalden tijd nog een enkel lid ontbrak aan het getal, vereischt, om wettige besluiten te nemen, de vergadering onmiddellijk een week te verdagen.

„In dien tijd nam het classicaal bestuur de noodige maatregelen, om den *coup d'état* te verijdelen, en de aanslag mislukte. Het bewuste besluit kon niet tot stand komen, en de heeren ontwerpers werden geschorst. — De wereld werd daardoor, helaas, beroofd van het treffend schouwspel om te zien: „één kudde (van gereformeerde dominés) en één herder (vader Kuyper), grazende in de vette weiden der kerkelijke goederen van Amsterdam." C.

Laurillard; van hen was men overgegaan tot Meyjes, de Graaf, Adriani, Hogerzeil; ik weet zeker, dat deze laatste broeders, als nog gevaarlijker dan »de Modernen", geenszins gespaard zouden worden; van de overigen had men de meesten gewonnen door sterken druk; op zijn best had men ons een paar kerken bij gratie gelaten.

Dit zou het lijdelijk verzet zijn geweest der Antirevolutionairen zonder anti, maar daarom moest eene krachtvolle daad vóór den 8sten Januari plaats gegrepen hebben, die de uitvoering van het bekoorlijk plan onmogelijk maakte.

De vergadering van 28 December, ofschoon door mij niet bijgewoond, bleef niet onbesproken. Zij voelde zich volstrekt niet op haar gemak, uit vrees dat de schoone vooruitzichten in rook en damp verdwijnen zouden.

Dr. Rutgers heeft in de Notulen van 14 December laten opteekenen aangaande zijne bestrijding van mijne motie:

„Br. Rutgers zegt, dat het toch niet aangaat om nu weder met dezelfde motiën van voor 8 dagen het debat te vernieuwen. Dezelve zijn toen verworpen en nieuwe argumenten worden niet aangevoerd. Men verliest uit het oog, dat het gaat over het kerkelijk beheer, waartoe de Algemeene Kerkeraad is gemachtigd door de Gemeente, en niet op grond van Reglementen, of daardoor gebonden; ook naar het oordeel van in 1869 gevraagde juristen. De Kerkeraad kan in deze doen gelijk hij wil. Het gaat geheel buiten de Synode om. In het jaar 1875 is *hetzelfde* gezegd, maar *beknopter*, en de Synodale besturen hebben er toen nota van genomen, maar *konden* er niets aan doen. De vergadering is dus bevoegd tot handelen en desnoods tot aanneming van het voorstel der Commissie. Voor *independentisme bestond geen vrees*, terwijl *alle* betoogingen van waarschuwingen tegen inmenging van dat genaamde hoogere besturen als *verwerpelijk* zijn te achten. Hij stelt dus voor, het advies der Commissie te volgen."

Toen had hij allen haast, veertien dagen later zag hij hoegenaamd geen gevaar. In zijne argelooze naïviteit begreep hij volstrekt niet, waarom het Classicaal Bestuur zulk een haast maakte. De jongste der broederen was echter verstandiger. Ds. Karssen dacht verder dan Dr. Rutgers. Hij vermoedde, dat er verborgen bedoelingen lagen achter het opvragen van de namen, hij bracht daarmede in verband een woord, door mij tot hem gesproken, t.w. dat ik hen die er ingeloopen waren wilde redden [1]). Hij zou daarop geantwoord hebben dat, waar sprake is van redding, hij die wenscht van zijn God, maar *nooit van een zich noemend Classicaal Bestuur*. Verder vroeg hij, of er ook verraad in het spel was.

Op deze vraag gaf Westhoff ten antwoord, of Ds. Karssen hem op het oog had, waarna Dr. Rutgers zijn geloof uitsprak, dat Westhoff meer van de zaak wist, en Ds. Karssen verklaarde, dat Westhoff „een voorpost" van het Classicaal Bestuur scheen te zijn.

1) Ik had er bijgevoegd: zoo mogelijk: langs den weg des rechts.

Zoodanig was de heerschende stemming op 28 December. Er was voor ons hoegenaamd geene reden tot vertraging of slapheid, of oogluiking meer te vinden. Indien wij het niet voorkwamen, werd de wettige Gemeente met hare leeraars afgesneden en van haar goed beroofd onder de leus van strijden en lijden voor het dierbaar geloof, aan de Vaderen en door de Vaderen overgeleverd. Er was geen dag meer te verliezen, zeiden wij, zoodra dat besluit met andere besluiten in verband gebracht ons bekend werd.

De (bijzondere) Kerkeraad werd tegen den 4den buitengewoon saamgeroepen, terwijl het concept besluit der weigering om de attesten af te geven den 29sten December geteekend werd: de datum behoefte daarin nog maar ingevuld te worden. Den 1sten Januari wist men te vertellen dat Dr. Kuyper nu een prachtig plannetje op touw gezet had, om de gansche Kerk te laten springen. Terwijl de gansche gemeente in rep en roer was door de veel onthullende brochures van br. Hogerzeil, merkten wij uit de Convocatie van de genoemde vergadering, waartoe het verlangde uitstel van beantwoording onzer vragen dienen moest: *dan zou het beslissend besluit in de Attestenkwestie formeel genomen worden.* En bovendien had Dr. Kuyper niet reeds het mes geslepen, om den laatsten band die nog bond af te snijden, en meteen heer en meester te worden voor zijne partij van de Nieuwe Kerk? -- Verdaagd waren de punten, die, naar het Agendum van de gewone vergadering van 7 Januari, daar aangenomen zouden worden: t.w. punt 8: *„tot wijziging der Instructie van den Koster der Nieuwe Kerk*, en punt 9: *„tot wijziging van het Huish. Regl. van den Bijzonderen Kerkeraad"*.

De chefs moesten zich geheel van Karres' dienst en persoon verzekeren. Als Koster der Nieuwe Kerk was hij ook de bode van het Classicaal Bestuur en van het Provinciaal Kerkbestuur; het Kosteraat moest afgescheiden worden van elk Bestuur, waartegen men het oproer georganiseerd had. 't Ging toch niet aan, een dienaar van den vijand in de Kerk te hebben, dien men ook als eigen dienaar gebruiken moest. Dit werd verborgen onder de schoonschijnende overweging: *„dat het niet wèl loopt, indien kerkelijke collegien die hierarchisch met elkander verbonden zijn door éénzelfden persoon als bode bediend worden."*

Voor den Algemeenen Kerkeraad had men eenige dagen en binnen eenige uren reeds gezorgd, dat aan den Praeses eigenlijk alle macht ontnomen was geworden. 't Zelfde moest gebeuren voor den Bijzonderen Kerkeraad. De bepaling moest verwijderd worden uit het Reglement, dat er geene verandering in gemaakt kon worden dan in eene daartoe belegde vergadering en

met tweederden van de tegenwoordig zijnde leden; terwijl de Kerkeraad bij eenvoudige motie het voorzitterschap van den fungeerenden Praeses voor één of twee of drie maanden zou kunnen verlengen.

Ziedaar de voorstellen, om onderscheidene predikanten te straffen, de gewillige dienaars te doen heerschen, de grootste veranderingen binnen den kortst mogelijken tijd in het leven te roepen.

Wat dunkt u: was de schorsing, en wel op dienzelfden morgen, niet onvermijdelijk?

Het Classicaal Bestuur zou dan ook getrouw wezen aan zijne in 1875 uitgesprokene bedreiging.

Het Bestuur bestond wel bijna geheel uit een ander personeel, dat bovendien ietwat anders gekleurd was; maar de gezindheid om de aanvaarde kerkorde, al was deze ook gebrekkig en in meer dan één opzicht onverdedigbaar, uit plichtbesef te handhaven, was stellig niet zwakker geworden. Zou niet alle eerlijkheid en goede trouw in de kerk vertrapt worden, dan moest thans doorgetast worden. Wij zagen het allen duidelijk in, maar wij sidderden bij de gedachte aan de duivelsche woede, die kon losbreken. Er was een buskruit-verraad ontdekt; de brandende lont werd gereed gehouden; met een slag moesten wij dus den arm van wie haar hield verlammen en in 't zelfde oogenblik haar zelve grijpen en dooven.

Hoe licht kon er iets gebeuren, waardoor onze toeleg mislukte, en wij zelven de slachtoffers werden? En ook, indien het gelukte, zou onze gezondheid door al den komenden arbeid en smaad niet geknakt worden? Inderdaad, ons leven stond er bij op het spel: wij wisten genoeg van de geschiedenis, en wij kenden onze broeders genoeg, om niet te beseffen, dat het vleesch aan het woord zou komen, dat Simon naar het zwaard zou grijpen, dat David voor Achis oogen zijn gelaat zou veranderen. En hoevele betrekkingen van vriendschap en liefde stonden niet verbroken te worden? Bij ervaring wist ik, hoe boos mijne geloofsgenooten konden handelen. In den aanvang van 1862 kwam eene gansche gemeente schier in opstand, omdat een paar machthebbers mij als predikant verwierpen. Reeds vóór 1862 een beslist voorstander van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, werd ik door menigen „Gereformeerden" broeder voor een Arminiaan gehouden. Van de scheldwoorden uit de Afgescheidene Kerk, waarmeê haar publiek ten mijnen koste gesticht werd, is een merkwaardigen ruiker te maken. Bij menigen Frieschen Waarheidsvriend had mijn getuigenis tegen het Floreenstelsel veel meer blaam dan lof gevonden. De richting van Ploos van Amstel, Esser, van Asch van Wijck (reeds eenige jaren overleden), en andere onkerkelijke geestverwanten,

was nooit bijzonder vriendelijk voor mij. Ook de liberalen kunnen hatelijk zijn, grof, ruw. Daarvan weet ik ook bij ondervinding meê te spreken. Ik denk hier aan mijn verblijf in Friesland, bijv. aan mijne ontvangst op de Leeuwarder Predikantenvergadering, waar ik nog wel als spreker genoodigd was; aan den Oosterlittenschen schoolstrijd; aan .... Maar, kunnen de bedoelde liberalen schoppen en trappen, mijne geloofsgenooten bezitten het geheim van dolksteken door het hart te kunnen toebrengen, zonder dat er een droppel bloed vloeit: het is het vleeschelijk misbruik der zelfkennis. Geen wonder dan ook, dat ik in onze vergadering van 21 December zeide: „*Waarschijnlijk ga ik physiek en moreel* (bij vele oude vrienden) *te gronde.*" Evenwel, in het bewustzijn, dat God er mij toe riep, zou ik mijn plicht doen. Het *ultimatum* was uitgevaardigd, en zonder de onderwerping, die eigen belofte eischte, zou onzerzijds op geenerlei manier een vredesverdrag gesloten worden; desnoods ten koste van ons leven, maar Gods eisch (1 Petr. 5 : 2 en 3, en Hebr. 13 : 17) moest gehoorzaamd worden.

Is het dan wel aannemelijk, wat men het vrome volk verkondigd heeft als drijfveer of als doel van ons optreden? Elk lid van ons Bestuur slingert met de innigste verachting, de duivelsche aantijging van zich af, alsof wij vervuld waren met Kaïn's nijd en Ezau's wrok. Doch het zij zoo, waar was Habel dan, en wie was Jakob? Of is in het laatste geval de waarheid te machtig geweest, zoodat men zichzelven als bedrieger, als „voetjelichter", uitmonsterde? En wie van ons heeft ooit ten oogmerk gehad, wat een adviseur, die zich niet noemen durft, aan Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman durfde vertellen, dat het ons namelijk te doen geweest was, om vijf der eerwaardigste predikanten te berooven van hun bestaan? Zonder intrekking van deze woorden blijft gij voor mij, o ongenoemde raadsman! een bedriegelijk en lafhartig raadsman. Adviseert gij dus menschen, die hun plicht deden, verachtelijk te maken, en gaat gij dus voor, op te blazen tegen het vrijwillig aanvaard opzicht? Anti-revolutionair of Christelijk was die adviseur zeker niet, en bij de rechtbank past zulk een lastermond evenmin....

Doch laat mij iets uit de Notulen overnemen.

„*Vergadering van den Bijz. Kerkeraad*
4 Januari
Des middags 2 uur
in de *Consistoriekamer* der *Nieuwe Kerk.*

. . . .

De Voorzitter van het Classicaal Bestuur, Ds. Adriani, verkrijgt het woord. Hij geeft nadrukkelijk te kennen, welke smart het gekost heeft tot die

daad te moeten komen. Vele dagen achtereen was deze zaak een bijzonder onderwerp van gebed geweest; zelfs zóó, dat er bepaald gevraagd geworden was om, zoo het Gods weg niet ware, zijne tusschenkomst tot verhindering. Maar het m o e s t geschieden: het Classicaal Bestuur had, in 't besef dat God het eischte, schoon met de diepste smart, niets gedaan dan zijn plicht." —

Het antwoord des Kerkeraads dan moest dienen, om ons met een kluitje in 't riet te sturen. De gevolmachtigde Commissie van het Classicaal Bestuur bracht dus den 30sten December des avonds te acht ure ten huize van den Voorzitter alles in gereedheid, en de pers van de Heeren Spin,en Zoon moest dag en nacht werken, om het noodigste vóór 4 Januari gedrukt te kunnen afleveren.

Den 3den Januari leidde ik in de Nieuwe Kerk de Bevestiging van eene zéér groote schare jeugdige lidmaten, naar aanleiding van Rom. 10 : 8*b*. Ik drukte hen o. a. op het hart, bij de Kerk te blijven, en verklaarde dat ik hoopte in diezelfde Kerk te blijven en nog eens van diezelfde plaats hun het Evangelie te verkondigen: 't was eene *zware* beurt; ik begreep: 't zal inderdaad worden een strijd op leven of dood.

Na den afloop onderzocht ik, of de Koster zijn plicht als kerkbewaarder goed kende. Zonder groote vrees was hij evenmin als ik. Bij herhaling had hij gedroomd, dat Kuyper voor hem stond, zeggend: „*Wij zijn en blijven goede vrienden, maar g e s c h o r s t moet gij worden*".... Ik stelde hem voor, aangezien droomen altijd verkeerd uitkomen, volgens de algemeene opinie, andere namen voor den zijne in de plaats te zetten. Ik gaf hem in last te zorgen o. a., dat een behoorlijk personeel den volgenden morgen bij de hand was om eene menigte brieven spoedig te bezorgen, en ging voorts mijns weegs.

't Was duister. Maar de ster der hope bleef schijnen boven het donkere en harde pad: ik ging naar bed en sliep op mijn „hoofdpeluw" gerust.

Wij zouden ook een beroep doen op het volksgeweten. Wij hadden geloof, en zouden toonen dat men met onze oude begrippen nog wat kon doen en durfde doen. Volkomen waren wij vereenigd met deze woorden van Dr. Kuyper:

„Hebt ge geloof, dan wacht ge niet tot anderen met u gaan, maar gaat ge al vast zelf. Is het geloof uw levenskracht, dan dankt ge voor het bezit uwer vijanden, omdat juist hun tegenstand u voor uitglijden bewaart. Alleen dan wanneer het geloof uw be-beginsel is, hebt ge tot een beroep op het volksgeweten recht, en zal God zelf in dat volksgeweten voor u pleiten. En beklemt ook dan nog soms de vreeze u het hart, als de wolken zich zoo donker samenpakken, en ge voort moet, maar zonder het einde van den weg te kunnen weten, ook dán nog blijft ons het gebed, dán gebeden M.H., gebeden, niet dat uw eigen naam geëerd, maar dat de naam onzes Heeren geheiligd

worde: dan gebeden, niet om het Koningrijkje van uw eigen invloed, maar om het doorbreken in ons dierbaar Vaderland van het Koningrijk onzes Gods" [1]).

Wij konden gerust zijn, want wij hadden Gods zaak gesteld in Gods hand. Het werd: „*tranquillus in undis*".

Maar welk een arbeid en zorg! Den 4den Januari des morgens vergadering van het Classicaal Bestuur; des middags van 't zelfde Bestuur, doende wat des Bijzonderen Kerkeraads is; den volgenden dag wederom vergaderingen! Schrijven hierheen, zenden daarheen! Tachtig brieven in één uur te bezorgen aan tachtig op eene oppervlakte van eenige uren wonende personen; daarna nog een twintig andere; vervolgens eene menigte convocaties. De schorsing, ongeveer elf uur vastgesteld, en te twaalf ure beginnende, moest in dat uurtje met al de gevolgen daaruit voortvloeiende met betrekking tot de Kosters, de Commissies en de vergadering van den Bijzonderen Kerkeraad, het Ministerie, den Voorzitter van den Kerkeraad enz. uitgevoerd worden, en daarna moest binnen eenige uren alles voor de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad bezorgd worden! Daartoe het Beheer behoorende, werd een schrijven vastgesteld en verzonden aan de Commissie tot het Bestuur enz., den 5den Januari, waarin haar gemeld werd, wie van hare leden voorloopig geschorst waren, en wie, zoo noodig, hunne plaats vervangen zouden; dat Art. 40 van haar Reglement niet zag op eene provisioneele schorsing; en dat zij uit haar midden eene Commissie zou benoemen, ten einde het Beheer weêr in overeenstemming te brengen met het mandaat van 17 Maart 1869.

En nu onze maatregelen zelve?

In de Notulen staat te lezen:

Buitengewone Vergadering 4 *Januari* 1886.
Pr. *Ds. Adriani.*
Scr. *Ds. Vos.*

1.

„Na de opening van de vergadering met gebed, vooral met het oog op de zoo moeilijke zaak, waarvoor zij saamgeroepen was, worden de Notulen der voorgaande samenkomst gelezen en goedgekeurd door de aanwezige leden, de brs. Laurillard, de Graaf, Steenbakker, Meyjes, Hermanides en Ham (behalve de bovengenoemde leden); terwijl eenige oogenblikken later binnen kwamen de brs. *den Boer* en *Höveker*.

2.

Alsnu overgaande tot de behandeling van de zaak brengt de in de vorige samenkomst benoemde Commissie rapport uit.

Wordt voorgelezen het Ingek. Antw. van den AG. Krâ van Amsterdam (dd. 29 Dec '85, No. 48 *I. S.*) hetwelk de Commissie volstrekt niet bevredigend vond. Dientenge-

1) „*Het Beroep op het Volksgeweten.*" Rede ter opening van de Algemeene Vergadering der Ver. V. C. N. O., 18 Mei 1869.

volge ging zij over om, naar luid van haar mandaat, de kennisgeving der provisioneele schorsing in orde te maken. Deze wordt alsnu voorgelezen, en *bekrachtigd*, nadat eenige vragen gedaan en beantwoord werden, met algemeene stemmen (uitgenomen ééne die wegens onbekendheid nog niet kon mede stemmen).... Zij wordt alsnu uitgevaardigd en verzonden...."

Vragen zijn niet zelden hindernissen op den weg; maar nooit hebben gedane vragen mijn geduld meer op de proef gesteld dan in die ontzaglijke oogenblikken. Ik wenschte nog mijnen Collega's eene bittere teleurstelling in 't aangezicht der bedienden te besparen: wisten ze bij tijds dat ze geschorst waren, ze zouden stellig niet op weg gaan naar de Ministeriekamer. Ik hield het voor noodig, ook om het opmaken van het Beurtenbriefje, dat de schorsing met den middag inging, en dat deze geschorsten vóór dat oogenblik het bericht er van ontvingen.

De Paleis-klok sloeg elf; de bedienden ijlden alle windstreken in; maar ze kwamen hier en daar, helaas! wat te laat. Collega van Son bijv. werd dientengevolge diep gekrenkt. Den brief zelven deel ik in een ander verband hierna mede.

Al de Commissies zoo van den Algemeenen als van den Bijzonderen Kerkeraad waren in 't ongereede geraakt; van de aanvulling zoowel als van de schorsing moest haar kennis gegeven worden.

De Voorzitter en de Scriba van den Kerkeraad werden geroepen, en hun werd voorlezing gedaan van het gebeurde in eene den Voorzitter ter hand gestelde missive. Door beiden werden eenige vragen gedaan. De Scriba heeft bezwaar tegen het *plotselinge* van den maatregel; doch zou, schoon onder protest, zijn plicht doen; de Voorzitter had hoegenaamd geen bezwaar.

De klok van het Paleis sloeg één, het briefje kon opgemaakt worden zonder eene latere pijnlijke schrapping, en de regeling der beurten geregeld plaats hebben.

Daarop gingen wij na, wat wij als Bijzondere Kerkeraad, die tegen 3 uur zou samenkomen, te doen hadden. Oogenblikkelijk kwam de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur, die, kracht van gewijsde bekomen hebbende, den 8sten in werking trad, voor onze rekening. Met algemeene stemmen besloten wij, onder openbaarmaking van de gronden waarop ons besluit rustte, door de brs. *Adriani* en *Hermanides* op Donderdag den 7den een begin met de uitreiking te maken.

Onze gronden waren de volgende:

„In het midden latende, of een Kerkeraad *wettelijk* verplicht is, attesten van „goed zedelijk gedrag" af te geven, aan wie elders „belijdenis van hun Christelijk geloof" willen afleggen;

Vast overtuigd, dat noch de leer- noch de belijdenis-vrijheid door de van kracht

zijnde Reglementen gewettigd is; dat de duidelijke verloochening van onzen Heer Jezus Christus als onzen eenigen en algenoegzamen Zaligmaker, welke overgeleverd is om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking niet geschieden kan in de Kerk zonder overtreding van hare bepalingen; en dat eene belijdenis van ongeloof aan deze grondwaarheid niet afgenomen noch afgelegd mag worden.

Ganschelijk niet overtuigd, dat wie alhier een getuigschrift, volgens Art. 40 van het *Regl. Godsdienstonderwijs*, aangevraagd hebben, zulk eene zonde zouden willen bedrijven

Overwegende, dat er tegen niemand van de dienstdoende predikanten in het Classicaal Ressort zelfs eene censuur wegens openbaren strijd met de Belijdenis der Kerk in de laatste jaren gevraagd werd aan het Classicaal Bestuur, en dat *redelijkerwijs* geen attest van goed zedelijk gedrag geweigerd mag worden, als de bedoelde aanvrager werkelijk zulk een gedrag leidt;

heeft besloten om, doende wat des Bijzonderen Kerkeraads is, met intrekking van alle daaromtrent genomene besluiten, de bedoelde attesten uittereiken, bijaldien twee mannelijke lidmaten dezer Gemeente ten genoege van het Bestuur getuigen dat de bedoelde aanvrager van goed zedelijk gedrag is."

Voorts werd besloten, de Kerkeraden van ons ressort ten spoedigste — dit geschiedde den volgenden dag — met kennisgeving van de schorsing en van de namen der geschorsten — er op te wijzen dat zij de schorsing moesten eerbiedigen en hen tegen het overtreden van de Reglementen te waarschuwen. In dit schrijven is dus de schorsingsbrief opgenomen.

L. S.

Aan de Kerkeraden der Nederd. Herv. Gemeenten
in het Classicaal Ressort van Amsterdam.

Eerwaarde Broeders!

Er zijn tot ons diep leedwezen in den Algemeenen Kerkeraad van de grootste Gemeente onzer Kerk dingen gebeurd, die ons tot het nemen van een pijnlijken maatregel hebben genoopt

Wij hebben namelijk aan *tachtig* leden van dat Collegie afzonderlijk het navolgende schrijven moeten richten:

Waarde Broeder!

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam voelde zich, tot zijn diep leedwezen, verplicht tot het nemen van een pijnlijken maatregel.

Bij het voorloopig onderzoek toch van een geruchtmakend bezwaar van ergerlijken aard, dat zijner kennis kwam, werd dit zóó gegrond bevonden, dat het Bestuur voorn. daartoe overgaan *moest*, te meer omdat op zijn verzoek om inlichtingen, d.d. 15 December 1885, aan den Algemeenen Kerkeraad gericht, niet bevredigend geantwoord werd in zijne Missive van den 29sten daaraanvolgende.

Immers werd, door de genomene besluiten tot overweging en tot goedkeuring van de U voorgedragene *Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam*, gehandeld tegen schier elke bepaling van Art. 3, Al. 2, *Regl. van Kerkelijk Opzicht en Tucht*, ter zake waarvan gij aan de kerkelijke tucht onderworpen zijt.

Het Classicaal Bestuur, bovengenoemd, oordeelde dat besluiten zóó ergerlijk, dat het zich genoodzaakt voelde *allen*, die voor de eindbeslissing gestemd hebben, hetzij Predi-

kanten, hetzij Ouderlingen, hetzij Diakenen, volgens Art. 48 van het laatst aangehaalde Reglement, in de waarneming van de kerkelijke bedieningen en ambten die zij bekleeden, een iegelijk in de zijne, zonder eenige uitzondering *voorloopig te schorsen.*

Aangezien gij nu

Br.

tot dezulken behoort, wordt U bij deze officieel kennis gegeven van die uitgesprokene schorsing, en dat wel als *aanvangende den* 4den *Januari* 1886 *des morgens ten* 12 *ure;* terwijl U op gelijke wijze medegedeeld wordt, dat hetzelfde Bestuurdie besluiten alreede vernietigd heeft.

Mocht het zijn, dat gij het verkeerde van uwe handeling in dezen inziet, dan verwacht dat Bestuur, vóór den 18den van deze zelfde maand het schriftelijk bericht van U, dat gij de vernietiging van die besluiten eerbiedigt.

Zoo niet, dan zal het Bestuur U, op nader te bepalen plaats en uur, volgens Art. 8 van het meergenoemde Reglement moeten *hooren.*

Gij zult gaarne de verzekering aannemen, dat het Bestuur niets liever wenscht, dan de ergernis zoo spoedig en zoo zacht mogelijk weg te nemen in het geestelijk belang van uwe Gemeente en van gansch onze Kerk, terwijl het U en zich zelven Gode en den Woorde Zijner genade beveelt, Die machtig is op te bouwen.

Aldus vastgesteld in zijne Vergadering van den 4den Januari 1886.

De namen der voorloopig geschorsten zijn:

de *Predikanten:* P. van Son, H. W. van Loon, B. van Schelven, N. A. de Gaay, Fortman en D. J. Karssen; —

de *Onderlingen:* J. Bechthold, W. Kuhler Wz., J. Magré, D. Steyling, J. C. Baggelaar, G. W. Knap, W. Hovy, A. F. Brade, G. Broerse, A. Kuyper, P. Goedhuys, J. Swen, F. Kroeze, W. Meyer, F. L. Rutgers, A. Kleeman, J. Hermans, H. L. Bekking, G. J. Boevé, H. Völlink, C. Ingwersen, J. J. Schokking, B. Poesiat, J. van Oostveen, T. van Kampveld, J. Woltjer, D. P. D. Fabius, J. Gepken, J. H. Beyer, J. Veth, G. A. Goldschmeding, J. A. van Waarden Jr., H. D. Pfann, M. Cléban, A. Hein, D. J. Beenhouwer, J. M. Schainck, P. de Bruyne, J. Guldemond, J. W. Michel, A. H. de Hartog, T. van der Pol, —

de *Diakenen:* H. Spijker, W. F. Buré, A. Westenberg, S. J. Seefat, P. N. de Vries, T. A. Nusteeg Az., F. L. van der Bom, W. H. van Schaick, H. van Nie, H. Hofstede, W. P. Voorham, J. W. N. Schneider, P. Post, G. B. Rijke, C. G. Timmermeister, L. J. K. Kreyt, A. C. Willink, L Berk, W. F. Voogel, E. Vonkenberg, A. H. Kok, W. F. H. de Jonge, L. H. Gmelig, H. Jansen, A, J. B. Paulis, D. Jansen, H. R. Stoltink, F. W. van den Berg, A. Dooyewaard, H. Ham, P. P. Smit, J. H. Welsenbach en A. Buddingh.

Naar aanleiding van die ontzettende gebeurtenis achten wij het noodig U, èn als Besturen èn als leden van den Kerkeraad,

1°. er op te wijzen dat Gij in èlk opzicht die schorsing te eerbiedigen hebt, en

2°. U ernstig te waarschuwen voor elke overtreding der door U aanvaarde Reglementen.

Namens het Classicaal Bestuur van Amsterdam,
(*w. g.*) B. J. Adriani, *Voorz.*
G. J. Vos Az., *Scriba.*

„Na dankbetuiging aan de Commissie" sloot nu „de Voorzitter met dankzegging en voorbede tot God, opdat deze zaak tot eere Zijns Naams en tot zegen onzer Kerk moge uitloopen . . ."

Voorzorgsmaatregelen konden er niet genomen worden: wij gaven onze

personen en onze Gemeente, hare bezittingen en belangen in de hoede van God Almachtig. Het eenige wat er onzerzijds gedaan kon worden, was dat onze Consistoriekamer gesloten en de sleutel er van door den Voorzitter in bewaring genomen werd. Maar deze eenige voorzorgsmaatregel, hoe wettig ook op zich zelf, was eene fout. Voor den Koster was 't eene onverdiende beleediging: immers, hij werd daardoor in zijne betrekking tot den Kerkeraad feitelijk geschorst, en hij had steeds blijk gegeven van gewilligheid tot getrouwe plichtsbetrachting. De vergadering van den Bijzonderen Kerkeraad op 4 Januari 's avonds 7 uur mocht niet gehouden, kon niet gehouden worden,— aan den Koster had men de zorg, dat er geene vergadering in de Consistorie, of elders in de Kerk, dan eene wettige, plaats vond, moeten overlaten. Maar dat er terecht buitengewone zorg en krachtsinspanning noodig geoordeeld was, zou spoedig genoeg blijken.

Voorgevende, dat „het Gereformeerde volk" de rechtmatige eigenaar was, waarvan de Kerkeraad zich voor het ware orgaan hield, pretendeerden de ongeroepen, maar toch alles dwingende hoofden van den Kerkeraad, dat zij, ofschoon geschorst, desniettegenstaande de souvereine beschikking over de Kerkgebouwen en de lokalen daarin of daaraan bezaten en uitoefenen mochten. Van deze pretensie zouden zij door woorden en door daden blijk geven.

In een door de Heeren Rutgers en van Loon geteekend rapport blijkt, dat zij daarvan kennis gaven aan „den Burgemeester van Amsterdam, den Procureur-Generaal Directeur van Politie, den Hoofdcommissaris van de Rijks en Justitieele Politie, den Hoofdcommissaris der Gemeentelijke Politie, het college van h.h. Collectanten, den Boekhouder en den Bode der Kerkelijke Commissie, den Bode van de Commissie van vermeerdering en voorts aan alle Kerkmeesters, Predikanten, Ouderlingen en Diakenen zonder onderscheid", „buiten en behalve aan de Colleges en personen door de Commissie zelve daarvoor aangewezen", alsmede per advertentie aan de Gemeente.

Hoogst merkwaardig ter beoordeeling van de historische geloofwaardigheid der mededeelingen van dien kant is de omstandigheid, dat, volgens dat rapport, eene Commissie die blijkens datzelfde stuk eerst in de vergadering van den 7den Januari benoemd was, reeds den vorigen dag namens diezelfde Commissie brieven uitvaardigde, en dat op grond van onjuiste voorstellingen, ongegronde vermoedens en leugenachtige berichten.

Bij schrijven van 6 Januari toch werd aan de bedoelde personen het gebruik der lokalen ontzegd. Volgens het getuigenis van Rutgers en van Loon op de volgende gronden:

„dat aangezien aan de deur der Consistoriekamer daden van geweld op last van den Voorzitter van het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, geheel eigenmachtig gepleegd waren; voorts door het afsluiten en pantseren van die deur, pogingen waren aangewend om h.h. Kerkmeesters te beletten in hun eigen lokaal te vergaderen en eindelijk de waarnemende Praeses des Kerkeraads, namens het Classicaal Bestuur, Kerkmeesters feitelijk uit het bezit der Kerk heeft willen dringen en door dat Bestuur aan den Koster schriftelijke lastgevingen waren verstrekt om zes h.h. Kerkmeesters niet langer in hunne kwaliteit als Kerkmeester te erkennen..."

Hierop volgt een brief van mijzelven aan den Koster Karres gericht, ook voor de balie voorgelezen. Hij behelst niets dan verwijzing naar zijne instructie. Ik vergat volstrekt niet, eenige kwaliteit te noemen: dat schrijven was niets dan particulier, uit belangstelling in de zaak, ook in den persoon van Karres, voortgevloeid.

Uit dat merkwaardige rapport, bestemd voor de tweede vergadering der „Kerkelijke Commissie" in het nieuwe jaar gehouden, neem ik nog de volgende passage over:

„dat naar aanleiding van de herhaalde pogingen om, tegen den uitgedrukten wil van de Sub-Commissie en den Koster der Nieuwe Kerk, vreemde personen in en bij de Kerk te plaatsen en met het oog op eventueel gevaar van wanordelijkheden ook bij aangaan en uitgaan der godsdienstoefeningen van Vrijdag en Zondag de assistentie der politie van den Procureur-Generaal is ingeroepen;"

„dat zij ten gevolge van ontvangen waarschuwingen, die ook meer dan eens bleken niet ongegrond te zijn ter handhaving van het feitelijk bezit der Kerk en der kerkelijke lokalen heeft moeten zorgen, dat steeds dag en nacht een Kerkmeester aanwezig was, geassisteerd door het noodig aantal particuliere wakers, zonder nochtans te verzuimen telkens de politie van pogingen om zich toegang te verschaffen in kennis te stellen."

Nu keeren wij terug tot 4 Januari. De Voorzitter van den Kerkeraad hield in de receptiekamer de wacht met betrekking tot de Consistorie, die, volgens schriftelijke order van den Voorzitter Maandag-(en Donderdagavond) niet mocht doorgaan. Maar reeds omstreeks halfzes kwamen er »enkele ouderlingen en diakenen tot het bijwonen eener voorloopige samenkomst op de Ministeriekamer." Aangezien den Koster van zulk eene samenkomst niets bekend was, weigerde hij den toegang tot dat lokaal; in kwaliteit van Kerkmeester eischte en verkreeg Dr. Rutgers den sleutel van de trap naar het Ministerie, terwijl de heer Brade zich bij de trapdeur posteerde om als dorpelwachter te fungeeren en al de aankomenden binnenliet. Inmiddels bleef Ds. Westhoff als Voorzitter, zelfs onder bedreigingen van handtastelijken aard zedelijk gesteund door Ds. van der Dussen, en geholpen door de politie, naar recht en plicht flink en ferm, de Consistorie bewaken, zoodat, hoe nadrukkelijk Dr. Rutgers hare ontsluiting ook commandeerde, zij gesloten bleef, en de geweldmakers trokken naar de Ministeriekamer, waar zij Ds.

Deetman, op zijne eigene kamer, verhinderden zijn cursus, waarvan de leerlingen inmiddels aankwamen, te houden.

Volgens het Kladnotulenboek van den Kerkeraad waren daar — wij komen op deze samenkomst terug — al de geschorste leden tegenwoordig, uitgezonderd Dr. de Hartog, die echter liet mededeelen dat hij van harte met de broeders vereenigd was, alsmede zes niet geschorste. Slechts 52 leden aanwezig zijnde, kon de vergadering niet doorgaan; ook werd genoteerd, dat de wettige Voorzitter afwezig was. Derhalve begonnen de Geschorsten met zich *niet* te onderwerpen. Maar wat niet minder opmerkelijk is, *er werd geen woord gesproken over de Attestenkwestie.* Men kon haar nu niet langer gebruiken. De vergadering was bovendien onwettig. De legaliteit moest altijd in schijn behouden worden. Doch hoe zouden eene menigte geschorste kerkeraadsleden zich nu ook als wettige kerkeraadsvergadering kunnen inlaten met de geloofszaak? Ook werd er, altijd volgens de Notulen, met geen woord gerept over het verhinderen van eene vergadering die Ds. Renier in de Consistorie had willen houden met — *geschorste* Kerkeraadsleden. (Daarover is veel geschreeuwd; maar heeft ieder lid van den Kerkeraad de vrije beschikking over de Consistorie?) Waarover dan? Over de vraag, of de schorsing wettig was, aangezien de brief slechts door *twee* leden van het Bestuur geteekend, en door één van die twee aan de behandeling der zaak deel genomen was. Hoogst opmerkelijk berichtten vervolgens de Kladnotulen: „*Daarover zal dus eene volgende maal gehandeld worden.*" Eindelijk (of ze met gebed geopend werd, staat er niet in) verdient vermelding, dat de vergadering daarop door Ds. van Loon met dankzegging gesloten werd.

Wat Diakenen daarbij deden, die, naar het schijnt, door snelboden opgeroepen waren, begrijp ik niet; maar wel, dat de H.H. Kerkmeesters en Ouderlingen de schorsing niet eerbiedigden, willende Kerkeraadsvergadering houden in het lokaal dat zij niet gebruiken mochten, waarschijnlijk om daar onder een schijn van recht zichzelven als den wettigen Kerkeraad te proclameeren.

Nu zegt het Journaal van den Koster voor dien avond nog het volgende:

„Tot het inroepen van meerdere assistentie of algeheele ontruiming van het lokaal door de politie vervoegde ik mij aan het Commisariaat van politie (Oude Brug) 2de Sectie, vanwaar een inspecteur van politie met mij huiswaarts ging, die, daar gekomen, met Dr. Rutgers, Kuyper en den Praeses van den Algemeenen Kerkeraad sprak, en als gevolg van welk gesprek de gang door de politie werd verlaten, welke zich evenwel op uitdrukkelijken last van genoemden Inspecteur voor de buitendeur posteerde. Inmiddels waren bijna alle Heeren der gemelde voorloopige samenkomst in den gang verzameld en nu ziende dat het locaal gesloten was en bleef, gingen zij gezamenlijk weer naar de Ministeriekamer om daar hun vergadering voort te zetten. Deze vergadering

duurde tot omstreeks half 10 uur, om welken tijd deze Heeren het gebouw verlieten, waarna, toen allen vertrokken waren, Ds. Westhoff en Ds. van der Dussen, die zich in den vooravond bij Ds. W. had gevoegd, vertrokken, eerstgenoemde den sleutel der Consistoriekamer medenemende."

De gemoederen der geschorste broederen waren verbitterd. Het regende hunnerzijds scheldwoorden op Westhoff en van der Dussen, scheldwoorden uit het Hol; een der ouderlingen wilde den Voorzitter te lijf, gelukkig door een ander weêrhouden; de spiritusflesch moest gedurig aangesproken worden; het gedruisch der hartstochten was groot.

„Mijne Heeren! Schaamt U toch! Passen die dingen? Er staat toch in den Bijbel: „Niet door kracht of door geweld..."? Wel foei, schaamt U toch!..."

Zoo sprak in die ure der duisternis een der stadsdienaren, welke de deur bewaakten, te hulp geroepen door den Voorzitter, toen geschorste ouderlingen een smid eischten om de deur open te breken.

Dat was het voorspel. De storm van het verzet begon op te steken; in het hol van Aeolus werd nog enkel over de vraag getwist, uit welken hoek de wind zou waaien; maar alras bleek het, dat de Noord-Ooster het pleit won.

Ik zag den komenden dag met angst tegemoet. Naar den aard der Oostewinden werd het stiller tegen den nacht, die op ravenwieken eene zoete, schoon korte rust voor mij aanbracht.

De Koster ontving den volgenden dag ten elf ure „eene missive van het Classicaal Bestuur", hem op het hart drukkende, zich toch uitsluitend aan zijne instructie en aan de orders van de bevoegde macht te houden. Hoe welgezind ook, zijn zwak zenuwgestel en zijne onbekendheid met zijne reglementaire roeping, gevoegd bij de brutaliteit van de geweldhebbers der Nieuwe Kerk, deden mij voor het ergste vreezen. Had hij reeds niet sleutels afgegeven, en toegang verleend tot de Ministeriekamer, ja, voor de Heeren licht ontstoken?

Er bleef bovendien ter handhaving van het Kerkeraadsrecht geen beter middel over, dan zelf over de kamers van Kerkeraad en Predikanten eenig kostoraat uitteoefenen. De activiteit van Collega Westhoff, bleef zorgen voor de beschikbaarheid der Politie ten behoeve van de Consistorie.

De volgenden middag ging ik met de noodige paparassen gewapend naar de Consistorie terug: het Classicaal Bestuur vergaderde wederom ten 1½ ure, en voor de zaken van den Algemeenen Kerkeraad des middags ten 3 ure.

O. a. besloot het Bestuur de volgende verklaring in de *Kerkelijke Courant* (Zie N⁰. 2, 1886) te plaatsen:

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam brengt het navolgende ter algemeene kennis:

„Gelijk algemeen bekend is, was sedert geruimen tijd in de Nederd. Herv. gemeente van Amsterdam het brandpunt van allerlei anti-kerkelijke woelingen, door kerkelijke ambtsdragers beraamd en geleid. Wat echter niet algemeen bekend schijnt te zijn, is de omstandigheid, dat daarvoor niet zelden de kerkeraad hetzij dan Algemeene, hetzij dan Bijzondere, gebruikt werd. Wat daar buiten in samenkomsten van kerkeraadsleden besloten werd, werd, zoo noodig, op de officieele vergadering gebracht, ten einde de wettelijke sanctie te verkrijgen, waarbij gewoonlijk op niemands adviezen gelet en een tegenspreker niet zelden door geraas het spreken belet werd. Het bleek duidelijk, dat het de toeleg was, om, de bestaande organisatie van de Kerk gebruikende waar zij vooral ter verkrijging van geld, onmisbaar gekeurd was, en allen betamelijken eerbied voor de organisatie inmiddels door woorden en daden met voeten tredende, den kerkeraad los te maken van dat verband, de macht over de kerkgebouwen en de fondsen in de handen van eenige weinigen te brengen, en allen uit te sluiten, die zich niet naar hun goedvinden meenden te mogen gedragen.

„Inzonderheid met de geruchtmakende lidmaten-quaestie werd dat duidelijk. Onder een schijn van eerbied voor de reglementen, die men zorgde niet bepaald te overtreden, werd, met een beroep op Gods Woord, openlijk eene eerste schrede gezet op den weg der ontbinding en oplossing. Binnen enkele dagen werden de ingrijpendste veranderingen gemaakt in het reglement voor het beheer, ten einde daardoor de gevreesde afzetting van kerkeraadsleden, en inzonderheid van predikanten, onschadelijk te kunnen maken; maar daardoor niet alleen de geheele gemeente in verschrikkelijke beroering te brengen, maar ook eene breuk over het gansche land uit te roepen.

„Het Classicaal Bestuur van Amsterdam met die wijzigingen bekend gemaakt, oordeelde reeds in zijne vergadering van den 21sten December het voorwaardelijk uitspreken van eene provisioneele schorsing in elk opzicht onvermijdelijk. De vraag om inlichtingen werd volstrekt niet voldoende beantwoord. In de vergadering van den 4den Januari nu werd die uitgesprokene schorsing vastgesteld en onverwijld uitgevaardigd. Zij betrof alle voor de eindbeslissing gestemd hebbende leden, tachtig in getal, waaronder vijf predikanten, en dat wel op grond van art. 48 *Regl. Kerk. Opzicht en Tucht.*

„Het is niet mogelijk, in weinige woorden den aard van het door die besluiten gepleegde misdrijf te kenschetsen, en het was volstrekt onmogelijk, zou de breuk niet tot stand komen, nog een halven dag met de voorloopige schorsing te wachten. Maar, naar het oordeel van het bestuur, was het bezwaar zóó ergerlijk, wegens verregaande onrechtzinnigheid, ontrouw, en vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen (Art. 3 *Regl. Kerk. Opz. en Tucht*), dat zulk een maatregel, hoe pijnlijk ook, onmogelijk vermeden kon worden, zou er niet de onherstelbaarste wanorde en de verregaandste willekeur ontstaan.

„De Gemeente van Amsterdam werd dientengevolge geplaatst onder het onmiddellijk opzicht van het Classicaal Bestuur, om te doen wat des Kerkeraads is, en het heeft aan de Kerkeraden van zijn Ressort, met kennisgeving van het gebeurde, eene ernstige waarschuwing gericht, om zich stiptelijk te onthouden van schennis der afgelegde beloften.

Amsterdam, 5 Januari 1886.

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam,
B. J. Adriani, Praeses.
Dr. G. J. Vos Az., Scriba."

Ook werd door de vergadering aan de leden *Adriani*, *Vos*, *de Graaf*, *Laurillard en Meyjes*, de volledige macht opgedragen om naar bevind van

zaken te doen wat des Bestuurs is, optredende voor den Algemeenen Kerkeraad; terwijl het reeds duidelijk werd, dat de *Huishoudelijke Commissie*, die elken Donderdagavond als Kerkeraad Contractus voor spoed eischende zaken in de Consistorie vergadert, aldaar voorshands niet gehouden zou kunnen worden. Van den bedroevenden geest der geschorste broeders hadden wij reeds berichten ontvangen, die het ergste deden vreezen, en voelden ons verplicht, nogmaals bij den Koster aan te dringen op stipte opvolging van de orders der bevoegde macht. In de vergadering, die daarop volgde, werd o.a. de hulp van den Heer Burgemeester gevraagd ter bescherming van de Nieuwe Kerk, de brs. Diakenen, door Ds. Adriani en Dr. Laurillard gecompleteerd, gemachtigd zich de noodige hulp te assumeeren, voor de geregelde werking der verschillende commissies gezorgd, en Mr. J. A. Molster tot advocaat gekozen.

Er werd voorts gezorgd, dat de geschorste Diakenen geen toegang zouden vinden in de vergadering, die denzelfden avond stond gehouden te worden.

En eindelijk ging ik ongeveer ten zes ure in het Diakonie-Weeshuis, alwaar ik als naar gewoonte zou catechiseeren, vóór en na de catechisatie *eigenhandig toegangskaarten voor de niet-geschorste Heeren Kerkmeesteren in de kosterij der Nieuwe Kerk* en voorts in alle kerkgebouwen schrijven, — zóó weinig dachten wij er aan, hunne vergaderingen of hunne werkzaamheden te belemmeren.

Daarmede nog bezig, kreeg ik de boodschap in tegenwoordigheid van de Diakenen Meijnink en Haselager en van Collega Westhoff, dat de Heeren Dr. Kuyper, Dr. Rutgers, en Jr. Mr. de Savornin Lohman geïnformeerd hadden of de Consistoriekamer nog gesloten was, en in wiens handen zich de sleutel bevond; daarbij zou door Dr. Rutgers gezegd zijn geworden, dat hij, zoo de deur gesloten bleef, den volgenden morgen met geweld de deur zou doen openbreken.

Gebruik makende van mijne volmacht, en van den vriendelijken wenk, om, zoo noodig, „pootige kerels" aan te stellen ter verdediging van de Consistorie, zocht en verkreeg ik na veel moeite eindelijk twee flinke burgermannen, timmerlieden, wien ik den schriftelijken last [1]) medegaf, hare deur

1) Aangezien dat mandaat door Dr. Kuyper en de zijnen veelzins verdraaid werd, laat ik het hier letterlijk volgen, gelijk het ook voorkomt in *de Standaard* van 7 Januari: „Uit naam van het Classicaal Bestuur, doende wat des Algemeenen Kerkeraads in deze Gemeente is, worden met goedvinden en op last van den Voorzitter, den WelEerw. Heer A. J. Westhoff, de navolgende personen: *Piet Smit* en *W. R. van Oostendorp* gemachtigd om te zorgen, dat er door *niemand* dan *op last* van *den genoemden voorzitter* eenig geweld gepleegd wordt aan de *Consistoriekamer* der Nieuwe Kerk of in de naaste omgeving van die kamer, en zoo dit geschiedt, *onverwijld* de hulp der politie in te roepen, gedurende den 6den Januari of, zoo noodig, eenigen volgenden dag."

en omgeving te bewaken en bij alle geweld, door wien ook ondernomen, de hulp der Politie in te roepen, die wel in dien vorm, maar niet ter bijzondere verdediging van de Nieuwe Kerk optreden mocht. De Suppoost Hoogterp werd voorloopig in de plaats van den door zenuwongesteldheid ongeschikten Koster gesteld door den Voorzitter des Kerkeraads, en den volgenden morgen verschenen ongeveer half zeven uur onze twee „pootige kerels" om Hoogterp af te lossen, nadat vooraf de deur der Consistoriekamer op last van denzelfden Voorzitter, volgens eene schriftelijke machtiging, door mij onderteekend, van een nieuw slot voorzien geworden was.

Daarmede waren onze maatregelen genomen. Er was, zoo veel mogelijk, voor alles gezorgd. God had ons de genade geschonken, van den listig gesmeeden aanslag verijdeld te hebben: het plan de campagne lag in duigen.

Maar wie kon denken dat *belijders van den Heere Jezus* niet voor gewelddadige schennis van eens anders eigendom terugdeinzen zouden? Inderdaad, wij hebben veel te goede gedachten gekoesterd van de Heeren Rutgers, Kuyper, Lohman; of liever, wij hebben niet bedacht, dat, onder Gods bestuur, ongerechtige dingen de overhand over hen konden krijgen. En in geen geval hadden wij ons voorbereid op bescherming tegen vervalsching van de historie. Zoover ons bekend, hadden wij, de leden van het Classicaal Bestuur, in ons ambtelijk en bijzonder leven oprecht gewandeld, en niemand van ons heeft er zeker aan gedacht, dat men hem zou kunnen voorstellen als overtreder van het negende gebod. Maar wat zouden wij ook hebben kunnen doen ter afwering van beschuldigingen, als waartegen onze Voorzitter reeds den 14den van dezelfde maand, in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad, opkomen moest, protesteerende ten sterkste tegen de bewering van den Ouderling ter Wolde, als zou het Classicaal Bestuur de beheerskwestie gebruikt hebben, om de Attesten te kunnen afgeven, en betuigende dat er over die kwestie na Mei 1885 geen woord gesproken was geworden in eenige vergadering van datzelfde bestuur. Eindelijk:

Vergeefs de wachters aangesteld,
Vergeefs, de zorg voleind te zien,
Vergeefs, hun alle hulp te biên,
Zoo God niet zelf zijn wachters stelt.
Vergeefs, o wachters! is uw vlijt,
Zoo God niet zelf *de Kerk* bevrijdt.

En dat zou hij blijven doen ook door de nederlagen, die wij zouden lijden, en door de uitvoering van een naar omstandigheden gewijzigd plan onzer belagers en verklagers?

DE ONDERNOMEN VELDTOCHT.

De uitvoering van het plan, waarvoor men vijftien jaren met onverdroten ijver gewerkt had, en alles nu gereed stond, was onmogelijk gemaakt. Wat nu?

Aan prijsgeven van doel en beginsel viel niet te denken, zoolang de leidslieden nog vleeschelijk dachten. De verzameling der uitverkorenen uit elke gemeente, onder afwerping van alle banden, met behoud van het plaatselijk kerkegoed. tot vereeniging rondom de fontein der Vrije Universiteit, — dat bekoorlijk denkbeeld moest behouden, dat grootsche werk kon toch nog ondernomen worden. Evenwel, men had zich, gelijk men behoorde, in allen ernst aan het kerkelijk gezag onderwerpen, en de verwezenlijking van deze wenschen, inmiddels dēn weg tot overtuiging volgende, in de hand Gods stellen kunnen. Het heeft Hem echter niet goed gedacht, den raadsheeren der Geschorsten de wijsheid, die van boven is, te geven, welke „is ten eerste zuiver, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, vol van barmhartigheid en van goede vruchten, niet partijdig oordeelende, en ongeveinsd." Opgeblazen door hunne kennis; overmoedig door hunne titels, rijkdommen, betrekkingen, groote menigte en zegepralen; uit de hoogte nederziende op dàt Classicaal Bestuur en op *die* Synode; vertrouwende op de lichtgeloovigheid hunner lezers en den invloed van vele jonge advocaten, hebben de leidslieden, in den waan dat zelfs de Rijkspolitie zich naar hunne beweringen met de nederbuigende dienstvaardigheid van Duitsche arbeiders moest schikken, door list en geweld, door verzinsels en brutaliteit, door smaadredenen en tooneelvertooningen, door Farizeesch vasten en bidden, door opruiïng en bedreigingen, door obstructionisme op het gebied van Kerk en Staat, toch een veldtocht, maar naar een gewijzigd plan, ondernomen in de hoop dat, indien zij zich maar als martelaars konden presenteeren, al wat den Christus liefhad, al wat „Gereformeerd" was, hen ter vernietiging van de bestaande Kerk volgen zou.

Herlezen wij dan de geschiedenis van 1886.

EERSTE HOOFDSTUK.

ONZE NEDERLAAG.

Bittere teleurstelling was in het hart der leidslieden opgeschoten. Men had alles zoo goed overlegd, het plan was zoo zorgvuldig door den Generalen Staf vastgesteld; de geloovigen waren jaren lang, doch vooral in de laatste maanden, voorbereid; het leger was zoo goed als mobiel. De Staf kon rekenen op de hulp van *Ds. van Son*, als Voorzitter van Christelijk Nationaal Onderwijs hooggeacht en als Predikant door velen uit de burgerij gevolgd, in de laatste weken *om* gevleid; op *Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman*, Voorzitter van de Unie, Redacteur, althans veelbeteekenend schrijver, in *de Protestantsche Noordbrabander*, invloedrijk Kamerlid, kandidaat-Minister; op *Mr. Fabius*, die, al wordt hij tot de mindere goden gerekend, toch groote diensten bewijzen kon, vooral door manieren te volgen, welke een fatsoenlijk mensch nopen hem het laatste woord te gunnen; op de Studenten der *Vrije Universiteit*; de beurzen van vele vromen en van vele eerzuchtigen; de Christelijke onderwijzers in grooten getale; de groote en de kleine pers, voor zoover die van de Prins Hendrikkade gedirigeerd werd; op Rutgers geleerdheid en sofismen, en op de onmiskenbare demagogische talenten en reusachtige werkkrachten van Dr. Kuyper; op de listen en lagen van allen, die God niet vreezen noch een mensch ontzien, onder welken naam ook; op....? Maar waartoe meer opgeteld? De kansen stonden zéér ongelijk: wij stonden als een enkel man tegenover een gansch zeer groot leger. En nu had die enkele man het plan verijdeld, en dat leger van alle zijden op een terrein vol moerassen ingesloten, zoodat het geen enkel vast punt bezat....!

Het kostte wat het kostte, er moest eene vaste positie veroverd worden. Wel was men verhinderd geworden, zelf het terrein van den aanval te bepalen, en zelf den eersten aanval te doen; de Kerkeraad kon nu als

Kerkeraad het juk der Synodale hiërarchie niet afwerpen, en allerminst met behoud van de Kerkgoederen; maar men kon beproeven zich van de Kosterij der Nieuwe Kerk meester te maken ten behoeve van den ouden Kerkeraad. Bezat men feitelijk de Kosterij, dan bezat men de *Nieuwe Kerk*, mitsgader *de Archieven* van den Kerkeraad, van de Kerkelijke Commissie, van de Classis en van de Provincie, en de *Brandkasten* met al de daarin aanwezige *fondsen* van de Kerken en de Diaconie; dan bezat men de hoofdvesting met al het noodige voor den oorlog; dan had de tegenpartij *niets*; en, wat veel beteekende, met het oog op procedures, men was in het feitelijk bezit.

De Heer regeert. Door eene zonderlinge genade gebruikt Hij ook de dienst van menschenkinderen tot uitvoering van Zijnen besluitenden wil. In dezen wil beslaat het kwade des menschen eene plaats als middel voor het goede Gods. Het succes is geen voldingend bewijs Zijner goedkeuring; tegenspoed kan voorspoed zijn; de steenen hinderpalen zijn bestemd om zwaarden te scherpen; weêrstand staalt den wil; de verdrukking werkt volharding; beleediging verhoogt den moed. Daarom houdt een iegelijk, die weet den wil van Gods bevel te doen, ondanks alle nederlagen goeden moed, in het geloof aan de eindelijke overwinning, maar beroemt zich ook niet, alsof hij het doel reeds bereikte, wanneer hij aanvankelijk eenig succes heeft.

Het doel van het Classicaal Bestuur was begrepen in de schorsing zelve; plichtsbetrachting was ons doel; meer niet. Wij hebben geene andere oogmerken gehad, dan in de kerkrechtelijke beteekenis van de schorsingsdaad zelve begrepen zijn. Het scheen echter, dat de tijd van beraad, door ons geschonken, die beteekenis verijdelen zou.

't Was Woensdagmorgen den 6den Januari. Onze goede stad was met een sneeuwkleed overdekt, en de straten waren schier onbegaanbaar. Ongeveer ten 10 ure ontving ik het schokkend bericht, dat de *Nieuwe Kerk* ingenomen was geworden. De tijd der nederlagen was aangebroken.

Onze bewakers hadden geen last, om iemand te verhinderen in den gang der Kosterij te komen. Ongeveer een uur vroeger waren dan ook de Heeren Kuyper, Rutgers en de Savornin Lohman de deur der Kosterij ingelaten, waarvan al de andere vertrekken in de macht van den Koster gebleven waren. Een aantal werklieden, met de noodige werktuigen gewapend, door de genoemde Heeren ontboden, posteerden zich in en voor het huis; de politie der stad — de Rijkspolitie evenals de hulp van den

Officier van Justitie was geweigerd — was te hulp geroepen, doch ook weer weggezonden. Immers hadden Rutgers en de Savornin Lohman den Commissaris Stork verzocht, met hen mede te gaan, om twee werklieden „die in de Kerk waren en niet door hen aangesteld waren" uit de Kerk te zetten. De Commissaris was in eene moeilijke positie. Voor hem stond een jonkheer, die tegelijk „professor" en lid der Tweede Kamer was, hem verzoekende, die twee werklieden uit de Kerk te verwijderen. Hij was niet op de hoogte. Onzerzijds was hem niets gezegd of geschreven geworden. Eigenlijk had hij alleen met den bewoner, in dit geval den Koster te doen, en dezen was door zijnen geneesheer verboden, zich met eenige zaak te bemoeien, wat er ook gebeurde. De Commissaris voelde zeker, dat het recht aan onze zijde was, want hij wilde onze bewakers niet wegzenden. Hij gedoogde, dat de politie het verzoek der heeren aan hen overbracht om zich te verwijderen. Deze, geheel uit de lijken geslagen, vatteden dat verzoek op als een bevel; zij verwijderden zich, begaven zich naar mij toe, en gingen daarop naar de plaats, vanwaar de Politie hare instructies krijgt, waarheen zich ook inmiddels de Voorzitter begeven had. Daarop keerde de Commissaris met die bewakers achter zich naar de Consistorie terug. De *Nieuwe Kerk* was echter reeds overrompeld geworden; maar ook de Consistorie werd door inbraak overweldigd, onder leiding van Rutgers, Lohman, Kuyper, in die ure aanvoerders van paneelzagers en sloten-afhakkers.

Toen nu de Commissaris met onze bewakers in den gang der Kosterij teruggekomen was, ging Rutgers dreigen met uitdrukkingen als deze: „dat hij bij dit geschil de toekomst donker inzag, ja een bloedbad duchtte," en werd Lohman verschrikkelijk opgewonden, dreigde onze bewakers er uit te werpen, en sprak, evenals Kuyper en Kater, woorden, die een mensch niet geoorloofd zijn te spreken, ja zulke, dat de Politie, die vooral in dat gedeelte der stad nog al kennis gemaakt had met onbehoorlijke taal, het geraden achtte zich te verwijderen, na onze mannen nog eens bericht te hebben, dat zij, voor zoover het haar betrof, volkomen vrij waren om te blijven [1]), maar die, begrijpende dat ze nu machteloos waren, zich verwijderden op raad van hun baas.

Nadat ik een rechtskundig advies ingewonnen had, reed ik naar de Nieuwe Kerk, om mijzelven te overtuigen van wat er gebeurd was. De deur was op den ketting; *Kater* deed haar achter den ketting even open, en sprak door het kiertje. Kuyper kon men gedurig achter in den gang zien staan. Gelijke

[1]) Volgens *officiëele* rapporten. Vgl. daarmede wat er van in *de Standaard* bericht werd, en *Kort verhaal van den Kerkelijken Strijd te Amsterdam* enz. bl. 25, Amsterdam J. H. Kruyt 1886.

ervaring had ook de oorlogscorrespondent van *Het Handelsblad* (Avondb. 9 Jan.), wiens sierlijke beschrijving wij hier opnemen.

„Zij, die haar thans in bezit hebben, zijn werkelijk ver in de strategie en bewaren dit kerkgebouw als ware het een vesting, die het laatste verdedigingspunt van ons land vormt. Schelt men aan de kosterij aan, dan hoort men na eenige minuten buiten gewacht te hebben, van binnen slot en grendels kraken. De zware koperen ketting rammelt, de deur wordt op een kier geopend, echter zoo, dat de ketting den toegang verspert, en Kater of een ander man van „ons Christenvolk" verschijnt voor deze nauwe opening.

Gesteld men wenscht iemand te spreken. Kater plaatst zich zoo achter de opening, dat onbescheiden blikken niet in den gang kunnen zien. Men zegt zijn naam en de deur gaat weer dicht, op slot en grendel. Dan verloopen weer eenige minuten, waarin men schijnt geheel vergeten te worden; maar eindelijk komt een andere vestingbewaarder en vraagt, na opnieuw alle sloten te hebben geopend en den ketting op den haak te hebben gedaan, opnieuw naar uw naam. Weer gaat de deur dicht en na verloop van eenigen tijd verschijnt, na dezelfde voorzorgsmaatregelen tegen overrompeling te hebben te baat genomen, de man dien men spreken moet, en men heeft gelegenheid, terwijl de wind door de Gravenstraat giert en het eentonig voetgestap van den schildwacht weergalmt, een gesprek te beginnen, terwijl men in de vesting zorg draagt, dat bij dat discours de noodige getuigen zijn.

Door de kier werden onzen correspondent alle inlichtingen geweigerd .... maar hij had het voorrecht door eene andere deur even dr. Kuyper te kunnen aanschouwen, zooals hij met de handen op den rug heen en weder liep in de kerk ... Hij vernam van omstanders dat deze overwinnaar overnacht had op het gewonnen terrein, maar het was onzen oorlogscorrespondent niet geoorloofd een der paneelzagers, wachters of wien ook te spreken."

Tegen halfelf waren Heineken en Heemskerk in de vesting aangekomen met een zoon van Dr. Kuyper, alsmede de Heeren H. W. van Loon en J. W. Meyer. Onze receptiekamer werd nu in gebruik genomen als het hoofdbureau van den generalen staf, vanwaar de bevelen kwamen tot de ijverige dienstknechten, die door uitzaging van het rechterpaneel in de Consistoriekamer kwamen, en als nu het vleugelslot met de ijzeren pantsering, op last van den Voorzitter van binnen aangebracht, er afhakten, alle toegangen van de Kerk gingen afsluiten door opzettelijke betimmering van binnen, en, gewapend met knuppels en stokken van ijzeren punten voorzien, bij dage en bij nachte de ronde in het Kerkgebouw moesten doen.

Dát was het „lijdelijk verzet" van de leiders de Antirevolutionaire partij [1]; de *Hembyze's* en *Datheen's* waren opgestaan uit hunne graven, doch in eigengemaakte professorale toga's, met de Fransche Revolutie in het hart, met straattaal op de lippen, en met een breekijzer in de hand.

Maar nu moest ook de doodelijk kranke Koster in de kluisters gesloten worden. In 't bijzijn van Kuyper en Lohman werd hem op zijn eigene

1) Welk eene voorstelling de „onschuldige" Lohman er van gaf, vindt gij in *de Standaard* v. 13 Jan., No. 4241.

kamer door Rutgers de vraag gesteld, aan welke zijde hij zich schaarde. Hij antwoordde: „om mijne dubbelzinnige positie is het mij niet mogelijk partij te kiezen." Daarop vroeg Rutgers de verklaring van hem, of hij hem nog evenals voor 14 dagen als Kerkmeester erkende. Hij antwoordde, dat hij dit niet doen kon om de van het Classicaal Bestuur ontvangen missive. Na voorlezing van Art. 40 van het Algemeen Reglement nam hij de zaak in overweging, maar zijn woord niet terug. Dit geschiedde ongeveer halftien.

De door zenuwkoortsen geteisterde Koster moest daarop verschijnen in onze zijkamer voor de leiders van het oproer. Hem werd gevraagd of hij den Heer J. W. Meijer als fungeerend Kerkmeester erkende. Terecht gaf hij op die vraag een bevestigend antwoord. Maar nu had men hem dan ook in den strik. Op dat oogenblik verwijderden zich onze bewakers: door het tumult in den gang had de Koster, op de pijnbank der „Antirevolutionairen" uitgestrekt, eene kleine pauze. Onder leiding van de Savornin Lohman vraagt hem nu de heer Meyer verantwoording van het feit, dat aan de deur der Consistorie getimmerd is zonder dat hij er den Kerkmeester mede in kennis gesteld heeft. Onbekend met andere lastgevingen, kon hij niets anders zeggen, dan dat het geschied was op last van den Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad.

En zie hier nu beknoptelijk aangestipt, wat er verder met den Koster gedaan werd: *ontheffing* van zijn kostoraat, na bedreigd te zijn dat hij, zieke man, oogenblikkelijk op den Dam in de hoopen sneeuw zal gezet worden met alle zijne meubelen en geheel zijn gezin; terwijl de heer Meyer zichzelven voor het Kostoraat aansprakelijk stelt; — *beboeting* door Rutgers met *f* 3; — *weigering om advies* te mogen vragen aan een deskundige, nadat Dr. Kuyper hem aanzeide, kort en goed te zeggen, dat hij zich onderwierp; — *belofte van onderwerping aan »de wettige Kerkmeesters*", nadat den Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad de toegang geweigerd en de deur der Consistorie opengebroken was.

Wederom eene nederlaag. Karres wilde getrouw zijn; maar zou zelfs een sterker man niet bezweken zijn onder zulk een marteling? Het lijdelijk verzet van de hoofden der Antirevolutionaire partij was in die ure overgegaan in dwingelandij op een kranken dienstknecht toegepast. Zulk een overwinning is eene groote zedelijke nederlaag.

Twaalf mannen ongeveer bewaakten de deur der Kosterij, en ook de deur van het zangkoor; de bijkeuken werd dichtgespijkerd; men zou zelfs verhinderd hebben op eene onmisbare plaats te komen; de Koster met zijn gezin is een gevangen man; zelfs een vriend van een zijner zonen, die met hem

binnen wilde, werd niet toegelaten; ja, de paartjes, die 's middags kwamen om ingezegend te worden, moesten de Dampoort in en uit; Kuyper of Rutgers besliste, wie de Kosterijdeur *in* of *uit* mocht.

Behalve alle besluiten, waarbij eene onwettige vergadering zichzelve voor wettig verklaarde [1]) en door haar tot nader orde bepaald werd, welke vergaderingen aan of in de Nieuwe Kerk niet gehouden mochten worden, werd den Koster aangezegd: dat de heer Meyer de wacht zou houden gedurende den nacht in de zijkamer; dat verscheidene mannen alsdan in het Kerkgebouw zouden patrouilleeren; dat de wachthebbende Kerkmeester zou uitmaken, wie (behalve de familieleden) er in mochten komen, en dat hij, Koster, niet behoefde te zorgen voor de sluiting der huisdeur en gaskranen.

Daarmede was voor hem de eerste lijdensdag ten einde. Maar ook voor mij. Veel leed ik door overmatigen arbeid, velerlei bezoek, hartaangrijpende berichten, zenuwschokkende redeneeringen, vergeefsche moeite, bekommernis omtrent den afloop van Hogerzeil's aangekondigd optreden op Vrijdagavond in de Nieuwe Kerk, en mijn eigen optreden in de Voorbereiding den daarop volgenden avond in de Oude Kerk en ter Avondmaalsviering in de Amstel;

1) Blijkens deze advertentie in onderscheidene bladen:

AMSTERDAM, 6 Januari 1886

De Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* brengt hiermede ter kennisse van belanghebbenden, dat over zes leden van den Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, t. w. de HH.: Dr. F. L. Rutgers, Dr. A. Kuyper, Ds. H. W. van Loon, A. F. Brade, J. Bechthold en S. J. Seefat, die tevens leden zijn van haar college, door het Classicaal Bestuur van Amsterdam, bij besluit van 4 Januari 1886, een censuur van *voorloopige schorsing* is uitgesproken.

Dat hierdoor van toepassing werd Art. 40 van haar *Algemeen Reglement en Instructie*, aldus luidende:

„Wanneer een lid der Commissie, een der Stemgerechtigden of wel een der beambten onverhoopt onder kerkelijke censuur, van wat aard, ook, mocht gesteld zijn, beslist de Commissie, of en in hoeverre deze censuur gevolgen heeft voor de rechten van den betrokkene, hem krachtens eenige bepaling van dit Reglement toekomende of toegekend. In elk geval blijft tot op deze beslissing de zaak in haar geheel en de betrokkene in functie."

Dat dientengevolge in eene Buitengewone Vergadering der Commissie, gehouden den 6den Januari 1886, des avonds te 7 uur, de vraag aan de orde is gesteld, of aan deze censuur van die 6 leden eenig gevolg zou worden toegekend, voor wat betreft de rechten, die zij krachtens eenige bepaling van dit Reglement bezaten.

Dat deze vraag beantwoord is met het besluit der vergadering. Dat deze censuur voor de rechten der betrokkenen, hun krachtens eenige bepaling van dit reglement toekomende of toegekend, *geenerlei gevolgen* heeft; en dat mitsdien de bovengenoemde Heeren, als leden der Kerkelijke Commissie, in volle functie blijven.

De Commissie voornoemd,
F. L. Rutgers, *Voorzitter.*
H. W. van Loon, *Scriba.*

terwijl ik dienzelfden Woensdag ook nog vijfmalen catechiseeren moest.

Des middags ten 5 ure kreeg ik nogmaals den vriendelijken wenk, aangezien er des middags door de Dampoort uit de Nieuwe Kerk een zak uitgedragen was, „pootige kerels" te zoeken, en die om de Nieuwe Kerk heen te posteeren, met de noodige instructies om, zonder eenig geweld te plegen, te verhinderen dat er meer uitgedragen werd. Ik verkreeg een voldoend aantal mannen en onderrichtte hen; één echter bedankte, niet willende „strijden tegen de oudheid". Maar zij konden daar niet langer dan tot 2 uur des nachts surveilleeren. Daarna, zeide men, is er evenwel nog een kist uitgedragen. Weinig dacht ik, toen ik op den laten avond om de Kerk heen reed ten einde te zien of zij op hun post waren, dat in onze helverlichte Consistoriekamer besluiten genomen werden, om ons Predikanten, Kerkeraad, Classicaal Bestuur enz., voor onbepaalden tijd buiten onze vertrekken te sluiten, ons in ballingschap te zenden, en nog minder dat ik, volstrekt niet begrijpende welke mannen onder „de pootige kerels" bedoeld waren, „de font in onze verdediging" later zou moeten aanmerken als de aanleiding tot onze overwinning. Wij denken hier aan eene onomstootelijke waarheid, die ons menschen allen eigen roem ontneemt en eerbiedig doet buigen voor den Bestierder van ons lot en leven.

Voor het publiek heeft *de Standaard* de daden van geweld en tyrannie zooveel mogelijk bedekt gehouden, onder den mantel der liefde — voor de positie dergenen die zich gecompromitteerd hadden; en, voor zooverre het blad er niet van zwijgen kon, de zaak zoo voorgesteld, alsof zij slechts uit noodweer tegenover onze, o, zoo breed uitgemetene, daden van geweld gehandeld hadden: *Wij* waren de schuldigen, en vooral Ds. Westhoff, maar *zij* de onschuldige lammeren die door eene roofzieke bende wolven vervolgd werden, waarbij, altijd volgens de *Standaard*, de Politie en de Justitie haren plicht verzaakten. Grooter comedie is misschien nooit op eenig tooneel vertoond geworden dan door den man, die in de Nieuwe Kerk het bevel voerde, den schrijver der bedoelde stukken.

Ziehier eene proeve van des *Standaards* manier van beschrijving onzer daden van geweld:

„Ten eerste: *het openloopen met een ijzeren bout van de brandkast der Diaconie*, welk feit op verantwoordelijkheid van het Classicaal Bestuur gepleegd is op den avond van den 5den Januari 1886. . .

Aanleiding hiertoe gaf, dat het Classicaal Bestuur wel den heer diaken S. J. Seefat, die een der sleutels van deze brandkast hield, geschorst had, maar in zijn overijling uit het oog had verloren, dat de houder van zulk een sleutel, dien niet mag noch kan overgeven, *zonder dat hij vooraf décharge ontvangt* van zijn gehouden administratie.

Wie, zonder zulk een décharge te hebben ontvangen van een administratie, die over

tonnen gouds loopt, zijn sleutel overgeeft, zou zich bloot stellen aan een enorme civiele actie, indien het geld op wat wijs ook, zoek raakte.

Bovendien werd de sleutel hem afgevraagd door een ander college, dan dat hem den sleutel had toevertrouwd.

De heer Seefat heeft daarom den officier van justitie, mr. Telders, tijdig verwittigd, dat er geruchten liepen van plannen tot gewelddadigheden, en bescherming van de wet verzocht.

Deze echter heeft die geweigerd. O. i. voor dezen officier eene bedenkelijke handeling. Doch nu feitelijk, naar men zegt, de heer C. De Zwaan, met geweld de kast heeft opengebroken, zal de heer Seefat wel verplicht zijn een actie tegen dezen heer in te stellen. En mocht het een ander hebben gedaan, dan is in elk geval de schuldige te vinden, want het feit greep plaats in het bijzijn van gecommitteerden van het Classicaal Bestuur de hh. Laurillard en Adriani."

Ik zou deze kleine historie vergeten hebben, maar die toch geheel het tijdelijk verzet teekent van de antirevolutionairen zonder anti. De zaak is deze : de Diakenen, wien de toegang tot hunne eigene kamers door een forschen maatregel ontsloten werd, moesten om eene groote schade voor de Diakoniebeurs te verhoeden in de brandkast wezen. Een behoorlijk onderwezen Christen, in de uitoefening van zijne kerkelijke funties geschorst, zou, al meende hij dan ook zonder recht en reden geschorst te zijn, niet beproeven, nu het raderwerk te gaan schorsen. Dit nu deed de heer Seefat door te weigeren zijn sleutel af te geven ter opening van de brandkast, noodig om de sleutels der andere mede voor die kast aansprakelijke Diakenen te doen werken. Immers had hij zijn sleutel aan een nietgeschorsten Diaken kunnen toevertrouwen, onder conditie dat deze de verantwoordelijkheid voor het gevoerde beheer, wat hem Seefat betrof, overnam, opdat er in zijne tegenwoordigheid behoorlijk geconstateerd zou worden wat er in de kast was. 't Sprak van zelf, dat zulk een obstructionisme onverwijld onderdrukt moest worden. De vergadering van Diakenen volgde den gegeven goeden raad op, en hielp zich zelve krachtens de macht die hij bezat. Vele moeilijkheden zijn den trouwen Diakenen aangedaan door de geschorsten die uitdeeling, prolongatie's, bezoeken enz., meende te mogen schorsen. De arbeid door hem in die bange dagen verricht, verdient een duurzaam monument. De toeleg scheen dus te heerschen, om, alzoo de Diakonie schorsende, de bedeelden in beroering te brengen, gelijk dan ook verscheidene oude vrouwen in felle koude en onder een sneeuwjacht door een Diaken gestuurd werden bijv. „naar N°. 28, Singel", waar ze niets krijgen konden, dan hoogstens een vriendelijk woord van de dienstbode. Deze maatregel werkte echter niets uit, dan dat de bewoners door het onophoudelijk schellen zenuwachtig werden, de afgewezenen boos werden, en een oud vrouwtje tengevolge van dien tocht, als op Nova Zembla, bezweken zou zijn.

Over niets heb ik echter meer verbaasd gestaan dan over de bewaking van de Nieuwe Kerk, en niets heeft ons rechtsgevoel dieper gekrenkt dan onze uitsluiting uit de lokalen, die, voor onze dienst bestemd, door Heeren Kerkmeesteren voor ons altijd in orde gehouden moesten worden [1]).

Omtrent Vrijdag 8 Jan. schreef het *Handelsblad* van dien dag (N^{0}. 17626):

»De predikanten begaven zich allen om 12 uur door de dikke sneeuw naar de kosterij. Zij schelden allen een voor een aan, maar hun werd telkens door de kier van de deur kortaf medegedeeld dat het lokaal niet voor de predikanten beschikbaar was. Anderen naar zich zelf beoordeelende waren de belegerden blijkbaar beducht, dat de predikanten door de deur zouden dringen. De ketting werd er niet afgenomen. Slechts de deurwaarder werd even toegelaten om zijn dagvaarding te doen aan de opstandelingen.

Toch gelukte het ons, door tusschenkomst van een der bezetting iets te vernemen van den toestand in de vesting.

De Nieuwe Kerk is inderdaad afgesloten als een forteres in staat van beleg. Dat de deur der kosterij telkens slechts op een kier wordt geopend, zoodat zij, die binnen gaan dit slechts overdwars kunnen doen, mits niet te zwaarlijvig, vindt daarin zijn grond, dat achter de deur een *zwaar houten staketsel is opgeslagen.* Zij is dus letterlijk versterkt.

De heeren Kuyper, de Savornin Lohman en Rutgers verlaten het gebouw niet; in den afgeloopen nacht werd de Consistoriekamer voortdurend verlicht.

Streng wordt opgelet, dat niets het gebouw verlaat, wel mag men er zaken inbrengen. Zoo werd er gisteren een bed binnen gebracht en nu en dan kwamen er heden manden met levensmiddelen binnen. Heden middag werden ook vele planken en zware balken in het huis gedragen, tot het verder barricadeeren van alle toegangen."

Hoe die bewaking plaats had, en welke vrees [2]) de wachters beheerschte, leeren de volgende mededeelingen, meestal ontleend aan het journaal van den Koster:

„*Dinsdag* 12 *Januari.* Deze nacht is rustig voorbij gegaan. Tegen den avond schijnt er vrees te bestaan voor inbraak of overrompeling, waartoe enkele zwakke punten worden versterkt en voorzien. De wacht wordt daarom versterkt, en de Heeren Meyer en van Loon blijven met een zoon van prof. Kuyper en een ander heer in de zijkamer waken. De avond en nacht gaan rustig voorbij.

„*Woensdag* 13 *Jan.*.... deze dag verloopt heel kalm en rustig. In den avond en

1) Zie hun *Reglement* en *Instructie.*

2) Die vrees werd zeker gevoed door mededeelingen als deze: — „velen die de in de nabijheid liggende herbergen bezoeken, toonen nu en dan door een homerisch gelach, dat ze dat tooneel weinig stichtelijk vinden, terwijl de spraakmakende Gemeente telkens onder de vensters roept: „Hoe maken de paneelzagers het?" — „Zoo algemeen is in onze stad de verontwaardiging over de overrompeling der kerk van Dr. Kuyper en zijn volgelingen dat hij, naar wij vermoeden weldra een paar der zijnen met een witten zakdoek aan hun parapluie zal uitzenden, om de door hem verongelijkte predikanten tot eene samenspreking uittenoodigen. Tot nu toe heeft hij — zoover wij weten — nog geen pogingen gedaan om een wapenstilstand te sluiten, doch indien hij het niet doet, komen hij en zijne medeprofessoren, het kamerlid *de Savornin Lohman* in een zeer moeilijke positie." (*Hand.* v. 9 Jan.)

tegen den nacht wordt het rumoeriger, om reden men een inval van buiten ducht, aan de zijde der diaconie wordt 20 man met de bewaking belast, en de Heeren Grevers en Seefat blijven in de zijkamer 1).

„14 *Jan.* .... Aangezien er groote uitdeeling aan de Diaconie is, wordt aan die zijde gesurveilleerd.

„15 *Jan.* De nacht gaat kalm voorbij (het rumoer door de wakers in de kerk niet medegerekend).

„16 *Jan.* Voor den nacht komt er een troep wakers, gewapend met van ijzeren punten voorziene stokken, teneinde eventueele inbrekers te bestoken. Omstreeks 10 uur verschijnt een troep Heeren, waarschijnlijk studenten 2) zingende en tierende aan de kosterij, en na eenige wartaal al tierende en vloekende te hebben uitgekraamd, gaan ze onder een *Iö vivat* heen."

Dienzelfden nacht nu gebeurde er iets, dat duidelijk toont in welk een groot gevaar de heeren bewakers de Nieuwe Kerk gebracht hadden. Nauwelijks toch was de Koster te bed, of een vervaarlijk geraas en geschreeuw doet hem bemerken, dat het om hem te doen was. Verschenen zijnde, blijkt het hem dat de stoker van het verwarmingstoestel zijne taak zeer warm had opgevat. Hij had zoo hard gestookt, dat de Ministeriekamer vol stoom stond, dat de caloriféres met veel geraas zich heen en weer bewogen, en dat er groot gevaar voor springen bestond. Maar in dienzelfden nacht, wel den warmsten van al de warme nachten voor de bewakers, gebeurde er nog het volgende:

„;Te half 3 ure verschijnt weder een troep Heeren, welke evenals een paar uur te voren (hun eene serenade brengen. Bijna al de buren schouwen dit nachtelijk taferee door hunne vensters aan, totdat de politie hieraan een einde maakte door de joelende en tierende menigte te verdrijven."

„17 *Jan.* Gedurende den nacht is weder eenig rumoer door studenten gemaakt.

„19 *Jan.* Na zorgvuldige bewaking en geregelde aflossing van HH. Kerkmeesters en wachters, gaat deze dag kalm voorbij; de vergadering aan de Diakonie en daarmede gepaard gaande bemoeiingen vereischen tot laat in den avond toezicht, en wordt er na afloop der vergadering den geheelen nacht in de kerk gewaakt.

„24 *Jan.* De wacht in den afgeloopen nacht door zes man waargenomen, wordt afgelost en versterkt. Ds. Westhoff moet preeken en komt daartoe in toga, barret en bef uit een rijtuig, en begeeft zich direct naar het doophuis, zonder in de receptiekamer te komen; na afloop der dienst verwijdert ZEerw. zich evenals hij is gekomen, de middag en avonddienst wordt door den heer Looman vervuld. Voor of gedurende de godsdienstoefening valt er niets anders voor, dan dat een of meer der Kerk- of Kosterijbewakers zich met brandende sigaren in de Kerk vertoonen, of met de hoed op onder het zingen in de Kerk blijven staan, of ook van tijd tot tijd tot groote ergernis en hinder cokes gooien in den ketel van het verwarmingstoestel, hetgeen hun door den deurwaarder Staring wordt belet.

1 Vgl. het bericht van *de Standaard*, No. 4243.

2) Van welke Universiteit? — Op die vraag kan ik geen antwoord geven. Men zegt evenwel, dat er ook een hoorder van *de Savornin Lohman* onder was.

„26 Jan. . . . . tegen den avond worden de maatregelen van voorzorg verscherpt met het oog op de vergadering van Diakenen ; deze tegen tien uur afgeloopen zijnde wordt echter de surveillance in de Kerk gedurende den geheelen nacht onderhouden ; er valt evenwel niets onrustwekkends voor.

„27 Jan. Er schijnt weder eenige vrees voor overrompeling te bestaan ; althans de posten zijn bij uitstek waakzaam.

„28 Jan. Na een volkomen rustigen nacht breekt de morgen van den vierden Donderdag aan, en, aangezien er aan de Diakonie uitdeeling plaats had wordt aan die zijde met dubbel personeel wacht gehouden, en voor mogelijke over- of inklimming gewaakt . . . . met den avond komt, zooals veelal bij zieken het geval is, de onrust, waarschijnlijk tengevolge van het houden van vergadering aan de Diakonie : een mandje met 6 flesschen wijn, hetwelk daar moet wezen, maar aan de Kosterij wordt bezorgd, geeft er mede aanleiding toe.

„31 Jan. (Zondag). Noch de nacht die voorbijging, noch de dag die aanbrak, levert iets bizonders op. De predikanten worden aan de Dampoort en in de Kerkmeesterskamer ontvangen en gaan ook daar uit. Na de gewone Kerkvisitatie door de Kerkelijke bedienden worden alle hoeken en banken en stookhokken en stooven-kasten onderzocht, maar niets wordt gevonden. De nacht gaat rustig voorbij."

Hiermede sluiten wij ook deze mededeelingen, wier vervolg altijd op hetzelfde neerkomt : alles loopt geregeld af, uitgezonderd dat de wakers zelve de Kerk van tijd tot tijd vol rook zetten. Wat ook aan ons, die het bestuur voerden, geraden of aangeboden zij, ter herneming van ons wettig eigendom, wij hebben het, altijd en zonder beraad, beslist van de hand gewezen. Van eenige poging daartoe is ons niets bekend. Wel waren eene menigte burgers daartoe bereid, maar op onzen raad hebben zij door onthouding en rust de wachters en de Kerkmeesters de bespottelijkheid van hunne eigene houding doen gevoelen. Van lieverlede week dan ook hunne dwaze vrees ; de wachters werden gaandeweg minder ; het begon den hoofden blijkbaar te verdrieten, die met hunne eigene positie verlegen werden. Den 21sten December des morgens ten 9 ure werden zij er uit verlost : toen vond de laatste wachter de deur voor zich gesloten, en des avonds haalde hij den laatsten knuppel weg, door een daaraan bevestigd eind touw nog bruikbaarder gemaakt tegenover de gefantaseerde *inbrekers*.

Opzettelijk begaven wij ons even buiten het bestek van den tijd, boven aangeduid. We kunnen niet telkens op de zoo invloedrijke bewaking terugkomen, — voor een goed begrip van den loop der geschiedenis, moest dat overzicht in zijn geheel vooropstaan. Keeren wij thans terug tot de eerste week van Louwmaand, voor ons de tijd der stormen en nederlagen.

De sneeuw lag hoog, en een scherpe wind joeg de dicht nedervallende vlokjes in 't aangezicht. Des Maandags 4 Januari [1]) was terstond reeds

1) Zie de *Notulen van het Ministerie* van dien dag.

besloten, een buitengewoon Ministerie te houden ten 12 ure in onze eigene kamers, en des Woensdags was er, onverwijld na de inbraak eene buitengewone vergadering van den Algemeenen Kerkeraad in de Consistoriekamer op Vrijdagmiddag half twee, zonder natuurlijk bekend te zijn met het verbanningsdecreet van den komenden avond, belegd geworden, ten einde over onzen toestand te beraadslagen. Eerst werden de Predikanten, daarna de andere Kerkeraadsleden afgewezen. Daar stonden wij als verworpelingen tot de knieën in de sneeuw, blootgesteld aan de snerpende koude en aan den tocht van de kromme Heer-Eggertstraat. Ook *ten Kate*, de dichter, de zanger van de Nieuwe Kerk, *van Marken*, de Nestor, *de Graaf*, *Adriani*, *Laurillard*. Gelukkig, wij stonden er niet als de bekende vorst voor het paleis der bekende gastvrouw van den ijzeren Hildebrand; maar, griefde het vele beursbezoekers, en bood ons zelfs een Roomsche eene vergaderzaal aan, *wij* zelve zouden stellig op geenerlei manier onze geschonden rechten prijsgeven of zonder schuldbelijdenis der inbrekers tot eenige inschikkelijkheid te vinden zijn, en nooit is een grimlach duurder te staan gekomen, dan die waarmede zeker iemand van uit onze receptiekamer ons nakeek, toen wij, na de weigering, die rauwelings geschiedde, behoorlijk geconstateerd te hebben, de immiddels ontvangene mededeeling volgende, naar de *Oude Kerk* trokken [1]).

Wij baanden ons dan een weg naar dat in Amstels historie beroemdste bedehuis. In het vertrek, waarin wij bij de gratie der Souvereinen mochten samenkomen, wilde de kachel niet branden; de pook moest dienen als praesidiale hamer; er was nauwelijk pen en inkt te krijgen voor het arresteeren van het *Beurtenbriefje*. Van de uit geschrevene vergadering kon niets komen; de ontroering van sommige kloeke mannen was zóó groot, dat ze in tranen uitbraken, ondubbelzinnige tolken van wat er in de gemoederen besloten werd. *Geen gunst hoegenaamd van de overweldigers, van de inbrekers, van de rechtsverkrachters.* Er werd geen eed gezworen, maar een besluit van dien aard stond vast als een eed. Liever zouden wij alles zelf betalen, dan één droppel inkt, of één vonkske vuur, van die Heeren ontvangen, ten einde onze vergaderingen te kunnen houden.

Ja, zij hebben ons zelfs den gewonen toegang tot onzen kansel in de Nieuwe Kerk ontzegd. En ofschoon nu wel bij schrijven van den 21sten Mei 1886 [2]) de gewone receptie weer werd toegestaan, zoo had toch de

1) Ik kwam bij dit tooneel te laat — door werkzaamheden en sneeuw opgehouden: anders had ik waarschijnlijk geadviseerd, geenszins naar de *Oude Kerk* te gaan.

2) Bij dit schrijven nam., waaraan *ik* echter geen gevolg gegeven heb.

Amsterdam, 21 Mei 1886.

Weleerw. Heer G. J. Vos, Predikant alhier.

Gecommitteerden tot het bestuur van de Nieuwe Kerk hebben de eer U mede te

ondervondene uitsluiting uit onze vertrekken de brug, die er nog bestond tusschen hen en ons, geheel afgebroken.

Ik nam op mij, een toevlucht te zoeken. In gezelschap van den Voorzitter vond ik haar in de Schotsche zendingskerk. Br. Stoové en zijne medebestuurders, daar juist vergaderd, willigden mijn verzoek in, ofschoon ze alreede aan de Geschorsten het gebruik van het Kerkgebouw [1]) ontzegd hadden.

Ziedaar de eerste lichtstraal! Er waren toch enkele broeders, die ons durfden helpen, en het oordeel „der vromen" dorsten wederstaan! De warmte der liefde wordt bij felle koude en onder sneeuwstormen zéér diep gevoeld.

Naar mijne oude gewoonte zij het mij geoorloofd, ook dit punt terstond af te handelen.

Ik sloeg er mijne tente op, en ging er spoedig den ganschen dag werken, totdat de allerergste drukte, ook van bezoekers, zoowat afgeloopen was. De Predikanten konden er vergaderen, schoon de kamers ongezellig waren; de geest van wantrouwen was geweken; de hulpvaardigheid werd groot; het gemeenschappelijk gevaar en de gemeenschappelijke ellende werkte bijzonder goed.

Reeds was beproefd, zooals ik zeide, voor een ongenoemden persoon het gebruik van het Kerkgebouw op 10 Januari te verkrijgen; het verzoek eerst toegestaan, werd later, toen men het begreep, van de hand gewezen.

Het was den Geschorsten toch zéér veel waard, daar hunne zoogenaamde *Bijbellezingen* te beginnen.

De Schotsche zendingskerk staat in het midden van de stad; heeft veler liefde; was de toevlucht voor vele broeders die zich in de Kerkgebouwen niet thuis gevoelden; bleef het middenpunt van vele christelijke werkzaamheden; kon de *Kathedraal* worden; ja, zoo hij voor de Geschorsten ontsloten

---

deelen, dat door de Kerkelijke Commissie aan den Voorzitter van het Ministerie van predikanten bericht is, met verzoek van mededeeling ook aan U, dat bij de godsdienstoefeningen in de Nieuwe Kerk de ontvangst van den dienstdoenden predikant van nu af weèr geschieden zal *door de deur van het Kostershuis*, in de *zijkamer* dezer woning.

Zij hebben gaarne op zich genomen, dit bericht aan de dienstdoende predikanten zelven te herhalen, opdat hunnerzijds niets verzuimd zij van hetgeen dienen kan om verwarring en moeielijkheden, die vooral bij den aanvang eener godsdienstoefening zoo hinderlijk zijn, te voorkomen.

Gecommitteerden voornoemd,
uit hunnen naam,
F. L. Rutgers Voorzitter.
J. W. Meijer Secretaris.

1) Trouwens tusschen kamers en kerkgebouw is wel eenig verschil.

werd, dan zouden wel meer fatsoenlijke inrichtingen voor Christelijken arbeid ontsloten worden.

Maar vóórdat wij die geschiedenis vervolgen, een woord over de genoemde

BIJBELLEZINGEN.

Terwijl de Heere Jezus blijkbaar altijd volksoploopen zocht te voorkomen, is het steeds een van de krachtigste kunstgrepen der demagogie geweest, vele menschen in kleine lokalen te vergaderen. De menschen winden dan zich zelven en anderen en elkander op. Die opwinding wordt geestdrift of zegen, niet zelden ter goeder trouw, genoemd. Het gezicht van zulk eene gelijk gezinde menigte boezemt vertrouwen in, maakt kloek —, maakt overmoedig. Zelfs bij de leidslieden verdwijnt dan niet zelden het kalm overleg, en men neemt stellingen aan, of stellingen in, waarvoor men zelf bang was, en zich in lateren tijd schaamt. Mislukken de daardoor bedoelde pogingen, veeleer worden de leidslieden verhard, dan bekeerd, en de volgelingen, vooral zoo zij onder den invloed zijn van het dierlijk Magnetisme, dat voor de historie van belang is bestudeerd te worden, en stellig eene groote macht bij alle demagogie is, verhitten zichzelven tot eene onuitstaanbare en hoogstgevaarlijke gloeihitte, en gaan zich onder erger tyrannie krommen, dan zij ooit verfoeid hadden.

In plaats nu van zich rustig neerteleggen bij het oordeel dat God door het Classicaal Bestuur uitgesproken had, gelijk hun betaamde, zouden de geschorste Predikanten, onder den van ouds gerenommeerden naam van *Bijbellezingen*, Godsdienstoefeningen gaan houden in welbekende huizen van koophandel, van „pleizier", en van „vertier", zoodat het gebeuren kon, gelijk het gebeurd is, dat Dr. Kuyper in de eene zaal stond te bidden, terwijl in de andere eene voorstelling van hem, Lavertu en Kater gegeven werd. Maar daarmede kwam, behalve de toeleg om te schitteren door machtsvertoon, bang te maken met de groote menigte, en bij voorbaat eene afscheiding te organiseeren, ook aan het licht, dat zij, die gezegd hadden te strijden om het huis Gods te reinigen, onreine lokalen tot bedehuizen konden gebruiken, zóó zelfs, dat soms een gansch niet welriekende dampkring werd vervuld van de wierook der gebeden van het vrome volk. Zeker, men kan zelfs de onreinste plaatsen tot gebedsplaatsen wijden; maar er moet steeds een onderscheid blijven tusschen het heilige en het onheilige. Dat werd hier gansch voorbijgezien. Ja, diezelfde menschen, die het heiligschennis vonden dat in eenig Kerkgebouw eene orgelbespeling voor geld of een optreden als van de

jubileezangers plaats vond, gebruikten plaatsen tot kerkgebouwen die soms tegelijkertijd voor de hel dienst deden. Ons had men de Kerkgebouwen willen ontnemen; zelve konden zij nu geen Kerkgebouwen verkrijgen; tegen het gewelddadig bestormen van de kansels zag men te veel op; van de *Nieuwe Kerk* durfde men uit kerkelijk-politieke berekening geen verder gebruik te maken. Toch wilde men op den ingeslagen weg voortgaan. Derhalve gebruikte men ongewijde en gedurig ontwijde lokalen als bedehuizen [1]).

Ten einde daar nu zooveel menschen bijeentebrengen als mogelijk was, werd niet alleen in kleine kringen geordonneerd, dat niemand in de Kerk komen zou, en allerminst bij Ds. Westhoff, maar stonden ook in *de Standaard* de volgende zoete mededeelingen te lezen.

Tot onze blijdschap kunnen we mededeelen, dat zich in den kerkelijken strijd te dezer stede geene nieuwe feitelijkheden van ergerlijken aard hebben voorgedaan.

Bovendien, dat de heer mr. Heemskerk zich namens h.h. kerkvoogden gewend heeft tot den heer ds. Adriani, in zijn qualiteit van voorzitter van het classicaal bestuur, om hem, zoo voor zijn lastgevers als voor zich, zijn leedwezen te betuigen, dat zulk een betreurenswaardige verhouding nog langer bleef voortduren, en hem uit te noodigen, om zijn raadsman te noemen, opdat door dezen, in overleg met de advocaten van h.h. kerkvoogden een *modus vivendi* kon gevonden worden, d. w. z. om tot eene voorloopige regeling van gedraging te komen, die in niets praejudicieert de rechten die later mochten blijken, dat eene der beide partijen toekomen.

Dit is de fatsoenlijke wijze van handelen, en die dan ook bij een soortgelijk geding te Leiden voor eenige jaren gevolgd is.

Niet genoeg kan er dan ook op aangedrongen, dat men onverwijld tot het maken van zulk eene regeling overga.

Vooral een Christelijke kerk moet haar waardigheid niet te grabbel werpen. Men moet tot kalmte kunnen komen. Alle werkingen van drift en wat er meer uit het vleesch is, moeten ingetoomd. Er is geen gevaar. »De Heere regeert", en Hij zal het maken.

Vooral bij de openbare godsdienstoefeningen op aanstaanden Zondag neme toch een iegelijk zich in acht, om alles stiptelijk te vermijden wat tot eenige stoornis, tot eenig onvriendelijk woord, of ook maar tot onheilige gedachten aanleiding zou kunnen geven.

Voor het gaan naar het Heilig Avondmaal is het thans de ure niet. Er zijn te veel onverzoende broederen, en dan zou het opgaan ten Avondmaal niet naar het Woord des Heeren zijn.

Zelfs is het raadzaam, dat een iegelijk, die niet geheel en al over zeker gevoel van bitterheid kan heenkomen, ganschelijk niet opga, dan dat zijn kerkgang ontheiligd zou worden.

Het doet ons daarom genoegen te zien, dat eenige heeren Zondag, 's morgens en 's avonds, in onderscheidene lokalen een bijbellezing willen houden.

Daar is men dan buiten het gewoel. Daar kan men zich dan kalm om Gods Woord scharen en dat Woord saâm overdenken. Zoo brenge de Sabbath ook in de ontroerde gemoederen stillen Sabbathsvrede aan en ga men een betere week te gemoet.

Vooralsnog hebben wij hier enkel te doen met de *Bijbellezingen* en de *viering van het Avondmaal.*

1) Waarom geen pakhuizen gehuurd, en deze voor die dienst geheiligd?

In betrekking tot onze diensten was de afleiding weldadig; in dat opzicht was de gedachte, om op de eerstvolgende Zondagen, de menigte elders te vergaderen, allervoortreffelijkst. Want inderdaad, er bestond gevaar, groot levensgevaar, voor Westhoff en mij inzonderheid, blijkens ontvangene brieven en briefkaarten. Hoe velen gestemd waren, kon men des Vrijdagsavonds in de Nieuwe Kerk bij de Voorbereiding door Collega Hogerzeil ten overvloede ontdekt hebben.

Door politie beschermd ging Westhoff naar de *Oosterkerk*, en ik [1]) naar de *Amstel;* het Avondmaal werd er onder de bescherming van politie bediend; wij gingen weêr naar huis door politie gevolgd. 't Was pijnlijk, 't was smadelijk, dat voor predikanten bescherming tegen eigene gemeenteleden noodig geacht werd; maar was men op Wodansdag als wilde Geuzen in de Nieuwe Kerk ingetrokken, op dien dag des Heeren werd een begin gemaakt met den lang gewenschten *uittocht* — uit de Kerk des Heeren, onder valsche redenen, ter misleiding van vele aan de Kerk gehechte vrienden, die geen uittocht wilden, maar nu met den stroom medegesleurd of door des drijvers zweep voortgedreven werden.

Adriani, *Meyjes*, *Vos*, die het Avondmaal bedienen moesten [2]), hebben overwogen, of zij het wel doen zouden. Ons eenparig besluit was, gelijk we gedaan hebben. Wij voelden hoegenaamd geene schuld in dezen. Waren vele broeders boos op ons, wij waren ons geene boosheid tegen de boozen bewust; waren velen „onverzoend", die velen wilden toch vroeger ook meestal niets van ons weten, en waren evenmin gewoon bij hunne geijkte vrienden te communiceeren; veelal kwamen hunne leidslieden slechts ambtshalve aan de *Tafel.* Waren zij dan misschien altijd „onverzoend"? Onder den zegen Gods werd door ons, ook voor ons zelven, het Avondmaal met veel stichting bediend; de aanzittende schare was even groot (of even klein) als in den aanvang van 1885, uitgezonderd enkelen die om de gladheid van de straten, of om koude, of uit vrees voor stantjes, thuis gebleven waren. Ik bijv. bediende *vier* volle tafels, en het was mij goed, schoon met mannen der Politie achter mij in eene bank, zoo goed mogelijk, voor het publiek verborgen, den Psalm van den Goeden Herder bij het licht van het Heilig Sacrament te mogen beschouwen, terwijl ik ter voorbereiding Ps. 139 : 23 en 24 besproken had.

In het besef nu, dat onze verdoolde schapen op ongeoorloofde plaatsen samen kwamen tot het gebed, en in de hoop dat, hoe minder zij zich op

1) Die politie werd door mij niet aangevraagd; maar wel dankbaar aanvaard.

2) Of Ds. Westhoff er bij geweest is, herinner ik mij niet.

andere plaatsen thuis gevoelden, hoe eerder zij terugkeeren zouden tot hunne gewijde bedehuizen, heb ik mij zéér verblijd, dat den geschorste predikanten geen enkel gebouw ten gebruike werd ontsloten, bestemd voor eenigen arbeid in het Koninkrijk Gods. Ofschoon vele volgelingen geen fijn gevoel bezitten, veel meer thuis zijn in plaatsen vol stof en rook, dan in de Amsterdamsche kathedralen, en zelfs Dr. Rutgers reeds in '84 aan den Kerkeraad verklaard had, niet van het orgelspel bij de eeredienst te houden, zoo werd toch door de hoofden allerlei moeite aangewend een bedehuis der bestaande Gemeenten, of een Evangeliesatiegebouw, of iets soortsgelijks, tot vergaderplaats te verkrijgen. Alzoo toonden zij, dat voor het godsdienstig gevoel de plaats van samenkomst volstrekt niet onverschillig is, maar mocht ik ook uit liefde tot onze Gemeente, tot hunne volgelingen inzonderheid, niet wenschen, dat het hun in hun oproerig verzet tegen de door henzelven vrijwillig aanvaarde Besturen ter opbouwing van hun geloof »stichtelijk", of aangenaam, of gemakkelijk gemaakt werd. Ik heb mij dan ook over de mislukking dier pogingen niet alléén verblijd; integendeel, waar ik daartoe in de gelegenheid was, heb ik haar welgelukken van harte tegengewerkt. Dit werd het geval met de Schotsche Zendingskerk, bovengenoemd. Men had reeds krachtige pogingen in 't werk gesteld, toen de Vrije Universiteit opsteeg, dat gebouw tot Universiteitskerk te verkrijgen; de bijbehoorende lokalen konden ook uitnemend dienst doen als Collegiekamers. Eene Commissie uit Schotland deed mij het genoegen aan, mede mijn advies te vragen, en zoo kwam dan ook nu de Commissie, met het onderzoek belast, door haren Secretaris tot mij. Zij was door Dr. Kuyper uit Londen naar Amsterdam geleid, en terstond bij hare aankomst onder de »fine fleur" der partij gebracht, nadat reeds onderscheidene brieven onze goddeloosheid en haar voortreffelijk geloof in Schotland verkondigd hadden. Maar evenmin als vroeger, werd ook nu het verzoek ingewilligd. Om des onpartijdigheidswille mochten er twee diensten in gehouden worden. *De Standaard* in den waan der overwinning, maakte van die zoo beperkte vergunning eene algemeene toestemming. Verontwaardigd kwam die oprechte broeder mij verhalen, dat dàt gansch onwaar was. *De Standaard* moest retracteeren, maar schijnt dit enkel in de Nos. voor de stad gedaan te hebben. Men vond althans overvloedig gelegenheid, de Schotsche Commissie met de Standaard-taktiek bekend te maken. De oogen der Schotsche broeders gingen hoe langer zoo meer open. Er ging nog wel deze en gene afgezant naar Edinburg, en de post bleef hare onwaardeerbare diensten bewijzen, maar de slotsom was en bleef, dat het Kerkgebouw *niet* voor »de Bijbellezingen", als anderszins, afgestaan werd.

De aldus ondervondene teleurstellingen waren nederlagen voor de inbrekers in de Consistorie der Nieuwe Kerk, en hunnen aanhang. Medelijden, gekrenkt rechtsbesef, toorn over hunne aanmatiging en schijnheiligheid, vrees voor grooter oproer, toegenegenheid tot onze personen, ziedaar zoovele gevoelens, door God gebruikt om onze nederlaag te veranderen in eene aanvankelijke overwinning. Ging geen der tallooze inrichtingen of gemeenten te Amsterdam, die met ons éénzelfde geloof deelachtig zijn en te beschikken hebben over vergaderplaatsen voor het Evangelie, door hun het gebruik daarvan toe te staan, zich met hen solidair aansprakelijk stellen, wij hoorden in elke weigering van dien aard eene afkeuring van hun doen, eene goedkeuring van ons optreden.

Er waren dan ook al heel weinig Amsterdammers, voor zooverre zij van nabij met de zaken bekend en meer dan het onderwijs der Diakoniescholen genoten hadden, welke niet treurden om onze nederlaag, en zich niet verblijden zouden over elke verandering ten goede. In hunne kringen trilde men van verontwaardiging om de heiligschennis aan hun Kerk gepleegd. Er was geen oogenblik, waarin zij er aan dachten, de Nieuwe Kerk prijs te geven. Waren de bewakers der indringers niet goedschiks verwijderd, dan waren zij er kwaadschiks uitgedrongen. Pleidooien achtte men in dit geval slechts nuttig voor raadslieden en kerkelijke-politiek-drijvers. Doch, hoe dit zij, onze nederlaag van 6 Januari werd het begin van de nederlaag der overwinnaars in gansch het land. Die daad ontmaskerde hen, en hunne *Bijbellezingen* gaven ook in hun hart te lezen. Onze Kerkelijke Natie begon zich bang en boos af te wenden van zulke leidslieden. Het klokkenspel der historie begon aan een lied op hunnen ondergang.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HET GEDRAG DER GESCHORSTEN.

„*Denk aan Loevestein!*" Met dat woord werd oudtijds in zekere kringen eene wereld van bittere ervaringen op nieuw doorleefd. »*Denk aan de Nieuwe Kerk!*" Wij behoeven dezen volzin zelfs niet in zijn geheel uittespreken, of wij aanschouwen wederom de zagen, en knuppels, en stokken, en lantaarnen, waarmede men zich gewapend had; of wij zien onszelven weêr in de sneeuwjacht staan; of wij hooren ons weêr afgesnauwd bij onze eigene vertrekken. *Eer vergete onze rechterhand zichzelve, dan dat wij dezen ban vergeten!* Maar met welk woord teekenen wij *het gedrag der Geschorsten?*

Men zou het voorgaand opstel kunnen beschouwen als het eerste deel van deze beschouwing. De inneming van de Nieuwe Kerk teekent toch duidelijk en onuitwischbaar, wat men dorst en wilde; niemand der partijgenooten heeft haar, zoover ik weet, veroordeeld; geheel de stoet van getrouwe dienaren hier ter stede heeft tot de bewaking medegewerkt. Evenwel, aangezien die daad eigenlijk den doorslag gegeven heeft aan de weegschaal van het oordeel aller ordelievende menschen, en betrekkelijk geheel op zichzelve staat, achtte ik het beter, haar ook eene zelfstandige plaats te geven.

Gaarne zou ik der vergetelheid prijs geven al het kwaad, dat de Geschorsten ons aandeden. Maar het geheugen der geschiedenis laat niets verloren gaan, en hare conscientie kan niet anders dan beschuldigen, of ook verontschuldigen. Ook zou ik er liefst van zwijgen. De herinnering van dat leed is gansch niet zoet. De hand, die de wonde ontbloot, doet pijn. Op nieuw kan spot en smaad zich werpen op het Christendom om de zonden van Christenen. Maar de geschiedenis is ook een opengeslagen leerboek; geene enkele blad-

zijde, hoe zwart ook, mag aan het boek der Historie ontbreken ; ook van onze dierbaarsten behooren wij de gebreken goed optemerken. Waartoe ? Opdat men het goede leere uit het kwade van anderen. En ging de Heilige Schrift ons daarin niet voor ?

Onderscheidene vragen doen zich hier voor. Hoedanig gedroegen zich de Geschorsten jegens de *daad* der schorsing, jegens onze *personen*, jegens de *Christelijke scholen*, jegens de *Kerkgebouwen met hun Beheer*, jegens de *Kerkelijke Besturen* enz. ? En zoo ik hier en elders spreek over de „Geschorsten", dan denk ik daarbij niet uitsluitend aan de 80 (eenige dagen later tot 75 verminderd), die door de provisioneele schorsing vleugellam geslagen waren. Naar het spraakgebruik, dat reeds zéér spoedig ontstond, worden daaronder verstaan alle personen die de zijde dier broeders kozen. In dat spraakgebruik bestonden, en bestaan nog, geschorste meiden, geschorste knechten, geschorste bakkers enz. En niet zelden begroette men elkander met de vraag, hoe het stond met het geschorste personeel ? Bij alle onze ellende kwam nu en dan ook nog wel eens een glimlach op de lippen, en gaf ons de humor eenige verademing in onzen deerniswaardigen toestand ; zelfs de Beurs had hare oogenblikken van vroolijkheid, en ontzag zich soms niet om rijmpjes te maken op het slot van een door een geschorsten Predikant geschreven brief, verklarende namelijk dat zijn pa Schout bij Nacht was. Doch, laat mij over alle zulke uitingen niet spreken. De stof, die ik nu moet saampersen, is toch al groot en ook voor een groot deel ellendig genoeg.

Van den aanvang af was Dr. Kuyper's spraakorgaan onheilspellend ontstemd, of, wilt gij liever, zijn blik jammerlijk beneveld. Het eerste oorlogsbulletin, dat zijn blad (van 6 Januari) bevatte, luidde: „In eene heden morgen gehoudene vergadering van het Classicaal Bestuur van Amsterdam zijn alle predikanten, ouderlingen en diakenen die in den jongsten strijd voor de rechten der Gemeente opkwamen, geschorst. En dat wel door toepassing van een wetsartikel, hetwelk *uitsluitend* is ingevoerd voor gevallen van *verregaanden zedeloozen aard*, die plotselinge tusschenkomst noodzakelijk maakten."

Nu wij vonden de reden, waarom wij geschorst hadden, dan ook zóó verregaand onzedelijk, dat onze plotselinge tusschenkomst alleszins noodzakelijk was. Daarin vergistte zich de schrijver niet. Maar, gij merkt het, toen reeds was hij bezig, het roode lapje te weven, waarmede zijne lichtgeloovige lezers woedend gemaakt moesten worden. Zie, dat was het loon der

getrouwheid: geschorst waren zij, die in den *jongsten strijd* voor de *rechten der Gemeente* opkwamen, en dat wel alsof zij de grootste schurkerij plotseling bedreven hadden! Onschuldig niet alleen, neen, om hun gerechtigheid en waarheid, waren zij als de schandelijkste misdadigers behandeld; terwijl in het volgende N°. bericht werd, dat het Classicaal Bestuur de attesten reeds tegen den wil des Kerkeraads eigener autoriteit uitgereikt, en een door den Kerkeraad, krachtens de in 1869 ontvangene opdracht, genomen besluit omtrent het Beheer vernietigd had.

Zoo luidde het voorspel. Als Commandeur van het legertje bewakers had de Redacteur geen tijd, om iets voor het N°., dat den avond van den gedenkwaardigsten Woensdag de pers verliet, gereed te maken, en ook waarschijnlijk geen tijd om iets te bedenken. De waarheid was hem in die ure van zijn triumf te machtig. Het N°. van *de Standaard,* dat des Donderdagsavonds verscheen, behelst zijn waarachtig verhaal van de reden der schorsing. Natuurlijk vindt hij haar ongegrond, onwaardig, schandelijk; maar hij geeft toch de ware reden te kennen. „*Uitsluitend* [1]) omdat een aantal leden van den Kerkeraad naar plicht en geweten gestemd hebben over een ingekomen voorstel. *Want men wete wel, heel* deze schorsing en *heel* dit kerkelijk schandaal is in het leven geroepen, omdat eenige leden van den Kerkeraad ja geantwoord hebben op de vraag van den Voorzitter, of zij zekere voorgestelde wijzigingen in de instructie der Kerkvoogdij goedkeurden. *Ongelooflijk*! en toch is het zoo!"

Doch waartoe deze erkentenis? — Om des te beter tegen het Classicaal Bestuur te kunnen opzetten. In de voorgaande N^s^. was reeds gezegd, dat wij de kloekste geloofshelden als de ellendigste schurken behandeld hadden. Nu zouden wij voorgesteld worden als de onverschilligsten voor de eer van Koning Jezus, ja als rechters die de groote dieven vrijlieten en de kleintjes aan de galg brachten. „Immers," zoo ging dat artikel voort, „zoolang jaar op jaar de heiligheden des Heeren hier openlijk waren aangetast, en de ruwste verloochening van den Heere Jezus Christus hier ter stede vrij spel had, heeft het Classicaal Bestuur van Amsterdam in deze dingen, die het wist, nooit iets ergerlijks of geruchtmakends gevonden, en is het nooit tusschenbeide getreden. Maar nu een tachtig mannen *over een reglement* een *stem uitbrengen,* die het Classicaal Bestuur niet aanstaat, nu handelt het zoo."

Dr. Kuyper heeft tot zulk eene klacht geen recht. Ik wel. Ik heb altijd geijverd voor de kerkrechtelijke handhaving van Art. XI van het Algemeen

1) Ik cursiveer.

Reglement. Maar Kuyper heeft, ook toen hij zelf in het Classicaal Bestuur zat, geene leertucht gewild. Dat verzuim der Irenischen kon echter zijne eigene plannen uitstekend dienen, en diende vooral om tegen hen optehitsen.

Evenwel, dit kon op eene andere manier nog beter geschieden. Met den sneeuwstorm van Vrijdag kwamen de meest leugenachtige voorstellingen. In het N⁰. van dien avond (N⁰. 4238) leest men, dat er onverwijld eene regeling gemaakt moet worden, en zie, Heemskerk had des morgens de onderhandelingen niet voortgezet, en zou ze nooit voortzetten. „Vooral eene Christelijke Kerk moest hare waardigheid niet te grabbel werpen. Men moet tot kalmte kunnen komen." Die vermaning is voortreffelijk. Ook déze. „Alle werkingen van drift en wat er meer uit het vleesch is, moeten ingetoomd." Rustaanbrengend was de verzekering: „Er is geen gevaar." „De Heer regeert, en Hij zal het maken." Maar inmiddels gedroeg hij zich, alsof hij de grootst mogelijke gevaren duchtte; zijn *Petrus* was gereed, den dienstknecht des Hoogepriesters met den zwaarde te slaan; en zijne discipelen hadden liever twintig, dan twee zwaarden.

Met dat Standaard-Nummer verscheen een nummer van *De Heraut*, waarvan de hoofdzaak waarschijnlijk in onze receptiekamer gereed was gemaakt. Eén zijner echo's begon daarin mede victorie te blazen onder verwijzing naar de legersterkte. Doch dit geblaas, dat eenen machtigen invloed uitoefende, werd nog overtroffen door de valsche opruiing, die het N⁰. bevatte, gezwegen van de beelden-verwarring, waaronder de Schrijver leed.

„De lafheid en lauwheid in de kerkelijke atmosfeer begint voor hooger lucht te wijken.

„Frisch vriesweer.

„Niet meer dat drukkende gevoel van door nevel en mist te snijden, maar een klare blauwe hemel boven u, en onder uw voet een stevige weg, waarop valt te gaan.

„En bij dat vriesweer, zooals altijd, bloempjes en plantjes, zwak van gestel, die wat *schenen*, maar nu plotseling beschimmelen. En daartegenover andere karakters die nu juist uitkomen en te helderder glans vertoonen.

„Waar ligt dit aan?

„Alleen hieraan, dat men eindelijk merkt, dat hier beginselen tegenover elkander staan, en dat er nog een groep in het volk is, die aan die beginselen gelooft, er uit leeft en bereid is er voor onder te gaan.

„De valsche innerlijk onware en verleugende toestand, waarin men jarenlang geleefd, zich geschikt en geplooid heeft, werkte niet zedelijk verheffend en stikte eer den levensmoed.

„En daar nu leed ook het geestelijk leven onder.

„De sappigheid der ziel leed schade.

„Iets stroefs en dors en klams overkwam de ziele.

„Men hijgde naar lucht en zie er was geen.

„En nu mocht men, om frissche lucht in te ademen, wel niet wegloopen uit dien vermoeienden, demoraliseerenden garnizoensdienst; maar het is dan toch een verademing, als er eindelijk bericht komt, dat die matheid en dofheid nu uit kan hebben, want dat

de vijand over de grenzen toog en besloten heeft, om het koste wat het wil, ja, al moest heel de vaderlandsche kerk er aan gewaagd, u te vernietigen.

„Vreemd, niet waar?

„De doodstraf, op staatkundig gebied afgeschaft, heeft men op kerkelijk gebied behouden.

„Men kan een ouderling, maar ook een predikant kerkelijk onthoofden, en zijn vrouw en kinderen broodeloos maken.

. . . .

„En wie deden daarbij beulsdienst?

„Enkel de loochenaars van den Christus?

„Helaas, neen! Tot dien beulsdienst leenden zich bijna altoos ook zùlke mannen, die het u hoogst kwalijk namen, als ge ook maar eenigszins twijfeldet aan de zuiverheid van hun belijdenis van onzen Heer.

„En dáárover, dáárover weent de kerke Christi!

„Dát, dát is het stuitende en krenkende voor de Christelijke consciëntie.

„Broeders heeten ze, die dienst doen voor beul!"

De Heraut van 16 Januari wist reeds te zeggen, dat de beheerskwestie slechts een voorgeschoven Chassinet was, en *de Standaard* van 23 Januari (No. 4250) blies deze Satanswoorden over het gansche land:

»Het »praatje voor de vaak," dat de strijd te Amsterdam thans eene eenvoudige Beheers-quaestie gold, is na tien dagen levens nu reeds dood. Zoo had men in de dagen der martelaren ook wel kunnen zeggen, dat het, na de uitspraak van hun vonnis, nog alleen een louter *vleeschelijke* kwestie gold, want dat de beul niet raakte aan hun belijdenis, maar hen slechts worgen en verbranden kwam.

Och, zulke vonden er verzinsels doen wel een tijd lang dienst, als doekje voor het bloeden, als schuld van de blooden, en slaapdrank voor de conscientie der hazen-naturen; maar op lieden van ernstigen zin werkt zulks *niets* uit.

Deze toch doorzien uitnemend goed, dat heel de aanval en inbreuk van het Classicaal Bestuur geen ander doel noch andere strekking had, dan om te knevelen en te binden die mannen van fierder zin en hooger moed, die zelfs nog in onze 19de eeuw voor een heilig *beginsel tegen eene* leugenachtige *hierarchie durven opkomen.*"

Ziedaar — ons vonnis; ziedaar — eigen lof! Reeds begon het dankgebed van den Farizeër dezes tijds, en gelijktijdig de zondvloed van smaadwoorden. Wij zijn: »Heidenen"; »Judassen"; »Conscientieverkrachters"; »brandstichters"; »verbrekers van de rechten des Heeren"; »gevallenen in den strik des duivels"; »lieden die Pilatus' vonden toepassen"; »Farizeërs die happig zijn om hunne broeders te vonnissen"; »beulsknechten"; »het ongereglementeerde schrikbewind"; »bloedhonden"; »Terroristen"; »Septembriseurs"; enz.

Het denkend hoofd was tevens een draaiend hoofd. De schrijver bewoog

zich altijd door van het Heidendom naar het Christendom, van het Christendom naar de Commune, van de Commune naar de Hierarchie, van de Hierarchie naar het Heidendom, om woorden ter bevrediging van zijne passie te vinden. Ja, het bloed kruipende, waar het niet gaan kan, gaf hem zelfs eene lofspraak op der Modernen voortreffelijkheid boven ons in de pen. De veertien dagen van beraad, door het Classicaal Bestuur gesteld als gelegenheid tot gewenschten wederkeer, werden, behalve ter inneming van de Nieuwe Kerk en onze verbanning uit onze vertrekken, gebruikt, om voor het legertje de brug te leggen naar het terrein van leugen, scheldwoorden, list en oproer; om alle schepen te verbranden; om eene zéér groote, zoo niet onheelbare, breuke te maken; om òf de Kerkbesturen te dwingen tot het uitsteken van de Vredesvlag òf het Kerkgenootschap te vernielen. En al de maanden van het proces was het gedrag jegens die besturen zóó, dat zij zedelijk gedwongen werden, wilden zij niet in de lucht springen, de Tucht met kracht te handhaven.

Wij zwegen boven maar van de booze woorden, die anderen in *Standaard* en *Heraut* ons naar de ooren slingerden. Kuyper bleef ook daarin de baas. Keuchenius noemde het schorsingsbesluit »een wangedrocht van kerkelijke heerschzucht, willekeur en vijandschap". Hovy bracht het niet verder dan tot »Arminianen" en »Synodalen." Een ander, meen ik, kwam op de gedachte, om ons Classicale wolven te noemen; of vergis ik mij daarin? Is zij werkelijk ook van Kuyper, gelijk die allernieuwste, om ons „Synodale doggen" te noemen? Doch, hoe dit zij, op een bestuur, dat men niet ziet, te schelden, is lang zoo aangenaam en voordeelig niet, als dezelfde bezigheid te verrichten jegens personen, bij name genoemd, van aangezicht bekend, sedert jaren geene vreemdelingen in ons Jeruzalem, personen die wat te verliezen hadden.

Daartoe behoorden in de eerste plaats die predikanten, die feitelijk geweigerd hadden, om als verlossingsinstrumenten dienst te doen. Zij hadden hun naam, hun gehoor, en hun vrede des gemoeds te verliezen. Zij werden vogelvrij verklaard. Niemand der vromen mocht langer bij hen kerken. *Voor* hen bidden, ja, dàt kon er nog door, maar *met* hen bidden, dàt niet, dàt nooit weêr. Krayenbelt, Westhoff, Deetman, Geselschap, van der Horst, ach zij hadden het zwaar te verantwoorden; maar ook Lütge, Brummelkamp Hogerzeil, Adriani, Vos. De een na den ander werd *uitgeveegd;* zelfs Ds. Geselschap werd uit het Bestuur van de Vereeniging ter handhaving van de Leer en de Rechten onzer Kerk uitgedrongen.

Inzonderheid Westhoff, Hogerzeil en Vos moesten met kokende olie en brandende pekkransen overgoten worden. *Standaard* en *Heraut* werden de werptuigen.

Westhoff werd Woesthoff. Door zijne onbesuisdheid zijn de broeders boos geworden, en hij maakt noodeloos spectakel. „Hij was in het bezit van een officieel schrijven van HH. Kerkmeesters, hem voor twee [1]) dagen toegezonden, dat de lokalen van de Nieuwe Kerk tijdelijk in het ongereede zijn en de Kerkmeesterskamer der Oude Kerk disponibel was gesteld. Toch heeft hij ministerie [2]) in de Nieuwe Kerk uitgeschreven. Dientengevolge zijn tal van predikanten daar nu voor niet gekomen; en waartoe dienen zulke vertooningen?" De Moderne Collega's van vroeger, die den orthodoxen vrij wat bitters te drinken gaven (volgens Kuyper zelf) worden verheerlijkt als „de fatsoenlijke, eerlijke, nobele strijders". Zoo deze weêr regeerden in de plaats van de Vossen en de Westhoven, dan zou dat voor Kuyper eene „wezenlijke verademing" zijn. Wij moeten verzoening bieden, maar de zijnen moeten hun aangezicht afwenden: dit is het stil verwijt der broederlijke liefde. Onze eerste benoeming van Kerkmeesters speelde de Gemeente meê in de handen van de lui der Heeren- en Keizersgrachten [3]), tegen wie „het vrome volk" van de Eilanden en uit de Jordaan opgehitst werden. „*De burgerij moet teruggedrongen, de burgerelementen worden uit de colleges gezet, en alle plaatsen moeten ingeruimd voor de patricische standen.*" Daardoor spelen wij te kwader uur „met vuur" en „blazen sociale hartstochten" aan: want de kleine en de grootere burgerij zal zich tegen de aristocratische overmacht" [4]) gaan verzetten. Vooral sedert de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur is Rome beter dan de Synode, is de Synode een verradersbende, en de Willemskerk een moordenaarshol; de gansche organisatie is „driewerf en nogmaals driewerf van den Heer der Heirscharen gevloekt" [5]). Maar reeds vooraf waren Vos en Hogerzeil als spionnen en verklikkers gekwalificeerd. Wij moesten liever onze hand afgekapt hebben, dan dat wij

1) Geschreven 8 Jan., het besluit van Kerkmeesters was eerst Woensdagavond laat genomen.

2) Reeds 4 Jan. bepaald.

3) Men vergelijke met deze beschrijving de lijst onzer Kerkmeesters.

4) Dan zitten „al die Aristocraten" die *ons Program*" beamen zeker onder „de kleine en groote burgerij?"

5) Toen Ds. Kocken te Moerdijk, Ds. Eigeman te Dordrecht, en Ds Overman te Ommen in het nauw zaten, hield Dr. Kuyper zich tamelijk kalm en bleef hij tamelijk koel. Vanwaar dat verschil?

kinderen Gods vervolgden [1]), en liever onze tong uitsnijden, dan dat wij zouden spreken tegen den Heere en Zijn Gezalfde. Ja, er is geen partijdiger wezen dan „de kerkelijke rechter" [2]). En vooral na de mislukking van de poging om schier alle kerkgebouwen te bezetten, klom de woede soms tot razernij. Hierbij hadden de ondernemers ook niet gehandeld „als botte duiven"; en toch hadden zij het veld moeten ruimen, wijl de politie met den Burgemeester aan het hoofd ons op de onrechtvaardigste manier geholpen had. De verloochenaars van Jezus Christus banden „vijf vrome [3]) getuigen voor zijn Naam" van alle kansels door heel ons land: dat hadden dan „Dr. Vos en zijne helpers gedaan". Aan de nagedachtenis van de Groot mocht geene hulde gebracht worden, maar aan Dr. Kuyper als tempelreiniger wel, en ook aan Dr. Rutgers (als verbanner der besturen uit de Nieuwe Kerk?): „niet om hun alleen [4]) daarvoor lof toe te brengen, maar omdat de Heere toch ook wil, dat de instrumenten erkend worden, waarvan het Hem belieft zich te bedienen". Ja, als Kuyper het geoorloofd achtte geweld te gebruiken, dan zouden zijne dappere tegenstanders al heel spoedig in hunne schulp kruipen. „*Voor straatsteenen hebben zij eerbied.* Voor goede bewijsredenen niet". Dit staat te lezen in de Standaard van 20 Juli. Den 1sten Juli was de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur geteekend geworden, den 25 ten Juli brak het oproer bij de Noorderkerk [5]) te Amsterdam en dat in de Kerk van Leiderdorp uit. „Lang was het volk opgeruid tegen de politie" (en tegen de kerkelijke besturen); „lang waren de gemoederen verbitterd en was reeds de brandstof aangedragen, die gisteren haar akelig schijnsel in onze stad" (en in Leiderdorp) „zou doen schitteren" — mede door toedoen van dien schrijver.

Maar ook daarna had Dr. Kuyper niets geleerd. De uitspraak van de *Synodus Contracta* was „een zonde voor God, waarover Hij, de Heere, te Zijner tijde wrake zal doen", waarom als om eene zonde tegen Hem zelven

1) Waren de op last van den Broederkring uit verschillende commissiën gebannene belijders van het Evangelie dan geene kinderen Gods? Tast men Christus aan, als men zonden in de zijnen bestraft?

2) Op wien Kuyper met de zijnen zich toch bleef beroepen.

3) Bij wie Dr. Kuyper echter haast nooit ter kerke was gekomen, en als meer dan een van zijne vereerders eens „smullen" wilde, dan ging deze gewoonlijk naar andere predikanten.

4) Onder dit woordeke schuilt de adder van het Remonstrantisme.

5) Onder de gesneuvelden waren, blijkens officieele mededeelingen, die de taal van Kuyper kenden, en ik wist, dat, zoo het politiebureau van de *Noordermarkt* overweldigd geworden was, men eerst de *Noorder-* en daarna de *Eilandskerk* zou hebben ingenomen.

gepleegd, Dr. Kuyper al de fiolen zijner gramschap bij toeneming zou uitgieten. De Standaard was, „als goede geus, vijand van alle Hiërarchie" (behalve van zijne eigene), en daarom had hij vrijheid, te spreken als — het beest uit den afgrond. Kuypers oordeel over die uitspraak is te karakteristiek, om haar niet over te nemen.

Amsterdam, 1 October 1886.

»Ook de „*smalle* Synode" heeft dan den euvelen moed gehad, om de vijf en zeventig kerkelijke Ambtsdragers te Amsterdam uit hun ambt te ontzetten; en daaronder vijf onzer uitnemendste predikanten, die men, schier gewetenloos, met vrouw en kroost „naakt aan den dijk zet."

Velen zeggen: „We hadden niets anders verwacht!"

Wist wie dat zei, dat in deze *smalle* Synode ook Cesar Segers, ook Moquette, ook Bredius zat?

Of zou men werkelijk geloof moeten slaan aan hetgeen van een Synodaal lid wordt rondverteld, die zou gezegd hebben: „Ja, we *moeten* ze wel afzetten, anders zouden Vos en Adriani niet met fatsoen in den Kerkeraad kunnen blijven!"

We oordeelen niet; maar wel weten we, dat de overwegingen van dit ergerlijk vonnis bij het lezen u een blos van verontwaardiging op het aangezicht jagen.

Deze heeren van „de *smalle* Synode" „overwegen" voor het vaderland weg, dat de 75 appellanten eigenlijk van niets weten.

Alles wat ze zeggen is mis.

Van niets is iets aan.

En aldoor „overwegen" deze kerkelijke machthebbers, dat hún *stat pro ratione voluntas* de zaak beslissen kan.

Zoover gaan ze zelfs in hun onbeholpen overmoed, dat ze zeggen durven: „Het Classicaal Bestuur *heeft* ze gehoord!"

Ei zoo, mogen we dan weten wanneer?

En ze antwoorden: Niet mondeling, maar schriftelijk, in den brief van 4 Januari.

Nu vragen we toch, kan er schandelijker met woorden gespeeld?

In dien brief van 4 Januari zegt het Classicaal Bestuur zelf: „Na 18 Januari zullen we, zoo ge u niet onderwerpt, *u moeten hooren.*"

En toch durft de „*smalle* Synode" zeggen, dat deze brief *zelf* een hooren was.

Nu, het zij zoo, laat dan de ongerechtigheid voortwoekeren als een giftige plant in deze gansch vergiftigde organisatie.

Dit vonnis is een *zonde voor God*, waarover Hij, de Heere, te Zijner tijd wrake zal doen.

Tenzij het nog mocht worden afgewend.

Immers er is nog beroep van de *smalle* op de *breede* Synode.

Zal dat beroep worden ingesteld?

En indien ja, zal de *breede* Synode nog, eer het te laat is, terugkeeren tot de paden van gerechtigheid, van eerlijkheid en trouw?"

Professor Doedes behoorde tot de *Amalekieten*. „De onheilige hartstocht" der Irenischen is „de ingewortelde bitterheid van een bezonken haat, die leiden kon en moest tot een kerkelijken broedermoord, gelijk tot dusver nog nimmer in onze kerkelijke annalen werd opgeteekend". Hunne prediking wordt hulde gedaan door „een gemengd Classicaal hoopje van Jan Rap." „Van den nijdigen hartstocht" schreed men voort „tot schaamteloos boosaardige vernielzucht, en deed als Jozefs broeders, „toen ze, ook uit pure broederlijke liefde, Jozef in den kuil stopten." We gaan terug „naar de figuren van Vargas en Alva." »*In Januari reeds wilden de Gereformeerden als één man opstaan, om zooveel ongerechtigheid als uitstak in het aangezicht te weêrstaan*" [1]). Maar ze moesten stille zijn. Ze hadden genoeg aan den afkeer van „het hoofdpeluw van een Hogerzeil, een Vos, een Krayenbelt", aan hun haat jegens „den onbesuisden wildeman, den woesten Ds. Westhoff", aan den troost dat „Kaïns en Abel's schrikkelijke historie kerkelijk ten tooneele moest komen", aan de blijde boodschap, dat de Irenischen zich beter verstonden op het plukken van zulk gevogelte als de Modernen [2]), en aan de ervaring dat „de fijnen" in Nederland stelselmatig verdrukt werden, ja dat de Heeren Astro c. s. „hun wekelijksch artisjokkenmaal houden en zich aan een gereformeerden ouderling vergasten."

Zoo schreef de heer Kuyper, die van zichzelven durfde getuigen [3]), naar aanleiding van een paar persoonlijke mededeelingen in het *Wageningsch Weekblad*: „Doch voorts zwijge men, gelijk ook de *Heraut* tot al dit laaghartig geschrijf nu reeds twee jaren lang het zwijgen deed en er het zwijgen toe zal doen. *Ons* schaadt zulk een zondigen tegen alle wet van eer en liefde en kieschheid niet." Maar hoe afkeerig ook van personaliteiten, de persoon o. a. van Dr. Vos kon hij niet met rust laten. Door een geschenk zijner collega's geraakte Kuypers liefde zoo aan 't woord, dat hij „om een lief ding" — vele abonné's bedankten en vele vrienden van hem kwamen tegen hem in verzet —

1) Deze merkwaardige taal verkondigde *de Heraut* van 13 November.
2) *Heraut* van 25 Sept.
3) *Heraut* van 3 Oct.

wilde, niet sarcastisch, maar in heilige diepe verontwaardiging geschreven te hebben.[1]) Hoe kon een »Christenmensch" een jaar lang zichzelven en Christus zóó onteeren?

Wel in 't algemeen mocht *N.* in het *Wageningsch Weekblad* van 9 Febr. 1887 zingen:

„*Heraut* van de Kerken,
Doleerend genoemd.
Zijn dit nu uw werken
Zoo luide geroemd?

„Ik hoorde u razen
Met duivelschen spot,
En vroeg, in verbazen,
Leert *dat* hem zijn God?

„Sprak ooit Uylenspiegel,
Met spottend gelaat
In lachend gewiegel,
Zóó tergende kwaad?

„Klom ooit Liefdeloosheid
Zóó tierend ten top,
Door woedende Boosheid
Gevolgd in galop.

„Te laat nu geschreven:
'k Wou om een lief ding
Dat weg waar' gebleven
De fout, die 'k beging.

„*Heraut* van de Kerken,
Nu „klagend" genoemd,
Eén kent ook uw werken
Hoe fijn ook verbloemd!"

Waartoe zulk eene boosheid leidde?

Alle onze ambtgenooten werden door zulk eene taal veeleer gestaald, dan wankelmoedig. Hoe zij in den aanvang over de schorsing dachten, weet ik niet; maar, hoe feller Dr. Kuyper woedde, hoe meer zij onze daad recht-

1) *Heraut* van 30 Jan. 1887 en daarna.

vaardigden. Op een zéér kouden avond kwamen over spiegelgladde straten de meeste collega's bijeen. De eerste Synodus Contracta was vergaderd, en wij bespraken de vraag, wat er met de geschorsten geschieden moest. Aller aanwezigen overtuiging bleek uitgedrukt te zijn in dezen wensch: „Schriftelijk en hoofdelijk verklare elke geschorste, dat hij het Reglement van 1859 erkent als den onverstoorbaren grondslag van het Beheer, en dus eerlijk en oprecht het Kerkverband ervaart; zoo niet, dan eischt het recht: afzetting der Predikanten; ontzetting der Ouderlingen en Diakenen; afsnijding van hen allen als Lidmaten."

Waartoe zulk eene boosheid leidde? — In 't kort, tot eene algeheele nederlaag. Want, inderdaad, alles begon tegen te loopen, niet alleen in de kerkelijke, maar ook in de staatkundige, in de rechtsgeleerde, zelfs in de burgerlijke wereld, gelijk we later zullen zien. De leidslieden hadden het aan zichzelven te wijten, en zelfverwijt zonder droefheid voor God is een verschrikkelijk onweder zonder regen. Zelfs werden de mannen, die geacht waren pilaren te zijn, en van zichzelven zeiden dat ze wat groots waren, zoo eenvoudig behandeld als Naäman de Syriër door Elisa den profeet (2 Kon. 5 : 11). En er werd zoo menige teleurstelling ondervonden, waarvan de Couranten niet gewaagden. Bijv. bij gelegenheid van de *Koningsbeurt op 2 Mei*. Geheel in overeenstemming met hun onttrekken van het Kerkmeesterschap aan de Kerkelijke Reglementen wilden toch de geschorste Kerkmeesters, Rutgers en van Loon, als Kerkmeesters van de Nieuwe Kerk, Z. M. ontvangen. Het was de beurt van Ds. Karssen, en geen onzer geestverwanten wilde haar vervullen, indien dat plaats vond. Bovendien had het burgerlijke gezag, alle reden Z. M. niet door den heer Rutgers en van Loon te laten recipieeren. Derhalve werd kort en goed de eisch gesteld, dat alleen Kerkmeesters, die fungeeren mochten, de gewone beleefdheid zouden bewijzen. Zoo ja, dan zou de dienst ook naar den wensch van Koning en Koningin plaats hebben; zoo neen, dan...? Gelukkig, de eisch werd na correspondentie en conferentie, na velerlei moeite ingewilligd; en de Graaf werd, de beurt vervullende, bijzonder ingeleid in de behoeften der hoorders en in de beteekenis van het Evangelie [1]. Evenwel, onder het volk nam tot aan December de ontevredenheid op ons gestadig toe, die verdrukkers van de »vromen", welke de goddelooze Synode verjagen wilden; die beschermers van de ongeloovigen!

1) Hoeveel zorg en drukte mij deze zaak alleen berokkend heeft, is niet te zeggen; ik zat er bijv. den voorafgaanden Donderdagmiddag van 5—8 uur voor in eene door de stad van het eene naar het andere eind vliegende vigelante.

„*Het Conflict gekomen*” werkte, evenals *de Standaard en de Heraut,* bij duizendtallen onder het volk verspreid, zéér nadeelig op wie niet met den geest des onderscheids lazen. Het was, gelijk mij een collega schreef: „een stuk met zooveel advocatenlist gesteld, zoo vol sofismen en kunstgrepen, dat een gewoon kerkeraadslid, ouderling of diaken, kerkvoogd of notabel, daardoor gevangen, zeggen zal: Zie je wel, die Dr. Kuyper is de vervolgde onschuld zelf, hij is een zachtmoedig lam, die wel een bokspootje toonde met de paneelzagerij, maar dan ook door de Satansche Synode naar de slachtbank gebracht, en door het onrechtzinnig Classicaal Bestuur geschoren werd”.

En geheel de toeleg kwam onbewimpeld uit in deze woorden, die wel met de kapitaalste letters gedrukt mochten worden en onze opvatting, zoo noodig, volkomen rechtvaardigden:

„Maar nu op den man af, gij, Weleerwaarde Heer Van Son, die aan het hoofd der geschorsten staat, spreek, wees eerlijk, *drijft* ge dan toch geen *Revolutie?*

„Veilig durven we op die vraag, zoo in zijn naam, als in naam van al de geschorste dienaren Christi antwoorden: „Ja, waarlijk, dat is ook zoo, en dat we deze Revolutie drijven, is ons een roem, is onze eere!”

„Doekjes voor het bloeden verachten we.

„Voor bloempjes strooien en *ver*bloemen is het de ure niet.

„Weg met alle bemanteling!

„Ja, gewisselijk, wat we bedoelen, *is* Revolutie, d. w. z. eene *omwenteling* van ons kerkelijk bestuur.

„Ik eisch de onbewimpelde en onvoorwaardelijke bekentenis: dat onze Synodale Hiërachie *in staat van openlijke Revolutie tegen dien wettigen Koning der Kerk verkeert.*”

Maar als de hoogste leeraar zóó sprak, hoe dan niet de goedgeloovige leerlingen? Zich overgevende aan beeldendienst en medeloopende naar den eigenwillig opgerichten Efod, konden de volgelingen te dezer stede niet nalaten zijn aantrekkelijk voorbeeld te volgen. Maar laat ons eerst spreken over de aanhangers buiten de stad, zooals zij zich in hun algemeen orgaan uitdrukten. Het is ook aan hen, aan hunne adhaesies te merken, dat de buitenlucht kalmeerend werkt, maar ze bleven toch niet geheel vrij van de bedwelmende werking der buskruitdampen. De heer Gandunn, predikant te Angerloo, plaatste zich aan het hoofd van 90 plattelandsbewoners, om ons van kwade trouw te beschuldigen. Hunne verklaring is te karakteristiek, om haar alleen in *De Standaard* (N^0. 4252) te laten.

„Het staat toch bij ons vast, dat de roede der kastijding om geene andere reden op U is nedergedaald, dan om deze alleen: dat Gij de leerlingen van moderne predikanten den toegang tot het H. Avondmaal hebt bemoeilijkt; hetwelk duidelijk blijkt uit den spoed waarmede door het Cl. Best. van A., doende wat des Kerkeraads is, die attesten beschikbaar zijn gesteld. In de bewuste beheerszaak meenen wij niets anders te kunnen zien dan de gezochte aanleiding om U te treffen; het Class. Best. heeft het wellicht niet aangedurfd U te schorsen om eene zaak van belijdenis; waart Gij toch geschorst om die attesten, de publieke opinie had zich gekeerd geheel tegen zulk een kerkelijk bestuur enz."

Aan den toeleg nu, waarom wij geschorst zouden hebben, betuigden, naar men van goede zijde vernam, een tweehonderd Kerkeraden [1]) hunne adhaesie; een duizend lidmaten te Rotterdam; onderscheidene vrienden te Utrecht vergaderd; zelfs de „*Vereeniging tot handhaving der Apostolische Geloofsbelijdenis in de Doopsgezinde Gemeente*" te Amsterdam; ja, vele Friesche broeders, op wier oordeel ik hoogen prijs stelde, schenen datzelfde doel toe te juichen.

Niet onbekend met de kaart der kerk, met het verleden en het karakter van eene menigte predikanten, ouderlingen, enz. [2]), die aldus op de bazuin bliezen, maakte ik mij echter niet ongerust over de beteekenis van de troepen, die, op het valsch alarm afgaande, naar het geweer grepen; ik dacht gedurig aan de taktiek van wie fout gaan, om nam. per advertentie veel grooter klandisie te berichten, dan zij hebben.

.Ook de Kroniekschrijver dacht er zoo over. „Doch wat zeggen die cijfers bij de duizenden, die geen adhaesie schonken? Ook is de adhaesie [3]) van

1) Bijv. de *Utrechtsche*, volgens dit *Standaard*-bericht:

„De Algemeene Kerkeraad te Utrecht, heeft in een brief aan de „geschorste" leden van den Algemeenen Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. te Amsterdam, „broederlijke gemeenschap gevoelende met degenen, die betoonen in de kerk van Christus de heerschappij van het Woord des Heeren te erkennen, en de Sacramenten heilig te houden, zijne droefheid en verontwaardiging uitgesproken over de schorsing, die om bekende redenen op een aantal leden van den Amsterdamschen Kerkeraad is toegepast." Hij »bidt dien broeders toe de vertroosting en de hulpe van dien Koning, die aller harten kent."

2) Zelfs werd ik op eene briefkaart veroordeeld als een bestrijder van wie voor Gods eer streden, door iemand die zich schuldig maakte aan het *crimen nefandum*; terwijl ik ook van onderscheidene adhaereerende predikanten, van hunne conscientie, van hunne bescheidenheid, andere dingen verwacht had. Maar bij opstand tegen elk wettig gezag hebben kwaaddoeners gewoonlijk het grootste woord. De arglistigheid zoekt met al zulk geroep voldoening aan de beschuldigende conscientie te geven.

3) Merkwaardig is daaromtrent het bericht, in *de Standaard* voorkomende, aangaande de bovenbedoelde vergadering „in de stad der zeven kerkhoven":

Vrijdag is te Utrecht een meeting gehouden over het Amst. conflict. De opkomst was boven verwachting. De bekende kleine concertzaal van 't Gebouw van K. en W. was „mudvol". De vergadering droeg een zeer provinciaal karakter — vele predikanten met hun kerkeraad merkte men op; — zij werd geleid door dr. Van Goor en geopend met psalmgezang en een verheffend gebed van ds. Hoekstra.

sommigen gegeven in bewoordingen, die van groote voorzichtigheid getuigen. Ze doen denken aan iemand, die met een zwavelstok op een turksche trom slaat. Men heeft het geruchtmakend instrument aangeroerd, maar men kan, als er naar gevraagd wordt, eerlijk getuigen, dat men het deed met de uiterste behoedzaamheid. Ook zijn er vele zielen onder, die niet weten wat zij doen."

Maar met dat al wies de moed van de Geschorsten dagelijks; die adhaesies maakten den indruk, op wie nooit verder dan hun eigen kleinen kring gezien hadden, alsof gansch Juda den nieuwen Luther achternaliep. 't Beteekende iets, schreef mij een vriend uit het Westland, dat $^9/_{10}$ van het vrome volk aan de zijde der afgezette leeraars staat.

Ik werd dies vermaand, »Gods oogappel" niet langer aanteranden; ja de Kerkeraad van Dantumawoude, van wien ik betere dingen verwacht had, kwam verklaren, dat wij de vijanden sterkten en wie aan den opbouw der Kerk werkten, schorsten. Voor zulke uitingen is nog verklaring te vinden; maar hoe te verklaren dat een gewezen ouderling, in wiens gezin ik, als herder en leeraar komende, nooit eenig oordeel over Dr. Kuyper geveld had, mij kon schrijven: »Hoe kan het gebeuren, dat de eene broeder den andere uitwerpt, omdat hij nog wat wijzer is, of omdat de wijsheid van dien wat meer aan het licht komt of wat meer erkend wordt?" „Verkapte eer-

---

De praeses gaf een meesterlijk historisch overzicht van de quaestie, in zeer kernachtige kortheid, aan het einde duidelijk doende uitkomen, hoe de synodalen de beheers-quaestie hebben geschoven voor de belijdenisqueastie.

Na voorlezing werd met groot enthousiasmo het concept-adres aan de Amsterd. broeders vastgesteld; alleen toen de praeses vroeg: zal men nog meer stappen doen, openbaarde zich groote verdeeldheid. Op zeer keurige wijze werd door den heer Roodhuyzen het voorstel gedaan en toegelicht, om aan de Synode te verklaren: „Herstel eerst onze Amsterdamsche broederen in hun eer, en eerst daarna kunnen we uw voorstel-Tinholt beoordeelen."

Nu wilde de een van geen vragen aan deze Synode weten — eischen, zoo sprak men. Anderen achtten in dezen stand der quaestie alle tusschenkomst onvoorzichtig, totdat nog anderen meenden, dat dit samenzijn, met dát doel niet samengeroepen, een geforceerd oordeel zou uitspreken. In het eind trokken de voorstellers hun voorstel in, terwijl aangenomen werd dit Comité diligent te verklaren, om in noodige omstandigheden deze vergadering opnieuw op te roepen.

Waren we verdeeld, vroeg ten slotte de heer A. Meijer? — Neen, we waren het hartelijk eens; aller is een diepe verontwaardiging over deze Synode, waardoor velen niet meer hooren kunnen, maar... we vonden de formule nog niet, waarin zich die verontwaardiging luchten zal. Daarnaar gezocht — zij die gelooven, haasten niet — en dan tot later!

Ten slotte werd de vergadering gesloten met dankgebed van den heer Meijer, en ging ieder zijns weegs — het uitgestrooide zaad medenemende, gelijk de heer Roodhuyzen zei."

zucht" was mijn drijfveer: dat dorst mij een Friesch jongeling te melden. Men mat mij af naar zichzelven, of deed het werk van een papegaai.

Om velerlei redenen waren op mij [1]) de venijnigste pijlen gericht, bijv. omdat ik „de hoofdrol in het Christus vijandige kamp tegen de souvereine macht van Koning Jezus" geacht werd te vervullen. Ik was „een instrument des satans"; behoorde tot de Classicale Hemelbestormers; heette een broeder van Simeon; wien toegewenscht werd uit Ps. 58, bijv.: „Laat hen smelten als water, laat hen daarhenen drijven, laat hen henengaan, als eene smeltende slak..." Jan en Cornelis de Wit waarschuwden uit de hel mij met hunne ervaring op het Groene Zootje, en „een Beëlzebulsknecht uit het Jezuïtenhol" bood mij zijne diensten aan. Vooral mijn naam was een rijke bron van treffende vergelijkingen [2]) „Vossen zijn listige, looze en roofzuchtige

1) Het *Classicaal Bestuur* als zoodanig heeft niet vele vermaanbrieven ontvangen. Toch een enkel, zooals dezen:

Aan het EerW. bestuur der Classis Amsterdam!

WelEerW. en EerW. Heeren!

Bij dezen neem ik de vrijheid U. EerW. bekend te maken, met den indruk, die U. EerW. optreden in de gemeente *Amsterdam*. bij de geloovigen in *Friesland* heeft te weeg gebragt. Met zeer diepe smart bij de eenne, en met ergenis bij de andere, wordt U. Erw. optreden in Amsterdam als een werk van den *Vorst* der duisternis beschouwd.

1sten Omdat door U. EerW. 76 leden van den EerW *Kerkeraad* dier gemeente zijn geschorst, en ter *afzetting* of *verbanning* aan de hoogere *Kerkbestuuren* voorgedragen zijn.

2den Omdat inplaats van 76 belijders van den *Christus Gods* die door U. als onregtzinnig gebrandmerkt zijn. er door U. 86 *mannen*, bestrijders der Waarheid, als zeer regtzinnig gekeurd zijn, ten einde langs dien weg de gemeente Amsterdam te Moderniseeren.

3den Omdat U. EerW hebt voorgesteld om 1900 *lidmaten* der gemeente, die tegen Uwe pausselijke Tijnanij protesteerden, door Uwe banbliksems buiten gevecht, te stellen door hunne namen uit het lidmaten boek te schrappen. daarna de deur wijd open zetten voor Onverschilligen *spotters* en onzedelijken op dat deze als zeer Regtzinnig door U. gekeurd, spoedig de 1900 verbannenen weer vervangen, en alzoo de gemeente van Amsterdam, door de zorgen van het *Classikaal* bestuur aan de Modernen overgeleverd worde

4den Omdat U. tegen alle ordenancien Gods in, U verstout, om zelve 76 stemmen uittebrengen, en de gemeente *Amsterdam* verklaart, als door U. onder *Curatele* geplaats

5den Omdat U. na verloop van een jaar, door verbanning van alle tegenstrevigen die Gods Woord boven de reglementen stellen. en door aanneming van hun die Gods Woord verwerpen, maar het Classikaal bestuur aanbidden. de rollen in Amsterdam hebt omgekeerd, de Modernen de zegepraal hebt doen verwerven. De kinderen Gods hebt bedroeft Maar ook om al deze dingen zuld gesteld worden voor het gerichte Gods.

2) Zelfs reeds zeer spoedig bij Dr. Kuyper, en wel onder het opschrift *Kerkelijke velleïteiten*.

»Men vraagt ons, waarom ons blad geen melding maakte van het oploopje j.l. Vrijdag bij de Nieuwe Kerk.

Ons antwoord op die vraag kan kort zijn.

dieren" — „de vossen zijn listig". »Zij kunnen zich verbergen onder de bladeren van belijdenis en kunnen zelfs het gekweel van de zangvogels nabootsen". Zoo gaf men mij meteen les in de Natuurlijke Historie, en — het Openbaar Gezag gelegenheid om te lezen wat er in het hart der Geschorsten kookte. Hoe dit zij, ik had het vertrouwen verloren, deelde ruimschoots in zulke scheldwoorden als alleen de losgelaten vrome kan vinden, en werd met allerlei kwaad bedreigd, omdat, gelijk eene door mijne dienst bekeerde vrouw het uitdrukte, omdat ik het niet eens was „met Kuiper en zijn broeder de Heraut"; deze man was toch de leidsman van het volk Gods, bij wien men zich had te voegen, als bij den van God gezalfden David.

De woede der Geschorsten in de stad [1]) was — gelijk te begrijpen is — het hevigst. Zij grensde bij sommigen aan krankzinnigheid.

Dat een blad als het *Handelsblad* er vermaak in heeft, om alle kerkelijk schandaal breed uit te meten en in wijden kring te verkondigen, begrijpen we best. Het *Handelsblad* en de kerk van onzen Heere Jezus Christus zijn nu eenmaal vuur en water; ook al stelt zijn redactie zich thans als patroon en bezorgd peetoom van zekere hoogere besturen aan.

Die streken van Reintje de Vos zijn, sinds de Vos Reinaarde in deze landen gezongen wierd, er niet meer op aangelegd om iemand te verrassen.

Ons blad daarentegen heeft een ándere roeping.

Het streeft er naar om land en volk weer eerbied ook voor het heilige in te boezemen, en uit dien hoofde zwijgen we liefst, als we kerkelijke ambtsdragers door al zulk vertoon de eere der kerk te grabbel zien werpen; en het bedroeft ons, als we hooren moeten, hoe zelfs het *Dam*-publiek de onbetamelijkheid van zulk een jacht op vertoon op *zijn* wijs moet afkeuren.

Ook waar plicht soms kerkelijke ambtsdragers tot soortgelijke handeling dwingt, zoekt kieschheid een vergeten avonduur en mijdt alle straatrumoer.

En zij het nu al, dat niet ter plaatse waar zulks behoorde, deze eisch der kieschheden gevoelt wordt, toch doen wij er niet aan meê, om de ruchtbaarheid van zulk straatkabaal nog te vergrooten."

1) Merkwaardig is daaromtrent nog de volgende brief aan de *Held. Cour.* (Handelsblad van 7 April, No. 17715):

„Ik heb het met eigen oogen gezien en met eigen ooren gehoord, hoe bij gelegenheid van een preekbeurt van Ds. Westhoff een dame met een bitter, maar niet onverklaarbaar woord hare diepe verontwaardiging te kennen gaf aan een student der Vrije Universiteit, die in gezelschap van een troepje vrienden zich niet ontzag om onder het psalmgezang zijn hoed op te houden en zijn sigaar te rooken. Dat zijn kleine trekjes, die den toestand teekenen. Men begint van weerszijden op voet van gewapenden vrede niet alleen, maar op voet van oorlog met elkaar te verkeeren, en in plaats dat het twistvuur langzamerhand uitdooft, wordt het door de dweepzieke voorstanders van het „Gereformeerde Kerkrecht" bij elke gelegenheid zoo hard mogelijk aangeblazen. Met volharding handhaven zij zich nog voortdurend in het bezit der wederrechtelijk veroverde Nieuwe Kerk. Nog steeds worden kosterij en consistorie dag en nacht bewaakt, en in den nachtdienst wordt voornamelijk voorzien door werkvolk van de bierbrouwerij des heeren Hovy. Toen onlangs op een Zaterdag bij een mijner kennissen een voorraad

Hunnerzijds werd verdeeldheid in de gezinnen gezaaid; vechtpartijen met pook en tang hadden in keukens plaats tusschen knechten en meiden; de vrouw sprak soms dagen achtereen niet tegen den man; engagementen werden verbroken; kinderen stonden op tegen hunne ouders. Brochures van Collega Hogerzeil werden hem in stukken teruggezonden, en portretten van predikanten onthoofd thuis gestuurd, of ook opgehangen. Men nam zich voor, „dien Vos" in de gracht te smijten, en als men hem gepasseerd was, zonder het te beproeven, had men spijt, het niet beproefd te hebben. Grooter genot zou men in Abrahams schoot niet smaken, dan hem met „Woesthoff" te zien, waar de rijke man zijne oogen ophief.

Verscheidene leerlingen waren veel verstandiger dan alle hunne leermeesters. Met de leelijkste dingen hebben hunne nieuwe profeten hunne harten tegen ons verbitterd: geen groet waren wij zelfs meer waardig. Gelijk br. Hermanides, in de Noorderkerk Woensdag 6 Januari zijn dienst bij Ds. Renier vervullende, door geschorste Ouderlingen als een melaatsche gemeden werd, omdat hij lid van dàt Bestuur was, alzoo moest men het aangezicht voor mij verbergen, en geen gewezen leerling ooit meer naar mij omzien; een pakje met een present-exemplaar van mijn *Groen van Prinsterer* werd mij ongeopend teruggezonden; zelfs moest mijne dienst verstoord worden [1]).

Vele vrienden van ouds [2]) waren in vijanden verkeerd; enkele vijanden, die vroeger zwegen, dorsten nu te spreken. Maar zij spraken zoo, dat ze vielen, zedelijk vielen. Hun val was groot, hun val was deerlijk. Ik heb er mij niet over verblijd. Ik had nooit gedacht, dat zulk een booze geest zich van broeders en zusters zou meester maken, niet maar voor een ure, maar voor weken en maanden. Als volgelingen van Hem, die als Hij leed niet dreigde, hadden zij zich, gelijk ik van harte gewenscht heb, stil en bescheiden bij de schorsing nederteleggen, hunne zaak als Gods zaak in Gods handen te stellen, en, bij gebruik van alle zedelijke verweermiddelen,

aan huis werd afgeleverd, deelde de voerman van den wagen aan de dienstbode mede, dat hij dien avond, na ontvangst van zijn weekloon, niet naar huis ging, maar zich naar de Nieuwe Kerk zou begeven, om daar tot Maandagochtend te kampeeren als waker. Welk een geest komt er op die wijze onder het volk! Hoe wordt de zucht tot oppositie en verzet als moedwillig aangeblazen! En welk een toestand, zulk een dag en nacht bewaakte en in staat van beleg gebrachte kerk in de hoofdstad van een beschaafd land! Zou men niet zeggen, dat het een bladzijde uit de sombere kerkgeschillen van langvervlogen eeuwen gold?"

1) Bij eene schijnbare poging daartoe, *Zuiderkerk*, 26 Febr. 's avonds, betoonde de politie groote activiteit.

2) Vgl. *Guido de Bres*, orgaan der Confess. Vereeniging. No. 34—35.

gerust en kalm den uitslag van het proces moeten afwachten; terwijl de leidslieden hadden behooren te vermanen tot onderdanigheid aan alle menschelijke ordening; tot het hooren ook van ons; tot beraad en overleg; tot bescheidenheid en liefde, die, volgens Gods Woord althans, allen menschen bekend en bewezen moet worden. Ik heb de vijftig achter den rug, en verkeerde steeds in kringen, waarin de Bijbel in eere was; maar, ook bij alle ervaring van wat vleesch en bloed durven zeggen en doen, heb ik niet voorzien, dat er uit hunne kringen zulk een walm opstijgen zou. „*Stel op prinsen geen vertrouwen*", maar vertrouw evenmin de vroomheid van vele „beminnaars van den Heer."

Niets leerde duidelijker den treurigen staat der Kerk, dan het gedrag der Geschorsten.

„*Kyrie, Eleison!*"

Een paar in drukletters beschrevene briefkaarten mag ik ter nadere kenschetsing van den boozen geest, die tegen ons los gebroken was, hier niet achterwege houden; alsmede eenige coupletten uit een vers in *de Geuzenbode* geplaatst onder het opschrift: *Het vonnis over de Getrouwen geveld.*

No. 1.

De Heilige Synode aan haren getrouwen Zoon, den Groot-Inquisiteur, Bisschop van Amsterdam:

Wij dragen u op te zorgen dat in het Predikbeurtenblad van Zaterdag a. s. eene fameuse Bangmakerij worde geplaatst voor allen, die zich aan het Woord van God blijven vasthouden en niet onze en uwe heilige Reglementen daarboven stellen. Dit Manifest worde al of niet door U geteekend.

Alleenlijk zorg: Io. Dat het niet zoo koel zij als uwe bekendmaking van den dood van onzen beminden Zoon De Graaf. IIo. Dat het niet zoo snorkend zij als uw Manifest omtrent het teekenen op de biljetten; dat deed meer kwaad dan goed. IIIo. Dat het zalvend zij gelijk onze Encycliek. Gij weet dat leugens geoorloofd zijn, anders hadden wij omtrent u, Aalders en van der Horst wel andere maatregelen genomen.

Vertrouwende op uwe twee aangezichten, zoodat Gij nu eens zegt dat Gij treurt over de breuke Sions, en dan weder dat Gij u zeer verblijdt over den loop der zaken wordt u deze Zaak door ons opgedragen. — Wat uw verzoek betreft — bereids zijn door ons Stappen gedaan bij den Comm. des Konings en den Minister.

No. 2.

De H. Synode nogmaals aan haren Groot-Inquisiteur:

Wat is dat nu voor een Manifest! Lang niet scherp genoeg! Waarom dat niet zelf gesteld, in onzen geest! — Dat er weer leugens in staan, is niet erg, maar zorg nu dat er spoedig weer wat afzettingen volgen. — 't Is dom van u om kerkmeester te worden. Daarentegen is het wijs er ook eenige Modernen bij te hebben genomen. — Pas op Westhof! Hij is bezig den boel te verknoeien! Neem hem eens à faire en leer hem vooral liegen. Hij is te dom oprecht. — Van uwe particuliere correspondentie met sommigen onzer leden is helaas een deel in handen der vijanden gevallen. Mochten zij die soms publiek maken, dan geven wij u macht om zoo zalvend mogelijk te liegen, en te zeggen dat zij verzonnen is. — En eindelijk, zet nu op Kerstfeest een droevig gezicht. Uw gelaat toen gij den laatsten keer preektet, was veel te uittartend! Zoo bederft gij den boel. — Maak toch gebruik van de bedrogsgaven, u verleend!

Om mijn hart sterk uit te laten,
Ligt gewis niet in mijn plan ;
Noemt men zilver vaak het praten,
Goud is ook het zwijgen dan.
Toch moet mij een woord van 't harte.
't Onrecht, dat hier is geschied,
Doet mij en zeer velen smarte,
Doctor Vos, deert 't U dan niet?

U, die zegt voor d' eer des Heeren
Veil te hebben goed en bloed,
Die Zijn kudde toch moet leeren
Hoe men hier gelooven moet?
En hoe kondt gij voorbereiden
Zulk een onverdiend besluit?
Moest niet 't broederhart eer lijden,
Medegaan, en treden uit?

Weet wel wat gij zijt begonnen ;
Met welk euvel doet gij meê!
Hebt gij u nog niet bezonnen,
Gaat gij naar uw legersteê
Zonder eerst uw knie te buigen
Voor dien God, Die alles ziet?
Kunt gij vrijelijk getuigen :
„Ik vergeet de broed'ren niet?"

Waarom stelt gij dan Gods kind'ren
Achter bij Ternooy Appel?
Kunt gij dien dan niet verhind'ren
't Loochnen van het Godsbestel ;
Zijne voortgang met 't verkonden,
Van verderfelijke leer?
Zeg eens, Docter, onomwonden,
Doet 't uw Christenhart niet zéér?

En gij, dienstknechten des Heeren,
Martelaars voor Zijnen naam,
Moge Hij uw kracht vermeêren,
U steeds sterken al te zaâm.
Dank zij Gode, moogt gij weten :
„'k Handel recht, meer kan ik niet ;
„Moet 'k hier onrechtzinnig heeten,
„'k Min Hem, Die 't Heelal gebiedt.

„Zijne Wet stel ik steeds boven
„'t Synodale Reglement ;
„Eeuwig zal ik toch Hem loven,
„Waar Hij hier beproeving zendt.

„Wil de mensch mij 't brood ontrooven,
„'k Krijg het van mijn God en Heer',
„Die goedgunstig ziet van Boven
Op Zijn trouwe dienaars neêr.

„Op Elia's bede en vragen
„Zond de Heer' hem raven toe,
„Die hem spijsden, vele dagen;
„Zou ik dan nog klagen? Hoe,
„Is 't nog niet diezelfde Vader?
„Blijft Zijn hand niet uitgestrekt?
„Als ik maar in Jezus nader,
„Is 't of Zijne hand mij trekt.
„Voel ik Zijn genâ mij sterken;
„Wat ik thans ook ondervind,
„God doet mij steeds duid'lijk merken,
„Dat ik ben en blijf Zijn kind.

Doch genoeg van dat soort mededeelingen Die er lust in heeft, kan er nog veel bekomen. Laat ons veeleer nagaan, hoe die organen, en de volgelingen van hunnen redacteur, zich in andere opzichten gedroegen. Allereerst met betrekking *tot het kerkgenootschappelijk verband van Gemeenten buiten Amsterdam.*

Aan alle deze hoofdstukken ga vooraf, wat Dr. van den Bergh reeds vóór het uitbreken van onzen strijd schreef en ik ook reeds lang opgemerkt had:

„Met Dr. Kuyper rekent men minder op het gebied der wetenschap dan op dat der politiek. Wat in den laatsten tijd gebeurd is, heeft mij in dat oordeel versterkt. Zijn streven is een politiek streven. Hij is een practisch man. Met het verleden dweept hij niet; daar is niets van den dweper in hem. Het is hem niet te doen, om als een kind van dezen tijd aan de traditie vast te houden. Neen. Het verleden moet in het heden teruggevoerd. De oude kerk weder opgericht. En dat niet met één slag. Het is niet het forsch teruggrijpen in het verleden van den enthousiast. „We *zijn* geen enthousiasten." Het teruggaan wordt voorbereid op alle manieren. De zonden der Kerk worden breed uitgemeten; de zwakheid en onwaarheid der Irenischen in het licht gesteld. O, Dr. Kuyper heeft in dit een en ander scherp en duidelijk waarheden uitgesproken, die niet licht vergeten zullen worden. In zijn ijveren tegen de onwaarheid in de Kerk is, wat onze sympathie wekt. Als het hem maar alleen te doen was om die onwaarheid te ontmaskeren en niet om een verder gelegen doel. Tot die voorbereiding behoorde het beschrijven der oude kerkleer en der oude kerkorde, en dat alles in der vaderen taal. Dat laatste, het zich inwerken in oude manieren van doen en spreken, is geen gering deel van deze voorbereiding. En evenmin wat te

Amsterdam plaats had in de regeling van het beheer der kerkelijke fondsen. In den geloove ging Abraham heen, niet wetende waarheen ; -- dat doet zijn bekende naamgenoot hem niet na. Neen, alles moest allengs worden geregeld ; de geldzaken in orde zijn ; dan kon ter gelegener tijd de slag geslagen worden. Dat noem ik een politiek opzet, in tegenstelling van een religieus streven. Om dit „terug" te kunnen verwezenlijken, heeft men noodig een politiek leider; een publicist, die de gave bezit, om op de menigte te werken ; een organiseerend talent — en Dr. Kuyper is dit in zeer groote voortreffelijkheid. Doch dan moet het ook tot een „verwezenlijken" komen, of de partij verliest hare reden van bestaan ; de beweging blijkt ijdel te zijn geweest ; en het krediet van den aanvoerder verdwijnt."

Het Classicaal Bestuur schreef in zijne Memorie van den 1sten Februari 1886 : *Wij bekwamen alzoo den indruk, dat het te doen was om, met behoud van de Kerkegoederen en titels der oude reglementaire Gemeente, eene kleine nieuwe Gemeente te formeeren, welke, met andere Gemeenten in verband gebracht, de ware Gereformeerde Vaderlandsche Kerk, met de drie Formulieren van Eenigheid tot basis, zou moeten uitmaken."*

Avocasserie heeft aan die zachte uitdrukking een wapen tegen onze behandeling van de zaak zelve ontleend. Alsof eene Memorie van inlichtingen een proces-verbaal van een Officier van Justitie in crimineele zaken is ! Alsof de indruk, dien men bekomt, niet de basis is van de overtuiging, die men uitspreekt ! Alsof zelfs de koudste Criminalist zijn betoog niet bouwt op de door het gevoel op zijne rede inwerkende indrukken van de voorgestelde en onderzochte misdaad ! Doch, hoe dit zij, nauwelijks was onze Memorie ter bestemder plaats, of het bericht van de overrompeling van het Kerkgebouw te *Kootwijk* leverde het eerste bewijs, dat onze „indruk" meer was dan eene vluchtige, oppervlakkige aandoening van ons zintuigelijk gevoel.

Dit was reeds lang een punt van ernstige overweging geweest. Kootwijk lag midden in de heide en was bijna onbereikbaar ; de leden der gemeente waren meêgaande en hadden zoo goed als niets te verliezen ; de Kerk en Diakonie was arm ; de Gemeente verkeerde achttien jaren achtéreen in herderloozen toestand ; wie zou zich erg, om Kootwijk bekommeren, en Dr. van den Berg te Voorthuyzen kon een voortreffelijk raadsman zijn. Bovendien zou men zoo argeloos aan de vrome lezers van *De Standaard* vertellen kunnen, gelijk ook geschied is : „De lieden van *Kootwijk* zijn stille burgers, bij wie nooit politie noodig was, en die, na *achttien* jaren de plaats vacant te hebben gezien, nu eindelijk eens een eigen leeraar begeerden. Nu, de

kerkelijke quaestie beoordeelen we niet, maar is die begeerte nu in het vrije Nederland heusch zulk een misdaad?"

Een zoon van den schrijver dezer zoetsappige regelen had zelf medegedaan. De Gemeente was zoo vroeg in het Kerkgebouw geroepen, dat zij er was vóór dat de leden van het Classicaal Bestuur, rekenende op het gewone uur, in de Kerk waren. Aan den Koster was de sleutel ontfutseld. De heer van Lingen had zich op den predikstoel geplaatst voor de zoogenaamde bevestiging van den eersten, na een zoogenaamd onderzoek „kerkelijk" goedgekeurden kweekeling der Vrije Universiteit, den heer Houtzagers. De hulp der politie, door de leden van het Classicaal Bestuur medegebracht, kon niet baten. Het Kerkgebouw was feitelijk ontroofd geworden aan de Nederlandsche Hervormde Kerk, en men moet zeggen, dat er een leerzaam voorbeeld van bekendheid in het vervreemden gegeven was! — Ja de heer van Lingen dorst nog wel te luisteren naar de preek van den zoogenaamden bevestigden leeraar: „*Ik heb geplant, Apollos heeft nat gemaakt, maar God heeft den wasdom gegeven.*"

Dit geschiedde den 7den Februari; den 1sten waren de leden van den Kerkeraad geschorst geworden; den 2den hebben zij, die geene besluiten van bindenden aard meer nemen mochten, zich voor afgescheiden van ons Kerkgenootschap verklaard.

⁂ *Hoe die zaak zich heeft toegedragen, leert ons de officieele mededeeling* [1]).

Overwegende, wat de feiten betreft, dat uit de stukken bovenvermeld, waaronder ook het Notulenboek van de Handelingen des kerkeraads der Hervormde gemeente te *Kootwijk* zich bevindt, is gebleken:

1o. dat de leden des kerkeraads te *Kootwijk*, vergaderd den 11 Dec. 1884, op de herinnering van den consulent, den heer Ris Lambers, predikant te *Barneveld*, dat nog vóór 1 Januari 1885 eene beroeping door hem gedaan behoorde te worden, eenparig hebben verklaard, dat dit in strijd was met hun geweten en hunne gedane belofte om het niet te doen;

2o. dat die kerkeraad den 5 Maart 1885 den consulent heeft voorgesteld „schriftelijke toezegging (van beroep) aan den heer Houtzagers te geven," waartoe deze ook door dr. F. L. Rutgers te *Amsterdam* in een schrijven, dienzelfden morgen ontvangen, was aangespoord, doch dat deze daartegen bezwaar had ingebracht;

3o. dat deze toezegging echter is gegeven in April 1885, in eene vergadering van den kerkeraad voornoemd, waarbij de consulent niet tegenwoordig was en waarvan geene Notulen zijn opgenomen, doch die geleid was, althans met gebed geopend, door zekeren Gerrit van Engeland uit *Beekbergen*, gelijk blijkt uit de Notulen der vergadering van 8 October 1885;

4o. dat den 20 November 1885, op verzoek van den kerkeraad voornoemd, eene bijeenkomst te *Utrecht* is gehouden, van gecommitteerden uit de kerkeraden der Herv. gemeente te *Kootwijk*, *Voorthuizen* en *Nijkerk* en andere genoodigden, waarin, na afloop

1) Vgl. No. 7, 8 en 9 van de *Kerk. Cour.* 1886.

van een gehouden onderzoek, aan den heer Houtzagers eene verklaring is uitgereikt. dat „noch de wandel, noch de kennisse, noch de gaven van den heer Houtzagers op zich zelven bezwaar behoeven op te leveren, waarom hij de bediening des Woords niet zou kunnen aanvaarden ;"

5o. dat den 28 December 1885 de kerkeraad der Herv. gemeente te *Kootwijk* in een schrijven aan het Classicaal Bestuur van *Harderwijk* heeft verklaard, „niet te mogen afzien van zijn voornemen om in den heer Houtzagers een bedienaar des Woords en der Sacramenten te ontvangen;

6o. dat, blijkens schrijven van den Consulent bovengenoemd aan het Classicaal Bestuur van *Harderwijk* van 27 Januari 1886, tot driemaal toe van den predikstoel aan de Herv. gemeente was bekend gemaakt, dat de heer Houtzagers de beroeping, (welke dus inmiddels op hem was uitgebracht), had aangenomen en dat hij tegemoet zag een verzoek van den kerkeraad voornoemd, om vergadering te beleggen „ten einde daarin te besluiten tot het uittreden uit het kerkelijk verband met de Nederl. Herv. kerk ;"

7o. dat het Classicaal Bestuur van *Harderwijk*, in zijne vergadering van 1 Februari 1886 het geruchtmakend bezwaar van ergerlijken aard, 't welk door de mededeeling dezer feiten tot zijne kennis was gekomen, gegrond bevonden hebbende, ingevolge Art. 48 van het Regl. voor kerkelijk Opzicht en Tucht de leden van den kerkeraad der Herv. gemeente te *Kootwijk* voorloopig heeft geschorst, en de zaak naar Art. 47 van hetzelfde Reglement overgebracht bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Gelderland;*

8o. dat de voorloopig geschorste kerkeraadsleden den 2 Februari 1886 een adres aan Z. M. den koning hebben gericht, onderteekend door J. Zegers, J. Buinekreeft en D. van Ee, als ouderlingen, en door W. van den Brandt, J. van Oort, en G. van Middendorp als diakenen, houdende kennisgeving, dat de kerkeraad van de Nederduitsche Hervormde gemeente te *Kootwijk*, welke gemeente na sedert 1620 geleefd te hebben onder de kerkorde, den 21 Juli van dat jaar door de Staten van het Vorstendom *Gelre* in het Graafschap *Zutphen* geapprobeerd en geratificeerd, sedert 1816 feitelijk is bestuurd geworden overeenkomstig het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, thans besloten had „om krachtens zijne hem „nimmer ontnomene oorspronkelijke bevoegdheid, zijn kerkgenootschap op nieuw te „regelen, en daartoe, behoudens enkele na te noemen wijzigingen, wederom in te voeren „de vroeger aldaar gegolden hebbende bepalingen de kerkenordening, vastgesteld in de „Nationale Synode te *Dordrecht* den 28 Mei 1619," van welk besluit tevens mededeeling is gedaan aan het Classicaal Bestuur van *Harderwijk* bij missive van denzelfden datum ;

9o. dat de heer Houtzagers dit wetende en met voorkennis en goedkeuring van de voorloopig geschorste kerkeraadsleden den 7 Februari 1886 zich als predikant te *Kootwijk* heeft laten bevestigen en zijne intrede heeft gedaan, en getoond, deze geschorste kerkeraadsleden als wettigen kerkeraad te erkennen door namens dezen van deze handelingen bericht te doen toekomen aan den Praetor van den Ring *Harderwijk;* . . . .

Voorthuizen volgde op dien weg, ofschoon haar herder, in verband met het leidend Comité te dezer stede, zijne goede diensten wel eerst bewezen zal hebben. Inmiddels bleek echter, dat men in de behandeling van de Amsterdamsche tuchtzaak een klavier overgeslagen had. De geschorste Kerkeraadsleden te Amsterdam hadden de bevoegdheid der Algemeene Synode, om in eersten aanleg de zaak te beslissen betwist. Dit met recht. De voorloopige schorsing was geene daad des rechters; zij behoorde tot de maatregelen, die elke opziener nemen mag, om erger kwaad te voorkomen, in

afwachting van de behandeling der tuchtzaak. Het voorloopig onderzoek had ons tot voorloopige schorsing doen besluiten. Nu hadden wij ons onderzoek dienen voorttezetten, om te zien, of wij tot de verdere behandeling bevoegd waren. Wij zouden dit ook gedaan hebben, indien het ons niet van hoogst bevoegde zijde ontraden was geworden. De juichkreet die er opging toen wij, zooals 't heette, in 't ongelijk gesteld waren, was satanisch. Hij deerde ons niet, wij wisten er alles van, en verblijdden ons eigenlijk, dat de Algemeene Synode onze opvatting gehuldigd had, ofschoon wij juist, om geen grondelooze verwachtingen op te wekken, hadden gehoopt dat terugzending onnoodig gebleken ware. Zéér terecht heeft echter de Synode gehandeld [1].

„Overwegende dienaangaande.

. . . .

2o dat tot het optreden van het Provinciaal Kerkbestuur, om in deze zaak te doen wat des Klassicalen Bestuurs is in de gegeven omstandigheden geen reden bestond, omdat het laatstgenoemd Bestuur, enkel als *Classicaal Bestuur*, en niet als doende wat des Kerkeraads is, de instructie dezer tuchtzaak ter hand genomen heeft, en staat tegenover eene overtreding, ten laste gelegd aan leden van den Amsterdamschen Kerkeraad in zijne oude samenstelling, en niet tegenover eene overtreding ten laste gelegd aan leden van dien Kerkeraad, gelijk hij thans door de medewerking van het Classikaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, samengesteld is. . . . ."

De pers was niet geschorst geworden. De Geschorsten hadden alles geschorst in betrekking tot het leven der Kerk en der vriendschap, maar de ijzeren pers moest schier bezwijken onder den overmatigen arbeid die van haar door hen geeischt werd. Aan de Algemeene Synode werd een *Openbaar schrijven* gericht, onder dagteekening van den 27sten Februari 1886, met niet minder dan *zeven* bijlagen. Ze doen ons zien, wat er alzoo gedacht, geschreven en gelezen werd [2].

1) Zie de uitspraak in de *Kerk Cour.* No. 11.

2) Wij geven hier de titels op, omdat ze als officieële processtukken ingezonden werden en dienden: „1. Contra-Memorie *in zake het Amsterdamsche Conflict volgens opdracht van de geschorste leden van den Kerkeraad, in gereedheid gebracht door Dr. A. Kuyper en Dr. F L. Rutgers*": — niet minder dan 75 bladzijden in folio. — „2. Dr. A. Kuyper Confidentie. *Schrijven aan den Heer J. H. van der Linden*"; — „3. Kort verhaal van den Kerkelijken strijd *te Amsterdam in de eerste dagen van Januari* 1886. *Brief aan het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, van eenige niet-geschorste Kerkeraadsleden.* — „Het dreigend Conflict. *Memorie van de gevolmachtigde Commissie uit den Amsterdamschen Kerkeraad, ter verlichting der Gemeente in zake de Attesten. Voor de commissie gesteld door Dr. A. Kuyper*; — 5. Dr. A. Kuyper. Het Conflict gekomen: I. *Complot en Revolutie.* II. *Ons Vrijbeheer bedreigd en beveiligd.* II. *De „Vredelievenden" in de Besturen.* — 6. Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, *waar is het misdrijf der geschorsten?* — 7 Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman en Dr. F. L. Rutgers, de rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken.

Overvloed van bedrukt papier, armoê aan argumenten; persoonlijke aanvallen en schitterende stijlproeven; redeneeringen, hoe de kerkelijke Commune de geschiedenis zou willen maken, en betoogen, dat de geschiedenis zoo of zoo had moeten spreken: zietdaar de karakteristiek van dien ganschen berg stukken. Ik vooral moest het ontgelden — door op onderscheidene voorstellen en handelingen van mij een valsch licht te laten vallen, waartoe de Notulen, door de Consistorie-inbrekers geplunderd, de Notulen, die ons onthouden werden, misbruikt werden. Doch hoe dit zij, het punt waarop alles aankwam werd volstrekt niet bewezen, of nam. een Kerkeraad, die als Kerkeraad, staande in zeker verband, eene administratie heeft, die administratie mag gebruiken ter verbreking van hetzelfde verband, waaraan hij zijne existentie en zijne administratie te danken heeft [1])?

In den eersten tijd verwekte de taal, de houding der Geschorsten en de gang der beweging bij menigeen vrees, angst, zwakheid, lafheid.

Er viel aanvankelijk op de houding van de Kerkelijke besturen in 't algemeen niet te roemen. De heer van Lingen kreeg voor zijne inzegening van een scheurmakend en ingedrongen leeraar en zijne deelneming aan het Kerkvervreemden slechts eene berisping. Onderscheidene leden van het Classicaal Bestuur van Harderwijk toonden zich onwillig tot het „vervolgen van broeders". De *Veluwe*, die zich in de dagen der eerste afscheiding zoo voortreffelijk gehouden had. was onder het schrikbewind van kerkelijke bandieten gekomen. Mijne geboorteplaats, de stad mijner familie van moeders zijde sedert onheugelijke jaren, de kweekplaats van zoovele vrienden die als Predikanten zonder uitzondering tegen het oproer gekant waren, Harderwijk toonde zich allerellendigst zwak uit onvrome vrees voor „de vromen" en uit redeloozen haat jegens de Synode, die, bij alle bestrijding en gegronden afkeer, van dien kant ondervonden, vroeger vóór de ontaarding der Veluwe en de vervalsching van het kerkelijk rechtsbesef, daar steeds erkend en Gode bevolen werd. Maar werd het op de verzwakking en de verlamming van de Classicale Besturen steeds meer aangelegd, de Synode, den 30sten Maart weêr saamgekomen, van wie het voorstel uitging, en de wetgevende macht, die het goedkeurde, wisten, op grond eener juiste opvatting van al. 2 Art. 1 *Regl. Kerkeraden*, vrij spoedig een artikel in het leven te roepen, waarbij een Provinciaal Kerkbestuur verplicht wordt optetreden als een Classicaal Bestuur c. q. niet doet wat des Kerkeraads is.

Onder al die bedrijven ging de aanneming door van de 234 Amsterdam-

1) Ik deel later het schrijven zelf meê, waarmede wij den 15den Maart de stukken aan het Provinciaal Kerkbestuur terugzonden.

sche jongelieden, wier aanvrage om attesten had moeten dienen als een wig in het Kerkverband.

Deze plechtigheid, den 24sten Maart volbracht, lokte van *De Standaard* wel hatelijke aanmerkingen uit, maar de groote ijveraar voor de zuiverheid van leer en het souvereine Koningschap van Jezus, streefde niet naar waarheid en eerlijkheid. Zelfs was, zoover mij bekend, bij de bevestiging niemand der ijveraars voor het recht der belijdenis tegenwoordig. Er werd althans geene aanklacht, zelfs geen bericht ingediend, als zouden de vragen niet of niet behoorlijk gedaan zijn. Natuurlijk moest de Kerkeraad die jongelieden nu ontvangen als rechtzinnig van belijdenis. Wel waren er lieden, die beweerden dat die jonge lieden „modern" waren, en dat Ds. Singels „modern" was, omdat Ds Ternooy Apèl „modern" was, van wien men gehoord had dat hij „modern" was; maar *beweren* staat met *bewijzen* nog niet gelijk.

Het verhaal dezer bijzondere gebeurtenis volge hier:

De leerlingen der predikanten Ternooy Apèl en Laurillard, die van den Kerkeraad der Nederlandsche Hervormde gemeente alhier hun attesten van „goed zedelijk gedrag" hebben verkregen, namelijk 147 meisjes en 87 jongelingen, zijn gisteren te Koog a/d Zaan aangenomen en bevestigd.

Daar de heer Laurillard ongesteld is, nam de heer Ternooy Apèl al de leerlingen onder zijn hoede en gisterenmorgen, te 9 uur, gingen de meisjes, met de boot „De Jonge Graaf" naar Koog, waar ze te 10 uur aankwamen. De predikant, de heer J. C. Singels, wachtte hen hier op en dadelijk ging men ter kerke, waar de meisjes, na een onderzoek omtrent hare godsdienstkennis, in tegenwoordigheid van den geheelen kerkeraad, door den predikant werden aangenomen. Tal van belangstellenden uit Amsterdam waren voor deze plechtigheid overgekomen en vonden allen in het Koogsche kerkje een goede plaats.

Te een uur gingen de meisjes, de leden van den kerkeraad en de predikanten in een nabijgelegen zaal het tweede ontbijt gebruiken, waarna te kwart over twee wederom in openbare godsdienstoefening, de bevestiging plaats had door ds. Singels, waarna ds. Ternooy Apèl eene rede uitsprak naar aanleiding der woorden: „Volg mij," Matheus 9 vers 9.

Ook werden vier meisjes gedoopt.

De „Jonge Graaf" was te half vijf wederom te Amsterdam terug, doch vertrok opnieuw te vijf uur met de jongelingen, even eens onder geleide van den heer Ternooy Apèl. Deze jongelieden werden in de consistoriekamer aangenomen, en ook hun werden daarna in dezelfde zaal als 's middags ververschingen aangeboden.

Evenals in den middag bevestigde de predikant Singels, waarbij wederom de predikant Ternooy Apèl een toespraak hield, thans naar aanleiding van Jacobus 5 vers 12: „Uw ja, zij ja!" Ook van de jongens werd een gedoopt.

Te half elf waren allen weder te Amsterdam terug.

Der gemeente Koog a/d. Zaan komt voor hare voortreffelijke regeling dezer beide plechtigheden een woord van lof toe. De voorbeeldigste orde, zoowel op de reis als te Koog, kenmerkte deze aanneming, waarvan de kosten der boot, ontvangst, enz., welwillend gedragen werden door eenige ouders van de aannemelingen.

Eigenaardig was het, dat onder hen zich ook zes blinden, 5 jongens en 1 meisje,

uit het Instituut waarvan de heer Ternooy Apèl predikant is, bevonden. Dat de aangenomenen er prijs op stelden om hun leeraars Ternooy Apèl en Laurillard getrouw te blijven, wordt wel bewezen door het feit, dat enkele leerlingen voor de plechtigheid van gisteren uit verschillende plaatsen in Duitschland en van ver in ons vaderland zijn overgekomen.

De namen der aannemelingen van gisteren worden nu binnen 8 dagen door de gemeente Koog a/d Zaan aan die te Amsterdam, ter inschrijving in hare registers, opgegeven.

Reitsum werd de derde in het verbond. *Kootwijk*, *Voorthuizen*, *Reitsum* zouden de drie baanbrekers zijn, nu men te Amsterdam verlamd was (behalve in de spraakorganen). Kleine of groote gemeenten, dat is hier de vraag niet; de Kerk wil de eene evenmin missen als de andere: eene moeder houdt zelfs wel eens meer van de kleinste dan van de grootste. Hoe dit zij, Reitsum bleek al even moeilijk te benaderen als Kootwijk of Voorthuizen. Haar predikant is het schier volmaakte toonbeeld van het Independentisme der vroomheid, dier vroomheid die eigen opvatting tot richtsnoer van kerkelijk gedrag stelt en daaraan de gansche Kerk wil onderwerpen. Afkomstig (bedrieg ik mij niet) van dien Gijsbrecht van Amstel, die met van Velzen en anderen „der Kerlen God" van mijn [1]) voorgeslacht verraderlijk van kant wilde maken en uit zulke Amsterdamsche kringen, als die nooit de eenheid der Kerk diep gevoelden, was hij reeds van zijne indiensttreding af aan in eene valsche positie, en heb ik van hem het ergste gevreesd [2]). Hij heeft nu zelf erkend, dat zijne positie vroeger valsch was, en spreekt over de gehechtheid aan het voorgeslacht op deze wijze: „Waarlijk de honger is niet groot, als iemand zijn eten wil gebruiken, alleen op conditie dat hij het krijgt op zijn gewone bord, dat hij misschien van zijn overgrootvader geërfd heeft." De Kerkeraden zijn voorts gelijk aan den hond, geketend aan het hok, en hij preekt liever „vrij van alle banden der Synode in eene schuur het Woord" „dan in de prachtigste Cathedraal, met een keten aan mijn hals." Eindelijk „evenals toen Jacob bij zijn gaan van Sichem naar Bethel een geheele opruiming hield van alle afgoden, zoo moet dat ook geschieden bij elken geloovige, bij zijne wederkeering op Kerkelijk gebied tot de oude paden der waarheid. Alle afgoden weg! Afgoden van geld- en eerzucht...." [3]) Maar hij had vooraf gezorgd, dat, voor zooveel

1) Onder „de dankbare landzaten," waarvan Groen spreekt, waren ook van mijne voorvaderen; in hunne familie deed de traditie goede dienst, dat Floris op een van hare stukken land, „het Floris-paadje," gekneveld was geworden.

2) Vgl. *Een woord aan hen die Jezus Christus erkennen als het eenig Hoofd Zijner Kerk* enz., bl. 10, vooral de Noot, — Leeuwarden bij A. Jongbloed, 1886.

3) Eene vraag: *Wie moet in Christus Kerk gehoorzaamd? De Synode of Christus?* — bij denzelfden [illegible] ver.

het van hem [1]) afhing, het kerkegoed van de Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Reitsum ten bate van hem zelven, zijn gezin, en zijne studeerende zonen bleef.

Het liefst zoude ik hier over het April-Concept-reglement zwijgen, 't welk „tijdelijke bepalingen" aanbood „tot bevordering van den vrede in de Nederlandsche Hervormde Kerk". Het voorstel-Tinholt toch was eene uiting van verzwakkende vrees; het Concept [2]), dat daaruit voortkwam, was eene misgeboorte. „*Afdeelingen eener Gemeente*" — ach, de Gemeente is school, noch leger; zij is één organisch geheel; slechts één Kerkeraad kan haar vertegenwoordigen. Geen cijfertal geeft eenig recht. Wij hebben verdriet, en de Gemeente heeft schade genoeg gehad van al die becijferingen, en stemmingen op becijferingen gegrond. Geen verdeelen, noch deelen lost de kerkelijke kwestie op. Op geenerlei manier kunnen wij aan wie den Christus der Kerk loochenen rechten geven in Zijne Kerk; naar het recht der erkenning streeft de Christusverloochening sedert jaren: vandaar aan den eenen kant de verwarde strijd, maar waarin toch de hoofdzaak steeds te onderscheiden viel; en hadden en hebben wij aan den anderen kant nog te worstelen tegen het streven, om autonomisch en independentisch alles af te snijden, wat niet welbehagelijk is in de oogen van eenige geloofsonderzoekers. Hoe zou nu zulk een ontwerp ooit tot vrede leiden? Wie niet tevreden is met de officieele zorg, moet zichzelf, tijdelijk en slechts feitelijk geisoleerd, hetzij alléén staande, hetzij met anderen vereenigd, maar nooit onder een reglementair cachet, hopende op, biddende om, werkende voor betere tijden, zien te helpen; de Kerk in haar geheel mag noch haar karakter verloochenen noch hare eenheid opheffen.

Onderwijl vele Predikanten dat concept overdachten, kwamen van elders onderscheidene Predikanten in de Localen optreden. Veeleer om hunne groote macht te toonen, dan omdat de dienst het noodig maakte, deed het revolutionaire Comité er optreden, F. Lion Cachet, Dr. G. van Goor, Dr. H. Hoekstra, F. P. L. C. van Lingen, Dr. W. Geesink, G. H. van Kasteel, F. Fortuijn, H. Malcomesius, J. Langhout, G. Ringnalda, J. W. H. Kalkman, Dr. C. C. Schot, Dr. E. C. Gravemeyer, J. Vonk, H. W. Vethake, H. Veder, J. Wieten, buiten de predikanten Klomp en Klerk, die tot ons eigen ressort behoorden.

Doch eerder dan ik vermoedde, ging „de afwerping van het juk der

1) Welk oordeel de Synode velde, zie *Kerkelijke Cour.* No. 17.

2) Het staat in No 17 der *K. C.*

Synodale Hierarchie" gepaard met gebalde vuisten en geladen pistolen.

De Heer Vlug had zich reeds te Nijkerk op *de Veluwe* doen kennen als iemand, die naar verandering, naar verbreking van het Kerkverband, stond. Of was hij niet tegenwoordig geweest bij de inzegening van den heer Houtzagers, zijnen zwager? Het werd gefluisterd, dat hij de approbatie zijner beroeping naar Leiderdorp slechts aangevraagd had, om, daar het te Nijkerk niet ging, in die voorheen zoo eendrachtige gemeente den fakkel des oproers te ontsteken. Nog altijd is het onbegrijpelijk waarom Praeses en Scriba approbatie verleend hebben, zonder hem althans over zijn stilzwijgend goedkeuren van den kerkdiefstal te Kootwijk gehoord te hebben. Toen hij er eenmaal was, gekomen met de wetenschap dat hij er goede hulp vinden zoude, gebruikte ook hij de petroleum der Attestatie-kwestie om brand te stichten en inmiddels zijne booze voornemens uit te voeren. Het Classicaal Bestuur van Leyden, waarvoor de kwestie gebracht was, talmde met het nemen van eene beslissing, inmiddels onderhandelende. De Kerkeraad had intusschen het zijne kunnen doen. Den 15den Juli nam hij het besluit, het Kerkverband te verbreken, en toch Kerkeraad te blijven. Maar de Synode verklaarde even vlug [1]) den 22sten Juli namelijk, dat zij zich afgescheiden hadden. De droeve tooneelen op Zondag 25 Juli en eenige volgende zondagen, dagen des *Heeren*, voorgevallen: zijn ze niet algemeen bekend? En behoeft het nog gezegd, dat het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, meester bleef van het terrein, en dat zich aldaar eene nieuwe Kerkgemeenschap gevormd heeft? [2])

Dat gedrag [3]) vond algemeene afkeuring. Merkwaardig genoeg had het

1) *Kerk. Cour.* No. 31.

2) Vgl. behalve *de Standaard en de Nieuwe Rotterdammer*, vooral: H. Wildeboer Jzn.: *Het Kerkelijk conflict te Leiderdorp*, Leiden, C. Kooyker, 1886; en: W. Klercq: *Leiderdorp*, 's Gravenhage, W. A. Beschoor 1886.

3) De afscheiding, die te Kollum plaats had op 22 Juli 1886, onder de bezadigde leiding van G. H. van Kasteel, teen predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente, werd op gelijke wijze door de Synode (zie *Kerk. Cour.* No. 32) behandeld. Ook daar was die kwestie aanleiding. Zie hier in 't kort hare historie.

Door het prov. kerkbestuur van Friesland waren ds. G. H. Van Kasteel en de kerkeraad van de Ned. Herv. gemeente te Kollum voor den tijd van vier weken als zoodanig geschorst. De volgende zaken hadden daartoe aanleiding gegeven:

In het begin van 1885 diende de dochter van den heer mr. J. Witteveen, burgemeester van Kollumerland en Nieuwkruisland, haar attest, bij den genoemden kerkeraad in, ten einde als lidmaat der gemeente te worden ingeschreven. Op grond van twijfel omtrent hare instemming met de XII artikelen des geloofs, maakte de kerkeraad bezwaar aan haar verzoek te voldoen. De heer W. beklaagde zich hierover bij het Klassikaal Bestuur van Dokkum en verzocht alsnog inschrijving doch zonder gevolg. Het prov. kerkbestuur vernietigde echter in hooger beroep de uitspraak van het Klassikaal Bestuur en gelastte den kerkeraad, mej. W. als lidmaat in te schrijven. Daar aan dien last niet werd voldaan,

gelijktijdig plaats met het oproer te Amsterdam, nadat drie weken vroeger de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland in de Amsterdamsche Tuchtzaak bekend geworden was. Noch het een, noch het ander vond in *Standaard* of *Heraut*, of in een der echo's, eene verdiende veroordeeling. Geen wonder, dat, als de Chefs het niet zoo erg vonden, de knechten nog minder hunne stem er tegen verhieven. De 25ste Juli was eigenlijk slechts de voortzetting van 6 Januari. Zoo ging het moeilijk, een woord van diepe verontwaardiging te doen hooren, en was het zelfs maar geraden, over die tooneelen den mantel der liefde te werpen, en ook nu de schuld te werpen op den man die, evenals Ds. Westhoff, slechts zijn plicht gedaan had. Maar, als men nu hetzelfde van zijne tegenpartij ervaart, heeft men alle recht van protest verloren. Evenwel, het vernuft der Barabbassen is groot.

Vooral merkwaardig is de interpellatie, door den heer Lohman als afgevaardigde tot den Minister gericht in de zitting van 29 Juli. Zij kwam neer op eene castigatie van het openbaar gezag, omdat dit zich gehouden had aan de erkende vertegenwoordigers van de Kerk, en ging eigenlijk uit van de stelling, dat, als lieden die pretendeeren dat zij, niettegenstaande het bestuur hunner vereeniging hun lidmaatschap vervallen verklaarde, nog leden daarvan zijn en in die gepretendeerde kwaliteit stelen willen, het openbaar gezag aan die pretensie zulk een recht moet toekennen dat het, schoon het erkende bestuur daartegen opkomt, die lieden laat stelen, enz. De Minister

---

werd door het prov. kerkbestuur aan het kerkbestuur opgedragen om, zóó de inschrijving nog niet had plaats gehad, den kerkeraad te gelasten, het alsnog binnen 14 dagen te doen. Deze verklaarde, na de lastgeving te hebben ontvangen, op den ingeslagen weg te zullen voortgaan, tenzij mej. W. instemming betuigde met de genoemde XII artikelen. Door het prov. kerkbestuur werd alsnu opnieuw tot viermalen toe aan het Klassikaal Bestuur opgedragen, alle pogingen aan te wenden, om den kerkeraad van zijne dure verplichting te overtuigen en aan de uitspraak van het prov. kerkbestuur gevolg te geven, en of het van plan was, de zaak nu volgens de bepalingen van het reglement van kerkelijk opzicht en tucht te behandelen en af te doen. Het Klassikaal Bestuur weigerde echter aan de opdracht te voldoen en verklaarde ten slotte geen vrijheid te gevoelen, af te wijken van zijne tot nu toe gevolgde gedragslijn; dat de kerkeraad zich gebonden achtte, om te gehoorzamen aan de uitspraken van Gods woord, en het zich werkelijk bezwaard vond, den kerkeraad te noodzaken, tot de inschrijving van mej. W. over te gaan of in diens plaats de inschrijving te doen. Als uiterste poging zond het prov. kerkbestuur nog een commissie naar den kerkeraad, om hem tot de inschrijving van mej. W. te bewegen, doch 't was al weder vruchteloos.

Op grond van een en ander zijn de genoemde predikant en kerkeraad schuldig verklaard aan verzuim en vergrijp in de uitoefening van hunne kerkelijke betrekkingen en in de waarneming van hunne kerkelijke bediening en ambten voor den tijd van vier weken geschorst, zonder verlies van tractement, met bepaling, dat de schorsing ingaat op den dag, waarop deze uitspraak kracht van gewijsde zal hebben verkregen.

heeft zich uitstekend van zijne taak gekweten, maar vooral de heer Beelaerts gaf den interpellant loon naar werk: „dat was spelen met vuur"; en ik voeg er aan toe: „dat was à la Domela Nieuwenhuis". Wat moet er op die wijze worden van het recht des rustigen burgers, van de maatschappelijke orde, van den eigendom? Als ik dus door een handigen zet, of door geweld, mij meester maak van de door wien dan ook gebruikte studeerkamer, dan mag de Politie den erkenden bewoner niet te hulp komen, om mij er uittezetten, voordat de burgerlijke rechter uitspraak gedaan heeft, dat ik niet het recht heb, 't welk ik pretendeerde te bezitten?

De verkiezingen hadden reeds plaats gehad. Ik weet niet, of de heer Lohman en de zijnen anders nog door de hulp der Roomschen herkozen zouden zijn, die op hen als op „levenlooze breekijzers" gestemd hebben. Mij dunkt, dezen zijn toch te verstandig, om te stemmen op de verkondigers van de sociale revolutie. Maar dient zij ook hunne plannen niet? En is het niet merkwaardig, dat onder de Roomsche volgelingen veel van Kuyper en de zijnen wordt verwacht? Zij hopen, dat door hun woelen de Groeniaansche partij, die zij altijd het meest gevreesd hebben, zal ondergaan, de Hervormde Kerk ontbonden, en het Liberalisme, als het winstgevendste, weêr stuurman van Land en Kerk worden zal. Wij zijn gescholden voor verraders, maar de geschiedenis zal het leeren: *het verraad werd elders gepleegd.*

Zoon van een Christelijken Onderwijzer in de Staatsschool, werd ik reeds vroeg met den schoolstrijd bekend. Mijn vader bleef met een goed geweten een dienaar van het Openbaar Onderwijs; mij werd de Christelijke School een troetelkind, zooals zij door *De Nederlander* bedoeld werd. Was mijn vader dan tegen de Christelijke School? Neen, maar als zoovele andere godvreezende onderwijzers meende hij, dat de Staatsschool, ondanks de Wet van '57, in der waarheid Christelijk moest zijn. Ik daarentegen was van oordeel, dat die Wet alle Christendom uit de School weerde en bande. Wie dus de Wet moest handhaven, behoorde ook de School te ontkerstenen. Eisch van plichtsbetrachting was nu geworden, dat de Christen, op Schoolgebied in Staatsvormen werkzaam, tegen den Christus optreden moest. Zou de Christen zich niet als Christen door die School laten vermoorden, dan moest de Wet in goeden zin veranderd, en daartoe de Wetgevende macht weêr onder de heerschappij van den Christus gebracht worden. De *particuliere* Christelijke School moest mede den weg tot dien ommekeer banen. De Vereeniging voor Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs werd mij daarom „een

dierbaar troetelkind" van hare geboorte af aan, en ik heb het voorrecht genoten, toen reeds iets voor haar te mogen doen, en later veel om haar te moeten derven. En het bleef niet bij mijne eerstelingen [1]; ik heb zoolang mogelijk mijne pen voor haar gebruikt, en begon nog het zilveren jubilé der Vereeniging van heeler harte meê te vieren.

Ook de School*wet* was er, om uitgevoerd te worden, en niet om te dienen als een vlag, die men eenmaal 's jaars, op Konings jaardag, laat wapperen. Eisch van ambtelijke zedelijkheid was de verbanning van het Christendom uit de Openbare School, en mitsdien uit het openbare leven. Elke „Wethouder" was verplicht ook die Wet te handhaven. Maar 't was ook onze plicht tegen alle schending der voorgeschrevene neutraliteit op te komen. Anderen waren echter van oordeel, dat men ambtelijk gerust eene slechte wet, als tegen het Christendom gericht, schorsen mocht, en dat men het kwade, d. i. het verdwijnen van wat er nog Christelijks overig was, niet mocht doen, opdat er het goede uit voortkomen zou. Dit afwijkend gevoelen was des te smartelijker, omdat het door leeraars voorgestaan werd, die in de Christelijke Ethiek verre gevorderd waren. Doch hoe dit zij, de Wet was mij heilig, en ik koesterde de hoop, dat, als het volk goed gevoelde wat de overheerschende partij wilde, er een wederkeer tot het Christendom zou plaats hebben, zoodat de Staat, het georganiseerde Volksleven, zich opnieuw metderdaad voor Christus zou verklaren, en dus ook de Staatsschool wettelijk weer Christelijk zou worden, en er zelfs Confessioneele Staatsscholen voor de erkende gezindheden opgericht konden worden. Om die reden deed ik meê, en van harte meê, aan de politieke verkiezingen, en heb ik, in Friesland en in Zeeland, (doch altijd buiten het Kerkgebouw) mij niet onbetuigd gelaten. Zoodra ik echter zag, dat de vrucht van onze pogingen werd gebruikt voor een aan de beginselen van 1789 ontleend Program en van een op deze leest geschoeiden Staatsvorm heb ik mij van alle deelneming onttrokken, ook geene gelegenheid meer zoekende om er wekelijks over te kunnen spreken.

Bovendien, en dat werd een punt van geweldigen strijd, ons kerkelijk karakter mocht niet verloochend, maar moest ook op dat gebied opgevolgd worden.

Ik was kerkelijk sedert mijne geboorte. In het laatste huis van de *Kerk-*

1) Het op bl. 4 der eerste *Berichten* bedoelde opstel, dat 't eerst door *Het Kerkelijk Maandblad* verspreid werd, is van mijne hand (1860); zie voorts als van mij: *Gewetensdwang* in de *Vereeniging* van 1862, en *Doel der Vereeniging van Chr. Nat. Schoolonderwijs* 1863; deze toespraak werd door de Vereeniging zelve bij duizendtallen verspreid.

straat te Harderwijk, uitziende op den hoofdingang van het Kerkgebouw, stond mijn wieg, en ontving ik les in Latijn en Grieksch. De „kerkelijke zaken" waren bij mijn vader; bij mijn hooggeschatten leermeester, Dr. Schuurman Stekhoven; bij ieder, dien ik in mijne jeugd van nabij leerde kennen, zooals mijne geestelijke vaders Ds. Taats en Dr. van den Ham, de hoofdschotel van den disch des levens. De »Kerkelijke" zin van *de Nederlander* in zijne eerste levensjaren ging in mijn gemoed over. Zéér spoedig begreep ik, naar de les van (den ouden) Wormser, dat ik „kerkelijk" geboren was, dat ieders karakter „kerkelijk" is. Leven in strijd met de beteekenis van den Doop, dien men ontving of leven in strijd met den aard van het Kerkgenootschap, waarin men geboren en opgevoed werd, is ontrouw; van den Jood, die zich zijne besnijdenis schaamt en zich niet voegt naar de inzettingen van het Jodendom, had ik steeds een afkeer. Wie tot eene overtuiging komt, welke in strijd is met zijn kerkelijk karakter, die moet zijn kerkgenootschap vaarwel zeggen, of, wil hij dat niet, dan moet hij verwijderd worden. Maar gruwelijk was het in mijne oogen, de voordeelen van het Kerkverband te genieten, en meteen datzelfde verband ondermijnen [1]).

Ik koesterde innige hoogachting voor alle Hervormers die de voordeelen van hun ambt prijsgaven, zooals Calvijn, om zich des te beter tegen de dwalingen van de Hiërarchie te kunnen verzetten. Kerkelijk was ik zelfs in dien zin dat ik, zoover ik mij herinner, nooit „ter preeke" bij een niet-Hervormd leeraar geweest ben, en ik kon, bij de oprechte erkenning dat „Gezindheid" en „Genootschap" twee zijn, gelijk de inwendige en uitwendige Kerk, evenwel met geene mogelijkheid iemands inwendig bestaan anders leeren kennen dan door zijne uitwendige verschijning. Zoodra het op kerkrechtelijk handelen aankomt, maakt het kleed der Kerk den man. Voor wie oordeelen moet, is het zichtbare orgaan de verschijning van den onzichtbaren geest. Hoe ter wereld kan men iemands ziel beoordeelen, dan naar de werken die het lichaam doet?

Bovendien, allerlei tegenstanders van ons kerkelijk bestaan wilden gaarne de particuliere Christelijke school, om daardoor ook onze Kerk te kunnen verwoesten en hunne eigenhandig gemaakte tempeltjes grooter te maken. Over 't algemeen niet veel geld bezittende, wilden zij daarvoor het geld van onze Kerkleden en van onze Kerken gaarne gebruiken. Ja, bij Groen zelfs ging de gezindheid, hem persoonlijk bekend, boven de erkende gezindheid, gelijk hij dan ook met milde hand allerlei sectarische strevingen begunstigde,

1) Hoe ik als jongeling over een en ander dacht, kan de belangstellende leeren uit: *Waarom strijden wij?* te Gorinchem bij de Wolff 1854.

indien deze maar het Evangelie der Hervormers schenen te bevorderen. Ik daarentegen, pleitende voor de stelling dat men in alles naar zijn kerkelijk karakter dient te handelen, wilde natuurlijk ook op schoolgebied de Kerk zien handelen. Vandaar de door Groen volstrekt niet goedgekeurde oprichting van *Schoolhulp* [1]) en de in de Hoofdcommissie zelfs tot veel strijd aanleiding gegeven hebbende, maar in mijnen geest besliste vraag omtrent de verhouding der Christelijke scholen tot de plaatselijke kerkgemeente. Ik wenschte het organisch verband tusschen Kerkeraad en School hersteld te zien, voor zooverre de omstandigheden het toelieten, en bevorderde dat ook naar mijn vermogen in het kerkelijk bestuur. Maar juist ook uit dat oogpunt moest er bij de politieke stembus en in de kwestie van het Beheer gewaakt worden. Reeds in die dagen had ik meer dan eenmaal gelegenheid, als getrouw aan mijne kerkelijke belijdenis, voor toegeeflijkheid jegens Rome te waarschuwen, aan wie geene burgerlijke macht door ons toevertrouwd mocht worden.

Tegen het stemmen op Roomschen had ik zelfs zulke overwegende bezwaren, dat ik in dezen steeds een ander advies gaf dan Groen. Beoordeelt men den Roomsche uit het oogpunt der Trinitarische belijdenis, waarop zijne Kerk gebouwd is, dan is hij een Christen, maar dan is het ook *elk* lid van onze Kerk. Waarom een Roomsche getrouwer is aan de leer zijner Kerk, die geen leertucht over de „leeken" oefent, dan een Protestant, is moeilijk te begrijpen. In de practijk is de echte Roomsche een afgodendienaar, vooral naar de leer van den Catechismus, dien immers „de Gereformeerde" onder de Formulieren van eenigheid stelt? In de praktijk is bijna elke Roomsche in ons land onder de macht der Hiërarchie, die geheel onder de macht van den „onfeilbaren" Paus staat. En voorts is elke niet-rechtzinnige Protestant nog met zooveel Protestantisme en Gereformeerdheid doortrokken, dat ik School en Kerk en Staat oneindig liever in zijne handen zie vallen, dan in die van zegenende en Christus-scheppende priesterhanden. 't Is ons, Gereformeerden, ten allen dage beter, te vallen in de handen van het Liberalisme en van de vrijmetselarij in de Nederlanden, dan in die van den Paus. En wat zullen we thans zeggen moeten van de har-

1) In 1868. Deze *Beurs* werd gesticht door de Provinciale Friesche vereeniging van vrienden der waarheid, de school beschouwende als de dochter en het voorportaal der Kerk, en uitsluitend voor leden der Nederlandsche Hervormde Kerk. Door allerlei oorzaken, niet het minst tengevolge van den onkerkelijken zin der vermogende leden onzer Kerk, werd *de Beurs* maar als verouderd — of nog niet oud genoeg — weggeborgen. Maar zij had toch den stoot gegeven tot de oprichting van de Vereeniging voor *Gereformeerd* onderwijs

telijkheid, die er bestaat tusschen *Schaepman*, *Lohman*, *Kuyper*, *Nieuwenhuis* en *Kappeyne?*

En wat het *Beheer* betrof, Groen heeft zich daaromtrent door vrees laten beheerschen, geene studie gemaakt hebbende van het Kerkrecht en als kind van het Réveil al den nadruk leggende op de persoonlijke gezindheid, op de onzichtbare Kerk. Zelfs dorst hij te schrijven [1]: „Vergeet de Synodale Conspiratie tegen het *vrijbeheer* niet. Gelukt die toeleg, dan wordt de geldkist der *Kerk* hermetisch voor het Christelijk Onderwijs gesloten. Die pretentieuse daad der Synode is het dreigendste, wat in twintig jaren ons heeft benauwd. Nu is het een feitelijk *to be or not to be.* Wij moeten wakker zijn". Maar hij vergat, dat niet alle „kerkegoed" voor de school bestemd was, en dat er alleen de school- of ook de kosterijgoederen wettiglijk voorbestemd mochten worden, natuurlijk de dienstvaardigheden der praktijk niet meëgerekend, terwijl er toch heusch! geen kwaad in stak, om voor eene Christelijke school, welke het kerkelijk leven bevorderde [2], eene bijdrage uit de soms zoo rijke Kerkefondsen te geven. Maar in elk geval moest hetgeen voor de Christelijke school in vroegere dagen bestemd was, daaraan ook weêr dienstbaar gemaakt worden.

*** Van veel belang is daaromtrent de uitspraak van den Hoogen Raad van 14 Januari 1887, door *de Banier* aldus toegelicht:

— In het jaar 1838 werd P. W. Jongbloed aangesteld tot schoolmeester en koster te Tietjerk, door een commissie uit de Hervormde Floreenplichtigen aldaar en het gemeentebestuur, alles naar het voorschrift van het huishoudelijk schoolreglement voor Friesland van 1806. Het grootste deel van zijn inkomen bestond uit vrije woning in het schoolhuis en de inkomsten der kosterij- of schoollanden. In het jaar 1869 in de maand September machtigden de Hervormde floreenplichtigen het college kerkvoogden aldaar, om aan de burgerlijke gemeente Tietjerksteradeel over te dragen de school, het schoolhuis (of onderwijzers-woning) en de kosterij- of schoollanden, de laatste echter na het aftreden van meester Jongbloed. Deze overeenkomst werd in Dec. 1869 gesloten. 15 Mei 1882 ontvangt meester op zijn verzoek eervol ontslag; en nu eischen kerkvoogden van hun de kosterij- of schoollanden terug; een eisch die door hem wordt tegengesproken met het beweren onder anderen door Gedeputeerde Staten van Friesland met kracht verdedigd, dat deze landen in alle dorpen niet meer aan de Hervormde Gemeenten zouden behooren, maar enkel bestemd zouden zijn voor het Openbaar Onderwijs. Tegelijk stelden kerkvoogden van Tietjerk een actie in tegen het gemeentebestuur van Tietjerksteradeel tot vernietiging van de in 1869 gesloten overeenkomst met terug-

1) *Ned. Ged.* No. 147.

2) Vgl. *J. van Dijk Mr.: Een woord aan de Kerkvoogden der Herv. Kerk in Nederland* 1874, en *Een woord van een leek aan de Kerkeraden in Nederland* door P. Visser Jz. te Doetinchem verschenen. — *Mr. A. J. van Beeck Calkoen:* Bijdrage ter beantwoording van de vraag: *Heeft de Christelijke Kerk de roeping om zich aan het onderwijs te laten gelegen liggen?"* Utrecht Kemink en Zoon 1871. En vooral sedert deze brochure: *Het Kerkelijk Weekblad* passim.

gave van school en schoolhuis, op grond dat de kerkvoogden in Dec. 1869 (dus na het vervallen der koninklijke besluiten omtrent het beheer der goederen bij de Hervormde Gemeenten) niet bevoegd waren op deze wijze over de goederen van de kerkelijke gemeente te beschikken.

Deze processen werden door de Rechtbank te Leeuwarden afgewezen, doch het gerechtshof aldaar oordeelde anders. De eisch van kerkvoogden van Tietjerk werd in beide processen toegewezen, de vonnissen der Rechtbank vernietigd, en in den breede en op historische en juridische gronden aangetoond *dat de kosterij-landen niet voor het openbaar onderwijs zijn bestemd, in strijd met het gevoelen van Gedeputeerde Staten van Friesland.*

Daarop is zoowel het Gemeentebestuur van Tietjerksteradeel, als meester Jongbloed, bij den Hoogen Raad in cassatie gekomen tegen deze arresten, doch bij arresten van heden, 14 Januari, heeft dit college het beroep in cassatie van beide genoemen afgewezen, zoodat de arresten van het gerechtshof volledig effect zullen sorteeren. De gemeente Tietjerksteradeel moet dus school en schoolhuis, meester Jongbloed de schoollanden aan de Herv. Gemeente te Tietjerk teruggeven. En wat nog het meest beteekent, *het is nu voor goed uitgemaakt dat de schoollanden in de dorpen van Friesland niet bestemd zijn voor het openbaar onderwijs maar bij de Hervormde gemeenten behooren.*

Reeds lang bestond er groote vrees, dat het Liberalisme van 1789, in naam der antirevolutionaire beginselen, zich ook van de *Vereeniging* meester zou maken, of haar verlammen. Het laatste werd voor een goed deel bereikt door de *Unie*, eene over het gansche land zich uitbreidende organisatie, die ook nog voor andere dingen zou kunnen dienen. Het eerste gelukte niet geheel. Toen men begreep, dat daarvoor de strijd over de opvatting van „het Woord Gods" dienen moest, begreep men tevens, dat de aanslag afgeslagen moest worden. Maar toch wist men eenige van huis uit Roomsche of Liberalistische elementen in de Hoofdcommissie, schoon varende onder de banier van Christelijk-Nationaal, te inspireeren voor de Vrije Universiteit, op gereformeerden grondslag, als ware zij eene voortzetting van de Christelijk Nationale School. Op het Zilveren feest der Vereeniging, 30 October 1885, ontzagen de Heeren Keuchenius en Lohman noch zichzelven, noch de vergadering, ten einde haar aan te prijzen, en de Voorzitter, Ds. P. van Son [2]),

1) Een der grootste verliezen, die zij na het overlijden van den heer Groen leed, was het overlijden 27 Nov. 1887 van haren medeoprichter, eigenlijk van haren stichter, haren bijeenhouder, haren wethouder, t. w. van haren „Lid-secretaris" *N. M. Feringa*, den 2den December onder eene sneeuwbui in het kille graf gelegd door vele zegenende handen. Vgl. *De Christelijke Schoolbode* van 3 en van 10 Dec '86, No. 5 en 6.

2) De beste dienst die ik der Vereeniging bewezen had bestond, volgens het officieuse woord van den Voorzitter der tafel, Ds. van Son, daarin dat ik gewoonlijk des Zondags voor de Christelijke school bad. Dit maakte op mij den indruk, dat hij òf niets van de geschiedenis af wist, òf uit vrees voor het door Keuchenius en Lohman vertegenwoordigde element er niet voor dorst uit te komen; ik geloof, dat de laatste opvatting de meest-juiste is. Vgl. voorts het 26ste jaarverslag der *Vereeniging*, en *De Christelijke Schoolbode*, No. 47, 1885, en daarna.

hoorde het aan, en liet toe [1]) dat aldus de eerlijkheid en goede trouw geschonden werd. Van die ure af aan heerschte bij mij de overtuiging, dat die ambtgenoot gewonnen was voor de Revolutie onder den naam van Reformatie, en dat er zich eene onheilspellende kleur op het gelaat der vijfentwintigjarige begon te vertoonen. Nooit heb ik met dieper smart en grooter vrees aan een feestdiner gezeten; het was mij, als zag ik den bekenden vinger het *Mene*, *Mene* op den wand schrijven.

Door menigeen hooggeschat als Predikant, bemind als Voorzitter der Vereeniging voor Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs, en gezocht als een man van fortuin, moest hij vooral gewonnen worden voor de op touw gezette afwerping van het juk; wat men daaromtrent al niet gedaan heeft, zal men niet aan Hem, die nooit geconspireerd of geflatteerd heeft, durven verhalen. Hoe welkom was nu niet die schandelijke aantijging van het Classicaal Bestuur van Amsterdam, dat Ds. van Son, verbeeld u, onrechtzinnig, zelfs verregaand onrechtzinnig was! Men kon er zijne talrijke vrienden en vriendinnen binnen en buiten Amsterdam meê in het harnas jagen tegen die driewerf van den Heere Zebaoth vervloekte Synodale organisatie. Geheel de Christelijke-School-wereld met zijn vriend Feringa aan het hoofd zou zich aan de zijde der Geschorsten plaatsen! Men manoeuvreerde inderdaad ook prachtig met hem. Hij werd gebruikt als een fijn geslepen diamant van groote waarde, in een gouden ring gezet, zooals een ijdel heertje dien gebruikt, om er attentie meê te trekken en er voornaam door te schijnen.

De Christelijk-Schoolvrienden in het vergelegen Slochteren, vreezende dat zijne veroordeeling tot verderf van de Christelijke School zou strekken, kwamen reeds in Februari aan de Synode berichten, dat hun nog nooit van eenige *ver-* of *niet* vergaande onrechtzinnigheid van Ds. van Son iets gebleken was. De Hulpvereeniging Amsterdam, waarvan ik de aftredende Voorzitter was, moest tegen het Classicaal Bestuur getuigen, en ik vooral moest afgestraft worden. De tuchtiging zou den 22sten Februari plaats vinden Reeds lang echter mijn voornemen uitgesproken hebbende, den hamer neêr te leggen, en te bedanken voor het lid-zijn van het Bestuur kon ik met gerustheid vragen, mij niet weêr te stemmen. Ik wist echter van de plannen der drijvers niets af. Wat men met mij voorhad, werd mij eerst op de vergadering vrij duidelijk. Voor het laatst had ik haar willen leiden, om nog eens in zulk eene samenkomst voor de Vereeniging te kunnen

1) Den volgenden Maandag op het Ministerie Ds. van Son daarop wijzende, kreeg ik zelfs geen antwoord van hem. In e. w., ik merkte, dat hij „om", en ook om die reden weinig te vertrouwen, was.

bidden. De Kerkelijke kwestie werd door mij vermeden; door den heer J. A. Wormser echter er in geworpen met zijne bekende motie. Met de door den Heer Heemskerk voorgestelde en door de vergadering aangenomene verbetering kon ik mij geheel vereenigen [1]). Dat Ds. van Son aan „de onveranderlijke waarheden", wier levenskracht zich in het tijdperk der Reformatie met zegenrijken luister geopenbaard heeft, getrouw was, betwijfelde geen lid van het Classicaal Bestuur, en ik allerminst. Maar stemmende voor die verfoeilijke Wijzigingen in het Reglement op het Beheer had hij groote ontrouw betoond aan niet minder onveranderlijke waarheden uit diezelfde dagen, al hadden zij zich niet luisterrijk geopenbaard. Geheel de afkeuring van die beschuldiging, door vrienden van het Evangelie ingebracht, is wel — voor zoover ter goeder trouw ingebracht — een bewijs van zeer diepe en groote onbekendheid met de Gereformeerde beginselen, die ze — voor een groot deel althans — zoo luide roemen. *Ik* heb die beschuldiging voorgedragen, en waren mijne medeleden ingegaan op het idee om haar weg te laten, dan zou ik — maar niemand van hen wist dat — in staat geweest zijn, mijn Scribaat oogenblikkelijk neêr te leggen. Met die Wijzigingen werden alle onze belijdenissen en kerkorden en kerkhervormers het aangezicht gestriemd, en ik zou mogen toelaten dat mannen die daarop roemen en daartegen zoo gruwelijk zondigden deswegens zonder bestraffing bleven? Doch hoe dit zij, de *Geschorsten brachten de Kerkelijke kwestie in de Christelijke-Schoolwereld.* Dit blijkt ook uit de volgende geschiedenissen, gezwegen van de historie *Muiden.*

Den 31sten Augustus 1885 was de op last van de Commissie van den (Algemeenen) Kerkeraad, zonder de voorkennis of de goedkeuring van den Committent, gestichte Gereformeerde Kweekschool geopend geworden. Die School werd gehouden in een huis op een der beste gedeelten van de Keizersgracht, maar zonder hare »rijke buidels". Zij moest 's jaarlijks ongeveer 10000 gulden kosten, en de Commissie had er geen 10000 centen voor, toen zij begon, noch in klinkende munt, noch in promessen. Men voorzag een groot jaarlijksch tekort, tenzij de liefdegaven der Gemeente en de subsidie's van vereenigingen in de kas stroomden [2]) Maar het vooruitzicht was niet schoon: „de giften zijn nog weinige," schreef de subcommissie ad hoc den

1) Vgl. Voorts *De Christelijke Schoolbode* No. 17, 18, 26 (blijkbaar is van de hand van br. Feringa het door mij bedoelde stuk: „*Een blik enz.*"); *Verslag* van de 24ste *Algemeene Vergadering*, bl. 8; — en een brief van mij aan *Het Handelsblad* van 25 Febr.

2) Vgl Dr. J. Woltjer: *De Gereformeerde Kweekschool.* Toespraak gehouden bij de opening der kweekschool enz. Amsterdam, B. van der Land 1885. In de *Chr. Schoolbode* No. 2, 1886, vindt men de om giften verspreide circulaire.

9den November daaraanvolgende aan de Kerkelijke Commissie, en liet er op volgen: „het Schoolgeld bedraagt nog geen 10 % van de uitgaven"; terwijl er ongeveer 30 kweekelingen waren. Ofschoon de inrichting niet alleen voor de kweekelingen der Diakoniescholen of voor hare aanstaande onderwijzers openstond, werd zij toch onder hetzelfde hoofd van rekening gebracht; er zoude dus in het tekort voorzien moeten worden uit hetgeen uitsluitend voor de Diakoniescholen bestemd was. 't Liet zich niet aanzien, dat de suppletie klein zou worden. Hoe voortreffelijk de inrichting ook op zich zelve ware, er was geene dringende behoefte aan, de toevloed van Christelijke onderwijzers werd grooter, en de toegenegenheid der geldgevende gemeenteleden bleef zeer diep beneden het peil der behoefte. De eerste betaling in 1886 geschiedde dan ook reeds uit een pas bekend geworden legaat voor de Diakoniescholen; „het was natuurlijk" — vertelt [1]) de heer Directeur Bijleveld zelf zéér naïef — „dat de kas der D. I. A. Scholen voorloopig het tekort van de Kweekschool moest aanzuiveren; dat kwam aan die scholen later weêr ten goede.' De daarop volgende schuld kon niet op tijd betaald worden: er was geen geld. De heer Bijleveld had zich laten werven om op de vergadering der *Stuiversvereeniging* te stemmen voor het voorstel om het aan de Diakoniescholen toekomende aandeel (voor 's hands ten minste) niet uit te keeren, en zijne ééne stem besliste; wat de heer Hovy ontving, keerde hij ook niet uit; en de gelden, die ik mocht aanbrengen, waren uitsluitend gegeven voor de Diakoniescholen.

Met wijlen Collega de Graaf in de vergadering van den Kerkeraad (5 Jan.) benoemd, om, wat ook volgens het eigen Huishoudelijk Reglement voor die Commissie noodig was, het getal van hare fungeerende leden tot minstens *acht* te kunnen brengen, heb ik, zoodra ik met den werkelijken geldelijken toestand bekend was, uitgesproken dat de Kweekschool opgeheven moest worden, wijl zij niet uit de gelden der Diakoniescholen gesubsidieerd mocht worden. Maar het is niet waar, dat het Classicaal Bestuur [2]), of dat de Graaf en ik, het besluit daartoe doorgedreven hebben. Er was geen cent onder al de kapitalen (± *f* 137.670 reëele waarde) die de Diakoniescholen bezaten voor aanwezig; er kwam geen geld voor in, en er was bij

1) *Stand.* van 23 Sept.

2) Gelijk het Correspondentieblad der Vereeniging van Christelijke onderwijzers enz. 1887 No. 1 meldt: „Opgericht door de Commissie tot Bestuur der D. I. A. scholen der Ned. Herv. Gemeente is zij opgeheven door het Classicaal Bestuur, doende wat der Commissie was, en dus door eene ingedrongene macht, die niet erkend wordt." Van die „ingedrongene macht" wilde de Heer Bijleveld echter wel zijn geld ontvangen; daarvoor was ze goed genoeg.

ons of bij onze vrienden volstrekt geen lust, onderwijzers te steunen die handelden en dachten, gelijk de heer Bijleveld op Kerkelijk gebied [1]). Hoe gaarne ik ook het Christelijk onderwijs steun, zelfs onder het dak van eene „Gereformeerde Kweekschool", deze stichting konden wij onmogelijk in het leven houden; terwijl wij er met de Geschorsten niet over spreken konden, en de heer Wormser, de Secretaris, getrouw aan het wachtwoord, niet met ons vergaderen wilde. Dwaalden wij, dan had men ons terecht moeten wijzen, en ons desnoods moeten aanklagen. Maar noch voor het obstructionisme, noch voor de willekeur van wien ook mochten wij uit den weg gaan, die niets dan onzen plicht deden, ook toen de Commissie besloot de Kweekschool tegen 1 Februari 1887 op te heffen. De roekeloosheid bij de oprichting begaan werd geboet met aan de Diakoniescholen ontvreemd geld, en dat bedroeg eene zeer aanzienlijke som. Wij althans hebben uit onzen Bijbel geleerd, dat men iets besteden moet, waarvoor het gegeven werd.

Inderdaad, er gaat licht op over de oorzaken der boosheid tegen het »inbreken van het Classicaal Bestuur", en wij begrijpen, waarom men het geen blik in de boeken gunde, ja, waarom men van al die dingen zoo goed als niets geboekt had. Werken der duisternis moeten maar niet onder de oogen van anderen komen [2]).

Wraak nemen onder den schijn van gerechtigheid oefenen, — ziedaar het bedrijf van de geschorste Heeren, en dan nog met het onnoozelste gezicht vragen naar het misdrijf. Maar, hoe zij met de Kerkelijke kwestie werkten op schoolgebied, leert het volgende wel het allerduidelijkst. Verbeeld u: er is te Amsterdam eene Vereeniging, de *Stuivers*vereeniging genoemd naar de wekelijksche verplichte bijdrage, die zich ten doel stelt het verleenen van geldelijke hulp, zoo daaraan behoefte blijkt, aan alle te Amsterdam bestaande scholen, waar Gods Woord als grondslag van opvoeding en onderwijs wordt erkend, gewaardeerd en gebruikt, om het even of zij al dan niet van eenig Kerkgenootschap uitgaan, of door particulieren tot nu toe werden of zullen worden beheerd (Art. 2), terwijl Art. 1 voorschrijft, „het Christelijk Onderwijs te Amsterdam met alle geoorloofde middelen te bevorderen en te steunen". De Diakoniescholen stonden in groote gunst, en behooren zelfs tot de vier erfgenamen bij eventueel overlijden. Aan haar grondslag was niets veranderd; hare

1) In het boven aangehaalde No. van *De Standaard* worden mij woorden op de lippen gelegd die ik mij niet herinner gesproken te hebben, noch in dat verband, noch op zich zelve; wel heb ik eenmaal, na den afloop van den bedoelden cursus, gezegd dat waarschijnlijk de Kweekschool en de 8ste Diakonieschool opgeheven zouden moeten worden.

2) Is om gelijke reden ook het laatste Notulenboek der Kerk. Commissie uit het Archief onder persoonlijke bewaring gebleven van wien het niet houden mag?

onderwijzers waren voor een groot deel de sergeanten in het leger der Geschorsten; sommigen deden zelfs dienst als nachtwakers in de Nieuwe Kerk. Toch mochten de Scholen de haar toekomende bijdrage niet ontvangen, zoo het heette, omdat er geen penningmeester (dien men van die zijde voor particuliere belangen anders wel te vinden wist), omdat er het Classicaal Bestuur ingebroken was, omdat.... omdat men zich op ons wreken wilde, ons in de engte drijven, ons doen nedervallen om de Kerkelijke revolutie te verheerlijken. Volgens een door den Voorzitter niet berispt woord van den heer Kater deden wij wat des Meerenbergs is; maar als wij bij die Heeren om genezing gekomen waren, zouden zij wel grooter krankzinnigheid voor gezondheid, ja geestelijkheid verklaard hebben [1]). Hoe dit zij, door allerlei leelijke middelen wist de partij der dwingelandij door haar obstructionisme de overwinning te behalen; maar middelen en zegepraal beide verdreven bijna de helft der leden, en eene nieuwe Stuiversvereeniging werd door eerlijker mannen onder den naam van *Timotheus* gesticht [2]).

Grooter aanmatiging, fijner geveinsdheid, en partijdiger bedeeling heeft de geschiedenis der laatste jaren waarschijnlijk niet te zien gegeven; ook kwam op de vergaderingen aan het licht, hoe kalm en beschaafd de vrienden der dwingelandij waren; „de non-possumisten" konden wel gelden vasthouden, rumoer maken, booze woorden spreken, en het kerkelijk raderwerk belemmeren. Evenwel, het opzet is niet gelukt. In zekeren zin hebben wij gezegd: „Welnu, dan zij uw geld met u ten verderve!" „God zal de Scholen en haar bestuur zonder u helpen!" Wij zijn in deze verwachting

1) Ook eene Hulp-Vereeniging voor de Diakoniescholen hield hare verplichte bijdragen in, zeker volgens het advies van een „slim advocaat", zonder vrees, omdat zij niet als rechtspersoon erkend was. Zéér opmerkelijk zijn de woorden van den heer Hovy (*De Christelijke Schoolbode* No. 50, 1886) aangaande de gelden der *Stuiversvereeniging*: „Zij weten ook zeer goed, *dat deze er wel degelijk zijn en bestemd zijn voor de kas der acht Diaconiescholen*, mits weèr eene door eenen wettigen Kerkeraad benoemde Commissie beheer voere en niet een paar leden van het Classicaal Bestuur, die door geen kerkeraad gekozen zijn als bestuurderen der scholen; doch zich onwettig aan dat bestuur hebben opgedrongen" (zoo precies wist de heer Hovy het). „Hierbij (zoo gaat hij voort) is *niet* het beding gemaakt, dat de geschorste Kerkeraadsleden in eere hersteld behoeven te worden. Die gelden komen dus *in elk geval* over zekeren tijd der Diaconiescholen ten goede, met gekweekte rente er bij." Evenwel, er is nóg eene conditie bij gemaakt, t. w. dat de Diakoniescholen nog door denzelfden geest beheerscht moeten worden.

2) Zie over deze historie, behalve het genoemde orgaan, *Het Handelsblad* van 30 Mrt. No. 17706 en van 19 April No. 17726; — J. A. Wormser: „*Wat heeft het Bestuur der Stuiversvereeniging toch misdreven?*" — Voorts *Statuten en Huishoudelijk Reglement* van de Vereeniging: *Timotheus*, met de bijgevoegde circulaire, en *De beweging in de Stuiversvereeniging* enz. *nader toegelicht*.... door A. P. Obermeijer c. s.. Eindelijk *De Christelijke Schoolbode* van 8 April 1887.

niet beschaamd geworden: brachten de Kerkcollecten voor haar in 1884: *f* 11746 en in '85: *f* 13988 op; in '86 daalde het cijfer slechts tot *f* 13756 (in ronde cijfers). De conscientie van vele gemeenteleden begon het gedrag der oproermakers en dwingelanden te verfoeien, het Classicaal Bestuur te steunen, en de volstrekte veroordeeling der 75 te verlangen, zelfs van gemeenteleden die bij den aanvang nog verre van ons stonden. En toen nu ook het Bestuur der *Uniecollecte* moeite begon te maken, was onze lankmoedigheid ten einde. In dat Bestuur zaten onderscheidene geschorste broeders, en ook leden van andere Kerkgenootschappen. Niets minder werd van ons verlangd, zouden de scholen in de Collecte deelen, dan dat wij onze competentie zouden bewijzen aan afgevaardigden uit haar midden, waaronder één afgescheiden broeder, die wij dan nog wel in eene vergadering onzer Commissie moesten toelaten. Wij antwoordden met het bericht, dat wij eene extra-collecte langs de huizen zouden houden. Nu hadden wij het schrijven verkeerd begrepen! Indien wij in die dagen geene extra-collecte hielden, dan zou zonder meer het ons toekomende deel uitgekeerd worden aan het lid des bestuurs, dat onze Commissie daartoe machtigen zou. Deze zaak liep verder goed af; de *Uniecollecte* was wel vrij wat minder [1]); maar de eenheid was nu toch bewaard gebleven; en onze extra-collecten werden later met groote belang-

1) Daartoe werkte ook eenigermate mede het in de Lokalen den 15den Augustus verspreide biljet van den volgenden inhoud:

Waarde Broeder!

De gewone jaarlijksche collecte ten behoeve der Christelijke Scholen, zal, blijkens mededeeling van het locaal Comité Amsterdam der Unie „een School met den Bijbel" hier ter stede op Woensdag 18 en Vrijdag 20 Augustus e. k. gehouden worden.

Ten gevolge van den treurigen kerkelijken toestand, bestaat er voor haar niet die opgewektheid van vroegere jaren, omdat zij, die zich aan de zijde der afgezette Kerkeraadsleden scharen, geen eigen scholen hebben, die deze Collecte ten goede kan komen.

En toch zou het te betreuren zijn, wanneer daardoor hare opbrengst minder was dan het vorig jaar; zij moet een protest blijven tegen de onrechtvaardige Schoolwet van 1878 en een gunstige getuigenis afleggen van de liefde voor het Christelijk Onderwijs.

Om dit te voorkomen heeft het Bestuur der Ned. Vereeniging van Vrienden der Waarheid, afdeeling Amsterdam, besloten om den leden den raad te geven hunne Uniegiften af te zonderen voor het Christelijk Onderwijs, op de voorwaarden waarop maandelijks in de Bijbellezingen gecollecteerd wordt, of wel ze te bestemmen voor de Gereformeerde Kweekschool, die door een besluit van de zich noemende Commissie voor de Kerkeraadscholen met Februari a. s. wordt opgeheven. Ook kan men zijn gaven voor beide doeleinden beschikbaar stellen.

Om dit te bereiken is het noodig, dat men zijn gift vergezeld doe gaan van een briefje van dezen inhoud:

Voor het Christelijk onderwijs op de voorwaarden waarop in de gebouwen gecollecteerd wordt. Af te dragen aan den Heer W. Hovy,

of wel:

stelling en onder rijken zegen gehouden. De Diakoniescholen sloten de rekening van het jaar der berooving en onthouding, zonder tekort, na al de schulden van 1885, ook der Kweekschool, betaald te hebben, zonder belangrijke kapitaalsvermindering, en zonder buiging van het kerkelijk recht naar den eisch der werkelijke inbrekers en vervreemders van Diakonaal en Kerkelijk goed.

Doch waarop men zich ook wreekte, de vele Christelijke schoolvrienden hadden het vooral op mij gemunt. De beleedigingen, het Classicaal Bestuur naar het hoofd, naar het hart geslingerd, moesten mij vooral treffen. Aangezien nu hunne leidslieden bovendien den 22sten Februari niet met mij het aangezicht Gods wilden zoeken, en Ds. van Son nog wel maanden daarna de zoo grievende (bl. 5—12) *Memorie van Grieven* had durven teekenen, besloot ik den 10den Augustus, ten einde hun het niet-zien van mij op de Vergadering gemakkelijk en dus hunnen arbeid gemakkelijker te maken, mijn ontslag te nemen uit alle door de Vereeniging mij toevertrouwde posten.

Het kostte mij veel, maar mijn pleegkind mocht om mijne „zonden" geene schade lijden.

Vele vrienden van het Christelijk onderwijs hadden toch al smart genoeg door mij geleden. Doch neen, ik vergis mij, verscheidene mannen, die daardoor in de hoogte gekomen waren en de politieke zijde er van gebruikten ter bereiking van gansch andere bedoelingen, waren ontstoken. Men had toch bijna den top bereikt, en zie, men was door die duizendwerf vervloekte schorsing weêr den berg afgegleden.

De *Standaard* van den 1sten Januari 1886 had geroemd over den vooruitgang en de gebleken eenheid der partij. Ten onrechte. De meeste Antirevolutionaire kiezers hadden gestemd op zijne Kandidaten, wijl ze hun als goedgeloovige mannen, als uitverkorenen, als zuiver in de leer, als vrienden der Kerk en des Evangelie's, voorgesteld werden. Wel verkondigde de *Standaard*, dat de Antirevolutionaire staatspartij steeds meer losgemaakt moest worden van kerkelijke overwegingen, doch niet alleen bij het kiezersvolk, maar ook bij dat blad, en bij den *Protestantschen Noordbrabander*, en ver-

---

Ten behoeve der Gereformeerde Kweekschool na 1 Februari 1887. Af te dragen aan den Heer Prof. J. Woltjer.

Daar er buiten onze leden, nog velen zullen zijn die onzen raad willen opvolgen, noodigen wij U dringend uit, deze Circulaire, zooveel mogelijk, onder uwe vrienden en verwanten te verspreiden.

Zegene de Heere genadiglijk alle pogingen die aangewend worden voor het welzijn der Christelijke School en worde daarvoor ook deze arbeid dienstbaar gemaakt!

Namens het Bestuur,
G. H. A. Grosheide, *Secretaris.*

schillende andere organen van dien aard stond de schrapping van Art. 168 der Grondwet op den voorgrond. Zelfs de Deputatenvergadering had zich, volgens het laatstgenoemde blad, zoo onbewimpeld en eendrachtig daarvoor uitgesproken, dat elke gedachte, om in het behoud te berusten, daargelaten natuurlijk de eischen der voorzichtigheid en de dienstvaardigheden der praktijk, in hem, den schrijver, sprekende in den pluralis majestatis, „in ons veroordeeld is." Ik wist het tamelijk goed: gansch de Politiek, ook der School, bewoog zich eigenlijk tegen het voortbestaan der Volkskerk in haren tegenwoordigen vorm, waarvan Art. 168 een steunsel is [1]). In elk opzicht gaat het om de Kerk, hetzij voor, hetzij tegen.

Spoediger dan ik dacht werden de maskers afgerukt. Den 1sten heette de Kerk nog buiten de bedoeling der Rechterzijde te liggen, althans van *De Standaard*; met den 4den Januari werd dit blad zelfs aan den dienst der Kerkverwoesting gewijd; de inneming van de Nieuwe Kerk op Woensdag 6 Januari was de ontmaskering, en de profetie der nederlaag. Gelijk de heeren Kuypers, Rutgers, Lohman, Heemskerk enz. met geweld en list en met verbreking van het Kerkelijk gezag de Kerkelijke mannen alhier uit hunne eigene vertrekken banden, alzoo zouden zij ook over het gansche land doen, wanneer zij daartoe de kans gunstig zagen.

Nu was inderdaad den 1sten Januari het vooruitzicht zeer schoon. Wel was het duidelijk, dat er onder de kiezers eene andere geest dan Kuyper lief was invloed begon uit te oefenen, maar voor'shands maakte de Rechterzijde nog de helft der kamer uit, en was zij in schijn althans eensgezind. De Grondwetsherziening was ter hand genomen, en de Regeering had blijk gegeven van goede gezindheid jegens het bijzonder onderwijs, dat de hartezaak der Rechterzijde heette. „In of voor elke gemeente wordt lager onderwijs gegeven, voldoende aan de behoefte der bevolking. Het wordt, voor zooveel daarin niet op andere wijze is voorzien, van overheidswege verstrekt in openbare scholen, voor onvermogenden kosteloos, voor anderen tegen betaling van een billijk schoolgeld". In de dagen, toen staf en leger nog onder Groens leiding uit belangstelling in het zieleheil der jeugd voor de vrijmaking der Christelijke school streed, zou die wijziging met beide handen aangegrepen zijn geworden krachtens den eisch der schrapping van het doodelijk *overal*, al bleef de Confessioneele Staatsschool ook het ideaal. ***Restitutie*** was begeerd geworden, natuurlijk in de veronderstelling dat de Staats-

1) Een vijftiental jaren geleden was mij eene verandering in de wijze van uitbetaling goed, mits het recht der Kerk maar gehandhaafd werd. Thans zou elke verandering nadeelig aan het recht wezen.

school *overal* bleef en er geene splitsing plaats had; voor *subsidie* was nooit veel sympathie bij de vrienden. Door de in de vergadering der Vereeniging voor Christelijk-Nationaal schoolonderwijs, den 19den en den 20sten Mei 1875 te Utrecht gehouden, benoemde commissie, bestaande uit de Heeren A. Kuyper, G. J. Vos Az., B. J. L. de Geer van Jutfaas, B. J. Gratama en A. F. de Savornin Lohman, werd *eenstemmig* voorgesteld als Art. 1 van eene billijke regeling: „Aan de bijzondere scholen wordt uitgekeerd de som, die het lager onderwijs aan de gemeente meer zou kosten, indien hare scholen ook door de kinderen der bijzondere scholen werden bezocht." In 1884 was er bovendien door de heeren A. E. Mackay, de Savornin Lohman en de Geer van de Regeering slechts verlangd, dat, bij handhaving van de onderwijsvrijheid, de regeling van het onderwijs zonder eenige beperking aan den gewonen wetgever zou worden overgelaten. Bij de Grondwetsherziening eischten echter diezelfde Heeren met Vermeulen, Schaepman en Ruys van Beerenbroek (alsmede met Beelaerts van Blokland) in verbond: In de kosten van het Bijzonder onderwijs zal naar bij de Wet te stellen regelen, uit openbare middelen worden bijgedragen, onverschillig of het onderwijs al of niet aan de voor de openbare scholen vereischte neutraliteit voldeed. Derhalve een *subsidie*-stelsel in de grootste mate, door den Minister Heemskerk (19 Maart) niet ten onrechte met fijne ironie bejegend. Werd het aangenomen, zeide hij, dan was het mooie van den schoolstrijd af.... „Als men de bijzondere school betaalt uit de openbare kas, dan is het mooie van de beweging af." De Rechterzijde speelde hoog spel, maar zij bleef met ééne stem in de minderheid (43 tegen 42) [1]). Achtereenvolgens werden nu door de hulp van onderscheidene harer leden alle der bijzondere school voordeelige voorstellen verworpen. Het nieuwe bijv., van Heemskerk: „De wet bepaalt, òf en in hoeverre aan bijzondere scholen onderstand uit openbare kassen kan worden verleend", en het amendement van de Beaufort: In de kosten van het bijzonder onderwijs, hetzij dit al dan niet voldoet aan de neutraliteit, kan uit openbare kassen worden bijgedragen. De Wet bepaalt of en naar welke regelen die bijdragen zullen worden verleend". Alle voorstellen betrekkelijk Art. 194 verworpen, en dit punt de gestelde conditie der grondwetsherziening zijnde, ontstond den 9den April de bekende ministerieële krisis.

De Rechterzijde had haar met haar *non possumus* teweeggebracht, een *non possumus*, waarvan Heemskerk terecht gezegd heeft, dat dit in staatszaken nooit aan te bevelen was, vooral niet als men zoo vaak van stand-

1) De heer Keuchenius heeft door zijne afwezigheid bij deze stemming opnieuw getoond, dat hij alléén durft staan.

punt verandert. Geen wonder dus, dat de Koning naar haar omzag, of zij ook een Ministerie zou kunnen samenstellen. Schaepman en Lohman werden niet gevraagd, dat beteekende reeds veel. Den heer A. E. Mackay, vroeger Voorzitter der kamer, werd de vraag voorgelegd, of hij bereid was een Ministerie te vormen, terwijl Z. M. uitdrukkelijk het verlangen te kennen gaf, dat met de Grondwetsherziening zou worden voortgegaan. Volgens veler oordeel, heeft Mackay op correcte wijze geweigerd om redenen aan de aanbieding ontleend. Ik voor mij echter geloof, dat Mackay, „cordaat" genoeg was, ook om deze reden te weigeren, dat hij niet *met*, en allerminst *onder* de leidslieden der paneelzagerij wilde zitten in een Ministerie des Konings. Den 30sten April trok het Ministerie de gezamenlijke aanvrage om ontslag in; de Kamer werd ontbonden en....

Volgens *de Standaard* vóór die dagen had het Liberalisme „uitgevuurd"; de Rechterzijde was *obstructionist* geworden, opdat de stembus hare functies weêr zuiver zou kunnen waarnemen; het volk moest nog beter aan het woord, en daartoe vooraf opgezweept worden. Met de gevaarlijkste taal zaaide *De Standaard* wind, in de hoop dat de storm, die geoogst zou worden, zou wegblazen wat hem tegenstond. De „uitnemend" afgeloopen, met geestdrift bezielende Deputaten-Vergadering (13 Mei) gaf Kuyper den droom van „eene schoone uitkomst" *op* 8 *Juni*. De Roomsche bladen gebruikten nu den *Standaard*, of Dr. Kuyper, als onfeilbaren paus, op wiens gezag alleen zij in Mei bij de stembus anders gingen praten dan in Januari, toen er nog geen stembus in het gezicht was, en alleen hun eigen verstand sprak. De heer de Savornin Lohman vond zelfs de Zeeuwsche boeren nogal genegen, om zijne onnoozele verontschuldigingen te gelooven, toen hij stemmen ging werven en tellen. Verscheidene broeders predikanten waren nog genoeg geblinddoekt, om in zulke antirevolutionairen geene gevaarlijke leidslieden te zien, en hielden ons nog voor Robespierre's en Marat's. De meeste vromen meenden nog, dat heusch! het heil zou komen van den Deputaten-held. Evenwel.... De uitslag der verkiezingen, noodig geworden door de ontbinding der Kamer (11 Mei), die op hare beurt noodig was gemaakt door de onmacht van de helft der Kamer min één, maakte haar voor lang machteloos, en bracht eene opnieuw bezielde meerderheid van Liberalen in de Tweede Kamer. Die uitslag is te danken aan geheel de taktiek van de Chefs sedert 4 Januari; het gedrag en de taal van *Standaard en Heraut*, van Kuyper en zijn staf, hoofdzakelijk in betrekking tot de Kerk, heeft den overwonnen vijand tot overwinnaar gemaakt. Wat door ons, ook door mij, van 1862—1872 met veel moeite en kosten op staatkundig gebied tot stand gebracht was, dat

heeft vooral de uitstorting van Kuypers en Lohmans hart na 4 Januari vernietigd. Ik had het lang gevreesd en gedeeltelijk gewenscht. Eindelijk zag ik mijn volk en kerk voor een tijd liever in de handen der Roëll's en der Gildemeesters, dan in die der helden van 6 Januari 1886. Alle vrienden van waarheid en orde voelden zich verruimd, en zij waren verblijd dat de fractie, die alles meent te kunnen goedmaken met een beroep op „Gods Woord", d. w. z. op hun eigen opvatting van Gods Woord, en zelfs de Kerkelijke besturen daaraan binden wil, door de Ministeriëele bureau's onze Kerk niet zou kunnen knijpen, en de Roomsche bevoordeelen.

⁂ Zéér lezenswaardig is daaromtrent de *Kroniek* van Juli.

⁂ De Predikanten der Amsterdamsche Gemeente hebben steeds het stilzwijgen bewaard als de beste beantwoording van al 't geen tegen hen gezegd werd. Hoe zij echter over een en ander dachten, kan blijken uit het door de Vergadering van den 17den Mei eenstemmig beaamde concept eener (niet uitgevaardigde) circulaire aan de Kerkeraden onzer Gemeenten. Zij vinde hier eene plaats, als aanwijzing van de redenen waarom velen liever „liberaal" dan „antirevolutionair" geregeerd werden, door „de mannen van *de Rede*, van *den Mammon* en van *Jan Rap*," dan door de tegenwoordige „bijltjesmannen" en hunne aanvoerders.

Eerwaarde Broeders!

't Zij ons vergund, een woord tot U te spreken, als medebroeders, als dienaren des Woords in de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, als belangstellenden in de Nederlandsche Hervormde Kerk, de Kerk onzer Vaderen, die ook de Kerk onzer Kinderen zij.

In het ontzaglijk tijdsgewricht, dat wij thans doorleven, wordt menigeen diets gemaakt dat de Politiek, gelijk zij door de leidslieden der Antirevolutionairen voorgestaan wordt, niets te maken heeft met de Kerk; zelfs worden in *De Standaard* gevleid, wie in *De Heraut* bestreden worden.

Van zéér nabij met de waarheidsliefde van die Heeren bekend, waaronder wij voornamelijk de H.H. Dr. *A. Kuyper* en *Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman* bedoelen, achten wij ons zedelijk verplicht, U in het openbaar voor hunne voorstellingen te waarschuwen en u aan te raden geen vertrouwen aan hunne leiding te schenken, of te blijven schenken.

Van hunne waarheidsliefde geven de volgende opmerkingen overvloedige blijken.

Hunnerzijds is de logen algemeen verspreid geworden, alsof de schorsing, U bekend, om de leer werd uitgesproken, om hunne getrouwheid aan de belijdenis der Kerk, om hunne gehoorzaamheid aan Christus. Zij hebben zichzelven den volke vertoond als verdrukten, als martelaars om des geloofs wil, en ons als de verdrukkers, of als de bondgenooten der verdrukkers.

Gansch iets anders is waar, gelijk er dan ook oogenblikken kwamen, waarin hun de waarheid te machtig werd, of het ingenomen standpunt van eigenbelang het uitspreken van de waarheid gedoogde, zoodat zij openlijk erkenden, dat *ter oorzake van* (zéér ergerlijke) *handelingen omtrent het Beheer* geschorst werd. Zij veranderen daaromtrent gedurig van beschuldiging, al naar dat zij het een of ander doel beoogen. Ja, toen door den heer de Savornin Lohman dezer dagen een aantal achtenswaardige leden onzer Gemeente en voorgangers als krankzinnig voorgesteld werden, dorst iemand den laster *te verzinnen* en te verspreiden, dat de schorsing was uitgesproken „met de uitgesprokene bedoeling o. a. om vijf onzer eerwaardigste predikanten van hun bestaan te berooven, en Dr. Kuyper, „zijn tocht naar Moscou te laten doen.""

Hunnerzijds werd onder leiding van den genoemden Lohman de beruchte inbraak in onze vertrekken volvoerd, waarbij op zijn advies de politie verschalkt en door hem zelven evenals door Dr. Kuyper eene allerergerlijkste taal gebruikt werd, terwijl óns zulke daden en woorden verweten worden.

Hunnerzijds werden wij uit onze eigene vertrekken gebannen, en werden deze voor ons gesloten gehouden, terwijl zij ons beschuldigen van niet in der minne te willen schikken.

Hunnerzijds wordt op alle mogelijke manier belet, dat de Gemeente in orde blijft, terwijl zij ons verwijten, dat wij alle wanordelijkheden bedrijven.

Hunnerzijds werd een „deeling van goederen met de Modernen" voorgesteld, en allerlei hulp bij „Modernen" gezocht, waardoor zij hen als medeleden en mededienaars erkennen, terwijl zij juist datzelfde aan ons verwijten, die ons nooit aan de dwaasheid van zulk een voorstel, of van zoodanige verzaking van onze in de heiligste ure afgelegde belofte schuldig gemaakt hebben.

Wij zijn van harte de Belijdenis onzer dierbare Martelaarskerk toegedaan en hopen hare rechten steeds te verdedigen. Om zulke redenen konden wij niet medegaan met het in onzen Kerkeraad gedreven verzet tegen de bestaande Kerkorde. God verbiedt ons alle ontrouw, en wij zouden ons zelfs aan misbruik van vertrouwen schuldig gemaakt hebben, bijaldien wij aan het oogmerk van dat verzet onze goedkeuring gehecht hadden.

Blijkbaar wilden de leidslieden, de Attestenkwestie misbruiken om het langbeoogde doel te bereiken: de vernietiging van de bestaande organisatie der Kerk en de vorming van eene nieuwe Kerken-gemeenschap. Daartoe moesten zij beginnen met zich meester te maken van de Kerkgebouwen en Fondsen, die aan de gansche Gemeente toekomen, ten behoeve van de nieuwe gemeenschap, die zij hier wilden stichten. Deze oneerlijkheid begaande, hebben zij aan eene Commissie van den Algemeenen Kerkeraad, welke uitteraard volgens haren oorsprong en volgens haren lastbrief, niets dan stoffelijke zaken te besturen heeft, eene macht in geestelijke zaken opgedragen, zooals zelfs nooit eenige Roomsche Paus bezeten heeft.

Hun bondgenootschap met Rome, de aartsvijandin van onze Natie en onze Kerk, heeft dan ook de bepaalde strekking, om die Kerk te verscheuren, en die Natie weêr onder een pauselijk juk te brengen. Reeds is er in de Roomsche tempels te dezer stede verkondigd, dat het niet lang meer duren zal, of de Nieuwe Kerk, een nationaal heiligdom gelijk, zou weer voor hun eeredienst ingericht worden, en niet zonder groote oorzaak hebben zeventien oud „Kerkmeesters" in hun Protest op de mogelijkheid van een verkoop tot zulk een doel hunnerzijds gewezen. Het kan niet anders, of de hulp bij de stembus aan Roomschen of door Roomschen bewezen benadeelt ons nationaal en ons kerkelijk leven.

Inzonderheid is het gemunt op Art. 168 der Grondwet. — Niet zoozeer de onbelemmerde vrijheid van het Christelijk onderwijs wordt gezocht: de laatstgevoerde strijd gaf overvloedig te kennen, dat zij niets is dan politieke leus bij diegenen die het hoogste woord voeren. Neen, hun eigenlijk doel ligt in zoodanige wijziging van het genoemde Artikel, dat dientengevolge het tegenwoordige Kerkverband vernietigd zou kunnen worden, men op kerkelijk gebied het *contract-social* van de Fransche Revolutiemannen zou kunnen toepassen, en alzoo de leerlingen der Vrije Universiteit tot predikanten met het bedoelde tractement aangesteld zouden kunnen worden.

Wij verdedigen de Reglementen niet: er is zelfs veel dat wij anders zouden willen maken. Maar wij begeeren de noodige veranderingen in den weg der orde, die ook een weg Gods is. Worden wij genoodzaakt, tegen ons geweten, dat gebonden is aan het Woord Gods, iets te doen, wij hopen de kracht en de genade tot besliste persoonlijke weigering te ontvangen. Dit is niet door onze Kerkorde verboden, integendeel

geboden, blijkens onzen Beroepsbrief. Doch zoolang zulk een misdadig pogen niet geschiedt, hebben wij niet de minste vrijmoedigheid tot dadelijk, of tot lijdelijk verzet.

Maar daarom wenschen wij ook geene andere vertegenwoordigers, dan die het voorbeeld geven van getrouwheid aan hunne lidmaatsverplichtingen, d. i. ook van gehoorzaamheid aan het Kerkelijk gezag. Dag aan dag wordt dit door de H.H. Kuyper en Lohman met voeten getreden; de heer Keuchenius dorst zelfs de inbrekers in onze vertrekken voortestellen als krijgsknechten van Christus; de vierde stand wordt hier opgezet tegen de heerschende standen; wij persoonlijk zijn op alle denkbare manier gesmaad geworden, en sommigen uit ons midden heeft menigeen, door de zweepslagen van die volksmenners voortgedreven, met moord en doodslag bedreigd.

Wij waarschuwen om al die redenen geen geloof te schenken aan de schoone woorden dier leidslieden, maar hopen dat ieder hen als zoodanigen wantrouwe, die het belang van onze Kerk in den weg van orde en waarheid zoekt. En gelijk Jr. Bellaerts van Blokland den raad gaf geene andere dan ordelievende predikanten te benoemen, alzoo denken wij ook niemand zedelijk te steunen dan van wien wij vertrouwen dat hij als eerlijk man de belangen van het vaderland behartigen zal naar het Woord van God zonder onze Kerk te willen verwoesten.

*** Tot den uitslag der verkiezingen heeft het Manifest van de door de *Standaard* zoo diep beleedigde Heeren *van Weede*, *Valeton*, *Crommelin*, *Falck* en *Gunning* krachtig medegewerkt.

De geduchte nederlaag werd, zooveel mogelijk, verbloemd. Kuyper wist terstond valsche balansen te flatteeren: er waren, natuurlijk veel meer antirevolutionnairen dan liberalisten in den lande. De kieswet was geheel in hun nadeel. Deze moest veranderd worden, had hij al lang gezegd, en thans vooral behoorde er op aangedrongen te worden dat de Antirevolutionnairen talrijker vertegenwoordigd konden worden. De massa die hij door *de Unie* en door *Patrimonium* zou kunnen winnen moest dienstbaar gemaakt worden aan de vernietiging van de Kerk der massa. De massa uit de Kerk, de massa tegen de Kerk; — het Clericalisme van Rome gediend, om die „Clericalen" in Protestantsche, in Gereformeerde Kerken te kunnen muilbanden; — overal kleine groepen van uitverkorenen, opdat hunne uitverkorenen zouden kunnen heerschen: — zietdaar het steeds duidelijker programma, dat achter „*Ons Programma*" school.

*** Een en ander werd echter smakelijk gemaakt door eene voorstelling als de volgende (*De Standaard* van 3 Juni):

De liberalisten hadden zich verbeeld, dat de anti-revolutionnaire partij er met haar *Non possumus* in zou zitten, en er tijdens de verkiezingen liefst zoo weinig mogelijk van reppen zou.

Maar zie, juist het omgekeerde heeft plaats.

Wel verre van dit *Shibboleth* tijdelijk op te rollen, stellen we er onze eere en onze glorie in.

Noem het koppig, noem het stijfhoofdig, noem het hardheid van nek, om dat aan te durven, — ons deert uw appreciatie niet.

De puriteinen vanouds zijn altoos rondkoppen geweest en de geesteskinderen der pelgrimvaders zijn er de mannen niet naar, om voor een dreigement uit den weg te gaan.

Neen, neen, Nederland is eenmaal een gedoopt land en *Christelijk* zal het blijven. Het zal niet geduld, dat op dezen met het bloed der martelaren gedrenkten bodem de belijders van den Christus duurzaam als bijwoners achteruit worden gezet.

Over anderen te heerschen begeeren we niet, maar we willen evenmin, dat anderen over ons zullen heerschen.

We zijn vrije poorters, mannen van fieren zin, belijders van een heerlijk Koning, die ons den wil en den moed om vrij te zijn instort.

En daarom, laat ze razen de dwingelanden vanouds, laat ze tieren, de tyrannieke lieden, wij blijven weigeren ons zelven de boeien aan te leggen.

Kunnen zij ons binden, dat ze dan den lust huns harten volgen.

Zeker er bestaat onderscheid tusschen School en Kerk, tusschen Kerk en Staat. Maar de mensch Lohman, de mensch Kuyper, de mensch Rutgers is overal dezelfde. Ik ken geen onderscheid van persoon in personen, wel van hoedanigheden, bedieningen, betrekkingen, maar de persoon, die ze heeft, oefent, bekleedt, is overal één en ondeelbaar. Alzoo is het ook met Schaepman gesteld, en evenzoo met Domela Nieuwenhuis. Wat Schaepman is, dat is hij overal, en Domela Nieuwenhuis zal zelfs in den kerker geen ander zijn.

Men houde ons dus den raad ten goede, zich op allerlei gebied voor die Heeren Antirevolutionnairen te wachten, ook indien zij hun haat tegen de Kerk in hun eigen belang met den naam van kerkelijk gekibbel bedekkende, een irenisch gezicht aannemen; vooral nu de verkiezingsstrijd aan het licht bracht, dat er zelfs tusschen Kuyper en Domela Nieuwenhuis, en de Enquête deed hooren, dat in het brein van Patrimoniums Voorzitter, de Heeren Kuyper en Domela Nieuwenhuis in broederlijk verbond staan [1]. Men zij gewaarschuwd! De geschiedenis van 1886 opende schrikverwekkende vergezichten! Gelijk in 1789, alzoo zijn nu ook vele »Gereformeerden" in vereeniging met de zich oprechtelijk noemende mannen der revolutie tot vele misdadige pogingen in staat. Gelijk *de Savornin Lohman* in de Kamer bij de discussie over het onderwijs liever het verderf des lands dan vermindering van zijne eischen wenschte, alzoo zal zijn regiment ook alles voor het voldoen aan zijnen „godsdienstigen" hartstocht op het spel zetten, en niemands hulp versmaden.

Reeds van den 6[den] Januari af aan was ik gedurig door den angst gekweld geworden, dat de overige Kerkgebouwen even goed als de Nieuwe voor een aanslag bloot stonden. Wat zouden wij er tegen kunnen doen?

1) Men zie bijv. den brief van Domela Nieuwenhuis, d.d. 16 Juni, in *de Standaard* van 17 Juni, en Kuyper's dankbaarheid voor die beentjes en dat brood.

Welke voorzorgsmaatregelen zou ik kunnen nemen? Waren alle Kosters wel te vertrouwen? De Kosters waren aan hunne instructies gebonden, en niemand dan hunne Kerkmeesters had iets over hen te zeggen. Vooral de *Ooster*kerk scheen mij toe in het grootste gevaar te verkeeren: vooreerst als gelegen in het brandpunt van het kerkelijk verzet, en voorts onder het bestuur van eene Commissie staande waarvan de meerderheid dat verzet leidde. Men had dan ook reeds den Koster geld geboden voor de sleutels, en van hem officiëel de afgifte geëischt, ja na zijne weigering duplicaat-sleutels doen maken. Werd dus die Kerk behouden, dan was er een groot succes behaald in het belang der Gemeente en hare rechten.

Naarmate wij op den voorgeschreven weg des Beheers voortgingen, en de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur nader kwam, naar die mate vermeerderden voor mijn gevoel de voorteekenen van den naderenden storm. Daar kwam de zomermaand in het land. Het verzoek des heeren van Son en 75 andere heeren om in het proces om het Archief te mogen interve-nieëren werd den 2den van de hand gewezen. Den 5den werd de brandkast der Financiëele Commissie, die zich in het Kerkmeesterscomptoir der Nieuwe Kerk bevond, opengebroken in tegenwoordigheid van de Heeren Rutgers, Seefat, Meyer en Pouwels, en de deur, in een zak gestopt, door de drie laatstgenoemde Heeren door de *Dam*deur heen gedragen om er een nieuw slot op te laten maken (de heer Rutgers verwijderde zich ietwat later door den gewonen ingang). In die kast was o. a. *f* 36000 stad Amsterdam, toe-komende aan het Fonds der Predikantstractementen; die waarden werden volgens *de Standaard* (die eerst bericht had, dat er geen *brand*kast was, slechts een kast waarin het Archief bewaard werd, dat in deze kast slechts *f* 3.25 was, en dat men daarom de kast had moeten openbreken, omdat men de daarin liggende brandpolissen voor de assurantie noodig had) [1]) op eene veiliger plaats gebracht. De Officier van Justitie, omtrent deze inbraak geraadpleegd, verklaarde er niets tegen te kunnen doen, omdat die Heeren pretendeerden, er recht toe te hebben. Later is de deur dier brand-kast op last van dezelfde Heeren er weêr ingemaakt, maar bij het open-maken door de wettige Commissie werden er die stukken niet in gevonden, en tot heden (17 Maart 1887) zijn ze nog niet teruggegeven aan het wet-tige Beheer.

De Kerkelijke Commissie was gerestaureerd geworden, en aan de Kosters o. a. bericht gezonden, wie als Kerkmeesters fungeeren mochten. Inmiddels hadden de Kerkmeesters, die zich onthielden van het vergaderen met de

1) Vgl. *Het Handelsblad* van 12 Juni, waarin ook de Ns. der effecten vermeld staan.

wettige, in vereeniging met de geschorste Kerkmeesters, de Subcommissie's zóó gewijzigd, dat zij letterlijk over alles meester schenen te zijn en de Kosters lichtelijk konden vangen. Bijv. men meende, na de duplicaatsleutels der Oosterkerk in handen van het werkzame lid, den heer Grevers als Kerkmeester gesteld te hebben, van die Kerk (evenals van de Oude) meester te zijn, nu werden voor Amstel en Nieuwe Zijdskapel tot Subcommissie benoemd de Heeren Kuyper en Seefat, beide geschorst, en de Heer Pouwels, die fungeeren mocht, en dus zijne beide collega's binnenloodsen kon.

De heer Pouwels vraagde dan ook aan den Koster der Amstelkerk schriftelijk, of hij de heeren Kuyper en Seefat ter vergadering van de Subcommissie zou oproepen. Dat was nooit zijn werk geweest, en weigeren stond vrij; bovendien, hij had twee wettige Kerkmeesters, en diens metgezellen waren geschorst. Daarna brengt hem de heer Pouwels, in gezelschap van twee onbevoegden, uit zuivere belangstelling, onder 't oog, dat hij zich naar des raadgevers wenken te gedragen heeft. Hij weigert nogmaals. Doch nu volgt een schrijven, om op Vrijdagavond 11 Juni voor de geheele Commissie te verschijnen, en den volgenden dag eene sommatie bij deurwaardersexploit voor 't zelfde doel. Maar hij bleef volstandig weg. Op Woensdagavond 16 Juni moesten alle Kosters verschijnen in het gewone vergaderlokaal, daartoe door den heer Meyer (niet geschorst) opgeroepen. Zij kwamen, zij hoorden, zij zwegen, zij bogen; maar zij beloofden niets en zeiden niets op het strengelijk gegeven bevel, aan niemand dan aan de daar vergaderden gehoorzaamheid te betoonen, eene gehoorzaamheid als de Jezuïten eischen. Den 12den Juni was er echter reeds door mij voor de aanwezigheid van twee „pootige kerels" in de Kosterij der Amstelkerk gezorgd geworden, en den 18den Juni ontving de Koster zijn ontslag, terwijl een „Kuyper" den heer Fruyt, Bankbewaarder, dien avond laat aanschreef, als Hulpkoster te fungeeren. Op dienzelfden Woensdag waren een tweetal Kerkmeesters des middags twaalf uur ongeveer bij den ziekelijken en uiterst zwakken [1]) Koster der Nieuwe Zijdskapel verschenen om hem tot het teekenen eener schriftelijke belofte van subjectie aan hen te bewegen; na een door zijne wakkere huishoudster inmiddels bij mij ingewonnen advies weigerde hij, en toen Dr. Kuyper na den afloop van het bovenbedoelde machtsvertoon in de Consistorie aan zijne legerstede hetzelfde beproefde, ontving hij hetzelfde tot bescheid; hij gebruikte de wijsheid van te zwijgen.

Er broeide een zwaar onweder, maar wat konde ik, behalve raad geven aan wie mij om raad vraagden, beter doen dan de Kerkgebouwen in de

1) In 't begin dezes jaars overleden.

hoede van God aanbevelen? Wie gedurende den dienst moeite maakten, die konden, vooral op verzoek van den dienstdoenden predikant, door de buitenstaande Politie-agenten verwijderd worden, en wie zich tegen den wil van den bewoner des huizes of van den bewaker der Kerkgebouwen buiten de vastgestelde uren der godsdienstoefening in de Kosterij of in de Kerkgebouwen wilden begeven, konden op diens wenk door de politie verwijderd worden. Dat was geheel naar recht, en alzoo hing eigenlijk alles af van de gezindheid en den moed der Kosters.

In die dagen van bange onzekerheid *moest* de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad belegd worden. Maar op denzelfden avond en hetzelfde uur, als waarop ik haar beschreven had, *moest* er eene conferentie wezen van onze Kerkmeesters met Mr. Molster, waarbij ik ook tegenwoordig diende te zijn. Werwaarts te gaan? Ik ried beslist aan, de vergadering van den Kerkeraad bij te wonen. Dit geschiedde, maar zij kon toch niet doorgaan. Met collega Hogerzeil nu naar die conferentie gaande, ontmoette ik onderweg br. Stoové, die om de beslissing, welke den volgenden dag door de Synode der Schotsche Kerk omtrent haar kerkgebouw op de Erwtenmarkt, dat wij juist verlaten hadden, derwaarts ging ter bijwoning van een bidstond, en er even gedrukt uitzag als ik zelf. Na de behandeling van de zaken, waarvoor de conferentie belegd was, drukte ik, zonder dat ik van de voornemens der andere Kerkmeesters iets af wist, tengevolge van eene goddelijke ingeving, mijne vrees uit, dat er voor de Kerkgebouwen groot gevaar bestond, en mijne overtuiging dat er terstond *die* en *die* voorzorgsmaatregelen genomen moesten worden. Gelukkig vond mijn woord bij allen gereeden ingang; de rollen werden verdeeld, en nog dienzelfden avond waren aan verscheidene Kosters de noodige wenken gegeven, terwijl ik den volgenden morgen zou trachten te spreken met de Kosters van de *Noorder-*, *Ooster-*, *Zuider-* en *Oude-*Kerk.

't Was Dinsdagmorgen 22 Juni. Ik moest vóór 4 uur twee partijen aannemelingen onderzoeken; br. Meyjes echter zou die taak voor mij waarnemen. Utrecht vierde om hare academie feest op groote schaal: derwaarts zouden ook de meeste burgerlijke en kerkelijke autoriteiten gaan, zooals de Burgemeester, de Hoofdcommissaris van Politie, Ds. Adriani, Ds. de Graaf enz. Ik was bijtijds in de vigelante, en kwam ongeveer half negen bij de Noorderkerk. Helaas, de Koster was reeds naar zijn kantoor; maar zijne vrouw begreep ten volle mijne wenken, en toonde zich tot beraden en moedig handelen bereid Onder een stortregen reed ik naar de Ooster. Daar aangekomen vond ik het wel vreemd, dat er een mannetje bij de deur stond en dat de Koster niet thuis

was; ik bestelde hem tegen 12 uur bij mij aan huis; maar vermoedde volstrekt niet, dat het gevaar zoo nabij was. Na nog een enkel woord met eene dochter van den Koster, die bij mij belijdenis afgelegd had, over gansch andere dingen gewisseld te hebben, reed ik naar het kantoor, waar de heer Wijdooge (de Koster der Noorder) werkzaam was; van hem naar de *Zuider*, wier Koster mij niets anders zeide, dan dat hij van alle bewaking verzocht had verschoond te blijven, en nu eindelijk naar de *Oude*. Maar hoe schets ik mijn schrik, toen mij daar door twee onbevoegde en onbekende mannen opengedaan werd, en ik er vernam, hoe hun reeds door de bezetting van de *Ooster* bericht was gedaan van mijn bezoek bij dat Kerkgebouw, en hoe een en ander toegegaan was? Ik gaf den Koster raad; reed oogenblikkelijk naar den te vertrouwen Kerkvoogd Ds. Krayenbelt, die met de heeren Grevers en Bertram de Subcommissie van die Kerk uitmaakte, maar er niets van af wist; ook hem bood ik mijne diensten aan. Eindelijk achtte ik het nu ook noodig, mij bij br. Meijnink omtrent de koepelkerk te informeren. Tegen één uur was ik weêr thuis. O morgen van schrik, ik vergeet u nooit!

Inmiddels had de morgenpost een brief gebracht, dat er bij van Oostveen, een geschorsten ouderling, timmerman van beroep, mannen gevraagd waren om de Kerkgebouwen te bewaken. Onderscheidene andere berichten en ook bezoeken hadden mijne zenuwzwakke vrouw diep geschokt, terwijl ik zelf voor het eerst in mijn leven de toevlucht nemen moest tot zenuwstillende middelen. Maar gelukkig, spoedig kreeg ik bericht van den een na den ander, dat de bewakers òf afgewezen òf weêr weggezonden waren.

De Koster der Ooster-kerk moest dien morgen zijn huis verlaten, om een paar personen te spreken. Nauwelijks was hij den hoek om of de heer Grevers had twee mannen op het afgesloten erf ingebracht. Maar spoedig huiswaarts gekeerd, en merkende wat er gebeurd was, vloog hij pijlsnel naar de Prinsengracht 688, waar hij de noodige wenken vond, en kwam even snel met politieagenten terug. Hij liet de ongenoode gasten nu spoedig buiten werpen, terwijl de duplicaatsleutels den heer Grevers niets hielpen, om in het Kerkgebouw te komen; de Koster had er voor gezorgd, dat de sloten niet meer pasten voor die sleutels. *Hij toonde inderdaad, zijn ambt waardig te zijn;* maar meer dan één had het in de eerste dagen op hem gemunt, zoodat hij slechts bewaakt en gewapend op straat verscheen. De *Oosterkerk* toch was wel het gouden kleinood in de oogen des geweldenaars. Sints die ure vooral wilden zij er geene eigene plaatsen meer in houden.

De vrouw van den Koster der *Noorderkerk* had zéér spoedig na mijn vertrek bezoek van den heer Pouwels met twee mannen gekregen. Op mijn

raad had zij de deur op de ketting gedaan, en weigerde hem binnen te laten; in die Kerk toch had hij niets te bevelen. Op zijne bedreiging, dat haar man dan ontslagen zou worden, gaf zij ten antwoord, dat, al kwamen er 6 mannen mede, zij toch geen toegang zou verleenen. De Koster, inmiddels thuis gekomen, bracht twee „pootige kerels" ter zijner assistentie in zijn woonhuis mede.

In den gang van de Kosterij der *Eilands*kerk werd door den geschorsten Kerkmeester Brade met een slag de sleutel der huiskamer en der deur aan de dienstbode ontrukt, en plaatsten zich de ingedrongen wachters onder zijne aanvoering voor de deur, die zij op slot deden. De Koster was op zijn kantoor. Hij kon er dus niet weêr in, en niemand der zijnen kon er uit, zonder het goedvinden der indringers. Maar zijne vrouw wist raad: zij kroop door het keukenraampje naar buiten (wat door die mannen niet gezien kon worden), en haalde haren man. Met politie teruggekomen, ging man en vrouw en politie langs denzelfden weg naar binnen, zoodat de indringers van achter weêr naar buiten gedrongen werden.

Ook de *Nieuwe Zijdskapel* werd door de wijsheid eener vrouw gered. Zij wist door de Kerk heen naar buiten te komen; de bewakers kenden het terrein niet, anders hadden zij ook haar zelve buiten de Kerk en het huis kunnen sluiten.

*** Uit het verhaal, zooals 't van henzelven afkomstig is, nemen wij het een en ander ter kenschetsing over:

„Aan de kosterij gekomen, belde de heer Pouwels aan, waarna eene juffrouw de bovendeur gedeeltelijk opende, en de onderdeur, met de rechterhand aan de kruk, *gesloten hield*, terwijl zij vroeg, wat mijnheer beliefde.

„Binnen gekomen zijnde, ging de heer Pouwels naar de receptiekamer.

„Wij volgden hem daar.

„Ook volgde de juffrouw ons.

„Hierna las hij, ten aanhoore van ons en de juffrouw, onze aanstelling en onze instructie voor en zeide haar, dat zij ons de sleutels der voordeur van de kosterij en der kerkmeesterskamer geven zou; de juffrouw antwoordde: „als ik wil."

„De heer P. vertrok kort daarna, en vlugger dan de wind sprong de juffrouw hem na, sloot de deur en stak den sleutel in haar zak, daar wij hem natuurlijk in lieten."

„Na eenigen tijd merkte de tweede ondergeteekende (Schriek, de knecht van den heer Hovy) op, dat het hem wel wat verdacht voorkwam, dat de juffrouw zoo lang in die keuken bleef, misschien, zoo meende hij, verleende die keuken toegang tot de straat. Ik begon zijn gevoelen te deelen en wij gingen een voor een zien, hoewel niet in de keuken gaande, wijl wij die als gedeelte der woning van den koster beschouwden, doch merkten niets dan kasten en een glasraam van pl. m. 75 bij 120 cM., waarvoor aan de straatzijde een draadraam geplaatst was.

„Toen wij echter weder eenige oogenblikken waren gezeten, kwamen de bewuste juffrouw en twee heeren de keuken uit en gingen, zonder iets te zeggen, regelrecht naar boven, waarna wij de juffrouw duidelijk „gelukkig" hoorden zeggen.

„Een en ander wekte onze bevreemding en deed die keuken ons nog verdachter

voorkomen dan eerst. Ik ging daarom terstond de keuken in, terwijl mijn collega bij de deur bleef, en vond recht tegenover de trap, waar ik afgekomen was, eene half geopende deur. Ik opende die geheel, en stond voor een steil trapje, dat ik opklom, en — ik stond in de kerk. Terstond vermoedde ik, dat de juffrouw de heeren, waarmeê zij gekomen was, *langs dezen weg had binnengeloodst*, waarom ik de trap weder afging en onmiddellijk de beide grendels op de deur schoof.

„Thans kwamen de beide heeren, door de bewuste juffrouw gevolgd, de trap af en bij ons in de gang, waarna één hunner, een lange gestalte en naar evenredigheid zijner lengte niet overzwaar gebouwd, de jas opende, op een zilveren penning wees, die op zijn borst aan een oranjelint om den hals hing, en zeide: „ik ben een commissaris van politie en verzoek u beiden, in naam van den koster, deze zijn woning te verlaten."

„Wij antwoordden, dat wij hiertoe niet gezind waren, enz. enz."

⁂ Hoe de twee nieuwerwetsche kosters, Fenijn en Bloemendaal, van het gebied des Kosters der Oosterkerk ten slotte verwijderd werden, ging volgens henzelven aldus toe:

„Een wijle tijds later meldden de politie-agenten zich weer aan en vertelden ons, dat de *Inspecteur* zou komen, waarop wij naar den koster gegaan zijn en hebben hem gevraagd of hij de Politie geroepen had. Hij zeide: *Neen.*

„Toen zeiden wij: „Dan komt hij er ook niet in." Waarop de koster zei: „Dat moet, want de toegang naar mijn woning moet vrij blijven, als hij mij spreken moet!"

„Wij achtten ons niet verplicht hierop te antwoorden.

„Weinige oogenblikken daarna kwam er een boodschap of de koster eens bij den inspecteur wou komen." Hij ging en kwam spoedig weder.

„Kort daarna verscheen een brigadier, en vroeg den koster wat voor boodschap hij had. Hierop gaf den koster ten antwoord: „Hij had de boodschap achtergelaten aan de aanwezigen."

„Kwart voor twaalven daagden twee inspecteurs op. Wij openden de deur op een kier en Fenijn hield den voet er tegen. Zij vroegen om den koster te spreken. Maar nauwlijks had Bloemendaal zich een paar stappen verwijderd, om den koster te gaan spreken, of deze twee inspecteurs drukten, tegen Fenijn's verzet in, de deur toch open en schoten opeens naar binnen.

Toen vroeg één van hen om onze aanstelling te zien. Wij gaven die. Hij zag die in en zei: „*Daarvan nemen wij geen notitie!*"

„Toen stapten zij naar de woning van den koster, waar wij niet in waren.

„Toen gaf men ons brood en koffie. Doch toen we even zaten, verschenen de inspecteurs weer, en zeiden dat we ons verwijderen moesten, waarop wij fatsoenlijk te kennen gaven, daaraan niet te kunnen voldoen. Toen vroeg hij het nog eens, en zeiden wij nog weer hetzelfde, er bij voegende, dat wij niet dan voor geweld zouden wijken.

„Ditzelfde verzoek werd ons keer op keer herhaald. Allengs met bedreigingen. Maar wij hielden ons bij hetzelfde.

„Inmiddels liep een van de inspecteurs naar de poort, net doende alsof hij weg ging, en liet er toen twee agenten in. Iets later ging hij werkelijk weg en ging er nog vier agenten van politie bij halen. Ze stonden toen met acht man tegen ons tweeën.

„Toen begon het vragen weer dat we ons verwijderen zouden, maar wij bleven stil zitten. Eindelijk vertoonde een van de inspecteurs een penning en eischte toen „in naam des Konings" dat we weg zouden gaan.

„Maar wij bleven rustig wachten, zeggende niet te wijken dan voor geweld.

„Toen lei die inspecteur zijn mantel en zijn degen af en gaf order aan de agenten zeggende: „Pak aan!"

„Die menschen deden dat. En toen hebben ze de handen aan ons geslagen, ons weggeduwd en ons er uitgezet."

De aanval stuitte [1]) af op het diep beleedigd eer- en rechtsgevoel van vrije en vroede mannen, die nooit berispt waren om gebrek aan getrouwe plichtsbetrachting, en nu op eenmaal zonder eenigen vorm van proces in hunne eigene huizen tot gevangenen gemaakt zouden worden. Zij hadden dat soort van Amsterdammers reeds lang leeren kennen: voor hen waren geene eigene plaatsen meer *eigene* plaatsen; als echte communisten gedroegen zij zich in de Kerkgebouwen onder de dienst van hunne domine's; ja, zwakke vrouwen mochten niet op hare eigene plaatsen zitten en moesten maar blijven staan, indien menschen van 't slag dier bewakers er zelve profiet van hadden. Dientengevolge was zelfs de geringste kerkeknecht verblijd over den uitslag. En schoon zelfs meer dan ééne vrouw nog lang voelde, dat zij zich overspannen had en allerlei gevaren en nadeelen de Kosters bleven bedreigen, als Christelijke mannen zouden zij dan den einduitslag, ook van het tegen hen door de teleurgestelde Kerkmeesters op touw gezette proces, afwachten. *Door de houding der Kosters zijn wij gered geworden.* Zoo zij bezweken waren, waren wij geweest in de macht van wie over ons heerschen wilden, en wij hadden op een goeden morgen onderscheidene kerkdeuren voor ons gesloten gevonden.

22 Juni was ons Waterloo.

Ik was één zenuw; ik moest eens eenige dagen in een rustig oord doorbrengen, verre van alle menschen en van alle bellen of schellen. Na des Zaterdags voor de dienst van den volgenden morgen (27 Juni), als wanneer een nieuwe aanval, ditmaal op onderscheidene kansels, gevreesd werd, advies gegeven te hebben, vertrok ik naar den *Trompenberg*. En die Gooische heuvelen overziende, was het mij, alsof ik de stem hoorde: „*Ditmaal is onze Floris toch ontkomen aan de samenzweerders*", en ik beloofde aan de nagedachtenis van mijn voorgeslacht, 't welk nooit tot den stand der eigenhoorigen, maar steeds tot dien der eigenerfden [2]) had behoord, en steeds

1) Ook in de *Westerkerk*-kosterij had eenige dagen later een gelijksoortige aanval plaats; zelfs de *Koepel*-kerk bleef niet ongemoeid. Maar — zou ik alles mededeelen, mijn boek zou veel te dik worden. In de *Oudezijdskapel* ging het 22 Juni zóó toe, dat de heer Rutgers, die er zich persoonlijk meê ging bemoeien, den 24sten zijn beloofd referaat niet aan de vergadering der Vrije Universiteit te Leyden leveren kon.

2) Ik behoor namelijk tot de weinige overgeblevene Grootburgers van het Gooi. Vóór de uitbreiding der Zuiderzee waren de heuvelen van Gooiland de continuatie van het Roode klif en den hoogen grond van Gaasterland. *Die* Gooijers zijn dan ook Friezen van origine. Vgl. verder over hen: *A. Perk: Over den oorsprong en den aard der gebruikregten op de Heiden en Weiden in Gooiland* enz. Arnhem, bij Is. An. Nijhoff 1842; — *Iets over Gooiland* enz. door Jh. Mr. C. Backer, Amsterdam, Joh. Müller 1838, en de *Gids* van 1844, bl. 284 en v.v.

als vrije mannen de wapenen gedragen en hun eigen erf verdedigd hadden, dat ik met Friesche volharding zou blijven strijden voor recht en vrijheid en waarheid en orde.

Zoo dankbaar ik was, zoo teleurgesteld was de heer Rutgers met zijne raadslieden en medewerkers. Vooral sedert die ure moest de Politie het ontgelden; brieven werden aan haar gericht, en aan den Burgemeester, als hoofd der Politie; zelfs moest deze daarover in eene Raadsvergadering eene niet malsche beoordeeling aanhooren van den heer Mr. Heineken, een van hunne advocaten. Maar Mr. van Tienhoven toonde toen, gelijk ook later, dat wie, naar zijne roeping, met den levenden God strijdt voor wet en orde, veel meer dan de dichter zelf vermoedde, de juistheid van diens woord ondervindt:

„Justum et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida....”

*** De in *De Standaard* openbaar gemaakte briefwisseling verdient ook hier opgenomen te worden:

Aan den Edelachtbaren Heer Burgemeester
van Amsterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Ned. Herv. gemeente alhier, waarin thans als leden fungeeren de HH. F. H. Stuve, H. Pouwels, G. van Riessen, F. L. Rutgers, G. L. Bertram, C. A. Renier, A. Kuyper, W. Krayenbelt, A. F. Brade, J. M. Hessel, J. Bechthold, L. J. Kuypers, S. J. Seefat, J. W. Meijer, J. J. Grevers, H. G. Ysebrand en H. W. van Loon; dat zij tot op den 22en Juni feitelijk en ongestoord beheerd heeft o. a. de Ooster- en Eilandskerken en de O. en N.Z. Kapellen; dat echter op den morgen van dien dag door kwaadwillige inferieuren de hulp der politie is ingeroepen, om haar gezag feitelijk te betwisten; dat de politie in deze zaak optredend met geweld uit onder haar beheer staande lokalen, ruimten, gangen of portalen verwijderd heeft aangestelde personen, die van harentwege aldaar met lastgeving geplaatst waren; dat feitelijk ten gevolge van deze onverklaarbare inmenging der politie, deze vier kerkgebouwen thans aan hun beheer onttrokken zijn; dat zij zich dientengevolge verplicht heeft gezien de inferieuren, die de hulp der politie tegen haar hadden ingeroepen, onverwijld te ontslaan uit hun betrekking; en voorts weten zal hoe zij haar wettig gezag heeft op te houden; maar dat zij, desalniettemin, met het oog op de gewichtige belangen, die haar zijn toevertrouwd, behoort te weten, in welke verhouding zich de politie tegenover haar plaatst; dat zij te dien einde een beleefd schrijven heeft gericht aan de hoofdcommissarissen van politie hier ter stede, waarvan afschrift hierbij gaat; dat hierop echter reeds eenige uren later het korte en zeker niet zeer welwillende antwoord is ontvangen, waarvan een afschrift als tweede bijlage dit request verzelt; en dat zij derhalve, met dit antwoord geen genoegen mogende nemen, zich alsnu tot UEdel-Achtbare, als hoofd der politie, wendt, met beleefd verzoek, dat het U behage moge,

aan genoemde hoofdcommissarissen van politie te gelasten, alsnog aan het immers alleszins billijk verlangen van requestranten te voldoen.

Uit naam van de Commissie voornoemd:
(*w. g.*) F. L. Rutgers, *Voorzitter.*
H. W. Van Loon, *Secretaris.*

Amsterdam, 30 Juni 1886.

Op dit request werd den 1sten Juli ontvangen dit antwoord:

No. 10786.

De Burgemeester der gemeente Amsterdam,

Gezien een adres met bijlagen van de heeren F. L. Rutgers en H. W. Loon, die onder verklaring te handelen, namens de commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsch Hervormde Gemeente alhier, op daarvoor aangevoerde gronden, in hoofdzaak verzoeken, om door hoofdcommissarissen van politie te worden ingelicht omtrent de verhouding, waarin de politie zich ten opzichte van het in de Hervormde gemeente hier ter stede gerezen geschil geplaatst heeft;

Geeft aan adressanten te kennen:

dat aan hun verzoek, zooals het daar is liggende, niet kan worden voldaan, aangezien inlichtingen, als door adressanten worden gewenscht, slecht door hem, als hoofd der politie, of van zijnentwege, worden gegeven;

dat, wat de verhouding der politie ten opzichte van het in de Kerkelijke Gemeente gerezen geschil betreft, hoofdcommissarissen en verdere ambtenaren en beambten der politie, zijn uitdrukkelijken last opvolgende, zich van elke inmenging of oordeel in dat geschil hebben onthouden en aan de kosters der door adressanten genoemde kerkgebouwen, slechts die hulp hebben verleend of doen verleenen, welke aan elk bewoner of bewaarder van huizen of gebouwen vanwege de politie pleegt en behoort verleend te worden;

dat, indien aan adressanten rechten op bedoelde kerkgebouwen worden onthouden, welke hun volgens de wet toekomen, erkenning en handhaving dier rechten gevraagd zal moeten worden aan den rechter, die hier te lande alleen bevoegde macht is, om in geschillen, over bevoegdheid, als thans in de Hervormde Gemeente te dezer stede bestaan, uitspraak te doen;

dat verder door hem de noodige bevelen aan de ambtenaren en beambten der politie gegeven zijn, om, onverschillig wie zich hieraan mocht schuldig maken, eigenmachtig rechten te voorkomen, elke geweldadige handeling tegen te gaan, en alzoo de openbare orde te handhaven.

De Burgemeester voornoemd:
(*w. g.*) Van Tienhoven.

Amsterdam, 1 Juli 1886.

Van den Burgemeester is het navolgende antwoord op een nader schrijven ontvangen door H. Pouwels c. s.:

De Burgemeester der gemeente Amsterdam,

Gezien een verzoek van H. Pouwels en J. W. Meijer, zich noemende de eerste waarnemend voorzitter, de tweede 1e secretaris der commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente Amsterdam, welk verzoek derhalve geacht moet worden door adressanten niet voor zichzelf, maar voor genoemde commmissie te zijn gedaan;

Gelet op verzoeken en mededeelingen, eveneens namens genoemde commissie door geheel andere, maar even achtenswaardige ingezetenen tot hem gericht en aan hem gedaan, waaruit mede hij heeft ervaren, dat er geschil in rechten bestaat tusschen verschillende

collegiën, welke hunner is de wettige commissie, welke adressanten verklaren te vertegenwoordigen

Geeft aan adressanten te kennen :

dat, zoolang door den rechter niet zal zijn uitgemaakt, welke der collegiën, die zich thans als rechthebbenden gedragen, bevoegd is om als commissie tot het bovengenoemd bestuur op te treden, het van hem niet kan noch mag worden verlangd, een dier collegiën als rechthebbende commissie te beschouwen of te erkennen;

dat overigens voor de bescherming, door de Politie aan de bewoners der kosterijen verleend, niet een of meer ambtenaren of beambten, maar hij als hoofd der Politie verantwoordelijk moet worden geacht.

De Burgemeester voornoemd:
(*w. g.*) Van Tienhoven.

Amsterdam, 13 Juli 1886.

De Standaard achtte het noodig de volgende ongepaste en misleidende woorden hieraan toe te voegen :

„Zonderling, omdat met 1 Juli een ander moderamen volgens de wet *moest* optreden, raakt Amsterdams burgemeester, die dit van vroeger weten kon, in de war.

„En ook, als morgen den dag tien burgers zich opwerpen als directie der Hollandsche Spoor, en hierover een proces komt, zal de burgemeester van die ure af geen directie van de Hollandsche Spoor meer erkennen en zich houden aan den stationschef.

„Ons dunkt, onze burgervader waagt zich aan gewaagde theorieën.”

Gedurende de eerste helft van 1886, en het eerste gedeelte van de tweede helft, als wanneer de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur menigeen tot eene moorddreigende waanzinnigheid prikkelde, was de hitte mijner vervolging het grootst. Hoeveel ik daardoor ook leed (en niet minder mijne trouwe hulp), er stak grooter kwaad achter. Wie de machten niet eert die men zich zelven in de Kerk gekozen heeft, eert allerminst de macht die langs den weg der geboorte, in 't algemeen buiten eigen toedoen om, in het burgerlijke gesteld werd. Zoodra het werk van den 6 Januari begonnen was, duchtte ik de treurigste beroeringen op maatschappelijk gebied; waar „de Antirevolutionairen” voorgingen oproer te prediken tegen de Kerkelijke Besturen, daar mochten „de Revolutionnairen” zeker wel tegen de overheid opstaan. Dientengevolge heb ik getracht, de bescherming in te roepen van de Justitie voor de Kerkelijke Besturen. Mijn desbetreffend, maar niet ingediend schrijven, uit de verkiezingsdagen dateerende, laat ik hier volgen :

WelEd. ZeerGestr. Heer!

Wat ik Dinsdag ll. U op uw Parket had willen vragen, dat zij mij thans vergund, schriftelijk aan U te richten met allen eerbied, aan uw ambt, en met alle onderwerping, uw beter oordeel verschuldigd.

Immers is het toch een eerste vereischte voor de orde en het welzijn der maatschappij, de gestelde machten te eeren in hare eigenaardige roeping. Zoo gaarne ik daaraan voldoe, zoo ongaarne kom ik op voor hetgeen men aan de door mij bekleede ambten verschuldigd is. Maar ik geloof dit te moeten doen zoowel in het belang der maat-

schappij als in dat der kerk, tot wier dienaars en opzieners ik het groote voorrecht heb te behooren, gezwegen van 't geen ambtshalve zou dienen te geschieden.

Ik zeg toch niet te veel, dat eerbied aan het kerkelijk gezag, volgens de vigeerende bepalingen, te betoonen, weldadig op den Staat en gansch het volksleven terugwerkt, en dat, omgekeerd, vertreding van het kerkelijk gezag tot omverwerping van de maatschappelijke orde leidt? Immers, als men op het hoogste gebied van het menschelijk leven de revolutie predikt, en tot hoon en smaad van die daar besturen opzet, wat zal dan niet op het laagste, of op een lager terrein gebeuren?

Welnu, zulke dingen hebben in Amsterdam en daarbuiten plaats gehad, en hebben nog plaats. Ik zal uwen kostbaren tijd niet misbruiken door U nog eens tot de lezing van een verhaal der revolutionaire gebeurtenissen alhier voorgevallen te noodigen. Van zekere zijde zijn daarbij woorden en bedreigingen gesproken, welke ik als persoonlijke beleedigingen vergeven heb, en reeds apriori vergeven had. Maar op bl. 14 van de hierbijgaande brochure wordt *het Classicaal Bestuur van Amsterdam in zijne leden en om zijne ambtelijke daden door middel van klinkklaren laster overgegeven aan de verachting van heel het lezend publiek, alsof zij van personeelen haat dol van woede geworden zijn en in een krankzinnigengesticht verdienen opgesloten te worden*, terwijl de schrijver en verspreider van zulke taal niemand minder is dan *Jr. Mr. A. F. de Savornin Lohman* alhier, indertijd lid der nu ontbondene Tweede Kamer van de Staten-Generaal, gewezen Raadsheer in het Hof van Brabant, en zich noemend Professor der Vrije Universiteit op gereformeerden grondslag.

Immers, „de bestrijders" „der door Dr. Kuyper verdedigde beginselen" zijn de leden van het pasgenoemd Classicaal Bestuur. Niemand, dan zij, nam een schorsingsbesluit betrekkelijk de bedoelde „tachtig fatsoenlijke menschen."

Misschien is het voor onze burgerlijke wetgeving geoorloofd, zich aldus uittelaten over de handelwijze van een kerkelijk collegie, ofschoon het zijnen oorsprong heeft in besluiten van het Souverein gezag dezer landen, werkt volgens een door Z. M's. besluit van den 23sten Maart 1852, No. 3 bekrachtigd Algemeen Reglement, en nog altijd van Staatswege als representatie en bestuur van de Classis Amsterdam in bepaalde betrekkingen erkend wordt. Ja, ik schroom niet te zeggen, dat juist deze bekleeding met gezag en de oorsprong daarvan voor de „fatsoenlijke menschen" van den schrijver en voor den schrijver zelven, niemand boven zichzelve erkennende, eene reden te meer is, om het Bestuur aldus te verachten.

Maar hoeveel de bescherming, waarop de Kerk zedelijke aanspraak heeft, heden ten dage dan ook te wenschen overlate, misschien is het volgens diezelfde wetgeving dan toch niet geoorloofd aan personen, aan kerkelijke ambtenaren die ambtshalve optreden en hun plicht doen zulk een misdadig voornemen toeteschrijven, en dat in *strijd* met *al* hetgeen zij gepubliceerd, of ook in hunne vergaderingen gezegd hebben, als geschied is in de volgende woorden: Zij doen dit, zij vallen op den 4den Januari aan, d. w. z. zij spreken op dien dag de bedoelde schorsing uit: „met de UITGESPROKENE bedoeling o. a. om vijf onzer eerwaardigste predikanten van hun bestaan te berooven."

Vaak heb ik gedacht, wat er toch worden moet van onze maatschappij, als onze achtbare burgerlijke rechters of Officieren van Justitie gedoogen dat zulke dingen door den druk verspreid worden? En vaak heb ik ondervonden, dat althans in de kerkelijke wereld alle zulke woorden eene zéér slechte uitwerking hebben: ongelooflijk is toch de brutaliteit, waarmede men het kerkelijk gezag hoont, en de boosheid, die vele leden van het Classicaal Bestuur jegens hunne personen en bedieningen ondervinden. Waar men ons toch zulk een wreedheid toedicht, zooveel persoonlijke laagheid durft

verwijten, en dat van de zijde van aanzienlijke en hooggeplaatste leidslieden en raadslieden des volks, — wat het volk dan zeggen en — doen zal, is gemakkelijk te bevroeden.

Dientengevolge kom ik tot U, Edel Achtbare Heer! met de *vraag*, of de geïncrimineerde woorden niet met goed succes u vervolgbaar schijnen.

Ik weet, dat u op deze vraag niet behoeft te antwoorden. Zij is geene klacht, gelijk geëischt wordt. Maar ik zou noodelooze moeite en opspraak en kosten gaarne vermijden willen. Daarom doe ik een beroep op uwe welwillendheid, geheel en al officieus, en mijnerzijds onder het aanbod van de stipste geheimhouding, of Gij het indienen van eene desbetreffende klacht met het oog op de Wet raadzaam zoudt achten, d. w. z., of er naar uw oordeel kans zou bestaan dat de Rechter althans zijne afkeuring over zulke taal of over zulk bedrijf zou uitspreken?

Het is mij niet te doen, om persoonlijk den verspreider van dien laster met boete of kerkerstraf te doen straffen. Het is mij hoofdzakelijk te doen: 1°. Om gemeenteleden eerbied te leeren voor het kerkelijk gezag, óók in 't belang van de Maatschappij; — 2°. Om bescherming door het uitspreken van een oordeel der door de partij nog ontziene rechterlijke macht; — en 3°. Om aldus een beteren toestand voortebereiden.

Maar zoo door U geoordeeld wordt, dat eene vervolging niet raadzaam is, — dan zie ik bepaald van eene klacht af, en onderwerp ik mij geheel aan uw beter oordeel, doch tevens met diepe smart over de vrijheid, die men tegenover het Kerkelijk Bestuur heeft genomen en gegeven.

Met de verschuldigde hoogachting enz.

De bloedstroom der „Socialisten" op 22 Juli en de vloeken en vuisten en pistolen der vromen op 21 Juli, — Noorderkerk en Leiderdorpsche Kerk — getuigen met onwraakbare getuigenis, dat de Revolutie overal en altijd hetzelfde is en hetzelfde werkt.

Waarschijnlijk heeft ook de Politie de grondgedachte van dat schrijven beaamd. Zij was hier niet geplaatst tegenover eene twist tusschen Godgeleerden, maar tegenover eene partij die onder gestadig beroep op Gods Woord de grootste wanorde in stad en land teweegbrengen zou, indien deze niet zoo spoedig en zoo snel mogelijk gevoelde dat ook zij gehoorzaamheid aan de bestaande orde te betoonen had. De Politie mocht zich niet mengen in de inwendige aangelegenheden van de Kerk, noch optreden ter uitvoering van kerkelijke vonnissen. Maar voor het huisrecht der Kosters en voor de bescherming van de door de Kerkelijke Besturen ter leiding van den openbaren Godsdienst, alzoo van de Kerkelijke Orde, voor zooverre deze in verband stond tot de openbare rust, de veiligheid van de bedienaren des Woords, en hunne openbare werkzaamheden, moest zij optreden. En zij heeft dat hier gedaan met eene voorbeeldige getrouwheid, waarvoor de gemeente, maar ook de maatschappij warme dank verschuldigd is.

Ik mag dit gedeelte niet eindigen zonder ook met groote erkentelijkheid het gedrag der *Collectanten* voor de instandhouding van den openbaren

eeredienst vermeld te hebben. Dit Collegie kiest zichzelf en bestaat meerendeels uit jeugdige burgermannen en jongelieden. Hun dienst is een dienst der liefde en een post van vertrouwen. Zijn doen in de Kerkgebouwen, wat de Kerkvoogden elders gewoonlijk zelve doen; tellen de collecten, en doen ze met de schriftelijke en onderteekende opgaaf van het gecollecteerde in de in elke Kerkmeesterskamer aanwezige geslotene geldkist. Van hunne houding tegenover de Kerkmeesters hing dus veel af. Indien zij weigerden, de ingezamelde gelden te storten in de geldkisten, die in de macht van onze Kerkmeesters waren, wat dan? En er waren onder hen minstens een twintigtal „Geschorsten". Vooral toen onze Kerkmeesters de gewone jaarlijksche collecte langs de huizen zouden gaan houden, was het de vraag, of die Collectanten de gewone hulp verleenen zouden. De collecte zelve was niet zonder gevaar. Onze Kerkmeesters wilden geen enkel gedeelte der stad onbezocht laten; ook in de meest geschorste buurten moest men in de gelegenheid gesteld worden tot de instandhouding van den eeredienst bij te dragen. Als naar gewoonte waren de Collectanten om hulpbetoon gevraagd geworden. Die vraag stelde hen op de proef, te meer omdat de vergadering van „Kerkmeesters", die zich tegenover hen stelde, verklaard had geene collecte te zullen houden; zoo het heette, om moeilijkheden te voorkomen. In de vergadering gebracht, werd die vraag echter ten gevolge van de krachtige houding des Voorzitters met overgroote meerderheid bevestigend beantwoord. Deze beslissing dreef de leden, die het met de Geschorsten hielden, tot het nemen van hun ontslag. En het duurde niet lang, of hunne ledige plaatsen waren door de hulpvaardigheid van anderen spoedig weder bezet. Zoo was ook in dit opzicht het Beheer wederom gebracht op een veiligen voet.

De laatste vraag, die ik mij ter behandeling onder dat opschrift voorstelde, betreft het gedrag der Geschorsten in betrekking tot de hangende kerkrechtelijke procedure.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland ontzette de 75 wederspannig geblevenen van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, en verklaarde hen voor onbepaalden tijd vervallen van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen.

Den 4den Januari hadden wij definitief voorloopig geschorst, den 1sten Juli

daaraanvolgende werd dat besluit geteekend. Schijnbaar is de behandeling vertraagd geworden door het overslaan van het classicaal clavier, waarvan ik boven sprak. Inderdaad echter heeft de vertraging medegewerkt tot eene behoorlijke beslissing. De zaak zelve was zéér ingewikkeld; de meeste leden, zoo niet alle, van de „Hoogere" besturen waren volstrekt niet terstond op de hoogte, of liever in de diepte der Amsterdamsche ellende; allerlei moeilijke rechtskwesties moesten inmiddels van alle kanten bezien worden; de belangen niet alleen van zoovele personen en van zulk eene groote gemeente, maar ook van Land en Kerk stonden op het spel. Maar toen dan ook die uitspraak gevallen was, begreep bijna ieder, dat zij gelijk stond met eene beslissing in het hoogste en in het laatste ressort.

Niettegenstaande het den 22sten Juni verijdeld plan, en alle andere aanvallen, ging het mij, toen ik er officiëel kennis van bekwam, evenals Scipio, nadat hij Karthago ingenomen had, en ik weigerde beslist elke „felicitatie met den gelukkigen afloop." En toch was het vonnis eer te zacht, dan te streng.

Evenals de provisioneele schorsing, was ook die uitspraak met hare bevestiging onvermijdelijk.

Met de vernietiging der besluiten konden wij niet volstaan, omdat men ons besluit in dezen eenvoudig als scheurpapier beschouwd zou hebben. „Ad patibulum," zouden de afmakers der Kerkelijke Besturen geroepen hebben. Sedert 1870 had de Kerkeraad steeds meer met die luiden gegekt, of hen als machteloos en goddeloos uitgekreten. Wie zelfs als „Kerkmeesters" zich niet ontzagen, zwakke vrouwen met vuist en knie te duwen en met de hand op den arm te slaan, die zouden als Ouderlingen of Diakenen er geen bezwaar in vinden, de deur „voor den neus van het Classicaal Bestuur" te sluiten. Zij moesten in één oogenblik verlamd worden, of de zaak was verloren. Daartoe werden zij geraakt met de voorloopige schorsing, en deze trof, gelukkig, oogenblikkelijk doel.

Dat was van God! En Hij heeft de hoogmoedigen verstrooid in de gedachten hunner harten. Zij werden met een oordeel van verblinding en verharding gestraft. Van *verblinding:* want zij namen den schijn aan, alsof zij zich onderwierpen, en organiseerden tegelijk het grootst mogelijke verzet, waarschijnlijk meenende dat de Kerk evenmin zag als zij zelve. Van *verharding:* ondanks alle slimheid toch gingen zij hardnekkig voort op den weg, die zeker voerde tot het verliezen van alles. De leidslieden kenden de kaart der Kerk niet; bedwelmd als zij waren door de wierookwalmen van een troepje onwetende en fanatieke vrienden, waanden zij, dat straks alle vrienden der Waarheid zich tegen de Synode zouden keeren, en hunne zijde zouden

kiezen. De volgelingen vertrouwden op het doorzicht en den invloed hunner leidslieden; zij stelden vleesch tot hun arm en ontnamen Gode Zijne eer; zelf de vleugellamme en krompootige en venijnige vlugschriften van kerk-verwoestinglievende Juristen werden aangezien als vonnissen der Rechtbanken; ja, nu waren wij gansch veroordeeld! Voor „Godzalig" en „Gereformeerd" gold ieder die het in eigen oog „Godzalige" en „Gereformeerde" volk hielp, al was zijne hulp dan ook voor geld gekocht, en de persoon zelf uit de moerassen van het Modernisme, of uit het slijk van de Nijl opgeklommen. Men had geen eigen inzicht, geen eigen geweten, geen eigen oog meer; allen waren één, houw en trouw gezworen hebbende, en één voelde, dacht, sprak, zag voor allen; het „pro omnibus vobis" van den Mispriester werd zoo letterlijk mogelijk opgevolgd, ook daarin dat allen zooveel mogelijk moesten bijeenbrengen voor de bewezene diensten. Ja, de heer van Son, die zich niet ontzien had, ons allerlei leelijke dingen van zeker iemand te zeggen, kon nu 't allereerst zijnen naam plaatsen onder de orakeltaal van dienzelfden man, en verklaren gaan dat zij, inzonderheid Adriani en Vos, met allerlei leugens omgingen. Geen wonder, dat zulk een weg, tot den einde bewandeld, tot de onherroepelijke bevestiging van die uitspraak leidde: bij het besef, dat zij ten volle verdiend was, kwam de verontwaardiging over zooveel boosheid, listigheid, brutaliteit, over zooveel zedeloosheid in é. w., onder het masker der vroomheid.

't Spreekt vanzelf, dat de aanval op de Kerkgebouwen, de oproerige bewegingen op de Noordermarkt en te Leiderdorp, gelijk de onderscheidene kerkdiefstallen die reeds behandeld waren, een helder licht wierpen op wat er beraamd en wat er gaande was. De bestuurders der Kerk zouden geene Nederlandsche Christenen geweest zijn, indien zij zich daardoor tot eene minnelijke schikking, of tot buiging van het recht hadden laten verlokken. Geen Nederlander, al heet hij dan ook „Modern," en al wordt hij dan ook voor „Heiden" gescholden, gaat voor oproer uit den weg, zijn plicht verzakende.

Men verhaalt te Amsterdam de volgende anecdote. Bij gelegenheid van een patriotsche beweging op den Dam, die voor een Oranjegezinden Burgemeester nogal dreigend scheen, wilde een jonge man, bij dien Burgemeester als Secretaris werkzaam, een zoon van Petrus Broes, dat de Burgemeester de achterdeur zou uitgaan. „Ik vergeef het u, jonkman, was het antwoord, maar weet, dat een Burgemeester van Amsterdam altijd de voordeur uitgaat." En door de rechte deur uitgegaan, ging Dedel fier, de opgeruide menigte in de oogen ziende, door haar midden heen zonder er eenig ander kwaad van te lijden, dan dat zij hem later den scheldnaam van „brutaal" gaf.

't Is niet alleen des Konings leus: „Je maintiendrai!" Die leus leeft in het hart van elken Nederlander, zijn afkomst waardig; moet het zijn, dan begint hij den tachtigjarigen oorlog opnieuw. Wij dulden nu eenmaal geen Filipsen, al doen zij zich, evenals hij, voor als de beschermers van de ware religie, en als de godzaligste lieden der wereld. Ook weten wij genoeg van de schade, door Datheen en Hembyze, door Joris en Jantje veroorzaakt, dan dat wij, Nederlanders, bij gelijksoortige verschijnselen, niet schouder aan schouder zouden staan ter bescherming van vrijheid en orde, waarheid en gerechtigheid.

Arme vrienden, die nog altijd meent, dat de Amsterdamsche beroerten de vrijheid der Dortsche geloofsbelijdenis bedoelden. Zelf volstrekt niet Gereformeerd, zou men echter met de Formulieren van Eenigheid een iegelijk doodslaan, die, hoe goed Gereformeerd ook, den „Souvereinen" en éénhoofdigen Kerkeraad eenigermate dorst te weerstaan.

De Wanorde was in reglement gebracht, en de Anarchie moest in het leven treden; men maakte een *chaos,* onder voorwendsel dat men een *kosmos* voortbracht; de aanbeveling en de invoering van de Dortsche Kerkenorde, „*zonder het gezag der Christelijke Overheid,*" was het uitroepen van de willekeur desgenen, die de sterkste longen en de krachtigste vuisten bezit en gebruikt, de terugkeer naar den toestand der aanvankelijk protesteerende Kerk, naar de gruwelen van Munster, naar de beeldenbreking die het doodvonnis over alle Nederlanders in de pen gaf, naar — datgeen, waartegen de laatste zoowel als de eerste Synode onzer Vaderen de noodige maatregelen vaststelde.

Grooter mystificatie is dan ook sedert de dagen der eerste Afscheiding niet gezien: men noemt zich gereformeerd, en roemt er op; men is echter Ge*de*formeerd, en men deformeert. Treurig is het, dat menigeen het Christendom verloochent, hetwelk hij belijdt en predikt volgens Zijnen naam; maar ook hier is de bede des Heilands toepasselijk: „Vader, vergeef het hun, want zij weten niet, wat ze doen!" Maar die mannen, die het beter weten dan allen, die inderdaad veel weten, die aller ziel wegen, die zich de gehoorzame kinderen Gods en de getrouwe dienaren des Heeren noemen, die zich met den Heere Jezus zelven vereenzelvigen, zoodat zij eene zonde tegen hunne personen als eene zonde tegen Hem, in Wiens naam wij onze knieën buigen, aanmerken, — die mannen zijn veel schuldiger. Zij hebben de historische waarheid in leugen, en de heerlijkheid van het vleesch geworden Woord in de ellende van een verderfelijk mensch veranderd. Nederland, de wereld, werd met onwaarheden overgoten en het schepsel werd gediend boven den

Schepper. Wie zou daartegen niet opkomen, zoolang het eigen geweten nog niet tot zwijgen gebracht was?

Maar ook dat alles nog daargelaten, was de uitspraak gansch niet onrechtvaardig.

Men kan met het onnoozelste gezicht ter wereld gaan vragen: „*Waar is het misdrijf der geschorsten?*” Men kan alles toeschrijven aan partijhaat of partijvrees, — zoolang de Langmoedigheid het gedoogt. Men kan allerlei theorieën gaan opwerpen, alsof het Kerkverband niets is dan „een contract social”, dan een tot weder opzeggens toe gesloten contract. Men kan elke, dat gevoelen wederleggende brochure onbeantwoord laten, en zelfs Dr. Klein, die de opstellen van de geleerde Heeren Rutgers en Lohman stuk wreef, eerst hoog opgevijzeld, thans als een ondankbaren hond (*Heraut* van 2 Mei 1886) gaan voorstellen. Men kan gaan doleeren: „Wij zijn om ééne stem veroordeeld!” Dat alles neemt echter niet weg, dat de uitspraak eer te zacht dan te hard was.

Inderdaad, om het uitbrengen van die ééne stem voor het vaststellen van de beruchte Wijzigingen in het Reglement op het Beheer uitgebracht, zijn de bedoelde Kerkeraadsleden geschorst, ontzet, en vervallen verklaard.

Ik begrijp niet, dat Christenen kunnen zeggen: ’t was maar eene stem! Of weten die Christenen niet, dat van elk ijdel woord rekenschap gegeven moet worden; dat wie tot zijn broeder zegt: gij dwaas! het helsche vuur verdiend heeft; dat Ananias en Saffira om een leugen met een plotselingen dood gestraft werden; dat gansch het Joodsche volk nu al achttien eeuwen zucht onder een ontzettenden vloek, omdat het voor Barabbas en tegen Jezus *gestemd* heeft?

Dit gold den Heer, zal men zeggen. Voorzeker, de zwaarte der straf voor het misbruik der tong wordt bepaald door de hoedanigheid van het voorwerp, waartegen dat misbruik gericht werd. Hoon en laster jegens den Koning bijv. wordt zwaarder gestraft dan jegens een zijner onderdanen. Maar is daarom het misbruik der tong volstrekt niet voor tuchtiging vatbaar, als het in eene Kerkeraadsvergadering plaats heeft? Dan is ook de leervrijheid op den kansel volkomen rechtmatig, als men om eene stem in de Consistorie uitgebracht niet bezwaard mag worden. Daaruit blijkt, dat „Gereformeerd” en „Modern” ook op dat punt één van hart, en één van ziel zijn. Dat niet alleen, maar dan zou geen enkel Kerkeraadslid, in die kwaliteit ageerende, in de termen van tucht vallen. Het *stemmen* is de hoogste daad van elk lid der vergadering. Daardoor komt een besluit tot stand; elk besluit is eene acte, en deze acte is de grondslag van alle bestuur. Door

het stemmen worden benoemingen gedaan, door het stemmen gelden toegewezen of geweigerd, door het stemmen geschiedt, in één woord, alles wat de Kerkeraad doet. Veel te veel heeft men in gansch deze geschiedenis vergeten, dat de Kerkeraad geen praatcollegie is, noch eene constituante, noch een disputeer-gezelschap, noch eene Tweede Kamer. De Kerkeraad is een *Bestuur*, en zijne „handelingen" zijn in den grond der zaak niets dan stemmen, door de meerderheid uitgebracht [1]).

De vraag, waarop hier alles aankomt, is, *waarvoor* of *waartegen* men gestemd heeft. Wie ter wereld zal het iemand kwalijk nemen zoo een Kerkeraadslid gestemd heeft tegen het uitsteken der vlag op 's Konings jaardag; maar wat, zoo hij eens gestemd had voor een besluit, om den Koning te vergiftigen? Daarom behoort men te onderzoeken, of het stemmen voor de Wijzigingen van December zulk een misdrijf was, dat de uitgesprokene tucht daarmede in overeenstemming was. En dan aarzel ik niet te zeggen, dat zij zelfs niet ver genoeg reikte. De ontzetting van het lidmaatschap had er bij uitgesproken moeten worden. Men had volkomen gebroken met alle lidmaatschapsverplichtingen, het Kerkverband ter zijde gesteld, en allen, die daarin wilden blijven, principiëel van alle bezittingen beroofd, gezwegen van alle andere vergrijpen.

Men had zich dus vergrepen aan de allereerste beginselen der zedelijkheid, en daaromtrent zou het Provinciaal Kerkbestuur of de Synode onbevoegd zijn eene uitspraak te doen? Stel, dat de Kerkelijke Organisatie nog veel grooter zonden voor hare rekening heeft, dan men beweert, dat zij heeft: mocht zij daarom niet wederkeeren tot beterschap, en niet tuchtigen wie zich, als het volk Gods uitgevende, aan grove verkeerdheden schuldig maakten? Sinds wanneer is een „Moderne" onbevoegd te oordeelen over vraagstukken van zedelijkheid? Wie nam het ooit op voor helaas! niet zelden noodzakelijk geachte afzetting, om onzedelijkheid op andere punten, ook door „Modernen" uitgesproken, zelfs als de censuur „vrome" leeraren trof? Is dan overspel en dronkenschap alleen zondig, en niet het vervreemden van Kerkegoed en rechtstitels en het afsnijden eener gemeente van hare bezittingen? Mag de organisatie, ook bijaldien het waar ware, dat zij de moderne leer vrij liet, om zulk eene reden niet daartegen strijden?

Ik ben overtuigd, dat de Synodus contracta en dat de Synodus plena, evenals het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, zich door geene andere consideraties hebben laten leiden, en in plaats van hardvochtig en

1) Het gewicht eener stemming is dan ook volgens de eigene Huishoudelijke Reglementen zoo groot, dat men kan laten aanteekenen in de Notulen met eenig besluit niet te hebben ingestemd, om alzoo niet medeverantwoordelijk voor de gevolgen te zijn.

voortvarend te zijn, de uiterste langmoedigheid, aan nauwkeurigheid van onderzoek gepaard, gebruikt hebben.

Alles scheen er toch op aangelegd te zijn, om de leden van de Kerkelijke Besturen, welke met de zware taak van het onderzoek belast waren, te prikkelen, af te matten, moreel en physiek te doen bezwijken.

Onze Memorie was slechts eene memorie van inlichtingen: geen vonnis, en ook geen aanklacht. Wij spraken onze incompetentie uit, omdat ons bij het voorloopig onderzoek gebleken was, dat ontzetting zou kunnen volgen. Die uitspraak moest gemotiveerd worden; vandaar onze Memorie. Natuurlijk werd, om ons zoo zwart mogelijk te maken, den volke verkondigd, alsof het van God was ingegeven, dat wij tot ontzetting voorgedragen, en een aanklacht ingediend hadden. Ontzetting zou *kunnen* volgen; maar dat ze volgen *moest*, hebben wij den Rechters niet, en nergens gezegd. Hoe dit zij, de Besturen, die met het beslissend onderzoek belast werden, hebben het zich ook niet gemakkelijk gemaakt. Wat uit het schrijven van den heer van Witzenburg den 16[den] Maart blijkt, dat mag gerust van elk Bestuur gezegd worden:

Waarde Collega!

Het besluit van het Cl. Bestuur heb ik heden avond ontvangen. Het Prov. Kerkbestuur is, voor zoover mij bekend, des zins en willens met de zaak den meest mogelijken spoed te maken; maar vergeet toch niet, dat het ook ernstig dient te wikken en te wegen, en dat, vooral tegenover den man met wien wij te doen hebben, op ieder i het puntje moet gezet worden. — Het zal daarom goed zijn, dat Gij het pak met de bescheiden zoo spoedig mogelijk aan mijn adres afzendt, dan zend ik aan elk der leden van ons Bestuur, — zoover de exemplaren strekken, — een afdruk van de memorie van Uw Bestuur, van de contra-memorie, en van het openbaar schrijven, opdat zij vóór onze eerste vergadering op de hoogte kunnen zijn.

Groetend gaarne t. t.

J. van Witzenburg.

En in welken geest daarentegen van de zijde des Geschorsten gemanoeuvreerd werd, leert het volgende, aan *de Standaard* ontleende bericht. Het heeft betrekking op de tegenover onze Memorie geplaatste *Contramemorie*.

Elk lid van het Provinciaal Kerkbestuur stelt zich op zijne kamer vooraf in kennis met de officiëele stukken; in *de Standaard* wordt eenvoudig gelogen, dat de geschorste Kerkeraadsleden eene vaste overtuiging gekregen hebben met betrekking tot een werk, waarvan bijna niemand van hen iets begreep en waaraan slechts een tweetal van hen gewerkt hebben. Onzerzijds werd op grooten spoed aangedrongen, en het Kerkbestuur liet zich niet stoomen, nu van gelijk gevoelen als de man, die thans niet met overhaasting te werk wilde gaan. Doch ziehier het bedoelde bericht, 't welk het

eenige is, naar ik weet, dat van goede kennis der Reglementen bij de Geschorsten een doorslaand bewijs geeft.

De geschorste kerkeraadsleden zijn tot de vaste overtuiging gekomen, dat het in gereedheid brengen van een *Contra-Memorie* binnen den tijd, die door de Synode gesteld was, en die feitelijk op 5 dagen neerkwam, physiek *onmogelijk* was. Hiervan is mededeeling aan de Synode gedaan, natuurlijk onder reserveering van rechten.

In hun mededeeling zeggen zij o. a.:

„Er mag in zoo ernstige zaak niet met overhaasting te werk worden gegaan.

„Iets wat te meer klemt, daar in de hun gezonden *Memorie* niet enkel bestuurszaken, maar ook en vooral *beheerszaken* worden aangeroerd, waarvan het dusver als zeker gold, dat ze *niet* behooren onder de jurisdictie van de synodale besturen.

„Intusschen wenschen ondergeteekenden ook bij dit punt niet op lossen indruk of ook opgevatte meening af te gaan, maar het advies van rechtsgeleerden hierover in te winnen.

„Een onderzoek waarbij dan o. a. tevens de vraag ter sprake zal moeten komen, in hoeverre bij een optreden der Synode, om te doen wat des Provincialen Bestuurs is, niet te zeer buiten de reglementen omgegaan wordt, om, met het oog op een civiel proces, de competentie van de Synode in deze qualiteit te kunnen erkennen.

„Daarom kan ook deze mededeeling niet anders geschieden, dan onder nadrukkelijk voorbehoud van alle, zoo kerkelijke als burgerlijke, rechten."

Ingevolge de opzending van 15 Maart was er geen *provisioneel* onderzoek bij het Provinciaal Kerkbestuur meer mogelijk. Derhalve was een onderzoek noodig, waarbij alle *i*'s behoorlijk gezet, en van het noodige voorzien werden. Eenige weken daarna was de vracht stukken gelezen, doorworsteld, en kon het Kerkbestuur de volgende Missive zenden, die door *de Standaard* zoo eigenaardig besproken werd, alsof hij niet begreep, dat het Provinciaal Kerkbestuur een kleineren maatstaf gebruiken zou en kon dan het Classicaal Bestuur.

Zaandam, 25 Mei 1886.

Aan den heer N. N.

Het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*.

Geroepen, ingevolge het laatste lid van Art. 47 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht, om kennis te nemen van en te oordeelen over het feit, dat gij in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Gemeente te *Amsterdam* van den 14 December 1885 als lid van dien Kerkeraad zoudt hebben medegewerkt tot de aanneming alstoen van de in druk hierbij gaande „Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*," — in welk feit zou zijn gelegen verstoring van orde en vergrijp in de uitoefening van eene kerkelijke betrekking;

Ontvangen hebbende eene „*Memorie van Consideratiën*," — zooals daaronder staat — opgemaakt te *Amsterdam* den 5 April 1886 in eene bijeenkomst van de provisioneel geschorste Kerkeraadsleden, en *uit hunnen naam* geteekend door de HH. P. Van Son, J. Bechthold en W. F. Buré;

Brengt u in herinnering, dat voormelde Memorie strijdt met het voorschrift van art. 9

van het reglement voor kerkelijk opzicht en tucht, volgens hetwelk alle ingediende stukken *door de belanghebbenden zelven onderteekend moeten zijn.*

En stelt u ter beantwoording voor de volgende vraag:

Hebt Gij als lid van den Algemeenen Kerkeraad te Amsterdam in de vergadering van dien Kerkeraad van den 14den December 1885 gestemd voor de toen aangenomen, in druk hierbij gaande „Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam"?

Het Provinciaal Kerkbestuur heeft deze vraag doen afdrukken onder bijgaanden afdruk van bedoelde „Wijzigingen en Bijvoegingen" dd. 14 December 1885, en noodigt U uit Uw stellig antwoord onder die vraag aldaar te plaatsen, en te onderteekenen, en daarna die bijlage van de tegenwoordige aanschrijving aan het Provinciaal Kerkbestuur te doen terugkomen binnen zeven dagen na heden.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland,
(*w. g.*) A. G. Jans, *President.*
„ J. Van Witzenburg, *Secr.*

De Standaard nu zei er dit van:

Hier is iets zeer vreemds in.

Reeds in December van het vorige jaar heeft het Classicaal Bestuur de klacht gegrond en dus de beklaagden persoonlijk schuldig bevonden, en hen op dien grond persoonlijk gestraft In Januari droeg het Provinciaal Bestuur ze op gelijken grond persoonlijk ter afzetting aan de Synode voor. En thans op 25 Mei, d. i. dus vier á vijf maanden later, is men er nog niet achter, of de Geschorsten werkelijk voor of tegen gestemd hebben.

Intusschen is het opmerkelijk, dat de booze aanklachten van het Classicaal Bestuur van „verregaande onrechtzinnigheid" en „onchristelijken wandel" thans reeds zijn teruggenomen. Er blijft nu alleen over: „verstoring van orde" en „vergrijp in de uitoefening van een kerkelijke betrekking." Beide rekbare, zeer rekbare termen!

Dr. Kuyper put zeker uit een ander Hollandsch volk zijne Hollandsche taal, en gebruikt misschien andere kerkelijke Reglementen, dan wij. Want, hoe hij anders kan schrijven, dat het Classicaal Bestuur „de *beklaagden persoonlijk* schuldig bevonden, en hen op dien grond „persoonlijk *gestraft*" heeft, is bepaald onbegrijpelijk, tenzij men bijv. aan *aberratio mentalis* denken moet. De „beklaagden" zijn door ons zelfs zoo weinig gestraft geworden, dat de Amsterdamsche Predikanten op eenige dagen na een gansch jaar voor de geschorste predikanten gepredikt hebben, zonder vergoeding zelfs voor de onkosten die zij soms maken moesten, terwijl deze bovendien nog de vacatuurpenningen in ontvangst namen (behalve één collega, die het N. B.! nog het meest noodig heeft), en lieten verluiden, dat hun ook nog een bedrag, met hun traktement gelijk staande, ter hand gesteld werd; zij hebben (uitgenomen het laatstbedoelde geval) van de duizendwerf vervloekte Synode en hunne als Godloochenaars vertrapte ambtgenooten gehaald wat zij er van halen konden, tot den laatsten cent toe. In elk geval, het Classicaal Bestuur heeft volstrekt niet „gestraft;" zelfs de Synode niet. Maar hun orgaan moest wel zulke valsche voorstellingen uitdenken en geven: een

frauduleus bankroetier neemt het evenmin met de woorden als met de cijfers bijzonder nauw.

Men ging nog verder. Men verweet ons, wat men zelf bedreef.

Daartegen protesteerende, vonden wij al wederom geene genade in de oogen van Dr. Kuyper. Hij wist aan onze woorden zelfs den grooten troost te ontleenen, dat zijne zaak al heel goed stond. De rollen waren zoo omgekeerd, dat wij van beschuldigers gedaald waren tot verontschuldigers van ons zelven. Nu ik begrijp, dat de kudde van zulk een oversten herder al heel weinig vrees voor den uitslag koesterde. Niets anders hoorende dan zijne profetieën, al waren ze soms onbegrijpelijker dan de orakels van Delphi, en van onze zijde weken achtereen schier niets vernemende; bijna bedolven onder den stortvloed van brochures en memories en schier doodgedrukt door de lokaal-menschen, heeft zelfs menige vriend van ons zich ongerust laten maken.

Daarom te meer verdient het bijzondere waardeering, dat de eerstgekozene Kerkmeesters (de HH. *A. D. de Marez Oyens, Mr. W. Baron Roëll, Mr. Everwijn Lange* en *J. W. H. Crommelin*) de benoeming aannamen, welke daad zekerlijk ook eene openlijke afkeuring van het gedrag der Geschorsten inhield. 't Is moeilijk te zeggen, hoe er gekuipt werd tegen de aanneming. Advocaten en familieleden gingen persoonlijk en schriftelijk aan den arbeid. De Geschorsten hadden die heeren op eens zoo lief gekregen, dat de eerstgenoemden hun gratis advies kwamen brengen, en de laatstbedoelden eene bijzondere belangstelling gingen bewijzen. De ons aldus geschonken groote zedelijke steun moest echter na zulk eene teleurstelling destemeer tegen ons gekeerd worden. Vandaar de venijnige aanvallen op de „Aristocraten", gelijk later op de Politie en de rechterlijke ambtenaren. Men dorst „den grooten man" te wederstaan, aan zijne woorden geen onfeilbaar gezag toekennende, en begrijpende, dat er nog grootere macht bestond. En toen nu de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur bekend geworden was, begon veler vrienden bange vrees te wijken, en werd het schier onbepaald vertrouwen bij anderen in Kuyper's en Rutgers' en Lohman's wijsheid diep geschokt.

Het spreekt vanzelf, dat de „kerkelijke rechtsbedeeling" reeds van den beginne veroordeeld was, gelukkig op gronden die ontleend waren aan de fantasie van disputeerzieke, en in het Kerkrecht onbedreven Juristen, en in termen die op de „rechters" geen invloed zouden uitoefenen. Wilt gij dan een staaltje van de vonnissen, die de rechter en beul van alle zijne tegenstanders in zijne onbegrijpelijke wijsheid dorst te publiceeren?

Naar aanleiding dan van eene kerkelijke missive de aandacht vestigende op de „ergerlijke en stuitende leemten, waardoor de kerkelijke rechtsbedeeling in het Ned. Herv. kerkgenootschap ontsierd wordt", gebruikte hij de bepaling van Art. 9, *Regl. v. Kerk. Opzicht en Tucht*, welke den bijstand van een raadsman of zaakgelastigde verbiedt, om ons kerkgenootschap, waaraan hij alles te danken had in den weg der middelen en waarvan hij o zoo gaarne de voordeelen bleef genieten, beneden het Heidendom — natuurlijk niet dat van „het Classicale Jan Rap en zijn maat" — neen, beneden het Heidendom van Augustus en Brutus en Nero te stellen. Ja, nog erger!

„De Christelijke Kerk leeft uitsluitend doordien ze een advocaat en voorspreker bij den troon der genade heeft; — en zie, in haar eigen vierschaar laat ze geen voorspraak toe.

Dit is eene ontzettende omstandigheid.

Temeer, zoo men weet, dat dit vroeger wel mocht; maar later is afgeschaft, alleen omdat zulk een rechtsbijstand den rechters te knap af was.

En dat nu mocht niet. Deze rechters moesten met hun aangeklaagde kunnen handelen naar welgevallen."

Hebt gij nu ooit iets slechters gezien, dan dit? — Dat echter, wel beschouwd, geheel en al niet alleen met de Dortsche Kerkenorde (het *non plus ultra* onder de machines der kerkelijke tyrannie, indien de Gereformeerde Overheid haar niet bewaakt), maar ook met „den Woorde Gods" overeenstemt, volgens hetwelk men zich, als men voor de kerkelijke vierschaar geroepen was, niet eens bedenken mocht, wat men zeggen zou (Luc. 12 : 11)

Vreemd, dat *„het* vrome volk," „het volk des Heeren" niet aan deze belofte gedacht schijnt te hebben, of liever, dat zijn voortreffelijkste leeraar er niet aan gedacht heeft. Zij past anders zoo voortreffelijk in het aangenomen systeem. Doch hoe dit zij, dat verbieden van advocaten en procureurs was niet de eenige rede, waarom onze kerkelijke rechtsbedeeling beneden het Heidendom werd geplaatst. Zij was zelfs „een werk der duisternis". Waarom? — Omdat er geen dagbladreporters, noch zelfs een redacteur van *Standaard* of *Heraut* bij toegelaten wordt.

Wij zijn er evenwel nog niet. Er is „geen schijnsel, geen schaduw, geen zweem van rechtswaarborg, omdat „uwe vijanden als uw rechters kunnen zitten". De schrijver gevoelde het: „de menschen mogen mij niet lijden", zonder er evenwel aan toe te voegen: „maar ik maak het er ook naar". Integendeel, hij dankte God, dat hij niet was gelijk die Classicalen, Heidenen, Wolven, Broedermoordenaars: hij wou hen allen met zijne vasten en tienden gezegend hebben. Evenwel, mij dunkt, dat niemand zijner vrienden en geestverwanten in het Provinciaal Kerkbestuur en in de Synodale vergaderingen — en hun getal was niet gering — persoonlijke vijandschap in de anderen,

hetzij ze er in, hetzij er meê in verband stonden, ontdekt zal hebben. Doch de Geschorsten hadden zeker zelve hunne rechters moeten kiezen? Of zouden zij eene rechtbank voor de kerkrechterlijke procedure gewenscht hebben, gelijk de 1ste Kamer der Rechtbank, waarvoor het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, verschijnen moest, bestaande uit een Voorzitter, die Roomsch, een Rechter, die Doopsgezind, en een, die Waalsch is, terwijl de Substituutofficier Remonstrantsch en de Griffier een Israëliet heet? En dan verschijnen met een Procureur die uit Abraham is, met een Advocaat, die zich vrijdenker noemt, maar in *de Standaard* „de onze" werd geheeten, en met een anderen die uit de Remonstrantsche afscheiding overkwam tot de Vaderlandsche Kerk, en daarin tot eene nieuwe afscheiding medewerkt? En daarvoor en daarna in den Haag door een Advocaat, dien men zelf in eigen Courant bestreed, de argumenten laten uitdenken?

Het vindingrijk vernuft had zich evenwel nog niet uitgeput. Het verzon bijv. dat het Classicaal Bestuur het misdrijf reeds als bewezen had verklaard, ja „in zijne drijfveeren als onbetwistbaar gebrandmerkt".

Nu zou men zeggen: 't is genoeg! Maar neen, dat vernuft was werkelijk onuitputtelijk. Zie hier, hoe hij reeds in de eerste dagen des jaars naar aanleiding van een aan Kerkmeesters gericht schrijven (waarover nader) zich uitliet:

„*Ten vijfde* lette men er op, dat bij deze kerkelijke rechtsbedeeling *nog altoos de gruwelijkheid der inquisitie bestaat.*

Ook dit feit is in de jongste dagen weer in alle bladen kenbaar gemaakt.

Er was een vergadering gehouden van de Kerkelijke Commissie. In die vergadering waren besluiten genomen, zonder dat de notulen zelfs aangaven, wie er voor of tegen gestemd heeft.

Recht om te weten wat in deze vergadering voorviel hebben dan ook uitsluitend de leden; en dat zoo uitsluitend, dat de voorzitter zelfs door het reglement macht bezit om *geheimhouding* op te leggen.

Maar zie, desniettemin bekruipt aan het classikaal bestuur van Amsterdam, doende wat des kerkeraads is, de lust om de leden van dit college voor de stem, die ze in deze commissie uitbrachten, te straffen.

En hoe legt men dat nu aan?

Doodeenvoudig door de inquisitie weer in te voeren, en ge krijgt een brief thuis, ongeveer van dezen inhoud:

„Waarde broeder, bedoelde commissie nam een besluit dat ons niet aanstaat. Niet onmogelijk dat gij, broeder N. N., tot dezulken behoort, die hiertoe meewerkten. Betuig binnen acht dagen uw leedwezen over dit besluit, of we zullen u als schuldig veroordeelen!

Het Classicaal Bestuur."

Om niet te qualificeeren, niet waar? En dat in een Protestantsche kerk.

Nu, eertijds vorderde men dan nog iets met zulk een inquisitie; maar in onze dagen wekt al zulk bedrijf geen ander gevoel dan dat der verachting.

En dat is nu de kerkelijke rechtsbedeeling, waaronder straks een kleine honderd eerzame poorters van de goede stad van Amsterdam zullen moeten terecht staan."

Alzoo scheldende, razende, tierende, zou hij de Kerkelijke rechters werkelijk boos gemaakt hebben, indien de Heer der Kerk hen niet krachtig en merkbaar bewaard had tegen den invloed der boosheid, gepaard met het voorgeven, dat alles om Jesus' wil geschiedde. Immers in *De Standaard* van 25 Januari schreef hij, dat het hem geheel om het even was, op wat wijs Dr. Hoedemaker, of wie ook, aan de publieke verloochening van den Christus, aan het hoonen van Zijn Majesteit en de vertrapping van zijn Woord een einde maakte. Als er maar een einde aan kwam! Dat was zijne eenige conditie!

Merkwaardig verschijnsel? Iemand, die zelf elk oogenblik de majesteit van Christus „vertrapt", als eenige conditie, waarop hij met trappen en schelden op de Kerk van Christus met hare besturen zal ophouden, te hooren stellen, dat aan dat publiek vertrappen een einde gemaakt wordt, — alsof dat niet des Heeren eigen werk ware!

„*Jezus de Koning in zijne Kerk!*" ziedaar „de honig uit de rotssteen", waarmede oppervlakkige vroomheid zich liet vangen! *Voor Jezus als Koning buigt de Synode zich niet,* — ziedaar de duizendvoudig geopenbaarde wetenschap van hem, die zich op den troon van Christus had geplaatst. „*De Synode is in staat van Revolutie tegen haren wettigen Koning*", — ziedaar het kort begrip van alle in de Nieuwe Kerk, in onze lokalen, of op de Prins Hendrikkade geslagenen vonnissen, op naam, en ten genoege van wie nu reeds de wereld gingen oordeelen door — oproer en scheldwoorden.

Zulk eene beschouwing moest leiden tot volslagen onthouding; hoegenaamd geene gemeenschap met zulke besturen, had de leus behooren te zijn; de Geschorsten hadden zich eenvoudig moeten laten veroordeelen. Immers, ieder contramemorie, elk protest, elk adres was gericht aan luî, die men zelf voor volstrekt onbevoegd verklaarde om te oordeelen, èn om hunnen hartstoestand, èn om de organisatie, waarin zij zaten, èn om de reglementen die zij handhaven moesten. Maar in plaats van ze ongemoeid te laten onder den vloed van scheldwoorden, waarmede men ze overstelpt had, ging men nog allerlei dingen van hen vragen, en toonde men zich ten slotte niet ongeneigd eene geldelijke gave van hen aantenemen. Zoover ik weet, is den Geschorsten niets geweigerd van hetgeen zij gevraagd hebben. Integendeel, was hunnerzijds weêr de wensch naar een *modus vivendi* opgerakeld, de Synode ging er op in. Begeerden zij uitstel van beantwoording, de begeerte werd ingewilligd. Schenen zij genegen, om gehoord te worden, de Synode maakte zelfs gelegenheid tot een eervolle retraite.

Van een en ander werd schandelijk misbruik gemaakt. Zooveel mogelijk

moest de organisatie uiteengetrapt en gebrandmerkt worden onder het voorgeven van te pleiten voor eene rechtvaardige zaak, door godzalige broeders verricht. Nog in de allerlaatste dagen van het geding moest den volke verkondigd worden, dat men tot de intrekking van het beruchte Artikel 41 bereid was, onder conditie dat Jezus Souverein zou zijn in zijne Kerk. Wanwat wilde die conditie anders zeggen, dan dat men vrij zou blijven om kerken te stelen en in Consistorie's in te breken, en predikanten buiten hunne vertrekken en bedehuizen te bannen, en liegende alle kwaad te spreken van wie *Christus* willen dienen? Ware de Synode in die voorwaarde getreden, dan had zij inderdaad Barabbas vrijgelaten en Jezus aan het kruis genageld.

't Sprak wel vanzelf, dat de Synode, noch eenig ander Bestuur aan het onderhandelen gaan mocht. Zij had eenvoudig haar oordeel uittespreken over de ingekomene bezwaren. De Geschorsten wisten zéér goed, dat als zij verklaarden, tot de regeling des beheers van het jaar 1869 te willen terugkeeren, zoodra zij hersteld waren, de gansche tuchtzaak gestaakt zou worden. Maar de drijvers lieten hoegenaamd geen schuldgevoel blijken. Hunne eenige fout was, dat ze hunne batterijen te vroeg voor het oog des vijands blootgesteld hadden. Al de schuld lag bij het Kerkbestuur; en de fout, waarvan men later zeggen zou berouw te hebben, bestond daarin, dat men niet eerder aan het breken en rooven gegaan was. „Het Kerkgenootschap" moest er onder, 't zij dan zedelijk, 't zij dan feitelijk; en de vromen moesten zich als een eenig man rondom Dr. Kuyper plaatsen, als ware hij de verworpen verdediger van Christus' majesteit.

Hierop was ook de verschijning voor de Synode aangelegd. Reeds de titel, dien Dr. Kuyper aan zijne brochure gaf, deed denken aan.... Maar laat mij zwijgen over die blasphemie, en over het nameloos verschil tusschen zijne houding voor de Synode en die van den Zone Gods voor het Sanhedrin, wiens voorbeeld te volgen allen Christenen betaamt, maar inzonderheid hem die zijne eigene zaak met die van Christus vereenzelvigt. Hij gaf dan „eene bijdrage tot de kennis van onze Synodale organisatie", en het was eene bijdrage, hoe hij de welbekende spreuk van het bedriegen der wereld overbracht op zijne goedgeloovige lezers. Van al de 75 verscheen hij alleen, en hij verscheen voor al de 75. Bij allen waren wel gewetensbezwaren om te komen, maar bij hun representant niet [1]). Nu dacht ieder logisch man, dat hij verscheen, om, gelijk de brief der Synode luidde, *over de aanhangige tuchtzaak te worden gehoord.* Dr. Kuyper dacht er echter anders over. Hij stelde de prealabele kwestie, en wilde eerst zijne bedenkingen uitspreken

1) Vgl. de 1ste bijlage van „*Dr. Kuyper voor de Synode.*"

„tegen de competentie van de Synode *in dit stadium* van het proces de beklaagden te hooren." Dit werd hem niet toegestaan, en dat niet toestaan heeft hij aldus omschreven: „Aanhooren wil ik U, maar eerst als het verhoor, waartegen ge juist protesteert, *afgeloopen* is, dient voor elken logischen denker of een absurditeit te heeten, of is erger nog: „een met den beklaagde gegekt" [1]).

Opgekomen, om over de tuchtzaak gehoord te worden, erkende hij feitelijk de competentie van den rechter; voor het houden van een samenspraak was hij niet opgeroepen; de Synode zat daar geenszins, om zich door den beklaagde de wet te laten stellen.

Dat „droeve feit", t. w. dat de Synode zich voor Dr. Kuyper niet wilde buigen, werd door hem zelven op eene wijze beschreven, die van zijn gemoed en verstand voor gansch de wereld een droef getuigenis geeft.

De Synodus contracta had, evenals bij het getuigenverhoor [2]), dat ingesteld werd, om de bezwaarden te kunnen oproepen ten einde hun de maat vol te meten, vragen geformuleerd, die de Voorzitter moest doen, en die de verschenen bezwaarde had te beantwoorden. Dat was de logische gedachtengang der Synode, ook van den Voorzitter, die stellig niet gezegd heeft, wat Dr. Kuyper hem in den mond legt, t. w. dat hij ook veel aan logika gedaan had. Ook is het volstrekt onaannemelijk, dat de Secretaris Ds. Overman, of eenig ander lid, eenigszins (laat staan gedurig) beproefde, een anderen loop aan de behandeling te geven. Eindelijk is het volstrekt verwerpelijk, dat de Voorzitter hem een „marsch!" toegeworpen zou hebben. Maar volgens de ingenomene positie moest br. ten Harmsen van der Beek, evenals de andere orthodoxe leden gebrandmerkt worden, terwijl mannen als Douwes, Reitsma, Overman, Perk, omdat Kuyper hen als niet-orthodox kon voorstellen, geflatteerd konden worden. Immers, uit alle van den kant der Geschorsten geopenbaarde stukken, bleek de paalvaste toeleg, de *broeders*, die hen dorsten wederstaan, zoo zwart mogelijk te maken, ten einde zooveel volks mogelijk van hen afkeerig te maken en in den ontworpen schapenstal te brengen. Ik voor mij heb ten minste álle vrijmoedigheid, om te schrij-

1) Vgl. zijn schrijven aan *Het Handelsblad*, No. 18778, en de 3de bijlage van: *Dr. Kuyper voor de Synode.*

2) Wat aan de getuigen gevraagd, en wat door hen geantwoord werd, is medegedeeld in Memorie van Rechten *in cas van revisie aan de Algemeene Synode van de Nederl. Herv. Kerk aangeboden door de vijfenzeventig bezwaarde Amsterdamsche kerkeraadsleden.* Amsterdam, J. A. Wormser 1886.

Tegen de Noot op bl. 89 moet ik ernstig protest aanteekenen, om 't geen ik vroeger bl. 100 reeds schreef, maar ook om de onjuistheid der voorstelling, alsof Dr. Rutgers slechts *privatim* aanteekende: het „bureau", waartoe ook de Assessor behoort, neemt de stemming op.

ven, dat geen der aanwezige leden de correcte houding van den Voorzitter afgekeurd heeft.

De daaropvolgende uitspraak van den 24sten September maakte aan dat proces nog geen eind. De bezwaarden vroegen revisie. Waarom? Om, gelijk hun voorspraak berichtte, aan de Synode de gelegenheid te geven, zich te bekeeren. In het officiëele stuk echter wordt deze reden opgegeven: „De beproevingen, waaraan 's Heeren wil ons onderwerpt, dragen wij ootmoedig en liefst hadden wij in den smaad, ons om Zijnentwille aangedaan, dankbaar berust. Ons vertrouwen op de wijsheid en bezadigdheid der Synode is meer dan geschokt; te fel zijn de hartstochten opgezweept, dan dat de menschelijkerwijs onpartijdige rechtsbedeeling nog mogelijk zou zijn. Nochtans met het oog op de gevolgen, die zulk een aanslag op de zelfstandigheid en het geweten der gemeente noodzakelijk na zich slepen moet, dwong ons de conscientie het laatste middel van herstel aan de Synode niet te onthouden. Niet op ons ruste bij tijdgenoot en nazaat de vloek, als straks het noodlottig woord: jacta est alea, weerklinkt en de onheelbare breuk gaapt."

Dit slotwoord is hoogst merkwaardig. Wat toch blijkt daaruit? In het algemeen, *dat er geene minnelijke schikking mogelijk was.*

Tegenover het volhardend beweren van de bezwaarden, dat zij om Christus wil vervolgd werden, staat onze paalvaste overtuiging, dat zij zich vergrepen hebben aan de geboden Gods; aan hunne beloften, meermalen der Kerke gedaan; aan de leer en het voorbeeld van Christus; ja, dat ze zich verhard hebben op eenen weg van *praktische* Christus-verloochening, en allen gesmaad hebben, allerlei kwaad sprekende, die, in den weg der kerkrechtelijke bediening hen tuchtigende, al zijn ze dan ook feitelijk „modern", de allereerste beginselen der zedelijkheid handhaafden.

Zijn de hartstochten te fel opgezweept geworden, aan wie de schuld? Welke bladen, die de Kerkelijke Besturen ondersteunden, hebben de taal geëvenaard, die de bezwaarden mede voor hunne rekening namen? Waar is het bewijs, dat zij, die, zooals ik zelf, op alle denkbare manier met scherpe pennen gestoken en als met spelden geprikt werden, eenigen hartstocht aangeblazen hebben? Die volzin is dus een vonnis door de bezwaarden over zichzelven geveld.

Waarschijnlijk hebben zij van den beginne evenmin begeerd, als verwacht, dat de kerkelijke uitspraak zou meêvallen. Waartoe anders zich reeds vóór het uitbreken van den strijd zooveel mogelijk van de Gemachtigden verzekerd? En daarna ook van de vrienden, die vroeger ijverden voor de Kandidaten van *Evangelie en Belijdenis*, en van gemeenteleden, die prijs stelden

op de prediking der geschorste predikanten? Waarom, als zij eene „onpartijdige rechtsbedeeling" hadden gewenscht, zich niet in waarheid aan de schorsing onderworpen? Waarom zóó gehandeld en zóó gesproken, dat zij veeleer alle beschaafde en „fijne" Christenen *tegen*, dan *voor* zich innamen? Waarom, als er eene hand werd toegestoken, haar veeleer gegeeseld, dan aangegrepen? Of zijn er zelfs mijnerzijds geene ernstige pogingen aangewend, om van Son en de Gaay Fortman tot terugkeer te bewegen?

Doch welaan, zij streden naar hunne overtuiging voor „de zelfstandigheid en het geweten der gemeente"! Laat ons toegeven, dat zij zich ter goeder trouw hielden voor *de* handhavers van de zelfstandigheid en het geweten *der* gemeente. Wij houden die overtuiging voor een onwederlegbaar bewijs, dat hunne conscientie vreeslijk dwaalt. Wat is het echter in het beste geval, dan de autonomie van hun particulier geweten? Verstaan zij door „de gemeente" hetzelfde als de gemeente, voor wier betrekkelijke zelfstandigheid, voor wier bezittingen, voor wier rechten, voor wier beslissing van 1869 wij opkwamen, en geheel het Kerkbestuur in de bres ging staan? Immers neen, want de Algemeene Kerkeraad had zich de macht aangematigd, te beslissen wie stemgerechtigden zouden zijn, en de bijzondere Kerkeraad, wie als lidmaten zouden worden erkend. Niet de volkskerk, zooals zij reglementair bestaat, maar een groep van door enkele uit het Synodale stemrecht voortgekomene uitverkorenen zouden bepalen, wie de plaatselijke gemeente uitmaken. Bovendien, de autonomie van hun, of van eenig geweten, kent noch de Schrift, noch de Kerk. De zelfstandigheid eener plaatselijke gemeente, hetzij eene reglementaire, hetzij eene zelf gemaakte, is noch in vroegere, noch in latere dagen, beginsel van ons Kerkrecht geweest. Derhalve stond het Kerkbestuur tegenover eene beweging, die geheel het verleden en geheel de toekomst en alle rechten en plichten der Kerk wilde vernietigd zien naar den zin van enkele mannen, die zich poseerden en presenteerden als het geweten der gemeente. Met dezulken kan geene enkele vereeniging onderhandelen: zij moeten, òf zich onderwerpen, òf heengaan, òf uitgezet worden; zoo niet, dan teekent zulk eene vereeniging haar eigen doodvonnis.

't Is mij volstrekt onbekend, dat eenig Kerkbestuur een aanslag wilde, of ging ondernemen „op de zelfstandigheid en het geweten der gemeente". De Reglementen geven zelfs te veel vrijheid aan de „zelfstandigheid der gemeente"; denk bijv. aan de manier, waarop de Predikanten gekozen worden, en aan de regeling van het Beheer! En wat „het geweten der gemeente" aangaat, bij aanvang zag men het reeds, en bij toeneming zal men het zien, dat „het geweten der gemeente" de beslissing der Synode goedkeurt. Maar, als men

onder „de gemeente" niet anders verstaat dan de schare van eigene volgelingen, — ja, dan... Maar het Kerkbestuur is nooit en nergens geroepen, den zin van boozen en blinden te doen, al zijn ze dan ook belijders van Christus, indien het tegen zijn eigene, mede in den weg des gebeds om licht en kracht, verkregene opvatting van Gods wil strijdt!

De aangenomene houding der bezwaarden liet geene andere uitlegging toe, dan deze: òf zij willen eene breuk, en leggen het zoo aan dat zij voor hun doel de voordeeligste stelling innemen en de doeltreffendste maatregelen nemen, òf zij willen de Kerkbesturen naar hunne hand zetten. Doch ook in het laatste geval, zouden de Kerkbesturen eene breuk in de volkskerk hebben zien ontstaan. In dat geval zouden zij zelve medeplichtig zijn geworden, en dat gedeelte, dat de Volkskerk wil handhaven, tegen zich in het harnas gejaagd, en er waarschijnlijk uitgedreven hebben. Dit toch stond vast, dat wij veeleer zulk eene kerkregeering zouden verworpen hebben, dan dat wij ons zouden hebben laten beheerschen door het Indepedentisme van eene zich het vrome volk noemende, maar inderdaad in vele opzichten niet vroom handelende menigte, op hare beurt beheerscht door het autonome geweten van een autonomen kerkeraad eener autonome vergadering van wie het deelgenootschap aan Christus afhankelijk maken van instemming met eene door een paar souvereine mannen uitgedachte formule, en die ons werken door hunne geboden op geboden en regels op regels machteloos zouden maken. Veeleer hadden wij, zoo noodig en mogelijk, voortgepleit tot op de planeet Saturnus, wij als vertegenwoordigers van de rechtmatige gemeente, dan dat wij op onze schouders genomen zouden hebben zulk een juk, veel ondragelijker dan „het juk der Synodale hiërarchie." 1)

Om Christus' wil heeft de Synode dan ook de einduitspraak bevestigd. Iets anders mocht niet geschieden. Zij heeft ook bij de revisie met eene veler ongeduld opwekkende langzaamheid gehandeld. Evenmin uit hare stukken, als uit die van het Classicaal Bestuur spreekt hartstocht of partijdigheid. Elk argument, door de bezwaarden aangevoerd, werd onder handen genomen, wederlegd en ontzenuwd; de drie uitspraken vormen eene bron van rechtskennis, en dus van zedelijkheid, die door de beoefenaars met voorliefde en met groote nuttigheid gebruikt zal worden. Nog nooit werd een proces met zooveel kracht en energie en talent van de zijde der bezwaarden voortgezet, maar ook nooit werd van de zijde der kerkelijke rechters

1) Vgl. over dit punt, behalve onderscheidene opstellen in *De Banier* en in het *Wag. Weekblad*, *Ds. Van Veen:* 1ste No. der bij Egeling te Amsterdam verschijnende Blaadjes, en Prof. Cramer: *Het houten en het ijzeren juk.*

een proces, onder ongunstiger omstandigheden, onder meer smaad en hoon, met grooter kalmte en waardigheid en rechtskennis ten einde gebracht, dan met dit geheel eenige proces het geval was, terwijl de aan de Gemeente en aan de Besturen gerichte missives eerlijk en op voortreffelijke manier van bedoeling en beginsel rekenschap geven [1]).

Juist een jaar nadat de Algemeene Kerkeraad zich competent verklaard had, om die rampzalige voorstellen in overweging te nemen, wisten zijne leden zeker, dat zij om hun eigen stem, door hun gedrag het gansche jaar bevestigd, door de Kerk voor incompetent verklaard waren, om haar nog langer te dienen.

1) In eene volgende afdeeling deel ik de bedoelde officieele stukken meê.

DERDE HOOFDSTUK.

ONS VERWEER.

„*Waarom lijdt gij niet liever schade, waarom lijdt gij niet liever ongelijk?*" dan dat gij U met de rechtszaken die dit leven aangaan, bij verschil, tot „ongeloovigen", dat is tot Heidenen vervoegt? Zoo oordeelde Paulus. Zoo oordeelde ook het Classicaal Bestuur, en gansch de Kerk, natuurlijk zonder de rechters voor „ongeloovigen", in den zin van den Apostel, of van den heer Kuyper, te houden; maar, omdat alle kerkelijke zaken, voor zooverre zij dit leven aangaan, door de Kerk zelve berecht moeten worden. De Kerk is van Christus wege geroepen, óók over hare stoffelijke dingen, bijzondere rechters uit hare leden aan te stellen en zich aan hunne uitspraken te onderwerpen. De Chefs der Geschorsten echter oordeelden anders. Om meer dan ééne reden de burgerlijke rechters bewierookende — een deel van dien wierook kwam hun zelven ten goede —, streefden zij reeds lang naar de oplossing van de kerkgeschillen door den burgerlijken rechter; te meer omdat zij, bij volslagene onbekendheid met het Kerkrecht bij hen zelven en bij de rechtbanken heerschende, en bij hunne dolle antipathie tegen hunne eigene kerkelijke Besturen, voor wie geene scheldwoorden te leelijk waren, van *deze* geene voldoening hunner geldgierigheid te hopen hadden, maar wel van de waarschijnlijk door gelijksoortige theoriën beheerschte rechtbanken, die, in elk geval, bij het voortgaand welslagen der verkiezingsmanoeuvre's, mettertijd wel bezet zouden worden met mannen van gelijksoortige opinie's. Het is dus niet te verwonderen, dat hunnerzijds gedwongen werd tot het aangaan van een proces.

De toegang tot de Nieuwe Kerk was den rechthebbenden geweigerd. Bij deurwaarders exploit, door den heer Stadig, een lidmaat onzer kerk geconstateerd, kon die weigering aanvang worden.

Er werd over en weêr verzet aangeteekend tegen uitbetaling van het Grootboek [1]); ook dit verbod kon eene aanleiding wezen.

De inbraak in de Consistorie van de Nieuwe Kerk leverde grond tot indiening van een aanklacht bij den Officier van Justitie op.

Eindelijk kon om het Archief, waarvan het gebruik ons belet werd, gepleit worden.

Onzerzijds is geen pleidooi gezocht. Op allerlei manier hebben wij eerst getracht het door ons aangevangen proces om het Archief te voorkomen. Gaarne hadden wij voorstellen tot minnelijke schikking ontvangen. Wij hebben ons onverwijld bereid verklaard tot medewerking aan een *modus vivendi*. Daarop bestond den 8sten Januari des morgens vóór twaalf uur alle kans. »Mr. Heemskerk was zeer zacht gestemd. De Godsdienstoefeningen zou hij willen laten doorgaan en den predikant toegang geven tot het Kostershuis. De diaconale fondsen zou hij willen afgeven, en verder alles regelen mits de hoofdzaak niet gepraejudicieerd wierd, d. i. de autonomie der kerkelijke Commissie, en dat geene daden van geweld zouden plaats hebben. Ook het Archief des Kerkeraads zou hij willen afstaan."

Bij den heer Molster pratende, kreeg hij de boodschap, van wat er aan de Nieuwe Kerk gebeurde, t. w. dat de Predikanten daar verscheuen voor de belegde vergaderingen. Hij zeide den Heer Molster, dat hij dat niet goed vond, nu zij over een *modus vivendi* onderhandelden. Maar elke vergadering was bepaald, vóór dat het woord *modus vivendi* in dit geschil genoemd was geworden; de vergadering van het Ministerie was zelfs reeds den 4den bepaald geworden. Heemskerk vertrok daarop naar de Nieuwe Kerk, van onzen Advocaat de verzekering medenemende, dat wij geene daden van geweld zouden plegen. Nu schreef hij den volgenden dag, dat hij van ons voorstellen tot minnelijke schikking inwachtte.

Als Mr. Heemskerk in ernst die woorden gesproken heeft, dan is hij erg teleurgesteld geworden. Evenmin als de Overheid, al zit ze in de knel, de witte vlag tegenover oproerlingen hijschen mag, evenmin treedt een Kerkelijk Bestuur uit eigen beweging in onderhandeling met wie stelselmatig ongehoorzaam zijn. De Tram-conducteur zet eenvoudig uit den wagen, des noods met behulp der Politie, die de voorschriften moedwillig overtreden en niet naar zijne waarschuwingen luisteren. Bovendien, zoo wij een accoord aan-

1) Reeds den 10den Januari 's middags ten 3 ure wist ik, dat ook zonder onze protesten het Grootboek onze Kerkefondsen niet zou uitbetalen. Onzerzijds werd natuurlijk het eerst verzet beteekend: aan geschorste Kerkmeesters mocht niet uitbetaald worden. Maar ook Heemskerk, een raadsman dergenen die ons feitelijk schorsten, schreef reeds den 12den Januari, dat hij hetzelfde moest doen, gelijk hij trouwens ook gedaan heeft.

boden, zouden de oproerige inbrekers met gansch hun aanhang in hun hoogmoed en boosheid gestijft worden: het Kerkbestuur had van zijnen, door de Kerk van God gegeven zetel afstand gedaan ten behoeve van een nieuwen Stoel van Petrus. Maar zoo zij op eene behoorlijke manier ons hadden voorgesteld, wat Mr. Heemskerk bij Mr. Molster uitsprak, welnu, dan zouden wij daarin een teeken van berouw begroet, en tot verzoening alles gedaan hebben, wat recht en plicht gedoogde.

Ik geloof niet, dat er conciliatie zou gevolgd zijn. Wij zouden stellig wel de *autonomie der Kerkelijke Commissie* ongeprejudicieerd gelaten hebben, maar bij de vraag, wie daarover dan zou moeten oordeelen, zou groot verschil ontstaan zijn. Wij daarentegen hadden besloten, geen *modus vivendi* te erkennen, dan waarbij de vernietiging der besluiten van December 1885 en de roeping van het Classicaal Bestuur om hier te doen wat des Kerkeraads is, aan den anderen kant onbewimpeld en ten volle geëerbiedigd werd.

Hoe dit zij, wij ontvingen van de bedoelde heeren nooit eenig voorstel tot schikking. Getrouw aan hun opzet, wilden *zij* over het Kerkbestuur heerschen. Sterk in hunne fantasie, moest dat zwakke zich tot hen om heul en troost wenden. Overwinnaars in eigene schatting, zouden zij de vredesvoorwaarden stellen. Goedgunstiglijk zou men alle niet gedweeë orthodoxen nog wel in „de Kerke Christi" te Amsterdam dulden, hun een paar kerken ten gebruike gunnende; maar het Kerkbestuur als zoodanig moest subjectie aan de souvereine organen van de souvereine gemeente betoond hebben, en zich voorts doodstil houden.

Onze zaak scheen dus voor goed verloren. Wie zou de overmachtige en overmoedige, en zelfs met bloedstorting dreigende partij, die zich in de Nieuwe Kerk zoo sterk verschanst had, aandurven? Hadden zij niet zooveel voor zich, dat men de schorsingsdaad uit dolheid en alle zucht tot verdediging van het goed recht der Kerk uit eene koppigheid, die alles op het spel zetten wilde, voortgevloeid achtte? Was het bovendien niet veel Christelijker, aan broeders de hand te reiken, dan nog langer voort te gaan op dien, zoo niet verkeerden, dan toch onheilspellenden weg?

Wij mochten aan alle zulke vragen geene aandacht schenken; wij konden niet anders, dan *binnen* de grenzen onzer roeping ons bewegen. Als leden van het Classicaal Bestuur hadden wij gehandeld; als leden van het Classicaal Bestuur zouden wij blijven handelen: wat wij hadden te doen, was voorgeschreven, en niemand van ons zag in deze voorschriften eenig kwaad.

Wij waren op den officiëelen weg, en zouden dien blijven bewandelen. Wat we daarop te doen vonden, hebben wij gedaan. Ons verweer bestond

in het stil verrichten van wat plicht en roeping voorschreef naar de omstandigheden, waarin God ons geplaatst had.

Daartoe behoorde allereerst de bekendmaking aan het Publiek, geplaatst in de *Kerk. Courant* van 9 Januari, waarvan de inhoud reeds op bl. 131 opgenomen werd.

De oproeping van het Kiescollegie ter vergadering op 11 Januari mocht niet achter blijven.

Ook daarvoor was groote zorg noodig. Zouden de Geschorsten niet even goed die vergadering *in* gedreven worden, als dat wij *uit* de Consistorie gedreven waren? Daarom werd er eene lijst opgemaakt dergenen die tot den Kerkeraad behoorende door het met politie versterkte dienstpersoneel toegelaten mochten worden. De vergadering bleek echter wettig samengesteld, en toch voltallig te zijn. Wij hadden voor de verkiezingen een lijst van grootendeels reeds vroeger gediend hebbende keurlingen van het Kiescollegie zelf als kandidaten opgemaakt, en die lijst verspreid, terwijl de Voorzitter van het Classicaal Bestuur voorzien was van de stembiljetten des Bestuurs in plaats van de geschorste leden daar optredende. Maar nauwelijks was de vergadering met dat voornemen des Bestuurs bekend, of zij vloog onder de leiding van den Heer Wormser zoo uiteen alsof zij door een heirleger wolven plotseling overvallen was geworden. *Het Handelsblad* gaf er de volgende beschrijving van:

„Dat de hartstochten, trots de geprezen houding der geschorsten, toch niet weinig zijn „aangeblazen," dat is gisterenavond in de Koepelkerk gebleken.

Te zes uur moest daar de gewone jaarlijksche verkiezing plaats hebben van ouderlingen en diakenen der hervormde gemeente.

De vergadering was in voldoenden getale opgekomen, maar kenmerkte zich al aanstonds als uiterst woelig, reeds onder het voorlezen van de presentielijst. Toen de voorzitter, ds. A. J. Westhoff, mededeelde dat de 80 stemmen der geschorste kerkeraadsleden thans door het classicaal bestuur zouden worden uitgebracht, barstte er een woest getier los. Na eenige oogenblikken gelukte het echter den voorzitter de orde te herstellen.

In waardige bewoordingen protesteerde toen de heer Wormser tegen deze wetsuitlegging van den voorzitter, en voegde daar nog een paar andere opmerkingen bij.

Toen daarop de voorzitter op hoogst bezadigden toon den vorigen spreker zijn ongelijk trachtte aan te toonen, en verklaarde, dat hij de wet *moest* uitvoeren, kreeg men weder een onbeschrijfelijk tooneel van „aangeblazen hartstochten" te aanschouwen. Zoo ontzettend werd toen het getier en gefluit, dat op het gedruisch de commissaris van politie der 4de sectie uit het bureau aan de overzijde van het Leidscheplein kwam toesnellen, meenende dat onverwijlde hulp noodig was en men van de kerk een slagveld had gemaakt. De meesten der opgekomenen hadden zich verwijderd.

De voorzitter, die bij dit rumoer zijn kalmte geen oogenblik verloor, verdaagde de vergadering tot over acht dagen.

„De Commune in de Kerk," zoo luidde de verzuchting van een der ooggetuigen van dit rumoer, die de meening uitsprak, dat het wel gemakkelijk is de hartstochten op te wekken, maar dat het heel wat moeielijker is, als ze eenmaal zijn opgewekt, ze weder

te doen bedaren en van uitspattingen, als in de Koepelkerk zijn gepleegd, te weerhouden."

Dientengevolge was het raadzaam, in de eerstvolgende dagen geene vergadering van het Kiescollegie te houden, te meer omdat een paar honderd leden onmiddellijk na dat oproer, in Maison Stroucken houw en trouw gingen zweren aan de Geschorsten.

Verder zorgden wij dan, dat het Grootboek niet aan geschorste Diakenen noch aan geschorste Kerkmeesters kon uitbetalen, maar eerst ná de ondubbelzinnige prediking door het geweld, aan de Consistorie-deur gepleegd, op welsprekende wijze gehouden. Echter, met betrekking tot de Diakonie moest het verbod zoo spoedig mogelijk ingetrokken worden. Vele door de Diakonie wettig verschuldigde pensioenen, lijfrenten enz. moesten ten spoedigste uitgekeerd worden, zou men geen aanleiding vinden tot een opstootje, dat in verband met het socialistische rumoer van die dagen hoogstgevaarlijk kon worden. Gelukkig, dat ik, ingevolge eene den 12[den] gehoudene conferentie van de Voorzitters en de Secretarissen van de Synode, het Classicaal Bestuur en den Kerkeraad, op de Kerkeraadsvergadering van den 14[den], kon berichten, dat de uitbetaling aan hare gemachtigden op een nieuw mandaat van het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, zou geschieden.

Ook voor het voeren van processen zochten wij ambtelijken steun. Wel was mij reeds den 10[den] Januari de niet geringe som van *f* 10.000 toegezegd geworden voor proceskosten, maar ik wenschte, dat de gansche Kerk zou optreden tegen het ruw geweld van het radicaalste kerkrechtelijke Modernisme, dat, onder „Gereformeerd" krijgsgeschreeuw, een aanval op de gansche kerkelijke organisatie gedaan had. De daarvoor noodige machtiging (Art. 66, *Regl. Kerk. Opz. en Tucht*) werd, gelukkig, spoedig verkregen.

Van crimineele processen afkeerig ten einde broeders te sparen, zagen wij, ofschoon het ons van zeer bevoegde zijde aangeraden werd, zelfs, zoo noodig, met gebruikmaking van Art. 31 *Wetboek van Strafvordering*, van zulke middelen, althans voorloopig, af; terwijl wij, gelijk ik reeds gezegd heb, elk denkbeeld om door geweld en list de herovering van de Nieuwe Kerk te beproeven, beslist en onverwijld verworpen hebben.

Tot alle verwijt zouden wij voorts het zwijgen doen. Ook omtrent alle rechtskundige vraagstukken, die in menigte gesteld werden, zouden wij ambtelijk noch persoonlijk, direct noch indirect spreken. Wij zouden slechts met officiëele daden antwoorden, en zooveel mogelijk slechts aan officiëele college's. In de gegevene omstandigheden was *zwijgen* wel eene groote zelfverloochening, maar niettemin een vruchtbaar spreken.

Slechts éénmaal zijn wij van het eerste punt afgegaan, en wel voor den goeden naam van die vijf Diakenen die voldaan hadden aan de gestelde voorwaarde, en van al de Geschorsten in het algemeen; terwijl het tweede hieronder volgende stuk eene afwijking van den tweeden stelregel was. Wij maakten dan het volgende bekend in de eerste weken van 1886:

1.

„Het *Classicaal bestuur van Amsterdam*, tot zijn diepe smart ontwaard hebbende dat er aan de voorloopige schorsing van vele kerkeraadsleden eene *uitlegging gegeven wordt, welke hun de hun toekomende eer ontneemt:*

„verklaart bij deze dat zulk een maatregel de getroffenen niet aantast in hunne eer, noch alleen ziet op gevallen van „zedeloozen" aard, gelijk dan ook reeds vijf Broeders Diakenen, t. w. de heeren H. Spijker, T. A. Nusteeg, H. Rijke, S. Westenberg en H. van Nie, in alle hunne werkzaamheden met alle eer zijn hersteld; en tevens, dat geen maatregel door eenig lid van het Classicaal Bestuur of van het Moderamen des Amsterdamschen Kerkeraads genomen is, dan volgens de lastgeving en met goedkeuring van het gansche Bestuur, daartoe wettelijk vergaderd.

„Het Classicaal Bestuur voornoemd,
B. J. Adriani, *President.*
G. J. Vos Azn., *Scriba.*"

2.

De ondergeteekenden achten zich verplicht, om der waarheidswille te antwoorden op het in „de Standaard" van 27 Febr. voorkomende stuk van den heer F. L. Rutgers:

1°. dat de heer Rutgers geene rechtmatige beschikking heeft over de consistoriekamer der Nieuwe Kerk, gelijk hij het doet voorkomen;

2°. dat noch het Classicaal Bestuur, noch zijn Scriba, iets in dezen verboden heeft, noch iets te verbieden had;

3°. dat de zaak ook niet behandeld werd in eene vergadering van het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is;

4°. dat de heer Rutgers geen genoegen hebben kan van zijne leelijke verdachtmaking, alsof het Cl. Best. in zijne laatstgenoemde betrekking wel gaarne niet naar buiten werkte, — aangezien alle Attestatiën enz., alleen door den Voorzitter des Kerkeraads geteekend, en al die zaken door de nog werkzame Huishoudelijke Commissie afgedaan worden;

5°. dat alléén daarom de Amanuensis van den Kerkeraad niet in de bedoelde vertrekken mag werken, omdat zijn principaal, de Kerkeraad (en diens plaatsvervanger het Cl. Bestuur) op wederrechterlijke manier er uit gehouden, en hem het gebruik van het hem toebehoorend archief onthouden wordt;

6°. dat de stremming, die er dientengevolge ontstaan is, eenig en alleen te wijten is aan de heeren, die zich, en dat nog wel op eene onverantwoordelijke wijze, van de Nieuwe Kerk meester gemaakt hebben; en

7°. dat er, zoolang de bedoelde inlegering duurt en de rechthebbende collegie's geen vrijen toegang hebben, denkelijk geene Attestaties afgegeven kunnen worden, noch bewijzen van lidmaatschap, ten behoeve van bedeeling of plaatsing in gestichten.

De voorzitter van den Kerkeraad in Febr.
P. Deetman.
De voorzitter in Maart,
W. J. Geselschap.

G. J. Vos, Az.,
Scriba van 't Cl. Best.

Wij begrepen echter ten volle, dat de Kerk van ons eene *nadere* verklaring vorderen mocht, gelijk ons o.a. de volgende brief uit Leerdam te kennen gaf:

Aan het Klassikaal Bestuur te Amsterdam.

Geeft te kennen . . . .

lid van de Nederl. Herv. Kerk te Leerdam. Dat de beweging in de Kerkelijke Gemeente Amsterdam zoodanig bij hem de belangstelling opwekte dat hij zich gedrongen gevoelde de ware toedracht te informeeren, wat hem echter niet is mogen gelukken om de eenvoudige reden dat de Kerkeraad te Leerdam zelf nog niet vertrouwd op de hoogte van het geschil was, vandaar dat Hij zich voor alsnog buiten het geschil hield.

Reden waarom adressant tot Uwe vergadering zich wendt met het bescheiden verzoek in overweging te willen nemen of het niet wenschelijk zoude zijn, bijv. in de Kerkelijke Courant in duidelijke bewoordingen het motief optegeven van het handelend optreden van Uw Collegie, opdat zooveel mogelijk worde voorkomen dat de hartstochten worden gaande gemaakt.

Mogt er soms eene misvatting hebben plaats gehad, was het duizendmaal beter dit te erkennen dan in hoogmoed door een tweeden misstap te trachten den eersten te dekken. Tevens heeft men te bedenken dat de twisten in de Kerk menigmaal de voorloopers zijn der onlusten in den Staat, zoodat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat door een schijnbaar nietige handeling de ontzettenste gevolgen tot nasleep zouden kunnen hebben.

Laat er in vredesnaam met eenigen schijn van recht toch niet kunnen gezegd worden, — 't gaat in zedelijken zin in de Ned. Herv. Kerk nog driester toe, dan met de veroordeeling van H. M. Maria Antoinetta, Gemalin van Lodewijk XVI, Koning van Frankrijk.

Men wane toch niet dat de vooruitgang, verlichting en beschaving der 19de eeuw zoodanig op onze harten heeft ingewerkt dat uit hetzelve arglistigheid en andere naturellen zijn uitgedreven en alzoo de naam „Bochem" (Rigteren 2) ter herinnering is waardeloos geworden. En dat niet meer zal behoeven geboekt te worden: „En het volk stond en zag het aan." (Lukas 23).

Hij die magtig is U voor struikelen te behoeden schenke U steeds die wijsheid en dien goeden wil om zoodanig te handelen dat de Heidenen geen oorzaak vinden de Gemeente des Heeren te lasteren.

Leerdam, 26. 1. '86.

Bekendmaking van wat er geschied was, ziedaar onze roeping. Onze verdediging zouden wij aan anderen, en inzonderheid aan de „hoogere" Kerkbesturen, met gerustheid kunnen overlaten.

Met gerustheid zeg ik. Vergun mij, mij daaromtrent nader te verklaren.

Veel, zéér veel heb ik in kerkelijke zaken moeten ageeren voor Besturen, wier personeel niet uit medebelijders bestond. Dat begon reeds met mijn Proponentsexamen. Overijssel had den naam van zéér vijandig te zijn, en had nog pas den doctorandus Kotzé, een van mijne zendingsvrienden, afgewezen, die zich daaròver bij gedrukte missive ging beklagen. Spoedig daarna moest ik er examen afleggen, en dat nog wel in gezelschap met „een liberaal". Deze werd afgewezen, ik werd toegelaten, en kreeg voor Prof. Vinke, die met de klacht van Kotzé had ingestemd, de boodschap meê, dat ik het

bewijs was dat het Provinciaal Kerkbestuur van Overijssel niemand om zijne orthodoxe gevoelens afwees. Ik ben vervolgens in processen gewikkeld geweest om vele zaken bijv. van *Harlingen, Tzum, Goes;* ik weet niet, voor welke zaken al zoo; maar de slotsom van mijne vijfentwintigjarige ervaring is deze, dat, als gij maar niet de handhaving der leertucht op den voorgrond plaatst, de Kerkelijke Besturen (natuurlijk er is wel eens eene uitzondering op den regel, maar die den regel bevestigt) zonder aanzien des persoons recht en gerechtigheid deden volgens hunne (doorgaans) goede opvatting van de Reglementen; mij is althans geen voorbeeld bekend, dat er een onrechtvaardig vonnis geveld werd uit vijandschap tegen de orthodoxen.

*** Een zéér merkwaardig voorbeeld van onpartijdigheid bij „liberalen," en „modernen" in de Kerkbesturen, zelfs tegenover eigen vriendjes en medeleden, levert de, zoover ik weet, nergens gepubliceerde en ook in andere opzichten leerzame kwestie te Goes, die door het Classicaal Bestuur geheel naar mijn genoegen beslist werd. Zij betrof een gansch niet alledaagsch geval en personen die niet zonder beteekenis waren. — Ik geef daarom aan des Kerkeraads schrijven (door mij voorgesteld) eene plaats onder deze bladzijden, met weglating der bijlagen.

Aan den Voorzitter van het Classicaal Bestuur van Goes.

Geeft, in antwoord op ZWEerWs missive van den 18den November 1869, de Algemeene Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Goes, te kennen:

dat hij, ofschoon bezwaar makende om zijn gevoelen mede te deelen op een stuk dat slechts officieus is en blijkbaar niet uitging van het Classicaal Bestuur, waaraan als zoodanig alléén de kerkeraad gehoorzaamheid verschuldigd is, toch gemeend heeft, behoudens dat bezwaar, aan het vriendelijk verzoek, gedaan ter spoedigere beslechting van de onderhavige zaak, ter informatie het volgende te moeten berigten.

Wij dan, de Algemeene Kerkeraad voornoemd, hebben in onze vergadering van den 22sten November 1869, overwogen het bezwaar-schrift, tegen ons uitgebracht bij het voornoemde Classikale Bestuur, geregistreerd No. 107 en gedateerd 15 November 1869, van eene bijlage voorzien, en onderteekend door onze medeleden de WelEerw. Zeer Gel. HH. E. Moll en S. Piccardt en bevonden dat het is:

Eene aanklacht tegen ons wegens getrouwe plichtsbetrachting.

Voor dit oordeel bestaan de navolgende gronden.

Volgens het genoemde bezwaarschrift hebben wij deze misdaad begaan:

dat wij gevolg gegeven hebben aan eene onwettige benoeming, zijnde die van den heer B. v. Asperen Vervenne tot ouderling der voorzeide gemeente, en deze benoeming zou dáárom onwettig zijn, omdat ZEd. zich, blijkens eene overgelegde verklaring zijner hand, buiten de Nederlandsche Hervormde zich gesteld heeft.

Naar ons bescheiden oordeel is deze aanklacht *naar vorm en inhoud onjuist.* — Gelieve slechts op het navolgende te letten:

De benoeming is niet onwettig geschied. Het Kies-collegie is opgeroepen, vergaderd geweest, en heeft gestemd op volkomen wettige wijze. Op de benoeming als handeling, gelijk het woord aanduidt, kan geene enkele gegronde aanmerking gemaakt worden. Eene handeling toch wordt niet illegaal op zich zelve, omdat het voorwerp dier handeling de handeling zelve niet ondergaan mocht. In dit geval zou alleen het *resultaat* der stemming vernietigd kunnen worden.

Maar heeft nu de Kerkeraad het zijne gedaan om de vergadering van het Kies-collegie

op formeel-wettige wijze te doen plaats hebben, dan is hij verder niet verantwoordelijk voor de benoemingen, wat haren *inhoud*, haar *resultaat* betreft, die het Kies-college doet.

In de vergaderingen nu van dit collegie mag de Kerkeraad geen oordeel uitspreken over den uitslag der stemming, hij mag er evenmin als eenig lid spreken. Zie Art. 30 van het *Reglement der Hervormde Gemeente te Goes*, *ter regeling der uitvoering van Art.* 3 *van het Synodaal Reglement op de benoeming van ouderlingen enz.* Dientengevolge hebben wij heden dan ook niet aangenomen het protest voor den WelEerw. Zeer Gel. Heer E. Moll, staande de vergadering waarin de Heer B. v. Asperen Vervenne benoemd werd, tegen deze benoeming *willekeurig* uitgebracht. Vgl. Art. 23 van 't Regl. voorn.

De Kerkeraad nu is verplicht gevolg te geven aan de benoemingen door het Kies-collegie gedaan, in overeenstemming met de kerkelijke voorschriften. Zie Art. 29 van 't zelfde Reglement.

Ook aan dit Artikel is volkomen voldaan.
Waarin bestaat dan onze misdaad?

Voorts dient opgemerkt, dat er geen enkel artikel aan te wijzen is, dat de Kerkeraad een *veto* mag uitspreken, in de vergaderingen van het Kiescollegie, waarvan hij *uitvoerend* bewind is en geenszins de *rechter*, of dat de Kerkeraad verplicht is, de gedane benoemingen te beoordeelen, voordat hij er gevolg aan geeft. Er bestaat zelfs geen enkel wettelijk voorschrift, dat de Kerkeraad gehouden is, wanneer dan ook, eene door het Kiescollegie gedane benoeming te beoordeelen.

Volgens Art. 9 en 10 van het *Reglement voor de Kerkeraden ontvangt* de Kerkeraad bezwaren tegen een benoemde, maar *brengt* ze niet in *bij zich zelven*. Aan de *gemeente* is het recht toegekend van *contrôle*, gedurende de bepaalde dagen, de dagen van voorstelling van de benoemden aan haar.

Bij ons nu zijn geene bezwaren, noch zelfs een enkel bezwaar, ingebracht tegen de benoeming van den heer B. v. Asperen Vervenne. Wij ontvingen slechts eene *kennisgeving* dat wij zelve door medeleden aangeklaagd waren bij het Classikaal Bestuur, maar dat is geen bezwaarschrift tegen dien benoemde, zoodat wij haar, met dankzegging voor de vriendelijkheid, in de toezending openbaar, aangenomen hebben als *notificatie*.

Eerst na het verstrijken van den vastgestelden termijn voor deze gemeente om bezwaren in te brengen, zou de Kerkeraad termen kunnen vinden, met het oog op Art. 13 van het laatstgenoemde Reglement, om te overwegen of hij al dan niet overgaan mag tot de *bevestiging* van de benoemden. Vond hij zich dan deswegens bezwaard, zoo zou hij zich met zijne bezwaren moeten wenden tot het Classikaal Bestuur, waaronder hij ressorteert, ter beoordeeling en beslissing.

Ofschoon nu die termijn nog niet verstreken is, zoo hebben wij toch overwogen of wij zouden mogen overgaan tot de bevestiging van den Heer B. van Asperen Vervenne tot Ouderling benoemd, en hebben voorloopig besloten dat daartegen niet het minste bezwaar rechtmatig en wettig kan ingebracht worden.

Daaromtrent geven wij deze inlichtingen.

Vooraf echter drukken wij onze groote bevreemding uit dat de bezwaarde medeleden de onderhoorige zaak hebben aangezien voor een *geschil over de benoeming* die in alle wettigheid heeft plaats gehad; — dat blijkbaar hun bezwaar gelegen is in het vermeende *niet lidmaat zijn* van den benoemden Heer B. van Asperen Vervenne; — dat hier dus geldt een bezwaar tegen een benoemde 't welk volgens Art. 9 van het *Reglement voor de Kerkeraden*, eerst voor ons had moeten worden ingebracht, en dat wel door personen in hunne hoedanigheid van *lidmaten*, en geenszins van *Kerkeraadsleden* of van Predikanten.

De inlichtingen nu zijn deze.

De heer B. van Asperen Vervenne voldoet aan alle vereischten om Ouderling te worden, uitgedrukt in Art. 3 van *het Reglement voor de kerkeraden.*

Aan alle en wat speciaal de meening betreft, dat de heer B. van Asperen Vervenne zich zelven buiten de Ned. Herv. kerk zou gesteld hebben, daaromtrent zouden wij kunnen volstaan met de eenvoudige opmerking:

De benoemde bevindt zich als lidmaat, zonder ééne enkele aanmerking achter zijnen naam op het officiëele lidmatenboek dezer gemeente, 't welk den 10den Mei 1869, blijkens de Notulen van den Kerkeraad, bij gelegenheid van de persoonlijke kerkvisitatie gehouden moet worden te zijn goedgekeurd, bij welke gelegenheid niet ééne enkele aanmerking is gemaakt dat de voornoemde zich bevindt op het voorzeide boek.

Had de heer B. van Asperen Vervenne zich gesteld buiten ons kerkgenootschap, dan had hij uit het lidmatenboek *geschrapt* moeten worden.

Hoogst bevreemdend is het dat de h.h. E. Moll en S. Piccardt *elf* jaren hebben laten verloopen voordat zij de verklaring van genoemden heer hebben laten beoordeelen door het Classikaal Bestuur, terwijl zij in al dien tijd niet geëischt hebben dat zijn naam uit het genoemde boek *uitgedaan* moet worden.

De Kerkeraad heeft niet te beoordeelen naar de *kiezerslijsten*, maar naar dat *boek*, wie al of niet Ouderling mag zijn. Immers op die lijsten mogen geene personen voorkomen, die gealimenteerd zijn, of die nog niet lang genoeg in de gemeente hebben gewoond, terwijl zij toch benoembaar zijn voor Ouderling. Bijv. de kiezerslijst wordt hier opgemaakt vóór ulto. September volgens Art. 5 van het desbetreffende Reglement, ja zelfs vóór de eerste helft dier maand, volgens Art. 1, terwijl het jaar, bedoeld in Artikel 1 en 2, van het Synodaal reglement op de benoemingen wordt gerekend te zijn ingegaan met p°. Sept. — Welnu in de eerste helft der maand November hebben volgens Art. 25 de benoemingen plaats voor Ouderlingen en Diakenen. Die nu half September 1868 zijne attestatie hier had ingeleverd, om een voorbeeld te nemen, was p°. October reeds verkiesbaar voor den Kerkeraad, en kon toch niet voorkomen op de kiezerslijst.

Voor de benoeming dus tot Ouderling of Diaken blijft het lidmatenboek, in orde bevonden, het richtsnoer van beoordeeling.

Dat de heer B. van Asperen Vervenne geene aanmerking heeft op het niet voorkomen van zijnen naam op de kiezerslijst, kan immers volstrekt niet gelden als een bewijs tegen zijne benoembaarheid. Maar wel degelijk is in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad d°. 3 April en 21 Nov. 1867, protest ingediend tegen de meening, als zoude hij *onbevoegd* zijn om te stemmen. Ds. Drost heeft dat protest ingeleverd.

De meerderheid meende toen, dat de genoemde heer niet stembevoegd was, maar geenszins, omdat hij geen lidmaat zou zijn, of onder censuur gesteld was, of gesteld moest worden. De *motiven* dier meerderheid zijn ons bepaald donker.

Voorts zij opgemerkt,

dat er geen enkel blijk bestaat, dat de heer B. v. Asperen Vervenne zich heeft afgescheiden van onze kerk, integendeel hij heeft sinds 1858 zich een getrouw kerkganger betoond, en tot heden toe met onze gemeente het heilig Avondmaal genoten zonder dat daaromtrent *eenige* klacht is gehoord in al de Kerkeraadsvergaderingen tusschen 1858 en den huidigen dag verloopen.

Dat integendeel de genoemde heer zelfs als stembevoegd van Notabelen is beschouwd gebleven tot ten minste den 26sten Nov. 1866 blijkens afschrift bijlage No. 1,

dat echter blijkens afschrift bijlage No. 2 de WelEerw. Zeer Gel. Heer E. Moll *zonder dat de Kerkeraad besloten had den heer B. v. Asperen Vervenne onder censuur te stellen,* bericht heeft aan de h.h. Kerkvoogden dat ook ZEd. onder censuur gesteld was geworden; — zelfs heeft de Kerkeraad dat schrijven niet gelegaliseerd, veel minder daartoe geauthoriseerd,

dat de kerkeraad den heer B. v. Asperen Vervenne *nooit* onder censuur heeft gesteld, *nooit* voor afgescheiden van onze kerk verklaard heeft, *nooit* besloten heeft om hem als lidmaat te roijeeren.

Eindelijk dat de heer B. v. Asperen Vervenne, daargelaten den zin dien wij zouden moeten hechten aan zijne verklaring: — in allen gevalle niet den zin door onze medeleden de heeren E. Moll en S. Piccardt in hunne aanklacht daaraan gehecht, hunne verklaring toch berust op woord-verandering en begripsverwarring, daar „*de leer in uw kerk*" onmogelijk 't zelfde kan beteekenen als wat de aanklagers er van maken, „*de leer der kerk*", — daargelaten zeggen wij deze gansche spitsvondige reden van bezwaar.

Dat de heer B. v. Asperen Vervenne zijne verklaring niet behoefde te herroepen, om de eenvoudige reden dat hij, namens den Kerkeraad den 29 Junij 1858 een schrijven ontving, zie afschrift bijlage 3, waarmeê de Notulen des Kerkeraads van 28 Junij 1858 in overeenstemming zijn, waarin hem medegedeeld werd, dat de Kerkeraad zijne verklaring *niet kon beschouwen als afscheiding van dit kerkgenootschap*,

dat de heer B. v. Asperen Vervenne zich vervoegd hebbende voor den Kerkeraad niet vermaand werd tot intrekking, zelfs niet onderhouden werd over zijne verklaring, en dat hij even als de Kerkeraad tot het jaar 1867, *het jaar waarin de gemeente zou beginnen met zelve hare Ouderlingen, Diakenen en Predikanten te verkiezen, haar van nul en geener waarde* beschouwd heeft, zoodat geene herroeping te pas kwam: — en dat de Kerkeraad ook na den jare 1867 geene reden heeft gevonden om den heer B. van Asperen Vervenne te beschouwen als gecensureerd, afgescheiden, of afgesneden.

Wij meenen dus regtvaardig te handelen door over te gaan tot de bevestiging van den genoemden Heer, wettig verkozen tot Ouderling dezer gemeente.

En hiermede achten wij den Voorzitter van het Classikaal Bestuur te Goes op zijn vriendelijk verzoek genoegzaam geinformeerd.

Onzes inziens is de gansche aanklacht onregtmatig, en het doet ons leed dat zij bij het Classicaal Bestuur is ingediend, ook omdat wij aldus genoopt werden compromitteerende inlichtingen te verstrekken, die wij zullen moeten vermeerderen voor het Provinciaal kerkbestuur en elk opvolgend hooger kerkelijk collegie, bij aldien het Classicaal Bestuur, wat wij echter niet verwachten, de aanklacht als gegrond beschouwen mocht.

Met oprechte heilbede

Namens den Algemeenen Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. te Goes.

Met zulke ervaringen achter mij had ik goeden moed voor de toekomst; zoo de »hoogere" Besturen, die de grootste behoefte aan voorlichting hadden, maar de noodige gegevens ontvingen. Ik begon dus met het Reglement van 1859, dat van 1875, en de *Wijzigingen*, daarin laatstelijk aangebracht, nevens elkander te doen drukken, opdat men gemakkelijk te weten zou kunnen komen, welk misbruik van vertrouwen er gemaakt was. Met zeer grooten spoed [1]) werd dit stuk geredigeerd, gedrukt, verzonden, ook aan alle andere personen, die bij de zaak betrokken waren of konden worden. De gezegende uitwerking bleef dan ook niet uit. Reeds den 20sten ontving ik van een hoogstbekwamen en zéér invloedrijken, ofschoon buiten elk kerkbestuur staanden, vriend dit schrijven:

1) Ik verloor in die dagen bijna mijn hoofd. Vandaar mede de onjuistheden in de laatste Noot.

. . . . 20 Jan. '86.

Amice Frater,

Heb dank voor de toezending van het Beheers-reglement in de drie redacties. De uitgave is hoogst nuttig. ... In 1875 is de basis gelegd der operaties van 1885. Dit acht ik op sommige punten zonneklaar, op de overige duidelijk genoeg. Zie ik goed, dan moet ten minste een en ander ook van het Reglement van 1875 alsnog vernietigd worden, nu door het Provinciaal Bestuur, dat thans in dezen het Klassikale Bestuur vervangt, zeker niet zonder welverdienden lof aan laatstgenoemd toe te brengen.

Langer kon het zoo niet gaan. Trouwe mannen van leeftijd werden door het slijk gesleurd. De overmoed vierde een bedenkelijk offerfeest. Gods toorn moest wel ten oordeel zich opmaken. Ik hoop dat de zaak nu voortgang hebbe. De Nederl. Herv. Kerk is mij dierbaar. Ik sprak, zooals gij weet, meermalen vrijmoedig mijn oordeel uit over Synodale fouten. Maar als de kerk zelve zoo worde beleedigd, stel ik mij geheel en al aan de zijde der wettige kerkbesturen, zooals mijn vriend . . . . die mij schreef dezer dagen: „there exists more abhorrence from their (de kuyper-fractie) doings, ther from the old synodical wrongs." Die opinie is geloof ik, vrij algemeen, buiten de bedoelde partij, die waarlijk de zedeleer der Gereformeerden in gevaar dreigt te brengen.

Ik geloof, dat ontzetting uit het lidmaatschap der N. H. kerk (niets minder dan dat) onverwijld en zonder aarzeling moet worden toegepast op allen, die weêrspannig blijven, behoudens natuurlijk de in acht te nemen kerkrechtelijke vormen. Alleen bij toepassing, zoo noodig, van dat tuchtmiddel op allen, die blijken in dit complot betrokken te zijn, acht ik de goede uitkomst verzekerd, en dan wel ten stelligste verzekerd.

De eisch tot afgifte van boeken enz. gesteld ten aanzien van wie uit het lidmaatschap wettig zijn ontzet, zal door geen rechtbank in Nederland worden afgewezen. Ik geloof, dat men ten deze niet moet aarzelen. Ook geloof ik, dat men zich wachten moet, dat niet nu of later de gemeente gesteld worde voor de vraag, of zij goedvindt, dat de kerkeraad dezen weg van onrecht blijft bewandelen. Geen kerkelijk bestuur mag dulden, dat de vraag gedaan worde, of men alzoo handelen mag. Niet alle vragen staan vrij. Ik vertrouw, dat Klassicaal en Provinciaal Bestuur niet zullen gevangen worden in den strik, dien Kuyper reeds scheen te willen leggen. Een artikel als 40 (1875) is in mijn oog reeds verwerpelijk, dewijl daarin als kwestie gesteld worde, wat geen kwestie zijn mag.

De paden der lankmoedigheid moeten bewandeld worden met allen. Doch als eens het recht zijnen loop neemt, dan zij men vervuld van dezelfde wijsheid, die blijkbaar tot nu toe heêrschte bij de Besturen, in deze pijnlijke zaak.

Ik behoef waarlijk u geen raad te geven. Ik schreef deze regelen slechts om u bewijs te geven van dank voor wat gij deedt en u te zeggen, dat ik van ganscher harte u toebid wijsheid en kalmte en al, wat gij noodig hebt om der Ned. Herv. kerk den dienst te bewijzen, waartoe gij alsnu geroepen zijt.

Geloof mij steeds . . .

Ook deze twee brieven, geschreven door invloedrijke personen in Friesland, verdienen hier te volgen:

12 Febr. 1886.

WelEerw. ZeerGel. Heer!

Uw schrijven met de memorie enz. zijn gister door ons ontvangen, en omdat wij in den laatsten tijd nog al veel over U gesproken hadden, wensch ik U maar spoedig terug te schrijven. Gij schreeft dat ge U in den laatsten tijd bijna mager gewerkt hadt, en bijna bovenmenschelijke lasten te dragen hadt, maar ook tevens bijzonder gesterkt waart, dit laatste verblijdt ons. Zij de Heere U en de Uwen ook verder nabij. . . .

Gij hebt de Ned. Herv. Kerk voor uiteenspatting zoeken te bewaren, en daarvoor in de bres gestaan, verder moet gij de zaak maar aan den Heer der Gemeente opdragen. Over die Amsterdamsche kwestie heb ik veel gelezen, de Banier Redacteur Tinholt Uitgever Brandenburg behandelt de zaak nog al onpartijdig, venijnige artikelen hebben er in gestaan van de Savorn. Lohman tegen Tinholt, omdat deze laatste gezegd had o. a. van de bestorming of bezetting der Nieuwe Kerk dat de Heere Jezus anders zoude gehandeld hebben, hij wilde T. tot intrekking dier woorden bewegen, deze weigerde. Zoo gij mededeeling voor Friesland hebt, zoude ik U aanraden deze in de Banier te plaatsen.

Een aanhanger van Kuyper ben ik nooit geweest, en zal ik ook wel niet worden, omdat ik steeds zijn kerkelijk drijven met bezorgdheid heb gadegeslagen en ook wel vooruitzag dat de bom eenmaal moest losbarsten. Welnu de onweersbuijen hebben lang zamengedreven, de uitbarsting is gekomen, en dan begint er wel eens zuivering te komen, en gij zijt de eenige niet die gekappitteld wordt, ook ds. Bax krijgt zijn aandeel. Het Kuiperianisme zit meest onder jonge predikanten en menschen die hard roepen, de bezadigden denken er echter anders over, dit is mij uit menig gesprek, ook met aanzienlijken duidelijk geworden. Ook ds. A. lijdt niet aan Kuiperianisme. Nog eene opmerking: het komt ds. Tinholt niet goed voor dat de Praeses van 't Klassik. Best. de 80 stemmen voor de geschorsten uitbrengt, ik zou voor ik tot zulk eene zaak overging mij goed op de hoogte stellen. Verder zou ik liever te weinig dan te veel doen, b.v. als het kon de verkiez. van ouderl. en diakenen uitstellen, omdat de gemagtigden thans dezelfden of hunne geestverwanten zouden kiezen, en ik liever eerst eene verkiezing door de gemeente van de gemagtigden zou afwachten; ik ben echter een eenvoudige leek in die zaak. De Heere sterke U in Uwen thans moeijelijken werkkring en op Uwen moeijelijken post, dit is mijne hartelijke wensch. Kleine conflicten hebben wij hier ook wel, omdat de brief echter bijna vol is zal ik dit voor later sparen. Mogt de Amsterdamsche kwestie voor den Burgerlijken Regter komen, zou ik mij van een bekwaam Regtsgeleerde voorzien, de knapste is niet te knap. De Kerk. Cour. heb ik zoo pas ontvangen.

22 Febr. 1886.

Hooggeachte Dominé!

Met een enkel woord wil ik gaarne bedanken voor de toezending van de Instructie der Kerkelijke Commissie, waarin ik de gemaakte veranderingen eens nagegaan heb. Nu, mij dunkt, ook die verraden blijkbaar den toeleg om het kerkverband te verbreken met behoud van de kerkelijke goederen en de kerkgebouwen en dat met het oog daarop men reeds geweigerd heeft bij de aanneming tegenwoordig te zijn. Het eene staat blijkbaar met het andere in nauw verband. Het stichten van de „Vrije Universiteit" is de oorzaak van alles, dunkt mij, en dit alles moet dienen om haar er boven op te brengen.

Jammer dat de zoogenaamde gereformeerde partij door haar drijven zooveel verdeeldheid brengt tusschen belijders van denzelfden Heer, de kracht der geloovige richting verzwakt en alzoo de goede zaak in menig opzicht schaadt. Uit een brief van eene dochter van . . . . vernamen we, dat zij om die zaak ook al uit betrekking geraakt was bij haar buurman, ook een geschorst Ouderling, den dag na de schorsing, zoo het heette om slapheid in de zaak, doch ze moest later maar eens terugkomen om eens over het paneelzagen te spreken. Wel een staaltje van bitterheid! De brochure's van Hogerzeil heb ik gelezen; die duidelijk en helder geschreven zijn en stellen de zaken goed voor, dunkt mij. L. zond ze mij. Later ontving de Kerkeraad en de administr. Kerkvoogd ieder 2 exempl. present.

Dat U, zooals L. ons ook vertelde, het als Scriba tegenwoordig zeer druk hebt,

kunnen wij best begrijpen. Dat is op het oogenblik niet het beste baantje, doch de bewustheid, dat men daarmede de zaak van recht en billijkheid dient, is eene aangename vergoeding bij al het minder aangename, dat daarbij dikwijls ondervonden wordt van vrienden of vriendinnen ook; doch onbevoegdheid om over de zaken te kunnen oordeelen is daarvan de reden. Gelukkig dat door al die troebelen heen het koningrijk Gods toch zal komen en wij de belofte hebben: dat de poorten der hel Christus gemeente niet zullen overweldigen.

Ook de volgende, afkomstig van een broeder die tot het vellen van het oordeel, dat hij in dien brief uitspreekt, in hooge mate bevoegd is, worde ter harte genomen:

Waarde Vriend en Broeder,

Ik ontving de Memorie van het Klass. Bestuur over het kerkgeschil. Van wien? Hoe 't zij, ik ben het gansche Bestuur dankbaar voor dit belangrijk werk, en ik zal mij wel niet bedriegen, als ik in u den steller zie, die *pars maxima fuisti.*

Het is een arbeid, dien ik te meer waardeer, hoe verder dit talent buiten de grens mijner geringe bekwaamheden ligt. En wat ik vooral niet minder te prijzen acht, het is de waardige, ernstige, en toch niet scherpe en bittere toon, waarin het stuk gesteld is. Hier is het: wordt toornig en zondigt niet! op gelukkige wijs, dunkt mij, betracht.

Aanvaard nogmaals mijn dank en, zoo noodig, gelief daarvoor de tolk te wezen. Mijn hart bidt u kracht toe bij wat nog steeds van u geeischt wordt en u verder wacht, terwijl ik met onze beste groeten van huis tot huis, steeds blijf

18 Febr. '86. Uw dankbare Vriend.

Inmiddels was het ook steeds zekerder geworden, dat de geschorste broederen tot den oorlog *à outrance* besloten hadden. Zoo gaarne had ik het gezien, dat het voorbeeld dier vijf Diakenen algemeen gevolgd ware geworden, welke wij reeds in hunne bedieningen hersteld hadden. Deze vijf behoorden evenwel niet tot de saamgezworene menigte die, behalve de vroeger in de Attestenkwestie gegevene belofte, nog de plechtige, reeds vermelde belofte aan de Geschorsten op den 11den Januari, onder aanvoering van de Heeren J. A. Wormser en K. Kater, afleggen zouden. De Geschorsten waren ook niet meer zichzelve. Zij hadden hunne redelijke en zedelijke zelfstandigheid verloren, en zich „met lijf en ziel" aan menschelijke macht overgeleverd. Zij bogen zich neder voor een nabijzijnden paus en gehoorzaamden, soms tegen eigen beter inzicht in. Praktisch verloochenden zij den eenigen Naam ter zaligheid. Maar nu slechts een enkele dacht, werkte, stond voor allen, werd ons het verweer betrekkelijk licht gemaakt.

Aller [1]) antwoord op onzen schorsingsbrief was dan ook gelijkluidend, schoon nog een enkele de noodelooze moeite deed het voorschrift met eigen hand af te schrijven.

1) Uitgezonderd vier, waarvan de een uit hooghartigheid, de ander uit consequentie, de derde ten gevolge van behoudene zelfstandigheid, de vierde uit reclameerzucht volstrekt geen antwoord gaf.

Dat antwoord, van groote historische beteekenis, maar tevens van groot belang voor de wetenschap der zielkunde, bekome hier eene plaats.

Aan het Classicaal Bestuur van Amsterdam.

De ondergeteekende heeft van Uw collegie onder dagteekening van 4 Januari jl. een schrijven ontvangen, waarin hem bericht wierd, dat het Uwe vergadering heeft goed gedacht, de *voorloopige schorsing*, bedoeld in Art. 48 van het Reglement van kerkelijk opzicht en tucht, over hem uit te spreken.

Hij bericht U hierop, dat hij zich door deze beslissing van Uw collegie ten diepste gekrenkt gevoelt, overmits aan alle Kerken hier te lande bekend is, hoe dit artikel uitsluitend is ingevoerd, om toegepast te worden in een geval van *verregaand zedeloos of oneerlijk gedrag*, en er toch blijkens Uwe mededeeling geene andere zaak der veroordeeling waardig in hem is gevonden, dan dat hij in de Vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van 14 December jl. zijne goedkeurende stem schonk aan eenige voorstellen, die door de Kerkelijke Commissie waren ingezonden, krachtens de bevoegdheid, haar bij Art. 41 van haar Algemeen Reglement en Instructie uitdrukkelijk toegekend, en die geheel dezelfde hoofdstrekking hadden als de wijzigingen, die in den jare 1875 in dit zelfde Algemeene Reglement zijn aangebracht.

Het is hem dus zeer hard, zich door deze handeling van uw bestuur voor eenigen tijd gestoord te zien in de uitoefening van zijn ambtelijke rechten.

Overmits echter deze *voorloopige schorsing* eene zaak is, waarover God de Heere in Zijn Woord niets gebiedt of verbiedt, doch die, behoudens de algemeene beginselen van het Woord Gods, aan menschelijke ordening is overgelaten, rest hem niet anders, dan dit over hem komende lijden te ondergaan; altoos in afwachting van verdere beslissing, die Gij te zijnen opzichte mocht nemen.

Uw verwijt, dat het antwoord op Uw schrijven door den Kerkeraad zou zijn opgehouden, werpt hij verre van zich.

Op 15 December is Uw brief reeds in handen van den toenmaligen Voorzitter Ds. van der Horst gekomen, die, hoewel hij den fatalen termijn kende, hiervan geene mededeeling noch aan den subscriba, noch op de agenda heeft gedaan; pas tegen 21 December de vergadering saâmriep; toen met zekere overhaasting de vergadering verdaagde, hoewel hem gezegd was dat het éene ontbrekende lid in aantocht was; daarna weer een geheele week liet verloopen; en alzoo eerst op 28 December j.l., d. i. drie dagen voor het verloopen van den termijn, de vergadering in staat stelde, om in zoo gewichtige aangelegenheid te besluiten. Gij toch zult wel allerminst beweren, dat de Kerkeraad niet anders had te doen, dan U eenige namen op te geven. Gij vroegt overlegging van het Algemeen Reglement en Instructie voor de Kerkelijke Commissie, en Gij vroegt dit, niet om er kennis van te nemen; want meer dan een uwer eigen leden bezit dit; maar om den Kerkeraad te bewegen ook in zake het Beheer U zeker recht van inmenging toe te kennen. Zeer terecht maakten dan ook *tien leden* der vergadering gebruik van het *recht*, hun bij artikel 9 van het Huishoudelijk Reglement toegekend, om te *eischen*, dat de zaak Commissoriaal wierd gemaakt. De Kerkeraad *kon* hier zelfs niets aan doen. De Kerkeraad had hier niet over te stemmen. Hij *moest* een commissie benoemen. Het niet vroeger ontvangen van antwoord is dus geen zaak, die Gij zonder de stuitendste onbillijkheid hem als verzwaring moogt of kunt toerekenen. De man, die ten deze de schuld draagt, is Ds. P. C. van der Horst. Ook dit wist Ge, en hem laat Ge ongemoeid, en zijn verzuim, om het zachtste woord te bezigen, rekent Gij den ondergeteekende als verzwaring van schuld aan.

Hij spreekt hierover niet verder, maar laat dit voor uwe rekening.

De mogelijkheid, dat hij, naar Gij meent zijn verkeerdheid ten deze zou inzien, zoude

dan ook door U geen oogenblik ondersteld zijn, indien Uwe vergadering geweten had, dat de ondergeteekende op den 14 December 1885 de door U gewraakte stem uitbracht *naar eer en geweten.*

Mannen van karakter zijn niet gewoon hun overtuiging als een kleed te verwisselen.

En wat uw laatste vraag betreft, of hij bereid is de geldigheid van uw besluit, waarbij Gij het kerkeraadsbesluit van 14 December jl. zegt vernietigd te hebben, erkent, zoo veroorlooft hij zich, U te antwoorden : *vooreerst* dat hij juist over deze vraag licht wacht van de Commissie, die de Kerkeraad benoemd heeft, teneinde hem van consideratie en advies te dienen ; maar die thans juist door deze daad van schorsing buiten de mogelijkheid is, dit licht voor hem te ontsteken ; *ten andere*, dat hij in hoofdzaak de rechtspositie ook gelijk die vóór 14 December j.l. was en door de wijziging van 1875 ontstond, genoegzaam verzekerd acht en zich dus zal neêrleggen bij alle wettige rechtsgevolgen, die dit Uw besluit heeft ; en *ten derde* dat de beslissing, welke die gevolgen zijn, hier een zaak van derden kon raken, die niet door hem, maar alleen, òf door overeenkomst, òf door den burgerlijken rechter kan worden uitgemaakt.

En voorts hebben zij hieraan niets toe te voegen, dan dat zij zich geheel nederleggen bij de uitspraak door U in uw schrijven van 15 December j.l. aan den Algemeenen Kerkeraad gedaan, waarin Gij zegt : „De Algemeene Kerkeraad zeer zeker *in de wijze van Bestuur* dier eigendommen volstrekt onafhankelijk van eenig ander Kerkelijk Bestuur Het Classicaal Bestuur heeft dan ook daaromtrent *niets* te zeggen !"

Hetwelk doende enz.

Amsterdam, 9 Januari 1886.

Onwaardiger brief berust zeker niet in ons Classicaal Archief.

Of het *beginsel*, de *beteekenis*, de *bedoeling* der schorsing is naar „den Woorde Gods", of het Woord Gods behelst niet al hetgeen de Kerk voor haar leven noodig heeft, zoodat de Geschorsten met hunne eigene belijdenis in strijd antwoordden.

En schandelijk is het, de schuld te werpen op den Voorzitter in December, te meer, omdat men zelf slechts uitstel wilde uit kansberekening.

Wij hebben er niet aan getwijfeld, of de voorstemmers hadden gestemd volgens hun beste weten ; maar wij wisten ook, dat menigeen in acht dagen tijds niet met behoorlijke kennis der zaak voorzien geworden kon zijn. En geloovende aan de mogelijkheid eener plotselinge verandering, hebben wij volkomen naar Gods Woord gehandeld door te veronderstellen, dat ieder binnen veertien dagen de verkeerdheid zijner handeling in dezen inzien kon.

Maar genoeg, een oordeel van verharding over die broeders gekomen zijnde, moesten wij overgaan tot de werkzaamheden, welke tot het nemen van eene definitieve beslissing noodig zijn. Onze opvatting was, dat ons Bestuur, volgens Art. 47 *Alg. Regl.*, 3°, voorloopig de zaak onderzocht hebbende ditzelfde onderzoek ook verplicht was voorttezetten. De provisioneele schorsing is in het voorloopig onderzoek een middel, om des te beter te kunnen onderzoeken. In elk geval, de zaak, waarom die schorsing uitgesproken was, behoorde tot den tijd vóór dat wij gedaan hadden wat des Kerkeraads

was. Wij zagen tegen zulk een onderzoek verschrikkelijk op, en voorzagen geenszins de mogelijkheid, dat het ons betrekkelijkerwijze zéér gemakkelijk gemaakt zou worden. In dien geest schreven wij de door sommigen gewraakte zinsnede, dat wij zouden *moeten* hooren; terwijl het ons voornemen inderdaad geweest is, tot een persoonlijk verhoor over te gaan, ingeval men vóór den 18[den] Januari, den fatalen termijn, geen wederkeer tot den weg der orde bericht had.

Het spreekt echter wel van zelf, dat wij, zoodra wij met „beter oordeel" in kennis gesteld waren, besloten (11 Januari), de zaak optezenden naar het Provinciaal Kerkbestuur, om te doen wat des Classicalen Bestuurs was, ofschoon wij zelve eene andere opvatting van het Reglement hadden, de opvatting die dan ook later van wege de Synode gehuldigd werd.

Inmiddels werd er nu zooveel van de zijde der Geschorsten gedaan en gezegd, dat wij alle hoop verloren, van hen ooit voor ons te zien verschijnen; ten minste in zulk eene stemming, als tot een vruchtbaar verhoor vereischt wordt. Aan het Classicaal Bestuur was ontzegd geworden het gebruik van zijne lokaliteiten in de *Nieuwe Kerk*, alwaar zich ook onze Archieven bevonden. Dwingende macht bezit geen enkel Bestuur der Kerk. Wij wisten overvloedig, hoe de Geschorsten over de Besturen dachten. De door mij gekoesterde hoop, dat eene samensprekiug nog zou kunnen leiden tot terugkeer, althans tot eene minnelijke schikking, was door het geweld in de Kosterij gepleegd in rook en damp verdwenen. Allerlei schriftelijke uitingen, in toenemende mate gehoord, vergoedden echter het gemis van een persoonlijk verhoor. Alzoo was hier volkomen van toepassing het voor onze Kerkelijke rechtspleging onmisbare artikel van het *Regl. v. Kerkelijk Opzicht en Tucht* (Art. 7): „*Ieder Collegie gaat in de kennisneming en het onderzoek van zaken, tot zijne bevoegdheid behoorende, te werk, zooals de aard der zaak, de belangen der Kerk in het algemeen en de bijzondere omstandigheden der betrokken personen het vorderen*". En aangezien dat Artikel het daaropvolgende beheerscht („*Ieder Kerkelijk Collegie*" — niet de bezwaarden, noch een ander collegie dan 't welk de zaak behandelt — „*bepaalt, naarmate de omstandigheden en de billijkheid het vorderen, of bezwaarden en andere personen voor de volle vergadering of voor eene daartoe benoemde commissie gehoord zullen worden*"...), en wij in staat gesteld waren, hen schriftelijk te hooren, mochten wij het persoonlijk hooren geheel achterwege laten.

Door het Provinciaal Kerkbestuur werden wij gevraagd, om inlichtingen aan dat Bestuur te verstrekken. Van onze Archieven verstoken, moest ik velerlei stukken elders zoeken. Een van de grootste voordeelen, die de we-

derstrevers met onze verbanning uit de vertrekken aan de Nieuwe Kerk behaald hadden, was dan ook wel dit, dat wij niet te beschikken hadden over al die officiëele stukken die wij gaarne gebruikt hadden. Gelukkig kwam meer dan één vriend mij te hulp, en ik was zóó voorspoedig, dat ik den 1sten Februari de bekende *Memorie* van *Noodige Inlichtingen* aan de vergadering van het Bestuur aanbieden kon.

Als het zijne aangenomen, werd het stuk met enkele wijzigingen van weinig belang ook voor het Publiek bestemd, en door den heer Centen alhier uitgegeven onder den titel: „*Waarom zijn er te Amsterdam tachtig Kerkeraadsleden voorloopig geschorst?*" Het Reglement in de drie redactiën hebben we niet te koop gesteld; de *Memorie* in dien vorm wel; maar wij hebben er toch een honderd present exemplaren van verzonden, aan verschillende Kerkelijke besturen, en aan de Kerkeraden van ons ressort, en wel met deze begeleidende missive:

L. S.

Gelijk U waarschijnlijk bekend is, heeft *het Classicaal Bestuur van Amsterdam* zich gedrongen gevoeld, eene provisioneele schorsing van tachtig leden van den Algemeenen Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente aldaar uit te spreken.

Met het oog op de buitengewone beteekenis van de daarin betrokken beginselen, op de niet te berekenen gevolgen van den daardoor ontbranden strijd, en op de vele verkeerde voorstellingen, daarvan gegeven, besloòt het de *Noodige Inlichtingen*, die het aan hooger bestuur verstrekte, voor het algemeen verkrijgbaar te stellen.

Volgens besluit van zijne heden gehoudene vergadering wordt U daarvan bij deze een presentexemplaar aangeboden, met den vurigen wensch dat het U moge dienen tot het vestigen van een juist oordeel over zijne daad, en alzoo tot het bevorderen van het waarachtig welzijn van onze zoo diepgeschokte, veelzins ook diepgezonkene, en ons toch nog zoo dierbare Vaderlandsche Kerk.

Amsterdam, 22 Februari 1886.

De Scriba:
G. J. Vos Azn.

Ons dacht, dat die eenvoudige uiteenzetting der feiten het beste verweermiddel was. Andere wapenen hebben wij niet gebruikt. Er is door ons geene andere correspondentie gevoerd, dan die publiek gemaakt is. Wij achtten ons gehouden, niets meer te doen dan wat de Wet ons voorschreef. Wij hebben ook hoegenaamd geene conferenties met andere personen of besturen over de Tuchtzaak gehouden, en werden er ook niet toe aangezocht. Zelfs heeft Br. Adriani, in Mei als secundus zitting hebbende in het Prov. Kerkbestuur, daarvan *niets* gehoord, en heeft geen enkele persoon officieel of officieus tusschen het Classicaal Bestuur en andere Besturen daarin eenige dienst gedaan.

Die uitgave was immers onvermijdelijk, om de velerlei leugens te weêrleggen die reeds uitgestrooid waren, en al te ras geloofd werden. Zoo ont-

vingen wij reeds in de eerste dagen uit Dokkum van een 60tal „manslidmaten" het volgende adres:

Aan het Classicaal bestuur der gereformeerde Kerk te Amsterdam.

Weleerwaarde en Eerwaarde Heeren!

Ondergeteekenden manslidmaten der Ned. Herv. Kerk te Dokkum, hebben met diepe smart en niet zonder verontwaardiging kennnis genomen van UEw. handelingen in de gereformeerde Kerk te Amsterdam.

Het is voor ons onverstaanbaar dat een college als het Uwe, waarin met kleine uitzondering, het absolut gezag der H. Schrift wordt erkend, tot zulke handeling kan besluiten. Wij meenen dat gij Uwe bevoegdheid te buiten ging; en wat nog erger is in ons oog dat ge Uwe hand hebt geleend om moderne lidmaten regt van bestaan te geven in eene gereformeerde kerk, waarin toch nog nooit op officieele wijze onze aloude beproefde belijdenis is afgeschaft; al is die belijdenis sedert jaren door tal van artikeltjes ondermijnt.

Om bovengenoemde reden kunnen wij niet nalaten UEw. hartelijk toe te wenschen en van God aftebidden, dat ge terug mag komen van Uwe handelingen om in broederlijke gemeenschap met de Amsterdamsche kerkeraad onze gereformeerde religie te handhaven zooveel dat maar immer mogelijk is.

Mogen wij zoo vrij zijn UEw. te wijzen op het zeer gewaardeerd schrijven van Ds. van Lingen in de Heraut van 10 dezer.

's Heeren genade leidde UEw. in het regte spoor om op waardige wijze terug te keeren tot broederlijke liefde en eenheid met den betrokken kerkeraad en met allen, die leerden bidden: „Leer mij, naar Uw wil te handelen."

Met de meeste hoogachting
UWEw. dw. dr....

Ook de volgende letteren, afkomstig uit een gansch ander oord, gaven de hooge noodzakelijkheid duidelijk te kennen, maar tevens de groote nuttigheid onzer onthullingen.

„*Waarde Vriend!*

Ik dank u zeer voor uw uitvoerig schrijven, waardoor ik al weder meer ingewijd ben geworden in het interieur van den kring, waarin gij *verplicht* zijt geweest, u te bewegen, en daar men zeer groot gevaar loopt van te verleeren en te verliezen wat Jac. in zijn brief 3: 15—18 aanbevelenswaardig acht. De lectuur van Heraut en Standaard begon geruimen tijd geleden zulk een verdervenden en verderflijken invloed op mijn humeur etc. uit te oefenen, door den demonischen toon, die er in heerscht, dat ik mij voor goed van dit tweetal verwijderd heb. Hoe moet het ulieden te moede zijn, met die lieden in aanraking te moeten komen.

Zeer houd ik mij aanbevolen voor de toezending van hetgeen door u ter perse is gelegd, en wel ben ik benieuwd naar de onthullingen, die nog moeten komen of bevestigd worden. Wat de brochure van Lohman aangaat, mij dunkt, hij maakt het zich zeer gemakkelijk..... Half Januari had ik nog volstrekt geen plan, om mij eenigermate in dezen strijd of deze quaestie te mengen, daar er handen genoeg aan 't werk kwamen of nog wel zouden komen — en nu heb ik de pen ook al mede gevoerd.

Die „Biddag" aanst. Zondag is den Pharizeër uit de gelijkenis waardig. Moge de Geest der diepe verootmoediging vaardig worden over deze „bedrukten."

Blijf gespaard en gesterkt om als een kind des Lichts al uw werk te doen, en geloof mij steeds....

Door ons, als Classicaal Bestuur, en vooral door mij werden nog veel meer brieven van gelijksoortigen inhoud ontvangen. De bovenstaande plaatste ik, omdat ze ook uit anderen hoofde belangrijk zijn. Die van Classicale Besturen en Kerkeraden kan ik veilig achterwege laten. Schoon meestal in sympathetischen geest gesteld, zijn deze toch niet karakteristiek genoeg, om in dit archief te worden opgenomen. Booze brieven heeft ons Bestuur van niemand ontvangen. Geen enkel Bestuur heeft ons eenige afkeuring van onze daad doen blijken. Wel heeft men soms niet de moeite genomen, om ons van de ontvangst onzer *Inlichtingen* kennis te geven — alsof de bescheidenheid niet allen tegenover allen past — ; maar evenmin, om ons te zeggen, of wij een anderen weg hadden mogen, of kunnen, of moeten bewandelen. Uit welke oorzaken velerlei stilzwijgen te verklaren zij, weet ik niet, vooral niet omdat ook op geene andere manier het oordeel van de hier bedoelde Besturen ter onzer kennisse kwam. Evenwel, ook dit zwijgen was geen ongunstig teeken. Zoo men toch niet in zijne conscientie van ons goed recht overtuigd was geworden, zou men wel om velerlei redenen een middel gevonden hebben, om van het tegendeel te doen blijken. Menigeen verdient bovendien gaarne eene dankbetuiging van „het vrome volk Gods" bij monde van deszelfs stedehouder. Vele gemeenteleden, predikanten en kerkeraden echter, wier stukken om verschillende redenen in de portefeuille blijven, betuigden hunne hartelijke instemming naar aanleiding van onze officiëele mededeelingen. Het openlijk getuigenis van den Kerkeraad te Pijnakker verdient met grooten dank herdacht te worden. Zijn ijverige voorganger zal het mij zeker niet ten kwade duiden, dat ik, zijn brief aan mij gericht hier opnemende, van den regel om de namen der briefschrijvers niet te melden, afwijk [1])

Hooggeachte Ambtgenoot en Medebroeder

Aan den officieelen voeg ik gaarne een officieusen brief toe.

Zeer dank ik U voor de toezending der brochure, waarvan wij de toezending toch bepaald wel aan U in 't bizonder te danken hebben. Wat ik van den kerkeraad in het algemeen zeg, geldt toch meer spiciaal mijzelven. Wat mij nu uit het stuk des Class. Bestuurs volkomen duidelijk en helder geworden is, stond mij reeds in grondtrekken voor den geest toen ik het „Antwoord van den kerkeraad te Pijnacker" schreef. Ik behoef u niet te verzekeren, dat de eerste onderteekenaar de opsteller is. Gelijk uit dat Antwoord blijkt had ik toen reeds de voornaamste, toen verschenen brochures mitsgaders

1) Alle zulke brieven beschouw ik als privaat eigendom, waarover de eigenaar mag beschikken, maar niet zonder in aanmerking te nemen, dat ze niet voor publiciteit bestemd waren. Door de schrijvers niet te noemen, wordt het confidentieële van de particuliere correspondentie niet geschonden, en eenigermate aan de eischen eener goede historiografie voldaan.

het courantengeschrijf gelezen. Dat ik mij zoo voorzichtig uitdrukte, was om mij niet bloot te geven en tegelijk om mijn antwoord bezadigder en daardoor krachtiger te maken.

. . . .

Zeer dank ik u voor uw vriendelijk schrijven en de welwillende beoordeeling, daarin van ons Antwoord gegeven. Over 't algemeen is het in de pers nog al gunstig opgenomen. Alleen het Noorden van Ds. Diemer vond, dat wij de moeite wel hadden kunnen sparen. Als hij alle menschen naar zichzelven afmeten kon, had hij daarin wellicht gelijk, want van der Kuyperianen onvatbaarheid om in den kerkelijken strijd de eenvoudigste waarheid te verstaan, moet men wel meer en meer overtuigd raken. En dan is het de moeite niet waard, te beginnen.

Kuyper zwijgt.... hoewel hij 3 exemplaren ontving, voor de Standaard, voor de Heraut en één persoonlijk. Wij zijn dus zelfs de eer niet waardig verdacht gemaakt te worden. Nu, de eer is niet groot.

Hoe het zij, de Heer regeert, en Hij zal Zijne zaak rechten. Dat zij onze blijvende steun; vooral ook de Uwe in deze dagen, die U in 't bizonder menige zware ure moeten gebracht hebben.

Met oprechte heilbede en welgemeenden broedergroet.

Hoogachtend Uw dienstw. ambtgenoot en medebroeder

Pijnacker — Otto Schrieke

2 Maart 1884. — *Predikant.*

Wij *moesten* wel gaan procedeeren. Het Archief van den (Algemeenen en Bijzonderen) Kerkeraad was niet toegankelijk voor de niet-geschorste Kerkeraadsleden, en allerminst voor het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is. Persoonlijke en schriftelijke aanvraag, gericht aan den ook als Assessor geschorsten Dr. F. L. Rutgers en den ook als Subscriba geschorsten br. Goedhuys, had geen gewenscht gevolg. Toen moest de burgerlijke rechter te hulp geroepen worden.

Ik had van den beginne geen hart voor dit proces. Bij Kerkeraadsbesluit van 1 Februari was er eene Commissie benoemd ter overneming van het Archief, „latende de tijds- en plaatsbepaling" der overgifte „aan genoemde HH. Rutgers en Goedhuys over." Ik had iets anders noodig geacht. Zij moesten veroordeeld worden, om in de Consistorie zelve het Archief aan ons over te geven, en dus ook het lokaal weêr voor ons ten gebruike te stellen. Maar redenen, ontleend aan de oogenblikkelijke behoeften der gemeente, inzonderheid met betrekking tot hare Doop-, Trouw-, en Lidmatenboeken, gaven den doorslag tot het instellen van den door de dagbladen bekend gemaakten eisch. De heer van Son wilde nu met 75 anderen in het proces tusschen beide komen als belanghebbenden. Na eene zéér treffende bestrijding door onzen Advocaat werd het verzoek afgewezen. Maar, hoe voorspoedig dit begin ook was, ik bleef met geheel dat proces niets ingenomen: want, al wonnen wij het ook, wij zouden het toch verloren hebben.

Waar zouden wij met al die boeken heen? Moesten wij van het goedvinden des Heeren Rutgers en Goedhuys afhangen? Zouden wij dan niet voor goed buiten de Consistorie zijn? Neen, zoodra alles weêr in de kasten teruggebracht zou zijn, moest de Consistorie, en mitsdien ook de Nieuwe Kerk weêr in onze macht terugkomen. Dat was het eenige redmiddel.

Onderscheidene aanbiedingen zijn ons, zijn mij inzonderheid, daartoe gedaan. Bijv. om de buitendeur der Kosterij op legale wijze open te maken, door middel van een smid, wiens arm bestuurd zou worden door den Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad; om eene kleine deur in het Kerkgebouw te forceeren, en dan oogenblikkelijk met eenige mannen er in te trekken, en de anderen er uit te werpen. Gelijk ik reeds schreef, werd niets van dat alles in overweging genomen, wij geloofden dat God zelf zóó zou werken, dat wij er op eene behoorlijke wijze weêr zouden inkomen. Evenwel, als de toestand nog kritieker was geworden, dan zou men tegen onzen wil, tegen mijn stelligen raad in, de ingezette bewakers er desnoods, „uitgeblazen" hebben. Mijn beginsel bleef ik toch vinden in het voorbeeld van Paulus en Silas te Philippi. De geweldenaars hadden ons, de rechthebbenden, ongehoord in het openbaar er uit geworpen door eene zoo willekeurige en schandelijke daad onder verspreiding van allerlei verzinsels, als waartoe alleen independenten van alle zedelijk gezag in staat waren. Wij mochten en wilden er dus niet heimelijk, noch door geweld weder inkomen.

Mij docht, de Koster zou van lieverlede wel gaan begrijpen, dat hij (schoon ter goeder trouw) gedwaald had. Kwam hij tot intrekking van zijne gedane belofte en erkende hij de Kerkmeesters, door ons benoemd, dan was alles gered. Onzerzijds werd dus ook geen haast meer met dat proces gemaakt, zoodra het verzoek om interventie afgewezen was. Van de zijde der tegenstanders werd nu echter spoed verlangd. Zij wierpen drie excepties op: 1°. dat de dagvaarding nietig was; 2°. dat het Classicaal Bestuur niet mocht doen wat des Kerkeraads is; 3°. dat het Archief niet langer feitelijk in het bezit der gesommeerden is.

Het *derde* punt was n i e t waar. Toen Goedhuys, den 15den October 's morgens ten tien ure, de laatste mand vol boeken en papieren terugbracht met den zak waarin de Notulen en loopende stukken gewoonlijk vervoerd werden, *was* deze exceptie reeds ingediend.

In de tweede exceptie was de jarenlange opvatting van geheel de Kerk aangetast. 't Was gansch niet nobel, de zoo gewichtige principieële kwestie in den vorm van eene exceptie te gieten, en dus als ter loops te behandelen. Onze eerlijke Molster heeft zich dan ook niet laten verlokken tot het be-

treden van dat zijpad. Hij heeft zeer zeker de Rechtbank eenige argumenten laten zien, maar uitdrukkelijk gezegd, dat hij het pleiten voor de hoofdzaak zou uitstellen totdat de hoofdzaak zelve bepleit mocht worden.

De eerste exceptie was Molster de hoofdzaak van het door hem gevoerde pleidooi. Mij interesseerde dat punt slechts zooveel, als de roem van onzen Advocaat en onzen Procureur daarbij betrokken was. Overigens hoopte ik van harte, dat de Rechtbank de nietigheid der dagvaarding zou uitspreken. Dan was het proces, dat wij eigenlijk niet konden winnen, zooals wij het behoorden te winnen, en niet meer behoefden te winnen, met goed fatsoen voor de Kerk geheel uit.

Den 21sten toch van de laatste maand des jaars had de Koster der Nieuwe Kerk op de meest loyale manier den laatsten band, die hem nog aan de opgedrongene en ingedrongene „Subcommissie" bond, afgesneden, door haar schriftelijk de intrekking van zijne schriftelijk gegevene belofte van subjectie te melden, haren bewaker den toegang tot de Kosterij te ontzeggen, en aan de wettige Subcommissie zijne schuldige gehoorzaamheid eveneens schriftelijk te betuigen. Geenerlei pressie was *onzer*zijds op hem uitgeoefend, geenerlei belofte hem gegeven, en geenerlei aanbieding gedaan. Gedurende den tijd zijner onrechtvaardige schorsing was hij overtuigd geworden van ons goed recht; te meer, omdat het ook hem ontwijfelbaar zeker was geworden, dat de ontzette Kerkeraadsleden de formatie van eene nieuwe gemeente bedoelden ; en ik ben verzekerd, dat geene enkele verkeerde drijfveer tot deze zijne daad medewerkte. Op den 21sten December hadden wij voorloopig besloten tot het doen van den stap, die ons ook het verlies van het Nationaal Heiligdom berokkend had. Op dienzelfden datum, een jaar daarna, konden wij als overwinnaars en verlosten ons eigendom, en den vrijgemaakten tempel opnieuw binnentreden.

Geen wonder dan ook, dat ik met blijdschap om der zake wil de uitspraak der Rechtbank op 17 Februari vernam. Op eene ongewone manier zijn wij van dat onmogelijke proces verlost geworden. Der tegenpartij was het te doen, om gewapend te worden met eene rechterlijke uitspraak, dat wij niet mochten doen wat des Kerkeraads is. Daarop was al het pleiten van hare advocaten gericht. De Substituut-officier gaf dan ook een naar hun zin ingericht advies [1]). Maar de Rechtbank vond in onze Dagvaarding eene ook door de tegenpleiters opgemerkte wezenlijke fout: het personeel van het Classicaal Bestuur was er niet in genoemd geworden. In welken zin nu de uitspraak ook geschieden zou, aan wien, of waar moest zij beteekend

1) Door Mr. Heineken uitgegeven bij J. A. Wormser.

worden? Derhalve werd de dagvaarding voor nietig verklaard, en mitsdien kon onze eisch niet in nadere overweging genomen worden. Onze Advocaat en Procureur waren van oordeel geweest met het oog op de 2de alinea van 2⁰. Art. 5, *Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering,* dat die vermelding niet noodig was. Met deze uitspraak was echter geen enkel beginsel gevonnisd, en behoefden wij niet voorttepleiten over de vraag, of het Classicaal Bestuur wel doen mocht, wat des Kerkeraads is, eene vraag die voor de Kerk geene vraag, maar voor Juristen, die bij Sanders, de Geer, of van Bemmelen, in de leer geweest zijn, een monstrum horrendum schijnt te zijn. Men heeft ten deze gedaan, wat de inktvisch doet als hij een goede vangst denkt te doen: hij maakt zich onzichtbaar in het door hem zelven zwartgekleurde water. Dientengevolge is menige „Meester in de Rechten" er leelijk ingeloopen. Mij zij 't vergund, dien vijand te laten waar hij is, en dat punt te behandelen naar het woord: „den oprechten gaat het licht op."

„HET CLASSICAAL BESTUUR, DOENDE WAT DES KERKERAADS IS".

Wij hebben hier uitsluitend te doen met het *Synodaal Reglement voor de Kerkeraden der Nederlandsche Hervormde Kerk,* Art. 1. Als „organiek" reglement is het de ontwikkeling van hetgeen in de „Grondwet", het Algemeen Reglement, begrepen is, en het spreekt van zelf, dat zich een Collegie 't allereerst, zoo niet uitsluitend, naar zijn eigen Reglement gedraagt.

Wat nu treft ons in dat Reglement? Dit, dat onder den naam van Kerkeraad het Classicaal Bestuur tot zekere werkzaamheden geroepen kan worden. Niet dáár, waar over de plichten van het Classicaal Bestuur als zoodanig gehandeld wordt, maar dáár, waar over de Kerkeraden als zoodanig gehandeld wordt, wordt van eene optreding des Classicalen Bestuurs gesproken, om te doen wat des Kerkeraads is.

Derhalve bestaat er voor den Wetgever altijd een Kerkeraad, hetzij het Classicaal Bestuur, hetzij de Kerkeraad moet doen, wat des Kerkeraads is. De eerste alinea zegt dan ook nadrukkelijk: „In èlke Gemeente *is* een Kerkeraad, die haar vertegenwoordigt en bestuurt". Er staat niet: *zal,* of *moet* een Kerkeraad zijn (vgl. Alg. Regl. Art. 18); neen, er *is* in elke Gemeente een Kerkeraad, die haar vertegenwoordigt en bestuurt, onverschillig in welke personen die vertegenwoordigende en besturende macht existeert.

Men begrijpt gemakkelijk de nuttigheid en onmisbaarheid dezer bepaling.

Elke gemeente heeft hare belangen, stoffelijke en geestelijke; elke gemeente heeft hare vijanden in menschen, in zonden; elke gemeente heeft behoefte aan leiding, en bescherming. Daarvoor heeft zij altijd den Kerkeraad noodig, die haar vertegenwoordigt en bestuurt, eene macht tot wie men zich betrekkelijk het een en het ander vervoegen kan.

Doch niet alleen de eerste zinsnede, ook de tweede en de derde veronderstellen dat onder alle omstandigheden in elke Gemeente de Kerkeraad bestaat. Hoe zou er anders eenig bestuur kunnen doen, wat *des Kerkeraads* is? Hoe zou er sprake kunnen zijn van „*Kerkeraadshandelingen*", van een „*Kerkeraadslid*"? Er staat toch niet, dat het Classicaal Bestuur doet, wat, als er geene *ontstentenis* van den Kerkeraad ware, door een Kerkeraad verricht zou worden.

Het idee is dus, dat de Kerkeraad in elke Gemeente aanwezig is, de macht die haar vertegenwoordigt en bestuurt. Maar nu kan het zijn, dat zij niet existeert in, noch uitgeoefend kan worden door het personeel, waaruit een Kerkeraad gewoonlijk saamgesteld wordt. Het kan gebeuren, dat „een Kerkeraad" niet kan doen wat *des* Kerkeraads is. In zulke gevallen treedt het Classicaal Bestuur op, om te doen wat des Kerkeraads is; bij zulke handelingen is het Kerkeraad; in het Classicaal Bestuur heeft elke Gemeente, desnoodig, een Kerkeraad.

„In welke gevallen?" — In alle gevallen waarin men bij „*gebrek aan geschikt personeel niet tot samenstelling van een Kerkeraad kan geraken*".

„*Van een Kerkeraad*", dat is blijkbaar: van de gewone tastbare en hoorbare verschijning van het ideëele collegie. „*Samenstelling*" wil zeggen: bijeenbrengen, zóó dat een iegelijk, die tot het Collegie behoort, op zijn *stel*, op zijne plaats, komt, naar de beteekenis van „*consistorie*" (van *consisto* afgeleid), en naar de oude gewoonte, dat de Kerkeraadsleden na afloop der predikatie bij elkander gingen staan om, onder leiding van den Predikant, over een of ander belang der Gemeente te handelen.

Wat nu is in verband tot de samenstelling van een Kerkeraad „geschikt personeel"? Niet maar: leden die tot Ouderlingen en Diakenen kunnen gekozen worden of reeds gekozen zijn, maar: *Kerkeraadspersoneel*, tot samenstelling van een Kerkeraad „*geschikt*". Zelfs was men te Amsterdam eerst dan ter samenstelling van de vergadering geschikt, als men, na in het ambt bevestigd te zijn, op last van den Voorzitter binnengeleid en door den Voorzitter toegesproken was geworden; eerst dàn was men geschikt de vergadering mede uit te maken.

Nu kan een Kerkeraadslid om verschillende redenen niet voor de samen-

stelling van een Kerkeraad geschikt zijn. Om ongesteldheid, uitstedigheid, enz., maar ook om bedanken, afscheiding, schorsing, ontzetting, of zelfs omdat men meent, nog altijd Kerkeraadslid te zijn, ofschoon men gansch en al buiten den Kerkeraad staat.

Wat is derhalve de voorstelling der wet? Deze, dat hij die de leiding der vergadering heeft onderzoekt, als hij een Kerkeraad moet leiden, of het vereischte personeel bijeengebracht kan worden.

Zulk een leidsman is er, evenals de Kerkeraad, altijd. Hij bestaat òf in den Predikant òf in den Consulent der Gemeente; zelfs „vacante" Gemeenten zijn wel feitelijk, maar niet rechtelijk vacant, aangezien er de Ring „pastor loci" is, en deze ideëele persoonlijkheid in den Consulent vooral verschijnt. Door „den Predikant der Gemeente" wordt het Ministerium bedoeld, het dienstdoend personeel, hetzij dit uit één individu, hetzij uit meerdere individu's bestaat. Indien dan nu de Herder, aan wien ook alle stukken bezorgd moeten worden, oordeelt, dat er Kerkeraad gehouden moet, maar niet kan worden, dan geeft hij daarvan kennis aan het Classicaal Bestuur, hetwelk alsdan optreedt om te doen wat des Kerkeraads is.

Als in de eerste plaats daartoe geroepen en het meest met de zaken bekend is *hij* Praeses en Scriba (niet de Praeses of de Scriba van het Classicaal Bestuur). Het spreekt van zelf dat, waar die werkzaamheden verdeeld zijn, omdat er meer ambtsdragers zijn, dan één individu, zulks ook in de bedoelde vergaderingen plaats heeft. Maar aangezien hij ook met de werkzaamheden van het Classicaal Bestuur niet bekend is, moet de tijd- en plaatsbepaling der samenkomst van Classicaal Bestuur en Kerkeraadsleden overgelaten worden aan het Classicaal Bestuur zelf.

Het Bestuur komt dus te hulp. Het belegt eene vergadering, en wel eene zoodanige, die uitsluitend tot de Kerkeraadshandelingen bestemd is. Het Bestuur heeft in elke vergadering van dien aard zich uitsluitend naar de voor den Kerkeraad geldige bepalingen te gedragen; al hetgeen des Kerkeraads is, in algemeenen of in bijzonderen zin genomen, dat is in die ure recht en plicht, lust en last des Bestuurs. Tot die vergadering wordt elk Kerkeraadslid toegelaten, en dus ook opgeroepen. Natuurlijk, want zijne plichten noch zijne rechten zijn door de ongeschiktheid zijner medeleden vervallen. In die vergadering heeft hij evenveel te zeggen als in eene gewone Kerkeraadsvergadering.

Alzoo is in alle zulke gevallen de vergadering van het Classicaal Bestuur Kerkeraadsvergadering. De gedachte is dus deze: Het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, daartoe vergaderd met .... is rechtens en

feitelijk de Kerkeraad.... Of men nu het subject in die betrekking, of het praedicaat noemt: wat maakt dat voor verschil? Ach, men heeft het heldere water zoo troebel gemaakt!

Deze bepaling is alleszins nuttig, en noodig, en in overeenstemming met de beginselen van het „Gereformeerde" Kerkrecht en van „Gods Woord". Immers, dientengevolge is aan de tyrannie en willekeur van een enkel lid de pas afgesneden, en aan een de gansche classe vertegenwoordigend bestuur de behartiging opgedragen van wat anders een Kerkeraad doet, een bestuur nog wel dat verantwoordelijk is aan het bestuur der gansche provincie, en gewoonlijk vreemd is aan alle lokale twisten, belangen, partijschappen. Bijaldien in zulke gevallen het Classicaal Bestuur niet moest optreden, dan konden door een paar personen zéér spoedig de meest schadelijke besluiten genomen worden, bijv. in administratieve zaken en in zaken van tucht. Dat zou zeker geheel naar den zin van enkele Heeren zijn, die, in den naam van het Gereformeerde Kerkrecht, de tyrannie van een enkelen persoon willen invoeren ter verwoesting van het bestaande en ter behartiging van hunne eigene bedoelingen. De Kerk echter, vertegenwoordigd door besturen over een grooter deel, heeft in elk opzicht te waken voor de belangen van allen en van enkelen in de lokale Gemeente, als mede van die Gemeente als Corporatie gedacht tegenover haar plaatselijk bestuur evengoed als van enkele harer leden. De meerdere dient hier in liefde en uit liefde den mindere.

Vandaar ook, dat er regelen zijn gesteld voor de *besluszfähigkeit* zoowel van den Kerkeraad als van andere Besturen. *Het Collegie* toch is in zijn personeel voor alle dingen die het verricht responsabel. Hoe anders bij het uitbrengen van een beroep bijv.? Zijnerzijds is de Kerkeraad aansprakelijk voor de toegezegde gelden. Veronderstel nu voor een oogenblik, dat de Kerkelijke wet gedoogde, dat één persoon, of twee, van de *zes*, *zeven*, waaruit het Collegie bestaat, ingeval deze niet mede vergaderen mochten, het Beroep uitbrachten? Zijn deze dan ook uitsluitend verantwoordelijk voor het toegezegde traktement? Neen, het Collegie is verantwoordelijk, en dat Collegie bestaat uit een bepaald aantal personen, die elkander misschien opvolgden, maar als ambtsdragers altijd voor hetgeen het Collegie deed, aansprakelijk zijn in rechten; met het aannemen der benoeming accepteerden zij onvoorwaardelijk de geslotene overeenkomsten, enz., behoudens alle voor de Wet mogelijke veranderingen. Daarom zegt Art. 9 van het *Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk* nadrukkelijk: „Geen Kerkelijk Bestuur neemt eenig besluit, dan bij tegenwoordigheid van *minstens* tweederden der leden, waaruit het bestaan moet, tenzij de Vergadering, wegens ongenoegzaam getal

van leden, reeds eenmaal was uiteengegaan, en ten tweeden male tot de behandeling der zaak wettiglijk was opgeroepen."

Er moet een tweederde van het normale getal bijeengebracht kunnen worden. Zoo niet, dan is het Collegie in het ongereede; dan kan het geen besluiten nemen; en dat verhelpt ook geene verdaging hoegenaamd. Schorsing en ontzetting bijv. kan het bijeenbrengen van een tweederde onmogelijk maken, zoodat er, zonder expediënt, geene Kerkeraadshandelingen zouden mogen verricht worden, en alle belangen der Gemeente zouden drijven op ...?

In normalen toestand is de eerste vergadering, die niet doorgaan kon, eene vergadering van een ongenoegzaam getal van bestaande, doch niet opgekomen leden; ook de tweede is zulk eene vergadering. Maar omdat ieder weet, dat deze bepaling in het Reglement staat, wordt elke afwezige geacht — tenzij hij bijv. van te voren een protest ingediend heeft — stilzwijgend zijne goedkeuring aan de te nemene besluiten gehecht, en zijne stem aan de meerderheid der werkelijke vergadering geschonken te hebben. Maar dat kan niet verondersteld worden, waar de leden, òf niet bestaan, òf niet opgeroepen mogen of kunnen worden.

Derhalve komt hier niet te pas de vraag, of de Gemeente groot of klein [1]) is. Zelfs in de Huishoudelijke Reglementen van den Amsterdamschen Kerkeraad vindt gij die bepaling van het tweederde, gelijk in het *Provinciaal* Reglement voor de Kerkeraden in Noord-Holland, door de Algemeene Synodale Commissie goedgekeurd, Art. 1 van het *Synodaal* Reglement voor de Kerkeraden. Amsterdam dispenseerde zichzelve van het tweederde niet, en kreeg ook geene dispensatie van het gevaar dat te eeniger tijd het Classicaal Bestuur zou komen doen wat des Kerkeraads is.

Als dus de aangewezen leidsman der Vergadering weet, dat er geen twee derde samenkomen kan, en er niettemin Kerkeraadshandelingen te verrichten zijn, dan zou de oproeping òf een ijdel comediespel, òf eene ontkenning van de uitgesprokene Censuur, òf van de geconstateerde werkelijkheid zijn. Wat nu te doen?

De Kerkeraad is het eenige Collegie, waarbij geene secundi zijn. Het Classicaal Bestuur heeft daarom het secundaat van den Kerkeraad. Negatief ligt dit denkbeeld ook ten grondslag aan Art. 18 *Regl. v. Kerk. Opzicht en Tucht*, alwaar bepaald wordt dat, als de Kerkeraadsvergadering in zake

1) Ook in de laatste zinsnede van al. 3 van Art. 1 *Regl. Kerkeraden* ligt aangeduid, dat het Artikel niet enkel ziet op gemeenten met één Predikant. Immers er kan buiten den Predikant meer dan één Kerkeraadslid aanwezig zijn, in welk geval in de meeste plattelandsgemeenten het twee derde vergaderbaar, en dus het artikel niet toepasselijk zou zijn.

van Tucht, tot beneden twee derde verminderd moet worden, de laatst afgetreden ouderlingen opgeroepen moeten worden. Immers, als in dit geval het Classicaal Bestuur te hulp geroepen werd, dan zou, bij hooger beroep, het Classicaal Bestuur niet optreden kunnen. En positief ligt het in zoovele andere bepalingen, bijv. betrekkelijk beroepingszaken, als waarin een Classicaal Bestuur geroepen kan worden om, in het belang eener Gemeente, te doen wat haren Kerkeraad moest doen, maar niet doen mag, of niet doen wil.

Derhalve sta ik met besliste overtuiging tegenover al het daaromtrent gehoorde en geprezene geredeneer van Juristen, die van het Kerkrecht geene studie gemaakt hebben. Overigens sta ik in zéér goed gezelschap. Immers hebben bijna alle kerkelijke ambtsdragers en besturen de, den 15den October 1886 in werking getredene, ampliatie van het meergenoemde Artikel goedgekeurd [1]).

Doch keeren wij tot de geschiedenis terug.

De *Synodus contracta* had, gelijk ik reeds meldde bij besluit van den 9den Maart geoordeeld, dat het Classicaal Bestuur nog eens onderzoeken moest, of de Geschorsten misschien ook ontzet zouden moeten worden.

Gelukkig, dat de leden in staat gesteld bleven de tegenpartij op velerlei manier te hooren. Wij wisten van haar zelfs meer dan ons lief was. De drukpers had het onderzoek voortdurend zéér gemakkelijk gemaakt. De inhoud der *Contramemorie* was ons grootendeels reeds bekend, vóórdat zij ons ter lezing gegeven werd. Bovendien, sedert jaren met de kwestie bekend, behoefden wij niet lang te wikken en te wegen. Reeds den 15den Maart kon ons Bestuur het volgende schrijven aan het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland; aan de Geschorsten werd van dat besluit den volgenden dag reeds kennis gegeven [2]).

1) Zie, behalve de reeds genoemde brochures onderscheidene voortreffelijke opstellen in de *Kerk. Courant*, hangende deze kwestie, verschenen, waarin men ook belangrijke historische opmerkingen aantreft omtrent de opvatting der Kerk sedert 1581. Zelfs is daarbij te vergelijken de zorg, die de Synode van Embden opdroeg aan de Classicale vergaderingen.

2) Op deze wijze:

Waarde Broeder!

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam heeft, in zijne vergadering van den 15den Maart 1886, besloten, al de bescheiden, betrekking hebbende op de voorloopige schorsing van Leden van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, uitgesproken door het voornoemde Bestuur, en waarvan Gij in kennis zijt gesteld door de U toegezondene Missive van dit Bestuur, d.d. 4 Januari j.l., — naar Art. 47 van het *Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht*, — op te zenden aan het *Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland.*

En aangezien Gij nog tot de voorloopig geschorste Kerkeraadsleden behoort, wordt U bij deze van het voormelde besluit kennis gegeven.

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, gelezen en overwogen hebbende de uitspraak der *Synodus contracta* dd. 9 Maart 1886 N°. 383, voelt zich verplicht U het volgende te schrijven:

1°. dat de „*Noodige inlichtingen*", die het Bestuur voorn. in zijne vergadering van den 1sten Februari 1886 vaststelde op uw verzoek, voldoende te kennen geven, hoe het Bestuur ingevolge het ingestelde „voorloopige onderzoek" over de aanhangige zaak oordeelt, en dat reeds het opmaken van de bedoelde *Memorie* ingewikkeld te kennen gaf, dat het Art. 47, al. 3, *Regl. Kerk. Opzicht en Tucht* toepasselijk achtte, in overeenstemming met uw schrijven van den 26sten Jan. No. 2287;

2°. dat er sedert niets geschied is, waaruit met grond zou mogen afgeleid worden dat de uitgebrachte bezwaren geene aanleiding zouden kunnen geven tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening; maar dat, integendeel, van de zijde der voorloopig geschorsten de weg bewandeld bleef van het niet-eerbiedigen der vernietiging van de U bekende Besluiten, en in 't algemeen van het niet-erkennen des Classicalen Bestuurs, waar het niets dan zijn plicht deed;

3°. dat het in de bovengenoemde *Memorie* niets, dan eene enkele drukfout, te veranderen heeft, maar dat het er nog wel veel aan zou kunnen toevoegen, vooral na de verschijning van het *Openbaar Schrijven* enz. met Bijlagen, onderteekend door de H.H. *P. van Son*, *J. Bechthold* en *W. F. Buré*;

4°. dat het echter zulks niet noodig acht, te meer omdat Gij zelve terstond zult bemerken, dat dat schrijven, de *Contra Memorie* 1) inzonderheid, zéér veel vermeldt, dat niets ter zake doet; — en

5°. dat het stellig uwe aandacht niet ontgaan zal, hoe

a. in strijd met geheel het optreden en verleden van 1870 tot den huidigen dag toe aan het Bestuur ten laste gelegd wordt de ergerlijkste partijdigheid, zelfs in die mate dat het de voorloopige schorsing zou gebruikt hebben „als zet op het schaakbord van den kerkelijken partijstrijd", en zelfs zijne waarheidsliefde geloochend wordt, wanneer, ook in een bij de *Contra Memorie* als bijlage gevoegd opstel, get. *De Rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken*, bl. 68, geïnsinueerd wordt dat het den Kerkeraad gedeeltelijk ontsloeg, en daarna in zijne plaats ging zitten, „ten einde de bekende attesten te kunnen afgeven"; —

b. in de *Memorie van Noodige Inlichtingen* aangewezen is, dat van 1870 af aan met toenemende stoutmoedigheid de Kerkeraad 2) van Amsterdam zich zóó gedroeg, dat hij, met ambtelijke en willekeurige terzijdestelling van de bevoegde kerkelijke machten, los van alle vrijwillig aanvaarde kerkelijke banden, naar eigendunkelijk goedvinden, en door mogelijke inroeping van den burgerlijken rechter, zocht uitteoefenen, wat de Classicale Besturen enz. behooren te doen, ten einde eene nieuwe kerkelijke gemeenschap te stichten; — dat dit streven vooral (doch niet uitsluitend) uit de veranderingen van het Reglement voor het Bestuur van de kerkgebouwen enz. bleek, en in de vaststelling der Besluiten van 14 December 1885 een *alles omverwerpend* karakter aannam, — en dat alle zulke bezwaren in de *Contra Memorie* volstrekt niet opgeheven, zelfs niet ontkend worden; —

c. dat de in de *Contra Memorie* gestelde dubbele qualiteit van den Alg. Kerkeraad als „geestelijk Bestuurscollege," en als „gelastigde der gemeente in zake Beheer", (met welke onderscheiding ook samenhangt het beweren dat een lid dier commissie als lid niet gebonden is aan zijne lidmaatsverplichtingen) is

1) Het Bestuur spreekt zelfs niet eenmaal over de stukken: *Het dreigend Conflict* en *Het Conflict gekomen*, ofschoon ze door de Geschorsten mede voor hunne verantwoordelijkheid zijn genomen.

2) Alg. en Bijz.

1o. gansch *onbewezen*, daar de tweede kwaliteit in geen enkel van den Algemeenen (of Bijzonderen) Kerkeraad der gemeente toegezonden stuk *gevraagd* of *genoemd* is, noch in eenig stuk der gemeente aan dien Raad zulk eene kwaliteit is geschonken; terwijl integendeel uit alle rechtskundige stukken blijkt, dat aan den Kerkeraad, als Kerkeraad, als Bestuurscollegie, als staande in het Kerkverband, de bedoelde bevoegdheid werd toevertrouwd, zoodat deze bevoegdheid, ook nog te onderscheiden van kwaliteit, *gefundeerd* is *in*, althans *geadhaereerd* is *aan* het „geestelijk Bestuurscollege" als zoodanig; —

2o. *nooit in het oog gehouden of genomen:* aangezien alle Beheers- en Bestuurszaken, om deze onderscheiding voor een oogenblik te maken, door den Algemeenen Kerkeraad steeds *ondereen* behandeld, nooit onder een afzonderlijk hoofd gebracht, steeds in één en hetzelfde Notulenboek opgeteekend zijn, zelfs op de *convocatie's* ondereen voorkwamen; en dat allerminst bij de behandeling der Besluiten van 7 en 14 December; —

3o. in kerkelijke *rechten: a. onbekend; b. nooit toegestaan; c. aangematigd* (indien zij aan den Amsterdamschen Kerkeraad eigen ware); —

d. dat geen enkele kwaliteit een lidmaat, Diaken, Ouderling, of Predikant ontslaat van zijne verplichtingen, en allerminst als bedoelde kwaliteit in zijn lidmaatschap, diakenschap, ouderlingschap, of predikambt gefundeerd is;

e. en dat de zedelijkheid, ging zulke eene stelling op, onafzienbare schade zou lijden, aangezien vooral de ambtsdragers zich overal en ten allen tijde te gedragen hebben gelijk het behoort.

Doch genoeg! Veeleer zijn dus de bezwaren, bij het voorloopig onderzoek ter kennis gekomen van het Bestuur, zwaarder, dan lichter geworden. En daar zij naar zijn oordeel aanleiding geven kunnen tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening, verzendt het bij deze al de bescheiden tot de zaak betrekkelijk naar uw Bestuur, volgens Art. 47 *Kerk. Opzicht en Tucht.*

Aldus besloten in de vergadering van 15 Maart 1886 met de stemmen van alle tegenwoordig zijnde leden.

B. J. Adriani, *Praeses.*
G. J. Vos Az., *Scriba.*

Daarin bestond ons geheele verweer. Onze *Memorie van Noodige Inlichtingen* en dat schrijven: ziedaar alles wat wij deden om onze daad te rechtvaardigen. Doch neen, nog eenmaal hebben Adriani en ik het nuttig geacht, onze stem te doen hooren. Aan de Synode richtten wij, vóór de terugzending der stukken aan ons adres (vgl. blz. 179 en 180), het navolgende schrijven, 't welk ook in *Het Handelsblad* geplaatst werd, t. w.:

De ondergeteekenden hebben kennis bekomen dat in een aan U gericht schrijven van den heer P. Van Son c. s. of in de dusgenaamde *Contra Memorie* der voorloopig geschorsten gezegd wordt:

„*Het tuchtmiddel is door het Classicaal Bestuur gebruikt als zet op het schaakbord van den kerkelijken partijstrijd.*"

Misschien worden in die memorie nog meer dingen uitgesproken, waaraan wij liefst geene namen geven, en waartegen wij zouden moeten opkomen.

Voor dit laatste ontbreekt ons de tijd en gelegenheid. Het Classicaal Bestuur heeft ook zonder dat reeds meer te doen, dan het behoorlijk kan doen, en het houdt geene vergadering vóór aanstaanden Maandag.

Daarom te meer achten wij ons, voor onze personen en onze betrekkingen van Voorzitter en Scriba van het voornoemde bestuur, verplicht, tegen alle zulke beschouwingen, als waarvan de aangehaalde volzin getuigt, nadrukkelijk te protesteeren.

Wij zullen wel niet van noode hebben, ons tegen zulk eene betichting te verdedigen. Wij verwijzen eenvoudig naar de *Memorie* bij u ingediend of naar de brochure, die van wege het Cl. Bestuur het licht ziet, wetende dat de waarheid machtiger is dan alle verdachtmaking en dat wij, „in eenvoudigheid en oprechtheid Gods, niet in vleeschelijke wijsheid, maar in de genade Gods," in onze gemeenten en in ons bestuur verkeerd hebben, en zeker niet het minst omtrent deze zoo pijnlijke zaak.

Het *Beheer* was voor ons *de* zaak. Geen wonder, dat wij van den beginne daarop alle onze aandacht gevestigd hadden. Het Classicaal Bestuur, met een en ander in kennis gesteld, kon, noch mocht aannemen, dat de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen enz., rechtmatig te werk ging, of op legale manier vergaderde. Het gaf van die meening bij advertentie blijk, natuurlijk zéér ten ongenoege van de Heeren, die alles bedorven hadden. Maar als vergadering van den Kerkeraad, maar doende wat des Kerkeraads is, dus met andere plichten belast, konden noch behoefden wij, hunne beschouwing te volgen of uit te spreken. Als zoodanig waren wij echter wel geroepen het Reglement van 1875, ofschoon het niet geviseerd was geworden, voorloopig op te volgen; het beruchte Artikel (40) stond ons niet in den weg: want „voorloopige schorsing" is geene „Kerkelijke Censuur."

Evenwel, het Reglement van 1875 moest herzien, en het oude Reglement van 1869 weêr ingevoerd worden. Wij achtten het noodig, een verzoek ter zuivering te richten aan het Provinciaal Kerkbestuur. Eigenlijk zou het ons werk geweest zijn. Maar de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad (1 Februari gehouden) vond het beter, dat het Provinciaal Kerkbestuur zulks voor ons deed. Derhalve zond ze het Reglement derwaarts, opdat er uit zouden kunnen wegvallen alle onwettige en onrechtmatige bepalingen.

Het resultaat is neêrgelegd in het hier volgende besluit. Desovereenkomstig trad, volgens een besluit van 1 Juni, met eenige slotbepalingen het oorspronkelijke Reglement door Kerkeraadsbesluiten den 16^{den} Juni 1886 weêr in werking.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, doende wat des Classikalen Bestuurs van Amsterdam is,

Gelezen hebbende eene missive van het Classikaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des (Algemeenen) Kerkeraads is in de Nederduitsche Hervormde Gemeente van Amsterdam, dd. 1 Februari 1886, waarbij overgelegd een exemplaar van het *Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam*, vastgesteld

den 12 April 1875, en houdende verzoek om vernietiging van alle bepalingen, daarin voorkomende, welke door ons Bestuur in strijd geacht worden met de Algemeene Provinciale verordeningen, met de bevoegdheid van den Algemeenen Kerkeraad en in het algemeen met Wet en Recht;

Gelezen de ter zake ingediende bescheiden;

Overwegende, dat uit de stukken blijkt,

dat sedert het jaar 1810 het beheer over de Kerkelijke goederen en fondsen der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam werd uitgeoefend door den Kerkeraad, in naam der Gemeente; dat echter, tengevolge van het bekende Koninklijk besluit van 9 Februari 1866 (Staatsblad No. 10), de Algemeene Kerkeraad zich in een schrijven van 15 Februari 1869 tot de Gemeente heeft gewend met de vraag: »*Verlangt Gij het behoud der tegenwoordige wijze van beheer?*" dat die vraag, den 17den Maart 1869, door Stemgerechtigden met groote meerderheid BEVESTIGEND is beantwoord, en wel door Stemgerechtigden, die volgens het den 1sten Maart 1867 in werking getreden *Synodaal Reglement op de Benoeming van Ouderlingen en Diakenen en op de Bevestiging van Predikanten* daartoe gemachtigd waren, dat dien ten gevolge het toenmaals vigeerend *Algemeen Reglement en Insructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen enz.*, zooals het was vastgesteld in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van den 21sten April, van kracht bleef:

dat volgens dit Reglement van 1859, bij de Nederd. Hervormde Gemeente te Amsterdam, niet, gelijk bij zoovele andere Kerkelijke gemeenten, een afzonderlijk College van beheer bestaat, onafhankelijk van den Kerkeraad, maar de Kerkeraad eigenlijk zelf de Kerkelijke goederen zijner gemeente beheert, die evenwel dat beheer laat uitoefenen door eene speciale Commissie, welke voor de helft uit leden des Kerkeraads en voor de andere helft uit lidmaten der gemeente bestaat en onder den naam van „Kerkelijke Commissie" van den Kerkeraad haar reglement en instructie ontvangt, van hem geheel afhankelijk is, aan hem rekening en verantwoording doet en in haar bestuur zich gedragen moet, overeenkomstig het beginsel, dat de Kerkeraad het lichaam is, vertegenwoordigende de Gemeente, in overeenstemming met Art. 19 alinea 4 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden" (Art. 29 Algemeen Reglement en Instructie enz.);

dat meergenoemd Reglement, vastgesteld in 1859, nader gewijzigd is in de Vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van den 12 April 1875;

dat, naar het oordeel van het Classikaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des Kerkeraads is, met dit Reglement niet gehandeld is naar Art 25 van het Algemeen Reglement voor de Nederd. Hervormde Kerk en daarin bepalingen voorkomen met de algemeene of provinciale verordeningen in strijd; dat, niettegenstaande onmiddellijk de onwettigheid van onderscheidene aanvullingen en wijzigingen uitgesproken werd, een verzoek van het Classikaal Bestuur, dd 4 October 1875, naar aanleiding van ingediende klachten gedaan, door den Algemeenen Kerkeraad van Amsterdam onbehoorlijk behandeld werd, en dat, ofschoon daartegen voorshands niets meer gedaan is geworden, het Classikaal Bestuur thans, nu het in genoemde Gemeente moest optreden om te doen wat des Kerkeraads is, zich genoopt gevoelde, om bedoelde onwettige bepalingen ter kennis te brengen van het bevoegde Bestuur, met verzoek om die te vernietigen;

Overwegende dat het verzoek van het Classikaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, geacht moet worden geenszins het Beheer zelf te gelden, maar alleen de handelingen van den Kerkeraad in zoover de regeling van het Beheer in de Ned. Hervormde Gemeente te Amsterdam tot de huishoudelijke belangen der Gemeente behoort en alzoo in overeenstemming moet zijn met de algemeene verordeningen, naar Art 25 van het Algemeen Reglement;

Overwegende, dat de Algemeene Kerkeraad, vertegenwoordigende de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, niet slechts gebonden is aan het mandaat, hem in het jaar 1869 door de Gemeente gegeven, maar ook, door het verband, waarin deze Gemeente staat tot de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, aan haar Algemeen Reglement en de overige Reglementen, welke voor haar geldende zijn;

Overwegende, dat waar door den Kerkeraad in strijd met die Reglementen mocht worden gehandeld, de hoogere Besturen gehouden zijn daarop acht te geven en des noodig die Reglementen te handhaven;

Overwegende, dat door de Slotbepaling in Art. 1 van het Reglement, in 1875 vastgesteld, dus luidende:

»*De bevoegdheid van den Algemeenen Kerkeraad in deze spruit voort uit de beslissing der Stemgerechtigden der Gemeente*, 17 *Maart* 1869 *gevallen; is ten allen tijde van de beslissing van Stemgerechtigden, als uitspraak doende in het hoogste ressort, afhankelijk; kan derhalve nooit of nimmer op eenig hooger of sub-intreerend Kerkelijk Bestuur overgaan, en is slechts geldig, zoolang de wettigheid van den Kerkeraad als zoodanig niet betwist wordt. Wordt deze betwist, dan kunnen krachtens deze bevoegdheid geen besluiten genomen of handelingen verricht worden, die den bestaanden toestand konden wijzigen, voor en aleer het verschil op wettige wijze is ten einde gebracht.*"

Vooral in verband met na te noemen Artikelen iedere handeling van den Kerkeraad ten aanzien van het beheer van de goederen die Gemeente aan het toezicht der hoogere Kerkelijke besturen onttrokken wordt, in strijd met Art. 43 la, 6a van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk en Art. 16 3a van het Reglement voor de Kerkeraden; en tevens de Kerkeraad zijne bevoegdheid overschrijdt, door eene bepaling te maken, waartoe hem door de Stemgerechtigden geen recht of machtiging gegeven is, in strijd met Art. 13 van het Algemeen Reglement;

Overwegende, dat de bepaling in Art. 40 van het Reglement van 1875 juist het tegendeel voorschrijft van de bepaling in Art. 40 van het Reglement van 1859; dat volgens de bepaling van 1859 de Kerkelijk gecensureerden gedurende den tijd der censuur de werkzaamheden hunner betrekking niet mogen waarnemen en verstoken zijn van de voordeelen aan hunnen post verbonden, terwijl volgens de bepaling van 1875 de Kerkelijke Commissie beslist of en in hoeverre de Kerkelijke Censuur gevolgen heeft voor de rechten van den betrokkene, hem krachtens dit Reglement toekomende of toegekend, en tot op deze beslissing de zaak in haar geheel en de betrokkene in functie blijft; dat de laatst genoemde bepaling geheel in strijd is met het vigeerend kerkrecht, (Art. 48 al. 2 van het Reglement voor Kerkelijk opzicht en tucht); aan een College van *Beheer*, 't welk volgens het Reglement van 1859 van den Kerkeraad afhankelijk was, rechten en plichten toekent, die alleen aan een Collegie van *Bestuur* toekomen; aan dat Collegie van *Beheer* de macht verleent om de Kerkelijke Censuur krachteloos te maken en aan gecensureerden de vrijheid geeft om in functie te blijven, wanneer de Commissie van Beheer dat goed vindt;

Overwegende, dat de veranderingen gemaakt in de Artt. 8 al. 3, 10, 29, 37, al. 2, 41 al. 1 en 2 geheel beheerscht worden door de *Slotbepaling van Art.* 1 en alzoo in strijd zijn met de Kerkelijke verordeningen;

Overwegende, dat de bezwaren, die in het bovenstaande tegen Art. 40 zijn ingebracht, ook in meerdere of mindere mate gelden de wijzigingen, gemaakt in de Artikelen 3, 4 al. 2, 6, 15 al. 2, 16, 19, 31, 32, 33, 41 al. 1 en alzoo de bepalingen daarin opgenomen eene beperking bevatten van de rechten en plichten, die volgens de Kerkelijke Reglementen of naar luid van het in 1869 vigeerende Reglement aan den Kerkeraad of aan hoogere Besturen zijn toegekend of aangewezen;

Overwegende, dat het Reglement van 1875 alle rechtsgeldigheid mist, vermits daarvan,

als regelende de huishoudelijke belangen der Gemeente, niet alleen geen mededeeling is geschied aan het Classikaal Bestuur, maar door den Kerkeraad geweigerd is inlichtingen te geven ten aanzien der bezwaren, die bij het Classikaal Bestuur, daartegen waren ingediend; vermits het bepalingen bevat, die in strijd zijn met de Kerkelijke verordeningen; en vooral vermits het bepalingen bevat, die in strijd zijn met het mandaat aan den Algemeenen Kerkeraad door zijn lastgeefster, de Gemeente, in het jaar 1869 gegeven;

Overwegende, dat blijkens de bij de ingediende stukken gevoegde Memorie van noodige inlichtingen in zake het Amsterdamsche Conflict opgemaakt door het Classikaal Bestuur van Amsterdam, het besluit tot de aangebrachte vastgestelde wijzigingen in het Reglement van 1885 door het Classikaal Bestuur met recht is vernietigd en deze vernietiging illusoir zou worden gemaakt, indien de bepalingen, die tot grondslag van deze wijzigingen hebben gediend, in het Algemeen Reglement van 1875 kracht van wet bleven behouden;

Overwegende dat, hoewel aan de Ned. Hervormde Gemeente te Amsterdam het vrij Beheer over hare goederen en fondsen geenszins wordt betwist, toch aan den Algemeenen Kerkeraad dier Gemeente niet kan worden toegelaten in een Reglement van Bestuur, dat van hem uitgaat, bepalingen op te nemen, die hem plaatsen zouden buiten het Kerkverband;

Overwegende dat, ook volgens Art. 41 van het Reglement van 1859, het wel den Algemeenen Kerkeraad vrijstaat in het Algemeen Reglement zoodanige veranderingen en bijvoegingen te maken als hij zal noodig achten, nogtans deze veranderingen en bijvoegingen niet in strijd mogen zijn met het in 1869 gegeven mandaat;

Overwegende dat, behoudens enkele bepalingen, die geacht kunnen worden verbeteringen te zijn, al de bedoelde wijzigingen de strekking hebben deels, om de aan den Kerkeraad in het Reglement van 1859 hem toegekende rechten te ontnemen, deels om hem aan de vigeerende Kerkelijke reglementen en verordeningen te onttrekken, en mitsdien het Reglement van 1875, in geval het van de boven aangewezen onwettige bepalingen gezuiverd is geworden, zijn reden van bestaan verloren heeft;

Gelet op de Artikelen 12, 13, 14 (analogice) 16, 19 al. 4, 25. 43, 1*a* en 6*a*, 44, 3*a* van het Algemeen Reglement; de Artikelen 13 1*a*, 16 3*a* van het Reglement op de Kerkeraden; de Artikelen 1, 5, 6, 7 al. 1, 48 al. 2 van het Reglement voor Kerkelijk opzicht en tucht;

BESLUIT:

De handeling van den Algemeenen Kerkeraad van de Nederd. Hervormde Gemeente te Amsterdam in de vaststelling van het Reglement van den 12 April 1875, zooals het daar ligt, onwettig te verklaren, en mitsdien de wijzigingen in het Algemeen Reglement van 21 April 1859 aangebracht en vastgesteld in de vergadering van 12 April 1875 te vernietigen.

Afschrift van dit besluit zal gezonden worden aan den Algemeenen Kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente te Amsterdam en aan het Classikaal Bestuur van Amsterdam.

Aldus gedaan door het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, doende wat des Classikalen Bestuurs van Amsterdam is, in zijne vergadering van den 16 Februari 1886.

(*W. g.*) A. G. Jans, *President.*
J. van Witzenburg, *Secretaris.*

Zaandam, Voor eensluidend afschrift
17 Februari 1886. *de Secretaris van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland,*
J. van Witzenburg.

Inmiddels was de Algemeene Kerkeraad voortgegaan te doen wat hij in zake het Beheer kon doen. Daartoe behoorde de verkiezing tot Kerkmees-

ters. De onwettig fungeerende Commissie voorzag — onbegrijpelijk genoeg! — niet in de ontstane vacatures, zelfs niet in die door de aftreding van lidmaten-Kerkmeesters ontstonden. Wij daarentegen wel. In plaats van nu deze zorg te prijzen, kwam men tegen de benoeming op.

De heer J. A. Wormster Jr., dezelfde die de zinspreuk „*In alles waar*" had aangenomen, stelde zich ook in dezen, evenals in het Kiescollegie-oproer, aan het hoofd. In vele buurten liep men huis uit, huis in, trap op, trap af, om de gemeente te — beliegen, evenals of het vrije beheer en haar recht in gevaar was. Zeker, het despotisme van een paar Heeren was in gevaar, maar het recht der gemeente, zoo brutaal in 1875 en zoo schandelijk in 1885 vertrapt, was met hare vrijheid door het Classicaal Bestuur van Amsterdam gehandhaafd en verzekerd geworden. De geheele vangst beliep (met degenen die later weêr uit den zegen wegzwommen) nog geen twee duizend personen; of ze allen „stemgerechtigde leden der Gemeente" zijn, zooals zij geacht werden zichzelven te noemen, durf ik niet verzekeren. Enkele meer aanzienlijke mannen, zooals Jr. Mr. de Savornin Lohman, dienden een afzonderlijk adres in; de wetenschap, die zij aanboden, was zeker niet goed genoeg voor de „kleine luiden". Het democratische proces heeft den Kerkeraad bereikt. Daar het evenwel geen protest tegen de benoemden bevatte, werd het voor notificatie aangenomen. Het aristocratische kwam veel te laat in, maar beduidde, hoe waardig ook den knapsten sofist van het Heidensch Atheen, evenmin iets.

⁂ Die ± 1900 onderteekenaars staan vermeld onder ongeveer 150 gedrukte hoofden. Zie er hier een exemplaar van, alsmede een der vele brieven om royement. Men kan uit dat éene protest tevens zien, welke heeren toen reeds den moed hadden voor onze opvatting en voor het recht der Gemeente hunne namen en personen te geven in de zaak van het Beheer.

Aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam.

De ondergeteekenden, vernomen hebbende dat op Zaterdag den 3den April in het *Predikbeurtenblad*, en op Zondag den 4den April van den kansel aan de Gemeente is bekend gemaakt, dat de Algemeene Kerkeraad zou benoemd hebben tot leden der Kerkelijke Commissie de Heeren H. V. Hogerzeil, N. J. van Limmik Jr., J. Ph. Meijnink, E. J. Everwijn Lange, J. W. H. Crommelin, W. Roëll, A. D. de Marez Oijens, C. Hermanides, J. H. van den Andel en J. W. Holzmann, maken mits dezen gebruik van het recht hun toekomende, om als stemgerechtigde leden der Gemeente, ook voor het Beheer gequalificeerd, in verzet te komen tegen de optreding van deze heeren in genoemde Commissie.

Sinds 1810 geniet de Gemeente van Amsterdam het voorrecht van een vrij zelfstandig Beheer over hare Kerkelijke goederen te mogen voeren, en nooit is door de Gemeente sinds dien tijd aan eenig ander lichaam dan aan den Kerkeraad de last opgedragen en het recht toegekend om leden in bedoelde Commissie te benoemen. Redenen waarom zij er zich volstrekt niet bij kunnen neerleggen, dat thans het Classikaal Bestuur van

Amsterdam, dat zegt, te doen wat des Kerkeraads is, zich het recht aanmatigt, om deze benoeming aan zich te trekken.

Zonder dus op de achtbaarheid van de benoemde heeren eenige inspraak te maken, achten zij zich verplicht, om gelijk zij doen bij dezen, ten nadrukkelijkste tegen de gedane benoemingen te protesteeren, verklarende deze als niet geschied en geheel ongeldig. Ten welken einde zij zich met dit hun schrijven tot den Algemeenen Kerkeraad wenden, deze oproepende, om voor de rechten der gemeente te willen opkomen; tevens verbod op de Kerkelijke Commissie leggende, om personen, die niet door den Kerkeraad benoemd zijn, als leden in haar Collegie op te nemen.

Ook buitendien zijn er nog wel allerlei andere redenen, waarom zij tegen deze benoemingen zouden moeten opkomen; maar deze laten zij voorshands rusten; ten einde alleen, en daardoor met te meer nadruk, op te komen voor het geschonden recht der Gemeente, die nooit aan eenig ander Bestuur dan aan den Kerkeraad, en aan den Kerkeraad zelfs met uitsluiting van elk ander Bestuur, de benoeming van hare Kerkmeesters heeft opgedragen.

Amsterdam, 6 April 1886. (*w.g.*) J. A. Wormser c. s.

De ondergeteekenden, Stemgerechtigde leden der Gemeente, ook voor het Beheer, voegen zich bij vorenstaand Protest, door de Heeren J. A. Wormser c. s., onder dagteekening van 6 April 1886, bij den Algemeenen Kerkeraad ingediend, tegen de benoeming van tien leden der Kerkelijke Commissie, gelijk die op den verschenen Zondag aan de Gemeente zijn voorgesteld, en machtigen deze heeren, om ook in hun naam de noodige maatregelen te nemen, opdat deze benoeming geen uitwerking erlange.

Amsterdam, 7 April 1886.

B. A. Burger, J. Kramer, C. Meewe, B. van Vlaanderen, H. J. Parré, J. W. Knöptels, J. S. Schipper, J. F. Brouwer, A. Beekman, G. Prinsen, W. van Dijk, J. v. d. Poel, J. J. Kaercher, W. F. Kraamwinkel, A. Kikke, M. J. van der Breggen, A. Bishoff, B. C. Engelberts, P. van Gulik, H. A. Ekhart, G. A. W. Wolters, A. Kiehon, B. Oostermen, Bz., J. B. Manss.

Amsterdam den 26sten Julij.

Men Heer Van der Horst Voorzitter Van den diakennie Schoolen bij deze laat ik uw Weeten dat den Onder getekende geteekent Heb op een lijst van den geschorsten preediekanten en diakes maar waar van ik Niet ingeligt ben gewees wat het in Hatt zoo as Het kan mijn stem daarop in te Haalen Zoo ik geen deelen die gebouwen Naa af in geweest ben en Mijn kinderen Onder Weesen Worden Bij den Heer A Sweers daar uw Wel inligting krijgen kunt Van Waar wij ons aan te Houwen Hebben Zoo Hoop ik gunst Van Het teegenWoordig kerk bestuur

Mijn Woonplaats is baangrakht bij den gieterStraat 52

Dat tiental Heeren door de wederoptreding van Ds. Kraijenbelt, die zijn ontslag aangevraagd maar de aanvraag, op verzoek van den Kerkeraad weêr ingetrokken had, met één vermeerderd, maakte wel niet de legale helft van het normale cijfer (24) uit, maar toch de groote meerderheid, aangezien er van de nog fungeerenden *zes* niet mochten fungeeren en slechts tien overbleven, die wel vergaderen mochten. Deze tien werden, nadat zij geweigerd hadden onze *tien* in hunne vergadering toe te laten, nu door onze tien opgeroepen [1]),

1) Zie het desbetreffende deurwaardersexploit in No. 17767, *Alg. Handelsblad.*

telkens opnieuw, en zoolang als leden beschouwd, totdat hun lidmaatschap wettig vervallen was.

Mede uit hun naam, doch, natuurlijk, zonder hunne goedkeuring werd de Staat der Nederlanden gedagvaard tot uitbetaling van de nader te vermelden gevolmachtigden der Kerkelijke Commissie, in welk proces, terstond voor den Hoogen Raad gebracht, den 4den Maart j.l. het eerst gepleit werd voor en tegen de inwilliging van het verzoek der recalcitranten tot interventie. —

Deze Heeren (die ook door de Heeren Stuve en Hessel verlaten werden) hadden, in arren moede, zonder eenigen vorm van proces, of onderzoek, alle Kosters ontslagen die zich tegen de op 22 Juni en later ondernomene schending van hun huisrecht verzet hadden. De Kerkeraad erkende dat ontslag geenszins, en de Kosters waren niet genegen heen te gaan. De Rechtbank werd als nu te hulp geroepen door de eischende partij, die dus niet minder dan acht processen begon.

De manier waarop die Heeren zich gedragen hadden was van dien aard, dat de Bijzondere Kerkeraad eindelijk verklaren moest, dat zij, voorzooveel ze als lidmaten zaten, door woord en daad ten duidelijkste getoond hadden, zich af te scheiden van de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Een jaar lang was de grootste langmoedigheid betoond geworden. Reeds den 15den Januari was ieder van hen het volgende schrijven gezonden.

Waarde Broeder!

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des (Bijzonderen) Kerkeraads is, heeft in zijne vergadering van gisteren, kennis genomen van onderscheidene besluiten eener zich noemende „*Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederd. Hervormde Gemeente*" te Amsterdam, waardoor schromelijke inbreuk gemaakt is op de *Bestuurs* rechten van den (Bijzonderen) Kerkeraad, en in 't algemeen op de kerkelijke verordeningen, die Gij als lidmaat der Nederlandsche Hervormde Kerk voor God beloofd hebt te zullen opvolgen.

Aangezien het niet onmogelijk is, dat Gij

br.

in de vergaderingen der genoemde Commissie medegewerkt hebt tot het nemen der geincrimineerde besluiten, zoo zal het aan de vergadering bovengenoemd aangenaam wezen, *binnen acht dagen na dagteekening dezer*, schriftelijk van U te vernemen dat Gij, met leedwezen over elk besluit van dien aard, U, ook in de betrekking van kerkmeester der Nederd. Herv. Gemeente te Amsterdam, gedragen zult volgens Uwe Lidmaatsverplichtingen.

Maar zoo door U niet binnen den gestelden termijn een bevredigend antwoord ingezonden wordt bij den eerstondergeteekende, zal het Classicaal Bestuur, doende wat des (Bijzonderen) Kerkeraads is, de bedoelde zaak vervolgen moeten.

Aldus gedaan in de vergadering van den 14den dezer:

w. get. Westhoff h. t. *Praeses*.
v. d. Dussen h. t. *Scriba*.

Door *tien* werd het volgende eensluidende antwoord ingezonden:

Aan den Bijzonderen Kerkeraad.

De ondergeteekende heeft Uw schrijven van den 15 Januari 1886 in goede orde ontvangen en moet U (Uwe qualiteit nu in het midden latende) daarop het volgende berichten.

1o. dat Uw schrijven hem ter verantwoordiging roept wegens eene stem of een advies door hem in eene vergadering uitgebracht; en dat in een vrij land, onder vrije burgers *niemand zich het recht hiertoe mag aanmatigen.*

2o. dat de beantwoording van de vraag die gij doet, hetzij deze in een ontkennenden, hetzij ze in een toestemmenden zin gegeven werd, U altoos bekend zou maken met de toedracht van zaken in eene vergadering, waarvan gij geene leden zijt. En aangezien elke vergadering alleen zelve te beslissen heeft, wat zij naar buiten al dan niet bekend wil hebben, zoudt gij hem tot een *oneerlijk man* maken, indien het Uwe bedoeling was, om hem en zijne medeleden tot beantwoording van Uwe vraag te *dwingen.*

en 3o. dat hij als lid der Kerkelijke Commissie voor hetgeen hij *in die qualiteit* verricht heeft niet aan U maar alleen aan die Commissie, aan den Algemeenen Kerkeraad of aan de Gemeente, des gevorderd, verantwoording schuldig is.

Hij vertrouwt dan ook, dat Uwe vergadering, bij nader inzien, hem ten deze geen geweld zal willen aandoen. Hij althans zal als vrij burger, als Christenmensch, als eerlijk man en als gebonden door een plechtige belofte (zie Art. 10 Regl. & Instr.) U in deze zaak niet ter wille kunnen zijn.

Bovendien is Uw beweren, alsof hij ooit een belofte op de reglementen gedaan heeft, volstrekt onjuist. Hij deed zulk eene belofte nimmer.

Amsterdam 21 Jan. 1886.

Natuurlijk zou ook ds. C. A. Renier, als alleen voor het Classicaal Bestuur ter eerste instantie censurabel, ter gelegener tijd door dat Bestuur getuchtigd worden. Door zijn moedwillig verlaten van zijne Gemeente op den 20sten December maakte hij echter de toepassing van de tucht zéér gemakkelijk. En aangezien nu op dienzelfden datum de uitspraak aangaande die zeven leden kracht van gewijsde bekwam, was de Koster der Nieuwe Kerk in staat gesteld, met hen te breken.

't Werd hoog tijd, dat hij zulks deed. Immers, het stond te vreezen dat gelijk er nog eene vergadering van de afgescheidene „Kerkmeesters" op Donderdag 24 December stond gehouden te worden in de Consistorie, aldaar den voorgaanden avond eene vergadering van den Kerkeraad der zich „doleerende Kerk" noemende Vereeniging, den 8sten van dezelfde maand gevormd, belegd zou worden. Alsdan in het bezit van het Archief, zou hij zich met allerlei redenen kunnen omkleeden, alsof hij de voortzetting ware van den wettigen Kerkeraad. Dat *moest* voorkomen worden. En alles liep, onder den zegen des Heeren, zoo goed, dat wij nog vóór het einde des jaars wederom de rechtmatige beschikking verkregen over hetgeen wij voor onzen arbeid noodig hadden; terwijl wij in diezelfde vergadering van den Algemeenen Kerkeraad

met goed gevolg bijna alle ledig gewordene zetels der Kerkelijke Commissie konden bezetten.

*** Om een overzicht (en tevens een leidraad voor wie ooit lust gevoelen mochten de ingewikkelde Beheerskwestie, die in het Archief een afzonderlijk dossier uitmaakt nader te bestudeeren) te geven, laat ik hier het bovenbedoelde besluit des Kerkeraads met bijbehoorende stukken volgen, zooals het *Predikbeurtenblad* van 8 Januari 1887 ze bevat.

De Algemeene Kerkeraad der Nederd. Herv. Gemeente, in zijne tegenwoordige samenstelling, geen antwoord van de betrokken personen ontvangen hebbende op de tweede hieronder volgende Missive, brengt, krachtens besluit der vergadering van 10 December 1886, het navolgende ter kennis aan de Gemeente:

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des (bijzonaeren) Kerkeraads van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam is:

Besloten hebbende, in zijne vergadering van den 14den Januari 1886, naar aanleiding der ingekomene en gelezene missives van de zich noemende „Kerkelijke Commissie" aan hare leden, G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuijpers, G. van Riessen, J. J. Grevers, F. H. Stuve, P. Altink, J. D. Bickel en C. Rietsnijder, hoofdelijk en schriftelijk de vraag te richten, of zij met leedwezen over elk genomen besluit, dat in de bestuursrechten van den (bijzonderen) Kerkeraad ingreep, *ook in de genoemde betrekking* zich zouden gedragen volgens die verplichtingen, die zij als lidmaten der Nederlandsche Hervormde Kerk, en mitsdien ook der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier op zich genomen hebben;

Gezien het ontwijkend gelijkluidend antwoord d.d. 21 Januari 1886, door de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuijpers, G. van Riessen, J. J. Grevers, P. Altink, J. D. Bickel en C. Rietsnijder op die vraag ingezonden;

Gezien onderscheidene missives, aan onderscheidene Kerkelijke corporaties of personen gericht, namens de bovengenoemde Commissie onderteekend door F. L. Rutgers, zich noemende *Voorzitter* en H. W. van Loon, zich noemende *Secretaris*, welke Heeren behooren tot de door het Classicaal Bestuur van Amsterdam den 4den Januari 1886 in alle hunne kerkelijke betrekkingen voorloopig geschorste en den 1sten Juli daaraanvolgende afgezette of ontzette leden van den Algemeenen Kerkeraad;

Gezien het bericht van de WelEerwaarde Heeren A. E. van der Dussen en A. J. Westhoff als afgevaardigden van den Algemeenen Kerkeraad, ten fine van onderzoek op den 7den Mei 1886, of de voor de Kerkelijke vergaderingen bestemde vertrekken aan de Nieuwe Kerk, voor die zelfde vergaderingen nog gesloten waren, alsmede een schrijven d.d. 20 Augustus 1886, onderteekend door de Heeren H. Pouwels en J. W. Meijer, zich noemende respectievelijk „waarnemend Voorzitter" en „Secretaris" van »de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier", waaruit blijkt, dat die vertrekken nog altijd voor de rechthebbende College's gesloten zijn, en alzoo het bericht van de Heeren van der Dussen en Westhoff bevestigende:

Gezien het schrijven van den 19den Mei 1886, in dezelfde gepretendeerde kwaliteiten onderteekend door de Heeren C. A. Renier en H. W. van Loon, aan de door den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, in zijne tegenwoordige samenstelling, benoemde leden der voornoemde Commissie, waarbij verklaard wordt dat deze benoemden, hangende zekere exploiten, niet in haar College opgenomen kunnen worden;

Gezien het schrijven uit naam van diezelfde Commissie d.d. 18 Juni 1886, onderteekend door F. L. Rutgers, zich noemende *Voorzitter* en H. W. van Loon, zich noe-

mende *Secretaris*, waarbij aan den Kerkeraad bericht wordt, dat zij den Heer J. F. Hesse, als Koster in de Amstel-Kerk besloten had te ontslaan, en een gelijksoortig schrijven d.d. 30 Juni 1886, onderteekend, behalve door den zich *Secretaris* noemenden H. W. van Loon, door den WelEerwaarden Heer C. A. Renier, zich kwalificeerende als waarnemend *Voorzitter*, omtrent de Kosters van de *Noorder-*, *Ooster-*. *Eilands-* en *Koepelkerken*, alsmede van de *Oude Zijds- en Nieuwe Zijds-Kapel*. met opdracht aan de als Sub-Commissies gekwalificeerden aanstonds in de tijdelijke waarneming van het Kostoraat te voorzien, zoodat het ontslag geacht werd op den dag van het besluit daartoe in te gaan;

Gezien een door den Heer J. J. Grevers, voor copie conform geteekend, onder het presidium van F. L. Rutgers en het Secretariaat van H. W. van Loon, genomen besluit eener zich de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Fondsen en Inkomsten dezer Gemeente noemende vergadering d.d. 21 Juni 1886, als die in de Oude Kerk plaatst P. van Onkelen en W. de Vlugt, met last in gemelde Kerk de Kosterij en de Kerkmeesterskamer te bewaken;

Gezien de verklaringen van de Kosters der *Eilands-*, *Noorder-*, *Ooster- en Oude Kerk*, alsmede van die der *Oude Zijds-* en *Nieuwe Zijds-Kapel* omtrent den op den 22sten Juni 1886, op hunne bediening en hun huisrecht gepleegden aanval;

Gezien het schrijven van de *Commissie tot het Bestuur voor de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente* alhier, dd. 18 Juni 1886 waarbij verklaard wordt dat tot *Voorzitter* is benoemd de Heer N. J. van Limmik Jr. en tot 1en *Secretaris* de Heer J. W. H. Crommelin, en de officiëele publicatie voorkomende in het *Predikbeurtenblad* van de Protestantsche Gemeenten alhier van 17 Juli 1886 aangaande hare samenstelling;

Gezien de verklaring, dat de Algemeene Kerkeraad geen antwoord ontving op zijne vraag van den 24sten Juni 1886, gedaan ook aan de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuypers, G. van Riessen en J. J. Grevers, of zij bereid waren met de in dit jaar benoemde leden der Kerkelijke Commissie, volgens het, den 16den Juni 1886, weer in werking getreden *Algemeen Reglement en Instructie voor het Bestuur der Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam* het bedoelde beheer re voeren;

Gezien het stuk zonder dagteekening uit naam eener zich noemende Kerkelijke Commissie, onderteekend door de Heeren C. A. Renier en J. W. Meijer, zich respectievelijk noemende *W. Voorzitter* en *W. Secretaris*, en gericht aan het Classicaal Bestuur van Amsterdam, waarbij zij zich bereid verklaart harerzijds mede te werken om het hangende geschil, of aan de beslissing van de Gemeente te onderwerpen, of wel de zaak, tusschen het Classicaal Bestuur en haar, te laten berechten door gekozen mannen van eer, mits slechts dit scheidsgerecht in Christelijken zin, en met buiging voor de autoriteit des Woords worde opgevat;

Gezien een schrijven aan het Moderamen van de Classicale Vergadering in dit ressort, onderteekend namens de laatstgenoemde „Commissie" door de Heeren F. L. Rutgers en H. W. van Loon, zich noemende *Voorzitter* en *Secretaris*, waarbij aan die vergadering op den officiëelen dag het gebruik van het voor haar bestemde lokaal aan de Nieuwe Kerk ontzegd wordt;

Gezien twee missives dd. 30 Juni 1886, waarvan de eene aan het Classicaal Bestuur van Amsterdam, en het andere aan den WelEerwaarden Heer B. J. Adriani gericht, en onderteekend door de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuijpers, G. van Riessen en J. J. Grevers, (mitsgaders door den WelEerwaarden Heer C. A. Renier) waarbij aan het adres van dat Bestuur verklaard wordt omtrent vragen die door dat Bestuur gedaan zouden zijn, maar die inderdaad door den

Algemeenen Kerkeraad in zijn tegenwoordige samenstelling gedaan werden, dat zij een voorstel wenschen te ontvangen omtrent de beste wijze waarop die vragen in het belang van alle partijen aan eene beslissing, hetzij van den gewonen rechter, hetzij van de daartoe uitgenoodigde rechtsgeleerden konden onderworpen worden, zijnde ze (volgens het slot hunner verklaring) niet ongaarne bereid om zich bij de beslissing van bevoegde deskundigen of deskundige bevoegden neer te leggen;

Overwegende wat de algemeene beginselen betreft:

1o. dat het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, een aan den *Algemeenen Kerkeraad* dier Gemeente als zoodanig opgedragen last is, en mitsdien gevoerd en geregeld moet worden, reglementair en feitelijk, naar de voor den Algemeenen Kerkeraad geldende algemeene en bijzondere Kerkelijke verordeningen;

2o. dat eene *Commissie* van den Algemeenen Kerkeraad voornoemd, met dat Bestuur belast zijnde, of een lid van haar in die kwaliteit, zich *in* of *omtrent* dat gezegde besturen, hetzij door het overtreden van wettige regels, hetzij door het aannemen van onwettige regels, niet mag vergrijpen aan de algemeene of bijzondere Kerkelijke verordeningen;

3o. dat er met betrekking tot het voornoemde Bestuur geene *partijen* op reglementair gebied bestaan, maar Kerkelijke Besturen, aan wier opzicht en tucht de lidmaten zich onderworpen hebben, en aan wier beslissing, als de beslissing van deskundige bevoegden, of bevoegde deskundigen, ook de bovenbedoelde geschillen onderworpen zijn;

Overwegende in bijzonderheden:

1o. dat de in den aanvang dezes genoemde *elf* leden (uitgezonderd de Heer F. H. Stuve) van de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, zich met betrekking tot deze hunne lastgeving aan het opzicht en de tucht van het wettige Bestuur onttrokken hebben;

2o. dat zij ingevolge die weigering geacht moeten worden medegewerkt te hebben tot het nemen van de besluiten, waarbij aan de rechthebbende Collegie's de toegang ontzegd werd tot de hun toekomende vergaderplaatsen aan de Nieuwe Kerk, alsmede tot het nemen van het besluit, om aan den Algemeenen Kerkeraad de in diens vergaderingen van den 7en en den 14den Dec. 1885 behandelde voorstellen te doen tot het bekomen van eene met alle wettig bestuur en alle orde in de Nederlandsche Hervormde Kerk, en in de Nederduitsche Hervormde Gemeente van Amsterdam strijdige macht;

3o. dat bij den aanvang van het Kerkelijke jaar als leden der Commissie uitgetreden zijn, de Heeren P. Altink, J. D. Bickel en C. Rietsnijder, en dat het lidmaatschap van de Heeren F. L. Rutgers, J. Bechthold, en S. J. Seefat, met hunne aftreding als leden des (Algemeenen) Kerkeraads vervallen was, zonder dat zij herkozen of herkiesbaar waren, als zijnde geschorst, doch dat zij nog bleven fungeeren, gelijk de andere drie geschorste leden, en alle niet-geschorste leden, terwijl de Heer F. H. Stuve zijn ontslag behoorlijk aangevraagd heeft;

4o. dat er na den 4den Januari 1886 onmogelijk eene wettige Vergadering van de genoemde Commissie gehouden kan zijn, tot aan het begin van de maand Juni 1886, eensdeels wegens onvoltalligheid, en anderdeels om de aanwezigheid van wie niet fungeeren mochten;

5o. dat de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuypers, G. van Riessen, en J. J. Grevers, gebleven leden, medegewerkt hebben tot het voeren van het Bestuur met leden die niet fungeeren mochten;

6o. dat zij op geenerlei manier afkeuring hebben doen blijken bij hunne lastgevers:
a. van het geweld den 6den Januari 1886 aan de Consistoriekamer der Nieuwe Kerk

gepleegd door of op last van onwettig fungeerende Kerkmeesters en het bezethouden van dat lokaal, zoodat de Algemeene en Bijzondere Kerkeraad in zijne tegenwoordige samenstelling ook niet tot het doen houden van de verkiezing tot gemachtigden kon overgaan;

b. van de poging, om door onbevoegden de Kostershuizen en mitsdien de Kerkgebouwen te doen bezetten; en

c. van het ontslag der bovengenoemde Kosters en de daaruit voortgevloeide rechtsvorderingen;

7o. dat er veeleer alle grond bestaat voor het gevoelen, dat zij tot dat alles medegewerkt hebben, en wel als de beslissende meerderheid;

8o. dat zij de groote meerderheid uitmaken van de zich tegenover de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten dezer Gemeente geplaatst hebbende Vergadering onder de leiding van in de aangevoerde stukken genoemde onwettig fungeerende leidslieden, en

9o dat zij ten duidelijkste getoond hebben den Kerkeraad in zijne tegenwoordige samenstelling noch eenige wettige Kerkelijke macht in hare bevoegdheid te erkennen;

Overwegende in rechten:

1o. dat aan de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, waarin de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meijer, L. J. Kuypers, G. van Riessen en J. J. Grevers zitting hadden, alle op haar bestuur betrekking hebbende stukken, welke na den 1sten Januari 1886 uitgevaardigd werden, zoo als de kennisgeving der provisioneele schorsing, het besluit van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, doende wat des Classicalen Bestuurs in de Nederduitsche Hervormde Gemeente van Amsterdam is, No. 2294, d.d. 16 Februari 1886, het weder ingevoerde Reglement van 1859 met bijbehoorende stukken gezonden werden;

2o. dat die zeven personen dus in staat gesteld werden kennis te nemen van hetgeen zij behoorden op te volgen;

3o. dat ieder lidmaat der Kerk verplicht is de beslissingen van bevoegde Kerkelijke Collegies te eerbiedigen, en dus ook in de eerste plaats hun bestaan te erkennen, en hunne werkzaamheden te bevorderen;

4o. dat het lidmaatschap der Kerk niet dienen kan, om door een daarin geworteld bestuur van de stoffelijke middelen de plaatselijke Gemeente of eenige van hare stoffelijke middelen te plaatsen buiten het Kerkverband, waarin en waardoor de Gemeente bestaat, en waarvoor ook hare stoffelijke middelen dienen moeten;

5o. dat het voeren van het bestuur over de stoffelijke middelen der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam of het lid zijn van de meer genoemde Commissie tot het Bestuur enz., beheerscht wordt door het in de Kerkelijke verordeningen bepaald lidmaatschap der Nederduitsche Hervormde Kerk;

Gezien Art. 25 van het *Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden; Art.* 1 *van het Synodaal Reglement voor de Kerkeraden; Art.* 6 *van het Reglement voor Kerkelijk opzicht en tucht; de Artt.* 4, 8, *en* 9 *van het Reglement voor het Kiescollege der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam*, alsmede de Artt. 1, 5 *a* en *b*, 10, 16, 19, 28, 29, 30, 32—35 van het *Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen*, *Goederen*, *Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam*, *de Instructie voor de Commissie van Toezicht op de Kerkelijke Bedienden* in de Gemeente, Art. 31 van de *Instructie* voor hare *Kosters*, en de Art. 1, 2, 3 en 4 van die voor den *Koster* der Nieuwe Kerk als bode van het Provinciaal Kerkbestuur, enz.;

Overwegende dat de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W.

Meijer, L. J. Kuypers, G. van Riessen en J. J. Grevers, bestuur voerende over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, gedurende de laatst verloopen twaalf maanden, zich niet alleen schuldig maakten aan vergrijp in de uitoefening van deze hunne betrekking, aan verstoring van de orde in de administratie van de stoffelijke middelen en in het geheele bestuur van die Gemeente, en aan verstoring van de rust in menigerlei opzicht, maar zich ook zoo gedroegen, als of die Gemeente met hare wettige orde en de Nederlandsche Hervormde Kerk met hare Besturen in hun onderling verband en met hare ook door hen zelven vrijwillig aanvaarde Reglementen niet langer bestonden;

Gezien Art. 3 van het *Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden;*

besluit:

dat de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meyer, L. J. Kuypers, G. van Riessen en J. J. Grevers, door woord en daad ten duidelijkste getoond hebben zich af te scheiden van de Nederlandsche Hervormde Kerk, derhalve hebben opgehouden tot die Kerk te behooren en tengevolge daarvan tevens van alle betrekkingen der Hervormde Gemeente te Amsterdam zijn vervallen;

bepaalt, dat van dit besluit afschrift zal gezonden worden aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, en aan de Heeren G. L. Bertram, H. Pouwels, H. G. IJsebrand, J. W. Meyer, L. J. Kuypers, G. van Riessen en J. J. Grevers, en dat daarvan afkondiging zal geschieden op de officieele plaats in het Predikbeurtenblad voor de Protestantsche Gemeenten te Amsterdam.

Amsterdam, den 10en Dec. 1886.

(*w. g.*) H. V. Hoogerzeil, h. t. *Praeses.*
W. J. G. Aalders, h. t. *Scriba.*

De toezending van dat stuk ging gepaard met de volgende Missive:

Waarde Broeder

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des (*Bijzonderen*) Kerkeraads van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam is, voelt zich gedrongen, u nevensgaand stuk te doen toekomen. Daaruit blijkt u, welk oordeel die vergadering geveld heeft over uwe handelingen, als lid der Kerkelijke Commissie sedert November 1885.

Maar de vergadering heeft tevens besloten:

1o. dat die verklaring eerst *met* den 20sten dezer maand in werking treedt, en

2o. dat zij niet van kracht zal zijn, indien gij *vóór* den 20sten dezer maand bij den Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad schriftelijk bericht bezorgd hebt, dat gij uw lidmaatschap der genoemde Commissie hebt nedergelegd, hetzij door bedanken, hetzij door het vragen van ontslag.

Aldus gedaan in de Vergadering van 10 December 1886.

(*w. g.*) H. V. Hogerzeil, h. t. *Praeses.*
„ W. J. G. Aalders, h. t. *Scriba.*

De Algemeene Kerkeraad der Nederd. Hervormde Gemeente:

H. A. J. Lütge, h. t. *Praeses.*
W. J. G. Aalders, h. t. *Scriba.*

De wederspannige Kerkmeesters wilden, gelijk ik reeds meldde, de door ons gekozene Heeren Kerkmeesters evenmin ontvangen, als onze Collegies toelaten in hunne vertrekken.

Het eerste gaf aanleiding tot een deurwaardersexploit, dat ik hier laat

volgen. Na dien tijd zijn de Heeren der overzijde die wettiglijk fungeeren mochten op de gewone manier geconvoceerd geworden. Hunne Commissie had, blijkens bericht in *De Standaard* besloten, zich stipt aan het Reglement te houden wat de aftreding der leden betrof, die ze wel missen konden, zooals de HH. van Limmik, Altink, Meijnink, Hogerzeil, Bickel en Rietsnijder; maar dat zij zich overigens niet aan het Reglement zou houden, zullende de Kerkeraadsleden, die nog niet ontslagen waren (alsof Hogerzeil, van Limmik en Meijnink, ook geene nog niet ontslagene Kerkeraadsleden waren!) zouden blijven fungeeren, en de geschorste Heeren Seefat, Rutgers en Brade als Gemachtigden voor het Grootboek fungeeren zouden.

Het bedoelde exploit luidt:

Aan de Ned. Herv. Gemeente wordt bekend gemaakt, dat door de onlangs door den Kerkeraad benoemde leden van de Commissie tot het Bestuur der Kerkgebouwen, enz. deze geheele Commissie is geïnsinueerd bij het navolgende deurwaarders-exploit:

„In het jaar 1886, den 20sten Mei, ten verzoeke van 1º. Nicolaas Jacobus van Limmik jr., 2º. Johannes Philippus Meynink, 3º. Hendrikus Vredenrijk Hogerzeil, 4º. Jakobus Hendrikus van den Andel, 5º. Casparus Hermanides, 6º. Johan Wilbrand Holzman, 7º. Jacob Willem Hendrik Crommelin, 8º. mr. Evert Jan Everwijn Lange, 9º. Adriaan Deodatus De Marez Oyens en 10º. mr. Willem baron Roëll, allen wonende te Amsterdam en ten deze domicilie kiezende ten kantore van den advocaat-procureur mr. L. H. Kühn jr. aan de Heerengracht Nº. 293 te Amsterdam;

Heb ik Hendrik Christiaan Stapelveld, deurwaarder bij het gerechtshof te Amsterdam, wonende en kantoor houdende aldaar aan de Prinsengracht bij de Utrechtschestraat Nº. 780, gepatenteerd;

Geïnsinueerd en aangezegd

aan de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsche Hervormde gemeente te Amsterdam, hare zittingen en vergaderingen houdende in een der lokalen aan de Nieuwe Kerk op den Dam te Amsterdam, aldaar aan dat gewone zitting- en vergaderlokaal, exploit doende en sprekende met J. C. van den Akker, bewaker;

dat de Insinuanten der Geïnsinueerde bij deze herinneren, dat zij door de bevoegde autoriteit op wettige wijze ter voorziening in de tien vacaturen in de voormelde commissie bestaande, zijn benoemd tot leden van de bij deze geïnsinueerde Commissie:

en dat van die benoeming aan de geïnsinueerde behoorlijk is kennis gegeven;

dat zij die benoeming allen ieder voor zich hebben aangenomen en alleszins bereid zijn hunne functie te aanvaarden, zooals zij aan de autoriteit die hen benoemde, hebben ter kennis gebracht.

dat evenwel tot hunne bevreemding tot heden geenerlei uitnoodiging van de geïnsinueerde tot hen, insinuanten, is gekomen, om als leden van de commissie te worden geïnstalleerd, deel te nemen aan de vergaderingen, enz.;

dat nu de insinuanten zich niet verantwoord achten als zij langer bleven wachten en hopen op de gelegenheid om van de zijde der geïnsinueerde te worden opgeroepen om hun plicht te doen en uitvoering te geven aan de door hen aanvaarde opdracht, waartoe de insinuanten bereid zijn;

dat zij daarom zijn te rade geworden de geïnsinueerde door mij, deurwaarder, te laten

Uitnoodigen

om hun insinuanten tijdig kenbaar te maken op welken dag en uur binnen acht dagen na heden de geïnsinueerde commissie in haar gewoon vergaderlokaal aan de Nieuwe Kerk op den Dam te Amsterdam, een behoorlijk bijeengeroepen vergadering zal houden, waarin de insinuanten zooals behoort, rang en zitting zullen kunnen nemen als wettig benoemde leden van de commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, en in welke vergadering het dienstwerk onder de leden dier commissie zal moeten worden verdeeld, — verwachtende de insinuanten ieder voor zich eene oproeping tot bijwoning van de binnen voormelden termijn bijeen te roepen vergadering als reglementair en gebruikelijk is, met

Aanzegging

dat — bij gebreke van voldoening aan deze uitnoodiging — de Insinuanten, onder voorbehoud van alle de rechten, die uit hunne voormelde benoeming voortspruiten, de geïnsinueerde Commissie, te weten de leden waaruit zij bestaat, buiten de Insinuanten, zullen moeten beschouwen als onwillig en nalatig, voor welke onverhoopte nalatigheid ik, deurwaarder, de geïnsinueerde Commissie, te weten de leden waaruit zij bestaat buiten de Insinuanten, namens de Insinuanten nu vooralsdan in gebreke en aansprakelijk heb gesteld.

En heb ik deurwaarder, exploit doende en sprekende als voren, der Geïnsinueerde gelaten een afschrift van dit exploit.

De kosten zijn *f* 5.45.

(was get.) H. C. Stapelveld.

Uit onze vertrekken gebannen, konden wij daar niet werken. Wij schreven dus aan de Kerkelijke Commissie het navolgende, ook in het *Predikbeurtenblad*, vooral met het oog op de verkiezingen voor het Kiescollegie openbaar gemaakt schrijven:

Volgens besluit van de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad, of van het Classicaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des Algemeenen Kerkeraads is, daartoe met de tegenwoordig zijnde leden den 28sten April 1886 vergaderd, worden de navolgende stukken, gezonden aan *de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Ned. Herv. Gemeente alhier*, ter algemeene kennis gebracht.

A. J. Westhoff, *Praeses.*
A. E. van der Dussen, *Scriba.*

Sedert den onvergetelijken tweeden Vrijdagmorgen van dit jaar wordt niet alleen de Bijzondere Kerkeraad en het Ministerie van Predikanten, maar zelfs uw lastgever gehouden buiten de voor hen bestemde vertrekken aan de Nieuwe kerk.

Zonder eenige opgaaf van redenen werd toen niet alleen de toegang geweigerd tot het houden van den Algemeenen Kerkeraad en van de vergadering van Predikanten, maar ook na dat tijdstip werd niet éene enkele reden aan uwen lastgever medegedeeld, waarom ook de Bijzondere Kerkeraad niet zou kunnen vergaderen tot het verrichten van zijnen arbeid, bijv. om de mede voor de armen-bedeeling en verzorging zoo noodige attestaties af te geven, en de Predikanten bij het verrichten van hun dienstwerk geen gebruik mogen maken van de daarvoor bestemde kamer.

Tot hiertoe hebben de onvermijdelijke vergaderingen plaats gehad in de gastvrije *Schotsche Zendingskerk*, gelukkig voor de bannelingen nog een toevluchtsoord. Maar hoe

dankbaar de vergadering ook voor de betoonde welwillendheid zij, er moet aan die verlammende uitsluiting, welke reeds een viertal maanden geduurd heeft, een einde komen.

Uw lastgever heeft lang genoeg geduld geoefend en lang genoeg gewacht, of gij niet uit eigene beweging de vertrekken weêr ontsluiten zoudt, waaromtrent gij niets anders te zeggen of te doen hebt, dan de zorg medebrengt, om „ze STEEDS in *behoorlijke* orde te houden".

Uw lastgever mag veronderstellen, dat, zoo de bedoelde vertrekken uwerzijds in wanorde gemaakt werden, het genoemde tijdsbestek groot genoeg was, om ze weêr in behoorlijke orde te brengen.

Uw lastgever verlangt derhalve, dat *binnen den tijd van acht dagen na dato dezes* de vertrekken aan de Nieuwe Kerk, bestemd tot het houden van den Algemeenen Kerkeraad, van den Bijzonderen Kerkeraad en van het Ministerie van Predikanten wederom daarvoor opengesteld worden, om ze als naar gewoonte te gebruiken.

Op Vrijdag a. s. den 7den Mei om half één uur zal door den Voorzitter en den Scriba dezer vergadering onderzocht worden, of aan haar verlangen voldaan is.

Zoo dit niet het geval mocht wezen, stelt uw lastgever u *persoonlijk* aansprakelijk voor alle moeilijkheden, schade en schande, welke uit voortdurende weigering van gehoorzaamheid zelfs aan eigen Reglement en Instructie mochten voortvloeien.

(*w. g.*) A. J. Westhoff, *Voorz.*
A. E. van der Dussen, *Scriba.*

Onzerzijds was na de vernieuwing der Kerkelijke Commissie een schrijven gericht geworden aan de Postadministratie, dat alles wat zij voor die Commissie ontving bezorgd moest worden aan het adres van haren Voorzitter. Een voor de vriendjes bestemde brief van B. Poesiat geraakte mitsdien in hare handen. Geen antwoord verkrijgende, ofschoon hij er nog wel een postzegeltje ter frankeering ingedaan had, onderzocht hij natuurlijk de zaak, en het gevolg was, dat door de zich de Kerkelijke Commissie noemende Heeren een schrijven aan den Minister van Waterstaat gericht werd, waarvan de strekking en gronden uit het door ons daarop gegeven advies duidelijk genoeg blijken. Het origineele en gevolgde concept luidt aldus:

Aan de Alg. Synode der Nederd. Herv. Kerk.

Hoogeerwaarde Heeren!

Het Class. Bestuur van Amst. doende wat des Alg. Kerks der Nederd. Herv. Gem. te Amst. is, daartoe met de aanwezige leden des Kerks den 7n dezer in eene verdaagde Vergadering samengekomen, heeft uw schrijven v. d. 17den no. 292, verzoekende U zoo spoedig mogelijk te willen dienen van consideratie en advies betrekkelijk een daarbij gaand schrijven v. h. Ministerie van *Waterstaat*, *Handel* en *Nijverheid* d.d. 13 Aug. 1886 no. 10 Afd. Posterijen hetwelk omtrent een begeleidend schrijven aan het Hoofd van dat Ministerie opheldering vraagt, — in behandeling genomen, en heeft de eer U te adviseeren daarop te antwoorden dat er van de Nederd. Herv. Gem. te Amst. geene andere Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten bestaat dan die tot Voorzitter heeft den Weledgeb. Heer N. J. van Limmik Jr. en tot Secretaris den Weledgeb. Heer J. W. H. Crommelin.

En dit wel om de volgende consideraties:

Volgens de officiëele publicatie van den Algem. Kerkeraad dd. 26 Juni 1886, welke in overeenstemming is met het Besluit v. d. 24en Juni 1886 had „de Kerkelijke Com-

missie", ingevolge de door de Commissie zelve bij wettige stemming gedane benoemingen, tot Voorzitter en tot Secretaris de bovengenoemde Heeren respectievelijk bekomen.

Ingevolge nu dat Besluit, en de daarin gewortelde publicatie, moesten alle stukken, brieven enz. voor de Kerkelijke Commissie bestemd (natuurlijk die zonder eenig persoonlijk adres waren) bezorgd worden ten huize van den eerstgenoemde, Keizersgracht 422, en is daarvan behoorlijk kennis gegeven aan de Directie van het Postkantoor alhier.

Tot het nemen van zulk een Besluit was de Alg. Kerkeraad (of het Class. Bestuur doende wat des Alg. Kerks is) volkomen bevoegd, als zijnde de lastgever van de Kerkelijke Commissie, terwijl uit niets blijkt, dat zoodanig een besluit niet genomen mocht zijn.

Er wordt nl. wel beweerd door de adressanten dat zij feitelijk nog in het beheer zijn gebleven; immers, zeggen zij, in het bezit te zijn van het Archief en van de Lokalen in het Kostershuis der Nieuwe Kerk, welke altijd (wederom volgens haar beweren) voor de Commissie zijn bestemd geweest en waar zij ook altijd haar domicilie heeft gehad.

Wij mogen U niet vermoeien met een betoog, hoevele onjuistheden in die weinige woorden wel opgesloten zijn. Wij merken alleen op dat ons niets *reglementairs* bekend is, waarin de bewering gegrond zou zijn alsof de Kerkel. Commissie een *bepaald* bureau had of dat de bedoelde vertrekken in het Kostershuis der Nieuwe Kerk ten allen tijde voor haar bestemd waren, of dat zij daar haar domicilie had; terwijl, als het bezit v. h. Archief iets bewijst, de Heer van Limmik, voorzitter der Finantiëele Commissie d. w. z. van dat onderdeel der Kerkelijke Commissie dat in de eerste plaats de eigenlijke geldelijke aangelegenheden bestuurt, niet enkel de Boeken van rekening en ontvangst heeft, maar ook een sleutel van de kast in het voor die Commissie bestemde vertrek der Nieuwe Kerk in zijn bezit heeft. Maar ook, al ware door een recht van gewoonte zoodanig een lokaal aan te wijzen, dan nog zou de lastgever der Kerkelijke Commissie toch ten allen tijde het recht bezitten daarin verandering aan te brengen.

Wat nu de reglementaire positie aanbelangt, nemen zij de vrijheid hierbij over te leggen een Exemplaar van de Reglementen, welke gemaakt waren ten behoeve van die Commissie, en maken daaromtrent de volgende opmerkingen:

1. Het in de eerste kolom afgedrukte is het Reglement van 1859, hetzelfde dat door het nog altijd van kracht zijnde votum der stemgerechtigden in 1869 goedgekeurd werd. Door de bevoegde macht werd dit Reglement den 8en Maart jl. hersteld als de eenig wettige grondslag van het Beheer, naar hetwelk dan ook alle volgende benoemingen gedaan en de desbetreffende besluiten genomen werden. (Een enkele bepaling werd door dezelfde Macht een tijdlang geschorst, doch die hier niet in aanmerking komt).

2. Het in de tweede kolom afgedrukte met de in de derde opgenomen *wijzigingen* door de bevoegde machten successievelijk op en *na* den 21en December 1885 vernietigd, bevat de bepalingen waaraan de adressanten zich vermeten vast te houden.

Nu blijkt echter noch uit het eerstgenoemde Reglement (zie Art. 12) noch uit het laatstgenoemde (zie Art. 11) dat de bedoelde Commissie aan een bepaald lokaal van de Nieuwe Kerk gebonden is, aangezien daarin zich verschillende lokalen bevinden. Bovendien moet de opmerking gemaakt worden, dat, gelijk ook uit de bewoordingen reeds blijkt, de door Adressanten bedoelde vertrekken eene gansch andere bestemming hebben, terwijl die vertrekken zelfs niet zijn *van*, maar *aan* de Nieuwe Kerk: het kostershuis toch is tegen de Nieuwe Kerk aangezet, terwijl aan de linkerzijde van de deur der kosterij zich de *Consistoriekamer* bevindt, eene kamer ook tegen de Kerk aangebouwd, welke *altijd* — en dit volkomen juist — welke *altijd* is geweest en gebleven *de* kamer des Kerkeraads. Daarboven bevindt zich de kamer voor de vergadering der Predikanten en daar tegenover hunne dienstkamer. Uit deze, met het kostershuis betrekkelijk een geheel op zichzelf staand gebouw uitmakende, vertrekken hebben Adressanten

wederrechtelijk op den 6en Januari alle daarop volgens historie en reglement (zie Art. 17 v. h. Regl. van 1859 of Art. 16 van dat van 1875) rechthebbende vergaderingen gebannen en tot hiertoe geweerd; terwijl adressanten tegen alle historie en reglement in, beweeren, dat zij daarover de souvereine beschikking hebben, integendeel slechts mogende zorgen, als zij de Kerkelijke Commissie uitmaakten, voor hetgeen ter vergat dering noodig is.

En wat nu voorts nog de feiten betreft, gedragen de Adressanten zich in strijd met de op dit punt bestaande orde. Zij houden de Commissie tot het Bestuur enz. buiten elk lokaal *van* en buiten elk lokaal *aan* de Nieuwe Kerk. Zij schonden op de ergerlijkste wijze Art. 27 van elk Reglement. Voor zooverre Adressanten vergaderen mochten, zijn ze wettiglijk geconvoceerd geworden bij elk vergadering die de Commissie in de laatste maanden hield: ze bleven echter steeds weg, en vergaderen bovendien nog wel met wie niet vergaderen mogen, als zijnde geschorst. I. e. w. zij zijn steeds in verzet tegen het ook door henzelven vrijwillig aanvaard gezag.

Het is alzoo der vergadering onmogelijk op eenigerlei wijze eene andere Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen, goederen en fondsen enz. der Ned. Herv. Gemeente als Commissie van den Algemeenen Kerkeraad ad hoc te erkennen dan de eenige die bestaat, hebbende tot Voorzitter den WeledelGeb. Heer N. J. van Limmik Jr. en tot Secr. den WelEdGeb. Heer J. W. H. Crommelin, in de handen van welken eerstgen. Heer alle stukken enz voor de Kerkelijke Commissie bestemd, ook door de Administratie v. h. Postkantoor dienen bezorgd te worden, zijnde zijn adres Keizersgracht 422 te Amsterdam.

Aldus gedaan in de vergadering van den Alg. Kerkeraad der Nederd. Herv. Gem., of van het Classicaal Bestuur van Amsterdam doende wat des (Alg.) Kerkeraads is, daartoe met de aanwezige leden saamgekomen den 7en Sept. 1886.

(Was get.) G. J. Vos Az. *Praeses.*
A. J. Westhoff *Scriba.*

Als feilbare menschen, is het mogelijk dat wij in een of ander opzicht eene fout gemaakt hebben. Tot nu toe zijn wij echter nog niet overtuigd geworden, dat wij werkelijk een misstap gedaan hebben. Maar, al mocht dit ook het geval wezen, wij begeerden geen anderen weg, dan dien van het Kerkelijk recht te bewandelen.

Van daar onze oproeping van het Kiescollegie op Maandag 11 Januari 1886, en onze weigering, om op eene clandestine manier te gaan werken of te doen werken in onze vertrekken.

Op legale manier was het Kiescollegie opgeroepen.

Ik sprak reeds over die treurige gebeurtenis. Ik moet echter bij deze zaak nog eens stilstaan. De vergadering werd dan zoo in de war gemaakt dat de Voorzitter, Ds. A. J. Westhoff, zich tot het verdagen der vergadering verplicht gevoelde. Onderscheidene aanwezigen hebben gezondigd tegen alle regelen van fatsoenlijk gedrag in een den Heere gewijd huis. 't Was, alsof alle orkanen losgelaten waren; sommige leden forceerden zelfs deuren en hekken, alsof zij, om het veege leven te redden uit een plotseling in brand geraakt gebouw, alle middelen geoorloofd achtten. Het sprak van zelf, dat er onder

zulke omstandigheden vooreerst geen sprake zijn mocht van het houden der verdaagde vergadering. Zij was reeds uitgeschreven, maar de verschijning van een orthodox lid der Synode, die om eene andere reden tot uitstel adviseerde, deed br. Adriani en mij besluiten, daaromtrent het Provinciaal Kerkbestuur te raadplegen. Dit was van 't zelfde gevoelen, en bekrachtigde voorts nog ten overvloede onze opvatting van het aantal stemmen dat het Classicaal Bestuur in zulke gevallen uitbrengen moest.

Ik deel de bezwaren niet, daartegen ingebracht. Immers, wat zegt het Reglement? „Het Kiescollegie bestaat uit de gezamenlijke leden van den (Algemeenen) Kerkeraad en uit tweemaal zooveel gemachtigden." De Kerkeraad bestaat uit 148 leden. Dit cijfer moet op de eene of op de andere wijze aanwezig zijn, anders is immers de vergadering van het Kiescollegie niet mogelijk. Nu waren er zooveel geschorst, dat de Kerkeraad onmogelijk feitelijk tegenwoordig kon zijn. Werden die leden niet vertegenwoordigd, dan moesten er ook tweemaal zooveel gemachtigden buiten gesloten worden. Zij zijn een accessorium van den Kerkeraad in eene bepaalde betrekking. Met de getalssterkte van dit collegie hangt hun aantal onafscheidelijk saam. En aangezien nu de gemachtigde niet geschorst waren, moest ook, (om een argumentum contrario te gebruiken), om hen in staat te stellen hun plicht te doen, onze maatregel genomen worden. Maar er is meer. Hoe toch zou de Voorzitter, zonder het bedoelde expedient, uitvoering kunnen geven aan de laatste alinea van Art. 29 van het plaatselijk Reglement voor het Kiescollegie? Het luidt: „Tot het nemen van een wettig besluit is de tegenwoordigheid van *tweederden* (280) der leden eene stellige voorwaarde. Alleen wanneer de vergadering reeds eenmaal wegens ongenoegzaam getal van leden uiteengegaan en opnieuw ter behandeling derzelfde zaak bijeengeroepen is, is hij niet meer aan deze laatste bepaling gehouden." Werden nu de geschorste leden niet medegerekend, dan was gansch die bepaling krachteloos; den 11den Januari zou in dat geval het tweederde zijn geweest 120 (na aftrek toch van $80 \times 2 = 160$), of wilde men de gemachtigden behouden zonder de Kerkeraadsleden, die hun bestaansrecht gaven, hetgeen dwaas geweest zou zijn, dan was het omschreven tweederde toch ook onjuist. Derhalve ook datzelfde cijfer veronderstelt, dat er nog 140 personen zouden kunnen bijeengebracht worden. Aangezien dit nu onmogelijk was, was de door ons genomen maatregel onvermijdelijk.

Men voere hier niet tegen aan, dat er aldoor onderscheidene vacatures van kerkeraadsleden en gemachtigden bestonden. De mogelijkheid toch, om daarin te voorzien, bleef den vroegeren Kerkeraad openstaan. Maar ons niet.

Wij konden niet voorzien in de vacatures van geschorste of van niet-geschorste Kerkeraadsleden, omdat, eerstens, ingevolge onze verbanning uit de Nieuwe Kerk, ons de instrumenten ontbraken; verder, het Kiescollegie zich volstrekt ongezind toonde, aan kerkelijke reglementen gehoorzaam te zijn; en ten laatste, het einde der kerkelijke procedure diende afgewacht te worden. Zoo goed mogelijk werd in het gemis van vele krachten voorzien; inzonderheid de niet-geschorste Diakenen, niet het minst zij die met Maart moesten aftreden, maar niet mochten, en op verzoek van het Classicaal Bestuur bereid vaardig bleven dienen, verdienen den hartelijksten dank der Gemeente. Maar, hoe gaarne wij ook zouden overgegaan zijn tot het uitschrijven van de verkiezingen tot gemachtigden, wij zijn door de bezetting der Nieuwe Kerk verhinderd geworden. Toen de kist, waarin zich de aanvragen om stemgerechtigheid bevonden, door de Commissie geopend moest worden — die kist bevond zich in de Consistorie —, was nog altijd voor ons de toegang tot haar, en mitsdien ook voor de Kerkeraads-Commissie tot de kist versperd; ten overvloede werd daarvan door den Deurwaarder in vereeniging met Ds. van der Dussen en Ds. Westhoff goede nota genomen, en dat nog wel onder luidruchtige medewerking van „gereformeerd" gepeupel, waartoe ook studenten der Vrije Universiteit behoorden. Na ons aldus opnieuw een slag in 't aangezicht gegeven te hebben, kwamen de zich als Kerkelijke Commissie gedragende Heeren ons verklaren — ten einde zooveel mogelijk mede te werken tot het *bevorderen* van de goede orde!! — dat de Commissie voor het verkiezingswerk toegang had tot hetgeen zij voor haren arbeid noodig had en zich in de Consistorie bevond. Waar men het lichaam buiten sloot, konden de leden natuurlijk niet komen, en waar de meester niet komen mocht, kon hij zijn knecht niet zenden. Bovendien was die Commissie ook in 't ongereede, en zou ook daarin het „inbrekende" Classicale Bestuur suppleeren moeten. Derhalve werd van die Farizeesche aanbieding geen gebruik gemaakt.

De Heeren, die aldus poogde den trein van de rails af te brengen, hebben inderdaad aan de orde eene goede dienst bewezen. Hadden zij de vergadering van het Kiescollege niet verhinderd, zij zouden hunne muitzieke geestverwanten in de Kerkeraadsvergadering hebben gebracht: wij waren met onze stemmen niet sterk genoeg om in vereeniging met de overige ordelievende leden van het Kiescollegie de meerderheid te verkrijgen. En wat zou er van de stemming voor de Gemachtigden geworden zijn, indien zij in de hitte onzer verdrukking had plaats gehad? „Houw en trouw" aan de Geschorsten gezworen hebbende, zouden vele honderdtallen, in vereeniging met allen die

zich door vrees voor het Modernisme lieten beheerschen, misschien een menigte gelijkgezinden verkozen, in elk geval eene verschrikkelijke agitatie verwekt hebben. Nu konden wij rustiger tijden rustig afwachten, en eerst zien, wat, na het ophouden van den storm, nog overeind was blijven staan.

Daarbij kwam door eene gelukkige omstandigheid, dat de concept-lijst van stemgerechtigden in mijne handen kwam. Zij werd altijd in de bureau's van den burgerlijken stand op het *Stadhuis* en in die van het *Werkhuis* voorloopig in orde gemaakt. Dat was ook in '86 geschiedt. Dit omslachtige werk kost ± *f* 700 's jaars. De ambtenaar, die het leidt, kwam bij den Voorzitter van de Commissie voor het verkiezingswerk over de aflevering en de betaling spreken, en deze zond hem naar mij. Ik begreep terstond, dat die lijst niet vastgesteld, en nog minder ditmaal gedrukt mocht worden. Immers, werd zij gedrukt, dan kon zij door de Revolutiepartij gemakkelijk aangevuld en tot het oproepen van de kiezers, bijv. voor de Beheerszaak, gebruikt worden. Ik betaalde dus de rekening, en werd eigenaar van de copie, op naam van de Commissie voor het Verkiezingswerk. Nu was er in dat opzicht geen *coup d'église* meer mogelijk, en konden wij den uitslag der door de Geschorsten zoolang mogelijk gerekte procedure uit dien hoofde met kalmte tegemoet zien.

Eindelijk, met den derden Maandag in December zou het Kiescollegie zelf in 't ongereede zijn, ingevolge de verplichte aftreding. Er was aan zijn samenkomen niet te denken zonder eene nieuwe verkiezing tot gemachtigden, en deze, niet mogelijk zonder het veel tijdeischend ontwerpen van nieuwe Kiezerslijsten, zou niet vóór Grasmaand gehouden kunnen worden, zoodat er alle tijd overbleef voor de gemeente tot bezinning, voor ons tot het nemen van de noodige maatregelen ter verzekering, zoo mogelijk, van de wettige orde. Daartoe behoorden onderscheidene wijzigingen in het Reglement voor het Kiescollegie, die dan ook bij besluit van het Provinciaal Kerkbestuur dd. 21 Februari 1887 goedgekeurd werden, terwijl wij reeds zulke slotbepalingen bij de Kerkeraadsreglementen gemaakt hadden, als ons ter handhaving van de orde noodig schenen.

En zoo heb ik dan een overzicht gegeven van den arbeid, dien wij in de hoedanigheid van Classicale Opzieners, gedurende het merkwaardigste jaar mijns levens op Kerkelijk gebied, verricht hebben. 't Was onze zorg, de Gemeente zooveel mogelijk te dienen, en alles zooveel mogelijk te laten, zooals vóór 1886 besloten was. Alléén het besluit betrekkelijk de Attestaties werd door ons, en dat nog maar voorloopig, ingetrokken, ofschoon de Kerkeraad aan dat besluit, als niet door het Classicaal Bestuur geviseerd, vol-

strekt niet gebonden was. Met dien arbeid, met die zorg hebben wij ons verweerd. Niet op andere manieren. Zelfs niet op den kansel. Met opzet spraken wij, hangende de Kerkelijke procedure, van de zaak zoo min mogelijk. Wij lieten de Rechters en de Hoorders geheel en al aan den invloed over, dien God zou goedvinden te laten of te dóen komen, en wat wij voorts nog in 't openbaar gedaan hebben, dat deden wij ambtshalve door den plicht of nood gedwongen. Doch toen eindelijk de Algemeene Synode onze opvatting volkomen gerechtvaardigd had, sloeg de ure voor ons, niet om triomfantelijk te spreken, maar om toch ook niet langer te zwijgen, en voor gansch de Kerkelijke kwestie verder de noodige hulp te geven.

Doch ik *mag* dit Hoofdstuk niet besluiten, zonder nog over eene daad van ons gesproken te hebben, die ik ook onder het opschrift van *ons Verweer* meende te moeten plaatsen, en door sommigen zéér verkeerd begrepen werd. Ik heb reeds vermeld, wie in den beginne van buiten deze Gemeente in de Lokalen dienst kwamen doen. Het Classicaal Bestuur zag daarin ondersteuning van het verzet, en schromelijke benadeeling van de belangen der Amsterdamsche Gemeente. Maar niet al de bedoelde Predikanten zagen dat in. Van nabij met onderscheidene van die ambtgenooten bekend, koesterde ik de zoete hoop, dat zij, beter ingelicht, van hunnen zondigen weg zouden wederkeeren. Geen beter middel, om met hen tot verbetering in aanraking te komen, dan om, met gebruikmaking van Art. 44, 1° *Alg. Regl.*, de Classicale Besturen, waaronder zij ressorteerden, op hunne onchristelijke handeling in dezen te wijzen, terwijl zij, die met het Kerkelijk oproer welbewust medededen, aldus reeds bekend werden aan hunne opzieners. De eerste maal deden wij dat den 31sten Mei, de tweede keer den 12den November, als wanneer bij de bovengenoemde helpers nog gekomen waren: de heeren *J. C. Sikkel, H. Feykes, Jr., J. Teves, W. P. A. Winckel, W. de Lange, G. Nijhuis, D. M. Boonstra, G. J. Barger, A. van Veelo, J. J. Westerbeek van Eerten, E. Eisma, J. Osinga, S. Dijkstra, J. G. Steenbeek* en *W. H. J. Baart de la Faille.*

Daarmede was dit gedeelte onzer taak afgedaan, omdat, met den 1sten December de eindbeslissing gevallen zijnde, reeds spoedig onze opvatting gerechtvaardigd werd door wie ons belaagd en vervolgd hadden, dat er een nieuw Kerkgenootschap in de maak was. Zoodra dit maaksel nu uit de fabriek voor de oogen van het publiek was, kwam het op éénе lijn te staan met alle andere fabriekaten van dien aard. De Kerken der Hervorming hadden als vruchten der Hervorming geen sectarisch leven, maar hebben eene eigenaardige roeping te vervullen gehad. Deze genootschappen noem ik

dus niet met zulk een minachtenden naam. Ik bedoel de sectarische genootschapjes dezer eeuw. Wie nu voortaan bij de Geschorsten zouden optreden, deden niet langer meê aan valsche muiterij; zij handelden slechts tegen de belangen van hunne eigene kerkgemeenschap, en waren niet strafbaarder dan Prof. Gunning, of Ds. Gildemeester, of Ds. Hoogstraten, wanneer deze in de Kerk van den heer Smit prediken, en bij de schier volslagene absentie van alle kerkgemeenschappelijk gevoel zou de conscientie van menigeen eerst van eigene zonde moeten aanklagen, vóórdat hij over zulke daden van anderen bij anderen eene afkeuring zou durven uitspreken. Maar zoolang de *Geschorsten* niet afgezet of afgesneden waren, waren hunne *Bijbellezingen* [1]) blijken van verzet bij allen schijn van onderwerping, en was de hulp, hun geschonken, een tarten tevens van de Kerkbesturen, die met de zware taak der beslissing belast waren. Daarbij kwam de gegronde vrees, dat de volgelingen van Dr. Kuyper op een gegeven oogenblik zich zouden laten medesleepen door hunne hartstochten, geholpen door, misschien wel in vereeniging met, van de plunderzieke bende der aanbidders van Domela Nieuwenhuys.

Op de nadeelen, die onze gemeente leed, gewezen hebbende, gingen wij dan aldus voort:

„En in het algemeen werd er een geest van afscheiding, van bitterheid, en van verzet gekweekt, die nog lang zijnen heilloozen invloed zal doen gevoelen; in één woord, er werd ongetwijfeld „tweedracht, secte en muiterij in de Kerk" alhier aangericht.

Tot nu toe gaan bedoelde predikanten in dit afkeurenswaardig doen voort, in lijnrechten strijd met hunne in eene heilige ure voor God en naar zijn Woord afgelegde belofte.

Van uwe instemming met deze beschouwing ons overtuigd houdende, nemen wij de vrijheid u te wijzen op een daarmeê samenhangend verschijnsel, hetwelk ons met droefheid en vrees beide vervult."

Daarop melden wij, dat zij daarin gesteund worden door predikanten uit andere Classes. En om hunne Besturen te overtuigen, hoe verkeerd zij handelen, merkten wij op:

„Gelijk u bekend is, is de Predikant verplicht, om óók door zijn voorbeeld voor te gaan in onderwerping aan de gestelde machten, in behartiging van den bloei der Ned. Herv. Kerk. in bevordering van orde en eendracht, en van alles wát volgens de verordeningen onzer Kerk overeenkomt met Gods heilig Woord. En vooral in dagen als deze, waarin de maatschappelijke ordeningen door velen die met God en Godsdienst spotten bedreigd worden, is het meer dan ooit plicht, dat de verkondigers van het Evangelie het exempel des Heeren navolgen, die wel verre van het volk te beroeren en optezetten tegen het Sanhedrin of tegen de besturen der Synagogen, zich zelfs aan het onrechtvaardige doodvonnis bereidvaardig onderwierp."

1) Verscheidene van de onder dien bedriegelijken titel gehoudene preeken verschenen ij den uitgever der Kerkelijke Revolutie onder den titel van *Uit de Diepte.*

Wel is waar, heeft het eene Bestuur zich gedragen naar Gallio's voorbeeld en een ander de wijsheid van Gamaliël verheerlijkt, maar toch heeft meer dan één op waardige wijze de zaak behandeld. Hoe dit zij, onderscheidene predikanten kwamen tot beter inzicht. Onze stem vond weêrklank, en ik heb reden om te gelooven, dat ons getuigenis bij vele broeders in goede aarde gevallen is.

Maar, wat het meeste is, ik geloof vastelijk, dat Hij, die ons de genade gaf van in stilheid en vertrouwen onze sterkte van Hem te zoeken, zelf als onze Voorspraak en Beschermer en Leidsman voortdurend werkzaam was, en zijne almachtige en goede hand over geheel onze Volkskerk uitgestrekt houdt.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE UITSLAG.

Onze ballingschap uit onze vertrekken heeft juist een jaar geduurd.

Des Donderdagsavonds 6 Januari 1887 deden de Kerkmeesteren, des Vrijdagsmiddags 7 Januari 1887 de Predikanten en een uur later de overige Kerkeraadsleden hunne blijde intrede door de weer ontslotene deuren in hunne vertrekken aan de Nieuwe Kerk. 't Was mij, alsof ik droomde. Welk een omkeer! Den eersten Donderdagavond van 1886 vergaderde men onwettig op diezelfde plaats, om de verbanningsdecreten uittevaardigen; thans verscheen er de Kerkelijke Commissie wettiglijk, ook om de bannelingen terug te roepen. Den eersten Vrijdagmiddag van 1886 stonden wij als verstootelingen in de wielende sneeuw, te vergeefs, en bij het gezicht van een satanischen grimlach voor de deur der Kosterij, thans traden de Predikanten op de meest eervolle wijze weer binnen, om hunnen arbeid op de wettelijke plaats te hervatten. De gedachten vermenigvuldigden zich in mij en mijn geest werd overstelpt. De harten van ons allen waren vol. De lofzang klom in stilheid op tot God. Mijne ambtgenooten toonden zich voor mij zéér vriendelijk bij monde van den hooggeachtten Voorzitter van het Classicaal Bestuur, den WelEerw. Heer B. J. Adriani. Broeder Lütge sprak als Voorzitter van Ministerie en Kerkeraad onze gevoelens voor het aangezicht des Heeren uit. De Heer had groote dingen aan ons gedaan!

Deze blijde inkomst heeft in *De Heraut* zúlk eene afkeuring gevonden, dat zijn vertrouwen bij menigeen van zijne trouwste volgelingen diep geschokt werd en de schrijver zelf o zoo gaarne had gewild, dat die afkeuring in de pen gebleven ware.

Wat ik hier bedoel, berichtte en besprak *Het Wageningsch Weekblad* van 9 Februari a. o. op de volgende wijze:

„„,'t Was naar den dag juist een jaar geleden, dat de collega's in een sneeuwjacht en onder hoongelach van kerkbestormers de kosterijdeur voor hen gesloten vonden, toen zij voor de eerste maal weer in hun eigene vertrekken vergaderd waren: Vrijdag 7 Januari.

Bij die gelegenheid opende de Voorzitter ds. Lütge het Ministerie met een zeer gepaste toespraak tot alle leden, de gebeurtenissen, vooral de hulpe Gods, herdenkende. Daarop gaf hij het woord aan ds. Adriani, die, als voorzitter eener commissie *ad hoc*, zich tot dr. Vos richtende, hem uit naam van de collega's voor zijn zorg bedankte, herinnerde hoe hij vooral had gewerkt en geleden, en hem als klein blijk van groote erkentelijkheid in een gesloten couvert een zekere som overhandigde, om daarvoor een pels te koopen. Dr. Vos toonde zich zéér verrast en gevoelig over al die hartelijkheid zijner ambtgenooten; hij zou aan de bestemming der geldelijke bijdrage voldoen, welke met zijne behoeften en wenschen overeenkwam; en hij zou, haar dragende, steeds aan den goeden geest, waarmee de collega's jegens hem bezield waren, gedachtig zijn.

Kort daarop werd de vergadering van den Kerkeraad in zijn tegenwoordige samenstelling door den Voorzitter met een innig gebed, ook voor den scriba van 't Classicaal Bestuur, geopend.

Ziedaar het beknopte, maar juiste verhaal van wat er gebeurd is."

En hierop nu heeft de redacteur van de *Heraut* vuur gevat en een persiflage geschreven, daarmee in een onbewaakt oogenblik openbarende wat er in zijn ondoorgrondelijk hart omgaat. Gelijk we de vorige week zeiden: iets zóó fataals — haast schreven we: iets zóó satanisch — is nog wel nooit uit zijn pen gevloeid.

In de *Heraut* van deze week komt hij dan ook verklaren: „Voor het overige wilden we van achteren wel om wat liefs dat heel ons stukje over den pelsjas van dr. Vos in de pen ware gebleven."

Het spijt ons, dat wat de redacteur daar verder bijvoegt, deze soort schuldbelijdenis geheel van kracht berooft. Deze man heeft nooit ongelijk, belijdt nooit eens van heeler harte schuld."

Welke eene reeks van zegeningen viel er niet optemerken! Bij de politieke stembus had het kiezerspersoneel, vooral in die streken waarin ik had mogen werken, zich beslist verklaard tegen de kerkelijke revolutie, en het gevaar was althans voorloopig afgewend dat wij zoogenaamde Antirevolutionairen, maar met breekijzers gewapend en dienst doende als breekijzers, aan het hoofd der Ministerieele Departementen zagen optreden, ten einde de voorgenomene toepassing van het kerken-roovend systeem met militairen en politie te beschermen.

Ook op het gebied der Christelijke School viel een terugkeer tot betere beginselen waartenemen. De overtuiging begon krachtig te spreken, dat de Christelijke School de Hervormde Kerk niet mag afbreken, noch als instrument tegen haar gebruikt mag worden.

Veel laat zich omtrent het een en ander gissen. Maar ik begeef mij op dit gebied niet. Wij betreden het terrein der vaststaande resultaten. Ik bewijs zekerlijk aan den lezer, althans aan den beoefenaar van het recht een dienst, als ik begin met de rechterlijke uitspraken medetedeelen. Daarna

wensch ik te spreken over den indruk, dien de strijd op verschillende personen, welke zich in het publiek uitspraken, maakte; ik zou die personen, om bij het beeld te blijven, de hulptroepen aan den eenen en aan den anderen kant kunnen noemen. Eindelijk bespreek ik de stichting van de doleerende Kerk. In 't algemeen zou ik dit gedeelte *Onze Overwinning* kunnen noemen. Maar de lippen van een ander mogen dit zeggen, als hij het meent.

Alzoo open ik dan dit gedeelte met de opneming van de achtereenvolgende uitspraken, als van hoogst belangrijke feiten, zoowel voor de kennis van het recht, voor de eerlijkheid, bekwaamheid en moedige volharding der Besturen, als voor den loop van het rechtsgeding en van eene geschiedenis, zooals onze, zoo vaak fel bewogene, Kerk nog niet beleefd heeft.

Evenwel, eerst nog iets anders, als ter inleiding.

Gelijk gebleken is, had het Classicaal Bestuur in de oogen der Geschorsten alles verkeerd opgevat en alles verkeerd gedaan. Hunnerzijds was dit zoo stout gezegd en door hunne juridische Advocaten die, behalve Farncombe Sanders en van Bemmelen welke hunne onbekendheid met het Kerkrecht bij het geven hunner adviezen beleden, het air aannamen alsof zij er alles van wisten, zoo sterk bevestigd, dat ook de onkundigste leek het recht, om ons over ons doen en laten te bespotten of te belasteren, meende te hebben [1]). De voorgangers waren natuurlijk Dr. Kuyper en Dr. Rutgers. Als om alles van dien aard saam te vatten, deel ik twee proeven mede. Het eerste is van den laatstgenoemden, zooveel bekwamer in het Kerkrecht, als hij logischer denkt dan de eerstgenoemde. Het laatste heeft betrekking op ons protest tegen de betichting (zie bl. 268) van eene sluwe kerkelijke politiek gevolgd te hebben en treedt in ons inwendig leven.

Het Classicaal Bestuur voert een onwettig schrikbewind, zietdaar de grondgedachte van het opruiend stuk, dat Dr. Rutgers in *de Amsterdammer* van 28 Januari 1886 deed plaatsen, door de zijnen als een tuighuis van giftige wapenen gebruikt, maar door de Amsterdamsche Gemeente zelve met toenemend vertrouwen in onze handelingen beantwoord.

In het Alg. Syn. Regl. voor de Ned. Herv. kerk wordt in art. 18 bepaald:

„In alle gemeenten, waar het personeel daartoe niet ontbreekt, zal een kerkeraad zijn. Gemeenten, die, door gebrek aan genoegzaam geschikt personeel, geen kerkeraad kunnen hebben, zijn geplaatst onder het toezicht van het Classicaal Bestuur, hetwelk

1) Het rekwisitoir van den Substituut-officier de Kock vond men zoo veel waard, dat Mr. Heineken het uitgaf (bij den heer Wormser). Van hoeveel waarde het inderdaad is, leert de *Kerk. Cour.* van dit jaar No. 12 en No. 13.

met den predikant, of bij vacature met den consulent, doen zal, wat des kerkeraads is."

Welke bepaling voorts aldus uitgewerkt is in art. 1 van het Syn. Regl. voor de Kerkeraden:

„In elke gemeente is een kerkeraad, die haar vertegenwoordigt en bestuurt.

In gemeenten, waar men, uit hoofde van gebrek aan geschikt personeel, niet tot de samenstelling van een kerkeraad kan geraken, treedt het Classicaal Bestuur op, om te doen wat des kerkeraads is.

In laatstgenoemd geval is de predikant der gemeente, en bij vacature de consulent, in de vergaderingen van het bestuur, tot de kerkeraadshandelingen bestemd, met de betrekking van praeses en scriba bekleed, zonder echter als zoodanig eenige rechten, met opzicht tot den tijd en de plaats der samenkomsten, of ook anders tusschentijds, uit te oefenen. Waar ook slechts één kerkeraadslid buiten den predikant of den consulent aanwezig is, wordt hij als zoodanig erkend en bij de bedoelde vergadering toegelaten.

Voor de afdoening van zaken, die het beheer der diakonie betreffen of spoed vorderen, met uitzondering van hetgeen tot het beroepingswerk van een predikant behoort, kan het Classicaal Bestuur, doende wat des kerkeraads is, zich in de gemeente door eene commissie van twee of drie zijner leden laten vertegenwoordigen, doch telkens met kennisgeving hiervan aan de kerkelijke administratie dier gemeente."

Enkel en alleen op grond van deze artikelen wordt de Amsterdamsche Hervormde kerk, zeker niet rechtens, maar dan toch feitelijk *overheerd* door het Classicaal Bestuur.

Deze kerk had en heeft hare eigene bestuurscolleges, ieder met zijn eigen werkkring, en behoorlijk ingericht voor de onderscheiden werkzaamheden, die er in eene groote gemeente te verrichten zijn. Zij had en heeft haren Kerkeraad, hare Diakonie, hare Kerkvoogdij en haar Kiescollegie; alle wettig samengesteld en bezet met leden, wier mandaat middellijk of onmiddellijk voortvloeit uit de vrije stemming der gemeente zelve.

Zij had die colleges, en zij heeft ze nog. Maar zij heeft ze op dit oogenblik bijna als niet hebbende.

Sedert 4 Januari ll. is het classicaal bestuur in de Amsterdamsche kerk komen invallen. En in strijd met Gods Woord, in strijd met de belijdenis der kerk, in strijd met de kerkelijke reglementen zelve, ja, in strijd met alle recht en rede en wet, heeft dat kleine college eenvoudig alle plaatselijke bestuurscolleges zooveel mogelijk op zijde geschoven, ten einde op ieder gebied zelf te regeeren, met eene soort van dictatoriale macht over de Amsterdamsche kerk.

Het treedt op om te doen wat des Kerkeraads is; en in de daarvoor te houden vergaderingen, waarbij ook de niet-geschorste Kerkeraadsleden toegelaten worden, neemt het zelf de vrijheid, in de plaats van al de tachtig geschorsten te stemmen, zoodat natuurlijk altijd besloten wordt gelijk het zelf wil, en stemming zelfs overbodig is.

Als gezaghebbend treedt het op, door middel van afgevaardigden in de Diakonale vergadering en voorts in al de Commissiën, aan welke de Kerkeraad een deel zijner taak heeft toevertrouwd.

Het verklaart, dat het mandaat der Kerkvoogdij geheel vervallen is, en doet al het mogelijke om ook feitelijk het beheer in handen te krijgen.

En waar nu het Kiescollege nog overbleef, besluit het (nog wel met dispensatie van een hooger bestuur, in lijnrechten strijd met art. 12 van het Alg. Syn. Reglement), dat de vergaderingen van genoemd college, welke naar de reglementen in de eerste helft van Januari *moeten* gehouden worden, onbepaald zullen worden verdaagd; door welke nieuwe manier van schorsing de periodieke benoeming van ouderlingen en diakenen, die nu drie eeuwen lang altijd geregeld hier geschied is, thans niet kan gereed zijn op den voorgeschreven en gewonen tijd.

Feitelijk wordt dus, door die machtsoverschrijding van het Classicaal bestuur, de

Kerkeraad, en de Diakonie, en beider Commissiën, en de Kerkvoogdij, ja ook de gemeente zelve zooveel mogelijk ter zijde gesteld.

Inderdaad is dat overheersching en dwingelandij; ja zelfs is de naam van schrikbewind niet te sterk. Want er gaat mee gepaard, dat allen, van wie tegenstand ondervonden of gevreesd wordt, met de kerkelijke tucht getroffen of bedreigd worden. Jaar op jaar is er aan censuur niet gedacht, zelfs niet wanneer openlijk op den kansel aan de gemeente de grootste ergernis werd gegeven. Maar nu gaat men censureeren op groote schaal, en dat enkel om adviezen of stemmingen, ja zelfs enkel op grond van de meest losse en onwaarschijnlijke vermoedens.

En wat is nu de indruk, dien zoodanig optreden in Amsterdam maakt?

Het wordt luide toegejuicht door de meeste redactiën van „liberale" couranten, die het echter alleen gebruiken als eene, huns inziens, geschikte stof om er politieke munt uit te slaan.

Het wordt toegejuicht door de meerderheid der predikanten; bij wie echter verklaarbaar is, dat zij tegenover dat Classicaal Bestuur zich niet zoo geheel vrij gevoelen; en die ook lichtelijk eene zekere ingenomenheid hebben met absoluut gezag, door collega's uitgeoefend.

En het wordt toegejuicht door een aantal „anti-gereformeerde" gemeenteleden; bij welke dat „anti-gereformeerde" nu eenmaal boven alles gaat.

Maar is dat nu werkelijk de algemeene indruk?

Zeker niet bij de burgerij en het volk. Integendeel, er wordt openlijk geprotesteerd, op de waardigste wijze door de groote meerderheid der gewone kerkgangers, door de groote meerderheid van die kerkleden, die nog werkelijk gehecht zijn aan de Hervormde kerk; door die vele duizenden, die nu de kerkgebouwen voorbijgaan, om zich als het ware te verdringen bij de bijbellezingen, die des Zondags in de daarvoor geopende lokalen gehouden worden.

En voorts? Want die groote meerderheid van de kerkgangers is nog maar eene kleine minderheid van het gansche zielental.

„Welnu, op dat „voorts?" is nog moeielijk een antwoord te geven. En ik voor mij kan nog niet gelooven, dat de Amsterdammers in het algemeen, om het even wat zij gelooven of niet gelooven, deze overheersching van de Amsterdamsche kerk, erger dan ooit door een Roomschen kerkvorst in eenige gemeente is uitgeoefend, inderdaad zouden toejuichen of steunen.

Ik begrijp volkomen, dat in het eerste oogenblik de „modernen," de „Groningers," de „ethischen," enz. als het ware tot verademing kwamen en opleefden, nu zij hun „gereformeerde" kerkbestuurders op ieder gebied zooveel mogelijk zagen ter zijde stellen. Ik begrijp volkomen, dat zij toen dachten: „nu wordt de leervrijheid hier gered; nu kunnen ook wij weêr tot ons recht komen."

Maar bij eenig nadenken moet toch ook bij hen de vraag wel oprijzen: „tot welken prijs?"

En dan is dit de prijs, die er voor betaald moet worden, dat het met de vrijheid en zelfstandigheid van de Amsterdamsche kerk, eeuwenlang tegen alle overheersching met zooveel kracht en met zoo goed gevolg gehandhaafd, van nu af geheel uit zal zijn. Men zal dan erkend hebben, dat een klein Synodaal college in deze groote gemeente mag komen invallen, alle kerkelijke verordeningen daarbij overtreden mag, de hier bestaande reglementen en usantiën mag ter zijde stellen, zich geheel in de plaats mag stellen van al de eigene plaatselijke bestuurscolleges, kortom de Amsterdamsche kerk onder curateele mag stellen, gelijk dit naar de kerkelijke reglementen zelve slechts geoorloofd is in zeer kleine dorpjes, waar zelfs geen vier geschikte lidmaten voor een Kerkeraad te vinden zijn, en waar zulke curateele dus onvermijdelijk is.

Natuurlijk zal dit dan ook erkend zijn met betrekking tot alle andere Hervormde kerken van ons vaderland. Tot dusver konden deze denken, dat er in de kerkelijke reglementen nog wel waarborgen waren tegen zulke dwingelandij. Maar van nu af kan men dan weten, wat al die waarborgen beteekenen. Onder het Damocles-zwaard van provisioneele schorsing (waarvan geen hooger beroep is) en van algeheele terzijdestelling, zal dan geen kerkeraad en geene Kerkvoogdij eenige vrijheid of zelfstandigheid overhouden. En al zouden Classicale besturen in den eersten tijd van dat zwaard misschien weinig gebruik maken, toch blijft waar, dat de personen in die besturen telkens wisselen, en dat later zelfs om nietigheden eene geheele gemeente onder curateele kan gesteld worden, gelijk het Classicaal bestuur, doende of ordineerende wat des Kerkeraads en der Kerkvoogdij is, zulks wil. Overheersching die in Amsterdam geduld en erkend is, en waarvoor Amsterdam zich heeft moeten vernederen, zal elders bezwaarlijk met goed gevolg kunnen worden tegengegaan.

Een „gereformeerde" kan zich daar nooit mede vereenigen, op grond van Gods Woord en van de Gereformeerde belijdenis. Maar ook aan „niet-gereformeerde" Amsterdammers moet zulke onderwerping toch wel veel te zwaar vallen; althans waar de oude Amsterdamsche vrijheidszin nog leeft en werkt.

Sedert vele jaren weet men, dat de „gereformeerden," ofschoon zij aan richtingen die van de belijdenis afwijken geenerlei geestelijk recht in de kerk kunnen toekennen, toch volstrekt niet eischen, dat uitsluitend aan hen alle kerkelijke goederen zullen ten deel vallen, maar integendeel geneigd zijn, om te dien aanzien eene schikking te treffen.

Het zijn juist de woordvoerders van de afwijkende richtingen, die de „gereformeerden" (d. i. hier de meerderheid dergenen die nog metterdaad in de kerk belangstellen) op alle manier willen uitdrijven, en van alle bezit of gebruik willen uitsluiten. Meer met name door Prof. Kuyper is, niet nu eerst, maar reeds jaren geleden, in tal van geschriften, die het nog getuigen kunnen, krachtig aangedrongen op een minnelijk accoord tusschen de elkander uitsluitende richtingen, waarbij ieder een deel van de kerkelijke goederen ten gebruike zou ontvangen, en waardoor dan de in alle opzichten zoo betreurenswaardige strijd in de Amsterdamsche kerk zou geëindigd zijn.

Is een dergelijk einde van den innerlijken strijd in alle opzichten verkieslijk? Ook voor de eere en de waardigheid van de kerk der hoofdstad, en om den invloed van haar voorbeeld op het geheele land?

En indien bijna de geheele Amsterdamsche gemeente zulks wil, dan is ook de uitvoerbaarheid gemakkelijk aan te wijzen; hetzij dan met, of wel zonder de medewerking van een hooger kerkelijk bestuur, ja desnoods ook daar tegen in. Ten slotte geldt het toch goederen, die niet aan een Synodaal bestuur, maar aan de Amsterdamsche kerk behooren. En die kerk heeft zich altijd wel in staat getoond, haar eigen zaken te regelen; dan vooral als het hare leuze was: „in geen geval willen wij overheerd zijn."

Met dankzegging voor de plaatsing, en met hoogachting,

Uw. Dw. Dr.
F. L. Rutgers.

Amsterdam, 26 Jan. 1886.

Tegen de persoonlijke beleediging, boven bedoeld, hadden Adriani en ik met een beroep op ons verleden en ons gedrag in deze zaak bij de Synodus contracta geantwoord. Na de mededeeling van dit schrijven, liet *de Standaard* volgen:

„Zoo zijn de rollen dus reeds omgekeerd. De aanklagers gaan zich *verontschuldigen* de vervolgers voelen, dat ze *zedelijk* geknakt zijn.

En wat stellen ze daar nu tegenover? Waarin ligt nu hun sterkte? Doen ze nu als mannen, en leveren ze *tegenbewijs?* Of steken ze althans een hand uit, om zich tegen het verpletterend gewicht van feiten, bewijsstukken en argumenten, waaronder hun handelwijze en hun Memorie geoordeeld liggen, een weinig te verweren?

Ze denken er niet aan.

Al wat ze doen is, aan de Synode zeggen: „HoogEerwaarde Heeren, gelooft toch die Contra-Memorie en dien Openbaren brief niet, want Adriani en Vos, Vos en Adrian zijn mannen, die niets houden van de vleeschelijke wijsheid van zulk een *Contra-Memorie*, en die bij een ieder bekend staan als *de oprechtheid en eenvoudigheid* in eigen persoon. Och de Classicale Memorie was puur uitwerksel van de inwerking in deze uitnemende mannen van de genade Gods!"

Wat dunkt u, lezer, van mannen, die zóó zich zelven prijzen, en zich niet ontzien van zich zelven te getuigen, wat de apostelen zeker zeggen mochten, maar dan ook buiten hen *niemand?*"

Het is mij nog altijd raadselachtig, waarom de Apostelen alleen zoo iets mochten zeggen. Maar, hoe dit zij, alle vrienden en broeders kunnen verzekerd zijn, dat niemand van ons zich zedelijk geknakt voelde. En geen oogenblik is bij mij eenige twijfel opgekomen, of de schorsing wel recht, en of onze opvatting van de desbetreffende Reglementen wel juist ware. Maar dat ik dikwerf over de oordeelvellingen en stemmingen van vele vrienden ontevreden was, als die zich door al dat geschrijf aan het wankelen lieten brengen is zéér verklaarbaar. Doch, hoe dit zij, voor zoover de Kerkelijke Besturen en deskundige personen buiten de Besturen nog iets beteekenen voor het Kerkrecht, zijn onze hun bekend gewordene handelingen, van den beginne tot den einde, door hen gerechtvaardigd geworden. (De eerste opzending van het proces naar het Provinciaal Kerkbestuur komt, gelijk men weet, eigenlijk niet voor onze rekening). Het kan uit de stukken blijken.

De algemeene gezichtspunten met betrekking tot de beginselen en de bedoelingen die ook bij ons heerschappij voerden werden op voortreffelijke wijze uiteengezet in de twee Circulaires, die ik thans laat volgen, en waarmede ik den overgang tot de volgende beschouwingen maak.

Aan de leden der Kerkeraden, Classicale Besturen en Provinciale Kerkbesturen in de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Geliefde Broeders!

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk wendt zich bij dezen tot U, om uwe aandacht te vestigen op een veelbeteekenend verschijnsel. Bij velen in onze Kerk openbaart zich een streven, dat nog geene vaste afmetingen heeft aangenomen, maar toch als voortbeweging in eene bepaalde richting en naar een bepaald doel tot zeer bedenkelijke gevolgen zou kunnen leiden. Er is sprake van een toeleg om gemeenten in de gemeenten te vormen, die een eigen kerkeraad zouden benoemen, of onder de leiding

van hun kerkeraad zich zouden vereenigen tot classen in de classen der Nederlandsche Hervormde Kerk. M. a. w. men wil de rechten en de macht, die het uitvloeisel zijn van de plaats, welke men als leden of voorgangers in de Nederlandsche Hervormde Kerk blijft innemen, gebruiken, om door het vormen *van eene Kerk in de Kerk tegen de Kerk* langzamerhand het kerkgenootschap te ontbinden.

Tegen deze poging nu behoort met ernst gewaakt en gestreden te worden. Omdat onze kerk de Volkskerk is, en dus in haar midden nawerkt wat in den tijd gist, hebben de kerkelijke besturen zooveel mogelijk aan ieders geweten overgelaten, om te bepalen, of hij in de Hervormde Kerk zou kunnen blijven en arbeiden. Tegenover een sektarisch streven echter, dat zich ten doel stelt om de verscheuring der Kerk te bewerken of voor te bereiden, zou een lijdelijk toezien laakbare onverschilligheid of onverantwoordelijke zwakheid zijn, en tot volkomene verscheuring van onze Volkskerk leiden.

De Synode draagt U derhalve op, om zooveel mogelijk in den geest der broederlijke liefde te blijven arbeiden, en in dien geest ook de pogingen te weêrstaan tot oprichting van gemeenten in de gemeenten maar tevens, om, bij hardnekkig verzet, door besliste toepassing van tuchtmiddelen een dergelijk streven te bestrijden. 't Is beter, dat eene scheiding, die aangevangen is, iets grootere afmetingen aanneme, dan dat de verbreking en verdeeling eener gansche Kerk langzamerhand in haar eigen boezem worde voorbereid.

Wij vertrouwen, dat onze Hervormde Kerk op de toewijding en zelfverloochening van hare Bestuurders zal kunnen rekenen, waar en wanneer in deze dagen van crisis hun optreden gevorderd mocht worden.

In ieder geval, Broeders, doet uwen plicht. Maakt dat uwe Kerk van uwen dienst ten volle verzekerd zij. Vreest niet den mensch maar Hem, voor wien we ten slotte verantwoording zullen afleggen van ons woord en werk en worde uw arbeid voor onze Hervormde Kerk tot rijken zegen gesteld!

's Gravenhage, 2 Dec. 1886.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk,
J. K. Koch, *President.*
L. Overman, *Secretaris.*

Aan de Kerkeraden en Leden der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Geliefde Medechristenen!

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, aan het eind gekomen van eene moeielijke taak, in den loop dezes jaars haar opgelegd, gevoelt zich gedrongen om naar aanleiding daarvan en met het oog op onze kerkelijke toestanden een ernstig woord tot U te spreken.

Sedert bijna een jaar zijn de gemoederen buitengemeen bewogen en verontrust. Niet alleen de gebeurtenissen in de aanzienlijkste gemeente van ons vaderland, maar ook de bewegingen in andere plaatsen hebben ons genoopt gewichtige beslissingen te nemen, waaronder de Uitspraak, die in de bekende tuchtzaak gedaan is tegenover een aantal predikanten, ouderlingen en diakenen te *Amsterdam,* voorzeker het meest de aandacht trekt.

Aangaande de laatstgemelde Beslissing mogen wij de verklaring niet terughouden, dat wij haar bij den blik op de betrokken personen met diepe smart, met den blik op de mogelijke gevolgen met verklaarbare huivering, maar bij den blik op den eisch van orde en recht en het belang van onze Kerk met een gerust geweten genomen hebben.

Of er dan niet een vergelijk te treffen geweest ware, is de vraag van sommigen die in de meening verkeeren, dat een gezamenlijk overleg misschien tot eene bevredigende uitkomst had kunnen leiden. Of de kerkelijke tucht ditmaal, en wel onder zeer buitengewone omstandigheden, terwijl uiteenloopende rechtsbegrippen eene beslissing van den burgerlijken rechter in uitzicht schijnen te stellen, op harer waardige, geoorloofde christelijke wijze zou zijn toegepast, wordt door anderen in twijfel gesteld.

Die vragen en overwegingen, die men ons op het hart gebonden heeft, met een beroep op onze conscientie en op ons oordeel, en die zoo licht indruk maken op welgezinde, maar eenvoudige menschen, leggen ons den plicht op om U te zeggen, waarom wij zoo gehandeld hebben als wij deden, waarom wij niet anders konden en mochten handelen, wilden wij getrouw blijven aan onze roeping en aan de verplichting, die op ons rusten tegenover onze Nederlandsche Hervormde Kerk en tegenover U.

Te eer gaan wij daartoe over, omdat klanken en leuzen zijn gebezigd, waardoor in het vrome gemoed licht een snaar aangeroerd wordt. Men heeft toch gesproken van verschil van levensovertuiging als diepsten grond der gerezen troebelen; het voorgesteld, alsof er een strijd tusschen geloof en ongeloof op den bodem lag van al de waargenomen verschijnselen; den indruk trachten te geven, alsof het nu weêr, in een anderen vorm, handhaving der leer gold, en het doen voorkomen, alsof getrouwheid aan het Woord des Heeren de tweespalt in het leven had geroepen; men is in dit alles niet *waar* geweest, niet waar tegenover de menschen, niet waar voor onzen Heer en God.

Want de zaak, waarvoor men stond en den strijd aanbond, is geweest een ander kerkbegrip, dat men schuiven wilde in de plaats van dat, waaronder men de voorrechten en rechten aan het lidmaatechap van onze Kerk

verbonden, verkregen had; men heeft zich opgemaakt om het Kerkverband te verbreken, binnen hetwelk de verordeningen gelden, waaraan men zijne bevoegdheid ontleende om in onze Kerk ambten en bedieningen te vervullen, en dat wel *door middelen die den toets der gerechtigheid niet kunnen doorstaan.*

Immers tot dusverre worden nog altijd vrijwillig afgelegde beloften geacht diegenen te binden, die de voordeelen en de eer willen genieten, welke het afleggen van zulke beloften met zich brengt? Oordeelt Gijzelven, of dat recht is voor God en bestaanbaar met de vreeze Zijns naams?

Het doet ons leed deze dingen te moeten zeggen, maar wij kunnen ze niet verzwijgen, bij de aangewende pogingen om eene andere voorstelling van de zaak te geven, welke met de waarheid in strijd is.

Wie toch van degenen, die hunne aanklachten geslingerd hebben tegen de Synodale Reglementen, is ooit door die Reglementen verhinderd geworden in zulk eene vervulling van zijn ambt, als hij meende, dat hem binnen en buiten de hem aanvertrouwde gemeente ten plicht was gesteld? Was hij niet vrij in de verkondiging des Woords, in de keuze der middelen tot vertroosting der kleinmoedigen, tot stichting der geloovigen, tot versterking der zwakken, tot bestraffing van zondaren? Werd hem eenige belemmering in den weg gelegd, als hij meende de zaak van het Godsrijk door getuigenis of arbeid te moeten dienen? Is daarbij op eenige wijze zijn recht besnoeid, de kring zijner werkzaamheid beperkt, ja zelfs zijn woord aan nader onderzoek onderworpen?

Dat zij zich zelven nu buiten de mogelijkheid gesteld hebben om den stillen arbeid voor het Godsrijk in een belangrijken werkkring, door God hun toevertrouwd en aanbevolen, voort te zetten, terwijl zij hunne gemeenten aan verdeeldheid en verscheuring hebben overgegeven, dat is hun oordeel, een oordeel, dat meer beteekent dan het zwaarste kerkelijke vonnis.

En nu zijn er wonden geslagen, en zeer diepe! Een breuk is er gekomen, waarvan het te vreezen valt, dat ze moeilijk geheeld zal worden!

Waarom dan niet het uiterste beproefd om dit te voorkomen?

Waarom niet? Dat kan enkel de vraag wezen van hem, die met de geschiedenis der laatste jaren onbekend is, en daardoor onbekend is gebleven met het drijven en woelen, dat in den laatsten tijd tot zulk eene droevige uitbarsting is gekomen en tot zulk eene jammerlijke uitkomst heeft geleid.

Sedert jaren is het op den ondergang van onze kerkelijke organisatie toegelegd. Daarom werden de edelste namen, die in haar midden gevonden werden, verdacht gemaakt; werd week aan week op hare gebreken gewezen,

die zoo breed mogelijk uitgemeten en zoo ruw mogelijk werden blootgelegd; werd van de daken gepredikt dat onze Nederlandsche Hervormde Kerk haar tijd had gehad. En nu werd ten slotte metterdaad door wie haar moesten dienen en tot steun wezen, de hand gelegd aan het laatste werk der ondermijning, waarop hare instorting zou moeten volgen.

Ziet, dat is het wat wij niet lijdelijk hebben kunnen laten geschieden, niet ongetuchtigd hebben mogen laten voorbijgaan.

Anders te doen dan wij gedaan hebben, hebben zij ons onmogelijk gemaakt, die tot in hun laatste woord ons te verstaan gaven, dat zij van hun heilloos opzet ten aanzien van onze volkskerk niet zouden afzien.

Onze volkskerk prijsgeven, dat wil zeggen, Uwe Kerk, die met de geschiedenis van het leven onzes volks over een drietal eeuwen is saamgeweven en in wier midden de eerste klanken van het Woord des Heeren uw oor bereikt hebben, terwijl het *hare* dienaren zijn geweest, die U onderwezen hebben aangaande den weg des levens, dat ging niet aan. Dat zou geweest zijn het belang Uwer kinderen verraden; zou gelijk gestaan hebben met het loslaten der maatschappij voor wie zij nog een zegen kan worden; zou de beteekenis hebben gehad van ons volk terug te stooten in den weg der ontkerstening. Waarlijk nog eens, dat kon en dat mocht niet. Moet onze Kerk vallen, heeft zij den raad Gods uitgediend, en heeft zij geene kracht meer tot opbouwing van het Godsrijk, kome dan het Godsoordeel over hare verkeerdheden, en ga zij onder door hare vijanden, maar dit hebben wij niet mogen toelaten, dat zij vallen zou door hare zonen! Dat zou niet recht zijn.

En daarmeê komen wij ook op voor U, „kleyne luyden," die men in het geding wil betrekken, U diets makende, met waarlijk onedele bedoeling en schuldig bedrijf, dat een Lazarus' lot het uwe zou worden, terwijl de tafel des rijken mans bij ons aangezicht zou staan. Want ook voor U willen wij onze Kerk behouden, waarin rijken en armen elkander ontmoeten, en U voor onze Kerk.

O, wij weten, dat men onze voorstelling wraken zal, dat men de lagere en hoogere Kerkbesturen beschuldigen zal van gepleegd geweld, van uitgelokt verzet, en dat men zal pogen hen aansprakelijk te stellen voor de jammeren, die in droeven nasleep van de jongste ellende nog over onze Kerk zullen worden uitgestort. Maar die beschuldiging wordt in hare onwaarheid in het licht gesteld door de opdracht den 29sten December van het vorige jaar door den Bijzonderen Kerkeraad van *Amsterdam* aan zijne Commissie verstrekt, om te zorgen *„dat bij eventueele botsing en scheuring de verantwoordelijkheid nederkome op de hoogere Kerkbesturen."* De botsing

heeft plaats gehad, en ze is van hunne zijde gewild; de scheuring is gekomen, en in hunnen kring voorbereid geworden, hoe talentvol ook het tegendeel bepleit wordt. Wat er geschied is, blijft alzoo uitsluitend voor hunne rekening.

Voor hunne rekening, met de gevolgen die het gebeurde voor hemzelven gehad heeft, doch die ze, in den vollen omvang, niet langer zullen behoeven te dragen dan zij zelven het noodig zullen maken. De predikanten kunnen hunne krachten weder voor het predikambt in de Kerk ten dienste stellen, zoodra zij zelven met belofte van onderwerping aan de kerkelijke verordeningen het verlangen daartoe kenbaar maken. Onder dezelfde voorwaarde kunnen ook de overige kerkeraadsleden, daartoe benoemd, wederom in de Kerk als zoodanig optreden. De weg daartoe staat voor ieder van hen elken dag open.

Wij mogen niet eindigen zonder een woord, dat ons nog op het harte ligt. Dat de verdoolden in ons midden mogen terugkeeren, dat de weêrstrevigen tot onderwerping mogen komen, dat de ontevredenen zich opnieuw hartelijk bij ons mogen aansluiten, dat bij de onverschilligen nieuwe belangstelling moge ontwaken! Gij deelt met ons in die wenschen. Maar wij hebben nog dezen daaraan toe te voegen, dat voor zooveel verkeerdheden en zonden in onze Kerk gevonden worden, die den wasdom van het Godsrijk onder ons tegenhouden, zulke verkeerdheden en zonden uit ons midden mogen worden weggedaan! Rampen als de tegenwoordige, die ons treffen, komen over ons niet, zonder eene vermaning in zich te bevatten tot verootmoediging en bekeering.

Daar zijn teekenen die doen vragen, of het geloof wel aller is, of de hoop wel in het harte leeft, of de liefde niet verkoeld is, of de ijver met verstand gepaard gaat, of de gedaante der godzaligheid meer is dan een uiterlijk gewaad? Laat ons in eigen boezem tasten, en worde de Geest des Heeren over onze Kerk uitgestort, opdat hare leden zich van hunne roeping meer bewust worden, en zich opmaken tot de vervulling van eene nog te weinig volbrachte taak, om het booze te bestrijden, het verlorene op te zoeken, over het afgedrevene zich te ontfermen en het zwakke te versterken dat bezwijken zou! Moge er alzoo van haar, als van een licht schijnende op eene hooge plaats, eene kracht ten goede uitgaan tegenover de krankheden van onze maatschappij en de kwalen, die zich kankerend aan het volksleven hebben vastgehecht! Zoo geve Gods genade, dat uit het kwade nog het goede voor haar voortkome, en zij weder tot een nieuw en krachtig leven uit deze smarten opsta!

En voorts, wat u zelven aangaat, laat u niet verleiden en meêslepen door beweegredenen en redeneeringen, die een schijn hebben. U, Kerkeraden en leden der Nederlandsche Hervormde Kerk, herinneren wij met ernst: vergeet de belofte niet, die ieder van U eenmaal bij de toetreding tot de gemeente heeft afgelegd, en bevordert den bloei van onze Kerk, zooveel U mogelijk is! Dat zij hare gebreken heeft, en dat alles wat in den tijd gist ook in haar midden zijne nawerking openbaart, omdat zij Volkskerk is, wij weten het ook wel. Maar er is nog een arbeid in haar midden, die bewijst dat Gods Geest nog niet van haar geweken is. Nog altijd wordt in haar midden het Evangelie verkondigd van Christus den Heer. Verhindert dien arbeid niet! Werkt mede om haar heerlijk doel te vervullen! En zoo stelle God haar voor U, en U voor haar tot een' rijken zegen!

's Gravenhage.
1 December 1886.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk,
J. K. Koch, *President.*
L. Overman, *Secretaris.*

Allereerst komt hier dan in aanmerking het besluit door de eerste Synodus contracta genomen, om de zaak terug te zenden. Daarna de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur. Vervolgens die der tweede Synodus contracta. Eindelijk de beslissing der volle Synode.

1.

Besluit van terugzending.

»De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, naar art. 15 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden door uitloting verminderd op de helft harer leden,

Ontvangen hebbende een schrijven van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* d.d. 26 Januari 1886, gereg. sub n⁰. 419, houdende mededeeling van een in zijne Vergadering van 13 Januari te voren genomen besluit, waarbij het geoordeeld heeft, dat de door het Classikaal Bestuur van *Amsterdam* provisioneel geschorste tachtig kerkeraadsleden van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, ter zake van hunne deelneming aan de eindbeslissing d.d. 14 December 1885 in den Algemeenen Kerkeraad van genoemde gemeente omtrent de wijzigingen en bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente aldaar, handelingen hebben verricht, die tot ontzetting uit hunne bediening zouden kunnen aanleiding geven, en dat het mitsdien

naar art. 47 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. in de plaats van het Classikaal Bestuur van *Amsterdam*, doende wat des Classikalen Bestuurs is, in zijne buitengewone vergadering d.d. 21 Januari 1886 met algemeene stemmen heeft besloten de zaak, met al de stukken daartoe betrekkelijk, aan de Algemeene Synode over te dragen, opdat deze daarover uitspraak doe;

en tevens bericht van bovengenoemd Provinciaal Kerkbestuur dat vijf van de provisioneel geschorste Diakenen, met name genoemd, na blijken te hebben gegeven dat zij het verkeerde van hunne handeling hebben ingezien, van gezegde schorsing zijn ontheven;

kennis genomen hebbende van de door hetzelfde Kerkbestuur aan de Synode opgezondene stukken om te dienen bij de behandeling van deze zaak, welke stukken vermeld zijn in den daarbij gevoegden Inventaris, geregistreerd sub n⁰. 419 A;

verder kennis genomen hebbende van een bij haar ingekomen Openbaar schrijven van de geschorste Kerkeraadsleden te *Amsterdam*, onder dagteekening van den 27sten Februari 1886, met bijlagen;

overwegende, dat allereerst de vraag moet beantwoord worden, of het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* de onderwerpelijke tuchtzaak terecht naar art. 47, al. 3 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. heeft overgedragen aan de Algemeene Synode, opdat deze daarin uitspraak doe;

overwegende dat, blijkens den inhoud van het Openbaar schrijven van de geschorste Kerkeraadsleden te *Amsterdam*, de bevoegdheid der Algemeene Synode om in deze uitspraak te doen in eersten aanleg wordt betwist;

Overwegende dienaangaande:

1⁰. dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*, blijkens bovenvermeld schrijven, geacht heeft tegenover de geschorste leden van den Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* te moeten doen wat des Classikalen Bestuurs is, en daarom van dat Bestuur de instructie der zaak, welke naar het Algemeen Reglement behoort bij het Classicaal Bestuur, overgenomen, en als zoodanig de taak der berechting van de zaak overgedragen heeft aan de Algemeene Synode;

2⁰. dat tot het optreden van het Provinciaal Kerkbestuur, om in deze zaak te doen wat des Classikalen Bestuurs is, in de gegeven omstandigheden geen reden bestond, omdat het laatstgenoemd Bestuur, enkel als *Classikaal Bestuur*, en niet als doende wat des Kerkeraads is, de instructie dezer tuchtzaak ter hand genomen heeft, en staat tegenover eene overtreding

ten laste gelegd aan leden van den Amsterdamschen Kerkeraad in zijne oude samenstelling, en niet tegenover eene overtreding ten laste gelegd aan leden van dien Kerkeraad, gelijk hij thans door de medewerking van het Classikaal Bestuur, doende wat des Kerke raads is, samengesteld is;

gezien, behalve de aangehaalde artikelen,

artt. 13, 15, 43, 51, 61 en 63 van het Algemeen Reglement,

artt. 7, 15, 21, 31, 48 en 50 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz.;

beslist dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland de zaak van de provisioneel geschorste Kerkeraadsleden der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam,* met de daarop betrekking hebbende stukken, ten onrechte heeft overgebracht bij de Algemeene Synode;

vernietigt voormeld besluit van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* van den 21 Januari 1886 en, voor zooveel noodig, dat van den 13den bevorens;

besluit al de op de zaak betrekking hebbende stukken, door tusschenkomst van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* te verzenden aan het Classikaal Bestuur van *Amsterdam,* opdat dit Bestuur, zoo het oordeelt, dat naar art. 47 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. de zaak tot ontzetting zoude kunnen aanleiding geven, haar met alle daartoe betrekkelijke bescheiden verzende naar het Provinciaal Kerkbestuur, om door dit Kerkbestuur in eersten aanleg berecht te worden;

bepaalt dat afschrift dezer zal worden gezonden aan het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland,* aan het Classikaal Bestuur van *Amsterdam* en aan ieder der geschorste Kerkeraadsleden te *Amsterdam*;

gelast dat deze uitspraak openbaar gemaakt zal worden in het Officiëel Orgaan der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Gedaan te *'s Gravenhage,* den 9 Maart 1886.

Tegenwoordig: de President Dr. J. K. Koch, Dr. T. Cannegieter, praeadviseerend lid, L. Overman, Secretaris, en de overige leden in deze bevoegd: D. Kramer, E. César Segers, Mr. J. Bredius, F. J. P. Moquette, J. Douwes, F. A. Holleman, W. M. Houwing.

(*w. g.*) J. K. Koch, *President.* T. Cannegieter, *Praeadviseerend lid.* L. Overman, *Secretaris.* D. Kramer, E. César Segers, J. Bredius, F. J. P. Moquette, J. Douwes, F. A. Holleman, W. M. Houwing."

2.

Uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland.

In deze uitspraak ook de Wijzigingen voorkomende, waarom het Classicaal Bestuur voorloopig geschorst heeft, en waarom de afzetting plaats gehad heeft, verdient dit stuk reeds daarom alle aandacht.

»Het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*,

Gelezen hebbende een besluit van het Classikaal Bestuur van *Amsterdam* van 15 Maart 1886, waarbij het oordeelt, dat de bezwaren, ingebracht tegen de bezwaarden P. van Son, H. W. van Loon, B. van Schelven, N. A. de Gaay Fortman, D. J. Karssen, J. Bechthold, W. Kuhler Wz., J. Magré, D. Steyling, J. C. Baggelaar, G. W. Knap, W. Hovy, A. F. Brade, G. Broerse, Dr. A. Kuyper, P. Goedhuys, J. Swen, F. Kroeze, W. Meyer, Dr. F. L. Rutgers, A. Kleeman, J. Hermans, H. L. Bekking, G. J. Boevé, H. Völlink, C. Ingwersen, J. J. Schokking, B. Poesiat, J. van Oostveen, T. van Kampveld, Dr. J. Woltjer, Mr. D. D. Fabius, J. Gepken, J. H. Beyer, J. Veth, G. A. Goldschmeding, J. A. van Waarden Jr., H. D. Pfann, M. Cléban, A. Hein, D. J. Beenhouwer, J. M. Schainck, P. de Bruyne, J. Guldemond, J. W. Michel, Dr. A. H. de Hartog, T. van der Pol, W. F. Buré, S. J. Seefat, P. N. de Vries, F. L. van der Bom, W. H. van Schaick, H. Hofstede, W. P. Voorham, J. W. N. Schneider, P. Post, C. G. Timmermeister, L. J. K. Kreyt, A. C. Willink, L. Berk, W. F. Voogel, E. Vonkenberg, A. H. Kok, W. F. H. de Jonge, L. H. Gmelig, H. Jansen, A. J. B. Paulis, D. Jansen, H. R. Stolting, F. W. van den Berg, A. Dooijewaard, H. Ham, P. P. Smit, J. H. Welzenbagh, A. Buddingh,

ter zake van het, als lid van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, in de vergadering van 14 December 1885 stemmen vóór de toen aangenomen, straks nader op te geven Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, aanleiding kunnen geven tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening, en op grond daarvan alle bescheiden, tot de zaak betrekkelijk, met de noodige inlichtingen, volgens Art. 47 al. 3 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, en voor de behandeling van kerkelijke geschillen, verzendt aan het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*;

Gelezen eene Memorie van Inlichtingen aangaande deze zaak, opgemaakt door het Classikaal Bestuur van *Amsterdam* in zijne vergadering van den 1sten Februari 1886; eene Contra-Memorie in zake het Amsterdamsche conflict,

met bijlagen, gelijk het heet volgens opdracht van de geschorste leden van den Kerkeraad in gereedheid gebracht door Dr. A. Kuyper en Dr. F. L. Rutgers, en eene Memorie van Consideratiën ten dienste van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* opgemaakt den 5den April 1886, en gelijk het heet uit naam van de provisioneel-geschorste kerkeraadsleden geteekend door de Heeren P. van Son, J. Bechthold en W. F. Buré; benevens alle andere stukken tot de zaak betrekkelijk;

Overwegende, dat uit de stukken blijkt, dat, nadat in de vergadering van den 7den December 1885 de Algemeene Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* zich bevoegd had verklaard de na te noemen voorstellen tot wijziging en bijvoeging in overweging te nemen, in de vergadering van den 14den December 1885 zonder eenige discussie besloten werd tot vaststelling en bloc van de volgende Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam:*

EERSTE HOOFDSTUK.

Wijze van Samenstelling van de Commissie.

Art. 1.

De Commissie, in den hoofde dezes vermeld, oefent, krachtens den last door den Algemeenen Kerkeraad op haar verstrekt, in naam der Nederduitsche Hervormde Gemeente, het beheer uit over hare Kerkgebouwen, hare verdere bezittingen, roerende en onroerende goederen en inkomsten, niets uitgezonderd, zoowel tegenwoordige als toekomstige, met de bevoegdheid tot het in ontvangst nemen van gelden, effecten en waarden aan de Gemeente toe- en aankomende, en het doen van al zoodanige uitgaven, als ter bevordering van hare godsdienstige en zedelijke belangen kunnen en mogen strekken.

De bevoegdheid van den Algemeenen Kerkeraad in deze spruit voort uit de beslissing van de Stemgerechtigden der Gemeente, 17 Maart 1869 gevallen; is en blijft uitsluitend van de beslissing van Stemgerechtigden, als uitspraak doende in het hoogste ressort, afhankelijk: en kan derhalve nooit of nimmer op eenig hooger of sub-intreerend Kerkelijk Bestuur overgaan, of door zulk een Bestuur worden gecontroleerd of beperkt.

Art. 5.

De vereischten der leden uit de Gemeente zijn:

1. Dat zij bij de benoeming sedert twee jaren lidmaat waren van de Nederduitsche Hervormde Kerk;

2. dat zij hunne vaste woonplaats sedert twee jaren hebben binnen de grenzen van de kerkelijke Gemeente dezer Stad, en gedurende dien tijd ook bij den Kerkeraad als lidmaten, tot zijn ressort behoorende, zijn bekend geweest;

3. dat zij den ouderdom van zes en dertig jaren hebben bereikt;

4. dat zij elkander niet bestaan in de rechte linie, ook niet door aanhuwelijking, noch ook als broeders of zwagers.

Leden en oudleden van den Algemeenen Kerkeraad zijn ook gehouden aan de bepaling sub. 4.

Art. 8.

Er heeft eene verplichte jaarlijksche aftreding plaats uit den dienst dezer Commissie, van één Predikant, één Ouderling, één Diaken, en drie leden der Gemeente. De namen der aftredenden worden, vóór den derden Donderdag in Februari, door de Commissie aan den Algemeenen Kerkeraad schriftelijk medegedeeld.

Bij overlijden van leden geeft de Commissie daarvan overwijld aan den Algemeenen Kerkeraad kennis, opdat, evenals bij ontslag van leden, en bij verplichte aftreding van Predikanten, Ouderlingen of Diakenen, die ophouden leden des Kerkeraads te zijn, en in het algemeen van leden, die hun radicaal voor deze Commissie verliezen, zoo spoedig mogelijk in de vacature zou kunnen worden voorzien. In alle die gevallen wordt de benoeming voor een opvolger gedaan voor het nog onvervulde gedeelte van den vierjarigen diensttijd des overledenen of afgetredenen. Indien echter zulke vacature mocht ontstaan in de laatste zes maanden van het dienstjaar, wordt met de vervulling bij voorkeur gewacht tot den tijd der gewone benoemingen in de maand Maart.

Art. 10.

De leden teekenen bij hun eerste optreden eene verklaring, die aan den Algemeenen Kerkeraad wordt ingezonden, en wel van den navolgenden inhoud:

„Wij ondergeteekenden verklaren en beloven, dat wij, in hoedanigheid van leden der „Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten „der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, al de eigendommen, fondsen, „en inkomsten aan die Gemeente toebehoorende, rechtvaardig en ten haren meesten nutte „helpen besturen, en ons stipt zullen gedragen naar de bepalingen voor deze Commissie „vastgesteld, en nooit eenigen stap zullen doen, waardoor, zonder uitdrukkelijke toe- „stemming der Stemgerechtigden, het beheer der goederen aan toezicht of regeling, hoe- „genaamd ook, van eenig hooger kerkelijk of politiek college zou worden overgelaten, „tenzij door de uitspraak van den burgerlijken rechter gelast.”

Zij ontvangen ieder een exemplaar van het tegenwoordige en alle verdere Reglementen en Instructiën, dit bestuur betreffende.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Bestuur en Beambten.

Art. 16.

Zij zorgt, dat de vertrekken der Nieuwe Kerk, bestemd tot het houden der Kerkelijke Vergaderingen van deze Gemeente (die van de Diakonie daaronder begrepen), daartoe steeds in behoorlijke orde zich bevinden, en voorziet daarbij in het benoodigd vuur, licht, schrijfbehoeften en andere noodwendigheden.

DERDE HOOFDSTUK.

Geldelijk Beheer.

Art. 23.

De bezittingen en inkomsten, ook die, welke geacht zouden kunnen worden tot eenige kerk in het bijzonder betrekking te hebben, of daartoe te behooren, worden, als zijnde een algemeen eigendom, ook als zoodanig beheerd, ten einde daaruit te voorzien, zoowel in de algemeene behoeften, als in die van elke kerk in het bijzonder, mitsgaders in de uitgaven ter bevordering van de godsdienstige en zedelijke belangen der Gemeente. Bij de aanneming evenwel eener gift of making, die tot een bijzonder einde mocht zijn of worden toegekend, moet aan de te dien opzichte gemaakte bepalingen gevolg worden gegeven, en daarvan, zoo noodig, afzonderlijke bewaring en beheer plaats hebben. Aan zoodanige afzonderlijke bewaring en beheer zijn speciaal onderworpen:

het fonds, bestemd tot verbetering van de traktementen der Predikanten in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, en

het fonds, bijeengebracht tot verhooging van het Predikanten-weduwen-Pensioen bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente binnen Amsterdam.

Al de bovenbedoelde fondsen zullen, zoolang aan hunne bestemming gevolg kan worden gegeven, daaraan niet mogen worden onttrokken, of met de overige bezittingen, op welke wijze ook, mogen worden vermengd of vereenigd.

Art. 24.

Alle gewone uitgaven moeten uit de gewone inkomsten en baten worden bestreden. Aan het oordeel der Commissie blijft overgelaten of de stand der financiën nieuwe jaarlijksche uitgaven toelaat. Van den stand der financiën doet zij aan den Algemeenen Kerkeraad mededeeling, door hem jaarlijksch in de maand December eene begrooting te zenden van ontvangsten en uitgaven.

Het kapitaal zelf en gelden voor kapitaalvorming blijkbaar bestemd, mogen op geenerlei wijze aan hunne bestemming onttrokken worden, en geene afschrijving van het Grootboek mag geschieden zonder speciale vergunning van den Algemeenen Kerkeraad, verleend in eene vergadering, waarin minstens twee derden der leden, waaruit hij bestaan moet, tegenwoordig zijn ; tenzij de vergadering, wegens ongenoegzaam getal van leden, reeds eenmaal was uiteengegaan, en ten tweede male tot behandeling van het voorstel tot afschrijving wettiglijk was opgeroepen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Betrekking van de Commissie tot den Kerkeraad en de Gemeente.

Art. 29.

De Commissie gedraagt zich in haar bestuur overeenkomstig het beginsel, dat de Kerkeraad het lichaam is, dat de Gemeente vertegenwoordigt en bestuurt.

Art. 35.

Door de Commissie wordt betaald het navolgende :

1. De gewone onkosten van den Algemeenen en Bijzonderen Kerkeraad, tot een te bepalen maximum, waarover, in den loop van ieder jaar, naar behoefte kan worden beschikt.

Tot het doen van buitengewone uitgaven zal het oordeel der Commissie worden gevraagd, en hare toestemming benoodigd zijn.

2. De Classikale Quota, voor zoover de Kerkeraad die aanvraagt.

3. De Contributiën voor de alhier dienstdoende Predikanten aan de Classikale Weduwen-beurs.

4. De onkosten, vallende op de beroeping en overkomst van Predikanten, tot een vast bedrag ; alsmede zoodanige gelden, als de beroepen Predikant aan de Gemeente, die hij verliet, rechtens verplicht is geweest terug te betalen.

Het maximum, hierboven sub No. 1, en het vast bedrag, sub No. 4 vermeld, wordt bij onderling overleg door den Kerkeraad en de Commissie bepaald.

Art. 36.

Indien bij den Algemeenen Kerkeraad of bij de Commissie zelve twijfel ontstaat aangaande de grenzen der bevoegdheid van de Commissie of aangaande de beteekenis van eenig artikel van dit Reglement, wordt de beslissing opgedragen aan zes van hare leden, door haar zelve te benoemen, in vereeniging met zes leden uit den Algemeenen Kerkeraad, niet tot de Commissie behoorende, en door dien Kerkeraad te benoemen.

Art. 37.

Indien de Commissie, in Art. 36 vermeld, tot geene beslissing mocht kunnen komen,

of wanneer hetzij de Commissie of de Algemeene Kerkeraad meent zich daaraan niet te mogen onderwerpen, doet de Algemeene Kerkeraad bij volstrekte meerderheid van stemmen uitspraak.

Art. 41.

Bijaldien de Kerkeraad (zoo de Algemeene als Bijzondere), bij het vervullen zijner roeping om de Gemeente bij Gods Woord te houden en de drie Formulieren van eenigheid als accoord van kerkelijke gemeenschap te handhaven, op zóó ernstige wijze mocht worden bemoeielijkt, dat hij zich genoodzaakt zag in volstrekten zin naar het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan de menschen, te handelen, of door schorsing of afzetting van meerdere zijner leden, of uit wat oorzaak ook, zich zijn recht om als wettig bestuur der Gemeente op te treden betwist zag, en hetzij een ander bestuur zich in de zaken van deze Gemeente mengde om te willen doen wat des Kerkeraads is, of ook een tegen-Kerkeraad geformeerd werd, zal de Commissie voortgaan met den oorspronkelijken Kerkeraad (zoo Algemeenen als Bijzonderen), die de Gemeente bij Gods Woord zocht te houden, als den eenig wettigen te erkennen, en bij de uitvoering van alle bepalingen van dit Reglement, die van „Kerkeraad" gewagen, uitsluitend hem daaronder verstaan.

Art. 42.

Zoodra en zoolang het geval, in Art. 41 bedoeld, zich mocht voordoen, en òf een ander Bestuur hier mocht komen doen wat des Kerkeraads is, òf een tegen-Kerkeraad mocht optreden, geschiedt de benoeming van leden der Commissie, in afwijking van het bepaalde in Art 3, door coöptatie, in dezelfde maand als bij Art. 3 bepaald is waarna ook de in Art. 4 vermelde kennisgeving, zoo mede de ontvangst en beoordeeling van eventuëele bezwaren, door de Commissie zelve geschiedt.

Art. 43.

Mocht volgens het oordeel der Commissie, in het geval bij Art. 41 en 42 bedoeld, eene nadere beslissing van Stemgerechtigden vereischt zijn, dan onderwerpt zij aan hunne uitspraak de voorstellen, die zij meent in het belang der Gemeente te moeten doen.

Art. 44.

De uitvoering van het bepaalde in Art. 41, 42 en 43 kan nooit tengevolge hebben, dat eenig lid der Commissie persoonlijk aansprakelijk gesteld worde voor de uitgaven of onkosten, die hij als gemachtigde of mandataris der Commissie gedaan of gemaakt heeft

Art. 45.

Door de invoering van dit Reglement wordt het *Concept-Reglement en Instructie op het bestuur der Kerken, verdere goederen en inkomsten der gemeente* van den jare 1810. buiten werking gesteld; doch behoudt de Algemeene Kerkeraad zich voor, in het tegenwoordige Reglement zoodanig veranderingen en bijvoegselen te maken, als hij, na de goedkeuring der Commissie hierop verkregen te hebben, zal noodig achten, terwijl deze de vrijheid heeft, voordrachten tot Reglements-herziening in te dienen.

Reglements-veranderingen, waarover geene eenstemmigheid tusschen den Kerkeraad en de Kerkelijke Commissie kan verkregen worden, moeten aan de beslissing der Stemgerechtigden onderworpen worden.

Bij alle stemmingen der Stemgerechtigden, welke uit dit Reglement voortvloeien, wordt in acht genomen:

dat zij door de Kerkelijke Commissie geleid worden;

dat stemgerechtigd zijn allen, die door den Algemeenen Kerkeraad bij de onder zijne leiding te houden stemmingen als zoodanig erkend worden:

en dat de meerderheid der behoorlijk uitgebrachte stemmen beslist.

Overwegende, dat deze handelingen in hooge mate de aandacht hebben getrokken van het Classikaal Bestuur van *Amsterdam*, terwijl deswege ook bij dit bestuur geklaagd werd, en het Classikaal Bestuur, terstond na aanneming der besluiten, op den 15 December 1885 schreef aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, dat het kennis had bekomen van de bedoelde besluiten, als waardoor de voorstemmers zich aan meer dan eene verkeerdheid zouden schuldig gemaakt hebben, met uitnoodiging om vóór 1 Januari 1886 de bij dat schrijven gevraagde mededeelingen te doen, en dat het zich bij gebreke van bevredigend antwoord, genoodzaakt zoude zien zonder hen met de behandeling der zaak voort te gaan;

Overwegende, dat door den Algemeenen Kerkeraad hierop den 29 December 1885 werd geantwoord, dat hij de zaak, die, wegens onvoltalligheid der vergadering van 21 December, eerst in die van 28 December ter tafel kwam, in handen eener commissie had gesteld; dat het Classikaal Bestuur daarop, bij schrijven van 4 Januari 1886, aan elk der bezwaarden heeft bericht, dat het zich genoodzaakt zag hem voorloopig te schorsen in de waarneming der door hem bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, omdat hij gestemd had vóór de voormelde Wijzigingen en Bijvoegingen, hem daarbij uitnoodigende om vóór 18 Januari 1886 te berichten, dat hij de door het Classikaal Bestuur uitgesproken vernietiging der besluiten eerbiedigde, bij gebreke waarvan het Bestuur den bezwaarde op nader te bepalen tijd en plaats zou moeten hooren;

Overwegende, dat op dit schrijven door alle bezwaarden, — met uitzondering van de Heeren P. Van Son, W. Meyer, C. Ingwersen en P. Post, — en wel door ieder hunner individuëel, onder dagteekening van 9, 11, 15 en 16 Januari 1886, is geantwoord het volgende:

dat hij zich zeer gekrenkt gevoelt door de voorloopige schorsing wegens geen andere zaak, dan dat hij in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van 14 December jl. zijne goedkeurende stem schonk aan de bedoelde voorstellen; vervolgens dat hij verre van zich werpt het verwijt, dat de Kerkeraad het antwoord op het schrijven van het Classikaal Bestuur van 15 December 1885 zou hebben opgehouden, en dat hij op 14 December 1885 de door het Classikaal Bestuur gewraakte stem heeft uitgebracht naar eer en geweten, en dus het Classikaal Bestuur, zoo het dit geweten hadgeen oogenblik de mogelijkheid zou hebben ondersteld, dat hij zijne verkeerd, heid ten deze zou inzien;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur in de meening, dat het

Classikaal Bestuur ten deze was opgetreden als Kerkeraad, en dat het alsnu moest optreden als Classikaal Bestuur, in zijne vergadering van 21 Januari 1886 besloot, op grond van Art. 47 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, en voor de behandeling van kerkelijke geschillen, de stukken op te zenden aan de Algemeene Synode, om deze zaak als Provinciaal Kerkbestuur af te doen;

dat evenwel door de Algemeene Synode den 9 Maart 1886 is beslist, dat het Classikaal Bestuur in deze tuchtzaak niet was opgetreden als Kerkeraad, zoodat er geene aanleiding bestond voor het Provinciaal Kerkbestuur om als Classikaal Bestuur op te treden, en dit laatste Bestuur ten aanzien dezer zaak te doen had wat de verordeningen medebrachten;

dat alsnu het Classikaal Bestuur bij besluit van 15 Maart 1886, oordeelende dat de ter zijner kennis gekomen bezwaren tegen de geschorsten aanleiding kunnen geven tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening, al de bescheiden heeft opgezonden aan het Provinciaal Kerkbestuur;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur, bij schrijven van 30 Maart 1886, hiervan kennis heeft gegeven aan elk der geschorsten, hem uitnoodigende om, zoo hij nog iets tot toelichting of wegneming der bezwaren aan te voeren heeft, hiervan binnen zeven dagen mededeeling te doen;

dat hierop bij het Provinciaal Kerkbestuur is ingekomen eene Memorie van Consideratiën den 5 April 1886 opgemaakt, namens de geschorsten, gelijk het heet, geteekend door de Heeren P. Van Son, J. Bechthold, en W. F. Buré;

dat vervolgens het Provinciaal Kerkbestuur, bij schrijven van 25 Mei 1886, onder herinnering, dat voormelde Memorie strijdt met Art. 9 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, en voor de behandeling van kerkelijke geschillen, volgens hetwelk alle ingediende stukken *door de belanghebbenden zelven onderteekend moeten zijn*, aan elk der geschorsten pertinent antwoord heeft gevraagd op de vraag, of hij den 14den December 1885 in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad te *Amsterdam* gestemd heeft vóór de toen aangenomen, bij het schrijven in extenso meer bedoelde Wijzigingen en Bijvoegingen;

dat hierop, wederom door de drie genoemde personen, namens de geschorsten, gelijk het heet, onder dagteekening van 29 Mei 1886 is geantwoord, dat zij zich liever onthouden van het geven van een antwoord op de gestelde vraag;

Overwegende in rechten, dat het Provinciaal Kerkbestuur, nadat het Classikaal Bestuur en het Provinciaal Kerkbestuur de bezwaarden in de gele-

genheid hebben gesteld zich te verklaren en in onderwerping te komen, de ter zijner kennis gekomen verkeerdheden niet vatbaar oordeelt, om alsnog eene poging te doen, die door raadgevingen en terechtwijzing, ingevolge Art. 4 al. 1 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, en voor de behandeling van kerkelijke geschillen, uit den weg te ruimen;

Overwegende, dat het feit, ter zake waarvan deze tuchtzaak tegen de bezwaarden aanhangig is gemaakt, bestaat in het, in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* van 14 December 1885, gestemd hebben vóór de Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie enz., zooals hiervoor is opgegeven;

Overwegende, dat in de eerste plaats moet worden onderzocht, of dit feit, ten aanzien van ieder der bezwaarden kan aangenomen worden;

Overwegende, dat te dien aanzien in aanmerking komt dat, gelijk uit de stukken blijkt, het Classikaal Bestuur den 4den Januari 1886 aan ieder der bezwaarden heeft gezonden eene mededeeling, dat hij, wegens het stemmen vóór de bewuste Wijzigingen en Bijvoegingen, voorloopig was geschorst, met uitnoodiging om vóór 18 Januari 1886 te verklaren, dat hij het verkeerde zijner handeling inziet, en daarop door ieder der bezwaarden, met uitzondering van de Heeren P. van Son, W. Meyer, C. Ingwersen en P. Post, in Januari 1886 is geantwoord, dat hij zich zeer gekrenkt gevoelt door de voorloopige schorsing wegens geene andere zaak, dan dat hij in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van den 14den December jl. zijne goedkeurende stem schonk aan eenige voorstellen van de Kerkelijke Commissie, waarmede blijkbaar de bewuste Wijzigingen en Bijvoegingen bedoeld worden, — en dat hij op 14 December 1885 de door het Classikaal Bestuur gewraakte stem heeft uitgebracht naar eer en geweten, en dus het Classikaal Bestuur, zoo het dit geweten had, geen oogenblik de mogelijkheid zou hebben ondersteld, dat hij zijne verkeerdheid ten deze zou inzien;

Overwegende, dat hiermede dus door ieder dezer bezwaarden is erkend, dat hij de vorenbedoelde stem heeft uitgebracht vóór de Wijzigingen en Bijvoegingen;

Overwegende, dat, afgescheiden hiervan, ten aanzien van alle bezwaarden het bewijs is geleverd, dat ieder hunner de bedoelde stem heeft uitgebracht, daar toch elk der bezwaarden bij herhaling, zoowel door het Classikaal Bestuur als door het Provinciaal Kerkbestuur, is gesteld in de gelegenheid zich over het hem ten laste gelegde te verklaren, en dat laatstelijk den 25 Mei 1886 door het Provinciaal Kerkbestuur aan ieder der bezwaarden is

gesteld de pertinente vraag, of hij gestemd heeft vóór de bedoelde Wijzigingen en Bijvoegingen, — doch door geen hunner ontkennend is geantwoord, en alleen door drie der bezwaarden, gelijk het heet ook namens de overigen, ten antwoord is gezonden, dat zij liever geen rechtstreeksch antwoord geven;

Overwegende, dat onder deze omstandigheden, en waar de bezwaarden zoo volkomen op de hoogte waren gesteld van het feit, dat eene, en welke kerkrechterlijke veroordeeling hun boven het hoofd hing, niet-ontkenning mag worden aangemerkt als erkenning, en daarmede ten opzichte van elk der bezwaarden het bewijs is geleverd, dat hij de bedoelde stem heeft uitgebracht vóór de meer genoemde Wijzigingen en Bijvoegingen;

Overwegende, dat in de tweede plaats de vraag te beantwoorden is, of dit feit oplevert eene verkeerdheid, waarop een der tuchtmiddelen behoort te worden toegepast;

Overwegende, dat bij de wijziging van Art. 41 van het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* is bepaald:

„Bijaldien de Kerkeraad (zoo Algemeen als Bijzondere) bij het vervullen zijner roeping, om de Gemeente bij Gods Woord te houden en de drie Formulieren van eenigheid als accoord van kerkelijke gemeenschap te handhaven, op zóó ernstige wijze mocht worden bemoeilijkt, dat hij zich genoodzaakt zag in volstrekten zin naar het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen, te handelen, of door schorsing of afzetting van meerdere zijner leden, of uit wat oorzaak ook, zich zijn recht om als wettig bestuur der Gemeente op te treden betwist zag, en hetzij een ander bestuur zich in de zaken van deze gemeente mengde om te willen doen wat des Kerkeraads is, of ook een tegen-Kerkeraad geformeerd werd, zal de Commissie voortgaan met den oorspronkelijken Kerkeraad (zoo Algemeenen als Bijzonderen), die de gemeente bij Gods Woord zocht te houden, als den eenigen wettigen te erkennen, en bij de uitvoering van alle bepalingen van dit Reglement, die van „Kerkeraad" gewagen, uitsluitend hem daaronder te verstaan."

Overwegende, dat daarbij dus aan de Commissie is voorgeschreven, den oorspronkelen Kerkeraad, bij betwisting zijner wettigheid uit wat oorzaak ook, onvoorwaardelijk als den eenig wettigen te erkennen, — ook dan dus wanneer, buiten alle tusschenkomst van een hooger bestuur, een andere Kerkeraad door de gemeente wettig mocht zijn benoemd; of wanneer de oorspronkelijke Kerkeraad, tengevolge van de tusschenkomst van een hooger bestuur, door schorsing of afzetting van zijne leden of door de optreding van het Classikaal Bestuur doende wat des Kerkeraads is, niet als de wettige Kerkeraad der Gemeente aan te merken is;

Overwegende daarenboven, dat door de erkenning van dit college als den wettigen Kerkeraad, ondanks schorsing of afzetting zijner leden, en dus van

personen, hoewel geschorst of afgezet, als wettige kerkeraadsleden, de kerkelijke strafwet voor de aldus gecensureerden buiten werking wordt gesteld;

Overwegende voorts, dat door de bepaling, dat de Commissie bij de uitvoering van het Reglement den oorspronkelijken Kerkeraad onvoorwaardelijk zal erkennen als den eenig wettigen kerkeraad, en in aanmerking genomen, dat het beheer over de goederen te *Amsterdam* van den aanvang af opgedragen is aan den Kerkeraad, — dit beheer, voor zoover uitgeoefend door den Kerkeraad, in strijd met die opdracht, inderdaad, hoe ook de woorden luiden, eventuëel wordt overgedragen aan een collegie, dat alsdan de wettige kerkeraad niet is, noch van den wettigen kerkeraad afhankelijk is;

Overwegende, dat de bezwaarden P. van Son, J. Bechthold en W. F. Buré hebben beweerd, dat deze bepaling de Commissie slechts machtigt om, in afwachting der rechterlijke beslissing alles te houden in statu quo; doch hiermede in strijd zijn, zoowel de woorden der bepaling, die, zonder dit te beperken tot eenig hangend geschil, onbepaald voorschrijven, niet den door den rechter wettig verklaarden, maar den oorspronkelijken kerkeraad te erkennen als den eenig wettigen, en hem daaronder te verstaan bij de uitvoering van alle bepalingen van het Reglement, als met het feit, dat de bedoelde wijziging strekt ter vervanging van de tweede alinea van Art. 1 van het Reglement van 1875, waarvan het slot juist handhaving van het statu quo voorschreef:

Overwegende, dat vele der wijzigingen, bepaaldelijk die van Artt. 1, 10, 29, 35, de strekking hebben het bestuur der goederen van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* te onttrekken aan de werking der verordeningen van het algemeen kerkgenootschap, en aan het bij die verordeningen ingesteld toezicht van hoogere besturen, hoewel die verordeningen ook hier geldig zijn, daar bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* niet, gelijk veelal bij de gemeenten der Nederlandsche Hervormde Kerk het geval is, het beheer en het bestuur aan geheel van elkander onafhankelijke besturen is opgedragen, maar de Kerkeraad in deze Gemeente belast is, behalve met de overige bestuurstakken, ook met het opperbeheer der goederen, en dus ook dit deel der taak van den Kerkeraad onderworpen is aan het samenstel bepalingen, die voor den Kerkeraad als vertegenwoordigende de Gemeente zoowel als zelfstandig lichaam, als in hare eigenschap van deel der Nederlandsche Hervormde Kerk, gelden; hetgeen dan ook door den Kerkeraad steeds is erkend, blijkens menig voorschrift der door hem op dit stuk vastgestelde reglementen;

Overwegende, dat dus met deze Wijzigingen en Bijvoegingen voorschriften

werden gegeven in strijd met de wettige orde èn van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, èn van de Nederlandsche Hervormde Kerk, en een deel der taak aan den Kerkeraad als zoodanig opgedragen, door dezen, in strijd met zijne verplichting, eventuëel werd overgedragen aan anderen;

Overwegende, dat door het stemmen vóór de besluiten, welke deze voorschriften invoeren, elk der bezwaarden die onwettige en ongeoorloofde besluiten mede heeft tot stand gebracht voor zooveel van hem afhing; en de opmerking van de bezwaarden P. Van Son, J. Bechthold en W. F. Buré, dat stemmen over een voorstel reglementair verplichtend is, niet afdoet, omdat niet in het stemmen op zichzelf, maar in de medewerking tot onwettige en ongeoorloofde besluiten, het bezwaar gelegen is; en de vernietiging der besluiten, waarop zij beroep doen, het vergrijp niet wegneemt, even weinig als demping van een oproer den deelnemer straffeloos maakt;

Overwegende, dat het aldus gegrond bevonden bezwaar moet worden aangemerkt als verstoring van orde en vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen, daar toch door de genomen besluiten de wettige orde werd verstoord zoowel der Gemeente als van het Kerkgenootschap; en de handeling door de bezwaarden verricht is als leden van den Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*;

Overwegende, dat de opmerking der bezwaarden P. Van Son, J. Bechthold en W. F. Buré, dat het bestuur der goederen in 1810 aan den Kerkeraad is opgedragen door de Gemeente en niet door de kerkelijke verordeningen, zoodat hier geene uitoefening eener kerkelijke betrekking aanwezig zoude zijn, daargelaten hare onjuistheid op zichzelve, niet afdoet; daar toch in 1810, dus vóór de invoering der bedoelde verordeningen, het beheer der goederen is opgedragen aan den Kerkeraad van *Amsterdam* als vertegenwoordigende de geheele gemeente, en dus een deel geworden is van de aan dien Kerkeraad als zoodanig opgedragen taak, en hierin later geene wijziging is gekomen;

Overwegende, dat het vergrijp is van den ernstigsten aard, daar het strekt om het beheer over en de goederen der Amsterdamsche Gemeente, dat wil zeggen de onmisbare stoffelijke middelen voor de vervulling harer taak, te plaatsen zoowel buiten de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* zelve als zelfstandig lichaam, als buiten de wettig bestaande organisatie, waarin zij zich, als deel van de Nederlandsche Hervormde Kerk bevindt; en aan dezulken, die zich aan dergelijk verzet en verbreking der wettige orde schuldig maken, geene bedieningen, ambten of rechten toevertrouwd

kunnen blijven of worden, die hen verplichten voor de handhaving der wettige orde, en der belangen van de Gemeente, te waken, en zich daarnaar te gedragen;

Gezien Art. 51 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden,

Artt. 3, 13 en 23 van het Reglement voor de Kerkeraden, en

Artt. 3, 4, 28, 31, 45, 49, 50 en 51 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, en voor de behandeling van kerkelijke geschillen;

Ontzet de bezwaarden P. van Son, H. W. van Loon, B. van Schelven, N. A. de Gaay Fortman, D. J. Karssen, J. Bechthold, W. Kuhler Wz., J. Magré, D. Steyling, J. C. Baggelaar, G. W. Knap, W. Hovy, A. F. Brade, G. Broerse, Dr. A. Kuyper, P. Goedhuys, J. Swen, F. Kroeze, W. Meyer, Dr. F. L. Rutgers, A. Kleeman, J. Hermans, H. L. Bekking, G. J. Boevé, H. Völlink, C. Ingwersen, J. J. Schokking, B. Poesiat, J. van Oostveen, F. van Kampveld, Dr. J. Woltjer, Mr. D. P. D. Fabius, J. Gepken, J. H. Beyer, J. Veth, G. A. Goldsmeding, J. A. van Waarden Jr., H. D. Pfann, M. Cléban, A. Hein, D. J. Beenhouwer, J. M. Schainck, P. de Bryne, J. Guldemond, J. W. Michel, Dr. A. H. de Hartog, T. van der Pol, W. F. Buré, S. J. Seefat, P. N. de Vries, F. L. van der Bom. W. H. van Schaick, H. Hofstede, W. P. Voorham, J. W. N. Schneider, P. Post, C. G. Timmermeister, L. J. K. Kreyt, A. C. Willink, L. Berk, W. F. Voogel, E. Vonkenberg, A. H. Kok, W. F. H. de Jonge, L. H. Gmelig, H. Jansen, A. J. B. Paulis, D. Jansen, H. R. Stoltink, F. W. van den Berg, A. Dooijewaard, H. Ham, P. P. Smit, C. H. Welzenbagh, A. Buddingh,

van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* bekleede kerkelijke bedieningen en ambten;

verklaart hen voor onbepaalden tijd vervallen van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen;

bepaalt, dat van deze uitspraak een behoorlijk afschrift binnen acht dagen wordt gezonden aan ieder der bezwaarden, aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam,* aan het Classikaal Bestuur van *Amsterdam,* en, zoo van de uitspraak niet in hooger beroep wordt gekomen binnen den wettelijken termijn, ook een afschrift aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, en dat deze uitspraak, nadat zij in kracht van gewijsde gegaan is, zal worden openbaar

gemaakt in het Officiëel Orgaan der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Aldus gedaan door het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* in zijne vergadering van den 1sten Juli 1886.

Tegenwoordig: A. G. Jans, President; A. Maagh Kniphuisen, Vice-President; J. van Witzenburg, adviseerend lid en Secretaris; A. H. Claasen, Dr. S. Baart de la Faille, F. L. Kist en P. Bruinvis de Lange, leden.

(*w. g*). A. G. Jans, *President*, A. Maagh Kniphuisen, *Vice-President*, J. van Witzenburg, *Adv. lid en Secretaris*, A. H. Claasen, S. Baart de la Faille, F. L. Kist, P. Bruinvis de Lange.

Voor eensluitend afschrift: *De Secretaris van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland,*

J. van Witzenburg."

3.

Uitspraak der Tweede Synodus contracta.

Natuurlijk komen daarin wederom de namen der (75) Geschorsten voor, alsmede de vermelde *wijzigingen*. De drukker zal wel de vriendelijkheid hebben, beide weg te laten; terwijl het vooral opmerkenswaardig is, dat de Synodus contracta tot in de kleinste bijzonderheden op hunne tegenwerpingen inging.

»*De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk*, naar Art. 15 van het Algemeen Reglement, bij uitloting verminderd op de helft harer leden,

Ontvangen hebbende een hooger beroep d.d. 19 Juli 1886 van eene Uitspraak des Provincialen Kerkbestuurs van *Noord-Holland* d.d. 1 Juli 1886, ingezonden door de heeren P. van Son, Cs. — bij welke Uitspraak appellanten ontzet zijn van de door hen in de Ned. Hervormde Kerk en in de Ned. Hervormde Gemeente te *Amsterdam* bekleede kerkelijke bedieningen en ambten en voor onbepaalden tijd vervallen verklaard zijn van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en het aanvaarden van kerkelijke bedieningen, ter zake van verstoring van orde en van vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen;

Gezien de door appellanten ingezonden stukken, waaronder eene Memorie van Grieven ten dienste van de Synode, eene kennisgeving, inhoudende bericht, dat zij bezwaar maken om voor de Alg. Synode te verschijnen, ten einde over deze tuchtzaak te worden gehoord, een nader schrijven van den heer Dr. A. Kuyper, voorts alle door hen overgelegde stukken;

Gezien de door den Voorzitter van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*, volgens Art. 34 van het Regl. voor kerkelijk Opzicht en Tucht enz. ingezonden schrifturen tot de zaak betrekkelijk;

Gezien de processen-verbaal van het getuigenverhoor, door de Algemeene Synode gehouden;

Overwegende, dat appellanten den termijn van hooger beroep, voorgeschreven in Art. 33 van bovengenoemd Regl. in acht genomen, en voldaan hebben aan de bepaling in al. 2 van dit Art. vervat aangaande het stellen van zekerheid voor de kosten in eersten aanleg gemaakt en in hooger beroep te maken;

Verklaart appellanten ontvankelijk in hun hooger beroep;

Overwegende, wat de feiten betreft, dat uit de overgelegde stukken en uit het verhoor van getuigen is gebleken, dat van de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Ned. Hervormde Gemeente te *Amsterdam* in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad dezer gemeente van 7 December 1885 is ingekomen een voorstel tot het maken van de navolgende Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Ned. Herv. Gemeente te *Amsterdam:* ...... [1])

Overwegende, dat in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van 7 December 1885, het voorstel gedaan en aangenomen werd tot benoeming eener Commissie om over deze Wijzigingen en Bijvoegingen te rapporteeren;

dat tot leden dezer Commissie bij hoofdelijke stemming benoemd zijn de Heeren: B. van Schelven, N. J. de Gaay Fortman, Dr. F. L. Rutgers, J. J. Schokking, W. F. Buré en W. H. van Schaick, volgens een aanbevelingslijstje door den zoogenaamden Broederkring onder de leden reeds in dezelfde vergadering verspreid;

dat onderscheidene leden tegen de bevoegdheid om bovengenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen in behandeling te nemen, gesproken en geprotesteerd hebben;

dat een voorstel gedaan en verworpen is, om deze Wijzigingen en Bijvoegingen aan de Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen enz. terug te zenden, en een ander voorstel, strekkende om aan de door den Algemeenen Kerkeraad benoemde Commissie in mandaat te geven, over de bevoegdheid tot het in overweging nemen dezer Wijzigingen en Bijvoegingen, rapport uit te brengen, werd ingetrokken;

dat de Vergadering door de benoeming van genoemde Commissie zich bevoegd verklaard heeft voormelde Wijzigingen en Bijvoegingen in behandeling te nemen;

1) Reeds medegedeeld, en daarom uit deze uitspraak weggelaten. V.

dat in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van 14 December 1885 de Commissie rapport uitbracht, strekkende om het voorstel der Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen enz. omtrent meergenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen en bloc aan te nemen;

dat, blijkens een door de Heeren Dr. H. P. Berlage en K. F. Ternooy Apèl aan het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* gezonden schrijven, door hen geprotesteerd is tegen het in behandeling nemen en aan stemming onderwerpen van dit Rapport, waarin den Kerkeraad werd aangeraden zulke bepalingen te maken, die de Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, welke een deel uitmaakt van de Nederlandsche Hervormde Kerk, niet in overweging nemen mag, als strijdig met de gehoorzaamheid aan de in die Kerk vigeerende wetgeving, waartoe de Kerkeraad verplicht is en zich verbonden heeft;

dat een motie van gelijke strekking, maar breeder gemotiveerd, ingediend, doch verworpen werd;

dat bovengenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen overeenkomstig de conclusie van het Rapport, en bloc zijn aangenomen;

dat eenige leden een geschreven protest ingediend en voor het archief van den Algemeenen Kerkeraad gedeponeerd hebben;

dat de Heeren Dr. H. P. Berlage en K. F. Ternooy Apèl, hun protest handhavend, de vergadering hebben verlaten, vóórdat de stemming over de conclusie van het Rapport plaats had;

dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam*, waarvan enkele leden in hunne hoedanigheid van kerkeraadsleden tegenwoordig waren bij deze handeling van den Algemeenen Kerkeraad in de vergadering van 14 December 1885, daarvan kennis genomen heeft, en daarvan bovendien mededeeling ontving door een schrijven van de Heeren Dr. H. P. Berlage en K. F. Ternooy Apèl;

dat genoemd Classicaal Bestuur dientengevolge reeds den 15 December 1885 aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* berichtte, dat het kennis had bekomen van het besluit tot aanneming van bovenvermelde Wijzigingen en Bijvoegingen, als waardoor de voorstemmers zich aan meer dan ééne verkeerdheid zouden schuldig gemaakt hebben, met uitnoodiging om vóór 1 Januari 1886 dienaangaande inlichtingen te verschaffen, en onder mededeeling, dat het zich, bij gebreke van bevredigend antwoord, genoodzaakt zou zien met de behandeling der zaak voort te gaan;

dat de Algemeene Kerkeraad hierop den 29 December 1885 heeft geantwoord, dat hij de zaak, die, wegens onvoltalligheid der vergadering van 21

December, eerst in die van 28 December ter tafel kwam, in handen eener Commissie gesteld had;

dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* inmiddels bij besluit in zijne vergadering van 21 December 1885 genomen, de in den Algemeenen Kerkeraad aangenomen en goedgekeurde Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen enz., als in strijd met de regelen, waaraan de Kerkeraad gebonden is, nietig verklaard en de daarop betrekking hebbende kerkeraadsbesluiten vernietigd heeft, en daarvan bij schrijven van 4 Januari 1886 aan den Algemeenen Kerkeraad heeft kennis gegeven;

dat het Classicaal Bestuur bovendien, insgelijks bij schrijven van 4 Januari 1886, aan ieder der betrokken kerkeraadsleden, nu appellanten, heeft bericht, dat het zich genoodzaakt zag hem voorloopig te schorsen in de waarneming der door hem bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, omdat hij gestemd had vóór de voormelde Wijzigingen en Bijvoegingen, hem daarbij uitnoodigende om vóór 18 Januari 1885 te berichten, dat hij de door het Classicaal Bestuur uitgesproken vernietiging der besluiten eerbiedigde, bij gebreke waarvan het Bestuur den bezwaarde op nader te bepalen tijd en plaats zou moeten hooren;

dat, op dit schrijven door allen, — met uitzondering van de Heeren P. van Son, W. Meijer, C. Ingwersen en P. Post, — en wel door ieder hunner individuëel, onder dagteekening van 9, 11, 15 en 16 Januari 1886, is geantwoord:

„dat hij zich zeer gekrenkt gevoelt door de voorloopige schorsing wegens „geen andere zaak, dan dat hij in de vergadering van den Algemeenen „Kerkeraad van 14 December jl. zijne goedkeurende stem schonk aan de „bedoelde voorstellen; vervolgens dat hij verre van zich werpt het verwijt, „dat de Kerkeraad het antwoord op het schrijven van het Classicaal Bestuur „van 15 December 1885 zou hebben opgehouden en dat hij op 14 December 1885 de door het Classicaal Bestuur gewraakte stem heeft uitgebracht „naar eer en geweten, en dus het Classicaal Bestuur, zoo het dit geweten „had, geen oogenblik de mogelijkheid zou hebben ondersteld, dat hij zijne „verkeerdheid ten deze zou inzien;"

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland in de meening, dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* was opgetreden om in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* te doen wat des Kerkeraads is, en dat het alzoo moest optreden als Classicaal Bestuur, in zijne vergadering van 21 Januari 1886 besloot, op grond van Art. 47 van het

Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz., de stukken op te zenden aan de Algemeene Synode, om deze zaak als Provinciaal Kerkbestuur af te doen;

dat evenwel door de Algemeene Synode, naar Art. 15 van het Algemeen Reglement bij uitloting verminderd op de helft harer leden, den 9 Maart 1886 is beslist, dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* in deze tuchtzaak niet was opgetreden als Kerkeraad, zoodat er geen aanleiding bestond voor het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland om als Classicaal Bestuur op te treden, en zij aan dit laatste Bestuur alle op de zaak betrekking hebbende stukken terugzond, opdat dit Bestuur, zoo het oordeelt, dat naar Art. 47 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. de zaak tot ontzetting zou kunnen aanleiding geven, haar met alle daartoe betrekkelijke bescheiden verzende naar het Provinciaal Kerkbestuur, om door dit Kerkbestuur in eersten aanleg berecht te worden;

dat alsnu het Classicaal Bestuur van *Amsterdam*, nadat het de geschorsten in de gelegenheid gesteld heeft zich schriftelijk te verklaren, oordeelende dat de te zijner kennis gekomen bezwaren tegen de geschorsten aanleiding zouden kunnen geven tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening, bij besluit van 15 Maart 1886, al de bescheiden heeft opgezonden aan het Prov. Kerkbestuur van Noord-Holland;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur, bij schrijven van 30 Maart 1886, aan elk der geschorsten hiervan kennis gegeven en hem schriftelijk gehoord heeft, door hem uit te noodigen om, zoo hij nog iets tot toelichting of wegneming der bezwaren aan te voeren heeft, hiervan binnen zeven dagen mededeeling te doen;

dat hierop bij het Provinciaal Kerkbestuur is ingekomen eene Memorie van Consideratiën den 5 April 1886 opgemaakt, namens de geschorsten, gelijk het heet, geteekend door de heeren P. van Son, J. Bechthold en W. F. Buré; dat vervolgens het Provinciaal Kerkbestuur de geschorste leden andermaal schriftelijk gehoord heeft bij schrijven van 25 Mei 1886, en onder herinnering, dat voormelde Memorie strijdt met Art. 9 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz., volgens hetwelk alle ingediende stukken *door de belanghebbenden zelven onderteekend moeten zijn*, aan elk der geschorsten pertinent antwoord heeft gevraagd op de vraag, of hij den 14den December 1885 in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad te *Amsterdam* gestemd heeft vóór de toen aangenomen, bij het schrijven in extenso gevoegde meerbedoelde Wijzigingen en Bijvoegingen;

dat hierop, wederom door de drie genoemde personen, namens de ge-

schorsten, gelijk het heet, onder dagteekening van 29 Mei is geantwoord, dat zij zich liever onthouden van het geven van eenig antwoord op de gestelde vraag;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, de te zijner kennis gekomen verkeerdheden niet vatbaar geoordeeld heeft, om alsnog eene poging te doen, die door raadgeving en terechtwijzing, ingevolge Art. 4 al. 1 van het Regl. voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. uit den weg te ruimen, nadat het Classicaal Bestuur de geschorsten in de gelegenheid gesteld had in onderwerping te komen en nadat het Provinciaal Kerkbestuur zelf hen bij herhaling uitgenoodigd had zich te verklaren omtrent de wegneming der bezwaren;

dat het Provinciaal Kerkbestuur heeft aangenomen, dat het feit, ter zake waarvan deze tuchtzaak tegen de bezwaarden is aanhangig gemaakt, bestaat, in het, in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* van 14 December 1885, gestemd hebben vóór de Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie enz., zooals hiervoor is opgegeven;

dat tevens door het Provinciaal Kerkbestuur is aangenomen, dat ten opzichte van elk der geschorsten het bewijs is geleverd, dat hij de bedoelde stem heeft uitgebracht vóór de meer genoemde Wijzigingen en Bijvoegingen;

dat het Provinciaal Kerkbestuur op grond van zijne in de Uitspraak van 1 Juli 1886 aangevoerde overwegingen, de geschorsten heeft schuldig verklaard aan verstoring van orde en vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen, en hen te dier zake heeft ontzet van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, en hen voor onbepaalden tijd vervallen verklaard heeft van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen;

Overwegende, dat de bezwaarden van deze uitspraak in hooger beroep zijn gekomen bij de Algemeene Synode, bij schrijven van 19 Juli 1886, en zulks op den algemeenen grond:

dat het Provinciaal Kerkbestuur, Art. 11 van het Algemeen Reglement voorbijziende, niet gerekend heeft met de verplichting, aan alle Besturen, en dus zoowel aan den Kerkeraad van *Amsterdam* als aan het Classicaal en Provinciaal Bestuur opgelegd, om het houden van de Gemeente bij Gods woord, te beschouwen als *het hoofddoel* van alle kerkelijke bemoeiing;

en voorts bepaaldelijk op grond:

ten eerste: dat het Provinciaal Kerkbestuur niet overeenkomstig Art 47

van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz., en alzoo niet met inachtneming der wettige vormen door het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* van deze zaak is gesaisisseerd;

ten tweede: dat het Provinciaal Kerkbestuur bij de behandeling der zaak in strijd met Art. 15 van genoemd reglement, en mitsdien onbevoegdelijk, saâmgesteld is geweest;

ten derde: dat het in strijd met Art. 8 van genoemd reglement schuldig verklaard heeft zonder behoorlijk onderzoek;

ten vierde: dat het Art. 3 al. 2 van genoemd reglement verkeerd heeft toegepast;

en ten vijfde: dat het, wat de opgelegde tuchtmiddelen betreft, Art. 4 en 51 van genoemd reglement heeft miskend;

Overwegende, dat de Algemeene Synode, daarna van appellanten een schrijven d.d. 26 Juli 1886 ontvangen hebbende, inhoudende verzoek te mogen weten, binnen welken termijn door één van hen, waartoe de heer dr. F. L. Rutgers aangewezen werd, inzage kon worden genomen van de stukken bij de Synode, ter voldoening aan Art. 34, eerste lid, van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. gezonden, en voorts, na bekomen inzage, wanneer hunnerzijds stukken konden worden ingediend, hun daarop bij schrijven van 27 Juli 1886 geantwoord heeft, dat zij werden uitgenoodigd binnen 14 dagen daarna mededeeling te doen van de gronden, waarop de door hen ingediende bezwaren rusten, en tevens hun kennis gaf, dat de heer dr. F. L. Rutgers op Woensdag en Donderdag, 28 en 29 Juli 1886, gelegenheid zou hebben tot inzage der stukken;

dat de heer Dr. F. L. Rutgers zich daarop Donderdag 29 Juli ll. aangemeld heeft voor die inzage, en, na kennisneming van den inhoud van den Inventaris dezer stukken, verklaard heeft geen inzage daarvan te verlangen;

dat de appellanten daarop hunne Memorie van Grieven ten dienste van de Synode hebben ingezonden, waarin de gronden van hun hooger beroep worden ontwikkeld, en later gedrukte stukken;

dat de Algemeene Synode daarna besloot getuigen en bezwaarden opteroepen, ten einde over deze tuchtzaak te worden gehoord en hun daartoe oproepingsbrieven toezond, om 14, 15, 16, 17 en 18 September 1886 voor de Synode te verschijnen te *'s Gravenhage*, in een der lokalen van de Willemskerk;

dat vóór dien tijd van ieder der appellanten, met uitzondering van den heer Dr. A. Kuyper, een schrijven is ingekomen, inhoudende bericht, »dat hij bezwaren had aan die oproeping gevolg te geven, op grond, dat het Classi-

caal Bestuur van *Amsterdam*, vóór dat het de provisioneele schorsing had uitgesproken, hem had moeten hooren, en dat daarvoor nimmer een hooren van de Synodus Contracta kan in de plaats treden, onder mededeeling voorts, dat »zijn geweten hem verbiedt door zijne persoonlijke daad mede te werken tot dergelijke ontzettende ontheiliging der christelijke tucht, weshalve hij aan de Synodus Contracta in overweging geeft, of het niet beter ware, de zaak waarin hij zich, na den loop, dien zij nam, *als in alles met zijne medebroeders solidair wenscht aangemerkt te zijn*, ten spoedigste door algeheele vrijspraak en onverwijlde opheffing der provisioneele schorsing te beëindigen" ;

dat de Algemeene Synode op Dinsdag 14 September 1886 als getuigen gehoord heeft de heeren P. C. van der Horst, W. J. G. Aalders, Praeses en Scriba van de Kerkeraadsvergaderingen op 7 en 14 December 1885 gehouden, Dr. G. J. Vos, Dr. H. P. Berlage en K. F. Ternooy Apèl, Predikanten bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, daarbij besluitende, dat de President eerst de appelanten zou hooren over de vragen, die de Synode wenschelijk achtte, terwijl hun daarna de gelegenheid zou gegeven worden alles in het midden te brengen wat zij zouden willen aanvoeren ;

dat daarop de heer Dr. A. Kuyper den 16den September 1886 des voormiddags te 11 uur voor de Synode is verschenen, en dat hem door den waarnemenden President, na mededeeling van voormeld besluit der Vergadering, is gevraagd :

1°. »Door getuigen is verklaard, dat in de Vergadering van den Kerkeraad van 7 December 1885 zijn ingekomen de voorstellen van de Kerkelijke commissie tot wijziging van Reglement op het beheer. Is dat juist ?" ;

dat de appellant verklaarde aleer op deze of andere vragen te antwoorden, vooraf te wenschen de praealabele quaestie te stellen aangaande eene processueele informaliteit en de competentie der Synode om in dit stadium van het geding, door het stellen van vragen het onderzoek in te richten, weshalve hij verzocht vooraf zijne bezwaren te ontwikkelen, om de Synode in de gelegenheid te stellen die op te lossen, terwijl, als zij weggenomen zouden zijn, hij zich bereid verklaarde op de vragen, die hem gedaan zullen worden, te antwoorden ;

dat de waarnemende President hem bij herhaling deed opmerken, dat hem de ruimste gelegenheid zou worden gegeven, alle bezwaren, ook die omtrent processueele informaliteit en incompetentie der Synode ten aanzien van de leiding van het verhoor, in het midden te brengen, doch dat aan hem, als President, en niet aan den beklaagde de leiding van het verhoor was opge-

dragen, zoodat hij werd uitgenoodigd op de hem gestelde vraag te antwoorden;

dat appellant daarna te kennen gaf, dat hij door te antwoorden op vragen, zonder dat zijne bezwaren opgelost waren, zijne rechten en die van zijne mede-appellanten zou prijs geven, en op dien grond verklaarde te constateeren, dat de Synode weigerde zijne bezwaren te hooren, en dat hem dus, naar zijne meening, niets anders overbleef, dan de vergaderzaal te verlaten en zijne bezwaren schriftelijk in te dienen;

dat de heer Dr. A. Kuyper daarna bij schrijven van 17 September 1886 zijne bezwaren ontwikkeld heeft en deze resumeert in dier voege:

1. Hem oproepende om hem »over de tuchtzaak zelve" te hooren, toont de Synodus Contracta, dat zij in beginsel het vonnis van 1 Juli verzaakt, en thans *de novo* gaat instrueeren voor eene nieuwe beslissing.

2. Hieraan toegekomen, treedt de Synodus Contracta in de plaats van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* en is dus tot alles gebonden, waartoe dat Kerkbestuur ware gehouden geweest.

3. Dit Bestuur de voordracht d.d. 15 Maart tot ontzetting ontvangen hebbende, had, eer het die in behandeling nam, behooren te onderzoeken of ze al dan niet legaal tot stand ware gekomen, en met name, of de bezwaarden, eer men hen schorste en ter kerkelijke schavotteering voordroeg, onpartijdiglijk waren gehoord.

4. Bevindende dat dit *niet* geschied was, had het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* moeten gelasten deze schending van het recht van verdediging onverwijld te herstellen, en eerst daarna tot eigen behandeling der tuchtzaak mogen overgaan.

5. De Synodus Contracta, als nu optredende om *beter* te doen wat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland verkeerd* deed, was gehouden tot het volgen van gelijke gedragslijn.

6. Van die lijn afgaande, en op een gebrekkige voordracht, alvorens dit gebrek verbeterd zij, de tuchtzaak zelve in handen nemende, verkort de Synodus Contracta op zeer aanmerkelijke wijze het recht tot verdediging, dat den beklaagde toekomt.

7. De oproeping om den ondergeteekende te hooren, „over deze tuchtzaak", schijnt mede een stap op dien verkeerden weg, en overmits de ondergeteekende niet zelf mag meêwerken om zijn eigen recht te verkorten, mag hij dus zijns erachtens de Synode hierin niet ter wille zijn."

Overwegende, wat het recht betreft,

dat in de eerste plaats ten aanzien van de door den heer Dr. A. Kuyper, bij zijn laatstgemeld schrijven, aangevoerde bewering, moet worden onderzocht

of de Algemeene Synode bevoegd is, deze tuchtzaak van nieuws te onderzoeken en mitsdien getuigen en bezwaarden te hooren, alvorens eene beslissing te hebben genomen over de uitspraak in eersten aanleg;

Overwegende, dat geenerlei bepaling in de kerkelijke reglementen dit beweren wettigt, en integendeel eerst bij de behandeling ten principale kan blijken of het hooger College de uitspraak van het lagere vernietigen zal;

Overwegende, dat in de tweede plaats moet onderzocht worden de gegrondheid van het door appellanten aangevoerd bezwaar, hierin bestaande, dat de bezwaarden in hun recht van verdediging zijn verkort bij den aanvang der procedure, naardien zij niet zijn gehoord, vóórdat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* hen provisioneel schorste en voordat het besloot de zaak met al de bescheiden daarop betrekkelijk over te brengen bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland;*

Overwegende, dat ter beoordeeling van dit bezwaar, de vraag moet beantwoord worden, of een Classicaal Bestuur in elk geval verplicht is de bezwaarder *in persoon te hooren,* eer het eene provisioneele schorsing uitspreekt en voordat het al de bescheiden, tot de zaak betrekkelijk, met de noodige inlichtingen opzendt aan het Provinciaal Kerkbestuur;

Overwegende, dat Art. 7 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. voorschrijft, dat ieder kerkelijk College in de kennisneming en het onderzoek van zaken, tot zijne bevoegdheid behoorende, te werk gaat, zooals de aard der zaak, de belangen der Kerk in het algemeen en de bijzondere omstandigheden der betrokken personen het vorderen;

Overwegende, dat volgens dit Art. de bepaling der wijze, hoe het onderzoek zal geschieden, aan het kerkelijk College is overgelaten, en dit mitsdien volkomen bevoegd is alleen een schriftelijk onderzoek in te stellen;

Overwegende, dat volgens Art. 8 van genoemd Reglement, ieder kerkelijk College, naar mate de omstandigheden en de billijkheid het vorderen, bepaalt of bezwaarden en andere personen, voor de volle vergadering of voor eene daartoe benoemde commissie zullen gehoord worden;

Overwegende, dat daarmede niet wordt afgeweken van de algemeene bepaling van Art. 7, omdat „de billijkheid" de richtsnoer moet zijn, en deze niet kan betrekking hebben op de vraag of het verhoor plaats hebben zal voor de volle vergadering of voor eene commissie, doch alleen op de vraag of de bezwaarde al dan niet in persoon gehoord worden zal;

Overwegende, dat deze bepaling ook betrekking heeft op andere personen dan bezwaarden, en dat ook daaruit blijkt, dat daardoor geen volstrekte verplichting tot hooren in persoon kan opgelegd zijn;

Overwegende, dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* de bezwaarden gehoord heeft bij schrijven van 4 Januari 1886, en hen in de gelegenheid gesteld heeft zich te verklaren en in onderwerping te komen;

Overwegende, dat nu bij de behandeling van de zaak aan het Classicaal Bestuur bleek, dat de bezwaren aanleiding zouden kunnen geven tot ontzetting uit eene kerkelijke bediening, dit Bestuur verplicht was al de bescheiden tot de zaak betrekkelijk aan het Provinciaal Kerkbestuur op te zenden, en dat het Classicaal Bestuur geen aanleiding had nog nader een schriftelijk of mondeling onderzoek in te stellen, nadat het op zijn schrijven van 4 Januari 1886 van ieder der bezwaarden, met uitzondering van vier hunner, ten antwoord ontving, dat hij zijne goedkeurende stem schonk aan bedoelde voorstellen; dat hij die gewraakte stem uitbracht naar eer en geweten, en dat het Classicaal Bestuur, zoo het dit had geweten, geen oogenblik zou hebben ondersteld, dat hij zijne verkeerdheid ten deze zou inzien;

Overwegende, dat er alzoo geen reden bestaat voor de bewering, dat de zaak door het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* niet langs wettigen weg bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* zou zijn aangebracht, zoodat ook dit bezwaar van appellanten, zoo het al met het oog op Art. 7 van het Regl. voor kerkelijk opzicht en tucht enz. en in dezen stand der zaak kon worden aangevoerd, ongegrond is;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* te recht heeft aangenomen, dat het feit, ter zake waarvan deze tuchtzaak tegen de bezwaarden aanhangig is gemaakt, bestaat in het gestemd hebben voor de hierboven opgegeven Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie enz., in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* van 14 December 1885;

Overwegende, dat door ieder der bezwaarden, met uitzondering van de heeren P. van Son, W. Meijer, C. Ingwersen en P. Post, op de mededeeling van het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* d.d. 4 Januari 1886, dat hij provisioneel was geschorst met uitnoodiging om vóór 18 Januari 1886 te verklaren dat hij het verkeerde zijner handelingen inziet, is geantwoord, dat hij zich zeer gekrenkt gevoelt door de voorloopige schorsing wegens geene andere zaak, dan dat hij in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad van den 14 December 1885 zijne goedkeurende stem schonk aan eenige voorstellen van de Kerkelijke Commissie; dat hij die gewraakte stem uitbracht naar eer en geweten en dat het Classicaal Bestuur, zoo het dit geweten had, geen oogenblik de mogelijkheid zou hebben ondersteld, dat hij zijne verkeerdheid ten deze zou inzien;

Overwegende dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* door deze verklaring het bewijs geleverd acht, dat deze bezwaarden hunne goedkeurende stem voor bedoelde voorstellen uitgebracht hebben;

Overwegende, dat appellanten in de Memorie van Grieven ten dienste van de Synode, beweren, dat het bewijs voor het uitbrengen van die goedkeurende stem ten onrechte aan bovengenoemde verklaring ontleend is, daar die brief wel eene verdediging inhoudt van de vrijheid van beraadslaging van den Kerkeraad, maar geene erkentenis omtrent individueele handelingen;

Overwegende, dat deze bewering als onjuist moet worden afgewezen, omdat noch in het schrijven van het Classicaal Bestuur van *Amsterdam*, noch in dat van bezwaarden als antwoord daarop, eenige sprake is van vrijheid van beraadslaging van den Algemeenen Kerkeraad, doch dat de brief van ieder dezer bezwaarden de duidelijke erkentenis inhoudt, dat de schrijver vóór de bewuste besluiten gestemd heeft;

Overwegende, dat mitsdien het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* in zijne uitspraak te recht heeft geoordeeld, dat voor ieder dezer bezwaarden het bewijs is geleverd, dat hij voor meer genoemde voorstellen zijne goedkeurende stem uitbracht;

Overwegende, dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* ook ten aanzien van de heeren P. van Son, W. Meijer, C. Ingwersen en P. Post heeft aangenomen, dat het bewijs is geleverd, dat zij de bedoelde stem uitgebracht hebben, daar toch elk der bezwaarden bij herhaling, zoowel door het Classicaal Bestuur als door het Provinciaal Kerkbestuur, is gesteld in de gelegenheid zich over het hem ten laste gelegde te verklaren, en dat laatstelijk den 25 Mei 1886 door het Provinciaal Kerkbestuur aan ieder der bezwaarden is gesteld de pertinente vraag, of hij gestemd heeft vóór de bedoelde Wijzigingen en Bijvoegingen, doch dat door geen hunner ontkennend is geantwoord, en alleen door drie der bezwaarden, gelijk het heet, ook namens de overigen, ten antwoord is gezonden, dat zij liever geen rechtstreeksch antwoord geven;

dat het Provinciaal Kerkbestuur heeft overwogen, dat onder deze omstandigheden, en waar de bezwaarden zoo volkomen op de hoogte waren van het feit, dat eene, en welke kerkrechterlijke veroordeeling hun boven het hoofd hing, niet-ontkenning mag worden aangemerkt als erkenning, en daarmede ten opzichte van elk der bezwaarden het bewijs is geleverd, dat hij de bedoelde stem heeft uitgebracht vóór de meergenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen:

Overwegende, dat in de Memorie van Grieven beweerd wordt, dat ten onrechte niet-ontkenning als erkenning is aangemerkt;

Overwegende, dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* de bezwaarden uitnoodigde in Januari 1886 zich te verklaren; dat de Algemeene Synode, bij schrijven van 12 Februari 1886, hen mede uitnoodigde zich te verantwoorden; dat daarop hun Openbaar Schrijven van 27 Februari 1886 aan de Synode werd gezonden met 7 Bijlagen, waaronder eene lijvige Contramemorie; dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* bij schrijven van 30 Maart 1886 hen in de gelegenheid stelde om mede te deelen wat zij tot toelichting of wegneming der bezwaren hadden aan te voeren; dat zij nu hunne uitgebreide Memorie van Consideratiën ten dienste van het Provinciaal Kerkbestuur openbaar maakten; dat op de stellige vraag, doór het Provinciaal Kerkbestuur den 25 Mei 1886 gedaan aan elk der bezwaarden, of hij gestemd heeft voor de bewuste voorstellen, in welk feit gelegen zou zijn verstoring van orde en rust en vergrijp in de uitoefening van eene kerkelijke betrekking, het bovenvermeld ontwijkend antwoord werd gegeven; dat de Algemeene Synode, bij schrijven van 27 Juli 1886, hen uitnoodigde de gronden mede te deelen waarop hunne bezwaren tegen de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* rusten; dat zij eene Memorie van grieven inzonden; dat de Algemeene Synode hen bij oproepingsbrief uitnoodigde voor haar te verschijnen om gehoord te worden over deze tuchtzaak en de appellanten antwoordden, dat zij bezwaar hebben te verschijnen;

Overwegende, dat in geen dezer talrijke stukken eene ontkenning voorkomt van de heeren P. van Son, W. Meijer, C. Ingwersen en P. Post, evenmin als van al de overige bezwaarden, dat zij voor meergenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen zouden gestemd hebben, en deze omstandigheid, in verband met hetgeen uit het getuigenverhoor is gebleken, de overtuiging wettigt dat genoemde bezwaarden aan de bewuste voorstellen hunne stem schonken;

Overwegende, dat in de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* dit feit, ter zake waarvan deze tuchtzaak tegen de bezwaarden is aanhangig gemaakt, op grond van verschillende overwegingen wordt gequalificeerd als verstoring van orde en als een vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen, en dat de beklaagden uit dien hoofde ontzet worden van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, en vervallen verklaard van de bevoegdheid tot het uitoefenen

van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen;

Overwegende, dat tegen deze uitspraak allereerst door de appellanten aangevoerd wordt:

dat het Provinciaal Kerkbestuur Art. 11 van het Algemeen Reglement voorbijziende, niet gerekend heeft met de verplichting, aan alle Besturen, en dus zoowel aan den Kerkeraad van *Amsterdam*, als aan het Classicaal en Provinciaal Bestuur opgelegd, om het houden van de Gemeente bij Gods Woord, te beschouwen als het *hoofddoel* van alle kerkelijke bemoeiing;

Overwegende, dat aan den wettigen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* het mandaat is gegeven tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Gemeente, en dat een besluit, als in de vergadering van 14 December 1885 door den Algemeenen Kerkeraad genomen is, waarbij aan de Kerkelijke Commissie, in sommige gevallen, ongehoorzaamheid gelast wordt aan den wettigen Kerkeraad of gehoorzaamheid bevolen aan personen, die den wettigen Kerkeraad niet meer uitmaken, bezwaarlijk is overeen te brengen met Gods Woord, dat ongetwijfeld eischt de eerbiediging van de wettig bestaande machten en verordeningen;

Overwegende wat nader en meer bepaald door appellanten aangevoerd wordt,

ten eerste: dat het Provinciaal Kerkbestuur niet overeenkomstig Art. 47 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., en alzoo niet met inachtneming der wettige vormen door het Classicaal Bestuur van *Amsterdam* van deze zaak is gesaisisseerd;

Overwegende, dat dit bezwaar in de Memorie van Grieven nader ontwikkeld wordt en hierin blijkt te bestaan, dat het Classicaal Bestuur van *Amsterdam*, in strijd met de Uitspraak der Algemeene Synode van 9 Maart 1886, geen voorloopig onderzoek alsnog instelde, maar op grond van een, vóór die Uitspraak ingesteld onderzoek, de stukken tot de zaak betrekkelijk aan het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* inzond en alzoo de waarborg bij Art 47 geschonken aan de bezwaarden onthield;

Overwegende, dat het voorschrift, in Art 47 van genoemd Reglement vervat, geen ander doel heeft, dan om de zaak te brengen bij den rechter, waar zij behoort; dat het Provinciaal Kerkbestuur alleen bevoegd is de bedoelde personen uit kerkelijke bedieningen en ambten te ontzetten, en dat, waar dus de mogelijkheid van dergelijke ontzetting blijkt, het Classicaa Bestuur de zaak moet verwijzen naar het Provinciaal Kerkbestuur;

Overwegende, dat Art. 47 van meergenoemd Reglement, waarop appellanten zich beroepen, wel verre van eene bepaalde wijze van onderzoek voor

te schrijven, door de verwijzing in al. 2 naar het eerste Hoofdstuk van dit Reglement, dit onderzoek aan het oordeel van het betrokken kerkelijk college overlaat;

Overwegende, dat de Uitspraak van de Algemeene Synode van 9 Maart 1886 ook niet gelastte het instellen van een nieuw voorloopig onderzoek, maar gelastte de stukken tot de zaak betrekkelijk te verzenden aan het Classicaal Bestuur van *Amsterdam*, opdat dit Bestuur, zoo het oordeelt, dat de zaak tot ontzetting zoude kunnen aanleiding geven, ze verzende naar het Provinciaal Kerkbestuur, iets wat het genoemd Classicaal Bestuur gedaan heeft

Overwegende, dat als tweede bezwaar door appellanten aangevoerd wordt, dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* bij de behandeling der zaak in strijd met Artikel 15 van genoemd Reglement, en mitsdien onbevoegdelijk saâmgesteld is geweest;

Overwegende, dat blijkens de Memorie van Grieven dit bezwaar rust op dezen grond, dat de leden van het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*, die den 21 Januari 1886 beslist hadden, dat het Classicaal Bestuur terecht had geoordeeld, dat de leden van den Algemeenen Kerkeraad, die in de vergadering van den 14 December 1885 gestemd hadden vóór de beklaagde Wijzigingen en Bijvoegingen, gehandeld hadden tegen bepalingen van Art. 3, al. 2 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., en ook degenen, die den 16 Februari 1886 besloten hadden de kerkeraadsbesluiten van 12 April 1875 te vernietigen, in de zaak gehandeld hebben en tot de Uitspraak medegewerkt, en mitsdien, alstoen doende wat des Classicalen Bestuurs is, niet bevoegd waren om in het Provinciaal Kerkbestuur van de zaak kennis te nemen;

Overwegende, dat vernietiging van besluiten geen handelen is in eene tuchtzaak, waarvan Art. 15 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. gewaagt, en mitsdien een beroep op de vernietiging der kerkeraadsbesluiten van 12 April 1875 niet ter zake doet en buiten beoordeeling blijven moet bij dit geding;

Overwegende, dat de strekking van Art. 15 van bovengenoemd Reglement blijkbaar is, dat hij, die in eersten aanleg kennis nam eener zaak, dit ook niet mag doen in hooger beroep;

Overwegende, dat deze tegenstelling in casu niet bestaat, aangezien de leden van het Provinciaal Kerkbestuur zoowel bij het besluit van 21 Januari 1886 (als leden van hetzelfde Bestuur, doch handelende in eene andere qualiteit), als bij deze uitspraak, kennis van de zaak namen in *eerste instantie*, zoodat ook dit bezwaar is ongegrond;

Overwegende, dat door appellanten als derde bezwaar aangevoerd wordt, dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* in strijd met Art. 8 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., schuldig verklaard heeft zonder behoorlijk onderzoek;

Overwegende, dat na hetgeen hierboven is overwogen en beslist ten aanzien van het door appellanten aangevoerd bezwaar, dat zij in hun recht van verdediging zouden verkort zijn, omdat zij niet gehoord zouden zijn overeenkomstig Art. 8 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht, dit bezwaar, wat het behoorlijk onderzoek aangaat, ongegrond is bevonden, en wat betreft de schuldigverklaring van appellanten aan het geïncrimineerde feit, evenzeer, volgens hierboven vermelde overwegingen, is verklaard, dat dit bezwaar geen grond heeft;

Overwegende, dat als vierde bezwaar door appellanten aangevoerd wordt, dat het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* in zijne Uitspraak Art. 3, al. 2 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. verkeerd heeft toegepast;

Overwegende, dat in de Memorie van Grieven, als voornaamste grief genoemd wordt, „dat het als bezwaar aangenomen feit oplevert eene verkeerdheid, waarop een tuchtmiddel behoort te worden toegepast, omdat „het moet worden aangemerkt als verstoring van orde en vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen;"

Overwegende, dat ter beoordeeling van dit bezwaar, moet onderzocht worden welke de eigenaardige toestand is, waarin de Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* zich bevindt;

Overwegende, dat aan den Algemeenen Kerkeraad dezer gemeente, d. i. aan het lichaam, waaraan het geestelijk bestuur toekomt, het beheer is opgedragen over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente, en dat de Kerkeraad sedert het jaar 1809 dit beheer aanvaard heeft, terwijl in verreweg de meeste overige gemeenten der Nederlandsche Hervormde Kerk dit beheer door een afzonderlijk College van Kerkvoogden en Notabelen, buiten den Kerkeraad staande, gevoerd wordt;

dat herhaaldelijk in de stukken, die van appellanten uitgegaan zijn, gesproken wordt van twee qualiteiten van den Kerkeraad, de eene waarin hij het bestuur, de andere, waarin hij het beheer voert, waarvan de eerste in, de tweede buiten het Synodaal verband zou staan, doch dat zulk eene beschouwing als eene spitsvindige poging moet aangemerkt worden, om het te doen voorkomen, alsof de onderscheidene opdracht van bestuur en beheer,

welke men te *Amsterdam niet* aantreft, aldaar *wel* bestaat; dat, waar schier overal elders de Kerkeraad, dat zijn de predikanten, ouderlingen en diakenen, als zoodanig geweerd zijn uit het beheer der plaatselijke kerkegoederen en fondsen, dit beheer te *Amsterdam* wel aan den Kerkeraad, dat zijn de predikanten, ouderlingen en diakenen als zoodanig is opgedragen;

dat tegenover de bewering, dat de Kerkeraad aanvankelijk in dit opzicht uit eigen hoofde handelde, doch zich later door de gemeente liet machtigen, de feitelijke toedracht deze is, dat de Kerkeraad, nadat hij de goederen overgenomen had, in het jaar 1810 een reglement op het beheer ontwierp, dat tegen betaling verkrijgbaar stelde, en de gemeenteleden uitnoodigde om hunne bedenkingen mede te deelen, waarvan, voor zooveel noodig, gebruik gemaakt zoude worden; dat een der twee bedenkingen, die van gemeenteleden inkwamen, de bevoegdheid van den Kerkeraad betrof om het bestuur over de goederen te voeren, en deze bedenking door den Kerkeraad weerlegd werd door het betoog, dat hij, als vertoonende de geheele gemeente, wel degelijk tot dat bestuur bevoegd was; dat derhalve dit belang der gemeente aan den Kerkeraad werd opgedragen, als uitoefenende het bestuur, naardien hij geen andere taak heeft; dat de Kerkeraad in het jaar 1869 de gemeente geraadpleegd heeft of zij eene andere wijze van bestuur over de kerkegoederen en fondsen wenschte, en deze bij stemming beslist heeft, dat zij geene verandering in den toestand wenschte;

dat de Kerkeraad evenwel niet als Bestuurscollege het beheer voerde, de appellanten afleiden uit het reglementsvoorschrift, dat bij geschillen tusschen Kerkeraad en Commissie, de eerste beslist en niet de door de Synodale Reglementen aangewezen Besturen, en dat alsdan de kerkeraadsleden, die ook in de Kerkelijke Commissie zitting hebben, niet medestemmen;

dat evenwel deze huishoudelijke voorschriften volgen uit en aantoonen de eigenaardige betrekking, die tusschen Kerkeraad en Commissie, als hoofd en gedelegeerde, bestaat; dat tusschen hoofd en gedelegeerde geen kerkelijk geschil in den zin der kerkelijke verordeningen kan aangenomen worden; dat ook de bepaling, dat de Kerkeraad in één geval, zoo hij wil, de gemeente raadplegen kan, zeker ook niet met de voorschriften der kerkelijke verordeningen in strijd is;

dat de nimmer afdeinzende pogingen om het beheer op een anderen voet te brengen, het bewijs opleveren, dat de bestaande rechtstoestand een andere is, dan men dien voorstelt en wenschelijk acht;

Overwegende, dat de aangenomen geïncrimineerde Wijzigingen en Bijvoegingen door het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* in drieërlei opzicht met de wettige verordeningen in strijd geacht worden:

a. omdat zij voorschrijven den ouden of oorspronkelijken Kerkeraad als den wettigen te erkennen, ook dan, wanneer buiten tusschenkomst van hooger Bestuur een andere Kerkeraad door de Gemeente wettig mocht zijn benoemd;

b. omdat zij voorschrijven den ouden Kerkeraad als den wettigen te erkennen, ook dan, wanneer deze, tengevolge van de tusschenkomst van een hooger Bestuur, door schorsing of afzetting zijner leden of door optreding van het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraad is, niet als de wettige Kerkeraad der Gemeente is aan te merken.

c. omdat vele der wijzigingen de strekking hebben het goederenbestuur te onttrekken aan de werking der verordeningen van de Nederlandsche Hervormde Kerk;

Overwegende ad *a*, dat aan den Kerkeraad het beheer is opgedragen, en dat, wie de Kerkeraad is, alleen kan uitgemaakt worden door de kerkelijke verordeningen;

Overwegende, dat ook de appellanten erkennen, dat de Kerkeraad, als belast met het opperbeheer der goederen, onderworpen is aan die verordeningen, wat betreft de samenstelling van den Kerkeraad en zijne wijze van beraadslagen en stemmen, Memorie van Grieven, bl. 37 en 38;

Overwegende, dat, wanneer dus de gemaakte Wijzigingen en Bijvoegingen tot wettigen Kerkeraad stempelen een College, dat, volgens de verordeningen omtrent de samenstelling van den Kerkeraad, de wettige Kerkeraad niet is, en aan dat College het beheer opgedragen, dan in strijd gehandeld wordt met die verordeningen en in strijd ook met de verplichting om eene taak, die aan den Kerkeraad als zoodanig is opgedragen, aan den Kerkeraad te houden;

Overwegende, dat dit feitelijk door de aanneming van meergenoemde Wijzigingen en Bijvoegingen geschied is; vermits daardoor de mogelijkheid wordt geboren, dat een Kerkeraad, staande aan het hoofd eener fractie, die, zoo zij beweert, het alleen houdt met Gods Woord, besluit om, evenals door geestverwanten van de bezwaarden in enkele gemeenten der Nederlandsche Hervormde Kerk geschied is, (hoewel geheel onbevoegdelijk zoowel tegenover de gemeente als tegenover het Kerkgenootschap) de Gemeente af te scheiden van het Kerkgenootschap; dat een grooter of kleiner deel der Gemeente zich daarmede niet vereenigt en een anderen Kerkeraad benoemt of zooals het heet in de Wijzigingen en Bijvoegingen, een tegen-Kerkeraad formeert; dat in zulk een geval, volgens het geïncrimineerd besluit, de Kerkelijke Commissie den oorspronkelijken Kerkeraad als den wettigen Kerkeraad, als

den opperbeheerder zou moeten beschouwen, tengevolge waarvan de kerkelijke goederen en fondsen aan andere belangen zouden dienstbaar gemaakt worden, dan die door den wettigen Kerkeraad worden vertegenwoordigd:

Overwegende, dat de appellanten ontkennen, dat dit de strekking zou zijn van het voorschrift in Art. 41 vervat, en beweren, dat het alleen een verzet organiseert tegen de tusschenkomst van hoogere Besturen;

Overwegende echter, dat deze bewering niet strookt met den inhoud der bepaling, die voorschrijft, dat de oorspronkelijke Kerkeraad erkend zal worden als de wettige, zoo „hij zich genoodzaakt zag in volstrekten zin naar „het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan de menschen, „te handelen, of door schorsing of afzetting van meerdere zijner leden, of „uit wat oorzaak ook, zich zijn recht om als wettig Bestuur der Gemeente „op te treden betwist zag, en hetzij een ander Bestuur zich in de zaken „van deze Gemeente mengde, om te willen doen wat des Kerkeraads is, of „ook een tegen-Kerkeraad geformeerd wordt;"

dat derhalve de hier opgenoemde gevallen zich o. a. voordoen als de Kerkeraad de kerkelijke reglementen overtreedt, waartoe het voornemen, blijkens de openbaar gemaakte stukken, zeer bepaald bestond; als zijne wettigheid betwist wordt uit wat oorzaak ook; als een tegen-Kerkeraad geformeerd wordt, allen gevallen, die zich konden voordoen, wanneer een andere Kerkeraad mocht zijn benoemd buiten tusschenkomst van hooger Bestuur; terwijl tegen deze opvatting der duidelijke bewoordingen van dit voorschrift, door de appellanten slechts aangevoerd wordt, dat de Kerkeraadsvergadering van 14 December 1885 aan zoo iets in de verte niet gedacht heeft en dat een dubbele Kerkeraad ondenkbaar is, iets wat met grond mag worden betwijfeld, omdat deze bepaling, na herhaalde wijziging van het Reglement, aldus geredigeerd daarin gebracht is, en het bovendien ondenkbaar is, dat het gedeelte van den Kerkeraad te *Amsterdam*, dat deze Wijzigingen en Bijvoegingen doordreef, handelen zou zonder te weten wat het wilde, en te minder, nu onder de stukken bij deze zaak overgelegd, ook voorkomt eene brochure van den heer Dr. A. Kuyper, getiteld: „Het Conflict gekomen," waarin op bl. 36 op de vraag, of dan toch geen revolutie gedreven wordt, dit antwoord wordt gegeven:

»Veilig durven we op die vraag, zoo in zijn naam (Ds. van Son), als in »naam van al de geschorste Dienaren Christi antwoorden: »Ja, waarlijk, »»dat is ook zoo, en dat we deze Revolutie drijven, is ons een roem, is »»onze eere!"

»Doekjes voor het bloeden verachten we.

»Voor bloempjes strooien en *ver*bloemen is het de ure niet.

»Weg met alle bemanteling!

»Ja, gewisselijk, wat we bedoelen, *is* Revolutie, d. w. z een omwenteling van ons kerkelijk Bestuur;"

Overwegende, dat waar een voorschrift gegeven is, zóó stellig in strijd met het recht der Gemeente zelve, en dat, ook volgens de appellanten, met wettige verordeningen in strijd zoude zijn, onder die omstandigheden bezwaarlijk kan beweerd worden, dat de verkeerdheid zou afhangen van de opvatting omtrent controverse rechtsvragen;

Overwegende, dat de beweiing in de Memorie van Grieven, dat het voorschrift slechts zou zijn gegeven, zoolang totdat het geschil door den burgerlijken rechter beslist is, de bevoegdheid van het kerkelijk gezag aantast, en de verkeerdheid der geïncrimineerde bepaling niet wegneemt;

Overwegende ad *b*, dat Art. 41 der Wijzigingen en Bijvoegingen voorschrijft den oorspronkelijken Kerkeraad als den wettigen te erkennen, ook dan, wanneer deze, tengevolge van de tusschenkomst van een hooger Bestuur, door schorsing of afzetting van zijne leden, of door optreding van het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is, niet als de wettige Kerkeraad der Gemeente is aan te merken;

Overwegende, dat dit, volgens de appellanten, de eigenlijke inhoud is van het als Art. 41 genomen besluit; dat het afweert de bij de verordeningen voorgeschreven tusschenkomst van hoogere Besturen; dat dit, volgens de appellanten, geen vergrijp kan zijn, aangezien de verordeningen, die deze tusschenkomst regelen, en in het algemeen de kerkelijke verordeningen hier niet van toepassing zijn omdat de geïncrimineerde besluiten betrekking hebben op het beheer der goederen;

Overwegende, dat, ook naar het gevoelen van de appellanten, de Kerkeraad ten deze gebonden is door de kerkelijke verordeningen, welke de samenstelling van den Kerkeraad regelen;

dat echter de bepalingen, wie in abnormale gevallen den ontbrekenden Kerkeraad vervangt, evenzeer tot den kring van voorschriften behoort, die de samenstelling van den Kerkeraad regelen, naardien de voorschriften wie in normale gevallen en wie in abnormale gevallen den Kerkeraad uitmaken, behooren tot de verordeningen, die bepalen, hoe het Bestuur der Gemeente geformeerd zal zijn;

Overwegende ad *c*, dat vele der wijzigingen de strekking hebben het beheer der goederen te onttrekken aan de werking der verordeningen van de Nederlandsche Hervormde Kerk; dat, volgens de appellanten, dit geene ver-

keerdheid oplevert, omdat de kerkelijke verordeningen in het algemeen op het beheer niet van toepassing zijn;

Overwegende echter, dat de opdracht van het beheer der goederen aan den Kerkeraad, d. i. het geestelijk bestuurslichaam der gemeente, van zelf medebrengt de toepasselijkheid der verordeningen, krachtens welke de Kerkeraad bestaat en bestuurt, en dat mitsdien de medewerking tot het nemen van een besluit, waarbij de opdracht van dit beheer aan den wettigen Kerkeraad in zekere gevallen zou worden onttrokken, terecht door het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* wordt aangemerkt als verstoring van orde en als vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen;

dat evenwel door appellanten beweerd wordt, dat de geïncrimineerde handelingen geenszins verstoring van orde uitmaken, op grond dat in Art. 3 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. alleen bedoeld is een feitelijk ingrijpen in den gewonen gang der dingen, waardoor verwarring gesticht en opschudding in de gemeente verwekt wordt;

Overwegende, dat met de woorden: „verstoring van orde en rust" in genoemd Art. niet enkel bedoeld wordt verstoring van feitelijke orde en rust, maar evenzeer verstoring van rechtsorde;

dat de feitelijke orde rust op regels en de aantasting dezer regels evenzeer, ja zelfs in hoogere mate verstoring is van orde en rust in het kerkelijk leven, dan afwijking van de feitelijke orde, en dat het geven van onwettige voorschriften daarom eene verstoring is voor orde en rust, naardien zulke voorschriften de wettige orde verbreken, den rustigen gang van het kerkelijk leven verstoren en de handhaving der kerkelijke reglementen en verordeningen, ter zake waarvan, volgens Art. 1 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz., de kerkelijke tucht wordt uitgeoefend, belemmeren, zoodat ook het bezwaar van appellanten, dat de geïncrimineerde handelingen geen verstoring van orde zouden uitmaken, ongegrond is;

Overwegende, dat de geïncrimineerde handeling, volgens de appellanten, geenszins een vergrijp is in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen,

a. omdat niet is aangewezen, dat de handeling in strijd is met een bepaald en uitdrukkelijk reglementair voorschrift;

b. omdat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland in zijne Uitspraak het feit omschrijft als van den ernstigsten aard te zijn, „daar het strekt om het beheer over de goederen der Amsterdamsche Gemeente, dat wil zeggen de onmisbare stoffelijke middelen voor de vervulling harer taak, te plaatsen zoowel buiten de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* zelve als zelfstandig lichaam, als buiten de wettig bestaande organisatie,

waarin zij zich, als deel van de Nederlandsche Hervormde Kerk bevindt", en de appellanten hieruit afleiden, dat de natuur van het vergrijp zoude zijn een plan, een voornemen, voorbereiding tot verbreking van het kerkverband, en dat zij zelven veroordeeld zijn wegens handelingen, die de voorbereiding zijn zouden van een plan, dat onwettig geacht wordt, ofschoon die handelingen op zich zelve niet onwettig zijn;

en *c*, omdat de vernietiging van de geïncrimineerde besluiten de vervolgbaarheid der handeling zoude wegnemen, op grond dat de vernietiging ten gevolge heeft, dat de besluiten geacht worden nooit bestaan te hebben;

Overwegende te dier zake in het algemeen, dat hij, die als kerkeraadslid handelt, eene kerkelijke betrekking uitoefent, en dat het hier geldt een vergrijp in de uitoefening dier betrekking, omdat de Kerkeraad, aan wien als zoodanig een beheer is toevertrouwd, die opdracht misbruikt, als hij bepalingen maakt, waardoor de Kerkelijke Commissie in de gevallen, in de Artt. 40—43 van de Wijzigingen en Bijvoegingen bedoeld, onafhankelijk wordt van den wettigen Kerkeraad, en het beheer voert ten behoeve van een College, dat niet meer de wettige Kerkeraad is;

Overwegende ad *a*, dat het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. niet voorschrijft, dat eene handeling in strijd moet bevonden zijn met een bepaald en uitdrukkelijk reglementair voorschrift, doch in Art. 3 de kerkelijke tucht toepasselijk verklaart onder anderen op onchristelijken wandel en openbaren strijd met den geest en de beginselen van de belijdenis der Hervormde Kerk, en in Art. 1 het beginsel op den voorgrond stelt, dat de kerkelijke tucht wordt uitgeoefend tot bevordering van christelijk leven, tot wegneming van alles wat het godsdienstige en zedelijke welzijn der gemeente belemmert en tot handhaving der kerkelijke reglementen en verordeningen, zoodat in den regel bij vergrijpen in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen geen sprake kan zijn van overtreding van een bepaald en uitdrukkelijk reglementair voorschrift;

Overwegende ad *b*, dat als vergrijp zou aangenomen zijn een plan, een voorbereiding tot verbreking van het kerkverband, dat de uitspraak des Provincialen Kerkbestuurs van Noord-Holland niet gewaagt van bedoeling of voornemen bij hen, die de geïncrimineerde besluiten in de Kerkeraadsvergadering van 14 December 1885 namen, doch van de *strekking* van deze besluiten, die in de handeling zelve opgesloten ligt, en, blijkens de bovenaangehaalde woorden uit de brochure van dr. A. Kuyper, als revolutionair wordt erkend;

Overwegende ad *c*, dat de vernietiging der bewuste besluiten de vervolg-

baarheid der handeling zoude wegnemen, dat aangezien de appellanten de bevoegdheid tot vernietiging door hoogere Besturen ontkennen, zij geen recht hebben zich op deze vernietiging te beroepen ten einde de toepassing van een tuchtmiddel te ontgaan, en dat bovendien de vernietiging het uitwerksel der verkeerdheid wegneemt, niet de verkeerdheid zelve, en dat, wat de rechtsgeldigheid betreft, wel kan gezegd worden, dat de besluiten, tengevolge der vernietiging, geacht worden nooit te hebben bestaan, doch niet wat aangaat het feitelijk bestaan;

dat de vernietiging strekt, om objectief de verstoring der rechtsorde weg te nemen, maar dat de tucht is bestemd den dader te treffen, en dat de vernietiging van onwettige besluiten mitsdien nimmer de kerkelijke tucht kan vervangen of onnoodig maken, waardoor, als vernietiging plaats gehad heeft, de toepassing van tucht geenszins het karakter van wraakoefening verkrijgt, zooals appellanten beweren;

Overwegende bovendien, dat, daar het hier eene *tuchtzaak* geldt, door appellanten in hunne Memorie van Grieven onderscheidene eischen, ontleend aan de beginselen van het strafrecht en de strafvordering voor den burgerlijken rechter, te onpas bij deze tuchtzaak gesteld worden, naardien de kerkelijke tucht wordt uitgeoefend naar de beginselen van de kerkelijke reglementen; zoodat het bezwaar, dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland in zijne Uitspraak d.d. 1 Juli 1886 Art. 3 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. verkeerd heeft toegepast, ongegrond is, ofschoon in die Uitspraak beter ware gesproken van „verstoring van orde en rust", dan alleen van „verstoring van orde";

Overwegende, dat als vijfde bezwaar door appellanten aangevoerd wordt, dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, wat de opgelegde tuchtmiddelen betreft, Art. 4 en 51 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. heeft miskend;

dat appellanten van meening zijn, blijkens de Memorie van Grieven, dat genoemd Reglement de toepassing van meer dan één tuchtmiddel, wegens eene en dezelfde verkeerdheid niet toelaat, doch in gebreke blijven dit door aanvoering van bewijzen te staven;

dat daarvoor uit genoemd Reglement ook geen bewijs kan aangevoerd worden, omdat dit nergens verboden wordt, maar integendeel uit den aard der zaak dikwijls noodzakelijk is;

dat voorts de bewering van appellanten, dat Art. 4 van genoemd Reglement zich onder de woorden: „vervallenverklaring" geene algemeene vervallenverklaring denkt, doch alleen vervallenverklaring van bepaalde, in de

Uitspraak aangewezen rechten en bedieningen, in strijd is met de algemeene bewoordingen, die zeer zeker de vervallenverklaring van de bevoegdheid tot het uitoefenen van alle kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van alle kerkelijke bedieningen toelaten, zoodat ook dit bezwaar van appellanten ongegrond is;

Overwegende, dat de houding door appellanten van het begin van dit geding tot op het laatste oogenblik aangenomen, ook blijkens hun antwoord op de oproepingsbrieven om gehoord te worden, de mogelijkheid uitsloot voor de Synode om naar aanleiding van een mondeling verhoor, eene poging aantewenden om de verkeerdheid door raadgeving en terechtwijzing in den geest der broederlijke liefde uit den weg te ruimen, zoodat deze zaak niet vatbaar geoordeeld wordt, om naar Art. 4 al. 1 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. behandeld te worden;

Rechtsprekende in hooger beroep,

Gezien Art. 15, 63 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden;

Artt. 3, 13, 23 van het Synodaal Reglement voor de Kerkeraden;

Artt. 1, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12, 19, 21, 22, 23, 28, 31, 33, 34, 35 en 53 van het Reglement van kerkelijk opzicht en tucht en voor de behandeling van kerkelijke geschillen;

Bevestigt de Uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland d.d. 1 Juli 1886 met wijziging van de schuldigverklaring ter zake van verstoring van orde;

Verklaart mitsdien de appellanten, mede op grond van de overwegingen van bovengenoemde Uitspraak, ter zake van het in de vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* van 14 December 1885, gestemd hebben vóór de Wijzigingen en Bijvoegin- in het Algemeen Reglement en Instructie enz., zooals hierboven is opgegeven, schuldig aan verstoring van orde en rust en aan vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen;

Bevestigt mitsdien de ontzetting der appellanten P. van Son, c. s. van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* bekleede kerkelijke bedieningen en ambten;

bevestigd mitsdien alsmede hunne voor onbepaalden tijd uitgesproken vervallenverklaring van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen;

Veroordeelt hen in de kosten in eersten aanleg en in hooger beroep van dit geding gemaakt;

bepaalt, dat van deze Uitspraak een behoorlijk afschrift binnen acht dagen zal worden gezonden aan ieder der appellanten, aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, aan de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederlandsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, aan het Classikaal Bestuur van *Amsterdam* en aan het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland;*

gelast, dat deze uitspraak, nadat zij in kracht van gewijsde gegaan is, zal worden openbaar gemaakt in het Officiëel Orgaan der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Aldus gedaan door de Algemeene Synode der Nederlandsche Kerk in hare vergadering van den 24 September 1886.

Tegenwoordig: J. Douwes, President; C. H. ten Harmsen van der Beek, Vice-President; Dr. J. Reitsma, praeadviseerend lid; L. Overman, Secretaris, en de overige leden: F. J. P. Moquette, T. W. P. Hofstede, L. J. Fledderus, M. A. Perk, Mr. C. R. Merkus, E. César Segers, Mr. J. Bredius en C. F. Zeeman.

(*w. g.*) J. Douwes, *President*, C. H. ten Harmsen van der Beek, *Vice-Pres.* J. Reitsma, *praeadviseerend lid*, L. Overman, *Secretaris*, F. J. P. Moquette, T. W. P. Hofstede, L. J. Fledderus, M. A. Perk, C. R. Merkus, E. César Segers, J. Bredius, C. F. Zeeman.

Voor eensluidend afschrift, *De Secretaris van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk*,

L. Overman."

4.

Eindelijk de beslissing die de grootste verademing gaf, die van 1 December, door de volle Synode genomen. Ook daaruit zullen wij de namen maar weglaten.

»De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk,

Ontvangen hebbende 1°. een schrijven dd. 11 October 1886, gereg. sub N°. 554 en een gereg. sub N°. 556 van de Heeren P. van Son, c. s., welke beide brieven inhouden eene aanvrage om revisie der Uitspraak d.d. 24 September 1886 van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, naar Artikel 15 van het Algemeen Reglement, bij uitloting verminderd op de helft harer leden, bij welke Uitspraak genoemde Kerkeraadsleden ter zake van het in de Vergadering van den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam van 14 December

1885 gestemd hebben vóór de in die Uitspraak vermelde Wijzigingen en Bijvoegingen in het Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, schuldig verklaard zijn aan verstoring van orde en rust en aan vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen, en, met bevestiging der Uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland d.d. 1 Juli 1886, ontzet zijn van de door hen in de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam bekleede kerkelijke bedieningen en ambten, en voor onbepaalden tijd vervallen verklaard zijn van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen;

2°. een schrijven van genoemde Kerkeraadsleden, d.d. 18 October 1886, gereg. sub N°. 588, houdende mededeeling, dat zij hunne aanvrage om revisie van gemelde Uitspraak voortzetten met verzoek gelegenheid te willen geven tot inzage der stukken en voorts tot bepaling van een termijn, binnen welken stukken door hen kunnen worden ingediend;

3°. een schrijven van dezelfde Kerkeraadsleden, d.d. 15 November 1886, gereg. sub N°. 681, houdende bericht van toezending van 25 exemplaren der Memorie, waarin ten hunnen behoeve de gronden uiteengezet zijn, waarop zij revisie aanvragen, en in welk bericht voorts opmerkingen gemaakt worden over het door de Algemeene Synode, vóór hare Uitspraak d.d. 24 September 1886, ingesteld getuigenverhoor;

4°. de daarna toegezonden stukken, waaronder het „Laatste Woord tot de conscientie van de leden der Synode";

5°. eene missive van den President der Algemeene Synode, verminderd op de helft harer leden, d.d. 13 October 1886, gereg. sub N°. 562*b*, waarbij naar Art. 34 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., al de schrifturen, tot de zaak betrekkelijk, met uitzondering van de minute der Uitspraak, toegezonden worden aan de vergadering der geheele Synode;

Overwegende, dat door Requiranten in revisie is voldáan aan den gestelden termijn en aan de verplichting tot het stellen van voldoende zekerheid der kosten naar Artt. 33 en 34 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz.;

Verklaart bovengenoemde Kerkeraadsleden ontvankelijk in hunne aanvraag om herziening van de Uitspraak der Algemeene Synode d.d. 24 September 1886, naar Art. 15 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz.;

Overwegende, wat de feiten aangaat,

dat door Requiranten in revisie op onderscheidene vroeger gevoerde beweringen niet terugkomende, in hunne *Memorie van rechten* aangevoerd en ontwikkeld worden de navolgende grieven tegen de Uitspraak der Algemeene Synode d.d. 24 September 1886, namelijk:

1°. dat het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland het Classicaal Bestuur van Amsterdam niet-ontvankelijk had moeten verklaren in zijne voordracht tot ontzetting der 75 Kerkeraadsleden, op grond dat laatstgegenoemd Bestuur bij zijn besluit van den 15den Maart 1886 al de bescheiden tot de zaak betrekkelijk aan het Provinciaal Kerkbestuur heeft toegezonden zonder die tuchtzaak op den voet, bij Art. 47 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. gewild, te hebben onderzocht;

2°. dat de leden van het College, hetwelk de bezwaarden als rechter in eersten aanleg veroordeelde, dezelfden waren, die tot het eenstemmig genomen besluit van den 24sten Januari hadden medegewerkt;

3°. dat het Provinciaal Kerkbestuur de bezwaarden heeft veroordeeld zonder hen te hebben gehoord en zonder van elders eenig bewijs zich te hebben verschaft, dat ieder dier bezwaarden het feit, ter zake waarvan hij werd bemoeilijkt, werkelijk had gepleegd;

4°. dat het bezwaar ten onrechte als kerkelijk vergrijp is beschouwd, en in verband hiermede, dat het Provinciaal Kerkbestuur bij de berechting van het geding Art. 11 van het Algemeen Reglement als het allesbeslissend en allesbeheerschend artikel voorbijgezien en dus geschonden heeft, en de bezwaarden „werden veroordeeld, omdat zij Artikel 11 handhaafden en het „Provinciaal Kerkbestuur Artikel 11 schond, om hen te kunnen veroordeelen";

5°. dat door de Uitspraak der Algemeene Synode d.d 24 September 1886 cumulatie van tuchtmiddelen op de bezwaarden is toegepast;

Overwegende, dat de Requiranten op hun verzoek inzage en, voor zoover verlangd, afschriften der stukken hebben gehad;

Overwegende in rechten,

ten aanzien van de eerst aangevoerde grief,

dat de bezwaarden bij de ontwikkeling daarvan in hunne *Memorie van rechten* uitgaan zoowel van eene verkeerde opvatting van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., als van eene onjuiste voorstelling der feiten;

dat, wat de opvatting van bovengenoemd Reglement aangaat, in het aangehaalde Art. 47 daarvan met geen woord gewag gemaakt wordt van eene „voordracht tot ontzetting" door het Classicaal Bestuur aan het Provinciaal Kerkbestuur te doen, en dat daarin evenmin wordt geëischt, dat

het voorloopig onderzoek, door het Classicaal Bestuur in te stellen, „de schuld der bezwaarden boven twijfel stelle", doch dat het Classicaal Bestuur de bezwaren, op welke wijze te zijner kennis gekomen, heeft te onderzoeken;

dat, indien deze bezwaren blijken niet reeds dadelijk ongegrond en naar het oordeel van het Classicaal Bestuur van zoodanigen aard te zijn, dat zij tot ontzetting uit een kerkelijke bediening kunnen leiden, dit Bestuur dan verplicht is zich verder van de zaak te onthouden en haar ten onderzoek en verdere beslissing aan het Provinciaal Kerkbestuur te verzenden, terwijl het besluit tot verzending geen beslissing bevat over het bezwaar, veelmin eene veroordeeling is, doch voor het Provinciaal Kerkbestuur slechts in zooverre bindend is, dat het dit Kerkbestuur tot onderzoek en oordeel roept;

dat wel is waar het vernemen van een bezwaar door het Classicaal Bestuur een nader onderzoek kan vereischen, alvorens het zelfs maar te kunnen formuleeren, doch dat evenzeer het feit, waarin het bezwaar gelegen is, zóó duidelijk kan blijken en zóó scherp gepraeciseerd is, dat, tot vestiging van het oordeel, alle nader onderzoek overbodig mag worden geacht, zooals hier het geval was ten aanzien van het feit: het stemmen vóór de Wijzigingen en Bijvoegingen in het *Algemeen Reglement en Instructie voor de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen enz.*, welk feit door meer dan één lid van het Classicaal Bestuur persoonlijk waargenomen was, terwijl ook de strekking der Wijzigingen en Bijvoegingen door kennisneming van de gedrukte voorstellen voor aanvankelijke beoordeeling vatbaar was;

dat het besluit tot verzending aan het Provinciaal Kerkbestuur ook geene *veroordeeling* der bezwaarden inhield, doch dat het bevoegde Bestuur te onderzoeken en te beoordeelen had òf zij het feit bedreven en òf het van zoo ernstigen aard was, als aanvankelijk scheen te blijken;

dat bovendien ook niet kan aangewezen worden welk onderzoek het Classicaal Bestuur vóór zijn besluit tot verzending van 15 Maart 1886 nog had moeten instellen;

dat in de Uitspraak der Algemeene Synode d.d. 24 September 1886 terecht is aangenomen, dat Art. 7 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. aangaande de wijze van kennisneming en onderzoek elk College vrijlaat, en die alleen regelt naar de eischen van den aard der zaak, de belangen der Kerk in het algemeen en de bijzondere omstandigheden der betrokken personen;

dat de aard der zaak in dit geval medebracht, dat op 15 Maart 1886 een nader onderzoek niet vereischt werd tot het vestigen van het aanvankelijk oordeel, bedoeld in Art. 47 al. 3 van meergenoemd Reglement, welk

voorschrift geheel algemeen is en geldt voor ieder stadium der behandeling door het Classicaal Bestuur, vermits bij de behandeling van de zaak, wanneer zij voor beslissing rijp is, maar ook bij de allereerste kennisneming, en bij het voorloopig onderzoek, kan blijken of de bezwaren zouden kunnen aanleiding geven tot ontzetting, hetgeen, in welke phase dit ook blijke, ten gevolge heeft, dat de werkzaamheid van het Classicaal Bestuur ophoudt en een hooger College tot onderzoek en oordeel geroepen wordt;

Overwegende, ten aanzien dezer eerste grief, wat de onjuiste voorstelling der feiten door bezwaarden betreft, dat zij geheel ten onrechte in het besluit van het Classicaal Bestuur van 15 Maart 1886, (zoowel als in dat van het Provinciaal Kerkbestuur van 21 Januari 1886) „eene voordracht tot ontzetting zien", naardien daarvan noch iets te lezen is in het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht, noch in het besluit, waarvan de eenige strekking is de zaak aan een Hooger Bestuur te verzenden, derhalve juist het tegendeel van het doen eener voordracht tot ontzetting;

dat hiermede niet in strijd is het bericht in den brief van het Classicaal Bestuur van den 4den Januari 1886 aan de geschorsten, dat het hen op nader te bepalen plaats en uur, „volgens Art. 8 van het meergenoemde Reglement zou moeten hooren", vermits dit schrijven aantoont, dat het Classicaal Bestuur destijds zich nog geroepen achtte tot onderzoek en beoordeeling, terwijl het den 11den Januari tot de opvatting kwam, dat het niet meer als Classicaal Bestuur kon handelen, en op dien grond den 19den Januari de stukken zond naar het Provinciaal Kerkbestuur, en eerst na ontvangst van de beslissing der Algemeene Synode van 9 Maart 1886 weder tot handelen geroepen werd, en toen in onderzoek trad, waarbij reeds dadelijk bleek, dat het geval van Art. 47 al. 3 van het genoemde Reglement aanwezig was;

dat mitsdien de bewering van bezwaarden, dat het Classicaal Bestuur tusschen 11 en 15 Maart 1885 geen onderzoek hoegenaamd heeft ingesteld, alleen berust op de vooropgezette doch onjuist bevonden stelling, dat onderzoek alleen mogelijk is door volledige instructie;

Overwegende, dat hetgeen door de bezwaarden aangevoerd wordt omtrent de tegen hen uitgesproken provisioneele schorsing, buiten beschouwing moet blijven, aangezien deze handeling niet aan het oordeel der Algemeene Synode is onderworpen, als zijnde eene handeling, die onafhankelijk van den verderen loop van de zaak, in elken stand van het onderzoek kan worden toegepast;

Overwegende ten aanzien van de tweede aangevoerde grief, volgens welke de leden van het College, hetwelk de bezwaarden als rechter in eersten aan-

leg veroordeelde, dezelfde waren, die tot het eenstemmig genomen besluit van den 21sten Januari hadden medegewerkt,

dat de Algemeene Synode bij hare Uitspraak d.d. 24 September 1886 dit bezwaar ongegrond achtte, omdat Art. 15 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz. geen andere strekking kan hebben, dan te verbieden, dat hij, die in eersten aanleg in eene zaak handelde of daarvan kennis nam, daarvan in hooger beroep kennis neme; iets wat door de leden van het Provinciaal Kerkbestuur die als rechter in eersten aanleg oordeelden, ook niet is gedaan, zoodat van een kennisnemen over dezelfde zaak in één hooger college door deze leden geen sprake is;

dat de bewering, volgens welke de leden van dat Bestuur, het besluit nemende van 21 Januari, eene handeling pleegden, waardoor zij zich, volgens Art. 15 van het Reglement voor Kerkelijk Opzicht en Tucht enz., onbekwaam maakten verder over die zaak te oordeelen, niet juist is en rust op verkeerde opvatting van den loop der tuchtprocedure, aangezien volgens de Artt 47 al. 2, 50 in fine en 52 in fine van het desbetreffende Reglement de leiding van het onderzoek en de berechting van tuchtzaken aan hetzelfde College opgedragen is;

dat eene bepaling, naar welke dit onderzoek moet geschieden door andere leden, dan die het oordeel uitspreken, nergens voorkomt, en ook met den eisch eener goede rechtspraak in strijd zou zijn;

dat het Provinciaal Kerkbestuur den 21sten Januari niets deed dan zijne werkzaamheid van onderzoek (waartoe het zich geroepen achtte in plaats van het Classicaal Bestuur, terwijl het inderdaad in zijn eigen werkkring daartoe geroepen was) staken en de zaak verzenden naar de Algemeene Synode, doch dat het in die handeling bleef binnen de grenzen van voorbereiding en voorloopig onderzoek en geen oordeel uitsprak, waardoor zijne leden geacht konden worden voor de eindbeoordeeling hunne onbevangenheid te hebben verloren;

dat het Provinciaal Kerkbestuur, toen de Algemeene Synode het besluit tot verzenden onjuist had bevonden, het onderzoek weder opvatte, op de wijze in het eerste hoofdstuk van het Reglement voorgeschreven;

dat de bewering der bezwaarden als zou de geheele instructie der zaak aan het Classicaal Bestuur zijn opgedragen in strijd is met Art. 47 al. 3 van genoemd Reglement, waardoor het Classicaal Bestuur verplicht wordt in het daar bedoelde geval zich terstond van de verdere behandeling der zaak te onthouden, en dat een beroep op de wijze, waarop de provisioneele schorsing plaats had, wederom uitgaat van de onjuiste opvatting, die zulk

eene schorsing voorstelt als resultaat van de geëindigde instructie, terwijl zij in werkelijkheid volgens Art. 48 van het Reglement, reeds bij het eerste onderzoek als zelfstandige maatregel van veiligheid door het Classicaal Bestuur genomen kon worden, zoodat ook de tweede grief ongegrond is;

Overwegende ten aanzien van de derde aangevoerde grief, volgens welke het Provinciaal Kerkbestuur de bezwaarden zou hebben veroordeeld, zonder hen te hebben gehoord en zonder van elders eenig bewijs zich te hebben verschaft dat ieder dezer bezwaarden het feit, ter zake waarvan hij werd bemoeilijkt, werkelijk had gepleegd;

dat deze grief met de feiten in strijd is, aangezien het Provinciaal Kerkbestuur bij schrijven van den 30sten Maart 1886 de bezwaarden in de gelegenheid gesteld heeft om mede te deelen, wat zij tot toelichting of wegnéming der bezwaren hadden aan te voeren, van welke gelegenheid zij gebruik maakten — zij het ook op informeele wijze — door het indienen der Memorie van Consideratiën;

dat het Provinciaal Kerkbestuur hun bij schrijven van den 25sten Mei 1886 de bepaalde vraag over het gepraeciseerde feit stelden, waarop de bezwaarden berichtten, dat zij liever geen rechtstreeksch antwoord gaven;

dat zij mitsdien *gehoord* waren en hun de gelegenheid tot verantwoording ruimschoots was gegeven;

dat de Algemeene Synode bij hare Uitspraak d.d. 24 September 1886 op afdoende gronden heeft aangenomen, dat de Artt. 7 en 8 van het Reglement van kerkelijk opzicht en tucht enz. geen *mondeling* verhoor eischen;

dat bij een disciplinair onderzoek bezwaarlijk een andere vraag kan worden gedaan aan een bezwaarde, dan of hij het feit heeft gepleegd, en dat niets eenvoudiger en natuurlijker is, dan dat de gehoorde ontkent, als hij het feit niet heeft gepleegd;

dat zulk eene ontkentenis van geen der bezwaarden ooit is vernomen en de Algemeene Synode bij hare Uitspraak d.d. 24 September 1886 terecht heeft aangenomen, dat al de bezwaarden hunne stem uitbrachten vóór de bekende Wijzigingen en Bijvoegingen;

dat de aanteekening van den heer Dr. F. L. Rutgers bij een der processen-verbaal van het getuigenverhoor als bijlage achter *de Memorie van rechten* afgedrukt, volgens welke aanteekening de lijst der namen van de voorstemmers door den heer Dr. G. J. Vos Az. opgemaakt, niet zou overeenstemmen met de door hem opgemaakte lijst, die alleen juist wezen zou, zonder opgave van het verschil, als een bloot beweren niet aannemelijk moet worden geacht, omdat deze bewering door geen enkel bewijs wordt gestaafd, terwijl niets

eenvoudiger en natuurlijker zijn zou, dan dat een of meer der bezwaarden in de ook ten hunnen behoeve opgestelde *Memorie van rechten* de verklaring deden opnemen, dat zij dit feit niet hebben gepleegd, en het achterblijven van deze verklaring in dezen stand van het geding de overtuiging bevestigt, dat alle bezwaarden zonder onderscheid hunne stem uitbrachten vóór de bekende Wijzigingen en Bijvoegingen, gelijk zij dan ook zich daarvoor solidair aansprakelijk hebben gesteld;

Overwegende ten aanzien van de vierde aangevoerde grief, dat het bezwaar ten onrechte als kerkelijk vergrijp is beschouwd,

dat tot toelichting van deze grief door de bezwaarden aangevoerd wordt, dat de wijziging van Art. 41 van het aangehaalde Reglement en Instructie in hun oog slechts eene onschuldige verduidelijking is van hetgeen in het jaar 1875 bepaald werd en ook geenszins inbreuk maakt op de wettelijke orde, terwijl ook van al de Wijzigingen en Bijvoegingen alleen Art 41 als verkeerd door de Algemeene Synode bij hare uitspraak van 24 September 1886 zou zijn beschouwd;

Overwegende, dat in de beide Uitspraken van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland d.d. 1 Juli 1886 en van de Algemeene Synode d.d. 24 September 1886 niet de wijziging van genoemd Art. 41 alleen als inbreuk makende op de orde is beschouwd; dat in die Uitspraken het geheele samenstel der Wijzigingen het onderwerp der beoordeeling uitmaakt; dat de aandacht aan ééne daarvan in het bijzonder gewijd, het onafscheidelijk verband niet wegneemt, waarin zij tot elkander staan;

dat wel is waar geen inbreuk op de wettige orde gemaakt wordt, waar de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen enz. onderworpen wordt aan de uitspraak van den burgerlijken rechter, welke onderwerping bij reglement in een geordenden Staat niet noodig is, maar dat zeer zeker inbreuk gemaakt wordt op de *in de Kerk* bestaande wettige orde van zaken, waar een *Kerkeraad* aan zijn lasthebber beveelt zich aan geen uitspraak van het bevoegde kerkelijk gezag te storen, en getrouw te blijven aan hen, die op een gegeven tijdstip leden des Kerkeraads waren, ook al hebben dezen naar de uitspraak van het bevoegd kerkelijk gezag hunne betrekking verloren, ook al hebben zij zich verzet tegen of zelfs zich geheel losgemaakt van de kerkorde en van die Reglementen, aan wier bepalingen alleen zij hunne betrekking als kerkeraadsleden te danken hebben;

Overwegende, dat een besluit, hetwelk dit gevolg noodzakelijk maakt, voorbedachtelijk genomen met het oog op het reeds gepleegd verzet en op de lang voorbereide losmaking van den band der Reglementen, niets anders

bevat dan bevel tot ongehoorzaamheid aan de geldende kerkelijke verordeningen, gegeven door een Kerkeraad in zijne betrekking als zoodanig, zooals ook door bezwaarden in hunne vroeger ingediende Contra-Memorie bl. 56*e* onbewimpeld erkend wordt, waar met zoovele woorden gezegd wordt: „De „Kerkvoogdij is geen geestelijk Bestuurscollege en moet dus voor al wat „het geestelijk terrein betreft, zooveel mogelijk de aanwijzigingen volgen, die „de Kerkeraad haar geeft. Ware nu Art. 41 uitgebleven, zoo had die regel „ontbroken, en zou de Kerkvoogdij zelve een geestelijk oordeel hebben moeten „vellen. Dit nu juist wilden de Kerkmeesters *niet*, en daarom stelden zij „aan den Kerkeraad voor, dat door dezen de regel zou bepaald worden;"

Overwegende, dat de bewering der bezwaarden, dat het recht der gemeente als burgerlijk rechtspersoon sedert 1810 geene verandering kon ondergaan, eenvoudig in strijd is met de werkelijkheid, daar de betrekking der gemeente Amsterdam tot het algemeen Kerkgenootschap in den tegenwoordigen vorm in het jaar 1816 tot stand werd gebracht en in het jaar 1852 bevestigd is;

dat die betrekking ook de Nederduitsche Hervormde gemeente te Amsterdam aan de Reglementen van de Nederlandsche Hervormde Kerk onderwierp, en dat de dispensatie van het jaar 1820 het beheer der goederen betrof. maar geenszins het verband met het geheel, dat toen reeds bestond;

Overwegende, dat de last tot ongehoorzaamheid aan de kerkelijke verordeningen, door den Kerkeraad aan zijne Commissie gegeven, een eigenaardig karakter verkrijgt door de nieuwe bepaling van Art. 44 *van het Algemeen Reglement en Instructie* waarbij aan de leden der bedoelde Commissie een vrijbrief uitgereikt wordt voor alle door hen gedurende den staat van verzet gedane uitgaven aan wien ook en met welk doel ook die zijn geschied;

Overwegende, dat een kerkeraad, die zoodanig bevel tot ongehoorzaamheid aan de bestaande verordeningen aan zijn lasthebber verstrekt, de toepassing van tuchtmiddelen onvermijdelijk maakt, aangezien de tucht volgens Art. 1 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. „bestemd is tot handhaving der kerkelijke reglementen en verordeningen;"

Overwegende, dat de Algemeene Synode bij hare Uitspraak d.d. 24 September 1886 tot staving van de strekking der aangenomen Wijzigingen en Bijvoegingen, volkomen juist heeft aangehaald wat in de brochure van den heer Dr. A. Kuyper getiteld: „Het conflict gekomen" bl. 36 voorkomt als antwoord op de vraag, of dan toch geen revolutie gedreven wordt, waar ook in de Memorie van rechten bl. 27 beweerd wordt: „Die organisatie" (van 1816, herzien in 1852), „waar zij strijdig is met Gods Woord" — zooals de bezwaarden voorgeven — „te hervormen en weder op te bouwen

„op den zuiveren grondslag van het Evangelie, kan niet geschieden zonder „eene omwenteling van ons kerkelijk bestuur;"

Overwegende, dat de bezwaarden volkomen bevoegd zijn hunne opvatting van Gods Woord, en in verband daarmede, van eene door hen begeerde Kerkorde voor te staan, te verkondigen en te trachten ingang te doen vinden, doch dat zij in eene Christelijke, Hervormde Kerk ter bereiking van dit doel, slechts van wettige middelen gebruik mogen maken;

Overwegende, dat de bezwaarden in hunne Memorie van rechten en in het „Laatste Woord" ten hunnen dienste opgesteld door den heer Dr. A. Kuyper, het ten onrechte doen voorkomen, „dat zij veroordeeld werden, „omdat zij artikel elf (van het Algemeen Reglement) handhaafden, en dat „het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland dit artikel elf schond, „om hen te kunnen veroordeelen," vermits geen kerkelijk Bestuur iemand veroordeelen kan, die als Kerkbestuurder geroepen en gehouden is „de leer van de Christelijke Kerk in het algemeen en van de Hervormde Kerk in het bijzonder te handhaven" (Art. 11 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden), maar dat de bezwaarden te recht zijn veroordeeld, omdat zij, bewerende de leer te willen handhaven, dit doel trachtten te bereiken op eene wijze, met de eischen van godsdienst en zedelijkheid in strijd, door zichzelven en de Amsterdamsche kerkegoederen te stellen buiten de werking van hetgeen zij zelven noemen „ons Kerkelijk Statuut;"

Overwegende, dat, wanneer de bezwaarden van oordeel zijn, dat de bestaande Kerkorde in strijd is met Gods Woord en het hun niet gelukt met de middelen, welke de kerkelijke wetgeving hun verschaft, deze Kerkorde te doen wijzigen overeenkomstig hunne opvatting, niemand hun het persoonlijk recht kan betwisten het aldus door hen veroordeelde Kerkgenootschap te verlaten, maar dat het met de eerste beginselen van eerlijkheid, waarheid en goede trouw in strijd is, van de bevoegdheid, welke de bestaande Kerkorde hun als Kerkeraadsleden geeft, misbruik te maken om die Kerkorde gewelddadig te verbreken en alle wettige regeling eenvoudig ter zijde te stellen;

Overwegende, dat alzoo de Algemeene Synode bij hare uitspraak d.d. 24 September 1886 te recht heeft aangenomen, dat de bezwaarden zich hebben schuldig gemaakt aan verstoring van orde en rust en aan vergrijp in de uitoefening hunner kerkelijke betrekkingen;

Overwegende, ten aanzien van de vijfde aangevoerde grief, dat meer dan één tuchtmiddel op hen is toegepast,

dat waar Art. 4 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. geenerlei voorschrift bevat, dat de oplegging van slechts één tuchtmiddel verplichtend stelt, eene beperking voorzeker niet aannemelijk is, die trouwens tot de meest ongerijmde gevolgen zou leiden;

Overwegende, dat het beroep der bezwaarden op den beschaafden wetgever, die den burgerlijken dood afschafte, alle kracht verliest tegenover de bepaling, in alle beschaafde wetgevingen voorkomende, die, nevens het opleggen van hoofdstraffen, ook toelaat den veroordeelde te ontzetten van de uitoefening van zekere rechten, als noodzakelijk middel om de opgelegde straf niet illusoir te doen worden, waarom ook bij toepassing van tucht de cumulatie van tuchtmiddelen onvermijdelijk kan zijn, zoodat ook deze grief als ongegrond moet worden afgewezen;

Overwegende, dat behalve de in de Memorie van rechten aangevoerde grieven, er in de Uitspraak der Algemeene Synode d.d. 24 September 1886 geen gronden gevonden worden, die ten opzichte van de omschrijving der feiten, welke het onderwerp der beoordeeling uitmaken, ten aanzien van de qualificatie der daarin gebleken verkeerdheid en ten opzichte van de tuchtmiddelen, op die verkeerdheid toegepast, aanleiding geven tot wijziging of vernietiging dezer Uitspraak;

Overwegende, dat zoowel de inhoud der *Memorie van Rechten* als die van het „*Laatste Woord*" door de bezwaarden ingediend, waaruit blijkt, dat zij volharden in de van den aanvang af aangenomen houding, het voor de Algemeene Synode ten eenenmale onmogelijk maakt, om de te harer kennis gekomen verkeerdheid nog vatbaar te achten, die door raadgeving en terechtwijzing in den geest der broederlijke liefde uit den weg te ruimen, overeenkomstig Art. 4 al. 1 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz.;

Definitief beslissende:

Gezien Art. 11, 15 en 63 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden;

Artt. 3, 13, 23 van het Synodaal Reglement voor de Kerkeraden;

Artt. 1, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 28, 31, 33, 34, 35, 47, 48, 53 en 55 van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht en voor de behandeling van kerkelijke geschillen;

Bevestigt de Uitspraak van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk naar Art. 15 van het Algemeen Reglement verminderd op de helft harer leden, den 24sten September 1886 gewezen;

Veroordeelt de Requiranten in de kosten in eersten aanleg, in hooger beroep en in herziening gemaakt;

Bepaalt, dat van deze Uitspraak een behoorlijk afschrift binnen acht dagen zal worden gezonden aan ieder der Requiranten, aan den Algemeenen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, aan de Commissie tot het Bestuur over de Kerkgebouwen, Goederen, Fondsen en Inkomsten der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam, aan het Classicaal Bestuur van Amsterdam en aan het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland;

Gelast, dat deze Uitspraak, en tevens de daarbij bevestigde Uitspraak van de Algemeene Synode d.d. 24 September 1886, zullen worden openbaar gemaakt in het Officiëel Orgaan der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Aldus gedaan door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in hare vergadering van den 1sten December 1886.

Tegenwoordig de leden in deze bevoegd, de Heeren Dr. J. K. Koch, President, J. Douwes, Vice-President, L Overman, Secretaris, Dr. J. Reitsma, Dr. J. Knappert, praeadviseerende leden. C. F. Zeeman, H. A. E. Heinecken, F. J. P. Moquette, Dr. A. van der Flier, L. J. Fledderus, F. A. Holleman, W. M. Houwing, D. Kramer, M A. Perk, J. F. C. Kronenberg, C. H. ten Harmsen van der Beek, K. F. Creutzberg en Mr. J. Bredius.

(*w. g.*) J. K. Koch, *President*, J. Douwes, *Vice-President*, L. Overman, *Secretaris*, J. Reitsma, J. Knappert, C. F. Zeeman, H. A. E. Heinecken, F. J. P. Moquette, A. van der Flier, L. J. Fledderus, F. A. Holleman, W. M. Houwing, D. Kramer, M. A. Perk, J. F. C. Kronenberg, C. H. ten Harmsen van der Beek, K. F. Creutzberg, J. Bredius.

Voor eensluidend afschrift, *De Secretaris van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk*,

L. Overman."

Om den uitslag goed te kunnen beoordeelen, is voorts van noode na te gaan, welken indruk onze daad, het gedrag der Geschorsten, en de houding der onderscheidene bij het geding betrokkene Besturen maakte op de verschillende partijen, die in ons Vaderland — ik zwijg, natuurlijk, van het Buitenland, waar men in Duitschland, in Schotland, in Amerika en zelfs in Afrika *voor* of *tegen* partij koos — binnen de grenzen van het Protestantisme — de Roomschen hielden zich uit berekening over het algemeen stil — er zich over uitlieten. Immers, een strijd kan in de hoogere sferen gewonnen, maar in de lagere verloren worden, gelijk een kwestie, voor de Rechtbank gewonnen, voor het rechtsgevoel der Gemeente of voor dat der Natie integendeel verloren kan worden. In 't laatste geval is de eindelijke nederlaag zeker.

Welnu, welk oordeel werd er dan aanvankelijk geveld?

De opmerking, dat er voor- en tegenstanders waren, is gansch onnoodig. Welke zaak toch vond geene ondersteuning, of een onbeperkten bijval? Maar bij de bespreking van het afkeurend oordeel, dat zich openbaarde, moeten wij toch allerlei omstandigheden in aanmerking nemen.

De partij der Geschorsten toch was reeds lang georganiseerd geworden; als ware zij een legertje, had zij feitelijk haren generaal, hare hoofd- en onderofficieren; geen voortreffelijker organisateur en behendiger leider van allerlei operaties is op het gebied onzer geschiedenis van den laatsten tijd aantewijzen, dan de man, wiens naam ik reeds vaak noemde; en hij zou geslaagd zijn, indien het welslagen enkel van menschelijke eigenschappen en gaven afhing. Politiek en kerkelijk te gelijk, beschikte het hoofd bij de burgerlijke stembus ten behoeve van zijne kerkverwoestende plannen, en over de kerkelijke stembus ten behoeve van zijne staat-ontbindende strevingen. Dat alles had plaats onder de heerlijke, opwekkelijke, en veelbelovende leuzen van *Gereformeerd* en *Antirevolutionair*. Door deze leuzen medegesleept, stond hem veler pen ten dienste, en waren velerlei weekblaadjes aan de zijde der Geschorsten, te veel zelfs om op te noemen; ja, zij ontvingen de sympathie van verscheidene broeders en zusters, van wie ik iets anders verwacht had, ter goeder trouw meenende dat wij — om des geloofs wil vervolgden. Een groot deel van die sympathie moet bovendien geschreven worden op rekening van den ingekankerden afkeer van al wat met de Synode in betrekking staat. De nationale liefde tot de „Vrijheid," die de genoemde partij beweerde te verdedigen, en de hooggeschatte naam van den heer Groen, waarmede Generaal en Officieren zéér behendig wisten te wimpelen, bewezen daarbij zéér veel dienst.

De pers der Afgescheidene broeders liet zich ook zéér voordeelig uit. Dit sprak van zelf. De Independentische strooming, die ook onder hen heerschte en nog al talrijk vertegenwoordigd is, deed zich zéér sterk hooren, en wel bij monde van »Vader Brummelkamp", die eerediplomata's aan zijne jeugdige broeders ging uitreiken maar daarmeê eigenlijk zich zelven lauweren vlocht: in den grond der zaak hervond Brummelkamp zich zelven in Kuyper; evenwel begon zijn bazuin in de laatste dagen vrij wat kalmer te blazen. Andere broeders echter, zooals Gispen en de Kock, bezadigder naturen, òf meer van nabij met de historie en met het kerkrecht bekend, òf van de presbyteriale beginselen uitgaande, konden moeilijk een juichkreet uitbrengen, begrijpende dat als ieder mag doen wat goed is in eigen oogen, zeggende dat God hem dat beveelt, de anarchie gaat heerschen in plaats van koning

Jezus; deze passen het Apostolische voorschrift toe, dat de Gemeenten met hare besturen te wandelen hebben naar den regel, waartoe zij gekomen zijn.

Principieel stonden dan ook aan denzelfden kant de op kerkrechtelijk gebied radicale Modernen. In hun eigen geweten overtuigd, dat de Kerkelijke Wet hen veroordeelt, en om hunne theorieën en belangen beide de oplossing van het confessioneele Kerkverband begeerende, hadden zij reeds lang geleden de onmogelijkste voorstellen en pogingen tot reorganisatie gedaan. Niet zonder sympathie, bij alle antipathie jegens dogmatiek en manieren en personen dier kerkverwoesters, zagen zij dus aan, dat hier het kerkverband zoo krachtig ter zij geschoven was, en veroordeelden zij, dat wij nog aan de verouderde bepalingen, vooral betrekkelijk Art. XI van het *Algemeen Reglement*, vasthielden. Tot de zoodanigen behoorde *De Hervorming*, of de groep, die met het voorstel-*Chavannes* ingenomen was, en tegen wier beginselen ik mij steeds verzet heb.

Daarmede hangt nauw samen de partij die in de Kerk groepeering van gelijkgezinden reglementair ingevoerd wenscht te zien. Veldheerstaktiek bracht mede, dat Kuyper zich herinnerde, eenige jaren geleden alle zulke ideetjes met groote liefde voorgestaan te hebben. Zoolang zijne plannen in het Kerkverband door den Amsterdamschen Kerkeraad bevorderd werden, heeft hij er van gezwegen; maar zoodra de schorsing daaraan een einde gemaakt had, kwam hij met soortgelijke plannen weêr te berde, alsof hij er nooit van gezwegen had. Mijne brochure over het voorstel-Gunning-Chavannes, die lijnrecht tegen de grondbeginselen er van inging, prees hij op eene wijze, die mij eensdeels aangenaam was, maar anderdeels bij de zijnen valsche verwachtingen aangaande mij opwekte. Waarom hij dat deed, is een vraagstuk voor de zielkunde; doch, hoe dit ook opgelost moet worden, zeker is het, dat een ex-redacteur van *Het Handelsblad*, de heer A. G. C. van Duyl [1]), die zelf aan de Reglementen niet hechtte, en bekend stond, ja ook zichzelven bekend maakte als geene liefde tot de belijdenis der Kerk te hebben, optrad, om een jaren geleden door hem voorgesteld plannetje van minnelijke schikking wederom ter overweging aan te bieden, hoofdzakelijk echter om de opvatting van *Het Handelsblad* te bestrijden, waarmede hij eene oude kwestie te vereffenen had.

Men meende zelfs, dat ik voor zoo iets wel te vinden zou zijn: was ik toch niet de schrijver van de brochure over *Facultatieve Kerspelvorming*, en had ik hare grondgedachte niet verdedigd in eene vergadering der Predikanten-vereeniging te Utrecht? Men zag echter voorbij, dat ik nooit het con-

1) *In den Kerkstrijd.* Een woord tot stilling: Amsterdam J. H. de Bussy, 1886.

fessioneel karakter van de Organisatie noch de wettelijke orde heb losgelaten ter wille van wie zich daarin niet bewegen konden. Ik wenschte, bij handhaving van al hetgeen de Reglementen voorschreven, aan de tegenstanders van de belijdenis slechts eene gelegenheid te geven, om zich met een evenredig vruchtgebruik van de goederen te isoleeren. Aldus zouden zij, òf zich van de Kerk losmaken, en op een geleidelijken weg ook hare goederen loslaten òf zich weêr voor goed aan de orde en tucht der kerk onderwerpen. Ik wenschte kerspelvorming slechts als eene veiligheidsklep, en als een maatregel om hen van de Kerk en de Kerk van hen te bevrijden. Maar van alle verdeelings- en scheidingszucht ben ik steeds afkeerig gebleven, tenzij men zonder bolle broods terstond wilde uittrekken, niet wetende waar men komen zou [1]), of zich bij andere genootschappen wilde aansluiten [2]). Zoolang echter in elk geval de bestaande orde niet erkend werd, kon, noch mocht ik denken aan eenige medewerking tot minnelijke schikking.

Zooals ik reeds met een enkel woord zeide, heeft ook de Synodus contracta wederom beproefd, de quadratuur van den cirkel te vinden. De op voorstel van Tinholt ondernomene poging vond dus bij mij geene ondersteuning. Ik had het genoegen, met dien broeder een ganschen avond kalm en recht broederlijk te spreken over de kerkelijke toestanden, den laatsten Zaterdagavond dien hij op aarde doorbracht; den volgenden zondagnacht was hij reeds overleden. Bij alle antipathie, die hij tegen Kuyper koesterde, was hij toch zóó onder de macht der vrees, dat hij ter wille van een valschen vrede, concessie's zou gedaan hebben, die met de waarheid en de waardigheid der Kerk niet strookten, zoodat zijn heengaan dan ook niet zonder reden door Kuyper beschouwd werd als een streep door eigene rekening. Hoe dit zij, de poging der Synode maakte, hoe nadrukkelijk ook gezegd werd, dat de Tuchtzaak daarvan afgescheiden zou doorgaan, op vele vrienden den verzwakkenden indruk, alsof de Synode uit vrees zou gaan schikken en plooien. Des te merkwaardiger was dus de algemeene veroordeeling van het desbetreffend Synodaal besluit. De kerkelijke vergaderingen wilden liever den strijd uitstrijden, dan onder den naam van modus *vivendi* een modus m o r i e n d i aannemen. Hoe onaangenaam het nu ook voor de Synode was, dit ontwerp weêr te moeten intrekken, zoo werd zij toch door die veroordeeling sterk aangemoedigd, om de Tuchtzaak rechtvaardiglijk te behandelen.

⁂ De geestverwanten die voor het denkbeeld waren, hebben in het volgend Manifest zich in hoofdzaak aldus uitgesproken :

1) Gelijk Hugenholtz Jr. deed met de oprichting van de vrije Gemeente.
2) Zooals Van Gorkom en verscheidene andere „moderne” predikanten gedaan hebben.

Driebergen, 17 Maart 1886.

Eerwaarde Broeders!

De vergadering van Kerkeraadsleden uit de Classis Wijk, heden alhier samengekomen, noodigt U uit, U met de andere Kerkeraadsleden uwer Classis in verbinding te stellen, om met hen (zoo mogelijk op de gewone vergaderplaats uwer Classis) binnen korten tijd samen te spreken, over den in onze dagen zoo hoog geklommen nood der Vaderlandsche Kerk.

Zij biedt U voor zulk een samenkomst de door haar genomen besluiten ter overweging aan, met den wensch, dat deze — zij het ook, zoo noodig in anderen vorm op die samenkomst door U worden overgenomen, en dat dienovereenkomstig door die vergadering worde gehandeld.

Deze besluiten zijn: voornoemde vergadering:

I. Belijdende, dat bij *alle* partijen de schuld ligt van de tegenwoordige ellende der Kerk, maar allermeest bij hen, die door de voorlichting des Heiligen Geestes reeds langer of korter tijd de ellende der Kerk hebben gezien, — acht zich mitsdien verplicht, om (onder biddend opzien tot een gaarne vergevend God) zulke middelen tot hare genezing te zoeken, waardoor de eenheid der broederen bewaard blijft, zonder iets van de waarheid prijs te geven.

II. Verklaart, dat in gehoorzaamheid aan Gods Woord in Christus' Kerk het recht der belijdenis moet worden gehandhaafd; en zulks in het tegenwoordig Synodaal Kerkverband onmogelijk is.

III. Dringt daarom bij de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk er op aan, dat zij een *geleidelijk* uiteengaan voorbereide van handhavers en bestrijders onzer belijdenis; gelijk zij ons door aanvaarding van het laatste voorstel — Tinholt — heeft doen hopen.

IV. Wijst daarbij de Synode, niet zonder eenige ingenomenheid, hare beslissing in zake het Amsterdamsch Conflict vernomen hebbende, op de noodzakelijkheid, om met het oog op dien reorganisatie-arbeid geen enkelen maatregel, van welk bestuur ook, te bekrachtigen, waardoor de schorsing der 75 Amsterdamsche Kerkeraadsleden blijft voortduren.

V. Spreekt, lettende op de vooral sints 1880 gebleken ongeschiktheid der tegenwoordige organisatie, den wensch uit, deze te doen wijken voor de Kerkenorde, die vóór 1810 in onze Kerken van kracht was, voor zoover deze Kerkenorde op onze toestanden van toepassing is, en geeft van dezen wensch kennis aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk.

VI. De vergadering acht het wenschelijk, van deze door haar genomen besluiten, kennis te geven aan alle Kerkeraden, ten einde deze op te wekken, tot een in eigen Classis handelend optreden, in gelijken geest.

Moge zoo de onwaarheid, uit het samengaan van belijders en bestrijders in éénzelfde Kerk geboren — en voor beide partijen drukkend en verlagend — langs een ordelijken weg uit ons midden worden verwijderd; opdat Gods zegen weder kunne rusten op onze gebeden en op onzen arbeid!

Gods waarheid dringe U, Gods wijsheid geleide U, Gods Geest beziele U, in al uwe beraadslagingen over deze hoogst belangrijke zaak, opdat deze poging gezegend worde tot heil van vele zielen, en tot eer van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus, Koning onzer Kerk.

De Vergadering voornoemd:

G. J. Barger,	Pred.	te	*Driebergen,*	S. Dorrestijn,	Pred.	te	*Nederlangbroek.*
F. W. J. Wolf,	„	„	*Odijk.*				
J. H. Feringa,	„	„	*Bunnik.*	J. van Bennekom,	„	„	*Renswoude.*
W. Davelaar,	Oud.	„	*Driebergen.*	J. van Butselaar,	„	„	„
B. van Reenen,	„	„	„	P. van Dijk,	Diak.	„	*Driebergen.*
C. van Vulpen,	„	„	„	A. A. Kleijn,	„	„	„
P. Roodhuijzen,	„	„	*Veenendaal.*	Mr. W. H. J. Baron Van Heemstra,	„	„	„
W. van Dolder,	„	„	„				
H. van Rennes,	„	„	„	J. W. van Overhagen,	„	„	*Odijk.*
P. Heij,	„	„	„	C. van Dijk,	„	„	„
D. Uitman,	„	„	*Bunnik.*	B. Lodder Gz.,	„	„	*Bunnik.*
W. Potma,	„	„	„	G. Bos,	„	„	*Tull en 't Waal.*
J. van Ettikhoven,	„	„	*Odijk.*	C. Griffioen,	„	„	*Schalkwijk.*
A. van Os,	„	„	*Amerongen.*	G. N. Pitlo,	„	„	*Wijk bij Duurstede.*
K. van den Berg,	„	„	„	C. H. van Doorn,	„	„	*Amerongen.*
J. C. Terlouw,	„	„	*Nederlangbroek.*	J. van Beek,	„	„	*Renswoude.*
				H. Jochemsen,	„	„	„

De Kerk begon te toonen, dat zij den strijd aandurfde. De voorvallen in en bij *de Nieuwe Kerk*, te *Kootwijk*, *Voorthuyzen*, *Reitsum* enz., wierpen een onbedriegelijk licht op de menigeen onbekend geblevene plannen, en rechtvaardigden steeds meer den door ons niet gezochten, maar onontwijkbaren strijd; terwijl zij de Synode zedelijk noodzaakten, voorshands af te zien van alle geknutsel om het onvereenigbare te vereenigen. Het werd voor de Kerk in hare tegenwoordige organisatie de vraag van *to be or not to be,* en zij heeft met beslistheid getoond, te willen blijven leven, en niet verscheurd, noch in groepjes opgelost te willen worden.

Tot deze uitkomst hebben de politieke Couranten veel bijgedragen.

Van den beginne toch vonden wij ongezocht grooten zedelijken steun in de voornaamste „liberale" bladen. Nadat Dr. van der Flier zelfs voor de ooren der Koningin de kerkelijke revolutie nadrukkelijk afgekeurd had, gaf het *Haagsche Dagblad* een zéér goed artikel over het streven van Dr. Kuyper, waarvan het slot den wensch uitsprak: „Moge het nageslacht niet het recht krijgen om eenmaal te getuigen: Dr. Kuyper is een vloek geweest voor Nederland". Maar inzonderheid het invloedrijke blad der Hoofdstad, om ons daarbij te bepalen, maakte zich verdienstelijk. Het had reeds lang tegen Kuyper's streven gewaarschuwd. Het zag in hem den man die zijne eigene Bijbel-verklaring den volke Gods als het Woord van God dicteerde, en straks als dictator het volk van Nederland als Wetboek zou opleggen. Met zijne politieke voelhorens begreep *Het Handelsblad* terstond, dat de

strijd van groote beteekenis was voor al wat den liberaal heilig was, voor de orde, de gewetensvrijheid, de eerlijkheid, de volkskerk. Niet zonder (verklaarbare en dikwerf zéér gepaste) ironische aanmerkingen op Kuyper's taal, leverde het niet alleen terstond de meest juiste berichten omtrent het kerkschandaal en de beleediging der Politie op 6 Januari, en de zuiverste beschouwing van de reden der schorsing, maar bleef het ook voortgaan voor zooverre het met zijnen aard overeenkwam, met de ordelievende Kerkpartij in bescherming te nemen. Zoo was het reeds terstond in het N^{0}. van 8 Januari:

„Men moet wèl begrijpen, wat hier geschiedt.

Het volkomen onjuist begrip heerscht nog bij velen, dat het hier een strijd geld tusschen orthodoxen en modernen

Niets is meer onwaar.

„Het is een strijd tusschen belijders van den Christus in éene en dezelfde kerk onderling. Het classikaal bestuur, waartegen dr. Kuyper sinds lang oproer predikt, bestaat, *op één lid na*, uitsluitend uit mannen die tot de rechtzinnige richting behooren. Dit bestuur poogt Kuyper, Hovy c.s. te beletten, het kerkelijk verband, waarin de hervormde gemeenten van het land onderling staan, te verbreken. Dr. Kuyper wil elke gemeente op zich zelve laten staan, opdat hij en zijn bent, nu ze *op het oogenblik* de meerderheid hebben, het beheer zouden kunnen krijgen der kerkelijke goederen alhier.

De conscientie-vraag is een dubbeltjes-vraag!

Het classikaal bestuur is van meenig, dat in een georganiseerde kerk niet de persoonlijke overtuiging van dezen of genen wet en regel kan zijn. Ware dit het geval, dan zou een individuëel beroep op den bijbel ieder oogenblik alles kunnen omverwerpen.

De wettige besturen, de verordeningen der kerk moeten gehoorzaamd worden. Die het er niet mede eens zijn en geen hervorming kunnen invoeren, behooren de kerk te verlaten.

Dit nu wil de partij van dr. Kuyper niet. Zij poogt de kerkelijke goederen in haar macht te houden."

Als proeve van de manier, waarop *Het Handelsblad* de brandraketten van Dr. Kuyper besprak, geven we hier eene plaats aan het opstel;

GEVAARLIJKE TAAL.

„Tot ons leedwezen moeten we nog eens den strijd om de kerk bespreken. Doch dr. Kuyper wil niet dat men hem vergeet. Hij heeft nu een derde brochure geschreven van 52 bladzijden, getiteld: „*Het conflict gekomen. De vredelievenden in de besturen*", waarin hij de Irenischen beschuldigt van „doldriftig bedrijf," en van hem, dr. Kuyper, „een slag in het aangezicht te hebben willen geven." Het gedrag der Irenischen kenmerkt zich, volgens hem, „door gemis aan zelfbedwang, aan maat en daardoor aan zedelijke kracht."

De lieden, die tegenwoordig Zondags de Hervormde kerken van Amster-

dam bezoeken, behooren niet meer tot de gemeente, volgens de meening van den vrede-stichter dr. Kuyper! Hij zegt o. a.: „*Zij, de Gereformeerde gemeente van Amsterdam, ging* (na het conflict) *niet meer naar heur Bedehuizen op.*" (Dr. K. cursiveerde deze woorden).

Het scheen vaak aan dr. Kuyper: „dat er in het Classikaal Bestuur *mummiën van onaandoenlijkheid* zaten (dr. Kuyper cursiveert), „doch in '75 is bij deze „Classikale *satisfaits* het levensgevoel weêr ontwaakt." Toen schreven ze aan den heer Kuhler een brief „en in dat epistel betuigden de Irenische heeren *hun leedwezen en verontwaardiging*, dat.... men hun Heer? neen.... dat men *hun* hoogheid te na was gekomen.

„Het heilige huisje!

„Misdaad van gekwetste majesteit!

„De heeren waren op hun teenen getrapt.

„En nu kwam de roede.

„Teekent dit niet?"

Ja, dr. Kuyper, deze uw woorden teekenen.

Niet minder teekenen die, waarin op verschillende der orthodoxe predikanten in Amsterdam door dr. K. persoonlijke aanvallen worden gedaan, waarop zij wel niet zullen antwoorden.

De volgende ten voorbeeld.

„Krayenbelt zal toch het praesideum niet hebben toevertrouwd aan.... Westhoff!

„En toch, helaas.... ook die smaad moest onze Kerk overkomen. Krayenbelt, de oude man, die met den éénen voet reeds in het graf staat.... die man geeft den voorzittershamer aan Westhoff wiens bitterheid tegen zijn broederen hem ten volle bekend en wiens onbesuisdheid hem zelven zoo vaak een oorzaak van klacht was.

„o, Een zeer bittere beker is op dien bitteren dag door ons uitgedronken, maar niemand heeft ons bitterder druppel daarin gemengd dan ds. Krayenbelt, toen hij dien jeugdigen ambtgenoot met den hamer wapende.

„En nu, we zwijgen.... Ook die beker is gedronken, en God vergeve zoo grievende ergernis, als hiermee aan de broederen wierd gegeven, *aan den ouden, maar daarom niet onschuldigen man.*"

Dergelijke taal teekent, en wat eveneens dezen toestand teekent en bewijst met welk een toorn de partij van Kuyper vervuld is tegen de orthodox-gereformeerden, die niet met Kuyper willen medegaan, is dat de *zoon* van den dus aangevallen predikant te Amsterdam, ds. J. Krayenbelt te Rotterdam, gisteren per telegraaf met den heer Lion Cachet namens een conferentie van partijgenooten te Rotterdam aan de geschorste leden van den kerkeraad alhier, laat weten „dat zij zoo beslist mogelijk aan uw zijde staat in den door u aangebonden strijd", enz.

Na vele liefelijkheden gezegd te hebben aan het adres van de mummies

en van den „niet onschuldigen predikant, die met den eenen voet in het graf staat," zegt dr. Kuyper het volgende, dat zelfs de meest onaandoenlijke natuur buitengewoon treffend moet voorkomen :

„Als op de vraag: *Wat wil dr. Kuyper toch?* Dr. Kuyper zelf nu ook eens het antwoord mag geven, dan wete men, dat al wat in mij is, er naar snakt en hijgt, om van den kerkelijken strijd met al zijn zielverdervende bitterheden verlost te worden, en dat ik, o, zoo dankbaar het uur zal zegenen, waarop mijn wederpartijders mij de verhooring dier stille bede brengen."

Wij hebben in lange niets gelezen zoo verteederend en edel als deze stille bede om vrede van den zachtmoedigen man!

O! hoe moet een hart snakken en hijgen om van de zielverdervende bitterheden van den kerkelijken strijd verlost te worden, wanneer dit hart zich op de volgende even vredelievende als waardige wijze lucht :

„Men vraagt onder die heeren der hooge Kerkbesturen niet: Wat zegt Gods Woord? Wat eischt de wet? Wat is recht? Wat is eisch van plicht en roeping? — maar eeniglijk: Hoe kan ook déze zaak weer zóó gekramd en zoo gelijmd worden, dat het boedeltje bijeen blijve?

„Twee beginselen woelen in het stroombed onzer Kerken tegen elkaar in: het *Geloofs*beginsel der Belijdenis, en het *Autoritair* beginsel der reglementen.

„Noch uw waarheidszin noch uw rechtsbesef kunnen u daarbij hulpe bieden. Maar dat hoeft ook niet. Want als ge maar *handig*, als ge maar *gevat*, als ge maar van zekere *slimheid* niet misdeeld zijt, komt ge er vanzelf. Heel de kunst is *om er altoos iets op te vinden!*

„Met *twee* pannetjes bakt men dan. In het linksche pannetje geuren de aromatische kruiden van de *Belijdenis;* en in het rechtsche pannetje de *Reglementaire* slierasperges. En dan gaat het, van *dit* wat en van *dat* wat en *hocus pocus* is fluks uw eereschotel gereed."

Wanneer men beseffen wil waarom de overgroote meerderheid der beschaafde Protestanten weigert mede te gaan met dr. Kuyper, dan maakt zijn beschimping van bejaarde orthodoxe predikanten; zijn fraaie keukenvergelijkingen van belijdenis van Christus en kerkreglementen met slierasperges en kruidensaus, dit wellicht begrijpelijk.

Wat het ook begrijpelijk maakt is de volgende taal, die menigeen dreigend zou voorkomen, indien men niet uit dr. Kuyper's mond zelf vernemen mocht dat hij zoo hijgt naar vrede.

Hij schrijft namelijk :

„Wat heeft *de Gemeente* gedaan, toen het gerucht van deze ergernissen tot haar kwam?

„o, Een oogenblik kwam het vleesch aan het woord, en meer dan éene uiting is opgevangen en op schrift zelfs gezien van een hartstochtelijke verontwaardiging, die met geweld, die met den sterken arm de vijf getrouwe leeraren weer op den kansel wilde brengen.

„Soms gaan zulke stemmen nog op.

„Maar ze waren van den aanvang zeldzaam en sterven nu bijna geheel weg.

„God zal rechter wezen.

„Toch ziet men toe, dat men de *Gemeente* niet al te zeer terge.

„De gemeente te Amsterdam niet; en ook niet de gemeenten in de onderscheidene gewesten.

„Er kon toch een punt in den stroom komen, waar het ijs als een dam vast ging zitten, zoodat niets meer het overstroomen van de velden weerhield."

Wij hopen hartelijk dat dr. Kuyper verhinderen zal „dat het vleesch aan het woord komt," gelijk hij zoo fraai zegt. Er is werkelijk geweld genoeg gepleegd, en indien dr. Kuyper dat ook vindt, zijn wij geen oogenblik bevreesd dat de overstrooming zal plaats grijpen.

Indien hij echter beletten wil dat „het vleesch aan het woord komt," geven wij hem ernstig in bedenking geen bejaarde predikanten zoo te grieven, en vooral ook om uit *De Heraut* opmerkingen te houden, als die van ds. Gangel te Aalten, waarbij dr. Kuyper nog al schrijft: „we ontvingen deze opmerking die zeer ter snede is."

Ds. Gangel schrijft namelijk:

„*De Synode drijft een politiek als de* De Witten *in 1672: zou haar wellicht een zelfde vergelding wachten?*"

Dr. Kuyper is sinds zoo korten tijd als vredestichter opgetreden, dat hij waarschijnlijk nog niet genoeg het gevaar van dergelijke woorden inziet voor een partij, waarbij, gelijk hij zelf erkent, „voor een oogenblik het vleesch aan het woord kwam".

Dergelijke toespeling op den moord der De Witten in den tijd toen „het landverderflijk quaadt" der kerkelijke twisten ons land bijna ten ondergang bracht, is gevaarlijk; het kan verkeerd begrepen worden en is werkelijk — dr. Kuyper zal er van ophooren — niet geschikt om tot vrede te leiden."

Ik zwijg dus van andere „liberale" bladen. Voor zooverre ik ze echter onder mijne oogen kreeg, trof mij het verschil in den toon, 't welk er, in navolging van *Het Handelsblad*, tusschen hen en de „Kuyperiaansche" bladen heerschte, en moet ik constateeren, dat de „liberalen" in het algemeen zich thans veel waardiger gedroegen, dan in de kwestie-Meyboom [1]). Toen waren hunne manieren verre van fatsoenlijk; thans gedroegen zij zich kalm en onthielden zij zich van scheldwoorden jegens de „fijnen".

Voor bladen als *Uilenspiegel* was het een vette tijd. Photographiën waarop *Kuyper*, *Kater* en *Lavertu* de crimineel gestrafte paneelzager in vriendschappelijke verhouding naast elkander stonden, kwamen te koop. Comediestukjes van dien aard werden vertoond, zelfs eens in 't zelfde huis waar en in dezelfde uren als waarin Dr. Kuyper stond te oreeren. Te Leeuwarden

1) Vgl. *Groen van Prinsterer en zijn tijd.*

verschenen: *Agricolantrum* of *de Val der Vrije Universiteit* en *Exodus* of *Uittogt der kinderen Israëls uit Egypte*, twee niet van vernuft ontbloote dramatische, soms bijtende voorspellingen van wat de uitkomst van den strijd zou zijn. Een en ander strekte niet weinig tot bevordering van de algemeene afkeuring.

Maar die het diepst gevoelden werden eerder verontwaardigd, dan dat zij konden lachen. Er zijn bittere tranen geweend over zooveel schandalen, en in hetzelfde oog was vaak de verandering van *smeekend* in *bliksemend* zéér snel; de teedere vrouwenhand kon zich vormen tot de gebalde vuist van den vechtersbaas bij de gedachte aan den geleden hoon en de vertrapping van recht en waarheid. Gelukkig, als men in zulke oogenblikken nog regelen te lezen kreeg, die door een glimlach op te wekken ontspanning teweegbrachten, zooals die van J. H. van Lennep te Zeist (*Handelsblad v.* 17 *Jan.* N°. 17634):

EEN VERHAAL.

Een kuiper-meesterknecht, gesteund door zijn gezellen,
Dienst weig'rend aan zijn baas voor 't opgedragen werk,
Sluipt in de kuiperij om hem zijn wet te stellen,
En sluit de werkplaats af, in tegenstreving sterk.
Hij zegt „de baas gaf mij en hun ook de zes weken. . ."
't Is waar, aan zulk verzet stelt men, zoo doende, perk!
Doch — is 't den baas vergund een woordje meê te spreken? —
Die roept: „de werkplaats uit: de werkplaats hoort bij 't werk!
„De in het werk geschorste mag de werkplaats niet betreden,
„En, moet ik 't aanzien, dat hij zich daarin versterk'?
„Er uit, goed schiks, kwaad schiks!"
Zijn dit geen regte reden?
En toch, politie staaft werkstakers in de kerk!

Ook gevoelde men allerwege, dat in den grond der zaak de actie van Dr. Kuyper op kerkelijk gebied even goed het gevaarlijke *Socialisme* was als dat van Domela Nieuwenhuis op maatschappelijk terrein. Zijn *Recht voor allen* sprak dat reeds in N°. 5 uit, ofschoon hij (in 't N°. van 29 Sept.) zéér goed gevoelde dat Kuyper en de zijnen niet als eerlijke tegenstanders te beschouwen waren, en dus nog veel minder als eerlijke medewerkers tot verbetering van de maatschappelijke toestanden.

„Wie had dat kunnen denken? vraagt het blad. Wat? Wel, dat de anti-revolutionnairen een lesje zouden geven aan de revolutionnairen, op welke wijze men moet beginnen, als men revolutie wil maken. Die heeren begrepen — en terecht — dat wie in het bezit is, veel voorheeft, en zij pasten toe het: Zalig zijn de bezitters. Of dat in overeenstemming is met de leer, dat hem, die op de linkerwang slaat, ook de rechter moet worden aangeboden, dat zouden wij betwijfelen, ofschoon Kuyper er geen bezwaar in zal zien, een artikel te schrijven, waarin hij haarfijn ontleedt, hoe juist zij volgens

dat voorschrift handelen, en dat elk, die anders oordeelt, zich schuldig maakt aan verregaande onrechtzinnigheid. Ds. Hogerzeil noemt de handelingen van Kuyper en de zijnen de *gereglementeerde revolutie*. Van de andere zijde wordt nu gezegd, dat het classicaal bestuur de gemeente van Amsterdam gebracht heeft in den toestand van het *ongereglementeerd schrikbewind*. En zoo doen de broeders tegenover elkander, om aan alle niet-Christenen een voorbeeld te geven van het voorschrift: ziet, hoe lief ze elkander hebben!

Of er gevaar dreigt uit dezen toestand? Vraagt het maar aan het *Handelsblad*, dat zegt: „Met oneindig grooter gevaren bedreigt deze ex-dominé onze maatschappij, onze vrijheden en instellingen dan de andere ex-dominé Domela Nieuwenhuis" Dus dat blad vreest nog meer gevaar van kerkelijke, dan van sociale zijde. In vergelijking van Kuyper worden wij nog goed. Zoo'n haat tegen Kuyper is wel erg. Maar als het *Handelsblad* het in zijne macht had, dan gelooven wij, dat het vrijzinnig genoeg zou zijn, om die twee ex-dominé's beiden op te hangen. Prof. Spruyt zou dan wel eenige vervelende artikelen schrijven, ten bewijze, dat dit geschiedde, om het karakter der ware vrijzinnigheid in een helder, onvervalscht daglicht te plaatsen.

Wat wil Kuyper toch? De zelfstandigheid der gemeenten, dus de commune in de Kerk. Wij nemen hem dat niet kwalijk, maar waarom mogen wij dan niet zijn voorstanders van de commune in den Staat zonder dat hij ons uitscheldt?

Dat Kuyper revolutionnair handelt tegen de wettige kerkelijke overheid, dat is buiten kijf. Wederom, wij nemen hem dat niet kwalijk, maar hij verliest daardoor het recht om ons te veroordeelen. Integendeel, wij kunnen hem toeroepen: Broeder! reik ons de hand; in het kamp der revolutionnairen is plaats ook voor u. Maar eindelijk — en laat ons dat niet vergeten — hij heeft ons geleerd, hoe men het moet aanleggen. Men moet eerst in het bezit zien te komen en dan allen toeroepen: Laat ons toch vreedzaam en rustig blijven, alles gaat in de beste orde! Vrienden! vergeten wij die les niet: zij kan ons uitstekend te pas komen."

Die ongevraagde hulp werd krachtig versterkt door de ongevraagde hulp van een groot en invloedrijk deel der kerkelijke pers. Het *Wageningsch Weekblad* gaf evenmin een onzeker geluid als de *Kerkelijke Courant*, het *Evangelisch Zondagsblad* en het *Doetinchemsch Weekblad*, voorgegaan en voorgelicht door de uitnemende brochures van collega Hogerzeil, waarover ik reeds sprak. Prof. *Cramer*, uit vroegeren tijd van alles op de hoogte, liet zich in *de Stemmen* niet onbetuigd. Dr. *Bronsveld* koos terstond onze zijde, en hield zich met zijne fijne pen trouw aan zijn voornemen, „de kerkelijke besturen, die de Reglementen handhaven, welke ook de Amsterdamsche Kerkeraadsleden beloofd hebben na te zullen komen, te steunen in dezen strijd", niet inziende, »dat hier van eenige ongehoorzaamheid aan den Heer der Kerk sprake is." Hij schreef dan ook zéér juist:

„Er is inderdaad geen reden, om het te doen voorkomen, alsof de meerderheid van den Amsterdamschen Kerkeraad zich voor de keuze ziet gesteld: Gehoorzaamheid aan Gods Woord – of aan de reglementen. Er kunnen zonderlinge dingen gebeuren, maar het zou mij toch ten hoogste verwonderen, indien er velen waren in den lande, die den Amsterdamschen Kerkeraad steunden en volgden op dezen weg; wij zien hier niets, dat gelijkt op een gewetensdaad, maar een *zoeken* van een aanleiding, om in botsing te komen met onze Kerkelijke Besturen. Dat er op wereldschen toon bij deze zaak over

„dubbeltjes" gesproken wordt, is geheel in overeenstemming met het karakter, dat de „Gereformeerde" partij steeds heeft betoond. Haar belijden wil van lijden niet weten. Zelfs zal worden zorg gedragen, dat het niet onprofijtelijk is „den Woorde Gods" te gehoorzamen. Daar staan zij; zij kunnen *wel* anders — en zorgen dat er *geld* is voor dit kroost der martelaren, voor deze geestelijke kinderen van de Bray, die te Valenciennes zat in een hol, voordat hij stierf aan de galg."

Zelfs verschenen er *brochures* en *opstellen*, die een hoogst gunstigen indruk maakten, ofschoon. en omdat ze uit verschillende oogpunten de zaak behandelden.

Het eerst trad de Kerkeraad van Pijnakker in eene zeer goed geschrevene brochure voor ons in het gelid. Dr. Wagenaar, predikant te Heeg, had zich met 27 broeders tot de Kerkeraden gewend, ten einde kennis genomen hebbende van (en dus met het oog op) den toestand, waarin de Kerkeraad van de Hervormde Gemeente te Amsterdam verkeert, de Synode te verzoeken, den weg der leervrijheid te verlaten, of „zich als bestuur der Ned. Herv. Kerk onbekwaam' te verklaren. Naar het inzien van dien Kerkeraad echter (vergadering van 31 Januari) was het daarvoor zeer zeker het rechte oogenblik niet, o. a. de juiste opmerking makende, dat men betere gronden. dan in het „Kort verhaal van den kerkelijken strijd" (boven reeds genoemd) te vinden zijn, diende aantevoeren, zou men recht hebben ons als grove leugenaars ten toon te stellen." 1)

Een krachtige bondgenoot werd het van top tot teen geharnaste stuk van Dr. Kleyn; *Feiten of verzinsels?* 2) Waarin hij onder vele andere treffende slagen ook dezen slag toebrengt (met een aan Spanheim ontleend argument tegen een Kerkverband dat niet bindt), dat, bij de wegneming daarvan de vrijheid van profeteeren overgaat in bandeloosheid.

*** Dientengevolge schreef ik aan hem deze (niet verzondene) regelen:

Waarde Broeder

Ofschoon u hoogstwaarschijnlijk persoonlijk gansch onbekend, gevoel ik toch onweerstaanbare behoefte, u in 't openbaar mijnen hartelijken dank te betuigen voor uwe hoogst voortreffelijke brochure: „*Feiten of Verzinsels?* Onder de menigvuldige belangrijke stemmen toch uit broederlijke kringen opgegaan ter goedkeuring, is de uwe eene van de belangrijkste. Gij hebt u immers niet maar tot eene meer of minder gemotiveerde adhaesie bepaald, maar gij hebt op voldingende gronden, ontleend. aan de voor wie waarlijk Gereformeerd willen worden onwraakbare getuigen, het valsch-gereformeerde kerkrecht, dat aan de geruchtmakende Amsterdamsche kwestie ten grondslag ligt, in al zijne valschheid ten toon gesteld. En ik ben overtuigd, dat gij den dank ontvangen zult van allen die, zonder partijbedoelingen of zelfzuchtige strevingen, de geschiedenis onzer Vaderlandsche Kerk van den beginne kennen.

Uit uwe overstelpende bewijzen blijkt dan ook overvloediglijk, dat gij met het Clas-

1) Leyden bij C. Kooyker.
2) Dordrecht bij C. Morks Jrn.

sicaal Bestuur van Amsterdam het stemmen voor de geïncrimeerde Beheersbepalingen „verregaand onrechtzinnig" vindt. Menigeen vond zulk eene kwalificatie ongerijmd, en zelfs dorst iemand in *De Christelijke Schoolbode* 1) te schrijven: Trouwens er is niemand in gansch Nederland, die begrijpt, waarin Ds. van Son's „verregaande onrechtzinnigheid bestaat." Nu, gij bijv. begrijpt dat met Dr. Bronsveld en vele andere historiekenners wel degelijk Gij zult toestemmen, wat ik elders gedurende deze hartaangrijpende, hoofdbrekende, zenuwenschokkende en — helaas! ook booze hartstochten-kweekende dagen, reeds schreef: „Onrechtzinnig is ieder, die met de door zijne Kerk erkende leerstellingen in strijd spreekt (of handelt)... Nu loopen de leerstellingen der Ned. Herv. Kerk niet uitsluitend over de vraag naar den weg tot het hoogste goed, maar ook beslist en duidelijk over quaesties van Staatsrecht en Kerkvorm."

In betrekking nu tot de daad van 4 Januari 1886 zal men uit de door het Cl. Best. uitgegevene officiëele stukken kunnen zien, dat de klacht over die „verregaande onrechtzinnigheid" betreft den kerkvorm en de kerkregeering, en niet de belijdenis van den weg der zaligheid. Indien een Hervormde het Pausdom aanhangt, is hij verschrikkelijk onrechtzinnig, en indien hij stemt voor tyrannie, ook van onbevoegden, in geestelijke zaken, dan is hij vreeselijk ongereformeerd. Nu is de kerkelijke organisatie der Hervormden van 1816 ook gansch niet zuiver: Zij heeft de Episcopaalsche Kerk tot moeder en het Duitsche landsheerlijke gezag tot vader. Maar de door het Classicaal Bestuur, en nu ook door het Provinciaal Kerkbestuur, vernietigde artikelen omtrent het Beheer, zijn op Gereformeerd standpunt nog veel afschuwelijker dan dat organisme, waarop, van zich Gereformeerd roemenden kant, zoo verschrikkelijk gescholden wordt," en hetwelk, voeg ik er thans bij, door het veel betere van 1848--1852 vervangen werd.

Waarde Broeder! De achtenswaardige en hooggeachte voorzitter van het Classicaal Bestuur van Amsterdam heeft in de Kerkeraadsvergaderingen van den 4den en van den 5den Januari verklaard, dat de daad der provisioneele schorsing, welke ons van die zijde zooveel smaad en hoon en vervolging berokkende, in het volle en vaste besef, dat God er ons toe geroepen had, verricht was. Nog heden ten dage is deze onze overtuiging ongeschokt, en zoo het Bestuur er morgen weêr toe geroepen wordt, zal het wederom diezelfde daad, op gelijke wijze, en op dezelfde gronden verrichten, ja, na de lezing van wat gij geschreven hebt niet het minst, met nog vaster overtuiging.

Wat mijzelven betreft, vergunne mij het publiek eene confidentie. Toen ik de donderbui zag opkomen, en zag dat ze vooral boven mijn hoofd zou losbreken, heb ik een Gethsemanè doorleefd, zooals ik geen tweede in mijn leven gekend heb. Ik heb geworsteld, om toch dien beker niet te mogen drinken. Ik had onder degenen, die ik mede zou moeten schorsen geen enkelen persoonlijken vijand; integendeel vele broeders en onderscheidene volgelingen, óók hoofden van gezinnen, waarvoor mijn dienst ten zegen was geweest; niemand der Kerkeraadsleden had mij ooit beleedigd, en met niemand had ik in eenige Kerkeraadsvergadering een boos woord gewisseld. Maar, *al had ik mijnen eigenen godvreezenden*, gelukkig reeds ontslapen, *vader* mede moeten schorsen, ik *zou het toch gedaan hebben, al ware vleesch en bloed dan ook bezweken.* En ik mag er dit aan toe voegen, dat in geen der veelvuldige vergaderingen, die het Classicaal Bestuur over die zaak moest houden, door niemand over *niemand* der geschorsten eenig hard oordeel geveld of nijdig woord gesproken werd. Ja, ging het al mijne medeleden gelijk het mij gegaan is, dan werd vooraf reeds vergeven al het misdadige, dat men dientengevolge ons met woorden of werken zou aandoen.

't Is treurig, dat zulk eene daad mannen treffen moest, met wie wij ons in den eenigen troost één gevoelden. Zij hebben echter nooit op formeele wijze het Classicaal

1) No. 26.

Bestuur in de gelegenheid gesteld, om de hoofdzaak der belijdenis tegenover hare bestrijders kerkrechtelijk te handhaven. Maar het Bestuur heeft het conflict niet gezocht, noch gemaakt, en er is voor ons gevoel geene afschuwelijker opvatting dan deze, dat wij een partijzet hebben uitgevoerd op het kerkelijk schaakbord. Wij gelooven dat Christus Jezus als Koning der Kerk ons voor het vraagstuk geplaatst heeft, en dat wij daaromtrent ook naar de beginselen van het Gereformeerd Kerkrecht gehandeld hebben, gelijk ook uit uwe studie zoo overtuigend blijkt.

Ik heb altijd professie gedaan van den juridisch-confessioneelen weg, gelijk Groen dien geteekend heeft, en het verblijdt mij zéér, dat ook Gij in het streven van de Heeren Rutgers en Lohman geen opvolging ziet van Groen's beginselen, al kan men zich wellicht op sommige zijner uitspraken beroepen.

Onbegrijpelijk genoeg heeft Dr. Kuyper, mijne brochure over het voorstel-Gunning-Chavannes hoogelijk geprezen, en men heeft mij zelfs verweten, dat ik nu omverwierp wat ik vroeger geschreven heb. Laat mij echter uit de bedoelde brochure slechts deze passage uitschrijven (bl. 57): „Het herstel van de Kerkelijke vergaderingen zou niet mogelijk zijn zonder toelating van alle dienstdoende Predikanten en Ouderlingen, en aangezien, helaas! menigeen van hen feitelijk buiten alle Christelijke Kerkgemeenschap staat, zou er een groot conflict kunnen ontstaan tusschen geloof en Kerkrecht, tusschen de erkenning volgen de *Belijdenis* en de erkenning volgens de *Reglementen*. Om uit deze moeilijkheid te geraken, heeft men misschien de poging gewaagd, eene poging die reeds om de geblevene rechtsgeldigheid van Art. XI *afkeurenswaardig* was, om *Classen in Classen te formeeren, alzoo eene nieuwe organisatie in de oude te stichten. Maar zoolang Predikanten of Ouderlingen toch geen vonnis van onrechtzinnigheid ten hunnen laste hebben, gelden zij voor elk Kerkrecht als rechtzinnig, al wordt het gaaf toegestemd dat zij zulk een ambt niet waardig zijn en reeds door hunne bestrijding of verzaking van de aan het ambt verbondene roeping zedelijk het ambt verloren hebben.* Mij dunkt echter, dat wij het voorbeeld van Paulus te volgen hebben, die de Corinthische Gemeente, zooals zij reilde en zeilde, beschouwde als „Gemeente Gods," als eene vergadering van „geheiligden in Christus Jezus," ja als van „geroepene heiligen;" deze hun naam gaf hem de gelegenheid om hen zoo te vermanen als hij deed, en zoolang zij dien naam wilden dragen, moesten zij niet alleen aan zulk eene Tucht zich gewennen, maar er zich ook naar gedragen. Wij hebben dat voorbeeld te volgen. *Reglementair staan nog alle Predikanten en Ouderlingen als medebelijders te boek, en moeten dus als leden der Kerkelijke vergaderingen toegelaten, maar daar ook naar den eisch van ambt en naam behandeld worden.*"

De door mij thans onderstreepte uitdrukkingen geven reeds genoegzaam te verstaan, dat ik mij zelven gelijk bleef. Om dit te doen zien, heb ik echter die passage niet aangehaald; ook niet, om te doen zien, dat ik reeds in den aanvang van 1885 zag, dat van de bedoelde zijde de stichting van eene nieuwe kerkgemeenschap bedoeld werd met terzijdestelling, ja met verbreking van de oude. Maar om u mijne hartelijke instemming te motiveeren met hetgeen gij aangaande de attesten-quaestie te Amsterdam (bl. 54) zoo juist opgemerkt hebt, „waar de aanvragers der attesten niet kerkelijk bewezen zijn bestrijders dier belijdenis te wezen, daar kunnen degenen die hen weren, geene handhavers der belijdenis (in deze zaak ten minste) zijn. Ongereformeerd is het breken met het kerkverband op dien grond."

Persoonlijk kan men weten, wie al dan niet rechtzinnig, liberaal, modern zijn, persoonlijk kan ik weten, dat deze of gene oneerlijk is, enz. Maar daarom weet ik het nog niet *ambtelijk*, weet ik het nog niet *rechterlijk*. Een burgemeester kan in zijn privé allerlei slechte dingen weten van A of B; evenzoo een rechter. Maar op dien grond zich als burgemeester of als rechter tegenover hem te gedragen, zou de willekeur in top

zijn. Zoo is het ook met een Kerkeraad als Kerkeraad, met een Classicaal Bestuur als Classicaal Bestuur gesteld. Men is voorzeker kerkelijk-onzedelijk, als men onrechtzinnig handelt of spreekt; maar zoolang dit niet kerkelijk bewezen is, mag een kerkelijk bestuur niet handelen, alsof dit reeds bewezen is. En daarom, al dringen er de Reglementen niet toe, geef ik toch in mijn kerkelijk ambt getuigenis van goed gedrag en van rechtzinnigheid, zoolang mij het tegendeel niet kerkelijk bewezen is.........

Deze uit heilige verontwaardiging voortgevloeide, steeds leerzame brochure had haar ontstaan te danken aan het door en door onhistorische opstel van de Heeren Lohman en Rutgers over de *Rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke Kerken.* Aan soortgelijke beweringen had reeds het uitstekend Referaat van César Segers haar ontstaan te danken: „*De verhouding van de locale Gemeenten tot de Ned. Herv. Kerk in haar geheel met het oog op de geschiedenis en het begrip Kerk*" [1]) maar aan die brochure zelve het doorwrochte stuk van denzelfden schrijver: „*De rechtsbevoegdheid der bijzondere Gemeenten van de Ned. Herv. Kerk of de plaatselijke Kerken*" [2]).

*** Over en weer kwamen ook nog vlugschriftjes, zooals „*Gereformeerde praatjes*" (ja wel p r a a t j e s); en: *Wie heeft gelijk? Is het naar Gods Woord?* De laatste sloegen den spijker op den kop.

Een aanzienlijke reeks van achtbare Amsterdamsche oudleden der Kerkelijke Commissie bleef ook niet achter om aan onze zijde plaats te nemen [3]). Vooral het door hen geuite vermoeden, dat Kuyper en de zijnen het Amsterdamsche Kerkegoed voor de Vrije Universiteit hadden willen gebruiken, en zelfs wel de Nieuwe Kerk hadden kunnen verkoopen, verwekte in hun kamp zulk eene (gemaakte) verontwaardiging, dat de heer Lohman een gefingeerden adviseur liet optreden, om die mannen voor gek te verklaren, en meteen het Classicaal Bestuur te hoonen, zooals een ongenoemd raadsheer dat doen kan zonder veel vrees voor de Strafwet te koesteren [4]).

Ging dat Protest uit van verschillende partijen, niet alzoo „*De Kerkelijke kwestie van liberale zijde beschouwd*" door B. A. van Doorn, een man die, sedert jaren van nabij met den kerkelijken strijd bekend en met ijver en scherpzinnigheid voor een liberaal régime gestreden hebbende, menige juiste opmerking maakte, evenals in zijne „C r i t i e k *over eenige geschriften in zake den strijd op kerkelijk gebied*" [5]).

1) Leyden bij A. A. Rensink 1885.

2) Leyden bij E. J. Brill.

3) Zie *Het Handelsblad*, No. 17739.

4) *Ontoerekenbaar*, Amsterdam, Höveker en Zoon. Vgl. ook *De Heraut* van 2 Mei, waarin Kuyper dat protest „ergerlijke infamie" noemt, wel een bewijs dat het niet zoo geheel en al uit de lucht gegrepen was.

5) Die beide goed geschrevene opstellen verschenen bij *J. H. en G. van Heteren* alhier.

Het machtige „*Medegetuigenis*" van J. H. Gunning Jr. [1]) versterkte veler zedelijke antipathie, en behelst o. a. tegen het voorstel van deeling, schikking, onderhandeling deze juiste stelling, dat men niet onderhandelen mag met hen die men in revolutie tegen Koning Jezus acht te zijn; terwijl de zeker in Friesland veel gelezene brochure (van mijn waarden opvolger te Spannum?): „*Handhaving van de orde en de Leer in de Ned. Herv. Kerk*" der groote menigte vele wapenen biedt ter onzer verdediging [2]).

Zelfs *De Gids* toonde zich niet afkeerig van de Kerkelijke Kwestie. 't Was Prof. Doedes die met zijne welbekende logika deze in kerkelijke vraagstukken niet thuis zijnde volgelingen voorlichtte op eene wijze, zijner waardig. Het slot van zijne merkwaardige verhandeling teekent ook mijne zienswijze zéér opmerkelijk aldus:

„De vorige week stond ik in onze Utrechtsche Senaatskamer voor het portret van Gisbertus Voetius, den vooral ook door onze „Gereformeerden" zoo hoog vereerden Auteur van de Politica Ecclatiastica. O hoogvereerde Voetius, dacht ik, wat zou wel uw oordeel geweest zijn over dergelijke handelingen, als thans tot dat Amsterdamsche kerkelijk conflict geleid hebben? Zijn zij volgens U conform de door U gehuldigde en verdedigde beginselen van Gereformeerd Kerkrecht? Is het in die Commissie en in dien kerkeraad *in alles* echt en recht Voetiaansch toegegaan? *'t Was mij, alsof op het gelaat van Voetius een trek kwam, die aan alles eerder denken deed, dan aan betuiging van sympathie*".

't Ligt niet in mijn plan, eene kritische beschouwing, of ook maar eene inhoudsopgaaf te geven van de verschillende geschriften, die naar aanleiding van onze schorsing het licht zagen. De gedachten werden uit veler harten openbaar. Wij onderscheidden tusschen Godgeleerde en Juristische schrijvers. Over de laatste, de geworvene hulptroepen, spreek ik liefst niet. De *Kerkelijke Courant* heeft hen onder handen gehad, en nog veel te goedgunstig behandeld; ik begrijp niet, dat mannen, als van Bemmelen en Sanders, zulke dingen hebben durven uitgeven. Over de eerste sprak ik reeds, en zou ik nog menig woord willen zeggen, indien ik niet vreesde, dat mijn geschrift te lijvig zou worden. Deed ik dat, en zou ik daarbij ook alle mijne gevoelens uitspreken, dan zou ik voorzeker aan Mr. J. A. Levy, Advocaat te Amsterdam, in zijne zeldzaam schoone, heldere en grondige brochure (*De Amsterdamsche Kerk-tuchtzaak naar rechten*) den eerepalm toekennen. Wat Dr. Kleyn op Kerkelijk gebied deed, dat deed Mr. Levy van uit het oogpunt des burgerlijken rechts [3]) Hij scheurde het advocatenwarnet van Lohman en tutti quanti aan flarden, en hoogst opmerkelijk blijft

1) Bij W. A. Beschoor te 's Hage, 1886.
2) Bij J. Campen te Sneek.
3) Vgl. ook *Het Handelsblad* No. 17847 en 48.

het dat een Israëliet den geest onzer Kerkelijke Reglementen veel beter toonde te kennen dan de ook in Kerkelijke Zaken niet onbedreven „anti-revolutionaire" Woordvoerder en Hoogleeraar de Geer, jarenlang der Confessioneelen Voorzitter. Maar ik zou mij ganschelijk niet tevreden toonen over de houding, door Prof. J. H. Gunning Jz. in zijne tweede brochure [1]) en door Dr. Ph. J. Hoedemaker [2]) aangenomen. Want bij alle goede en zelfs voortreffelijke dingen, die zij geschreven hebben, toonden zij toch niet te begrijpen, dat het Kerkverband juist daarom zóó krachtig gehandhaafd moest worden, omdat het in vrijwillig afgelegde beloften gegrond is, en dus een onafwijsbaren eisch der zedelijkheid is voor elken Kerkbestuurder, een iegelijk die zijne beloften verbreekt en dus het Kerkverband verwoest maar niettemin de voordeelen daarvan wil blijven genieten en er anderen van berooven, eenvoudig naar de voorschriften van het Reglement te tuchtigen; zoo niet, dan heeft de brutaalste dief als het beste Kerkeraadslid het hoogste woord en het grootste voordeel; ik nu doe aan *Brigantisme* nooit meê, onder welken naam ook.

Voor Prof. Gunning was de schorsing niet reglementair noodwendig, voor ons was ze een heilige plicht; Gunning zag in de omstandigheid, dat niet allen van de zekerheid der breuk door de aanneming van Art. 41 overtuigd waren, den grond eener herstelling onder conditie van intrekking van dat Artikel en onder het openen van uitzicht op reorganisatie van ons Kerkbestuur; door ons, die nooit de stem des Vromen Volks of der Gemeente of der Conscientie beschouwd hebben als richtsnoer van ons eigen gedrag of van onze prediking, mocht zulk een accoordje nooit gezocht noch goedgekeurd worden. Gunning verwachtte veel van de wettiging der Kerkrechtelijke motieven „door de meerderheid"; wij hebben alleen te vragen naar de goedkeuring van onzen Zender, die gewoonlijk eerst, als er een ander geslacht is opgetreden, zijn oordeel op aarde openbaar maakt [3]) Allerongelukkigst is steeds het verbinden van geliefkoosde bedoelingen met de eenvoudige voorschriften die wij hebben te volgen. Omdat de een *dit*, en een ander weêr *wat anders* beoogde, hebben de vrienden veelal hun Kerkelijken plicht verzuimd, en is Kerk en Gemeente niet alleen door onkerkelijkheid verstrooid, maar ook door plichtverzuim verzwakt, verdonkerd, vergiftigd

1) *Nog een getuigenis in zake het Kerkelijk incident*, evenals het eerste, door Beschoor te 's Gravenhage uitgegeven.

2) *Open brief aan Dr. A. Kuyper;* Utrecht, A. van Bentum; *Machtsvertoon of Wettig Gezag?* en: *Waarom ik geen deel neem aan het Kerkelijk Congres?* Beide bij J. A. Wormser te Amsterdam.

3) Vgl. bl. 9—10.

geworden. Wat zal men zeggen van een ambtenaar bij de Justitie die, omdat hij zelf wel eens gezondigd heeft, of in andere opzichten zich slap aanstelde, op dien grond den plicht niet wil doen, die hem duidelijk aangewezen wordt? Wie ter wereld heeft het recht, zich te ontslaan van zijnen plicht te doen, omdat dit niet strookt met Geloofsverwachtingen, met hoogverhevene bedoelingen, met de inzichten van vrome wenschen, en dan toch inmiddels maar op zijn post te blijven?

Ik begrijp waarlijk van zulk eene zedeleer niets, dan dat zij onzedelijk en onredelijk is. En wat zal ik zeggen van Dr. Hoedemaker's brochures en pogingen? — Het zij mij vergund, de bespreking daarvan aan een ander over te laten, beter dan ik in staat zijne ongestadigheid te teekenen, en zijne beteekenis in de Kerkelijke wereld te beschrijven. Iemand die het onvereenigbare op het papier vereenigt, en zich alleszins genegen toont, aan Kerkelijke bestuurders, die zijnen ambtgenooten aan de Vrije Universiteit plichten van eerlijkheid en goede trouw leeren, de ooren te wasschen, en inmiddels ook met hunne Kerkelijke plannen niet ingenomen is, moge op een ander gebied een man van beteekenis zijn, met betrekking tot dit onderwerp heeft hij niets gedaan, des besprekens waardig, dan de smart en smaad, anderen en ook zichzelven aangedaan.

Doch hoe dit zij, waar mannen als Gunning en Hoedemaker, overigens niet te verachtene pleitbezorgers, niet beters wisten te geven, daar bleek het ook velen broederen des te duidelijker, dat de Synode den weg op moest, dien zij tot den einde vastberaden, schoon met diepe smart, bewandeld heeft.

Maar den machtigsten indruk maakte wel de stem van *Jr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland* in het *Handelsblad* van 10 Januari, N°. 17628 (*Avondeditie*), gelijk men ziet, reeds zoo spoedig mogelijk na onze daad weerklinkende, ons om meer dan éène reden goeden moed, en der Kerke en der Natie blijde hoop inboezemende. Zijn brief, geheel uit zijn hart geschreven, is te belangrijk, dan dat wij hem niet in zijn geheel zouden opnemen.

Geachte Redactie!

In uwe beschouwingen van de laatste dagen straalt het streven door, om de staatkundige anti-revolutionnaire richting aansprakelijk te stellen voor de kerkelijke beweging ten uwent. Is die opvatting wel billijk? Behoort niet het staatkundig terrein volstrekt gescheiden te blijven van het kerkelijk terrein? Allen die in waarheid scheiding van Kerk en Staat voorstaan, hebben zorgvuldig toe te zien, dat men niet in de staatkunde iemand verkettere op grond van de gedragslijn door sommige zijner vrienden in kerkelijke zaken gevolgd. Trouwens de staatkundige anti-revolutionnaire richting heeft een eigen, openbaar program, waarin uiteraard niets voorkomt wat op deze kerkelijke beweging ziet.

Evenmin als het billijk ware, om de liberale partij als zoodanig verantwoordelijk te

stellen voor het anti-militarisme door eenige harer schranderste leiders voorgestaan, evenmin verdient de anti-revolutionnaire partij te worden berispt of geprezen voor de houding door eenige harer voormannen in het kerkelijke aangenomen.

Wat mij betreft — en dit strekke tevens tot antwoord op menige vraag mij dezer dagen gedaan — ik schroom niet, met allen eerbied voor anderer inzicht te verklaren:

1o. dat de handelingen die tot de schorsing van Amsterdamsche predikanten, ouderlingen en diakenen aanleiding gaven, door mij diep worden betreurd;

2o. dat ik het thans plicht acht voor elke gemeente van de Ned. Hervormde Kerk in ons vaderland, om bij de beroeping van predikanten, bij de benoeming van ouderlingen en diakenen en bij de keuze van een kiescollege, geen stemmen uit te brengen op eenig persoon hoe uitnemend ook, zonder volkomen verzekerd te zijn, dat hij zijne bediening nimmer zal gebruiken om verzet te plegen tegen de kerkelijke organisatie waaronder hij is aangesteld.

Met deze verklaring vertrouw ik te blijven goed anti-revolutionnair.

Ik heb de eer te zijn,

9 Januari 1886. Uw dw.

G. J. Th. Beelaerts van Blokland,

lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Te vergeefs zocht een zijner Collega's in de Kamer, de eerstaanwezende adviseur der paneelzagerij, den indruk van dat schrijven, tevens eene herinnering van het weggeborgen program der ware Antirevolutionairen, weg te nemen. Beelaerts van Blokland liet zich niet tot het voorgestelde houden van eene discussie over kerkrechtelijke vraagstukken bewegen, maar beantwoordde de uitnoodiging, waarbij het toen reeds uitgevondene „Chassinet'' zijne diensten moest bewijzen, op de volgende wijze (*Handelsblad* van 19 Januari, N°. 17636, *Avondeditie*):

Aan den HoogWelGeboren Heer Jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman *te Amsterdam.*

Amice, Collega!

Kunt ge beseffen, dat Uw schrijven, door de nieuwsbladen ontvangen, mij eenigszins verwonderde? Zoo ja, des te beter.

Met belangstelling vernam ik daaruit, welke aanleiding er voor U bestaan heeft om den 6 Jan. ll. op te treden aan het Commissariaat van Politie en in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Ware het mij destijds gegeven U te adviseeren, mijn advies zou met twee woorden geweest zijn: Onthoud U.

Intusschen, wat gebeurd is, is gebeurd, en nu bevreemdt het U, dat er ergernis is gegeven, en dat tal van leden onzer Kerk, die ge, dit weet ik zeker, als vrome Christenen waardeert en liefhebt, hunne diepe smart over het voorgevallene niet kunnen verbergen? Toch weten we, dat waar wind is gezaaid, storm wordt geoogst.

Maar ge vraagt thans van mij een advies. Zie, onder andere omstandigheden zou in dat verzoek het gevaar kunnen gelegen zijn, van mij hoogmoedig te maken. Ditmaal echter bestaat daarvoor geen vrees; want uit uwe beschouwing blijkt, dat ge zelf een zeer beslist oordeel over de kerkelijke toestanden ten uwent hebt, gelijk ik trouwens geen oogenblik betwijfelde.

Uw verzoek komt dus neer op een voorstel, om een openlijk twistgeschrijf aan te vangen. Wil mij ten goede houden, dat ik dit voorstel tot een kerkrechterlijk tournooi

voorshands niet aanneem. De vervulling van uwen wensch komt mij niet profijtelijk voor aan Kerk of Staat, noch bevorderlijk aan de strekking van mijn schrijven van 9 Januari ll., waarvan ik geen woord terugneem.

Vereenigen wij ons liever in de bede: „*Uw Koningrijk kome*".

Geloof mij, t. t.

G. J. Th. Beelaerts van Blokland.

Menige brief en hartelijke handdruk gaven bovendien zedelijken steun; tegenover al den smaad dien wij leden vonden wij daarin eene hooggewaardeerde vergoeding; zelfs sprak eene door vele honderde leden bijgewoonde meeting in het Nutsgebouw, onverholen hare sympathie uit. (*Hand.* v. 18 Jan. N⁰. 17635).

Maar boven dat alles stond de machtige hulp van dien God, in wiens naam wij opgetreden waren. Geen oogenblik werden wij geschokt in onze overtuiging, dat wij onzen plicht gedaan hadden. Soms scheen het ook wel, alsof ons Bestuur bij gebrek aan physieke krachten ineenzinken zoude. Onze bejaarde, en toch nog ijverige medewerker Höveker, op zijn eigen kantoor van den morgen tot den avond geprikkeld, moest, zou hij geene beroerte krijgen, voor zijn lidmaatschap bedanken. Onze trouwe vriend uit Hilversum, de Eerwaarde Ham, mocht om zijne borstkwaal de vergaderingen niet langer bijwonen; zijn secundus, de heer van Lindonk, die, een der mannen die met de Heeren Pierson, Oyens, van der Linden enz. de dienst des Woords hersteld hebben en van alle Amsterdamsche kerkelijke zaken volkomen op de hoogte was en bleef, mocht om zijner gezondheids wil evenmin aan de werkzaamheden deelnemen. De Graaf en Adriani konden niet op hunne sterkte roemen, en Laurillard kwam nabij den dood. Ik sleepte mijzelven voort. Op de inzinking van de *primi* was dan ook de hoop van allen gebouwd, die in de *Secundi* geene hinderpalen zagen. *De Standaard* liet daarvan blijken door het volgende, evenals zoo vele andere, onjuiste bericht. Toen wij geroepen werden, de Tuchtzaak wederom te behandelen, verscheen deze mededeeling in dat blad:

„Die leden van het klassikaal bestuur, die in den kerkeraad reeds aan de behandeling van deze zaak hebben deelgenomen, zijn onbevoegd, om hierin verder te handelen. Zijn we wel ingelicht, dan geldt dit niet van ds. Posthumus Meyjes en van ds. De Graaf, maar wel van dr. Vos, ds. Van der Dussen en den heer Hermanides, voor wie dan de hh. ds. Baart de la Faille en de heer Heybrock zullen moeten optreden; terwijl voor ds. Van der Dussen, die zelf reeds secundus is, op andere wijze zal moeten worden voorzien."

Maar die hoop werd beschaamd. Eerst nadat de zaak door de Synode in beginsel beslist was, werd de Graaf opgeroepen; later wensch ik een woord

over zijn heengaan te spreken, maar meen hier toch wel te mogen zeggen, dat, hoezeer de schorsing zijn hart aangreep, er zijne hartkwaal, waaraan hij bezweek, niet door verergerd is geworden. Wij bleven allen gespaard. Eén broeder echter, die in de Gemeente ons bijzonderlijk steunde, werd door den dood van ons weggenomen.

De Winter stelde de sterkste longen op een zware proef. Het einde van Februari zag reeds voor de achtste maal het sneeuwkleed over daken en straten uitgespreid. De levenwekkende zon liet zich niet zien. De lucht was grauw, kil, dood.

De Kerkelijke Kwestie was echter nog ongunstiger voor onze gezondheid; zij greep ons en onze vrouwen sterk aan. Alzoo ook den Nestor van onze collega's, den invloedrijken en beminnelijken van Marken; hij, die zooveel ellendigs meê doorleeft had, was hoogelijk met de schorsing ingenomen: „de Gemeente zal er hen ten allen tijde dankbaar voor zijn," verklaarde hij, en nooit heb ik hem zoo opgetogen gezien als bij een bezoek in de eerste dagen van Januari, ondanks het ongunstigste weder, mij gebracht. Misschien heeft de agitatie, waarin hij deelde, de zwakke plaats in zijne borst te sterk aangetast. Althans hij werd spoedig daarop gevaarlijk ziek. Maar hij herstelde weêr, en was nog den 29sten Maart op het Ministerie; den 2den April bezocht hij zelfs nog den kranken collega Laurillard. Doch zelf was hij reeds den 10den opgenomen in het Vaderhuis, bloedvergiftiging (ten gevolge van onvoorzichtigheid), was, naar men zegt, de aanleiding.

Voor het eerst na vele dagen scheen de zon liefelijk, toen van Marken (14 April) begraven werd. *Zorgvliet* [1]) genoot van hare stralen, en wij niet minder: Dr. Stricker en Ds. de Graaf, die in 't zelfde jaar der smarten weggenomen zouden worden, waren mede tegenwoordig. Wij hadden o zoo gaarne de Kerkelijke Kwestie helpen begraven, maar ook daar vloot onze zorge voor het licht der hope! Wij gevoelden het, dat wat ten Kate daar tot van Marken sprak, dat mocht ook mutatis mutandis van onze daad gezegd worden, als de daad van herders, die ondervonden dat de Overste Herder het wél met hen maakte.

„Toen de Uwen 't afscheid naadren zagen,
Hoe heerlijk 't troostwoord dat Ge spraakt:
„God heeft het wèl met mij gemaakt —
„'k Heb niets te vragen, niets te klagen."
Geen wolkje' op de ondergaande zon!
Slechts dank naamt ge op de reize mede:
Gij, 's Heeren dienstknecht, gingt in vrede,
Gelijk een andre Simeon!

1) Zie *Handelsblad* v. 15, 17 en 18 April; alsmede het *Predikbeurtenblad* van 18 April.

Wie, die, in nood en duizend vreezen,
  Tot hem om raad en hulpe kwam,
  Wat dolend schaap, wat hongrend lam,
Heeft hij koelzinnig afgewezen?
  Hij had iets van dat Herdershart,
Dat in de borst zijns Meesters klopte,
Dat balsem der genezing dropte
  In de open wond van èlke smart!"

Doch keeren wij terug tot de levenden, en dus strijdenden, op den grooten akker des Woords. De uitslag kan in weinig woorden uitgedrukt worden. Naarmate het jaar 1886, en ook het proces zijn einde naderde, verflauwde de toejuiching en verzwakte de ondersteuning, die de Geschorsten vonden; terwijl ik vertrouw, dat die Predikanten en Ouderlingen, die uit vrees voor de vromen of uit gemakzucht hun ontslag uit de Kerkelijke Besturen namen, op den duur geen vrede zullen voelen. Deze afneming is evenwel niet alleen te danken aan de kerkrechtelijke behandeling van de zaak, maar ook aan het gedrag der Geschorsten, de houding van Kuyper, en vooral aan het licht dat over zijn karakter, zijne beginselen, en over geheel het werken van zijnen staf met Januari begon op te gaan. De een zag er met den Redacteur van het niet-officieel gedeelte der *Kerkelijke Courant* (N°. 25) een hoogst gevaarlijk mysticisme in: *Satan* zich hullend in het kleed van een *Engel* des *Lichts;* — *Satan*, de duizenden aangrijpend, voortsleurend, in Dweeperij bedwelmend, tot geestelijken Waanzin ontstekend; — *Satan*, wat door God Almachtig tot den grootsten zegen voor de menschheid en het waar cement van hare gemeenschap bestemd is, omzettend in den grootsten vloek voor haar en de blijvende oorzaak van hare verdeeldheid." De ander raadpleegde zijne oude liefde jegens dien leermeester en dezen voormaligen medestander, die toch ook niet aan de zijde van de Geschorsten stonden. Een derde ging te rade met de belangen zijner gemeente, of zijner beurs, of zijner eer. Maar over het algemeen was de liefde tot de Vaderlandsche Kerk, tot de orde die bij eene democratische Kerkinrichting, gelijk de onze, eene eerste levensvoorwaarde is, tot eerlijkheid en goede trouw, tot den Evangeliearbeid onder de in den naam des Drieëenigen Gods gedoopte natie, de drijfveer die tot het kiezen van onze zijde — om mij een enkele maal dus uittedrukken — bijna de gansche Kerk tot tegenweer dreef.

„*Nous maintiendrons!*" *Vindicamus patrimonium*! „Wij laten ons niet uitzetten, noch berooven, noch verdeelen!" Zelfs „Liberalen" en „Modernen", die in slaap gevallen waren uit moedeloosheid, werden wakker te Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Kampen. Met hen zal onze kamp nog zwaar

kunnen worden. Zij hebben over vele krachten en stemmen te beschikken. Zoo zij overwinnen, — het zal zeker tot behoud van de reglementaire Gemeente zijn [1]), want *zij* zijn niet langer de mannen van den „vooruitgang"; hunne kleuren zijn tamelijk verbleekt en hun hart keert terug naar het

1) Vgl. de Programma's, die alle een behoudend karakter dragen, maar ook alle richtingen in zich sluiten. Ten voorbeelde nemen wij dit verslag over.

„Zooals wij in ons vorig Avondblad kortelijk mededeelden, heeft zich te Rotterdam eene vereeniging geconstitueerd tot behoud der Nederduitsche Hervormde gemeente aldaar. Zij berust op de volgende grondslagen: „Allen, die de Nederlandsche Hervormde Kerk liefhebben en getrouw wenschen te blijven aan de beloften, bij het doen hunner belijdenis afgelegd, kunnen als leden der Vereeniging worden aangenomen. Het doel der Vereeniging is, het protestantsch beginsel naar den geest van het Evangelie te handhaven."

De vergadering, welke tot deze uitkomst leidde, werd Zaterdagavond gehouden in de zaal Caledonia, onder voorzitterschap van mr. C. Wesenhagen, die in zijn welkomstgroet aan de opgekomenen, tevens dank betuigde aan allen, die (ten getale van 116) bij schriftelijke verklaring reeds van hunne instemming hadden doen blijken. „Deze vereeniging, zeide hij verder, behoeft geen kiesvereeniging te worden; dit hangt geheel van de omstandigheden af. Leden van bestaande kiesvereenigingen behoeven op dien grond geen bezwaar te hebben, tot de nieuwe vereeniging toe te treden. Wij wenschen, als gemeenteleden daartoe recht hebbende, de kerkelijke vraagstukken te behandelen; ons in verband te stellen tot leden der Ned. Herv. gemeente elders woonachtig; waar dit noodig is voor onze belangen zorg te dragen, en in breeden kring de gemeenteleden op te wekken en aan te sporen om van hunne kerkelijke rechten en verplichtingen gebruik te maken, ook door stemming op candidaten van bestaande kiesvereenigingen. Zóó wordt er voor de toetreding een breede grondslag gelegd. De invloed der zoogenaamde „overheerschende" gereformeerde partij in de gemeente kan op zichzelf op dit oogenblik tot betrekkelijk geringe afmetingen worden teruggebracht en zou bij ernstigen tegenstand nog minder in beteekenis worden. Zij heeft hare heerschappij dan ook louter en alleen te danken, gedeeltelijk aan de lauwheid, gedeeltelijk aan de onverdraagzaamheid aan de zijde van „ons", tot dusver hare tegenstanders in naam, maar niet metterdaad. En zoo tracht zij, hierop steunende, hare zwakte te dekken door eene groote mate van heerschzucht en eene avontuurlijke willekeur. En nu wordt zij daarbij wel gesteund door een tijdelijk overwicht, doch bij eenigszins ernstige tegenkanting zal dit haar streven haar niet gelukken".

In de toekomst zou het drijven dier partij evenwel gevaarlijk kunnen worden, wanneer zij in haar kerkverwoestend streven onverhinderd mocht voortwoekeren. De gaven van enkele leiders niet te na gesproken, gelooft spr. dat men in de gedweeë volgelingen veelal niet aan eenige wetenschappelijke ontwikkeling en dus ook niet aan eigen oordeel denken mag.

Bij het daarop gevoerd debat, ontwikkelde een der aanwezigen de stelling: dat eene gemeente die zich naar Christus noemt, ook behoefte aan Christus moet gevoelen. Dit werd hem ook beaamd, doch onder bijvoeging dat men alle krachten moet aanwenden in eensgezindheid, en dat die niet zal komen wanneer men in de omschrijving van het doel der Vereeniging dogmatisch te werk gaat. Daarom moet dan ook in de omschrijving sprake zijn van „*den geest* van het Evangelie". Die geest ligt niet in historie, maar in liefde, en deze behooren protestanten toe te passen.

Nadat met luiden bijval de behoefte aan eene vereeniging als de bedoelde was erkend,

miskende Kruis van Christus. En elke overwinning hebben zij te danken aan hunnen voormaligen vriend en gebleven geestverwant *Dr. Abraham Kuyper*. Onze oude en jonge vrienden werden bij toeneming wakkerder, moediger, beslister. Er werd als van zelf een betrekkelijk breede phalanx van mannenbroeders gevormd, post gevat hebbende in het Centrum, om de Kerk, ondanks alle hare gebreken en schuld, van harte te dienen en te verdedigen [1]).

---

werd medegedeeld, dat zich nog velen als leden hadden aangesloten, zoodat men reeds het cijfer van 201 had bereikt.

Het bestuur werd ten slotte aldus samengesteld: J. J. Van Willigen, *voorzitter:* A. C. Wesenhagen, *onder-voorzitter;* A. Jansen, *secretaris;* D. J. P. Storm Lotz, *penningmeester;* verder: A. Hartevelt, P. H. Smalt en H. W. De Critter.

1) Zéér merkwaardig is het, dat tegenover het ééne zwakke door Dr. Merens in *het Wageningsche Weekblad* voortreffelijk weêrsproken getuigenis van den hoogbejaarden, sedert jaren van onze Kerk Gescheiden, en nooit bijzonder met de Kerk ingenomen. *Elout*, eene missive geplaatst werd door hoogstaanzienlijke en andere invloedrijke Kerkelijke mannen, die als het programma der naaste toekomst beschouwd mag worden. Zij mag dus — tevens tot besluit van deze beschouwing — in dit geschrift niet ontbreken.

Geachte medeleden onzer Nederlandsche Hervormde Kerk!

Gij hebt U met ons verbonden zooveel in uw vermogen is tot de welvaart en den bloei onzer kerk mede te werken. Daarom is het ons, met het oog op de omstandigheden, waarin zij thans verkeert, eene diep gevoelde behoefte des harten, om een ernstig woord tot U te richten.

Het is U bekend, dat het welzijn onzer kerk nu wezenlijk bedreigd wordt, vooral door twee met elkander in verband staande stroomingen, die, wanneer zij niet op de rechte wijze te keer gegaan worden, zelfs haar bestaan in gevaar zouden kunnen brengen. Wij bedoelen de zoogenaamde gereformeerde beweging in haar midden en de gezindheid van niet weinigen met betrekking tot eene aanstaande herziening van art. 168 der Grondwet.

Het zal niet noodig zijn lang stil te staan bij de verstoring, welke door de eerstgemelde beweging reeds in enkele van onze kerkgemeenten is te weeg gebracht. Het streven der partij, die, met verbreking van orde, tucht en gehoorzaamheid aan de voor onze kerk, gelijk voor elke vereeniging van menschen gestelde regels, zich ten onrechte uitsluitend als de ware gereformeerde kerk wil doen gelden, is verderfelijk voor het behoud van den vrede in de kerk en voor de verzorging der belangen, die zij volgens hare roeping heeft te behartigen. Onze kerk is niet alleen de nationale kerk, aan wier ontstaan en ontwikkeling onwaardeerbare herinneringen van ons voorgeslacht zijn verbonden, maar zij is bij uitnemendheid Volkskerk, waarin onze Natie voor een goed deel opgevoed en tot hare tegenwoordige beschaving opgewassen is. Wij achten het eene vrucht van historische ontwikkeling, dat die kerk niet uitsluitend voor „gereformeerden" open staat, maar dat daarin allen kunnen worden gedoopt en onderwezen en in de gelegenheid zijn de blijde boodschap des heils in onzen Heer Jezus Christus te vernemen.

Deze voorrechten en zegeningen hebben wij aan de onbelemmerde prediking van het Evangelie in de Nederlandsche Hervormde kerk te danken en hoe zouden wij dan ons protestansch beginsel van vrijheid, vooruitgang en ontwikkeling kunnen verloochenen door ons weder te buigen onder het juk eener geheel verouderde kerkorde, die onze „gere-

Het onverkwikkelijk gekibbel over Ethisch, Irenisch, Confessioneel enz., is geëindigd; verschillende ellendige partijschappen onder de kinderen van

---

formeerde" medechristenen zeggen weder in te voeren, maar die zij zelven wel genoodzaakt zijn op cardinale punten ter zijde te stellen?

Onze belijdenisschriften, eerwaardige gedenkzuilen van het geloof onzer vaderen, zouden ook wij niet willen missen. Ook wij staan op den bodem van de belijdenis der kerk; maar is het met de vrijheid in Christus en met een goed geweten bestaanbaar deze belijdenisschriften op nieuw als onvoorwaardelijk bindend op te leggen aan de leden Zijner gemeente?

Eveneens zijn wij van oordeel, dat het belijdend karakter der kerk niet naar eisch is gehandhaafd; doch wij achten het onbillijk en onjuist uitsluitend onze kerkelijke besturen voor den toestand der kerk verantwoordelijk te stellen. Ware er een krachtiger geloofsleven in de gemeenten geweest, de samenstelling en invloed dier besturen zouden daarvan blijk hebben gegeven. Niet de uitnemendste organisatie toch, niet de voortreffelijkste belijdenisschriften zijn het hoogste voor en in de kerk: haar Een en haar Al is en blijft de voor ons gekruisigde en opgewekte Heer zelf, het verheerlijkt Hoofd der gemeente, levende en werkende in al Zijne leden.

Moge dan ieder lid onzer kerk, die het wèl met haar meent, er zich voor wachten, door deze strooming te worden medegesleept en zich niet alleen onthouden van elke daad waardoor zij zou worden bevorderd, maar vooral ook ijverig en nauwgezet de middelen te baat nemen, die de tegenwoordige kerkorde in haar stem- en kiesrecht aanbiedt om dezen verkeerden invloed te stuiten.

Getuigt deze geheele beweging niet van liefde voor de vaderlandsche kerk, maar veeleer van afkeer van hare rechtens bestaande inrichting, niet minder is dit het geval met de beschouwingen dergenen, die artikel 168 der Grondwet bij de aanstaande herziening van deze liefst geheel opgeheven, althans aanmerkelijk gewijzigd wenschen te zien. Ook bij dit gewichtig belang is het welzijn onzer kerk nauwer betrokken, dan menigeen naar oppervlakkige beoordeeling denkt.

Toegegeven zelfs, dat het in het afgetrokkene wenschelijk ware om in den eenen of den anderen vorm tot eene geldelijke afrekening tusschen den staat en de kerkgenootschappen te geraken, zoo zou dit toch nimmer mogen geschieden dan met eerbiediging der zedelijke en historische, plechtig gewaarborgde rechten der kerkgenootschappen. En nu moeten wij ronduit verklaren, onder de verschillende voorstellen, welke tot dusver tot invoering van eene volstrekte financiële scheiding tusschen kerk en staat zijn gedaan, geen enkel te hebben aangetroffen, dat niet tot miskenning van bij de Grondwet verzekerde rechten in de praktijk tot eindelooze moeilijkheden leiden zou.

Wij kunnen daarover hier niet in verdere bijzonderheden treden. Moge het genoeg zijn na ernstig onderzoek en rijp beraad onze overtuiging uit te spreken, dat, nu de staat meer dan zeventig jaren dit artikel heeft gehandhaafd en uitgevoerd, en niet bij machte schijnt in de plaats daarvan bepalingen vast te stellen, die, evenzeer als de bestaande, aan de billijkheid en aan de bovenbedoelde rechten der kerkgenootschappen beantwoorden, hij verplicht is art. 168 in beginsel te behouden.

Omtrent dit groote belang, waarmede de uitwendige inrichting onzer volkskerk geacht moet worden te staan of te vallen, mag geen harer leden onverschillig wezen.

Zij moeten daaraan vooral ook indachtig zijn, wanneer en voor zoover zij als staatsburgers geroepen worden om deel te nemen aan de verkiezing onzer volksvertegenwoordigers. Na de ontbinding der Staten-Generaal, die aan de tweede lezing der grondwets-

hetzelfde huis zijn verdwenen; de broeders staan bij toeneming schouder aan schouder; de zoo vaak geroemde Oud-Hollandsche eendracht verschijnt weêr in hare groote waarde; de Nederlandsche Leeuw, die den dood nabij scheen, richt zich op, schudt zijne manen, en legt den rechterpoot op het kostbaarst kleinood der Natie.

»Zij zullen haar niet hebben!
De Kerke van dit land
Zij bleef bij alle zonden
Gods en der Vaadren Pand.
Zij zullen haar niet hebben
De Brekers van deez' tijd!
Niet om hun prooi te wezen
Heeft God haar ons bevrijd!

Zij zullen haar niet hebben
Zoolang deze IJstad staat;
Zoolang in Hollandsche aadren,
Eén polsslag Hollandsch slaat;
Zoolang er heldenzielsgloed
In enkele leden blaakt;
Zoo lang de Geest des Heeren
Bij list en aanslag waakt.

De uitslag van het kerkelijk geding werd beschreven, en de indruk, dien

herziening moet voorafgaan, trachte ieder in zijn kring de verkiezing te bevorderen van mannen, die aan onze vaderlandsche kerk een goed hart toedragen.

Ondergeteekenden ouderlingen en oud-ouderlingen der Nederlandsche Hervormde kerk hebben zich uit liefde tot die kerk gedrongen gevoeld op het bovenstaande uwe aandacht te vestigen.

Februari 1887.

Jhr. Mr. J. A. Singendonck, Mr. J. P. J. A. Graaf van Zuylen van Nijevelt, Dr. L. R. Reijnen, Mr. O. W. Star Numan, te *'s Gravenhage.* H. Höveker, C. Roosmale Nepveu, J. H. van der Linden, C. Hermanides, Dr. J. W. Gunning, te *Amsterdam.* H. W. de Critter, B. H. Metzuij, L. A. E. Suermondt, J. M. A. Bicker Caarten, te *Rotterdam.* Dr. J. J. Doedes, Mr. M. Crommelin, Jhr. E. van Weede van Dijkveld, te *Utrecht.* Mr. H. O. Feith, Dr. E. F. Kruijf, Dr. Is. van Dijk, te *Groningen.* J. van der Voort, D. J. R. Jordens, te *Zwolle.* K. J. H. Wasch, J. F. Rest, te *Middelburg.* Mr. J. H. C. Cazius, A. M. K. W. Baron van Ittersum, te *'s Hertogenbosch.* J. A. F. L. Baron van Heeckeren, te *Maastricht.*

het maakte op wie niet in Dr. Kuyper geloofden, in algemeene trekken geschetst. Thans rest mij nog, een blik te doen slaan op hetgeen door hem en zijne volgelingen daarna aan het daglicht gebracht werd. De formatie van de „de doleerende Kerk" is het besluit van dit geschrift.

Dit punt stond op het programma, reeds in November 1885 door den *Broederkring* goedgekeurd (vgl. bl. 96). Indien men de burgerlijke processen verloor, dan zouden de broederen zulk eene gemeenschap stichten. Nu was er nog wel geen enkel proces van dien aard beslist, maar de niet verwachtte kerkelijke procedures waren alle verloren, de hangende burgerlijke processen stonden niet gunstig, de omstandigheden tot stichting van zulk eene gemeenschap konden niet gunstiger worden: waartoe zou men dan nog langer wachten?

Van den beginne was er onzerzijds beweerd geworden, dat men er toe overgaan zou, hoedanig de uitslag ook ware; daarom te meer achtten wij de ontzetting uit het lidmaatschap bij de vervallenverklaring noodig en nuttig.

Men had gebroken; men zou breken; men zou in geen geval tot het oude verband wederkeeren. Was er vrijspraak gevolgd, dan had men in onze provisioneele schorsing en in de gewaande dwingelandij van Reglementen en Besturen redenen te over gevonden, om het juk aftewerpen; doch nu veroordeeling het gevolg was geworden, mocht men des te eerder tot de uitvoering van de grondgedachte overgaan. De kerkegoederen, waarnaar men zoo begeerig geweest was, had men verloren; de ambten, waardoor men de Revolutie had willen uitroepen, waren ontnomen; de Reglementen, onder wier bedekking men het Reglementair verband had willen vernietigen, waren gehandhaafd geworden; de verontwaardiging en de smart waren in de kringen der ontzette broeders en hunne vrienden zéér groot. Waarom dan nog getalmd met de openbaarmaking van de grondgedachte aan wier uitvoering zoo lang in het geheim en na den 4den Januari ook in het openbaar, maar onder een valschen schijn gewerkt was? De schorsing werd door de Geschorsten gebruikt als middel tot afscheiding, afsnijding, uitbanning van ons in elk opzicht; wij, de Classicalen, enz., wij hadden ons van de Kerk gescheiden door hen, de Getrouwen, uittewerpen. Onder deze bedriegelijke beweringen moest het door de Kerk ontzette deel van de Kerk zich gaan verbeelden, dat het de Kerk was, dat de afgesneden tak de stam met den wortel is. Daarom moesten zij zich dus voor het voetlicht vertoonen als de ware Kerken dezer landen, doch onder de mystificatie, dat zij dezelfde Nederlandsche Hervormde Kerk gebleven waren en blijven zouden!

Tot den bovenbedoelden valschen schijn behoort dan niet alleen het pro-

test tegen de benoeming der Kerkmeesters boven (blz. 273) besproken, maar ook de houding, alsof men nog deelnemen zou aan de verkiezingen voor het Kiescollegie. Tegenover mijne opwekkingen en die van *Geloof, Hoop* en *Liefde*, in het *Predikbeurtenblad* geplaatst, werd in de Lokalen, half Juli, het volgende *Dringend Verzoek* verspreid, 't welk ook om den daarin heerschenden toon aandachtige overweging verdient.

„Mogen we U een dringend verzoek doen?

In October moet er weer gestemd worden voor het Kiescollege.

Nu zetten de Classicalen alles op haren en snaren, om dan de meerderheid op hun hand te krijgen.

Er dient van onzen kant dus trouw gezorgd te worden, dat niemand die stemmen kan, thuis blijve.

Maar denkt nu niet, dat Ge met deze zaak tijd hebt tot October.

Dit is volstrekt *niet* zoo.

Reeds met 31 Juli houdt de mogelijkheid om biljetten in te leveren voor goed op.

Nu kunnen de invul-papieren alleen 's Maandags tusschen 9 en 12 uur afgehaald worden aan de Kosterij der Nieuwe Kerk.

Uitsluitend op Maandag den 19en Juli, en acht dagen later op Maandag 26 Juli e. k. kan men dus deze formulieren nog afhalen.

Zijn die dagen voorbij, *dan is het uit.*

En of men dan later al nog zoo gaarne zijn biljet wilde afhalen, dat baat dan niet meer.

Dan vischt ge toch achter het net.

Dringend wordt ge daarom verzocht, om het hoog belang der zaak, zelf een formulier op een dier twee dagen af te halen of te laten afhalen, zoo ge nog als stemgerechtigde moet worden ingeschreven.

Maar dringend verzocht ook, om eens goed na te denken, of er niet personen onder uw kennissen zijn, die recht hebben om meê te stemmen, maar nog verzuimden hun papieren in te leveren.

Denk eens goed na.

Zoo onder uw familie.

Onder de personen van uwe vrienden en kennissen.

Onder degenen met wie ge vroeger op de Catechisatie waart, of met wie ge in vereenigingen saâm hebt gewerkt.

Bracht elk van U er nog maar één aan, dan wonnen we licht nog een duizend stemmen.

Een vrouw kan zelve niet stemmen; het is zoo; maar zij kan er toch ook toe meêwerken, dat een man, of zoon, of broeder, of bekende van zijn stemrecht gebruik make.

Zet er uw hart eens op.

En sla niemand uwer onze waarschuwing in den wind.

Hieronder staat alles wat ge bij deze zaak hebt in acht te nemen:

BEPALINGEN.

1°. Meêstemmen mag ieder manslidmaat, die hier woont; die 23 jaar oud is; en die reeds een jaar geleden aangenomen was of met attestatie inkwam.

2°. Een arm mensch, die sedert September 1885 iets van de Diaconie of van de stad trok, mag ditmaal *niet* meêstemmen. Wel iemand, die in 1884, 1883 enz. of nog vóór September 1885 bedeeld werd; zoo men maar niet trok in het jaar dat aan de aanstaande stemming voorafgaat, d. i. in het jaar, dat ligt tusschen September 1885 en September 1886.

3o. Iemand, die vroeger reeds stemrecht had, maar sedert dien tijd iets van de Diaconie of de stad trok, is geschrapt.

Zulk een moet dus opnieuw een formulier afhalen en opnieuw ingeschreven worden, en bovendien op het stadhuis zich van de armenlijst laten schrappen.

4o. Om stemgerechtigd te worden, moet men op morgen, Maandag, of Maandag over acht dagen, tusschen 9 en 12 uur aan de Nieuwe Kerk een formulier afhalen of laten afhalen.

Dit formulier moet dan ingevuld worden.

En, als het ingevuld is, vóór 31 Juli teruggebracht naar de Kosterij van de Nieuwe Kerk en daar in een bus gestoken.

5o. Wie nog iets naders te vragen heeft of met iets in de war zit, kan alle noodige inlichtingen ontvangen bij den Heer J. A. Wormser of bij de leden der Corporatiën."

Voorts werd, behalve de reeds in November 1885 en in Januari 1886 afgevergde belofte van houw en trouw aan de Geschorsten, in November een bepaald beroep gedaan op de liefde die er tot de geschorste Predikanten en Ouderlingen bij de Lokaalbezoekers heerschte, maar met de blijkbare bedoeling, om de Adressanten aldus formeel tot eene Gemeente te maken en hen *voor altijd* aan die personen te verbinden. Ik laat de officiëele stukken hier volgen.

HEIL DEN LEZER!

Binnenkort staat de definitieve afzetting van onze vijf geliefde Leeraars en al de geschorste Ouderlingen en Diaken te verwachten.

Op dat oogenblik zal de tijd te kort zijn om te spreken.

En toch we hebben lang genoeg gezwegen, gesproken moet er worden door de Gemeenteleden. Er mag niet gezegd worden dat wij de afzetting onzer Leeraren hebben aangezien, zonder hun een woord toe te spreken van onze liefde.

Daarom zijn de ondergeteekenden te rade geworden, thans onverwijld en met kracht een adresbeweging aan onze vijf thans afgezette predikanten op touw te zetten.

Ze bieden daartoe U nevensgaanden brief aan, dien ge zelf kunt onderteekenen, en door uw huisgenooten en vrienden kunt laten onderteekenen; mits wel vragende of ze niet reeds geteekend hebben.

Bij elken naam dient de woonplaats met het nummer te staan, en ook, opdat de leeraar er iets aan heeft, uw ouderdom.

Laat men ook den brief, zoo hij goed ingevuld is, dicht maken en indoen in het enveloppe dat hierbij gaat, en haar dan *Zondag den 14den November* werpen in een der kisten, die dan in de lokalen daarvoor gereed zullen staan.

Mocht men nog meerdere zulke brieven verlangen, om te laten inteekenen, dan kan men die krijgen bij den mede-ondergeteekende H. J. Winter, Goudsbloemstraat 41.

J. D. Bickel, H. A. Höweler, J. C. Jaakke, R. Versluis Jr., H. J. Winter, J. A. Wormser, J. IJsebrand Jr.

Aan onze hartelijk Geliefde Predikanten de WelEerwaarde Heeren P. van Son *c. s.*

Geliefde Leeraars!

Helaas, wat we nooit voor mogelijk hadden gehouden, dreigt dan toch waarheid te zullen worden, en houdt de Synode vol, dan zal U binnenkort het zwijgen worden opgelegd en U verboden worden, om voortaan het Woord der zaligheid te bedienen.

Mannen, die al de verborgenheden van ons dierbaar geloof loochenen, zet men op den kansel, en U, die ons zoo getrouwelijk het Woord des Heeren bediend hebt, zal men een slot op den mond leggen.

O, een gloed van verontwaardiging komt ons op het aangezicht, als we zulk een ongerechtigheid indenken. Zij ergert ons in de ziel!

Doch dat kome dan voor rekening van de Classicalen, die dit zondig stuk hebben opgezet; maar U, geliefde Leeraars, vragen we dringend, dat Gij, als het daartoe komen mocht, zult doen, zooals de Apostelen deden, en dat Ge dan antwoorden zult: „We kunnen niet nalaten in den Naam van den Heere Jezus te spreken."

Want wie U ook mocht afzetten, voor ons zult Gij tot op Uwen en onzen dood toe onze herders en geliefde leeraars blijven, door wier herdersstaf wij willen geweid worden, en daarom vragen we U allen zonder onderscheid, dat Gij, met uw medebroeders Ouderlingen en Diakenen, niet uit uw heerlijke bediening wilt wegloopen.

Dit heele jaar hebben wij het nu al ondervonden, hoe de Heere onze Ontfermer ook buiten de groote Kerkgebouwen de zielen onder uw prediking kan verkwikken; en moet er nog iets tot uw bemoediging aan toegevoegd, zoo betuigen wij U, dat de geestelijke zegen in dit jaar, eer grooter dan minder was dan vóór de dagen dat men begonnen is U te vervolgen.

Amsterdam, November 1886.

Ons Ministerie van Predikanten begreep, dat waarschuwing tegen zooveel misleiding onvermijdelijk was. Zulk eene verbintenis was geheel en al in strijd met „de zelfstandigheid en de gewetensvrijheid der Gemeente"; alleszins gevaarlijk voor het Lidmaatschap; in beginsel afscheiding; eene volkstelling, die tot de slavernij van dat volk leidde. De waarschuwing, in het *Predikbeurtenblad* van 13 November geplaatst, en door mij als waarnemend Voorzitter onderteekend (de officiëele Praeses wilde dit niet doen), bracht echter weêr een vloed smaadbrieven in mijn bus. Uitgezonderd van een enkelen vriend, die mij over dat kerkelijk woord kwam spreken, hoorde ik geene andere taal, dan die zich in de volgende karakteristieke, nog niet eens de slechtste proeven uitdrukte.

Wel Heer Vos ik onder Getekende meen de vryheid u Dese letteren te zenden en vraag u of Gy nog niet Genoeg Gelastert heb tegen God en zyn Gezalfde om nu noch dat schandalig stukje in de Preedikbeurt te zetten of dagt Gy zoms dat de kinderen Gods door de kinderen van korap laten verschrikken neen vos dat baart u niets Gy zyt wel slim maar zoo slim tog niet want hebt u dan nog nooit Gelezen dat Bazans oge berg niet tegen zieons berg bestand was neen vos u zult noch wel eens pleizier hebben om dat gy God volk vertreedt maar God zal u belaggen u sprak van lidmaats boek huit te kradben maar als u zoo voort Gaat dan zal het voor u erger worden want dan kon u wel eens uit het levensboek Gedaan worden bij God die Gij lastert nu dit heb ik Gechreven.

den WEd. gestr. Heer domenee G. J. Vos az.

Daar ik by al 't gelezene Van UEds. schrijve Stil moet staan, en denke hoe kan 't zoo Zijn zoo schiet mij 't hart vol over onze Kerk, en over al dat schrijve van UEd. Mij dunk UEds. hart moet wel een verslage zyn Anders kan ik my niet begrijpe hoe gy zoo kunt Beraadslagen, Want waarom zyn toch onze Leeraars en verderen Leden

verstoote van de Kerk, is het niet alleen om de getuigenis Gods, is het niet alleen daarom? En mogt UEd dan ook zeggen en schrijve Wy van ons lidmaatschap worde berooft Zou UEd. twyfelen men daar voor vreest? Men weet toch dat God niet verlaat nog Begeeft, die na hem vraagt.

O Waarde Leeraar mog UEd. toch niet Verder gaan, u broederen te vervolgen In dien u hart niet worde verandert Wees dan blyde dat de dag haast komt Dat al de broederen Leden en hun Gemeente, naar 's menschen oogenschijn Voor goed zijn weggeweest.

Och waarde leeraar bedenk 't wel met Uwe broederen wat gy gedaan hebt en doe Want als men een oog slaat in de Kerk Van Cristus, hoe ziet het er uit, is het Niet treurig, en donker, mogt UEd. deze Woorde niet kwade strekken, maar kon 't zyn dat 't een weerklank vinde in u Aller harte is de bede.

15 November 1886. van een Lid uwer gemeente.

Mijn Heer!

Heeft u niet genoeg twcedragt in de Kerk te A. gestigt door U gemeene vosachtige laagheden is het U niet genoeg vijf van de beste Predikante welke zuiver en opregt het woord verkondigden en niet valsch zijn zoo als zekere Vos welke in den schijn een vriend maar in zijn een echte *Judas* en *Verrader* was dat zij door U toedoen hun naam voor de wereld doch niet voor God en ons hebben verloren en dat omdat U een zoogenaamde godsman een haat had aan drie perzonen waarvoor een zeventigtal perzonen hun eer op het spel gezet zijn welke Eerlijker waren dan **U** en hun eer ontroofd heb.

Doch dat is niets zoo God U niet genadig is zal U in de hel U loon wel ontvangen schrijf nu niet meer opdat U je geweten niet meerder verzwaard.

Haarlem den 13/11 '86.

Niemand mag uit de hoogte nederzien op een minder ontwikkelde, hetzij in kennis, hetzij in geloof, hetzij in godzaligheid. Maar toch geven zulke brieven veel te denken, over veel te klagen. En hoe zouden ze niet geweest zijn, indien mijn eigen gevoelen den schrijvers openbaar geworden was? Ik wilde toch der Gemeente bericht zien: „Laat u niet langer verleiden! Thans komt het lang gekoesterd doel aan het licht; men wil u tot eene nieuwe afscheiding bewegen. Daarvoor werdt gij bewerkt en daarvoor wordt gij nog altijd met allerlei valsche voorstellingen van *Standaard* en *Heraut* overgoten. U wijs makende, dat men om het geloof vervolgd wordt, bedoelde men eigenlijk uwe personen en uw geld ten bate van eigen plannen." Is men van oordeel, zichzelven en anderen te moeten onttrekken aan de Volkskerk, het zij zoo. De scheiding in de Kerk tusschen Paulus en Jacobus met de zijnen, tusschen Paulus zelfs en Barnabas, werkte zéér gunstig voor de toebrenging van velen tot Christus en tot de Gemeente der Heiligen. Zulk een zegen kan ook komen langs den weg der afscheiding van de Volkskerk, of van een sectarisch genootschap. Gewoonlijk heeft elke afscheiding zelfs eene eigenaardige roeping te vervullen, totdat de daarin gevolgde goede beginselen in het bewustzijn der Volkskerken opgenomen zijn; is dit geschied, dan verkwijnt het leven van de afgescheidene kerk, of van

de afgezonderde gemeente. Maar in zulke gevallen handelt men niet uit berekening of naar vastgestelde plannen. In elk geval is elke leidsman, die vaste plannen volgt, ook verplicht, eene berekening van kosten voorteleggen aan wie hem volgen, en onomwonden medetedeelen, wat de beteekenis van zijnen raad is. Heeft Christus niet bij herhaling gezegd, wat men ondervinden zou, als men Hem volgde, en wat het volgen van Hem inhield? En vorderde Hij ooit zulke verbintenissen?

Doch allerminst staat het vrij de dankbare liefde, die het schaap jegens zijnen herder gevoelt, te gebruiken, als hefboom om het buiten den stal, waaraan het gehecht is, te plaatsen, of als prikkel om het voorttedrijven naar een anderen stal, zonder dat het zich daarvan helder en klaar bewust is. Hoe velen hebben de beteekenis van hunne onderteekening, den zin van de formule, waarmede zij zich *levenslang* aan zondige menschen verbonden — zelfs het huwelijk is niet onverbreekbaar — begrepen? Want, als ze slechts eenmaal geteekend hadden, dan zaten zij aan het nieuwe genootschap vast, ofschoon ze waanden, dat ze nog altijd tot de oude kerk behoorden. Dan was men in beginsel lid van de kleine, maar reine gemeente, die uit het scheppend brein te voorschijn drong, en was men tot het inschrijven van geldelijke bijdragen zedelijk verplicht. Dit bedrog, dit *vitium originis* kan nooit afgewasschen worden, en teekent den oorsprong van geheel de beweging.

Hoevelen zich op die manier verbonden hebben, werd niet, zoover ik weet, bekend gemaakt. Eveneens werd verzwegen, hoevelen er van behoorden tot de Nederduitsche Hervormde Gemeente.

Met grooten ophef werd echter gesproken van „duizenden", en geroemd op de offers, die zij brachten. Ja, men jubelde van de zevenduizend, die hunne knie niet voor Baäl gebogen hadden, en men gaf den indruk, alsof er in de Nederduitsche Hervormde Gemeente geen levende ziel overgebleven was. Alzoo uit het diensthuis van Egypte uitgeleid, ofschoon men beweerde nog altijd in dit huis te zijn, moest ook de Wet afgekondigd en een raad van Oudsten gevormd worden. Eigenlijk had men reeds eene volkomene organisatie. Predikanten, Ouderlingen, Diakenen, Voorlezers, Kosters, Organisten enz. Maar het groote kunststuk, dat uitgevoerd moest worden, bestond daarin, dat de afgezette leden van den Kerkeraad door de overgeblevene leden van den Kerkeraad als niet afgezet erkend werden, en dat het liefst onder leiding van den Voorzitter des Kerkeraads: Faraö moest aan de nieuwe formatie van Gods volk de wettelijke sanctie geven, en zoo spreken, alsof zij de oude gebleven was. Die nieuwe Kerkeraad moest het voorkomen aannemen, alsof hij de Kerkeraad van 1885 was, en de Amsterdamsche

Gemeente vertegenwoordigde, die met de nieuwe formatie niets meer te maken had.

Wie mag ooit zulk onzinnig en onzedelijk streven goedkeuren? Men is door eene macht afgezet. Men erkent die macht niet meer. Men wil die macht vernietigen. Maar men vraagt aan diezelfde macht, om hare eigene handelingen als niet gedaan te beschouwen, en die voorgenomene en aangekondigde vernietiging van haar bestaan zelve en volgens hare eigene reglementen te gaan leiden. Menigmaal heb ik in die dagen gevraagd: Geschiedt de leiding van die broeders door een bedwelmd of door een krankzinnig hoofd? Br. Hogerzeil werd namelijk als Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad door nog fungeerende, maar het gansche jaar door zich onttrokken hebbende Kerkeraadsleden uitgenoodigd ter oproeping van alle, oòk van de ontzette leden, ten einde te bepalen welke gedragslijn de Kerkeraad zou volgen. Het sprak van zelf, dat br. Hogerzeil weigerde. Toen deden die leden het zelf. En in de vergadering van 16 December werd het kindeke gekleed, ten doop gehouden, en zijn signalement opgemaakt; blijkbaar was alles reeds gereed, en behoefden er slechts eenige formaliteiten in acht genomen te worden; de *tour de force*, die verricht moest worden, eischte slechts een handgreep.

Eerst werd het publiek op deze, onder den met verschrikkelijk groote en zwarte letters gedrukten titel: „*Nederduitsche Gereformeerde Kerk* (*Doleerende*)" geplaatste advertentie onthaald:

„Aan de Gemeente" wordt bekend gemaakt:

1o dat de Kerkeraad, wederom opgetreden zijnde, na kennis genomen te hebben van de beslissing op 1 December j.l. in de Amsterdamsche Tuchtzaak gevallen, besloten heeft het juk der Synodale Hiërarchie af te werpen.

2o dat de Kerkeraad daarop wederom in werking heeft laten treden de Kerkenorde, die hier vóór de invoering der Synodale Hiërarchie d. i. tot 1816 gegolden heeft

3o dat de Kerkeraad dientengevolge den vroegeren naam van: *Nederduitsche Gereformeerde Kerk* weder heeft opgenomen.

4o dat de Kerkeraad, na de opgedane ervaring van de houding der machthebbenden, het niet geoorloofd acht, voorloopig zijn recht op de gebouwen, bezittingen en goederen der Gemeente te doen gelden, en uit dien hoofde, onder uitdrukkelijke reserveering van alle rechten, als *doleerende Kerk* optreedt.

5o dat van deze Reformatie der Kerk door het afwerpen van deze tweede Hiërarchie kennis aan de Gemeente wordt gegeven in onderstaand *Bericht van Reformatie*

6o dat de gronden waarop het blijven in hun ambt van de nu ontzette Kerkeraadsleden rust, ter kennisse van de Kerk worden gebracht in de hieronder staande *verklaring*.

7o dat op aanstaanden Zondag de Dienst des Woords weder zal worden opgevat, en den daarop volgenden Zondag de bediening der H. Sacramenten; alsmede dat aangifte voor den H. Doop in dit bijzonder geval vóór Woensdag den 22en December, 's avonds te 6 uur, schriftelijk wordt ingewacht bij den Heer P. Goedhuis, subscriba van den Kerkeraad, Heerengracht 192.

en 80 dat eerlang de Leden der Gemeente in de gelegenheid zullen gesteld worden, om voor vrijwillige bijdragen ten behoeve der Kerk in te schrijven.

De Kerkeraad der Ned. Geref. Kerk (*Doleerende*),
P. van Son, *Voorzitter.*
H. W. van Loon, *Scriba.*

Amsterdam 16 December 1886.

Om nu den schijn te rechtvaardigen, dat men zich nog in hetzelfde kleed bevond, als waarvan men ontkleed was, werd groote kunst en veel talent vereischt. Maar de rechtvaardiging moest tevens strekken, om propaganda te maken, mede door ophitsing en venijngeving bij eene biddende gestalte. Dat meesterstuk achtte men geschonken in *Bericht van Reformatie* en *Verklaring van de „ontzette" Kerkeraadsleden* [1]); ik ontleen er aan de beschrijving van wat de Stichters door *Doleerende* verstaan, en waarop het volgens hun schrijven aankomt.

„Als „*Doleerende*" optredende, zal uw Kerk voortaan uit eigen middelen haar kosten moeten bestrijden en moeten leven van de offerande der vrijwilligheid.

Want „Doleerende" beteekent juist, dat ze wel de aanspraken op al haar goederen en rechten niet prijs geeft, maar dat ze om de overmacht van den tegenstander voorshands afziet van de poging om die rechten te doen gelden.

Uw opzieners is daarom noodig niet alleen dat gij ons het juk der Synodale Hiërarchie afwerpt, maar ook dat we weten, of ge dezen last des daags met ons dragen wilt, en uw goud en uw zilver bereid houdt, om voortaan in de kosten van uw Kerkedienst te voorzien.

Een kerk die van haar geld niet scheiden kan, moet het juk op den hals blijven dragen. Alleen wie vrij is gemaakt van de banden van Mammon, herwint zijn vrijheid in den Heer.

Helpt ons dan om den Dienst des Woords en der heilige Sacramenten weder in uw midden te laten bloeien; dan zullen we de Christelijke tucht weer tot een genezende kracht zien worden; en uw Armverzorgers zullen voorziening trachten te bieden in allen nood die aan weduwen en weezen, aan door krankheid bezochten of door gebrek achtervolgden overkomt.

Zoo spoedig mogelijk zullen een aantal hulpkerken gebouwd worden; zal er voorzien worden in de behoefte aan Christelijk onderwijs; en, zoo uw gaven mildelijk vloeien, het aantal uwer Leeraren worden uitgebreid.

We gevoelen wel dat het hard, hard vooral voor de minder bedeelden onder u zijn zal, om het Kerkelijk goed, waarop wij meenen aanspraak te mogen maken, in handen van anderen en dat meest beter gestelden te zien, die het vrijelijk genieten, terwijl gij misschien van uw nooddruft geeft; maar ge weet ook hoe de Heere het penningske der weduwe nog boven de gaven der rijkeren roemde; en Hij is immers de machtige God, die u dit aanzien van de berooving uwer goederen vergelden kan honderdvoud.

Zoo vragen we dan uw betoon van trouw aan Koning Jezus, om te breken met de Synodale Hiërarchie, en uw *offerande* om den dienst in zijn Kerk mogelijk te maken, maar behalve die beide vragen we ten slotte ook dit nog dat ge de reformeering zijner Kerk tot een zaak van geest en waarheid wilt stempelen door ook te komen *tot een reformatie in uw huis en hart.*

1) Een en ander is te vinden in *het Predikbeurtenblad* van 18 December 1886.

Broeders en Zusters, er is zoo veel en zoo lang gezondigd, wel mag er ook in zoo ernstig oogenblik diepe verootmoediging onder ons voor den Heere onzen God zijn.

Kome er toch een einde in ons midden aan die wereldgelijkvormigheid, die ook onder ons roept tegen ons geloof, en ons oordeelt in ons belijden.

Werpe een iegelijk uwer zijn afgoden weg, en laat ook de verborgen Terafim in het licht van Gods aanschijn worden gehaald, opdat Hij ze vermalen moge tot assche.

Het moet een weerkeeren in gebrokenheid des harten en met beschaamdheid des aangezichts tot den God onzer Vaderen zijn.

Alle hoogheid onder ons moet nedergeworpen, geslecht al wat verheven was en de Heere alleen moet onder ons groot zijn.

Dan eerst zijn we gereformeerd!

Aan die besluiten, den 16den genomen, en voor de uitgave bestemd, reeds den 18den verschenen, gaf de WelEerw. Heer C. A. Renier onverwijld en openlijk zijne onbepaalde goedkeuring. Hij had het gansche jaar lang, schoon in de Kerkgebouwen dienst doende en zijn traktement genietende, zich geheel van zijne tot dienst doen bevoegde ambtgenooten afgezonderd, zich gevoegd bij de niet tot dienst doen bevoegde, maar wel allerlei dienstdoende Collega's, hen in hun dienstwerk bijgestaan en zooveel mogelijk zijne hoorders in de Kerkgebouwen uit de Kerkgebouwen naar de Lokalen gedreven. De 18de December was voor hem, maar ook voor ons en onze Gemeente, een dag van verlossing. Hij „wierp" toen „het juk der Synodale Hiërarchie af"; hij was de eersteling dergenen, die zichzelven vrij maakten; hij gaf het voorbeeld aan alle niet ontzette broeders om te gaan „doleeren"; hij verliet alles, niet wetende waar hij komen zou, en hij bleef toch waar hij was [1]).

In antwoord aan collega Hogerzeil, zijnde in die maand de Voorzitter van den Kerkeraad, maar dien hij niet als Voorzitter noemde, deelde collega Renier het volgende meê als beweegreden van het verlaten zijner gemeente zonder in zijn dienstwerk te hebben voorzien:

„Innig overtuigd van de onrechtvaardigheid van het vonnis, dat de waarneming van iedere kerkelijke bediening ontneemt en ontzegt aan 75 mannen, die ik *weet* dat niets anders bedoelden dan de Gemeente bij Gods Woord te houden, is het mij niet mogelijk om nog langer eenige betrekking aan te houden met de kerkelijke besturen, welke dit vonnis hebben uitgesproken. Mitsdien heb ik om des gewetenswille mij van de Synodale organisatie losgemaakt, en hiervan kennis gegeven aan den Kerkeraad der Nederd. Geref. Gemeente, thans doleerend, in een schrijven d.d. 18 Dec., hetwelk opgenomen is in den Standaard van 20 Dec. Volgaarne zou ik dit besluit gemeld hebben van wat gij in uw schrijven den Kerkeraad noemt, maar kon en kan zulks niet doen, omdat ik steeds ontkend heb en nog ontken het recht van het Classicaal Bestuur om hier te doen wat des Kerkeraads is.

Wat nu uit deze daad, waartoe mijn geweten in gebondenheid aan Gods Woord mij heeft gedwongen, voorvloeit, hiervan ben ik mij ten volle bewust. Dat mij daarom de toegang tot de Kerkgebouwen en ook tot den betaalmeester wordt versperd, weet ik

1) Vgl. *De Standaard* van 20 December 1886.

maar zal ik mij getroosten. Zelfs verzoek ik U om voortaan geen predikbeurten op mijnen naam te plaatsen, daar ik ze niet zou kunnen waarnemen".

Dat schrijven behoeft noch bestrijding, noch toelichting. Het is het kort begrip van den in 1886 gemaakten Catechismus. Alleenlijk begrijp ik niet, waarom collega Hogerzeil dat schrijven moest ontvangen, tenzij om langs een zijpad aan de Amsterdamsche Gemeente, wier bestaan hij niet langer erkende en aan collega's die hij niet langer rekende tot de Collega's in die Gemeente, die zij immers verlaten hadden, bekend te maken, wat hij noodig achtte. Alzoo te gelijk erkenning en niet erkenning?

Zòò ging men uit „*doleeren*". Het woord werd ontleend aan de geschiedenis der Remonstrantsche en Contraremonstrantsche twisten. Evenals geheel de beweging, is ook het gebruik van dit woord valsch. Menigeen heeft er reeds op gewezen [1]. De historie herhaalt zichzelve niet; zij zegt nooit tweemaal hetzelfde. Er komt en er is geene geestelijke (of ongeestelijke) beweging die er reeds geweest is. „Doleeren" behoort bij een gansch ander verschijnsel, dan bij het *dolen* der afgezette broeders. Maar heeft men een naam gewild, die tot allerlei nadeelige zinspelingen aanleiding geven kon, welnu, dan heeft men zijn doel volkomen bereikt. In het begin van het jaar wekte men de diepste verontwaardiging, en stelde men zich zelven bloot aan vernederende, maar niet onverdiende gelijkstelling. Aan het einde des jaars gaf men zich vrijwillig bloot aan de machtige scherts van ernstige mannen en vriendelijke vrouwen. De paneelzagerij bij den aanvang werd besloten met het kluchtspel van *den Ouden en den Nieuwen Tijd* bij den overgang. Doch, ja, wel mochten de spelers gaan weenen bij de verwoesting, die zij aangericht hadden!

Evenwel, *de Heraut* zou den volke verkondigen, dat de doleerenden jubelden.

„Bijna ongeloofelijk is het, welk gevoel van blijdschap en verkwikking zich van de ziel meester maakt," als men eenmaal tot het afwerpen van het Synodale juk gekomen is.

„Niet meer boven U die hooge Hiërarchie. Niet meer om uw keel die strik der onontwarbare reglementen. Niet meer dat gestadig door vreeze der dienstbaarheid bevangen zijn. Niet meer dat bange vragen, wat nu het Classicaal Bestuur, en wat nu de Synode doen zal!

„Vrij zijn.

„Vrij om nu eenig en alleenlijk te vragen: „Wat wilt Gij, Heere, dat ik

1) Vgl. de voortreffelijke rede van den Docent Wielinga te Kampen, verschenen bij Gezellen Meerburg te Heusden.

doen zal?" en dat in 's Heeren naam en 's Heeren kracht te doen met alle macht.

„Nu niet meer die strikken om den voet, en niet meer die om de hand geslingerde koorde, maar alleen dienstknecht des Heeren te zijn...."

En wat zegt de geschiedenis van de vrijheid, die Dr. Kuyper aldus bezong? De Koster der Nieuwe Kerk heeft verhinderd, dat eene comedie van dien aard in onze Consistorie vertoond kon worden. Of het waar zij, of niet, dat de Kerkeraad die er niet en toch wel weêr was, in die Kamer wilde vergaderen, nadat hij zich in een pak van grootendeels oude kleêren gestoken had, kan ik niet uitmaken. Maar zeker is het, dat Karres, door zijne afwerping van het looden juk dat hij gedwongen droeg en dat hem onrechtvaardig op de schouders gelegd was, de deur van Kerk en Consistorie sloot voor de geweldenaars en hunne helpers van den onvergetelijken 6[den] Januari 1886, die nog altijd dezelfden waren.

Aan de Kerk moest echter nog meer vertoond worden, dan eene jubelende onder den naam van huilende Gemeente. Een „*Gereformeerd Kerkelijk Congres*" werd in den aanvang van het nieuwe jaar (van 11—14 Januari) te zien gegeven. Ach, neen! Niemand dan de getrouwen mocht het zien. Het werd gehouden in eene der verdachtste straten van Amsterdam, met dichtgegrendelde deuren, achter ondoordringbare gordijnen: alsof men werken der duisternis ging verrichten. „Op de verhevenheid, waar bij verkoopingen de notarissen met den afslager gezeten zijn, waren de leden van het comité gezeten. Dr. Kuyper in het midden, door Dr. Rutgers en Ds. van Son geflankeerd. Zelfs op de trap, die toegang tot het spreekgestoelte geeft, stonden de aanwezigen met uitgestrekten hals de woorden van den redenaar op te vangen" [1]) Er werden resoluties voorgesteld door de referenten, Dr. Kuyper, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman en Dr. Rutgers [2]), en voor aangenomen verklaard door het opsteken der handen. Daarbij gebeurde het, dat Dr. Kuyper, de Voorzitter, verklaarde: »*ofschoon het wat donker is, zal ik toch maar aannemen, dat de meerderheid er voor is*", waarna bij de volgende stemming over de drie resolutiën geacht werd dat »velen" hunne handen opstaken.

Van buiten had men uit de reeds doleerende gemeenten en uit de doleerzieke kringen een aantal bezoekers van het congres gevraagd en verwacht. Er moesten er komen; gelijk de docent Brummelkamp, om te orneeren; om

1) Volgens het verhaal in 't Algemeen Predikbeurtenblad *voor doleerende Gemeenten te Amsterdam en in geheel Nederland*, No. 1 en 2.

2) Vgl. *Gereformeerd Kerkelijk Congres* enz. Amsterdam J. A. Wormster, 1887.

als lokvink te dienen door er aanzien aan te geven, waarom de Rotterdamsche Kerkeraadsleden zich geheel onverwacht moesten afscheiden; om gewonnen te worden, waartoe men toegangskaarten zond, die van de onderteekening der formule vrijstelden. Wie daar echter als Dr. Hoedemaker wilde debatteeren naar dezelfde beginselen die de formeerders, nog in de Kerk zijnde, tegen de Kerk ageerende zeiden goedtekeuren, werd afgewezen. Men mocht de juistheid der onderteekeningsformule en het vastgestelde program, den grondslag en de samenstelling van het congres, wel in twijfel trekken, maar van dien twijfel op de vergadering niet reppen. Men kon een en ander opvatten, zooals men wilde, maar men mocht het niet in de vergadering zelve gaan bespreken bij het licht van Gods Woord. Uitwendig moest men goedkeuren; de houding van instemming en toestemming moest aangenomen worden. Welke bezoekers men dus verlangde en hoedanige men verwachtte, zegt ons de volgende uitnoodiging:

„*Gereformeerd Kerkelijk Congres*".

„Het Regelings-Comité van het *Gereformeerd Kerkelijk Congres* komt U beleefdelijk verzoeken, bij gelegenheid van dit Congres, dat op den 11, 12, 13 en 14 Januari alhier, zoo de Heere wil, staat gehouden te worden, aan een of meerdere der opgekomen broederen *gastvrijheid* te willen verleenen.

Onze broeders gaan meestal liever niet naar een logement of hotel, om den woeligen levenstoon die daar heerscht. Ook zijn de meesten eenvoudige vrome lieden, die zich in zulk een hotel, vooral in eene groote stad, niet zoo thuis gevoelen.

Zoudt Gij daarom met ons willen medewerken, om hun het verblijf te dezer stede, vooral in den winter, wat huiselijk te maken?

Met het kleinste en eenvoudigste vertrek zijn ze tevreden.

We vragen voor de opkomende broederen geen weelde, maar een broederhart.

Het Comité.
w. g. G. J. Boevé, *Voorz.*
„ C. G. Timmermeister, *Secret.*

Amst. 3 Jan. 1887.

P. S. Uw antwoord zal worden afgehaald."

Over 't algemeen werd niemand toegelaten dan die een toegangskaart, op den naam van den houder ingevuld, medebracht. Haar hoofdzakelijke inhoud was:

Geref. Kerk. Congres Frascati van 11—14 Jan. 87. Toegangskaart: Het Comité: ondert. F. L. Rutgers.

1. „Het Congres staat op den grondslag, dat het juk van de Synodale Hiërarchie moet afgeworpen worden door een iegelijk die het koningschap van Christus over zijn Kerk eert; zoodat de toegang tot dit Congres alleen voor zulke leden van onze Ned. Hervormde (Gereformeerde) kerken openstaat, die niet schromen voor de belijdenis van dat Koningschap tegenover de Synodale Hiërarchie uit te komen en dit met hun naam willen onderteekenen.

2. Doel van het Congres is eene algemeene beweging te wekken en te leiden om al

onze Kerken van onder het juk der Synodale Hiërarchie uit te brengen en aan Christus, haren Koning, te hergeven".

4. De Leden van het Congres bestaan uit genoodigden en gasten. Alleen de eersten hebben vrijen toegang tot de Sectie-vergaderingen. De Gasten alleen met verlof van het Bureau.

6. De Sectiën zullen verdeeld zijn in twee reeksen, bevattende de eerste reeks dusgenaamde *Classicale* Sectiën, voor de bespreking en regeling van gemeenschappelijke belangen van de kerken in eenzelfde Classis. De andere *Zakelijke* Sectiën, twaalf in aantal.

7. Voorts zal aan de orde komen het voorstel tot een petitionnement aan Z. M. den Koning, om de Geref. gezindheid dezer landen bij hare rechten te bewaren, door onverwijlde intrekking van de Kon. Besl. van 1816/52; alsmede een onderzoek naar de beste wijze, om de zaak te brengen voor den Burgerlijken Rechter.

9. Kerkeraden of Broederen, die buitendien nog andere vragen voor de Sectie wenschen in te zenden, kunnen dit doen, mits onder vermelding op het adres van het nummer der Sectie. Zij hebben zulk schrijven te richten aan den Heer W. Hovy, lid van den Gemeenteraad te Amsterdam.

Reeks A. *Class. Sectiën:* I. Voor de Classis in Gron. en Drenthe. II. Voor de Cl. van Dokkum, Franeker. III. Voor de Classis Sneek, Leeuwarden en Heerenveen. IV. Voor de Classis in Overijssel. V. Voor de Classis Harderwijk, Zutphen, Arnhem. VI. Voor de Classis Nijmegen, Tiel en Bommel. VII. Voor de Classis in Zeeland en Noordbrabant. VIII. Voor de Classis in N.-Holl. IX. Voor de Classis in Utrecht. X. Voor de Classis Rotterdam, Dordrecht en Brielle. XI. Voor de Classis 's-Gravenhage, Gouda en Leiden.

Reeks B. *Zakelijke Sectiën* I. Voor de Kerkeraden, die als Kerkeraden zullen te handelen hebben; II. Voor Kerkeraadsleden, die als ambtsdragers het juk hebben af te werpen. III. Voor Kerkleden, die naar het ambt der geloovigen zullen te handelen hebben. IV. Voor Kerkvoogden die in de zaak betrokken worden. V. Voor *Evangelisatie's*, die alsnu kerkelijk mochten worden. VI. Voor de regeling der verhouding, waarin men zich zal hebben te plaatsen tot de kerken die nog Synodaal blijven, en met name tot haar ambt, haar sacrament en haar attestatiën. VII. Voor de regeling der verhouding, waarin men zal komen te staan tot de broederen van Geref. Bel. en gemeene Kerkenorde, die zich op onderscheidene wijze buiten of binnen de Ned. Herv. Kerken georganiseerd hebben. VIII. Voor de regeling der Consulentschappen welke uit moet gaan van de hiertoe medewerkende Kerkeraden van Amsterdam enz. IX. Voor de oprichting van de *Gemeene kas voor Predikantstractementen.* X. Voor noodige inlichtingen aang. allerlei stoffelijke aangelegenheden, die zich bij het optreden van doleerende kerken voordoen. XI. Voor de saamroeping van het eerste Synodaal Convent in de laatste week van Juni te houden. XII. Voor de Propaganda van het beginsel, door schrifturen, het houden van lezingen en hulpebieding aan geisoleerde broederen.

Formulier voor de Class. sectiën.

In te vullen door de broeders, die in kleine steden en dorpen wonen. Waar woont gij? Naam, Voornaam, Beroep. In welken geest is uw Kerkeraad, uw pred., en consulent? Zijn er Evangelisten in uw plaats? Van welke richting? Zijn er oefeningen? Wie oefent? Is uw beheer vrij? en in welken geest zijn uw Kerkvoogden? Hoevele huisgezinnen zijn er, waar de Geref. belijdenis in eere is? Is er eene Chr. School? Kent gij ook Geref. personen in de dorpen om U heen? Hebt gij ook verder nog iets te melden? — Dit Formulier moest ingevuld op de Cl. Sectiën meegebracht worden. Ook was er in een Formulier voor de *Zakelijke* Sectiën, in te vullen voor ieder die *Inlichtingen* had te vragen — en te geven.

't Sprak van zelf, dat de nieuwe organisatie òf aangenomen òf verworpen moest worden. Kwam men, men moest met de grondslagen vereenigd zijn; verwierp men ze, dan moest men buiten blijven. Men moet de reglementen van een genootschap, als overeenkomstig, of als strijdig met Gods Woord, houden, vóór men er intreedt; doch men moet, er in zijnde, dit punt niet disputabel stellen. Zoo dacht er onze Kerk nog in den jongsten strijd over. Eene Kerk, die van de veronderstelling uitgaat, dat hare verordeningen in strijd zijn met het Woord Gods, is geen Kerk meer. Om die reden kon aan de broeders, toen zij nog niet doleerden, maar procedeerden, geene discussie over dat punt toegestaan worden, gelijk zij wilden. Maar dit eischende van onze Besturen, moesten zij het krachtens dien eisch in hun midden ook toegestaan hebben. Dr. Hoedemaker verlangde zulks. Doch gelijk te begrijpen was, werd zijn verlangen niet ingewilligd [1]). Daarmede hebben de leiders van het Congres de handelwijze van onze Besturen gerechtvaardigd, zijn zij getreden in hunne voetstappen, en hebben zij op hun eigen terrein hun recht en hun karakter gehandhaafd, maar tevens hunne eigene handelwijze tegenover onze Besturen veroordeeld.

Wat op dat Congres besloten werd, leeren o. a. de volgende stukken.

INSTRUCTIE VOOR MODERATOREN.

Art. 1. Moderatoren zijn belast met al het voorbereidend werk, om de in hun classis gelegene Kerken, te doen deputeeren naar het Synodaal Convent.

Art. 2. Hun taak is, om in de verschillende Kerken de Kerkeraden te bewegen, de Hiërarchie af te zweren, en in Kerken waar de Kerkeraad dit niet doet, de geloovigen die tot de Reformatie genegen zijn, te verzamelen, en te doen deputeeren naar het Classicaal Convent.

Art. 3. De verzameling der geloovigen in de onderscheidene kerken geschiedt onder het publiek gemaakte hoofd, aldus luidende:

„De ondergeteekenden, allen meerderjarige leden van de Nederduitsche Gereformeerde (of Herv.) Kerk te... (gedeeltelijk wel, gedeeltelijk nog niet tot het Heilige Avondmaal toegelaten) betuigen met deze onderteekening:

1o. dat zij in hunne schuld voor God liggen, naardien zij reeds zoo lange jaren liefdeloos en werkeloos de breuke van de Kerke huns Heeren hebben aangezien;

2o. dat de geheele synodale organisatie, die, evenals de Pauselijke Kerkregeering, eene wezenlijke Hiërarchie is, het eeren van de Majesteit van Koning Jezus aan zijn Kerken onmogelijk maakt:

3o. dat zij, na de schrikkelijke wijze waarop de Synodale Hiërarchie in het afgeloopen jaar tegen de gehoorzame belijders des Heeren is gaan woeden, niet langer met hunne Kerk onder deze Hiërarchie mogen blijven;

en 4o. dat zij uit dien hoofde bereid zijn, om de Kerk des Heeren in hun woonplaats op den grondslag dierzelfde Belijdenis, waarop zij sedert de afwerping der Pauselijke

1) Vgl. Zijne brochure: *Waarom ik geen deel neem aan het Kerkelijk Congres*, Amsterdam J. A. Wormser, 1887, en daarop gevolgde bespreking van zijne verschijning op en verdwijning uit het Congres in *Heraut* en *Standaard*.

Hiërarchie stond, en rechtens nog staat, naar den Woorde Gods en in Zijn kracht nogmaals te helpen reformeeren.

Art. 4. Om hiertoe te geraken, pogen zij, van dorp tot dorp, aanraking met een betrouwbaar persoon in elke Kerk te krijgen, ook al was het slechts met éénen enkele, en wijzen zij, na onderzoek, in elke Kerk een agent aan.

Art. 5. Deze agent wordt door den Moderator aangespoord, om òf zelf òf onder zijne leiding de verzamellijst gereed te maken, met duidelijke aanwijzing van de namen der onderteekenaars, met opgave van hun ouderdom, maatschappelijke positie, en van de leden die tot hun huisgezin behooren.

Art. 6. In de groote Classis kan hij dezen arbeid voor de onderscheidene ringen op den Ringcorrespondent overdragen, maar altoos onder zijn eigene verantwoordelijkheid.

Art. 7. Indien in eenige Kerk het aantal leden op de verzamellijst onder de tien blijft, kan de Moderator de broeders in zulk een Kerk voorloopig vereenigen met de broederen van een naburige Kerk.

Art. 8. Op den bepaalden tijd laat hij door den agent of correspondent de broederen die teekenden, samenroepen en door dezen één broeder uit hun midden aanwijzen, die in hun naam op het classicaal convent zal optreden.

Art. 9. Elke week geeft hij aan het Bureel, Keizersgracht 162, schriftelijk kennis van de door hem bezochte Kerk, of van de Kerk waar een agent is aangesteld, of een verzamellijst in orde is gekomen.

Art. 10. Minstens veertien dagen vóór het Classicaal Convent roept hij al de benoemde afgevaardigden op, om ter vergadering te verschijnen.

Art. 11. Insgelijks roept hij binnen gelijken termijn op de agenten en correspondenten, die niet afgevaardigd mochten zijn.

Art. 12. En eindelijk noodigt hij, insgelijks veertien dagen vóór den Conventsdag, de ontkomene Kerken in zijn classis uit, om naar dit convent zoovele Kerkeraadsleden te deputeeren als men goedvindt.

Art. 13. Kerkeraadsleden van niet ontkomene Kerken hebben geen toegang, tenzij ze gedeputeerd zijn door de broederen, die op de verzamellijst staan.

Art. 14. Ieder die op het Classicaal Convent komt, onderteekent nogmaals de Toelatingsformule van het Congres.

Art. 15. Op het Classicaal Convent wordt de toestand der nog niet vertegenwoordigde Kerken besproken en voorloopig geregeld, en voorts een tweetal gedeputeerden benoemd, om met de Moderatoren naar het Synodaal Convent te gaan. Slechts één van deze twee mag een Predikant zijn.

Kerkeraden van ontkomene Kerken deputeeren uit eigen hoofde naar het Convent, zoodat de twee gedeputeerden moeten gekozen worden uit Kerken, die nog niet ontkwamen.

Art. 16. De adviezen der zakelijke sectiën liggen bij de Moderatoren ter visie. Zij laten die aan niemand inzien, tenzij hij vooruit de toelatingsformule van het Congres voluit onderteekend hebbe.

Aldus vastgesteld op last van het Gereformeerd Kerkelijk Congres.

Het Bureau:

(Was get.) Dr. A. Kuyper, *Voorz.*
„ „ P. van Son, *vice-Voorz.*
„ „ Dr. J. Woltjer, *Secr.*
„ „ W. Hovy, *Thesaurier.*

INSTRUCTIËN VOOR AGENTEN.

Art. 1. De agent staat onder den Moderator of zijn Ringcorrespondent, en volgt in in alles diens wenken.

Art. 2. Zijn taak is 1°. in de Kerk van zijn woonplaats de vertrouwbare broederen te doen teekenen op de verzamellijst; 2°. in de vijf naastbijgelegen kerken, waar nog geen agent is aangesteld, een agent op te sporen.

Art. 3. De agent plaatst boven zijn verzamellijst dit hoofd:

„De ondergeteekenden allen meerderjarige leden van de Nederduitsche Gereformeerde (of Herv.) Kerk te..... (gedeeltelijk wel, gedeeltelijk nog niet tot het H. Avondmaal toegelaten), betuigen met deze onderteekening:

1°. dat zij in hunne schuld voor God liggen, naardien zij reeds zoo lange jaren liefdeloos en werkeloos de breuke van de Kerke huns Heeren hebben aangezien;

2°. dat de geheele Synodale organisatie, die, evenals de Pauselijke Kerkregeering, eene wezenlijke Hiërarchie is, het eeren van de Majesteit van Koning Jezus aan zijne Kerken onmogelijk maakt;

3°. dat zij, na de schrikkelijke wijze waarop de Synodale Hiërarchie in het afgeloopen jaar tegen de gehoorzame belijders des Heeren is gaan woeden, niet langer met hunne Kerk onder deze Hiërarchie mogen blijven;

en 4°. dat zij uit dien hoofde bereid zijn, om de Kerk des Heeren in hun woonplaats op den grondslag dierzelfde Belijdenis, waarop zij sedert de afwerping der Pauselijke Hiërarchie stond, en rechtens nog staat, naar den Woorde Gods en in Zijn kracht nogmaals te helpen reformeeren.

Art. 4 De verzamellijst geeft hij aan niemand uit handen en laat die nergens liggen.

Art. 5. Aan minder vertrouwde personen biedt hij een blanco lijst aan met hetzelfde hoofd er boven.

Art. 6. Zoodra de verzamellijst voorloopig gereed is, zendt hij die op aan den Moderator, en dit wel uiterlijk vóór 1 April 1887.

Art. 7. De namen van de vijf agenten in de nog niet voorziene Kerken in zijn omtrek zendt hij in aan het Bureau, Keizersgracht 162, Amsterdam.

Art. 8. Op aanschrijving van den Moderator verzamelt hij de broeders die de verzamellijst onderteekenden, voor de verkiezing van een afgevaardigde naar het Classicaal Convent.

Art. 9. Indien de broeders die op de verzamellijst teekenden, reeds nu tot het reformeeren van hun Kerk wenschen over te gaan, geeft hij als Agent hiervan kennis aan het Bureau, Keizersgracht 162. Van daar verneemt hij wie de Consulent is, en alsdan doet hij alle zaken onder de leiding van dezen af.

Art. 10. Op de lijsten kunnen teekenen mannen en vrouwen boven de 20 jaren, onverschillig of zij al dan niet reeds tot het H. Avondmaal waren toegelaten.

Aldus vastgesteld op last van het Gereformeerd Kerkelijk Congres.

Het Bureau:

(*was get.*) Dr. A. Kuyper, *Voorz.*

„ „ P. van Son, *vice-Voorz.*

„ „ Dr. J. Woltjer, *Secr.*

„ „ W. Hovy, *Thesaurier.*

INSTRUCTIE VOOR DE CONSULENTEN.

Art. 1. De voorloopige consulenten worden aangewezen door het Congres of zijn Bureau. Zoodra in hun ressort een tweede predikant beschikbaar komt, die geen ander consulentschap heeft, doet hij aan het Bureau een voorslag om het ressort te splitsen.

Art. 2. Taak der Consulenten is, om in Kerken, waar de broeders, die tot de Reformatie willen overgaan, geen predikant in hun kerk bezitten, om hen voor te gaan, de plaats van den predikant voor de leiding van dit werk in te nemen.

Art. 3. Zij treden in deze qualiteit op als voorzitter van kerkeraden van vacante kerken, die tot afzwering der Hiërarchie zijn overgegaan.

Art. 4. In kerken, waar geloovigen krachtens hun ambt tot Reformatie voortschrijden, treden de consulenten niet op, dan na ontvangst van de onder leiding van den Moderator gemaakte verzamellijst, en dragen zij zorg, dat deze verzamellijst van hunnentwege alsnog ter teekening worde aangeboden aan de leden van alle kringen of vereenigingen, die met deze Reformatie willen medegaan; roepen voorts de onderteekenaars saâm, om hun de zaak voor te stellen; laten door de meerderjarige mansleden ouderlingen en diakenen benoemen; en installeeren den kerkeraad.

Art. 5. Kerkeraadsleden (ook Ledeboerianen), die op de verzamellijst teekenen, gaan zonder verkiezing in den nieuwen kerkeraad over.

Art. 6. Tot geen definitieve stappen besluiten zij, in welke kerk ook, zonder vooraf het voorliggende geval, met een ontwerp van hetgeen zij voornemens zijn, aan het Bureau te hebben ingezonden, en hierop toestemmend antwoord te hebben ontvangen.

Art. 7. De consulent bedient in de aldus onder zijn hoede staande kerken den H. Doop en het H. Avondmaal.

Art. 8. Indien een kerk in zijn ressort reeds de leiding van een ander predikant heeft ingeroepen, laat hij deze kerk hierin vrij, gelijk ook hij vrij is om kerken buiten zijn ressort te helpen, mits na voorafgaande mededeeling aan het Bureau en het ontvangen van goedkeuring hierop.

Art. 9. Hij spoort de kerkeraden in zijn ressort, die nog onder de Hiërarchie bleven, bedachtzaam aan om tot breking met de Hiërarchie over te gaan.

Art. 10. Hij mengt zich niet in het werk van den Moderator, en treedt derhalve niet op, tenzij hij in eenige kerk door broederen, die reedt een verzamellijst in orde brachten, geroepen worde.

Art. 11. De adviezen der zakelijke sectiën liggen ook bij de consulenten ter visié. Zij laten die aan niemand inzien, tenzij hij vooral de toelatingsformule van het Congres voluit onderteekend hebbe.

Art. 12. Van elke door hen verrichte handeling geven de consulenten onverwijld kennis aan het Bureau Keizersgracht No. 162.

Aldus vastgesteld op last van het Gereformeerd Kerkelijk Congres.

Het Bureau:

(*was. get.*) Dr. A. Kuyper, *Voorz.*
„ » P. van Son, *vice-Voorz.*
„ „ Dr. J. Woltjer, *Secr.*
„ „ W. Hovy, *Thesaurier.*

Gelijk te verwachten was, kwamen vele belangstellenden uit allerlei streken van ons land het Congres bijwonen. Amsterdam zelve toonde slechts nieuwsgierigheid en spotlust. Gelijk de omliggende Gemeenten tamelijk vrij bleven van de doleerkoorts en bijna alle onze Kerk dienende Amsterdammers buiten Amsterdam daarvoor alle vatbaarheid in Amsterdam reeds verloren hadden, alzoo bleven de Amsterdammers in Amsterdam tamelijk wel afkeerig van de nieuwe Comedie. Evenwel leverde onze stad nog het grootste contingent van bezoekers, die de 2000 niet te boven gingen. Die

vroeger geteekend hadden, waren, voor een deel, spelers en aanschouwers. Doch hoe dit zij, sints ging men allereerst onder dat personeel aan het werken. Mannenbroeders werden twee aan twee uitgezonden naar de Nummers en Letters, alwaar men onderteekenaars van dat adres zou vinden. Aldaar gekomen, schreef men niet zelden tegen hun uitgedrukten wil, mondige, bejaarde leden van het gezin op als leden der doleerende Kerk; zoo de man en vader, of de moeder, weduw zijnde, er maar voor was, dan werd het gansche gezin opgeschreven onder de levenden. Stootte men echter het hoofd bij het hoofd, dan werden toch de sympathetische leden ingerekend; ja, niet zelden heeft men de meest krasse middelen toegepast om kinderen aan het doleeren te brengen; kon men hoegenaamd niets uitrichten, dan schudde men (in letterlijken zin!) het stof van de voeten, en verkondigde men dat de weigerachtigen geen deel in het rijk van Christus hadden.

⁂ Ten behoeve van die leden der doleerende Gemeente te Amsterdam, die als wervers dienst zouden doen, werden eenige *wenken* gegeven. Ik weet niet of ze op het Congres vastgesteld werden. Maar zij teekenen toch in elk geval, van welke beginselen het uitging.

1. Ga liefst niet alleen, maar met u beiden.

2. Zet duidelijk uiteen, dat we onze kerk niet verlaten, maar alleen het juk der synode afwerpen.

3. Wijs er op, dat onze vaderen evenzoo met de roomsche hiërarchie hebben gedaan, en wij nu ook zoo moeten doen met de synodale hiërarchie.

4. Maak het duidelijk, dat onze vaderen de kerkelijke goederen meekregen, omdat de overheden toen voor de gereformeerden partij kozen, maar dat we nu alles missen mòeten, omdat thans de overheid niet met ons is.

5. Leg het uit hoe Christus door zijne apostelen ook zijne kerk de wereld inzond, zonder een enkelen penning, doodarm, maar rijk in Hem, en dat wij even zoo moeten doen.

6. Wijs er op hoe in Amerika en overal de kerken thans van vrijwillige bijdragen leven, en millioenen voor de zending afwerpen, en alles netjes hebben en in alles bloeien.

7. Dring er op aan, dat vooral ongehuwde gezellen of dienstboden, die geen andere zorgen hebben, niet minder, maar eer meer geven.

8. Let op het getal kinderen. Een gezin met weinig kinderen kan beter *f* 0,25, en een gezin met veel kinderen beter *f* 0.15 geven.

9. Herinner aan hetgeen Israël gaf: tienden. En dan nog al de kostbare offers.

10. Wijs er op wat er uitgegeven wordt voor kleeding en allerlei genot.

11. Wijs er op, dat de vijand terecht den spot met ons zou drijven, als wij nu eens te vast gebonden aan den Mammon bleken.

12. Vraag of men ook een busje wil hebben, om er elken dag 2¼ of 3 centen in te doen.

13. Houd u aan den maatstaf van eene week per jaar het inkomen van heel het gezin voor den Heere.

14. Zorg bij uw tweeden rondgang, dat de collecten in de localen blijven wat ze zijn.

15. Toon aan hoe vroeger de plaatsbewaarders en kerkeknechts met alles strijken gingen, en dat men dit nu aan de kerke zelve betaalt.

Uit de aangenomen houding vloeide voort, dat de doleerende Kerkeraad

zich beschouwde als den gebleven vertegenwoordiger en bestuurder van de Nederduitsche Hervormde Gemeente. Wie niet met dien Kerkeraad medegingen, *die* plaatsten zichzelven buiten die Gemeente, *die* scheidden zichzelven van haar, van de Kerk af. Zooals een zich noemend Professor schreef aan eene mijner Wijkzusters: »Tevoren was Wijkpredikant in de Wijken N en U Dr. G. J. Vos Az. De Kerkeraad heeft echter in diens plaats benoemd voor Wijk N Dr. A. Kuyper en voor Wijk U Ds. P. van Son. Er zijn echter leden der Gemeente, die, zich van de Kerk afscheidende, met de besluiten van den Kerkeraad geen rekening houden. Daarom worde het niet vreemd geacht, dat ik uitdrukkelijk verklare alleen dan aan de Wijkvereeniging te kunnen blijven contribueeren, wanneer zij, gelijk ik hoop, ook in dezen zich niet schaart aan de zijde dergenen, die zich tegen den Kerkeraad verzetten."

Is deze eisch uit »de souvereiniteit der Gemeente," of uit de souvereiniteit van het eigen ik, of uit dolligheid voortgevloeid? Hoe dit zij, wij die bleven zijn afgescheiden; wij die getrouw bleven aan onzen eed, wij zijn de zelfafsnijders, omdat wij ongehoorzaam zijn aan ...? Desniettegenstaande wordt toch erkend wat wij sedert 4 Januari 1886 op geestelijk gebied deden, d. w. z. *het Classicaal Bestuur, doende wat des Kerkeraads is.* Allen die namens deze vergadering werden toegelaten tot het Heilig Avondmaal, kunnen evenals zij, die dit voorrecht vóór dien datum ontvingen, in de dolende Gemeente het Avondmaal ontvangen.

Daartoe werden zoogenaamde *Duplicaten* aangelegd (de eigenlijke Lidmatenboeken zijn immers in onze, onbevoegde, handen?), en hierin opgeschreven allen die men, hoe dan ook, vinden kon als *vóór de verzetting der Kerkorde op 16 December 1886* tot het Avondmaal toegelaten.

Dit nu diende toch eindelijk wel eens gehouden te worden. Hoe daar echter toe te geraken? Hoe zou men Censuur oefenen? De levenstucht scheen echter niet noodig, indien de leertucht maar geoefend werd. Doch, hoe zou men die oefenen? — Eenvoudig door eene verklaring te laten teekenen, dat de ingeschrevene »de Leere die in het Oude en Nieuwe Testement en in de Artikelen des Christelijken Geloofs begrepen is, en in de Christelijke Kerk alhier geleerd wordt, van ganscher harte »bekent" de waarachtige en volkomene leer der zaligheid te zijn". En wat daar geleerd wordt, dus onder die formule begrepen is, dat is te vinden in de Drie Formulieren van Eenigheid." Inderdaad, het staat zoo op alle die formuliertjes!

Ziedaar dan nu eene Gemeente die tot in hare onwetendste Avondmaalgangers toe de Formulieren van Eenigheid verstaat, en bestaat uit leden die zichzelven goed, waardig, geloovig keurden! O Bogerman! hoe zoudt

gij tegen deze lieden uwe breede handpalmen uitbreiden en hen als ongereformeerd wegzenden!

Eerst nadat de bovengeplaatste officieele stukken, die evenals de glimworm in de duisternis de duisternis goed merkbaar maken, in het *Wageningsch Weekblad* onderzijds openbaar gemaakt waren, verschenen zij in *De Heraut.* De Jezuïtische aard van het aldus gestichte geheime genootschap werd daar bedekt door de bewering, dat er dus van Independentisme geen sprake kon zijn. Maar hoe dit zij, voor het in elk geval veelhoofdig Pausdom, dat men moest „afzweren", koos men een éénhoofdig; voor de Reglementen, die men verwierp, stelde men willekeurige Instructies, die al zéér spoedig door eene menigte reglementen voor de doleerende Gemeenten te Amsterdam en elders gevolgd zouden worden, in de plaats; in stede van bij eene Kerk, die doorzichtig en openbaar is, sloot men zich aan bij een genootschap, dat in donkerheid ging werken, en stelde men zich *onder* het gezag van anderen, als een soldaat onder den aanvoerder; het gejubel over de verkregene vrijheid blijkt slechts de blijdschap van den man, die zulk eene macht over slaafsche zielen verkregen heeft; voor het afgeworpen houten juk nam men een ijzeren juk op den gebogen rug; van het jubelend doleeren, zal het jubelen wel verleerd, en het doleeren recht geleerd worden.

Deze *niet gelukkige* ruil werd aangegaan, gelijk de Nieuwsbladen berichtten, door onderscheidene Predikanten, Ouderlingen, Diakenen, Gemachtigden, Lidmaten en Leden der Kerk. De doleerziekte wordt zelfs stelselmatig bevorderd.

Het geweten der Congresleden is geheel en al gebonden aan de bedoeling der leidslieden, die wij niet willen houden voor opzettelijke leugenaars, voor bedriegers, en die toch telkens in strijd met de allereenvoudigste regelen van waarheid en goede trouw handelen. De oprechtheid der duiven verdwijnt; de listigheid der slang wordt door hen zoo nagevolgd, alsof zij Ophieten wàren. „Men zal onze Kerk verlaten, als men het gunstigste oogenblik daartoe gekomen acht, en dat hangt natuurlijk af van allerlei omstandigheden. Inmiddels blijft men in onze Kerk prediken, en zitting hebben in haar besturen, en haar bezoldiging genieten — totdat men den kans schoon ziet, om aan die Kerk den gevoeligsten slag toetebrengen. Men is dus gelijk aan den dienstknecht, die samenspant tegen het huis, waarvan hij het brood eet, maar welks ondergang hij gezworen heeft. Hij zal zijn aanslag volvoeren, als zijn meester slaapt, of als de meerderheid van zijn mede-dienstbaren op zijn hand zal zijn — en zóó wachten de „Congres"-leden de ure af, waarin zij 't geraden zullen achten onze Kerk te verlaten" [1]).

1) *Kroniek* van Dr. Bronsveld, Februari, 1887.

Neen, Dr. Bronsveld! Om onze Kerk in de lucht te laten springen. In schemerdonker heeft men tot verraad saamgezworen. Door brutaal geweld, of door drogredenen — het doet er niet toe, door welk middel: immers het doel heiligt het middel? — zullen de leden van het kerkelijk dynamiet-verbond zich meester maken van Kerkgebouwen en Pastorieën, zalig in het bezit van het geroofde goed. De weg van rechten is lang en duur. Spoedig zijn de geldmiddelen der Kerkelijke Besturen uitgeput. Inmiddels doet ook *Patrimonium* dienst, om de vele werklieden optezetten. De census-verlaging brengt hunne menigte in beroering. De uitersten raken elkander en gaan arm in arm; gelijk Dr. Kuyper wandelde met Dr. Modderman, alzoo zal hij nu gaan wandelen met.... een iegelijk die zijne plannen wil bevorderen. De Staat wordt beheerscht door de Stembus, en de Stembus door de Redacties der meest gelezene bladen. Hare liefde voor de Kerk is niet bestendig van duur, en geenszins de toegenegenheid van een trouwhartig man; de Politiek in 't algemeen is evenveel te vertrouwen als eene Coquette. Zal dan bij ons ook niet het vleesch aan het woord komen? Zullen de Oldeboornsche tooneelen zich niet over een groot gedeelte des lands uitbreiden? Zal men onzerzijds geen geweld tegenover geweld gaan plaatsen, en niet in booze drift de verraders van de Kerk en de stelers en helers van het Kerkegoed met vuisten de diepe verontwaardiging van hun beleedigd rechts- en waarheidsgevoel laten ondervinden? Zou de inbraak in de Nieuwe Kerk het voorspel zijn geweest van het uitbreken van een burgerkrijg? Daarom: wat zal het einde zijn?

Wij zien op naar de bergen, van waar onze hulp zal komen. Wij wenschen, onze roeping getrouw, getrouw aan onze Kerk te blijven, maar die wensch, maar die bede verplicht ons tot veel arbeid, veel moeite, veel miskenning, veel strijd, veel smart: *Wij* worden aldus de Kerk onder het kruis. Maar wij hebben altijd goeden moed, wetende dat onze strijd een strijd des Heeren is, wien wij ook het einde toevertrouwen. Dit mogen wij gelooven, dat de koorts, die in onze dierbare Kerk heerscht, tot genezing zal zijn.

Zoo het heet, hebben zich reeds een dertigtal gemeenten afgescheiden. Wij weten, dat dit zeggen eene leugenachtige fictie is. Ik behoef niet te herhalen, wat zoo vaak reeds door anderen opgemerkt werd, t. w. dat eene enkele gemeente, zooals Reitsum en Bunschoten uitgezonderd, die Gemeenten als zoodanig zich niet afgescheiden hebben; de meeste gemeenten van dien naam werden voor afgescheiden verklaard, zonder dat zelfs maar gevraagd werd naar het gevoelen van de stemgerechtigde lidmaten, iets wat toch voor hen die de souvereiniteit der gemeente zeggen voortestaan eisch van eigen

beginsel is; men ging slapen onder de Kerkorde van 1816, en ontwaakte onder die van 1618; men werd door reuzenarmen twee eeuwen teruggebracht, en men had er niets van gevoeld; zonder de gemeente werd over de gemeente beschikt.

Het ligt niet op mijn weg, de geschiedenis der tweede Afscheiding in andere gemeenten te beschrijven. Over het algemeen geschiedt zij naar het Amsterdamsche voorbeeld en voorschrift, zoodat, als dit geheel bekend is, men ook den geest en de handelwijze der navolgers en gehoorzame onderdanen voldoende kent. In dat opzicht blijft mij niets meer ter mededeeling over dan het adres, dat de Kerkeraad van de valschelijk dus genoemde doleerende Gemeente aan den Koning zond. Het daarvan in mijn bezit zijnd afschrift laat ik eerst volgen, en daarna het origineel van het gegeven advies. De beide stukken gelezen hebbende, zal men zich verbazen over de vermetelheid der Adressanten in het verwringen der geschiedenis en het voorzetten van onwaarheden.

1.

Aan Z. M. den Koning.

Geven met den hoogsten eerbied te kennen Opzieners en Armverzorgers der Gem. onzes Heeren Jezu Christi te Amsterdam, dat zij tot op den 4en Januari jongstleden ongehinderd als Kerkeraad het bestuur over de Gereformeerde Gezindheid te dezer stede hebben uitgeoefend;

dat zij hierin echter op dien dag zijn gestoord geworden door eene geheel willekeurige ingrijping van het Classicaal Bestuur van Amsterdam, ter oorzake van hun plichtmatig pogen om de Kerk van Amsterdam het onderscheidend kenmerk van hare stichting, hetwelk gelegen is in hare Gereformeerde Belijdenis niet te doen verliezen;

dat zich hieruit eene langgerekte kerkelijke procedure heeft ontwikkeld, die geëindigd is met eene beslissing van de Algemeene Synode van het Hervormd Kerkgenootschap, waarbij op allen, die 14 Dec. 1885 geacht wierden voor zekere wijzigingen in het Beheersreglement gestemd te hebben, kerkelijke proscriptie wordt toegepast;

dat dientengevolge moest overwogen worden of de Kerkeraad zich op die wijze duurzaam mocht laten storen in de taak, die hem door Zijn Koning, Jezus Christus, is opgedragen; welke overweging op de gronden in Bijlage I uiteengezet, hem gebied (Sic!) tot de overtuiging, dat deze proscriptie aan de getroffenen geen recht geeft, om hun ambt te verlaten;

dat hij zich in dien stand der zaken gewend heeft tot *Gemachtigden der Gemeente*, als die, lang vóór deze stoornis plaats greep, door de stemgerechtigden tot hare vertegenwoordigers bij den Kerkeraad opzettelijk en uitsluitend voor de bezetting der ambten gekozen waren; dat nu ook van deze Gemachtigden der gemeente de groote meerderheid (t w. ruim 200 van de omstreeks 270 feitelijk fungeerenden) verklaard heeft de Opziener van Armverzorgers, op wie de proscriptie door de Algemeene Synode is toegepast, nog steeds en bij voortduring als Opzieners en Armverzorgers der Gemeente te erkennen en te begeeren;

en dat de Kerkeraad derhalve op de geestelijke gronden in Bijlage I uiteengezet, en zich steunende op deze uitspraak der Gemachtigden van de Gemeente, besloten heeft in de vervulling van zijne taak voort te varen;

dat hij dit echter niet kan blijven doen onder de laatstlijk gegolden hebbende Kerkenorde, en dat hij uit dien hoofde nogmaals gebruik heeft gemaakt van zijne onbetwistbare bevoegdheid om van statuut te veranderen;

dat toch de Gereformeerde gezindheid te dezer stede reeds in 1870 op grond van de dusgenaamde Confessio Belgica en den Heidelbergschen Catechismus, als eene zelfstandige, plaatselijke Kerk onder een eigen Consistorie geconstitueerd was en als Nederduitsche Gereformeerde Kerk van Amsterdam aanvankelijk geleefd heeft onder de Kerkenordening van de Nederduitsche Gereformeerde Kerken gelijk die vastgesteld was op de Nationale Synode te 's Gravenhage, gehouden in Juni 1586 en daarna eenigszins gewijzigd is door de Nationale Synode te Dordrecht in de jaren 1618/19 gehouden, welke wijzigingen ook door de Kerk te dezer stede aanvaard en uitgevoerd zijn;

dat deze Kerk, ook nadat de Gereformeerde religie had opgehouden Staatsreligie te zijn, onder die Kerkenordening is gebleven tot aan het jaar 1816; doch tengevolge van bemoeiingen der toenmalige regeering zij (Sic!) sinds dien tijd feitelijk is bestuurd geworden overeenkomstig het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Herv. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, gearresteerd bij K. B. van den 7den Januari 1816 No. 1, welk reglement sedert dien tijd menigvuldige, bij de Regeering bekende, wijzigingen heeft ondergaan;

dat tegen de uitvoering van deze nieuwe Kerkenorde reeds in 1816 door hem op de Classis van Amsterdam ten ernstigste is geprotesteerd, maar dat voortzetting van dit protest hem destijds onmogelijk is gemaakt door de rescriptie van den Commissaris-Generaal Repelaer van Driel d.d. 28 Maart 1816 waarbij een nogmaals samenkomen van de voormalige Classis van Amsterdam afgesneden werd;

dat hij sinds, nog altoos hopende dat zijne angstige voorgevoelens zouden beschaamd en het belijdend karakter der Kerk niet zou aangetast worden, zich een tijdlang in dezen toestand heeft geschikt;

maar dat hij thans ontwarende, hoe door langer onder deze Kerkenorde te blijven, de Gereformeerde Kerk haar Gereformeerd karakter ten eenenmale verliezen en dus zich zelve als stichting vernietigen zou, onder instemming van de meerderheid der Gemachtigden, besloten heeft, om krachtens zijne oorspronkelijke, hem nimmer ontnomene bevoegdheid, zijn plaatselijk Kerkgenootschap opnieuw te regelen en daartoe voor wat zijne Kerk aangaat aan de sints 1816 feitelijk hier toegepaste Kerkenorde alle verbindende kracht te ontnemen, en als nu voor zijne Kerk, die alzoo hiermede den naam van Nederduitsche Hervormde Gemeente aflegt en dien van Nederduitsche Gereformeerde Kerk weer aanneemt, opnieuw in te voeren de bepalingen, die in haar belijdenis geworteld en historisch uit haar eigen leven ontwikkeld waren en tot 1816 hier golden; bepalingen die te vinden zijn in het Groot Placcaetboek Deel III, fol. 464, en dat wel behoudens eenige, door den veranderden staatkundigen toestand van zelf ontstane wijzigingen, welke wijzigingen hij ter voldoening aan Art. 1 van de Wet van 10 Sept. 1853 (*Stbl.* No. 102) de eer heeft in Bijlage 11 aan Uwe Majesteit over te leggen.

't Welk doende

Uw Majesteits getrouwe Onderdanen, Opzieners en Armverzorgers
van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam.

w. g. P. v. Son, *Praeses.*
H. W. v. Loon, *Scriba.*

Amsterdam, 18 December 1886.

Voor Copij Conform.
w. g. P. Goedhuys *Subscriba.*

2.

Ter voldoening aan het verzoek uwer geëerde Missive van den 24sten dezer No. 1210,

aan ons, heden ten dage uitmakende *den Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam*, gericht, hebben wij de eer het volgende onder uwe belangstellende aandacht te brengen:

1º. dat wie zich noemen: „*Opzieners en Armverzorgers van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam*" geene andere personen zijn dan die zich in het door hen zelven gepubliceerde stuk, genoemd *Afwerping van het juk der Synodale Hiërarchie*, qualificeerden als „*De Kerkeraad der Ned. Ger. Kerk* (Doleerende)" (zie bl. 3), of ook wel: „*Opzieners en Armverzorgers der* Gemeente onzes Heeren Jezu Christi te Amsterdam":

2º. dat zij, op eene enkele uitzondering na, dezelfde personen zijn als die bij uitspraak der Algemeene Synode van den 1sten December 1886 uit hunne ambten en bedieningen bij die Kerk, die onder haar bestuur staat, en derhalve ook bij onze Gemeente, *ontzet* werden, gelijk zij zelve erkennen in het zooeven genoemde stuk;

3º. dat Kerkeraadsleden die ontzet zijn niets meer te zeggen hebben in den Kerkeraad waartoe zij behoorden;

4º. dat „ontzette Kerkeraadsleden" zich schuldig maken aan hoogst laakbare aanmatiging, wanneer zij zich bemoeien met eene regeling van een „plaatselijk Kerkgenootschap", waarover zij niets te zeggen hebben;

5º. dat de bedoelde personen onder geen anderen titel tot den 4den Januari 1886 het bestuur over de Nederduitsche Hervormde Gemeente te dezer stede gevoerd hebben (voor zooverre zij daartoe mochten geroepen zijn), dan onder dien van *Predikanten, Ouderlingen* en *Diakenen*, als leden van den (Algemeenen of Bijzonderen) Kerkeraad, daartoe volgens het *Synodaal Reglement op de benoeming van Ouderlingen en Diakenen en de beroeping van Predikanten*, in werking getreden den 1sten Maart 1867, verkozen, en volgens de Synodale verordeningen van onze Kerk bevestigd;

6º. dat zij om *gansch andere* redenen in hun bestuur „gestoord" zijn geworden, dan (gelijk zij voorgeven) „ter oorzake van hun plichtmatig pogen om de Kerk van Amsterdam het onderscheidend kenmerk van hare stichting, hetwelk gelegen is in hare Gereformeerde Belijdenis niet te doen verliezen", en dat zij om dezelfde redenen afgezet geworden zijn, gelijk de stukken, die tot de Kerkelijke procedure, hen rakende, behooren, overvloediglijk uitwijzen;

7º. dat zij „de Gereformeerde Gezindheid" of „de Gereformeerde Belijdenis", die zij *zeggen* voor te staan, zóó weinig toegedaan zijn, dat zij bijv. de op Art. 36 der *Confessio Belgica* gebaseerde verhouding van de Christelijke Overheid tot het Kerkbestuur — zijnde een voornaam stuk der door hen bedoelde Gereformeerde Belijdenis — uit de Kerkenorde van Dordrecht, die zij *zeggen* weêr aangenomen te hebben, geheel geschrapt hebben;

8º. dat, gelijk hunne ambtelijke aanstelling te danken was aan de organisatie die zij vrijwillig aanvaardden, deze zelfde organisatie ook het recht had tot hunne ambtelijke afstelling of ontzetting, blijvende daarmede onverlet de *inwendige bekwaamheid* die zij door de werking des Heeren voor de uitoefening van de hun toevertrouwde en nu ontnomene ambten mochten bezeten hebben, welke inwendige bekwaamheid evenwel, zelfs niet onder de vigeur eeniger oude Kerkenorde, zonder wettelijke verkiezing volgens de ordinantiën daarvan zijnde, tot de uitoefening van eenige dienst recht gaf;

9º. dat, bijaldien zich noemende „Gemachtigden der Gemeente" de eerst geschorste en later ontzette Kerkeraadsleden ooit verklaard hebben, hen „nog steeds en bij voortduring als Opzieners en Armverzorgers der Gemeente te erkennen", de bedoelde „Gemachtigden" iets gedaan hebben, wat de Dortsche Kerkenordening, die de adressanten *zeggen* weêr aangenomen te hebben, aan geene gemeenteleden ooit toekenden, maar door de Dortsche Synode, die zij *zeggen* zoo hoogelijk te eeren, als „muiterij" veroordeeld

zou zijn volgens het Formulier des Avondmaals, waartoe zij door die Synodale organisatie, die de bedoelde gekwalificeerde personen in het leven riep en die de Adressanten *zeggen* te verwerpen, nooit gemachtigd waren, zoodat zij zich dus schuldig gemaakt hebben aan ijdele machtsaanmatiging, en zij nooit door eenigen Voorzitter van den Algemeenen Kerkeraad zijn opgeroepen, zonder wiens oproeping zij geen vergadering kunnen houden; en waardoor zij geheel in strijd gehandeld hebben met het voorschrift om, geroepen Ouderlingen en Diakenen te kiezen, „geene tegenstrevers van Kerkelijke verordeningen" te benoemen (*Regl. voor het Kiescollegie der Nederd. Herv. Gemeente te Amsterdam, vastgesteld 18 September 1882*, d. w. z. door diezelfde mannen die als tegenstrevers van Kerkelijke verordeningen den 1sten December l.l. definitief ontzet werden);

10°. dat dus de bedoelde uitspraak van „Gemachtigden" niets anders is dan eene leugenachtige fictie, tengevolge van misleiding en bedrog; en

11°. dat nooit of nimmer aan eenigen Kerkeraad in de Gereformeerde Kerk van Nederland, onder welke Kerkelijke verordeningen ook, de bevoegdheid is toegekend, „om van Statuut te veranderen", zijnde de zelfstandigheid of de autonomie van den plaatselijken kerkeraad, of ook van eenige gemeente, aan die verordening geheel onbekend, gelijk dan ook het laatste Artikel van de door de bedoelde Adressanten, zooals zij *zeggen*, aangenomene Kerkenordening verbiedt, dat eenige bijzondere Gemeente, Classe of Synode eenige verandering brenge in de Wettelijke ordening, maar gebiedt, dat deze naarstiglijk onderhouden worde door ieder en door allen.

Alle die *elf* punten hebben, gelijk U... zelf reeds opgemerkt hebt, uitsluitend betrekking op waarheid, zedelijkheid en kerkrecht. Vergun ons, nu nog eenige historische bijzonderheden aan te bieden, welke ook over de aanvrage dier Heeren Adressanten een eigenaardig licht verspreiden.

Blijkens de acte, daarvan zijnde in de Handelingen van onzen Kerkeraad, is de „*ghestalte der Christelijke Gemeente*" 1) gevormd geworden den 24sten Mei 1578 naar de „christelicke ordeninghe" der Synode van Embden, gehouden in 1571, welke „ordening", waarnaar zich ook de in 1574 te Dordrecht gehoudene Synode van Holland en Zeeland geconstitueerd en gedragen heeft, door „de broederen der Gemeente" zonder eenige deliberatie, of ze het wel doen zouden, opgevolgd werd, *niet* omdat hunnerzijds was medegewerkt door eenige zichtbare of hoorbare medewerking tot de samenstelling dier Kerkenordening of tot de samenstelling dier Synode, op wie slechts de twee gevluchte Amsterdamsche Predikanten *Jan Arendz* en *Pieter Gabriël*, als juist te Embden 2) zijnde, doch zonder eenigen 3) lastbrief of geloofsbrief, of vraagpunten tegenwoordig waren, maar omdat zij *als leden der ééne in vele landen verspreide „Gereformeerde Kerke Christi"* 4) gehoorzaamheid verschuldigd waren aan de bepalingen dier Synode, tot het houden en bijwonen waarvan zelfs het *bevelend* gezag van den Prins van Oranje en de tegenwoordigheid van Marnix van St. Aldegonde, als diens representant, door den Ker-

1) De Christelijke Gemeente was te Amsterdam ondanks alle vervolging gebleven. Zie: *Werken der Marnixvereeniging*, Serie III. Deel V, bl. 12, punt II.

2) Derwaarts waren vele Amsterdammers gevlucht, maar zij maakten er geene Gemeente uit, gelijk de Hollanders te Keulen; de behoeftigen werden ondersteund door de *Diaconie der Vreemdelingen* (*W. d. Marnixver. Serie* I, *Deel* II), en de censuur werd door den Embder Kerkeraad uitgeoefend.

3) Hoe weinig zelfs een op de Synode vertegenwoordigden Kerkeraad een *last*brief medegaf, blijkt uit de vraagpunten, welke de vertegenwoordigers van Keulen medekregen, *W. der M.*, S. III, D. V, 1ste stuk bl. 8—17.

4) *W. d. M.*, S. I, D. 2. in den Aanhef.

keraad, die de bijeenkomst bezorgde, t. w. dien van de Nederlandsche vluchtelingen te Keulen, ingeroepen was geworden 1), gelijk dan ook de Amsterdamsche Kerkeraad in het vervolg, niet uit kracht van een arbitrair besluit, maar uit kracht van zijn reglementair verband tot de éene Gereformeerde Kerk, naar de verschillende bepalingen der Synoden *van* en nà 1578, hetzij algemeene, hetzij bijzondere, zich gedragen heeft.

En wat nu de organisatie van 1816 betreft, wij schromen niet,.... Heer! al hetgeen adressanten daaromtrent schrijven eene zoo *onhistorische fictie* te noemen, dat wij niet begrijpen hoe men zoo iets heeft durven berichten.

De Kerkeraad zou geprotesteerd, *ten ernstigste* geprotesteerd hebben tegen de invoering van die organisatie, en de *voortzetting* van dat protest zou hem door *eene aanschrijving* onmogelijk gemaakt zijn!!

Niets *van dat alles blijkt uit de Notulen*, hetzij van den Kerkeraad, hetzij van de oude Classis, hetzij van het Classicaal Bestuur, de Notulen die daarvan dan toch de sporen zouden moeten vertoonen.

De Predikanten 2), aan wie men toen nog niet de leiding der Gemeente had ontwrongen, gelijk dat hier sedert 1870 door geheimzinnige vergaderingen van Kerkeraadsleden geschied is, hebben op het *Ministerie* 3), d. i. de vergadering van Predikanten, het *protest* genaamde eerbiedige *adres* aan Z. M. den Koning op de Classicale Vergadering gebracht, en deze heeft het als haar adres aangeboden. Daarbij waren, voor zooverre bekend, geene Amsterdamsche Ouderlingen tegenwoordig, en ook in den Kerkeraad is er met geen woord over gesproken. Zonder eenige moeite heeft de Classicale Vergadering aan het nieuwbenoemde Classicale Bestuur alle noodige stukken overgedragen, en zonder eenig protest heeft zij zich naar de nieuwe orde gevoegd, zoodra de bedoelde aanschrijving ontvangen was. Zonder eenig protest heeft ook de Kerkeraad hetzelfde gedaan. Ja, wat meer zegt, diezelfde Kerkeraad was het eerste collegie, dat eene buitengewone Vergadering van het nieuwe Classicale Bestuur 4) (ter approbatie der beroeping van Dr. Begeman voor de Hoogduitsche dienst) aangevraagd heeft, en het heeft zich *beijverd*, zelfs met in de Notulen uitgedrukte blijdschap, de Synodale aanschrijvingen uit te voeren, en voor de nieuwe bestuurscollege's vergaderplaatsen in die vertrekken te verkrijgen, waaruit óók wij door de Hoofden van de Adressanten een jaarlang gebannen zijn geweest 5).

Misschien hadden wij niet van noode, U deze bijzonderheden te melden. Maar waarschijnlijk is het wel van noode, U nog deze mededeelingen te doen:

1o. dat niemand der Predikanten onzer Gemeente, aan wie volgens Art. 21 van het *Regl. v. d. Kerkeraden*, het besturen der vergaderingen óók van den Kerkeraad is toevertrouwd, ooit eenige vergadering geleid heeft, waarin zelfs maar voorgesteld werd, den naam onzer Gemeente te veranderen;

2o. dat wij niemand gemachtigd hebben, eenige verandering van dien naam te maken, of maar te vragen;

3o. dat sedert talloos vele jaren wel de woorden „*Gereformeerd*" en „*Hervormd*"

1) *W. d. M.* S. III, D. V, Iste H. bl. 3–7.

2) t. w. de Heeren *Klinkenberg*, *van Voorst*, *Noothoven*, *Harencarspel*, *Visch* en *ten Bosch*.

3) Notulen van 26 Febr. 1 en 3 Maart 1816; op den 4den werd het stuk op de Classicale Vergadering gebracht.

4) Zie de Not. des Best. van 30 April 1816.

5) Zie voor een en ander de Notulen van den Kerkeraad, v. 7 Mrt., 29 Aug., 5 Sept. 1816 en verv.

promiscue 1) gebruikt werden, om eene aan alle eenigszins ontwikkelde en eerlijke mannen welbekende reden, en dat soms de *Gemeente* — zijnde het reglementaire spraakgebruik der Dortsche Synode (zie hare Kerkenordening *passim*) — ook wel *Kerk* genaamd wordt, maar dat wij met het oog op Art. 1 van het *Algemeen Reglement* onzer Kerk, en om vele andere redenen, geene verandering van onzen naam wenschen; noch mogen toestaan, voor zoover het van ons afhangt, dat eenig nieuw „genootschap", of „Kerk" of „Gemeente" den naam gaat dragen van *Nederduitsch Gereformeerde Gemeente*, of *Nederduitsch Gereformeerde Kerk*, [met of zonder bijvoeging van (doleerende)], juist omdat deze benamingen ook in stukken van finantiëelen aard dooréén-gebruikt werden, waarbij echter van „*doleerende*" geen sprake is;"

4o. dat die personen, die zich alzoo ongeroepen met onzen naam en onze gemeente bemoeien, volgens ingekomene stukken noch onze kwaliteit, noch ons bestaan, noch de ambten van onze leden meer erkennen, en ook dientengevolge niet langer behooren tot de leden van onze Kerk of van onze Gemeente.

Weshalve naar onze vaste overtuiging de personen, in Uwe Missive bedoeld, noch voor zich zelven noch als vertegenwoordigers van anderen, uitmaken of representeeren een bij de Wet van 10 September 1853, Staatsblad No. 102 als bestaand erkend Kerk. genootschap, noch daarvan een deel uitmaken.

Zij zijn niets anders dan van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap en van onze Nederduitsche Hervormde Gemeente afgescheidene personen, welke naar het schijnt eene vereeniging gevormd hebben, waaraan zij den naam van de *Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam* [met of zonder „(doleerende)" er bij], gegeven hebben.

En aangezien zij dien ouden naam, noch eenigen gelijkluidende of gelijksoortigen naam mogen dragen, wijl elke naam van de bedoelde strekking van rechtswege sedert 1578 toekomt aan de nu als *Nederduitsch Hervormde Gemeente* erkende Gemeente, waarvan wij het tegenwoordig bestuur uitmaken, en wij allerminst mogen dulden, dat de laatstgenoemde naam thans veranderd wordt tegen onzen wil in dien van Nederduitsche Gereformeerde Kerk, zoo verzoeken wij u bij deze dringend, Uwe hoog gewaardeerde medewerking wel te willen verleenen, dat door het openbaar gezag noch aan het verzoek der adressanten voldaan worde, noch op zijn gebied gedoogd, dat zij zich noemen *Opzieners en Armverzorgers van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam*, of dat zij hunne vereeniging noemen „*Nederduitsche Gereformeerde Kerk*", of iets dergelijks.

Aldus gedaan in de Vergadering enz. van 31 Jan. '87.

Hogerzeil, *Voorz.* h. t.
v. d. Dussen, *l. Scriba* h. t.

Maar met de indiening van dat advies was de taak van den Bijzonderen Kerkeraad in zake het Conflict nog lang niet geëindigd. De ontzette Kerkeraadsleden, die nu als de kop van den lindworm, welke zich in onze Gemeente, levende van onze Gemeente, ter vernietiging van onze Gemeente, voelbaar gemaakt had, bekend stonden, en de bedoelde „Gemachtigden" moesten afgesneden worden. De Synode had het lidmaatschap der Kerk den eerstbedoelden niet ontnomen; helaas! nu moest de Kerkeraad zelf tegen zijne voormalige medeleden optreden. Dit Collegie besloot, na velerlei

1) Vgl. *W. d M.*, S. 11, bl. 11. (Acten van Classicale en Synodale Vergad. der verstrooide Gemeenten enz) bl. 3, 4, 5, 6 enz. — Zie ook S. 1, D. 2. bl. 3, 4, vv.; S. 111, D. V., bl. 12, r. 4 v. b., alwaar de gestaltelooze, d. i. Kerkeraad-looze Gemeente te Amsterdam eene Kerk genoemd wordt.

overleggingen, dat, daar zij ten duidelijkste getoond hadden zich van onze Kerk afgescheiden te hebben, dit feit eenvoudig te constateeren, en daaraan de noodige bekendheid te geven. Evenzoo heeft het gehandeld met de bedoelde „Gemachtigden," niet minder dan bijna 200 in getal. In de verklaring, die hen betreft, komen de gevolgde kerkrechtelijke beginselen voor. Hunne namen mochten echter ook wel voor het nageslacht bewaard worden, als een bewijs te meer van de verblindende werking van groote talenten in den dienst der leugen onder den schijn van vroomheid. Onder die personen zijn toch mannen broeders, die een ongeveinsd geloof, een helder hoofd en vele kundigheden in andere opzichten bezitten; bijv. een achttal hoofden van christelijke scholen, en een drietal Godsdienstonderwijzers. De meesten hadden echter geene hoogere menschelijke school dan die van de Diaconie bezocht. Meer dan één behoorde zelfs tot de bepaald arme en bedeelde leden der gemeente. Evenwel, wij zullen de namen maar weglaten.

Maar het is zeker voor de geschiedenis van het Kerkrecht niet van belang ontbloot, de verklaring zelve van den Kerkeraad mede op deze bladzijden ter lezing aan te bieden.

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, doende wat des Bijzonderen Kerkeraads van de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* is, daartoe heden met de aanwezige Kerkeraadsleden saamgekomen,

Overwegende, dat in een adres van den 18den December 1886, aan Z.M. den Koning gericht door de zich noemende „Opzieners en Armverzorgers van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Amsterdam," vertegenwoordigd door den WelEerw. Heer P. van Son, „*Praeses*," en den WelEerw. Heer H. W. van Loon, „*Scriba*" gezegd wordt, dat ongeveer 200 van wie door de Stemgerechtigden der voornoemde Gemeente gemachtigd waren tot het verkiezen van Predikanten, Ouderlingen en Diakenen „de Opzieners en Armverzorgers, op wie de proscriptie door de Algemeene Synode is toegepast, nog steeds en bij voorduring als Opzieners en Armverzorgers verklaard hadden te erkennen en te begeeren";

O., dat, daar zekere Lidmaten tot het doen van bovengenoemde keuzen gemachtigd werden, welke slechts dàn daaromtrent iets kunnen doen, wanneer zij volgens de vigeerende Kerkelijke Reglementen daartoe opgeroepen worden, er onderzocht behoorde te worden, of de bedoelde Lidmaten zich tot het afleggen van zulk eene verklaring hadden laten verleiden, te meer omdat reeds vóór de maand December van het jaar 1885 onbevoegde personen zéér vele leden van het Kiescollegie, tijdens het aanteekenen van cassatie alleen op grond van Gods Woord, en daarna den 11den Januari 1886, opgeroepen zouden hebben tot het beloven van houw en trouw aan wie zich tegen het vrijwillig aanvaarde kerkelijk bestuur verzetteden;

O., dat blijkens ingekomen schrijven door den Algemeenen Kerkeraad, in verband tot de beantwoording van vragen omtrent het bovengenoemde Adres hem gedaan, en tot den aard van het Kiescollege, als zijnde de vergadering van die gemachtigde Lidmaten met den Algemeenen Kerkeraad tot de benoeming van Ouderlingen en Diakenen en de beroeping van Predikanten, aan *hen allen* vragen zijn gedaan in overeenstemming met die mededeeling aan Z. M. den Koning;

O., dat uit veler hardnekkig stilzwijgen, zoowel als uit enkele gezegden, tot de Kerkelijke Bedienden gericht, afgeleid moest worden, dat inderdaad een paar honderd van die gekwalificeerde Lidmaten zich aldus verbonden hadden;

O., dat blijkens officieele mededeelingen in de *Amsterdamsche Kerkbode*, zelfs onder het zegel van onzen Kerkeraad, voorkomende, de bedoelde Lidmaten, zich, onder den naam van Gemachtigden, die alleen in onze Gemeente eenige beteekenis heeft, terwijl de machtiging zelve uitsluitend van de verworpene organisatie afkomstig is, hebben laten gebruiken tot het aanvullen van een zich noemenden Kerkeraad eener zich doleerend noemende Kerk;

O., dat daarop door onze vergadering bij missive van den 10den dezer aan hen, die den Algemeenen Kerkeraad niet geantwoord hadden, de navolgende vier vragen schriftelijk gericht en door kerkelijke bedienden in hunne huizen bezorgd zijn:

1. *Hebt Gij mondeling of schriftelijk de verklaring afgelegd, dat Gij de bij Synodale eindbeslissing van* 1 *December* 1886 *uit hun ambt gezette personen blijft beschouwen als Predikanten, Ouderlingen en Diakenen der Gemeente alhier?*

2. *Blijft Gij bij de bedoelde verklaring volharden?*

3. *Hebt Gij, door den zich noemenden Kerkeraad der Nederduitsche Gereformeerde Kerk (doleerende) daartoe opgeroepen, medegewerkt om dien Kerkeraad aan te vullen?*

4. *Zijt Gij bereid, bijaldien gij daaraan schuldig staat, om het verkeerde van die behandeling te erkennen, en U voortaan overeenkomstig de bestaande en wettige verordeningen der Nederlandsche Hervormde Kerk te gedragen?*

O., dat onze vergadering zich niet bepaald heeft tot dit schriftelijk onderzoek, maar hen, zoo zij niet in bevestigden zin geantwoord zouden hebben op de laatste vraag, in de gelegenheid gesteld heeft, zich mondeling over de eerste drie vragen te verantwoorden, en dat daartoe een commissie van ons voor iedere helft der geadresseerden eenen avond in de Consistoriekamer der Nieuwe Kerk gezeten heeft met kennisgeving daarvan aan ieder van hen, door kerkelijke bedienden aan hunne huizen bezorgd;

O., dat van bijna al de geadresseerden en geconvoceerden slechts één verschenen is;

O., dat de geadresseerden en geconvoceerden, behalve een tweetal dat in goeden geest geantwoord heeft, en de één, die verschenen is, zijn:

J. v. Amerongen, enz....

O., dat dientengevolge de genoemde lidmaten beschouwd moeten worden als zich te hebben verbonden aan de onder den naam van *Nederduitsche Gereformeerde Kerk* (*doleerende*) ter deze stede gevormde godsdienstige vereeniging;

O., dat deze eene *andere* is dan de Nederduitsche Hervormde Gemeente, en, blijkens hare in de *Amsterdamsche Kerkbode* en in het *Predikbeurtenblad* voorkomende Statuten, Reglementen, Verklaringen enz., inzonderheid tegen onze Gemeente met hare verordeningen overstaat;

O., dat wie zich aansluiten bij zulk eene vereeniging zich afscheiden van de Gemeente waartoe zij behooren;

O., dat het bij herhaling niet-antwoorden op behoorlijk tot hen gerichte vragen en uitnoodigingen door het bevoegde Bestuur, gelijk de genoemde personen gedaan hebben, beschouwd moet worden, niet als een verzuim in *de uitoefening van eene kerkelijke betrekking*, maar als een stelselmatig niet erkennen van het Bestuur, en mitsdien als een zich onttrekken aan, of als een zich afscheiden van het Bestuur;

O., dat de besturen binnen den aangewezen kring van hunne bevoegdheid de Kerk vertegenwoordigen;

Gezien Art. 4, al. 1, Art. 19, al. 4, en Art. 3 van het *Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk;*

Verklaart dat de personen:

J. v. Amerongen, enz.....
niet langer tot de Nederlandsche Hervormde Kerk, noch tot de Nederd. Hervormde Gemeente behooren, als hebbende met ter daad ten duidelijkste getoond zich van haar af te scheiden, en mitsdien niet meer bezitten eenige bevoegdheid, hun krachtens het lidmaatschap of krachtens het lid-zijn der Nederlandsche Hervormde Kerk en der Nederduitsche Hervormde Gemeente te dezer stede, eertijds toekomende;

en gelast, dat deze verklaring aan ieder der genoemde personen zal worden bezorgd; alsmede aan den Algemeenen Kerkeraad, om door dezen aan de Diaconale vergadering gezonden te worden; dat zij op de officieele plaats in het *Predikbeurtenblad* openbaar gemaakt zal worden; en tevens, dat die afscheiding zal worden vermeld achter hunne namen in het Lidmatenboek onzer gemeente.

Aldus gedaan in de vergadering van 22 Maart 1887.

B. J. Adriani, *l. Voorzitter.*
A. J. Westhoff, *l. Scriba.*

Aan het einde mijner niet gemakkelijke, en zéér smartelijke taak staande, heb ik niet bepaald noodig, te beschrijven, welke zorgen op onze schouders drukten om de gemeentelijke zaken zoo wat gaande te houden en het geschonden organisme te herstellen. Veel belangrijker is ten besluite eene vergelijking van deze Afscheiding met de eerste, wier ontstaan ik elders tamelijk uitvoerig beschreef [1]).

Daarnaar verwijzende merk ik op dat er vele punten van overeenkomst zijn, maar dat er ook een merkwaardig verschil valt optemerken.

Evenals de Kock, sneed de Amsterdamsche Kerkeraad feitelijk de gansche Kerk van zich af, maar bij de Kock, zéér onbedreven in het Kerkrecht en evenmin het air aannemende alsof hij er iets van wist, vloeide die daad voort uit liefde tot dwalende Doopouders, en diepgevoelde verontwaardiging over de heerschende miskenning van den Heer, gepaard met passenden eerbied voor het kerkelijk en burgerlijk gezag; het tegendeel werd hier ruimschoots ondervonden.

Evenals bij Brummelkamp in de praktijk, heerschte hier het Independentisme des vromen volks; maar, voor zoover mij bekend, heeft hij zich nooit verlaagd, om, onder den naam der vrijheid en het gejubel der vrijwording, stroppen te leggen om den hals van broeders en de uiteinden daarvan in de rechterhand van één ongenoemd persoon te brengen, gelijk dat heden ten dage geschied is.

Evenals nu, waren toen vele Afgescheidenen van meening, dat ze zich

1) *Groen van Prinsterer en zijn Tijd.*

konden afscheiden van de Kerkbesturen en toch leden blijven van de Nederlandsche Hervormde Kerk. 't Was hun te vergeven, want ze wisten niet wat ze zeiden. De ervaring heeft wel anders geleerd. Zekerlijk *geestelijk* bleven zij onze medeleden; zij bleven geschikte leden *voor*, ofschoon ze opgehouden hadden leden *van* die Kerk te zijn. Geen broeder, geen zuster, behoort werkelijk tot het huisgezin, die buiten het huis wonen, al ziet het gezin den wederkeer gaarne. Deze historische les van eene halve eeuw, door de oudste Afgescheidenen geleerd, is echter door de nieuwe Afgescheidenen volstrekt niet in acht genomen. Veeleer maken zij de fictie nog grooter, en omdat dit met opzet en systematisch geschiedt, nog ergerlijker.

Evenals nu heerschte ook toen de inbeelding, dat de Afgescheidenen hun recht behielden op de goederen, titels, namen enz. der Nederlandsche Hervormde Kerk. Zij deden er afstand van, om vrijelijk te kunnen vergaderen ter bepeinzing van Gods Woord. Vele, zéér vele broeders hebben zich met dien afstand niet kunnen vereenigen, of bleven om andere redenen zich vrijelijk tegenover hunne broeders bewegen. Ik denk hier aan Buddingh, Hoksbergen, Ledeboer enz. Inderdaad, de vrijheid was bij hen meer dan leus, en zoo groot was hun vrijheid, dat reeds in den eersten tijd de een door den ander in den ban gedaan werd. Maar nu heerscht de grootste reglementaire gebondenheid en finantiëele afhankelijkheid aan enkele personen, vooral om zich door processen meester te maken van het Kerkegoed. Ja hebben schier alle Afgescheidenen zich lijdelijk tegenover de Kerkelijke Besturen, ja tegenover de meest brutale inlegeringen van militairen gedragen, nu zou men zelfs een bloedtooneel in het Kerkgebouw hebben willen aanrichten, om den wettig dienstdoenden Predikant van den kansel af te krijgen, en zich met geweld en wederrechtelijk meester te maken van de Kerkgebouwen en Pastoriën. Toen had men echter nog geen kerkelijken Proudhon; thans heeft men een scherpzinnig hoofd en een onbeschaamd aangezicht, om te verdedigen dat de diefstal van Kerkegoederen en Pastoriën eene daad is van eigendom en Gode welgevallig. Wanneer was dus het Separatisme schuldiger: *voorheen* of *thans?*

De eerste Afgescheidenen zijn werkelijk vervolgd geworden, en konden nog bidden voor hunne vijanden; de tweede hebben zich voorgedaan als vervolgden, en werden inmiddels vervolgers, lasteraars, beroovers van goederen, verbrekers van liefdebanden, ontnemers van klandisie, vloekers, moordzuchtigen, en wat dies meer zij. De eerste Afgescheidenen werkten niet in het geheim, noch ondermijnden de Kerk listiglijk; zij beriepen zich niet op de Reglementen, en verscheurden ze in de werkelijkheid; zij scholden niet op

Reglementen, en maakten inmiddels een nieuw stel gereed; zij riepen het vrijheidsgejubel niet uit, om zich meteen vasttesmeden aan één menschenkind. De gedragslijn der tweede werkte gansch anders. — Begeerte naar Gods Woord, dorst naar Gerechtigheid en Waarheid, vurige ijver om de „leer en de tucht" in de Nederlandsche Hervormde Kerk te handhaven dreef, bezielde, verhief de oudste separatische beweging tot een godsdienstig en eerwaardig verschijnsel. Bij de jongste was niets van dezen aard te bespeuren. Veeleer was men overzadigd van alle Gereformeerde preeken; van den zielekreet om den Heer onze Gerechtigheid werd niets gemerkt; de tucht over leer en leven is niet begeerd, dan als middel, als reclame, om de uitvoering van het eigen plan te dienen, en is niet mogelijk, tenzij het éene noodige eerst geschiede, t. w. dat de hoofden zich zelven tuchtigen, en ook voor de gansche Kerk schuld belijden.

Zooveel natuur verschilt van kunst, oprechtheid van valschheid, dwaling van opzet, gemoedelijke vroomheid van schijnheiligheid, Christus van Barabbas, zooveel verschil heerscht er ook tusschen de Eerste en de Tweede Afscheiding [1]).

En wat zal men zeggen van het beweren, dat er eene „*Nadere Reformatie*" begonnen werd? Dat het Kerkbestuur de ergste hiërarchie is? Dat onze organisatie het eeren van de Majesteit van Koning Jezus onmolijk maakt? Dat men zulk een juk mag blijven dragen, tot tijd en wijle men het zonder geldelijk verlies kan afwerpen? Dat men om die organisatie te verbreken de organisatie zelve gebruiken mag? Dat men de Majesteit van Koning Jezus een tijdlang mag onteeren, om Hem later te kunnen eeren?

Dierbare Heiland! reken hun ook deze geveinsdheid niet toe!

*** In den loop van den jongsten zomer ben ik in het bezit geraakt van eene beschrijving der van 17 Juli tot 11 September 1836 hier ter stede gehouden samenkomsten van Afgescheidene broeders, blijkbaar van eenen nauwkeurigen waarnemer afkomstig. Daaruit kan men veel leeren ter bepaling van den geest, den eenvoud, en het stille begin enz. hunner kerkformatie. Ook opdat een latere geschiedschrijver het groote verschil hunner navolgers van eene halve eeuw later — denk bijv. aan de *Lokalen*, den bluf van *Standaard* en *Heraut*, de preeken *Uit De Diepte* — breeder zou kunnen uitwerken, deel ik hier een afschrift mede, van de bedoelde beschrijving, waarvan het origineel op de Stads Universiteits-Bibliotheek berust.

1) Hoe de Afscheiding in Schotland begon, waarmede men de beschrevene ook al gelijkstelde, deed Dr. Bronsveld treffend uitkomen in zijne Kroniek van Februari '87.

17 *Juli* voorm. $9^1/_2$ uur H. P. Scholte. Preek 2 Cor. 13 v. 5, nazang Ps. 138 v. 2—4 geëindigd ten één uur. Namiddag $3^1/_2$ uur H. P. Scholte. Preek Hebr. 4 v. 9, nazang Ps. 139 v. 1, 2, 14, geëindigd ten 8 uur. N.B. Zoo voor- als namiddag p. m. 400 personen tegenw.

24 *Juli* voorm. $9^1/_2$ u. H. P. Scholte, 360 personen tegenwoordig, voorz. Ps. 34 v. 1—3. Preek Luc. 12 v. 1, nazang Ps. 119 v. 5, 19, geëindigd $11^3/_4$ uur. Namiddag $1^1/_2$ u. H. P. Scholte, 583 personen tegenw. voorz. Ps. 146 v. 5 en 8. Preek Luc. 12 v. 32, nazang Ps. 118 v. 7, 8, geëindigd $3^3/_4$ uur. Avond $5^1/_2$ u. H. P. Scholte, 463 personen tegenwoordig. Voorgelezen Luc. 18, voorz. Ps. 141 v. 1—4. Preek Jac. 5 laatste gedeelte van het 16 vers, naz. Ps. 68 v. 14, 17, geëindigd $7^1/_2$ uur.

31 *Juli* voorm. $9^1/_2$ uur A. Brummelkamp, 211 personen tegenwoordig, voorgel. Hand. 20 v. 15—24 en Ex. 20, Ps. 126 v. 1, 2, Ps. 27 v. 7. Preek Hand. 20 v. 24 Ps. 116 v. 4, 7, geëindigd 12 uur. Namiddag 2 uur 133 personen tegenwoordig, voorgelezen Ps. 137 en de Artikelen des geloofs, Ps. 137 v. 3. Ps. 111 v. 2, 5. Preek Hand. 20 v. 24, Ps. 138 v. 4, geëindigd 4 uur. Avond $5^1/_2$ uur. A. Brummelkamp, 156 personen tegenwoordig. Ps. 81 v. 10—12, Ps. 131 v. 3, 4. Preek Dan. 9 v. 1—12. Ps. 112 v. 5—6, geëindigd $7^1/_2$ uur.

7 *Aug.* voorm. $9^1/_2$ u. A. Brummelkamp 255 personen, voorgel. Ezech. 34, Ps. 68 v. 14, Ps. 95 v. 1, 4. Preek Ezech. 34 v. 14, Ps. 8 v. 9, geëindigd 12 uur. Namidd. 2 u. A. Brummelk. 154 personen, voorgel. 1 Petr. 1, Ps. 147, v. 6, Ps. 45 v. 1, 5. Preek Hoogl. 1 v. 5, Ps. 94, v. 8, geëindigd te 4 ure. Avond $5^1/_2$ uur, A. Brummelkamp 247 pers. tegenw. Ps. 117 v. 2, 4. Preek Artikel des geloofs. Ps. 118 v. 7, 8, geëindigd $7^1/_2$ u.

14 *Aug.*, voorm. $9^1/_2$ u., van Raalte 315 pers. Voorgelezen Jes. 51 en de Wet. Ps. 147 v. 5, 6. Ps. 103, v. 5, 6. Preek Hoogl. 1 v. 7, 8, Ps. 62 v. 4, 5. Afgelezen dat de mannelijke ledematen verzocht worden zich op Woensdag 17 Aug. voorm. tusschen 12—2 uur te vervoegen ten huize van J. D. Brants. Geëindigd ruim 12 u. — *Namiddag* 2 u. van Raalte 188 personen. Voorgel. Luc. 13, Ps. 84 v. 5, 6, Ps. 51 v. 4. Preek Luc. 13 v. 6, 9, Ps. 119 v. 3, Geënd. ruim 4 u. — 's Avonds $5^1/_2$ u. van Raalte 251 pers. Voorgel. Jes. 55, Ps. 72 v. 1, 6, 7, Ps. 118 v. 11; preek Jes. 61 v. 1; Ps. 146 v. 2; geëindigd ruim $7^1/_2$ u.

N.B. Op die vergadering behandeld: „Bekentmaking aan de Gemeente dat volgens eene nadere opheldering van Z. M. Besluit van 5 Julij kennelijk is geworden, dat Z. M. het niet wil gedogen, dat de H. Sacramenten, te weten Doop en Avondmaal, zullen worden bediend, en dat het de Kerkenraad heeft goedgedacht, omtrent deze allergewigste zaak het advys der Leeraaren te horen, voor en aleer daaromtrent eene beslissende stap worde gedaan, vermanende opzieners der gemeente, in dezen den Heere te zoeken opdat Hij kennelijk den weg van Zijn welgevallen in deze aantoone!"

21 *Aug.* voorm. $9^1/_2$ u. van Raalte 374 personen. Voorgel. Jac. 1 en de Wet. Ps. 79 v. 4, Ps. 130 v. 2. Preek Ps. 130 v. 3, 4, Ps. 143 v. 10. „In deze bijeenkomst is gecensureerd geworden Buth Gerrit Kamans, met het gewone formulier, dog het nagebed derzelver is niet letterlijk gevolgd" — geëindigd 12 u. — Namiddag 2 u. van Raalte 188 personen. Voorgel. Mtth. 5 en Art. des geloofs, Ps. 1 v. 1, 2; Ps. 18 v. 8, 9. Preek Ps. 68 v. 19, Ps. 25 v. 6, geëind. $^1/_4$ vóór 4 u. — 's Avonds $5^1/_2$ u. van Raalte 329 pers. Voorgel. Luc. 12, Ps. 34 v. 9, Ps. 37 v. 9. Preek Luc. 12 v. 32, Ps. 27 v. 7, geëind. ten 7 uur.

28 *Aug.* voorm. $9^1/_2$ u. S. van Velzen, 391 pers. voorgel. Jes. 59 en de Wet. Ps. 84 v. 1, 3, Ps. 25 v. 8. Preek Matth. 11 v. 28, Ps. 32, v. 1.

Aan de binnendeuren blikken armbussen, waarop gedrukte briefjes geplakt zijn Esra 2 v. 69.

Toestel tot verlichting, bestaande in branders ieder van 2 kaarsen aan de wanden en een kroon van draadwerk in het midden, waarop 18 luusters.

Geëindigd 12 uur.

Nam. 2 uur S. van Velzen, 209 personen, voorgel. 2 Tim. 2 Ps. 51, v. 4, 5, Ps. 105 vs. 5. Preek 2 Tim. 2 v. 19, Ps. 37, v. 1, 3, geëindigd 4¼ u. *Av.* 5½ S. van Velzen, 298 personen, voorz. Jes. 54, Ps. 62 v. 1, 5, Ps. 68 v. 11. Preek Jes. 54 v. 17, Ps. 72 v. 7, 11, geëind. 7½ u.

4 *Sept.* Voorm. 9½ u. S. van Velzen. 409 pers. — Voorgelezen Luc. 15 en de Wet. Ps. 119 v. 17, Ps. 25 v. 6 en 7. Preek Luc. 10 v. 42, Ps. 27 v. 2.

Na de preek gecensureerd de vrouw van den vroeger gecensureerden Buth Gerrit Kamans, Jacob Buiten en Johannes van Vaggelen, de twee eersten wegens wangedrag, de laatste omdat hij zich in den Kerkenraad willende indringen de Gemeente is gaan lasteren.

Geëindigd ten 12 uur.

Nam. 2 u. S. van Velzen, 171 personen. Voorg. Rom. 8. — Ps. 65 v. 2, 3, Ps. 73 v. 14. Preek 1ste *Zondag Heid. Catech.* Ps. 73 v. 13, geëindigd ruim 4 uur.

's av. 5½ u. 366 pers. Voorg. Ps. 46, Ps. 42 v. 5, Ps. 35 v. 5. Preek Luc. 8 v. 22—24, Ps. 95 v. 2, 4, geëind. 7¾ u.

11 *Sept.* voorm. 9½ u. H. H. Middel, 372 pers. voorgel. Ex. 20 en Deut 5. — De spreker had de gewone lamentabele stem en toon der oeffenaarhouders. Ps. 51 v. 1, 4, Ps. 119 v. 4, 11. Preek Gen. 35 v. 1—7, Ps. 72 v. 6, 7. — Afgelezen dat er van morgen tot Woensdag bij Brandt, Obbes en Detelef voor de leden een request aan den koning zal ter visie liggen, strekking hebbende om vergunning te bekomen tot de bediening der H. Sacramenten, geëind. ten 12 uur. *Nam.* 2 u. C. Deteleff, 144 personen voorgel. Hebr. 4, Ps. 92 v. 1, 3, Ps. 84 v. 1, 5. Preek 38 Zond. v. d. Heid. Cat. Ps. 118 v. 12, geëindigd ten 4 uur. Avond 5½ u. H. H. Middel 262 pers. voorgel. Jer. 31 v. 1—24, Ps. 42 v. 1—5. Ps. 42 v. 6. Preek Luc. 8 v. 22—24, Ps. 95 v. 2, 4, geeindigd ten 7¾ u.

Ten besluite nog eene enkele opmerking, mededeeling, wensch.

Ik heb geene bijzonderheden uit iemands niet-openbaar leven medegedeeld. Ik zou echter wel in staat geweest zijn, van velerlei feiten en persoonlijke verhoudingen te spreken, die een nog ongunstiger licht zouden werpen op gansch deze beweging. Ik zou kunnen verhalen van geheime zilveren koorden en van de macht der vrees voor de onthulling van schandelijke dingen; van snoode ondankbaarheid jegens vrienden die voorthielpen opdat men in het Evangelie de Kerk zou kunnen dienen; van ergerlijke, soms zéér ergerlijke zonden bij een tal van doleerende predikanten, vroeger of later heerschende; van verachtelijke handelingen... *Ik* zwijg er, althans hier, van. Maar dat alles *wetende* moet ik als Micha wederom allerlei teleurstelling voorspellen aan de broeders, die eerst onder den naam van *Gereformeerden*, daarna een jaar lang onder den titel van *Geschorsten*, thans onder de leus van de Doleerende Kerk zijn opgetreden. Wat ik daaromtrent op het hart heb, is begrepen in de volgende mededeelingen.

Zondag 21 Februari 1886 vervulde een onzer in dat jaar ontvallene

medestrijders de morgenbeurt in de *Westerkerk* alhier. Het weêr was in die dagen zéér veranderlijk. Daaruit nam hij aanleiding, een voorafspraak te houden van dezen inhoud: „Als wij tegenwoordig elkander ontmoeten, dan is het allicht eene onzer eerste vragen: „Wat doet het?" Sneeuwt het, regent het, vriest het, dooit het? — Wat doet het?" „Wat het doet?" — M. H.! H e t l i e g t!... Het liegt in onze *kerkelijke* wereld..." Met zulk een nadruk werd dat woord uitgesproken, dat geen zijner hoorders het ooit vergeten zal; zelfs de veraf en hoog gezeten organist onderging de trilling van den heiligen donder des sprekers.

„*Het liegt!*" — Deze hooggeschatte broeder hield zijne laatste toespraak over Ps. 42 in *de Zuiderkerk* ('s av. 30 October) Hij gaf zijn „lijfstukje": Ps. 42: 1—3 en Ps. 43: 3—5:

„*Eene onderwijzing, voor den opperzangmeester, onder de kinderen van Korach.*

„*Gelijk een hert schreeuwt naar de waterstroomen, alzoo schreeuwt mijne ziel tot U, o God!*

„*Mijne ziel dorst naar God, naar den levenden God: wanneer zal ik ingaan, en voor Gods aangezicht verschijnen?*

. . . .

„*Zend uw licht en uwe waarheid, dat die mij leiden; dat zij mij brengen tot den berg uwer heiligheid, en tot uwe woningen;*

„*En dat ik inga tot Gods altaar, tot den God der blijdschap mijner verheuging, en U met de harp love, o God, mijn God!*

„*Wat buigt gij u neder, o mijne ziel! en wat zijt gij onrustig in mij? hoop op God, want ik zal Hem nog loven, Hij is de menigvuldigde verlossing mijns aangezichts, en mijn God.*"

Niet lang na de Februari-preek stond hij met bijna alle ambtgenooten rond de geopende groeve van van Marken, in vrede en in blijdschap heengegaan ook omdat z. i. het Classicaal Bestuur van Amsterdam de Amsterdamsche Gemeente, de Vaderlandsche Kerk gered had. 't Was een der schoonste dagen van een doodelijk voorjaar.

Den schoonsten dag van Slachtmaand (23 November) stonden wij bij de lijkbaar van dien broeder, wel met bloemen overladen, maar nog meer met tranen overstelpt. Wel was in de Lokalen zijn dood verkondigd geworden als een vloek van den Almachte ter verheerlijking van het ook door hem wreed vervolgde, ware, uitverkorene, en dierbare volk des Heeren, in wiens naam menigeen op den Godsakker dan ook durfde te zeggen, dat die Godloochenaar daar nu lag te rotten, en te branden in de Hel, zoodat krachtige

mannen, om niet hunne vuisten te misbruiken, zich maar uit die omgeving terugtrokken, diep bedroefd over zooveel zonde van wie zich *de* kinderen Gods roemen. Maar in de harten en op de lippen van duizende bij God bekende kinderen heerschte een gansch andere geest; indrukwekkend klonk over bloemen en steenen, over grafschriften en laatste veroordeelingen de door de schare gezongene laatste en eerste belijdenis van den overledene (Gez. 38 : 1, 3) henen, ook tot een voortdurend getuigenis na zijnen dood.

Nicolaas Hendrik de Graaf, een der stichters van de gezegendste Utrechtsche studentengezelschappen; een man van smaak en vernuft, een man des Woords, die leefde uit en voor het Woord, een man des gebeds, óók in de kleinste omstandigheden des levens alles aan zijnen God hebbende; een trouw herder, een vriend der Kerk, doorzichtig als glas en hoogst gevoelig voor alle onwaarheid; in de laatste jaren door vele smarten gekweld van wege het liegen en bedriegen onder den naam van Gereformeerd, het verwoesten van Amstels Gemeente en het tegenwerken van Gods Koninkrijk onder de banier des Konings: onze *de Graaf* heeft na den 4den Januari 1886, ondanks alle smarten en schokken van buiten, den zaligen vrede der plichtsbetrachting gesmaakt. Als lid van het Classicaal Bestuur van Amsterdam had hij de schorsing meê uitgesproken, en vond dezen maatregel van den beginne aan zóó noodzakelijk, dat hij, die gedurende vijftien jaren te Amsterdam van nabij gezien had, welke mijnen aangelegd, en hoe ze met buskruit gevuld werden, geen oogenblik getwijfeld heeft, of die daad wel naar Gods wil was; terwijl hij nog in zijne laatste preek voorspelde, dat de kinderen van de nu door het kerkelijk vonnis getroffene broeders nog eenmaal weêr de Psalmen Davids in onze bedehuizen zouden aanheffen.

De Herder onzer Kerk is rechtvaardig en barmhartig. Hij zal haar niet begeven noch verlaten. Dit oordeel is haar ten voordeel; op de vleugelen van den storm komt Hij met zijne zegeningen.

„*Zij komen aan, door Godlijk licht geleid,*
Om 't nakroost, dat den Heer wordt toebereid,
Te melden 't heil van zijn gerechtigheid
En groote daden."

P.S. *Deze profetie, in Februari l.l. overgenomen, werd aanvankelijk reeds den 26sten April dezes jaars vervuld in den hoogstverblijdenden uitslag der stemming voor 260 leden van het Kiescollegie.*

»Loof, den Heer! mijne ziel!"

Amsterdam 28 April 1887.

